T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

1980 SONRASI DİSTOPYA ROMANLARININ KÜLTÜREL MATERYALİZM KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

ŞENOL DANIŞMAN

Danışman : Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Tuba DALAR
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Celalettin DURAN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Can ŞEN

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Şenol DANIŞMAN

ÖZET

DOKTORA TEZİ

1980 SONRASI DİSTOPYA ROMANLARININ KÜLTÜREL MATERYALİZM KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

ŞENOL DANIŞMAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. ŞAHMURAT ARIK

Muhalif görüşlerin edebi eserlerde yansımalarına odaklanan kültürel materyalizm kuramı, siyasi bir okuma şeklidir. Bu okuma şekli ile edebî eserlere yaklaşan kültürel materyalizm, birçok kuramı içinde barındıran şemsiye bir yapıya sahiptir. Bu amaçla bu tür okumalarda birçok disiplinden yararlanılır. Kültürel materyalizm; Marksist edebiyat kuramı, psikanalizim, feminizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm ve postmodernizm gibi alt kuramları kullanmaktadır. Kültürel materyalizm terimi 1960 sonrasında Amerikalı yazarlar tarafından literatüre kazandırılmış, 1980'lerde ise kuramın çerçevesi çizilmiştir.

Ütopya ve distopya türündeki eserler, Batı ve Doğu edebiyatında farklı bir tarihî seyir izler. Bu tarihî seyir içinde distopik eserler, muhalif okumalar için son derece önemli bir kaynaktır. Bununla birlikte distopik romanlar, kültürel materyalizm okumalarında önemli bir veri kaynağı oluşturur. Bu amaçla belirlenen 31 distopik roman, kültürel materyalizm kuramıyla incelenecektir. 1980 sonrası Türk edebiyatında büyük bir ivme kazanan distopik romanlar, kültürel materyalizm kuramıyla yorumlandığında özellikle bu türün tarihî gelişimine ışık tutacaktır.

Bu çalışma, üç bölüm ve bir sonuç bölümünden meydana gelmektedir. Giriş bölümü olan "Birinci Bölümde" çalışmanın amacı, yöntemi ve sınırlıkları açıklandıktan sonra kültürel materyalizm ve ona bağlı kuramlar tanıtılacaktır. "İkinci Bölümde" ütopya ve distopya türünden bahsedilerek Türk ve dünya edebiyatındaki yansımalarına bakılacaktır. Yine bu bölümde özellikle distopya türü ve temaları üzerinde durulacaktır. "Üçüncü Bölümde" ise belirlenen özellikler çerçevesinde 1980 sonrası distopik romanlar, kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise distopik eserlerde tespit edilen kültür, sanat, ekonomi, siyasi ve sosyal olaylar, ideolojiler, edebî yönelimler kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

ANAHTAR KELİMELER: Distopya, Kültürel Materyalizm, 1980 Sonrası Türk Romanları, 1980 Sonrası Türk Yazarlar.

Mayıs 2025, 460 Sayfa

ABSTRACT

PH.D THESIS

AN EXAMINATION OF AFTER 1980 DISTOPIAN NOVELS ACCORDING TO THE THEORY OF CULTURAL MATERIALISM

ŞENOL DANIŞMAN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
SUPERVISOR: PROF. DR. ŞAHMURAT ARIK

Cultural materialism, which focuses on the reflections of oppositional views in literary works, is a political mode of reading. Approaching literary texts through this method, cultural materialism has a broad, umbrella-like structure that encompasses many theories. For this purpose, various disciplines are utilized in such readings. Cultural materialism employs sub-theories such as Marxist literary theory, psychoanalysis, feminism, new historicism, postcolonialism, and postmodernism. The term "cultural materialism" was introduced into the literature by American writers after the 1960s, and the framework of the theory was outlined in the 1980s.

Utopian and dystopian works have followed different historical trajectories in Western and Eastern literature. Within this historical progression, dystopian works serve as a highly significant source for oppositional readings. Moreover, dystopian novels constitute an important body of data for cultural materialist analysis. For this purpose, 31 selected dystopian novels will be examined through the lens of cultural materialism. Gaining significant momentum in Turkish literature after 1980, dystopian novels, when interpreted through the framework of cultural materialism, will particularly shed light on the historical development of this genre.

Chapter, the aim, methodology, and limitations of the study will be explained, followed by an introduction to cultural materialism and its related theories. The Second Chapter will discuss the genres of utopia and dystopia, examining their reflections in both Turkish and world literature. This chapter will particularly focus on the dystopian genre and its themes. In the Third Chapter, dystopian novels written after 1980 will be analyzed within the framework of cultural materialism, based on the identified characteristics. In the Conclusion, the cultural, artistic, economic, political, and social issues, ideologies, and literary tendencies identified in the dystopian works will be evaluated through the lens of cultural materialism.

KEYWORDS: Dystopia, Cultural Materialism, Turkish Novels After 1980, Turkish Writers After 1980.

May 2025, 460 Page

TEŞEKKÜR

Kültürel materyalizm, adından da anlaşıldığı gibi edebî eserlerin her türlü maddi ve manevî kültürel üretimini kapsamaktadır. Bu kurama göre kültür, ideolojilerin temsili durumundadır. Bu münasebetle kültür sadece sanatla sınırlı kalmayarak yaşamın her alanını içinde barındırmaktadır. Kültürel materyalizm okumalarında; ötekileştirilen cinsel, ırksal, dinsel ve siyasi grupların durumuna dikkat çeken siyasi bir okuma şeklidir. Bu çalışmada özellikle 1980 sonrası Türk edebiyatında tespit edilen 31 distopik roman, kültürel materyalizm kuramı açısından incelenecektir.

Kültürel materyalizm alanında yapılan bu ilk akademik çalışma, Türk edebiyatında distopya türünün tarihî gelişimine de ayna tutacaktır. Yine bu ilmî araştırma; Marksist edebiyat kuramı, psikanalizm, feminizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm postmodernizm gibi kuramları kültürel materyalizm şemsiyesi altında birleştirecek ve disiplinler arası bir okuma uğraşı geliştirecektir. Ayrıca bu çalışmanın, Türk edebiyatında distopya ve kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde yapılacak akademik çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu tezin konusunun belirlenmesinde, kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında ve yazım aşamasında bana yardımcı olan, desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Şahmurat ARIK'a, ders dönemim boyunca bana kattıkları bilgiler ve yönlendirmeler için Doç. Dr. Tuba DALAR'a ve bana destek veren aileme şükranlarımı sunuyorum.

Şenol DANIŞMAN

Kastamonu, 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **ix**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Gerekçe, Amaç ve Yöntem 1
1.2 Araştırma Sorunları 3
1.3 Tezin Sınırlılıkları 7
2. KÜLTÜREL MATERYALİZM **10**
2.1 Marksizm ve Toplumcu Gerçekçilik Kuramı 77
2.2 Psikanalitik Kuram 82
2.3 Feminizm Kuramı 88
2.4 Yeni Tarihselcilik 94
2.5 Postkolonyalizm Kuramı 99
2.6 Postmodernizm Kuramı 104
3. ÜTOPYA VE DİSTOPYA KAVRAMINA GENEL BAKIŞ **118**
3.1 Ütopyanın Tarihî Gelişimi 123
3.1.1 Türk Edebiyatında Ütopyanın Gelişimi 128
3.2 Distopya 131
3.2.1 Distopyanın Tarihî Gelişimi 133
3.2.2 Türk Edebiyatında Distopyanın Tarihî Gelişimi 136
3.2.3 Distopya Edebiyatının Ana Temaları 137
3.2.3.1 İktidarın toplumu kontrol mekanizmaları 138
3.2.3.2 Sınıfsal tabakalaşma ve kimliğini kaybeden bireyler 141
3.2.3.3 Cinselliğin yok edilmesi ve feminist tutumlar 143
3.2.3.4 Teknolojik bağımlılık ve zorbalık 144
3.2.3.5 Çevresel felaketler ve ekolojik dengenin bozulması 147
3.2.3.6 Salgın hastalıklar ve insanlığın sonu 149
3.2.3.7 Zamandan ve mekândan sapmalar: Heterotopya 151
4. DİSTOPİK ROMANLARIN KÜLTÜREL MATERYALİZM KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ **154**
4.1 Distopik-Marksist Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi 155
4.1.1 İktidar-Hegemonya Odaklı Romanların İncelenmesi 156
4.1.2 İktidar-Medya Odaklı Romanların İncelenmesi 210
4.1.3 İktidar-Sanat Odaklı Romanların İncelenmesi 221
4.1.4 İktidar-Kurumsal Yozlaşma Odaklı Romanların İncelenmesi 232
4.1.5 Sınıf Çatışmaları Etrafında Şekillenen Romanların incelenmesi 244
4.1.6 Teknoloji Odaklı Romanların İncelenmesi 252
4.1.7 Salgın Hastalıkları Anlatan Distopik Romanların İncelenmesi 279

4.2 Distopik-Psikanalitik Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi 290
4.3 Distopik-Feminist Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi 312
4.3.1 Çevresel Faktörleri Anlatan Distopik Romanların İncelenmesi 328
4.4 Distopik-Yeni Tarihselci Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının incelenmesi 339
4.5 Distopik-Postkolonyalist Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının incelenmesi 357
4.6 Postmodernist-Distopik Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi 381
4.6.1 Heterotopya Etrafında Şekillenen Distopik Romanların Kültürel Materyalizm Kuramına Göre İncelenmesi 400
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 425
KAYNAKLAR 444

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

age	**:** Adı geçen eser
agm	**:** Adı geçen makale
bkz.	**:** Bakınız
c.	**:** Cilt
Çev.	**:** Çeviren
Der.	**:** Derleyen
Ed.	**:** Editör
KEM	**:** Kayıtsız Ekonomi Mücahitleri
Ör	**:** Örnek
S.	**:** Sayı
s.	**:** Sayfa
TDK	**:** Türk Dil Kurumu
Vb.	**:** Ve benzeri
yay. haz	**:** Yayına Hazırlayan
yy.	**:** Yayım yeri yok

1. GİRİŞ

1.1 Gerekçe, Amaç ve Yöntem

Kültürel materyalizm kuramını merkeze alan bu araştırma, Türk edebiyatında distopya romanlarının gelişimini ortaya koyarak bu süreci teorik bir zeminle ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de edebiyat bilimi sahasında bu tür kuramsal arka planına dair yapılan araştırma ve tezlerin kısıtlı olması da göz önünde bulundurularak Türkçe literatürdeki kuramsal eksikliği gidermeye yardımcı olmak için yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kültürel materyalizm ve onun alt kuramları tespit edilmeye çalışılmış ve distopya edebiyatın kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Distopya edebiyatı ile ütopya arasındaki ilişkiden bahsedilerek türün Türk ve dünya edebiyatındaki gelişimi saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca distopya kavramının Türk edebiyatındaki gelişim aşamaları tespit edilerek bu alandaki bir eksiklik giderilmek istenmiştir.

Edebî eserler çoklu okumalara elverişli bir yapıya sahip olduğu için kuramsal çerçeve içinde yapılan çözümlemeler, eseri çok boyutlu şekilde aydınlatmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çözümlemeler ile edebî eserin birçok katmanı gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bu amaçla distopya ve kültürel materyalizm kuramlarının birlikte ele alınması, eserlerin çok boyutlu değerlendirilmesine öncülük edecektir. Kültürel materyalizm kavramının daha iyi anlaşılması için öncelikle kültür kavramının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bu kuramın oluşmasında Marksist kültür eleştirmenlerinin büyük katkısı vardır. Marksizm ve Sosyal Darwinizm'in, kültürel materyalizm kuramının oluşumunda ve arka planında etkili olduğu unutulmamalıdır. Öte yandan Yunan düşünürleri Aristo ve Platon'un da materyalizm anlayışının şekillenmesinde önemli etkileri olduğu yadsınamaz. Kültürel materyalizm kuramının özünde, bu tür felsefecilerin ve düşünürlerin katkısı bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu incelemenin kültürel materyalizm kuramının arka planındaki düşünsel yapıyı da aydınlatması amaçlanmaktadır.

Kültür; ırk, etnik yapı, meslek, cinsiyet, sınıf, gibi unsurlar ekseninde bireyi ve toplumu yönlendirmekte ve etkilemektedir. Kültürün bir meta şeklinde kullanılması

Marksizm'e kadar dayanmaktadır. Kültürel materyalizm; Marks ve Engels'in "ekonomi ve kültürün sosyal hayatı belirler" düşüncesinin bir ileri aşaması olarak doğmuştur. Raymond Williams (1921-988), Marksizm'in bu düşüncelerini geliştirerek alt yapıya ait unsurlarının üst yapıyı etkileyerek şekillendirdiğini savunmaktadır. Williams; kültürel materyalizm kuramını açıklarken klasik Marksist teori ve tarihsel materyalizmi ile edebiyat, kültür, sosyoloji ve politika ilişkilerini faklı bir şekilde yorumlamıştır. Kültürün her zaman politik olduğu düşüncesini dile getiren Williams, bu düşüncesini desteklemek için üretim ve tüketim araçlarıyla birçok konuyu birlikte çözümlemiştir (Willams, 2013).

Kültürel materyalizm kuramı, 1960 sonrası Amerikan yazarların kullanması ile edebiyat dünyasında yayılmaya başlamıştır. Bu kuram, 1980'lerden sonra diğer kuramlarla birlikte ele alınarak yeni bir araştırma alanı oluşturmuştur. Bu yaklaşıma göre yapılan değerlendirmelerde tarih, sosyoloji, çeşitli kültürel çalışmalar ile feminist ve Marksist kuram birlikte kullanılmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda kültürel, sanatsal, ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerin edebî eserlere nasıl yansıdığı açıklanır. Kültürel materyalizm, kültürel unsurların bütünü kapsadığı için toplumum alt ve üst kültürü ile doğrudan ilişki içindedir. Bu ilişki Marksist edebiyat kuramının açıkladığı gibi değildir. Marksist edebiyat kuramında kültür, alt yapıdan üst yapıya doğru tek taraflı bir ilişki içinde verilmektedir.

1980 sonrası Türk romanında önemli değişimler olmuştur. Zira bu dönem romanları birçok felsefi akımdan etkilenmekle birlikte kültürel değişimi de içinde barındırmaktadır. Bununla birlikte daha önce pek fazla karşılaşılmayan distopik romanlar, bu dönemde ortaya çıkmıştır. Distopik romanlardaki olumsuz hayat senaryoları ve toplumu şekillendirme fikri, kültür kavramı ile birleşerek yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda distopya edebiyatında kültürün bir baskı aracı şeklinde kullanılması, onu yeni bir inceleme alanı hâline getirme gerekliliğini doğurmuştur. Distopik eserlerde kültürün birey ve toplum üzerindeki etkisi hem karşıt görüş hem de egemen güç açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında 1980 sonrası Türk romanında sıkça görülen distopik unsurlar, kültürel materyalizm okumaları için zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Sosyoloji, iletişim ve sinema alanlarında kültürel materyalizm kuramı ile ilgili çalışmalar bulunmasına rağmen henüz Türk edebiyatında

böyle bir inceleme yapılmamıştır. Bu konuda sadece Nilay Erdem Ayyıldız'ın Kültürel *Materyalizm ve Postmodern Peri Masalları* adlı bir makalesi bulunmaktadır. Dünya literatüründe yeni bir kavram olan kültürel materyalizm kuramı ile ilgili Türk edebiyatında büyük bir literatür boşluğu bulunmaktadır. Bu çalışmada, bu boşluğu doldurmak için özellikle yabancı literatür kaynakları taranacak ve kapsamlı bir araştırma yapılmaya çalışılacaktır.

1.2 Araştırma Sorunları

Tezin araştırma sorunu, Türk edebiyatında özellikle distopik romanlarda kültürel materyalizm kuramının nasıl bir gelişim izlediğinin tespit edilmesidir. Aynı zamanda kültürel materyalizm kuramı üzerine kuramsal çalışma yapan şahsiyetlerin bu kuram üzerinde durduğu problemler, bu çalışmanın temel sorunlarından biridir. Bununla birlikte, Türk edebiyatındaki distopik eserler göz önünde bulundurularak kültürün nasıl bir malzeme şeklinde kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Türk edebiyatında hem distopya hem de ütopya türünde çok fazla çalışma yapılmamış ve kültürün bir meta şeklinde kullanımı üzerinde durulmamıştır. Yine literatürde kültürel materyalizm kavramı üzerine bir araştırma yapılmadığı için edebî eserlerde kültür incelemelerine yoğunlaşılmamıştır. Durum böyle olunca bu tezde kültürel materyalizm ve distopya edebiyatının kuramsal çalışmalarının tarihî gelişimi anlatılırken belli dönemlerde öne çıkan isimlerin çeşitli teorik sorunlara ilişkin görüşlerine yer verilecek ve eserler bu doğrultuda yorumlanacaktır.

Kültürel materyalizm, Marksist edebiyat kuramı, psikanaliz, feminizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm ve postmodernizm gibi kuramlarla birlikte uygulandığında, edebî eserin çok katmanlı yapısı ortaya çıkarılacaktır. Bununla birlikte kültürel materyalizm okumaları, siyasi odaklı olduğu için karşıt görüşlerin eserlere nasıl yansıtıldığı da tespit edilecektir. Distopik romanlarla birlikte yapılan kültürel materyalizm okumaları, toplum mühendisliğinin yönelimi ve yöntemi hakkında da bilgi verilmesini sağlayacaktır.

İnsanoğlu, geleceğin ve geçmişin sarkacında geçmişte yaşananlardan çok gelecekte yaşanacakları merak etmiştir. Bu merak dönemin sorunlarıyla birleştiğinde, insanın

içinde mükemmel gelecek oluşturma kurgusu uyandırmıştır. Bu düşünce etrafında cennet diye tabir edilen ütopik eserler vücuda getirmiştir. Zaman zaman bu gelecek tasavvuru, insanoğlunun bunalımlarını karamsar bir havada dile getirmesine sebep olmuştur. Cehennem diye tabir edilen distopya, işte bu düşüncenin bir yansımasıdır. Cennet ve cehennem kavramlarıyla ifade edilen ütopya ve distopya kavramı, sistemli bir gelecek oluşturma tasavvuru etrafında gelişmektedir.

Ütopya, dünyanın daha yaşanabilir ve güzel bir yer olacağı inancıyla kurgulanan mevcut düzene alternatif gösterilen ideal bir toplum yapısını resmetme amacı güden edebî eserlerde çok sık kullanılan temel bir kavramdır. Ütopik temalar, Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla kadar farklı biçimlerde pek çok eserde kendine yer bulmuştur. Bu tür kurgular, genellikle yazıldıkları dönemin toplumsal aksaklıklarına ve siyasi sorunlarına yönelik güçlü bir eleştiri de barındırır. İdeal olana duyulan özlem ve arayış, aslında insanın içinde bulunduğu gerçekliğe dair duyduğu hoşnutsuzluğun bir Bu tür kurgular, bulundukları dönemin düşünce yapısını da yansıtır. Örneğin, Campanella'nın *Güneş Ülkesi* adlı eseri, arka planında Rönesans düşüncesini barındırır. Bu dönemde belirginleşen ütopya, "modernitenin doğuşuyla merkeze geçen insanın kendi kurduğu bir mekânda mutlu olma arzusunu ve hayalini ifade eder." (Çörekçioğlu, 2015, s. 9).

XIX ve XX. yüzyılda bilimsel gelişmelerin etkisiyle değişen ütopik düşüncenin arka planında yine türün ilk ve temel klasiklerinin izleri bulunmaktadır. Ayrıca *Güneş Ülkesi* adlı eseriyle Tomasso Campanella, *Yeni Atlantis* adlı eseriyle Francis Bacon ütopik düşünceyi eserlerine yansıtan ve kendinden sonrakilere yol gösteren yazarlar olmuştur. İlk dönem temsilcilerinin ardından gelen yazarlar, ütopik temaları işlemeyi sürdürmüş ancak XVIII. yüzyılla birlikte klasik kalıplardan uzaklaşılarak yeni biçimlerde yapıtlar ortaya konmuştur. Bu eserlere; François Lefebvre *Ütopya Adasına Yapılan Gezinin Hikâyesi,* Daniel Defoe *Robinson Crusoe'nun Hayatı ve Yabancı Diyarlara Yaptığı Şaşırtıcı Maceraları,* Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri* eklenebilir.

> Batı literatüründe modernite ile ilişki olarak ele alınan ütopya ve türevlerine, Türk edebiyatında da rastlanmaktadır. Türk edebiyatında ütopya ve distopya türüne ait birçok eser bulunmaktadır. Bu eserler, Türkiye'nin Batılılaşma ekseninde gerçekleşen modernleşme sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Türk modernleşme tarihindeki ana dönemeçler olan Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri yoğun bir ütopya faaliyetinin görüldüğü dönemler olmuştur (Kılıç, 2004, s.86).

Türk edebiyatında ütopik düşüncenin izleri, Tanzimat dönemiyle birlikte sürülmeye başlar. Bu dönem hem toplumsal yapıda değişim arayışlarının hem de mevcut sorunlara çözüm bulma çabalarının yoğunlaştığı bir zemindir. Osmanlı aydını, ütopik özlemlerini ve ideal toplum tasarımlarını dile getirirken genellikle rüya kavramını bir anlatım biçimi olarak kullanmıştır. Bu rüya anlatıları, dönemin siyasi ve sosyal sınırlamaları dâhilinde eleştirel ve idealist düşünceleri ifade etmenin dolaylı ve güvenli bir yolu olmuştur. Söz konusu rüyalarda genellikle adil bir yönetim anlayışı, toplumsal refahın sağlandığı bir yaşam veya teknolojik ilerlemelerle ulaşılan bir gelecek gibi temalar işlenmiştir. Tanzimat'taki bu erken dönem ütopik yaklaşımlar, Cumhuriyet sonrası dönemde daha belirginleşecek olan ütopya ve distopya kurgularına zemin hazırlaması açısından önem taşır.

Servet-i Fünûn dönemi aydınları, siyasi baskı altında özlemini duydukları ideal yaşam biçimini eserlerinde ütopik unsurlarla yansıtmışlardır. Dönemin yoğun siyasi baskısı ve sansür ortamı, aydınları doğrudan toplumsal eleştiriden uzaklaştırarak daha bireysel ve içe dönük temalara yöneltmiştir. Bu bağlamda kurgulanan ideal yaşam genellikle şehirden ve toplumsal sorunlardan uzakta doğayla iç içe, sanat ve estetiğin ön planda olduğu, bireysel huzura odaklanmış kapalı ve seçkin mekânlarda tasvir edilmiştir. Servet-i Fünun edebiyatındaki bu tür ütopik kaçış temaları, bir yandan dönemin kısıtlayıcı atmosferinin bir sonucu iken diğer yandan da aydınların mevcut gerçeklikten uzaklaşma eğiliminin bir göstergesi şeklinde değerlendirilebilir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın ütopik bir metni olan *Hayat-ı Muhayyel*, bu dönemin en güzel örneklerinden biridir.

Ziya Gökalp'in "Turan" ve "Kızıl Elma" şiirlerinde de ütopik izlekler vardır. Ayrıca Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan*, Ali Kemal'in *Fetret* ve Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* adlı romanları Cumhuriyet'in ilanına kadar gelen diğer ütopik metinlerdir. Cumhuriyet edebiyatında ise Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesi*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* ve Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı romanları da ütopya türünde bilinen en önemli eserlerdendir. Türk edebiyatında Tanzimat edebiyatından başlayarak Cumhuriyet edebiyatına kadar birçok ütopya esere rastlanmaktadır. Fakat bu eserler; döneminde pek fazla itibar görmemiş, popülist biçiminde değerlendirilmiştir. Özellikle 1980 sonrası Türk edebiyatında ütopya ve

distopya türünde eserler artmıştır. XIX yüzyıldan XX. yüzyıla geçişte tüm dünyayı etkileyen I. Dünya Savaşı çıkmıştır. Bu savaşın neticesi olarak ütopyalar yerini distopya türündeki eserlere bırakmıştır.

> Modernitenin bu karanlık yüzü kendisini, teknolojinin kötüye kullanıldığı, dünya savaşları, kıyımlar ve totaliter yönetimlerin tarih sahnesine çıktığı XX. yüzyılda göstermiştir. Bu yüzyılda yaşanan sarsıcı olaylar, toplumda büyük bir hayal kırıklığı yaşanmasına ve moderniteye olan güveninin sarsılmasına yol açmıştır. Modernitenin bu değişen yüzü, ütopyanın da değişmesine sebep olmuştur. Böylelikle XX. yüzyılda Batı'da, ütopyanın bir türevi olan ve mevcut olandan daha kötü bir toplumsal düzeni tasvir eden distopya yükselişe geçmiştir (Çörekçioğlu, 2015, s. 26-27).

Ütopyanın karşıtı şeklinde düşünülen distopya; Türkçede karşı ütopya, yolunda gitmeyen ütopya, anti-ütopya, kötü yer kurgusu, karamsar toplum düzeni gibi biçimlerde tanımlanmaktadır. Keith Booker, bir metnin distopya gibi sınıflandırılabilmesi için, "baskıcı bir toplum düzenini" tasvir etmesi ve yadırgatıcı özelliğinin bulunması gerektiğini iddia etmektedir (Booker, 2013, s.5). Distopik anlatı; baskıcı rejimlerin görülebildiği, gücün ve iktidarın dengesiz bir biçimde kullanılabildiği, genellikle daha karamsar olarak tasarlanan hikâye yapısıyla farklı amaçlara hizmet etmektedir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanan distopya kavramı XX. yüzyılda popülerlik kazanmıştır. Yazarların distopya türünde eser vermelerinde birçok unsurun etkisi bulunmaktadır. Bu eserlerin toplum tarafından çok okunmasında; yaşanılan hayattaki memnuniyetsizliğin, çaresizliğin, umutsuzluğun, karamsar ya da daha baskıcı alternatif senaryoların etkisi de bulunmaktadır. XIX. yüzyıl sonunda Edward Bellamy'nin, *Geriye Bakmak*; William Morris'in, *Hiçbiryer'den Haberler* adlı eserleri ütopya alanından distopya türüne doğru bir geçişin ilk örnekleri sayılmaktadır. Modernizmin XIX ve XX. yüzyılda bize vaat ettiği güzel yaşam biçimi yerine dünyayı kötü bir şekilde etkileyen I. Dünya Savaşı'nın neticesinde ütopyalar, yerini distopya türüne bırakmıştır. Yevgeny Zamyatin'in *Biz*'i, Aldous Huxley'in, *Cesur Yeni Dünya*'sı; Arthur Koestler'in, *Öğleden Sonra Karanlık*'ı; George Orwell'in, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ü bu türün başarılı örnekleridir.

Türk edebiyatında 1980'li yıllardan sonra distopyalar görülmeye başlanmıştır. Bu drurumun Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşadığı tecrübelerin ve krizlerin geleceğe yönelik bir kaygıyla sorgulanması ve eleştirilmesiyle bağlantısı vardır. Türk

edebiyatındaki distopik eserler; mevcut düzenin sorgulanması, devletin baskıcı yapısı, teknolojinin bu baskıyı artırmak amacıyla kullanılması ve bireyden çok toplumun ön planda tutulması gibi temalar üzerinden incelenebilir (Çakmak, 2016). Türk edebiyatında çok az örneğini görülen bu türün 1965'ten sonra yayımlanan örnekleri distopya formundadır. Bu formdaki eserler, roman, hikâye ve kısa anlatı tarzındadır. Adam Şenel'in (1941-) *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* (1968) ve *Ozmos Kronos* (1993), Çetin Altan'ın (1927-) *2027 Yılının Anıları* (1985), Buket Uzuner'in (1955-) *Balık İzlerinin Sesi* (1992), Sabri Gürses'in (1972-) *Boşvermişler* (1996), Zühdü Bayar'ın (1943-) *Sahte Uygarlık* (1999), Alev Alatlı'nın (1944-) *Kâbus* (1999), Müfit Özdeş'in, *Son Tiryaki* (1996), Tahir Abacı'nın *Adı Senfoni Kalsın*'ı (2004), Cem Akaş'ın (1968-) *Olgunluk Çağı Üçlemesi* (2001) gibi eserleri distopya türünde sayabilir. 1980 sonrası Türk edebiyatında bu türde eserler artmış ve bu alanda incelemeler başlamıştır. Türkiye'de bu alanda Hakan Çörekçioğlu'nun *Modernite ve Ütopya: Ütopya, 1984 ve Mülksüzler Üzerinden* (2015) başlıklı kitabı ilk örneklerden biridir. Bu eserde ütopya edebiyatının tarihî gelişimi ve modernite ile olan ilişkisi kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Ayıca Batı edebiyatına ait birer ütopya, distopya ve eleştirel ütopya örneği verilerek çoklu okumalar yapılmıştır. Türk ve Batı edebiyatına ait distopya örneklerini karşılaştırmalı bir şekilde ele alan Tülay Akkoyun'un *Ütopya/Distopya: Batı ve Türk Romanlarından Örneklerle Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması* (2016) kitabı bu alanda önemli bir kaynaktır. Bu eserlerde distopya ve ütopya kavramları hakkında bilgi verilerek distopya kavramı teorik bir şekilde açıklanmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat alanında Hande ALTAR'ın "*Doris Lessing'in Hayatta Kalma Güncesi ve Tahsin Yücel'in Gökdelen Adlı Romanında Modernite Eleştirisi Olarak Distopya*" adlı yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.

1.3 Tezin Sınırlılıkları

Bu tez, Türk edebiyatında yapılan birkaç makale ve özellikle Avrupa ve ABD'de yapılan literatürle sınırlıdır. Orijinali İngilizce olmayan metinlerin İngilizce ya da Türkçe çevirilerinden faydalanılmıştır. Tezin esas amacı, kültürel materyalizm teorisinin hangi temeller üzerine şekillendiğini ortaya koymak ve distopya romanlarıyla ilişkisini belirlemektir. Bununla birlikte Batı'daki kültürel materyalizm ve distopya kavramına dair teorik gelişmeler, Türk edebiyatıyla ilişkilendirilerek

değerlendirilecektir. Ayrıca, bu kuramsal değerlendirmelerin somutlaştırılabilmesi için, Türk edebiyatından seçilen eserler üzerinden ayrıntılı yorumlara yer verilecektir. Türkçe kaynaklarda kültürel materyalizmin kuramının eserlerde incelenmesi ile ilgi sadece bir makale bulunmaktadır. Distopya ve kültürel materyalizmle ilgili Türk edebiyatında yapılan çalışmalara araştırma sorularında yer verildiğinden burada ayrıntılı olarak işlenmeyecektir.

Bu çalışmada özellikle 1980 sonrası Türk edebiyatındaki distopya romanları, tek tek ele alınmayacak belirli bir sınıflandırma dâhilinde bir başlığın altında incelenecektir. Ayrıca bir eserin birden fazla başlığın altında olması halinde eser farklı açılardan yeniden incelmelere tabi tutulacaktır. Benzer şekilde 1980 önceki Türk edebiyatında bir iki örneği bulunan distopik romanlar incelenecek ve tüm Türk edebiyatını kapsayacak değerlendirmelerde bulunulacaktır. Kültürel materyalizm kuramı, literatür açısından yabancı kaynaklarla kapsam açısından ise Türk edebiyatındaki distopik romanların genel gelişimiyle sınırlandırılacaktır.

"1980 Sonrası Distopya Romanlarının Kültürel Materyalizm Kuramına Göre İncelenmesi" başlıklı bu tez çalışmasında kültürel materyalizm kuramı, ütopya ve distopyanın Batı'daki ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi ile Türk edebiyatında ütopya ve distopya türlerinin tarihsel gelişimi gibi konular ele alınacaktır. Bu araştırmada, tespit edilen romanlardaki distopik eğilimler dile getirildikten sonra bu romanlarda alternatif bir toplum düzeni sunulup sunulmadığı ve sunulan bu düzenlerin ne ölçüde distopik olduğu hususları üzerinde yoğunlaşılacaktır. Ayrıca, romanlardaki distopik öğeler; Marksist, psikanalist, feminist, postkolonyalist, postmodern, siyasi, çevresel ve teknolojik açılardan incelenerek kültürel materyalizm kuramı doğrultusunda değerlendirilecektir. Bu araştırmada, tespit edilen 31 distopik roman bu kuramlara göre ele alınacak ve sınıflandırılacaktır. Bu çalışmada tespit edilen distopik romanlar şunlardır:

Adam Şenel'in *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* (1967), Mehmet Açar'ın *Siyah Hatıralar Denizi* (2018), Yüce Ağanoğlu'nun *Değişenler* (2019), Cem Aktaş'ın *Y* (2020), Alev Alatlı'nın *Kâbus Schrödinger'in Kedisi- I.* (2019), Kudret Alkan'ın *2080* (2017), Çetin Altan'ın *2027 Yılının Anıları* (2005), Abdulhakim Altun'un

Distopyam (2020), Kaan Arslanoğlu'nun *Sessizlik Kuleleri -2084-* (2007), Erendiz Atasü'nün *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* (2011), Oya Baydar'ın *Köpekli Çocuklar Gecesi* (2019), Alparslan Bozkurt'un *Distopya* (2021), Gülten Dayıoğlu'nun *Işın Çağı Çocukları* (2012), Selim Erdoğan'ın *Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası* (2019), Arzu Eylem'in *Çok Çağı* (2018), Merve Karabal'ın *Zaman Ülkesi* (2019), Bilge Karasu'nun *Gece* (2020), Gülayşe Koçak'ın *Topaç* (2016), Dost Körpe'nin *Nötralizör,* (2010), Ayşe Kulin'in *Tutsak Güneş* (2015), Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* (2020), Burak Özdemir'in *Yıl 2Binyüz2* (2003), Ayşe Şase'nin *Şebek Romanı* (2015), Ali Targaç'n *Arılar Tarikatı* (2015), Melek Taşkın'ın *Militan* (2019), Latife Tekin'in *Manves City* (2018), Orkun Uçar ve diğerleri *Çürüyüş:Yüksek Doz* (2019), Buket Uzuner'in *Balık İzlerinin Sesi* (2015), Tahsin Yücel'in *Gökdelen* (2019),Yüce Zerey'in *Mima* (2019), Murat Gülsoy *Yalnızlar için Çok Özel Bir Hizmet* (2020) adlı romanlardaki distopik unsurlar tespit edilerek kültürel materyalizm kuramıyla değerlendirilecektir.

Sonuç olarak 1980 sonrası Türk edebiyatında tespit edilen distopik romanlardan yola çıkılarak Türk edebiyatında distopya edebiyatı ve kültürel materyalizm kuramı hakkında genel bir kanıya varılacaktır. Öncelikle distopik romanların benzer ve farklı özelikleri belirlenecektir. Bu şekilde, belirli bir sınıflandırmaya gidilerek tespit edilen eserler, kültürel materyalizm ışığında yeni okumalara tabi tutulacaktır. Ayrıca, edebî eserin çok katmanlı yapısı muhalif okumalar üzerinden değerlendirilecek ve diğer kuramlarla birlikte yorumlanacaktır. Kültürel materyalizm perspektifinde tespit edilen unsurlar, örnek romanlar üzerinden çözümlenerek çıkarımlar yapılacaktır.

2. KÜLTÜREL MATERYALİZM

Edebiyat ile toplum arasında çok köklü bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki bazen çift taraflı olabileceği gibi bazen de tek yönlü olmaktadır. Toplumdaki her değişim ve dönüşüm edebî eserde kendince temsil edilmektedir. Edebiyatın ürettiği her yapıt, toplumsal yapıya ait birçok kültürel özellik taşımaktadır. Yine sokağa tutulan bir ayna gibi toplumun her katmanının yansıtıldığı edebiyatın diğer disiplinlerle de yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir.

Edebiyat araştırmaları, sosyoloji ve diğer birçok disiplinden faydalanılarak yapıldığında eserin derinliklerine nüfuz edilebilmektedir. Çok boyutlu yürütülen bu tür edebî eser incelemeleriyle çoklu okumalara katkı sağlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kültür ve kültür kuramı üzerine yapılan incelemelerle edebî eser okumalarına yeni bir bakış açısı sunulacaktır. 1980 sonrası ortaya çıkan kültürel materyalizm kuramı, işte bu tür edebiyat araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Kültürel materyalizm kavramının arka planında iki felsefi düşüncenin önemli etkisi bulunmaktadır. Bunlardan birisi materyalizm diğeri ise Sosyal Darwinizm'dir. Materyalizm ile Sosyal Darwinizm arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve yorumlanması, kültürel materyalizm kuramının anlaşılmasını sağlayacaktır.

Materyalizm kavramını Türk Dil Kurumu Sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: "Dünyada, yalnızca maddenin varlığını kabul eden, tanrı, ruh vb. manevi kavramları ret ve inkâr eden felsefi görüş, maddecilik, özdekçilik." (Türk Dil Kurumu [TDK], 2025). Maddeci bir anlayışın ürünü olan materyalizm kavramı, toplumların inşasında önemli bir yere sahiptir. Materyalizmin anlaşılmasına ve gelişmesine birçok düşünür katkıda bulunmuştur. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* adlı kitabında materyalizmi şöyle tanımlamaktadır:

> Yalnızca maddenin gerçek olduğunu, madde ve maddenin değişimleri dışında hiçbir şeyin var olmadığını, varlığın madde cinsinden olduğunu öne süren görüş; yer kaplayan girilmez, yaratılmamış ve yok edilemez, kendinden kaim olan, harekete yetili maddenin, evrenin biricik ya da temel bileşeni olduğunu savunan varlık anlayışıdır (Cevizci, 2013, s. 1074).

Materyalizm; maddeyi ve madenin hareketini, değişimini önceleyen bir anlayış şeklinde kabul edilmektedir. Maddenin sonsuz olduğu ve yok edilemeyeceği inanışına bağlı olan bu düşünce sistemi, her şeyi madde üzerinden tanımlamaktadır. Duyulan ve görülen her şeyin maddeden oluştuğunu savunan materyalizm, metafizik düşünceyi reddeden bir anlayıştır. Yine bu anlayış, Tanrıyı reddetmekte ve tüm olayları madde ile açıklamaktadır. Aydın Topaloğlu ise bu kavramı kelimenin kökeninden yola çıkarak şöyle açıklamaktadır:

> Materyalizm (Fr. meterialisme) sözlükte "maddecilik" (özdekçilik) anlamına gelip Latince materia (madde) kelimesinden türemiştir. Duyular ile görülen her şeyin maddeden ibaret olduğu, maddeden hariç duyular ötesi bir alanın yani metafiziğin bulunmadığını, duygu, düşünce vb. bütün unsurların ana kaynağının madde olduğu düşüncesidir. Materyalizme göre kâinatta meydana gelen tüm olayların nedeni madde ve hareketleridir. Maddenin haricinde bir gücün mevcut olmadığını ileri süren, özünde tanrıyı reddeden bu bütün düşüncelere Materyalizm denir. Materyalist ise bu görüş ve düşüncelere sahip olan kişidir (Akt. Topaloğlu, 2025)

Materyalizm kelimesi; İngilizcesi "materialism", Fransızca "materialisme" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu felsefî anlayışın Türkçe karşılığı, maddecilik veya özdekçilik biçiminde literatüre girmiştir. Materyalizm, "Ontolojide maddeyi değişmez, aktif ve dinamik bir ilke olarak kabul eden, ruh ve fikir gibi manevi cevherlerin bu maddenin bir tezahürü olduğunu iddia eden yahut bunları inkâr eden okullar." (Bolay, 1999, s.285) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere bu anlayışta madde biriciktir ve her şeyin kaynağını oluşturur.

> Materyalistler maddelerin birleşerek eşyanın oluşmasına, ayrılarak yok olmasına neden olurlar. Materyalistlere göre âlemde yer kaplamayan hiçbir şey yoktur. Maddeler aşkın ve duyularla algılayamadığımız bir güçten gelmez. Maddeler, kaynağını özlerinden gelen sürekli bir hareketten alırlar. Onların hareket etmesine neden olan hareket, zorunlu olarak bu hareketlere etki yapar (Weber, 1998, s. 35-36).

Görünenin dışında hiçbir gerçekliği kabul etmeyen materyalizm, tüm gerçekliği maddede aramaktadır. Maddenin sürekli bir hareket halinde olduğunu savunan materyalizm, hareketi maddenin özü gibi kabul etmektedir. Bununla birlikte madde ve ruhu birbirinden ayırmaktadır. "Materyalizm geniş anlamıyla ise var olanın, tamamıyla maddî olduğunu ya da en azından maddî olana bağlı olduğunu ileri süren felsefî bir düşünce olduğu da söylenebilir." (Bottomore, 2002, s. 423).

Materyalizm, yalnızca somut olarak gözlemlenebilen gerçekliği kabul eden ve tüm varoluşu maddi temellere dayandıran bir felsefi yaklaşımdır. Bu anlayışa göre madde, yalnızca var olan bir unsur değil, aynı zamanda sürekli hareket hâlinde olan dinamik bir özdür. Materyalist düşünce, ruh ve maddeyi birbirinden ayrı değerlendirerek metafizik açıklamalara karşı çıkar. Bottomore'un da belirttiği gibi, materyalizm geniş anlamda varlığın tamamen maddi ya da en azından maddi olana bağımlı olduğunu ileri süren bir düşünce sistemidir.

> Materyalist düşünceye eski Çin ve Hint kaynaklarında rastlanmakla birlikte onu sistemli bir disiplin haline getirenler atomcu yaklaşımlarıyla Leukippos, Demokritos, Epikuros ve Lucretius gibi Antik Çağ Yunan filozofları olmuştur. Felsefî problem olarak varlığın özünü (arche) ve eşyanın bu özden nasıl oluştuğunu araştıran bu düşünürler maddenin yaratılmadığını ve yok olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre evren maddeden ve boşluktan oluşmuştur; madde de atomlardan meydana gelmiştir. Atomlar devamlı hareket halinde olup sonsuz ve sınırsızdır. Boşluk eşyanın içerisinde hareket ettiği şey olup var olmanın zorunlu şartıdır. Düşünce de bir tür atom hareketidir. Ruh ise canlı bir varlığı cansızdan ayıran nesne, rafine olmuş maddî bir varlıktır. (Lange, s. 1-19; Gaskin, s.17-26). (Akt. Topaloğlu, 2025).

Materyalizm kavramının kökünü, ilk çağlara kadar dayandırmak mümkündür. İlk çağın belli başlı tabiatçı ve materyalist Yunan filozofları; Thales (MÖ 625-545), Anaximandros (MÖ 610-546), Anaximenes (MÖ 584-524), Herakleitos (MÖ 544-484), Leukippos (MÖ V), Demokritos (MÖ 460-370) ve Epikuros'tur. Yunan filozofları için temel problem, varlığın "arkhe"sini yani kaynağını bulmaktır. Bu şekilde evreni açıklamak ve felsefi düşüncelerini sistemli hale getirmek istemişlerdir.

> Materyalist düşüncenin doğuşuna baktığımız zaman her ne kadar eski Çin ve Hint kaynaklarında izlerine rastlansa da bu felsefi düşünceyi sistemli bir hale getirenler Antik Çağ filozoflarından Leukippos (MÖ V. yy), Demokritos (MÖ 460-360), Epikuros (MÖ 371-270) ve Lucretius (MÖ 91-55) dur. Bu filozofların bir özelliği de atomcu görüşü benimsemeleridir (Çınar, 2010, s.103).

Varlığın özünü yok olmayacağını savunan kimi filozoflar, maddenin özünün atomlardan meydana geldiğini öne sürmüşlerdir. "Thales her şeyin 'arkhe'sini yani ilk ve temel maddesini "su" şeklinde kabul etmiştir. Ona göre her şey canlıdır ve su, her şeyi tanrısal bir güç ile yaratma kudretine sahiptir." (Gökberk, 2016, s.19-21). İlk Çağ'da metafizik anlatımlara tepki biçiminde doğan bu anlayış, insan deneyimini ve rasyonelliği ön plana çıkarmıştır. Hint ve Çin materyalizmi de bu anlayışın etrafında oluşmuştur.

> Hint felsefesinde materyalizm, özellikle Lokayata veya Charvaka Okulu ile ilişkilendirilir. Bu okul, duyusal deneyimi tek bilgi kaynağı biçiminde kabul eder ve doğaüstü varlıkları reddeder. Charvaka felsefesi, ruhun varlığını ve ölümden sonraki yaşamı reddeder, sadece maddi dünyanın gerçek olduğunu savunur. Çin'de ise materyalist düşünceler, özellikle Han Feizi ve Xunzi gibi filozofların eserlerinde görülür. Bu düşünürler, doğaüstü güçlerin varlığını reddeder ve insan davranışlarını ve toplumsal düzeni maddi ve doğal sebeplerle açıklarlar. Xunzi, insan doğasının kötü olduğunu ve eğitimin bu doğayı iyileştirebileceğini savunur (Akt. Topaloğlu, 2025).

Yunan filozofları, ilk madde üzerinde fikirlerini yoğunlaştırarak varlığı tanımlama yoluna gitmişlerdir. Kimi filozoflar ise ilk varlığın bitmez tükenmez bir unsur olduğunu öne sürmüşlerdir. "Anaximenes, 'arkhe'yi yani ilk ve temel madde şeklinde havayı görmektedir. Anaximandros'u eleştirerek ilk ve temel olan kaynağın belirsiz ve sonsuz olma zorunluluğunun olmadığını belirtmiştir. Ona göre hava, yoğunlaşma ve seyrekleşme yoluyla diğer varlıkları meydana getirir." (Arslan, 2006, s.118-119). Her filozof, varlığın ilk ve temel yapısıyla ilgili görüşlerini ve 'arkhe' anlayışını farklı şekilde açıklamaktadır.

> Herakleitos'a göre "arkhe" ateştir. Bazen de sıcak nefestir. Ona göre her varlık başkalaşmış ve dönüşmüş ateştir. Hatta hava ve su da sönmek veya tekrar ortaya çıkmak için sönmüş birer ateştir. Toprak, dağlar, kıtalar ve bütün katı maddeler sönmüş birer ateştir (Weber, 1998, s. 21).

Madde üzerine yaptığı çalışmalar ve bu kavram üzerine yürüttüğü felsefi görüşlerle atomcu düşüncenin temelini atan filozof Demokritos'tur. İnsan vücudunda atomların değişkenliği üzerine kafa yoran Demokritos, atomların yer değişmesi ve tepkisi sonucu duyumların oluştuğunu öne sürmektedir. Demokritos'un felsefesinin temelinde, hocası Leukippos 'un görüşleri yatmaktadır. Leukippos'a göre maddenin özü olan atomlar, sonu olmayan bir değişim ile hareket içindedir.

> Leukippos maddenin özü olarak sonsuz sayıda ve hiç durmadan hareket eden atomların var olduğunu savunur. Ona göre eşyada sürekli bir değişim bir hareketlilik vardır. Bu yüzden maddenin özü olan atomlar sayısız ve sınırsızdır. Eşyada görülen bütün farklılıkların sebebi atomların şekillerine bağlıdır (Akgün, 1998, s. 37).

Leukippos'un ve öğrencisi Demokritos'un görüşleri, bu alanda çığır açmış ve yeni materyalizmin oluşumunda önemli bir durak oluşturmuştur. Diğer yandan madde ve atom ile ilgili görüşler, felsefeciler tarafından sürekli yeni bir boyuta taşınmıştır. Gökyüzü ve yıldızların oluşumunu da bu tepkilere ve yer değiştirmelere bağlayan Demokritos, kayaların tesadüfi oluştuğunu söylemektedir. "Demokritos, atomların çok farklı şekillere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu atomlara dışarıdan herhangi bir güç

ve kuvvetin etkisi olmadan, kendiliğinden bir harekete sahip olduğunu söylemektedir. Bu hareketlerin ise tamamen tesadüfi bir şekilde ortaya çıktığını açıklamaktadır." (Arslan, 2006, s. 318-320). Dünyanın oluşumu ile ilgili Demokritos'un görüşleri, onun felsefesinin daha da benimsenmesini sağlamıştır.

> Demokritos, âlemin kendiliğinden ve mekanik bir zorunlulukla ortaya çıktığını ileri sürerek, bu âlemi düzenleyen makul bir kuvvet ve kudretin varlığı düşüncesini şuurlu bir şekilde inkâr etmekle şimdiye kadarki görülen filozofların en materyalistidir ve bu görüşleri onu felsefi manada açık bir ateizme götürmektedir (Erdem, 2010, s. 146).

Demokritos ve diğer Yunan filozofları, materyalist düşüncenin temellerini bu şekilde atmıştır. Kimi filozoflar, beden ve ruh arasındaki farklılığı göstererek ruhu da bedenden rafine bir öz gibi tanımlamaktadır. Ruh ve bedeni bir gören Epikuros, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Biz varken ölüm bizim için yok demektir. Ölüm gelmişse artık biz yokuz. Şu hâlde ölüm ile bizim aramızda hiçbir temas mümkün değildir. Ondan o kadar çok korktuğumuz o donmuş temas, hiçbir zaman gerçekleşmez." (Weber, 1998, s. 90.)

> Bu dönemde zikredeceğimiz diğer bir materyalist filozof Kıbrıslı Zenon'dur. Ona göre maddi olan gerçektir. Yani evrenin ana maddesi maddedir. Bu düzende iki öğe vardır: Hareket eden ve hareket ettiren. Ona göre hareket ettiren tanrı veya doğadır. Bunların da özü ateştir. Yani maddedir (Gökberk, 19988, s. 91).

Bu dönemin önemli materyalist düşünürlerden biri de Kıbrıslı Zenon'dur. Zenon, evrenin ana maddesi üzerine yaptığı değerlendirmeleri üç gurupta sınıflandırmasıyla dikkat çekmiştir. Özellikle Zenon'un madde için öne sürdüğü fizik kuramı, dönemin düşünürleri tarafından çok tutulmuştur. Bu kurama göre hareket eden ve hareket ettiren şey, madde biçiminde tanımlanmaktadır. Bu dönemdeki İlk Çağ filozoflarının tartışmaları, genellikle evrenin ana maddesinin ne olduğu üzerinedir. Bu tartışmalar, materyalizmin özellikle de atomculuk görüşünün etrafında yaygın bir düşünce olarak kendini kabul ettirmektedir.

> Maddî âlemin oluş halinde bulunduğunu, belli bir amaç doğrultusunda işlediğini, Tanrı tarafından şekillendirildiğini, dolayısıyla ezelî ve ebedîliğinden söz edilemeyeceğini söyleyen, buna karşılık idealar dünyasını asıl kabul eden Eflâtun, başta iyi kavramı olmak üzere ahlâkî kavramların kendi başına bağımsız varlıklar olduğunu, idealar dünyasından gelen ve geçici olarak bedenle buluşan ruhun tekrar geldiği yere döneceğini ve ölümsüzce yaşayacağını ileri sürerek materyalist düşünceyi temelden sarsmıştır. Maddenin kendisinde gerçekleşme, hareket veya oluş ilkesi bulunmadığını, sadece var olmak için bir tür gereklilik olduğunu söyleyen Aristo maddeye form kazandıran fakat kendisi madde olmayan, değişmeyen, mükemmel ezelî ve ebedî mutlak form (ilk hareket ettirici)

> kavramını ortaya koyarak Demokritos'un materyalist düşüncelerini eleştirmiş, maddenin ötesinde ve öncesinde zihindeki tümel kavramlardan ve fenomenler dünyasını anlamaya yarayan kategorilerden söz etmiştir (Akt. Topaloğlu, 2025).

Aristo ve diğer Yunan filozofları, her düşüncenin ana unsurunu maddeye dayandırmıştır. Bu anlayış, Aristo'nun materyalizme uzanan düşüncelerinin temelini oluşturur. Her şeyin kaynağını bu dünya içinde arama yaklaşımı, bu görüşü desteklemektedir. Ancak bu anlayış, Platon'un yansıtma kuramından farklıdır. Platon ise sanatın özü ve etkisi üzerinden hareketle kendine özgü bir yansıtma kuramı geliştirmiştir. Bu kurama göre asıl gerçeklik, duyularla değil, zihnin kavrayabildiği idealler dünyasıdır. Platon, bu dünyanın bir kopyadan (mimesis) oluştuğunu savunur ve sanatçının yalnızca bu kopyayı yansıttığını belirtir.

> Duyulur nesnelerin akışı, gerçekte böyle bir realiteyi neden içermesin? Bu kısmın geri kalanı, Zekâ ile Bir'i karıştırdığından, (7–9) her şeyi birbirine katan Aristo'nun eleştirisine ayrılmıştır fakat Plotinus'un Aristo' ta en çok eleştirdiği şey, göklerin hareket ettirici zekâlarına ilişkin teorinin keyfi özelliğidir: Bu zekâların sayısı herhangi bir iç neden tarafından değil; fakat hareket ettirilecek kürelerin sayısı tarafından belirlenmiştir (9–12); bu çok olan zekâlar, tek bir düzen oluşturmak için neden iş birliği yaparlar? Niçin her biri sadece bir küreyi hareket ettirir? Aristo'da her çokluk, maddeden geldiği halde, cisimsiz olan bu zekâlar niçin çokturlar? Bu sorular ve daha pek çok soru cevapsız kalır. Plotinus'un düşündüğü şekliyle Aristoculuk sonuçta, kozmosun birliğini anlaşılmaz kılan bir çoğulculuğa doğru, üstünün nedenini aşağıda bulan bir materyalizme doğru gider (Alatlı, 2010, s. 117).

Aristoteles, idealizm ile materyalizmi kendi düşünce sisteminde sentezleyerek özgün bir kuram geliştirmiştir. Onu izleyen filozoflar, bu sentezi anlamaya çalışmakla kalmayıp üzerine çeşitli katkılar yaparak düşünceyi daha da ileri taşımışlardır. Madde-form ikiliğinin geçerliliğini reddeden Aristoteles, bu iki kavramın birbirinden ayrı değil, özsel olarak iç içe geçmiş olduğunu ileri sürer. Ayrıca, varlığın bir bütünlük arz ettiğini ve kendi yaratıcı potansiyeline sahip bulunduğunu vurgulamaktadır.

> Aristoteles, Platon'un idea ile gerçek dünya arasında kurduğu karşıtlığı ve idealist felsefeyi (tabii materyalist felsefeyi de) madde-form öğretisi aracılığıyla aştı. Platon'un ve daha sonra birçoklarının idealizm-materyalizm karşıtlığına karşı, Aristoteles varlığı ve gerçekliği "oluş" temelinde ele aldı ve bu karşıtlığın geçersizliğini ilan etti. Maddesiz form, formsuz madde olamayacağı için Platon bir çıkmaza giriyor ve maddeyi forma feda ediyordu. Hâlbuki Aristoteles'te madde ve form iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan birlik veya bütünlüktür. Varlık bu birlik içinde kendini yaratma potansiyelini açığa çıkarır ve doğal olan ereğinin peşinden ilerledikçe kendini geçekleştirir. Aristoteles'te doğal olan şey aynı zamanda erekseldir. Doğa veya oluş akıl ile alışkanlık, devraldıklarımız ile yarattıklarımız arasındaki bölünmezliği ifade eder (Murphy, 1990, s. 751-90).

Platon'un duyusal dünyanın ötesinde var olduğunu savunduğu idealar, Aristoteles'e göre duyusal dünyada bulunmaktadır. Bu bağlamda, Aristoteles felsefesinde madde ve formun iç içe geçtiği görülmektedir. Platon ise görünürler dünyasını bir kopya şeklinde nitelendirir ve bu dünyanın varlığını "İdea"lar dünyasına bağlar. Ancak, Platon'un bu görüşüne Demokritos itiraz etmiş ve yaşadığımız dünyayı gerçek olarak kabul ederek materyalist bir felsefe geliştirmiştir. Öte yandan, Leukippos, Demokritos ve Epikuros gibi Yunan filozofları maddeyi temel alan düşünceleriyle klasik materyalizmin doğuşuna öncülük etmişlerdir.

> Platon 'idea' öğretisine dayanan düalist bir felsefe geliştirmiş ve evreni 'idealar dünyası' ve 'görünüşler dünyası' olmak üzere iki ayrı kısma ayırmıştır. Bununla birlikte Platon için yegâne gerçeklik idealar dünyası olup görünüşler dünyası onun kopyasını ifade etmektedir. Aynı zamanda görünüşler dünyası oluşun ve bozuluşun hâkim olduğu bir dünya olarak -içerisinde yaşadığımız dünya nitekim bu dünyadır- idealar dünyasından pay almakla mevcuttur. Başka bir ifade ile onun var olması idealar dünyasına bağlıdır. Demokritos ise Platon'un aksine düalist bir felsefi anlayışa sahip değildir. Materyalist bir felsefe geliştiren Demokritos için gerçeklik içerisinde yaşadığımız bu dünyadır. Bu dünyanın üzerinde, asıl gerçeklik olan başka bir dünya söz konusu değildir. Görüldüğü üzere Platon bu dünyaya aşkın bir düşünce yapısını ifade etmesine karşın, Demokritos içerisinde yaşadığımız dünyaya işaret eden içkin bir düşünce yapısına sahiptir (Kayalı, 2022, s. 362.)

Yunan filozoflarının madde ve atom üzerine geliştirdikleri teorik yaklaşımlar, klasik materyalizmin temelini oluşturmuş ve Orta Çağ düşünce geleneği üzerinde kayda değer bir etki yaratmıştır. Platon'un "İdealar âlemi" anlayışının aksine, görünen dünyayı esas alan bu filozoflar, tabiatüstü varlıkları reddederek klasik materyalizmin yaygınlaşmasına zemin hazırlamışlardır. Ayrıca, varlığı atomik bir yapı biçiminde kavrayan bu düşünürler, yaratıcı ilke kavramını dışlayarak materyalist düşünce sisteminin gelişimini desteklemişlerdir.

> Orta Çağ'daki skolastik felsefenin hâkimiyeti neticesinde kendine rahat hareket alanı bulamayan materyalist düşünce teolojinin de güçlenmesiyle XVII. yüzyıla kadar yeni gelişmeler kaydedememiştir. XVII. yüzyılla birlikte özellikle fizikteki gelişmeler sonucunda materyalizmde yeniden bir canlanma görülmüştür. Özünde din eleştirisini ve kilise tepkisini barındıran bu sürecin temsilcileri arasında, Epikurosçuluğu yeniden kurmaya çalışan Pierre Gassendi ile tabiatçılığı esas alarak kiliseye ve teolojiye savaş açan Thomas Hobbes bulunmaktadır. XVIII. yüzyıl Avrupa'sında John Toland, Julien de la Mettrie, Denis Diderot ve Baron d'Holbach materyalizmin öncüleri durumundadır. Metafiziğe karşı sistemli bir şüpheciliğin görüldüğü bu dönemde tabiatçılığı esas alan d'Holbach tek gerçeğin ezelî ve ebedî olan madde olduğunu, Tanrı'nın varlığı gibi tabiatüstü inançların insandaki hayal gücünden ve mistik eğilimlerden kaynaklanan temelsiz iddialar sayıldığını belirtmiştir. Baron d'Holbach'ın güçlü tezlerine rağmen Aydınlanma felsefesinin önde gelen iki düşünürü René Descartes ve Immanuel Kant materyalist felsefeye ağır bir darbe vurmuştur (Akt. Aydın Topaloğlu, 2025).

Skolastik düşüncenin bu dönemde baskın hale gelmesiyle birlikte materyalist düşünce arka plana itilmiş olsa da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yeniden yükselişe geçmiştir. Bu süreçte materyalizm, klasik ve diyalektik olmak üzere iki ana kola ayrılarak gelişimini sürdürmüştür. Özellikle diyalektik materyalizm, Marksizm ve idealizm gibi düşünce akımlarıyla etkileşime girerek sonraki yüzyıllarda daha işlevsel bir yapıya kavuşmuştur. Yakın çağda ise materyalizm, kilisenin ideolojik baskısından büyük ölçüde kurtulmuş ve bu sayede yeni düşünsel açılımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

> Batı dünyasında Orta Çağ boyunca kilisenin baskısı ve Aristoteles felsefesinin baskın etkisi nedeniyle sönen materyalist fikirler ancak XVII. yy.da Pierre Gassendi (1592-1655) ve Thomas Hobbes (1588-1679) ile yeniden canlanmaya başlamıştır. XVIII. yüzyıla baktığımız zaman materyalizmi en hararetli bir şekilde savunanlardan biri Julien Offroy de La Mettrie (1709-1751)'dir. Bir askeri hekim olan ve *Ruhun Doğal Tarihi* ve *Makine İnsan* isimli eserleri Avrupa'da büyük yankı uyandıran La Mettrie, Descartes'ın mekanist doğa felsefesini benimseyerek bu felsefeyi sonuna kadar götürmüş ve Descartes'in makine-hayvan tezini, insanı da kapsayacak şekilde genişletmiştir. İnsan bedenini büyük bir ustalıkla imal edilmiş kocaman bir saate ve insan ruhunu da yine bir mekanizmaya benzeten La Mettrie'ye göre düşünceler de mekanik hareketlerden başka bir şey değildir (Georges, 1997, s. 78).

Materyalizm düşüncesi, ortaya çıkışından günümüze kadar çeşitli evrelerden geçerek farklı biçimlerde yeniden şekillenmiştir. Bu gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan farklı yorum ve yaklaşımlar sonucunda materyalizm, klasik materyalizm ve diyalektik materyalizm olmak üzere iki ana çizgide varlığını sürdürmüştür. Her iki yaklaşımın kökeni de Eski Yunan atomculuğuna, özellikle Demokritos ve Epikuros'un düşüncelerine dayanmaktadır. Klasik materyalizm, daha çok fiziksel gerçekliğe odaklanırken diyalektik materyalizm, toplumsal ve tarihsel süreçleri de madde temelli bir yaklaşımla açıklamaya çalışır. Bu ayrım, materyalizmin yalnızca metafizik bir yönelim değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümleri yorumlayan dinamik bir düşünce sistemi haline gelmesine katkı sağlamıştır.

> Klasik materyalizmin varlık anlayışı ise var olan veya gerçek olan sadece maddedir. Madde evrenin temel kurucu unsurudur. Madde, hareketli ve aktiftir. Gerek canlılarda gerek cansızlarda meydana gelen bütün değişikliklerin temelinde maddenin hareketi fikrini savunur. Genel anlamda bir analiz yapılacak olursa karşımıza iki kavram çıkar: Madde ve kuvvet. Bu ikisi birbiriyle iç içe geçmiş haldedir. Kuvvetsiz madde, maddesiz kuvvet olamaz. Her ikisi ezeli ve ebedidir. Maddede hiçbir değişiklik yapılamaz. Herhangi bir vasıta ile maddede yapılan değişiklikler sadece dış görünüşten ibarettir (Akgün, 1998, s. 23).

Klasik materyalizme göre ruh, hareketli atomların birleşmesinden oluşmaktadır. Atomlar, sürekli ve sonsuz oldukları iddia edilmektedir. Sadece varlığı gerçek

biçiminde kabul eden bu anlayış, her türlü metafizik anlayışa karşıdır. Yine bu anlayışa göre bilgi de duyu organları ile elde edilmektedir. "Barond Holbach, Büchner, Thomas Hobbes, Epikuros, David Hartley gibi filozoflar klasik (Mekanik) materyalizmin savunucuları arasında sayabiliriz." (Akgün, 1998, s.23). Bu anlayışa göre ahlak bile maddi bir menfaatin tezahürüdür. Klasik (mekanik) materyalizmin savunucuları arasında yer alan bu filozoflar, evrendeki tüm olguların maddi temellere dayandığını savunmuşlardır. Bu anlayışa göre ahlaki değerler dahi, soyut ilkelerden değil, bireyin maddi çıkarlarına dayanan somut etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

> Diyalektik sözcüğü Eski Yunan dilinde konuşmak, tartışmak gibi anlamlara gelen "Dialego" sözcüğünden türemiştir. Bu manada diyalektik eski zamanlarda karşı iddianın çelişkilerini ortaya çıkararak doğru ve gerçek bilgiye ulaşma sanatı şeklinde kullanılmaktadır. Zamanla bu yöntem doğa olaylarını da kapsayacak şekilde genişledi. Doğa olayları içinde sürekli hareketleri ve değişmeleri doğadaki karşıt güçlerin birbirileriyle karşılıklı etkilenmeleri sonucu oluştuğunu kabul eden bir felsefi düşüncedir. Diyalektik bu manada metafiziğin karşıtı olarak da kullanılabilir (Stalin, 2009, s. 11).

Diyalektik materyalizm, Marx ve Engels tarafından geliştirilen bir düşünce sistemidir. Marksist-Leninist partilerin felsefi temelini oluşturan bu anlayış, doğa olaylarına bakış açısını köklü biçimde değiştirmiştir. Varlığı zıtlıklar ve çelişkiler üzerinden değerlendiren bu yaklaşım, maddenin her şeyden önce geldiğini savunur ve metafizik yaklaşımları reddeder. Kuramsal açıdan, diyalektiğin değişime dayalı yapısıyla materyalizmin madde temelli açıklamasını birleştirmeyi hedefler. Bu yaklaşıma göre, madde sürekli bir değişim halindedir ve bu değişkenlik sayesinde bilgi konusu hâline gelebilir.

> Çağımız sosyal ve siyasal hayatına büyük etkisi olan materyalist Alman filozoflardan Karl Marx' ta (1818-1883) bu dönemde incelenmesi gereken filozoflardan biridir. Marx'a göre evrende bulunan her şeyin temelinde fiziksel güçlerin etkisi vardır. Ona göre bu hareketler mekanik değil, diyalektiktir. Ayrıca evrende ve insanda görülen tüm değişiklikler bilinçten bağımsız olarak gerçekleşir. Bu manada maddenin özü harekettir (Marx-Engels, 2004, s. 67-68).

Materyalizm sözcüğü, XVIII. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen bu düşüncenin kaynağı Yunan filozofu Epikuros'a kadar dayanmaktadır. Marks'ın doktora tezi olan materyalizm, Epikurus'un görüşlerine göndermede bulunmaktadır. Epikuros'a göre materyalizm, Aydınlanma içinde olduğu gibi rahiplerin entrikalarından ve batıl inançlarından kurtulmak şeklinde yorumlanmaktadır. Epikuros'un; adalet ve özgürlük tutkusu, insanın duyusal doğasının ele alınması ve felsefi görüşleri Marks'ın bu

kavram ile ilgili görüşlerinde belirleyici olmuştur. Marx ve Engels'ten başlayarak Gilles Deleuze gibi muhalif kuramcıların çalışmalarında yeniden ele alınan bu kavram, XXI. yüzyıl filozoflarına önemli bir düşünsel miras bırakmıştır. Darwin, Nietzsche ve Freud gibi radikal materyalistler ile sol düşünürler, materyalizm kavramına yeni anlamlar kazandırarak ona farklı bir boyut katmışlardır (Eagleton, 2021).

> Marx sadece bir felsefeci ya da diyalektikçi değil daha sonraki sosyal teoriyi fazlasıyla etkileyecek bir tarihsel gelişme öğretisi ortaya koyan bir sosyal bilimcidir. Onun tarihsel materyalizmi toplumsal değişmenin nedenleriyle ilgili doğrulanabilir bir teori olmayı amaçlar. Materyalizm, ona göre sosyal eleştiri ve toplumsal değişmeyle yakından ilişkilidir. Nitekim materyalizmin Marx'ın en fazla önemsediği yönü, onun duyu deneyimini önemsememe ya da göz ardı etme yönündeki idealist teşebbüsleri reddetmesinden oluşur. Marx, duyu deneyiminin bağımsız bir dış dünyanın varoluşunu ortaya koyamayacağını savunan felsefelerde samimiyetsiz ve sorumsuz bir şeyler bulunduğu kanaatindedir (Cevizci, 2009, s. 501).

Yansıtma kuramının özellikle ikinci aşamasında, sanatın işlevi daha somut bir biçimde tanımlanmıştır. Marksizm'in ekonomi merkezli görüşleri, dünya genelinde geniş yankı uyandırmış ve ilerleyen süreçte toplumcu gerçekçilik akımını da derinden etkilemiştir. Realizm ve natüralizm gibi edebi akımlar ise Marksist düşünceyi daha da ileri taşıyarak edebiyatı adeta bir laboratuvar gibi kullanmış; deneysel yaklaşımlarla toplumsal olguları incelemeye yönelmiştir. Bu çabalar, materyalist düşünceyle birleşerek edebiyata yeni bir boyut kazandırmıştır. Marksist tarih anlayışı ise zamanla farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

> Marx'ın tarih anlayışını detaylı bir şekilde ele almadan önce tarihsel materyalizmin tanımını yapmak gerekir. Tarihsel materyalizm, K. Marx ve F. Engels tarafından kurulan bir görüş olup ana hatlarıyla tarihin, sosyal ve ekonomik gelişiminin diyalektik yasaya göre gerçekleştiğini iddia eden felsefi bir akımdır (Topakkaya, 2009, s. 65).

Tarihsel materyalizm kavramı, Marksist ideolojiye dayanmaktadır. Yeni bir toplum inşa etme amacı güden Marksist düşünürler, tarihi bir araç gibi kullanarak modern bir toplum tasarımı hedeflemişlerdir. Bu anlayış, tarihsel süreçleri incelerken ekonomik unsurları merkeze almakta ve toplumsal gelişimi bu temelde değerlendirmektedir. Marx'a göre "Tarihin, dinin, felsefenin ve bütün öteki teorilerin devindirici gücü, eleştiri değil, devrimdir. Bu tarih anlayışı, tarihin sonunun, 'tinin tini' olarak özbilinçte erimek olmadığını, ama her evrede, maddi bir sonucun bulunduğunu gösterir." (Marx& Engels,2013, s.70). Marx'ın tarih anlayışında kendinden önceki tarih, toplum, insan hakkında ortaya koyulmuş olan düşüncelerin ekonomik temelle bütünleştirilmesi

şeklindedir. Marx ve Hegel, idealizmin ardında materyalizmin gelmesi gerektiğini dile getirmiş ve bunu diyalektik materyalizm ile bir düzene sokmuştur. Tarih anlayışını kapsamlı şekilde ele alan Marx, tarihin ancak deneysel bir şekilde analiz edileceğini söyleyerek tarihsel materyalizmi kavramlaştırmıştır.

> Modern materyalizmin ilk olarak ortaya çıktığı ülke Fransa'dır. Nitekim XVIII. yüzyılda Fransa'nın yetiştirdiği materyalist düşünürlerden olan Engels, bu dönemde materyalizmin İngiltere'den Fransa'ya geçtiğini belirtmektedir. Paul Hazard, Aydınlanma çağı olarak adlandırılan ve modern materyalizmin geliştiği XVIII. yüzyılın hazırlayıcısı olan dönemi (1680-1715) 'düşünce tarihinde bundan daha önemli bir sayfaya rastlanamaz' cümlesiyle tanımlar. Öyle ki Avrupa düşünce tarihinde bu otuz beş yılda yapılan insanın masum-günahkâr, hâlihazır-ebedi saadet ikilemi gibi çözülemeyen konular; bugün de dini, felsefi, siyasi içtimai meselelerin kaynağı olmaya devam etmektedir (Doğan, 2021, s. 23).

XVIII. yüzyılda özellikle Fransa'da yetişen materyalist düşünürler, bu konu üzerine yoğun bir şekilde eğilmişlerdir. Bu nedenle, materyalizmin etkisi İngiltere'ye kıyasla Fransa'da çok daha belirgin olmuştur. Aydınlanma Çağı, insanlığı ilgilendiren temel sorulara yanıt arayarak bu tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde "dinciler" ve "akılcılar" şeklinde tanımlanan iki ana düşünsel eğilim arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Fransız Aydınlanması, büyük ölçüde Hristiyanlığa yönelik eleştirel bir duruşla şekillenmiştir. XVIII. yüzyıl Fransız çağdaş materyalizmi ise tam da bu soru ve sorunların merkezinde gelişmiştir.

> Materyalizm, fizyolojik olayları fizik ve kimyanın genel fenomenleri arasında saymakta ve insanı diğer varlıklar dizisine geri götürmeyi tercih etmekteydi. Bunu da kuvvet ve maddeyi birbirinden ayrılamaz şeyler olarak görüp kuvveti maddenin mutlak bir niteliği olarak kabul ederek maddelerle kuvvetlerin karşılıklı eyleminden bütün varlık fonlarını çıkararak gerçekleştirmekteydi (Lange,1988, s. 81-82).

Materyalizm kavramı, daha sonraki yıllarda özellikle Marksist edebiyat kuramı içinde kendine önemli bir yer bulmuştur. Marksizm'in ekonomik ve maddeci yönüyle ortak bir yön bulan bu anlayış, Marksist edebiyat kuramcıları tarafından oldukça elverişli şekilde kullanılmıştır. Özellikle sanat alanından önemli bir yere sahip olan bu düşünce zamanla kültür üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Karl Marks'ın kültür üzerine söylemleri ve yeni bir toplum inşa etme düşünceleri, takipçileri tarafından benimsenmiştir. Marks'ın kültür kuramı; genelde bir toplumun düşünsel ve imgesel ürünlerini ifade etmektedir. Bu kuram, söz konusu düşünsel araçları kullanarak üstyapıyı biçimlendirmeyi amaçlamış ve materyalist düşünceyle birleşerek yeni bir yönelim ortaya koymuştur. Materyalizm kavramı, Marksist düşüncede başlangıçta

maddi olmayanı reddetmeye dayanırken aynı zamanda kanıtlanabilir fiziksel araştırmalar üzerine temellenmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda oldukça etkili bir düşünce sistemi hâline gelen materyalizmin dünya genelindeki yayılışı ise farklı biçimlerde gerçekleşmiştir.

> Genel olarak XIX. yüzyıla baktığımızda materyalist düşünce yeni gelişmeler yaşanmış; Fizik, kimya, biyoloji, zooloji, tıp, psikoloji ve antropoloji gibi bilim dallarındaki gelişmeler metafizik düşünceleri gölgede bırakmıştır. Örneğin Charles R. Darwin'in canlıların oluşumu ile ilgili tezleri ve Sigmund Freud'un psikanalizim ile ilgili görüşleri materyalist felsefeyi hızlandırmıştır (Topaloğlu, 2003, s. 138).

Materyalizm düşüncesinin Avrupa'da yaygınlaşması ve anlaşılması, ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermiştir. İngiltere'de materyalizm, zenginlik ve refahın artmasına katkı sağlarken Fransa'da ise toplumsal çalkantılara ve aşırı uçlar arasında dalgalanmalara yol açmıştır. İngiltere'de Aydınlanma düşüncesi, bilimsel gelişmeler ile dinî gelenek arasında bir uzlaşı sağlamıştır. Bu uzlaşı ortamı, ülkenin ekonomik kalkınmasına olumlu katkıda bulunmuştur. Buna karşın Fransız Aydınlanması'nda materyalizm, toplumun içinde bulunduğu olumsuz koşulların temelinde din ve geleneksel değerlerin yattığı görüşünü benimsemiş ve bunlarla hesaplaşma yoluna gitmiştir. Bu nedenle, Fransız materyalistleri dinî ahlakın yerine yeni bir materyalist ahlak inşa etme çabası içinde olmuştur. Aynı dönemde Alman düşünürler ise metafizik ve idealist düşüncelerle uğraşmaya devam ederek materyalizm kavramına yeni boyutlar kazandırmışlardır (Doğan, 2021). 19. yüzyıl Alman felsefesinde önemli bir yere sahip olan Ludwig Feuerbach, insan ve insan doğasını anlamaya yönelik çalışmalarıyla tanınmaktadır. Hegel'den Marx'a uzanan Alman felsefesi sürecinde bir dönüm noktası olan Feuerbach, idealizmden materyalizme geçişte bir köprü işlevi görmüştür.

> XIX. yüzyılın bilimci, ilerlemeci ve Aydınlanmacı kanadında bulunan filozoflardan biri de Feuerbach'dir. O da dine ve Hegelci idealizme ilişkin ayrıntılı çözümlemeleriyle; Comte'un teolojik, metafiziksel ve bilimselden oluşan üç adımlı ilerleme modelini tekrarlar. Feuerbach ikinci olarak XIX. yüzyıl Alman felsefesinin en azından bir boyutuyla idealizmden materyalizme dönüşündeki ya da en azından Hegel'den Marx'a geçişteki en temel uğrağı oluşturmak bakımından önem taşır. Marx'ın düşüncesi için harekete geçirici veya itici bir güç oluşturan Feuerbach, üçüncü olarak ve esasında yüzyıl düşüncesinin en önemli temalarından birini meydana getiren yabancılaşma konusundaki özgün görüşleriyle önemli bir yer tutar (Cevizci, 2009, s. 496).

Avrupa'da materyalizmin farklı biçimlerde ortaya çıkması ve gelişmesi, toplumların kültürel yapıları, ekonomik faaliyetleri ve dinî inançları gibi faktörlerle yakından

ilişkilidir. XIX. yüzyılda özellikle Avrupa toplumlarında yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm, materyalist düşüncenin yükselişinin önemli bir göstergesidir. Toplum tasarımcıları ve filozoflar, sanatı ve kültürü araç olarak kullanarak materyalist düşünce sisteminin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu süreç, düşünsel alanda yeni yaklaşımların ve eleştirel perspektiflerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca materyalizmin sosyal ve ekonomik boyutları, modern toplumların şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

> Materyalizm, fizyolojik olayları fizik ve kimyanın genel fenomenleri arasında saymakta ve insanı diğer varlıklardan dizisine geri götürmeyi tercih etmekteydi. Bunu da kuvvet ve maddeyi birbirine ayrılmaz şeyler olarak görüp kuvveti maddenin mutlak bir niteliği olarak kabul ederek maddelerle kuvvetlerin karşılıklı eyleminden bütün varlık formlarını çıkarak gerçekleştirmekteydi (Lange, 2016, s. 81-82).

Materyalizm araştırmalarının toplumsal ve siyasi mücadelenin bazı radikal biçimleriyle tarihsel bağları bulunmaktadır; bu bağlamda Marksizm ile yakından ilişkilidir. Sosyalist olmayı materyalistlikle özdeşleştiren Marksist düşünürler, zamanla kaba materyalizm anlayışından uzaklaşmışlardır. Timpanaro'nun *Materyalizm Üzerine* ve Leopardi'nin *Materyalizm Üzerine Mülahazlar* adlı eserleri, XIX. yüzyılda önemli bir yer tutmaktadır. Materyalizm ile psikanaliz arasındaki ilişkileri inceleyen Freud, *Freudyen Dil Sürçmesi* adlı eserinde bu konuyu ele almıştır. Sonraki yıllarda, özellikle Marksizm'in doğayı fethetme anlayışıyla materyalizm yeni bir boyut kazanmıştır. Doğanın boyunduruk altına alınması fikri, evrim teorisi ile birlikte yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreç, materyalizmin bilimsel ve felsefi alanda etkisini derinleştirmiştir. XXI. yüzyılda ise materyalizm, farklı disiplinlerde çok yönlü tartışmaların odağında yer almaya devam etmektedir.

> Materyalist düşünceye ivme kazandıran bir diğer düşünür de Sigmund Freud'dur. Freud, insanda bilinç altına itilen ve tatmin edilmeyen arzuların bünyede rahatsızlığa yol açtığını belirtmiş, bu sebeple fert üzerindeki dinî baskıların kaldırılmasını ve cinsel içgüdülerinin serbest bırakılmasını istemiştir. Tanrı inancını insanın çocukluğunda yaşadığı korunma duygusuna indirgeyen Freud dinî inançları da gerçekleşmesi imkânsız olan hayalî bir yanılgı saymıştır. Freud'un bilinç altından söz etmesi aslında materyalizme beklenmedik sorunlar doğuracaktı. Ancak onun iddialarını cinsellik üzerine kurması ve bir anlamda psikolojinin de fizik ilmi gibi kurallara tâbi olduğuna (psikolojik mekanizm) inanması materyalizme kapı aralamış oldu. (Popper, 1957, s. 159-160).

Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği* adlı eserinde hümanizmden materyalizme geçişin aşamalarını ele almıştır. Kısa bir süre önce Darwin de materyalizmi bu anlayış temelinde kurmuştur. Doğaya ait olma fikriyle yeni bir boyut kazanan bu düşünce,

Sigmund Freud'un ahlaki güdüleri sorgulamasıyla farklı bir bakış açısına dönüşmüştür. Bu görüş, Timpanaro ve Marksist edebiyat kuramcıları tarafından tarihsel materyalizm çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Engels'in *Doğanın Diyalektiği* adlı yapıtı, tarihsel materyalizmi bir tarih kuramı gibi ele alsa da diyalektik materyalizmi daha gerçekçi bulmaktadır. Materyalizm kavramı daha sonraki yüzyıllarda Eric Satner tarafından "hücresel düzeyde birçok kültürlülük" şeklinde tanımlanmıştır. *New Materialism* (Yeni Materyalizm) adlı kitapta madde kendi kendine yönetebilen, üreten, etkin bir güç biçiminde ele alınmıştır. Derrida bu anlayışı, metin üzerine indirgeyerek postyapısalcılık alanında yeni bir alan açmıştır. Materyalizm çeşitleri, birçok alanda baş göstermiş; özellikle sanat alanında Raymond Williams'ın buluşu olan kültürel materyalizm ivme kazanmıştır (Eagleton, 2021).

Darwin'in doğal seçilim ve evrim kuramını yayımlamasıyla birlikte Marx ve Engels, doğa tarihine materyalist bir yaklaşımla bakmışlardır. Bu düşünürler, geliştirdikleri kuramla diyalektik materyalizmin yasaları ve kategorileri için doğadan kanıtlar aramaya başlamışlardır. Marx ve Engels, bilimsel mekanizmalar temelinde idealizme karşı diyalektik materyalizmi merkezine almıştır.

> Marx ve Engels tarihsel ve diyalektik materyalizmin ilkelerini olgunlaştırırken dönemin bilimsel gelişmelerine ve bunların felsefi tartışmalardaki katkılarına büyük önem vermişlerdir. Henüz *Türlerin Kökeni* yayımlanmadan önce, 14 Temmuz 1858 tarihinde Manchester'da bulunan Engels'in Londra'daki Marx'a yazdığı mektupta doğa bilimlerindeki gelişmeleri yakından takip ettikleri görülmektedir. Mektubunda fizyoloji çalışmakta olduğunu ve ardından karşılaştırmalı anatomiye döneceğini yazan Engels, Schleiden ve Schwann'ın bitki ve hayvanlarda hücreyi keşfetmelerinin ve enerjinin korunumu yasasının önemini vurgulamaktadır (Marx ve Engels, 1995, s. 123).

Materyalizm kavramı, özellikle "Sosyal Darwinizm" ile yakından ilişkilidir. Materyalist düşünürler, Darwin'in görüşlerinden ve özellikle "Sosyal Darwinizm" kuramından yararlanarak kendi düşüncelerini kabul ettirmeye ve yaymaya çalışmışlardır. Bu yaklaşım, toplumsal ve ekonomik süreçlerin doğa yasalarıyla açıklanmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, "Sosyal Darwinizm" eleştirmenler tarafından çoğu zaman bilimsel indirgemecilik ve etik sorunlar bakımından sorgulanmıştır.

Akarsu'ya (1997) göre, Darwincilik, Charles Darwin tarafından geliştirilen ve tüm canlı türlerin ortaya çıkışı ile gelişimini, en basit biçimlerden başlayarak yaşama savaşı

kavramı üzerinden açıklayan bir bilim ve felsefe öğretisidir. Bu yaklaşım, biyolojik evrimin temel mekanizmasını anlamada devrim niteliğinde bir katkı sağlamış ve doğa ile insan arasındaki ilişkiyi yeniden yorumlamaya imkân vermiştir. Ayrıca, Darwin'in teorisi sadece biyoloji alanında değil, sosyal bilimler ve felsefede de derin etkiler yaratmış, çeşitli düşünce sistemlerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. "Literatürde ise sosyal Darwinizm kavramını ilk kez kullanan kişi 1879 yılında Oscar Scmidth'tir." (Küçükali, 2019, s. 50). Bu kavramın özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha sık kullanıldığı görülmektedir.

> Sosyal Darwinizm'in muhteva olarak ortaya çıkışı oldukça tartışmalıdır. Kimileri Thomas Hobbes'in "homo homini lupus" (insan insanın kurdudur) düşüncesine atıf yaparak sosyal Darwinizm'in kökenini ilgili düşünüre dayandırmaktadır. Kimileri ekonomik alt yapısını oluşturduğu gerekçesiyle Bernard Mandeville'in The Fable of the Bees (Arılar Masalı) adlı eserini işaret etmektedir. Kimilerine göre bu düşüncenin mucidi Herbert Spencer'dır ve hatta kavramın sosyal Spencerizm olarak isimlendirilmesi gerekmektedir (Doğan, 2012, s. 54-55).

Toplumsal Darwinizm, 1870'lerde İngiltere ve ABD'de ortaya çıkmış bir toplum teorisinin adı şeklinde kabul edilmektedir. Doğal seçim teorisini, toplum ve siyaset teorisine uygularken yapılan vurgu hataları yüzünden bu kuram hakkında yanlış genellemeler yapılmıştır. Biyolojideki evrim ve doğal seçilim fikirleri, toplum ve siyaset teorisine uygulanmadan önce de toplumsal bir ögeye sahiptir. Toplumsal Darwinizm ile ilgili "en uygun olanın hayatta kalması" tabirini, 1864'te ünlü felsefecilerden Herbert Spencer ilk defa kullanmıştır. Spencer, insanlık tarihinde bir toplumsal seçilim ilkesi olduğuna inandığı için özellikle hükümetlerin buna müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu görüşe göre toplumun zayıf ya da sakat üyeleri, yapay bir şekilde korunmamalıydı. Zira en dinç ve kendi ayakları üzerinde durabilen türleri yaratan toplumsal seçilim sürecine müdahale edilmesinin yanlış olduğunu düşünmekteydi. Toplumsal Darwinizm'in XIX. yüzyılda giderek yaygınlaşan karakterin çevre tarafından belirlenmesi düşüncesi, yaygınlık kazanmıştır. Sosyal Darwinizm XX. yüzyılda ise bilimi, ekonomiyi ve şiddeti arkasına alarak nüfuzunu artırmış ve kültürü bir araç gibi kullanmıştır. XXI. yüzyılda düzen ve ilerleme vaat eden bir sistem teorisine dönüşen Sosyal Darwinizm, kapitalizm ve emperyalizmin alternatifi olmadığını ileri sürerek tüm dünyayı ikna etmeye çalışmaktadır (Williams, 2013).

> Bazı kesimlerce Darwin'in evrim kuramı ile özdeşleştirilen Sosyal Darwinizm, aslında Spencer'in "en uygun olanın hayatta kalması" söylemi üzerinde şekillenmiştir. Bu yönüyle kavramın sosyal Darwinizm olarak adlandırılmasından ziyade "Spencerizm" veya "Sosyal Spencerizm" şeklinde ifade edilmesi daha doğru olacaktır. Spencer'ın Darwin'in biyolojik evrim teorisinden etkilenerek uygun olanın ayakta kalması fikrini ortaya attığını savunmak oldukça yanlıştır. Çünkü Spencer'ın evrim düşüncesini sosyal alana uyguladığı ilk eseri *Social Statics*, Darwin'in *On the Origin of Species* adlı çalışmasından sekiz yıl önce yani 1851'de kaleme alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında Spencer'ın evrim konusunda Darwin'e göre daha öncül olduğunu söylemek gerekir. Spencer kendi kuramını geliştirirken Fransız düşünür Lamarck'tan etkilenmiştir (Haines, 1988, s. 1204).

Ertan'a göre, "Sosyal Darwinizm" kavramı Darwin, Spencer ve Haeckel'in eserlerinde doğrudan yer almamakta; bu kavram, Darwin'in adıyla anılmasına rağmen onun dışında gelişmiş bir olgudur. (Ertan, 2011). Sosyal Darwinizm her ülkede ilerleyişi ve kullanılması değişmektedir. Örneğin Almanya, sanayileşme yarışında arayı kapatmak için Sosyal Darwinist slogana sıkı sıkıya sarılmıştır. Bununla birlikte ırka dayalı bir anlayış benimseyen Almanya'da bu slogan siyasi bir anlayış haline gelmiştir. Almanya'da aydınlar arasında büyük yankı uyandıran bu çalışmalar, 1848 yılında devrimcilerin yenilmesiyle daha da alevlenmiştir. Charles Darwin'in *On the of Species* (*Türlerin Menşei*, 1859) adlı eserinin yayınlandığı zamanlarda Almanya'da idealizm ve materyalizm üzerine tartışmalar alevlenmişti. Almanya'daki materyalist düşünce, Sosyal Darwinizm'in özellikle "doğal ayıklama" tezini kendi çıkarları için kullanmıştır.

> Nitekim doğal ayıklama, "Sosyal Darwinizm" in temelini oluşturmuştur. Batı ülkeleri arasında evrim teorisinin hem materyalist düşünceyi yaymak hem de doğal ayıklanmanın toplumsal yaşamda da geçerli olduğunu savunmak amacıyla kullanıldığı ülke Almanya olmuştur. Çünkü Almanya'da Büchner, Vogt ve Moleschott gibi düşünürler materyalist düşüncenin etkili şekilde tartışıldığı bir ortamda evrim teorisi geldiği için materyalist düşünce etki alanını daha da genişletme imkânı bulmuştur. Diğer önemli nokta ise sanayileşme ve ticaretin en hızlı geliştiği bir aşamada yaşamak için mücadelenin ve buna bağlı ayıklanmanın gerekliliğinin savunulmasına ve bu anlayış üzerine fazlaca argümanların geliştirilmesine çok uygun bir ortam olması idi. Evrim teorisinin materyalist düşüncenin geniş kitlelere yaygınlaştırılarak seküler düşünceyi güçlendirme amaçlı kullanılması ile doğal ayıklanma fikrinin toplumsal hayat için de geçerli olduğu düşüncesinin ülkelere göre yansımaları farklılık göstermiştir. Örneğin Almanya'da her ikisi birlikte kullanırken Rusya'da sadece materyalist düşüncenin yaygınlaşması için kullanılmış fakat doğal ayıklanma reddedilmiştir. İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde doğal ayıklanma öne çıkarılarak teorinin materyalist boyutu Hristiyanlıkla uzlaştırmaya çalıştırılmıştır. Bu çerçevede yaşanan tartışmalara doğal ayıklamayı merkezi alan ve "Sosyal Darwinizm'in" temel sloganları oluşturan "yaşamak için mücadele" ve "en iyi hayatta kalması" şeklinde özetlenebilecek boyutu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır (Doğan, 2021, s. 44).

Sosyal Darwinizm'in en önemli temsilcilerinden Ernst Haeckel, Darwinizm'in insan bilgisi üzerinde yeni bir bakış açısı getirdiğini savunmaktadır. Devlet, kilise ve

okulların doğanın ilerleyişinde önemli bir engel olduğunu düşünmektedir. Modern bilim kavramını ortaya atan Haeckel, bundan kastının Darwin ve evrim teorisi olduğunu söylemektedir. Evrim teorisini tüm anlamıyla benimseyen Haeckel, Almanya'da ve birçok ülkede bu anlayışın yaygınlaşmasını sağlamıştır.

> Darwin'in evrim teorisi öncelikle insanın ve diğer canlı türlerin yaratılışında ilahi bir gayenin olduğu paradigmasına karşı çıkmaktadır. Darwin insanı diğer canlıların da içinde olduğu ortak bir atadan evrilen biyolojik bir canlı olarak tanımlamaktadır. İnsanın ontolojik yönünü biyolojiyi merkeze alarak açıklayan Darwin, hayatın amacının yaşamak olduğunu öne sürmektedir. Hayatta sadece yaşamak için var olan insan, diğer insanlarla var olma savaşı içindedir ve en güçlü olan hayatına devam edecektir. Bu durumu doğal seleksiyon/seçilim olarak izah eden Darwin, tabiata bu manada Tanrısal bir anlam yüklemektedir. Tanrı fikrinin insanın icadı olduğunu düşünen Darwin, hayatı bir savaş alanı olarak nitelemektedir. Darwin'in fikirlerinin sosyal bilimlere ve içtimai yaşama uyarlanmasına Sosyal Darwinizm denmektedir (Ergün, 2022, s. 1-20).

Darwinizm ve Sosyal Darwinizm'in popülerleştirilmesinde etkili olan bu düşünürler, Alman liberalizmiyle aynı çizgi üzerinde durmaktadır. Bu tartışmalar, zamanla Hristiyanlık ile Darwinizm'i uzlaştırma çabaları ekseninde devam etmiştir. Sonraki yıllarda ırkçı ve sosyalist darwinist düşünürler, bu düşünceyi daha militarist hale getirdiler. Marksist anlayışla birlikte Sosyal Darwinizm, Almanya'da kendi içinde uyumunu tamamlamıştır. XIX. yüzyılda Lange ve Bücher, Darwinizm'i sistemli bir şekilde kullanarak sosyalist Darwinizm görüşü ile entegre hale getirdiler.

> Sosyal Darwinizm'in en önemli görünür olduğu alanlarından birisi de öjenizmdir. Öjenizm; ırk hijyeni, ıslahı anlamlarına gelmektedir. Öjenizm, insan eliyle seleksiyonun/seçilimin işletildiği ve belli bir ırkı güçlendirmeye çalışan yaklaşımdır. Aynı zamanda öjenizm ile ırkçılığa ve faşizme "bilimsel" meşruiyet üretilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımın teorisyeni, Darwin'in de kuzeni olan Francis Galton'dur. İnsanların doğuştan eşit olduğu fikrine karşı çıkan Galton, özellikle Batı toplumlarındaki beyaz, zengin ve Anglo-Saksonların üremesini diğerlerinin ise üretmemesini savunmuştur (Dennis, 1995, s. 246-247).

Irkçılık temelli Sosyal Darwinizm tartışmaları zamanla diğer alanlara da kaymıştır. Modern dönemde bu yaklaşım, sanat metinlerinde ve siyasette önemli bir yer edinmiştir. Bu alanda çalışan Marksist düşünürler ise kültür eleştirisi bağlamında Sosyal Darwinizm'i yeniden gündeme taşımışlardır. Bu süreçte Sosyal Darwinizm, sadece biyolojik bir teori olmaktan çıkarak toplumsal ve ideolojik bir araç haline gelmiştir. Ayrıca, güç ilişkilerinin meşrulaştırılmasında sıkça başvurulan bir kavram şeklinde değerlendirilmiştir.Böylece, kültürel ve politik analizlerde Sosyal Darwinizm eleştirisinin önemi artmıştır.

> Hodgson Sosyal Darwinizm'in öjenik politikalara, iki dünya savaşına, Nazizm'e, ırkçılığa, Faşizm'e, emperyalizme ideolojik ve bilimsel meşruiyet sağladığını belirtmektedir. Darwinizm'in Sosyal Darwinizm kavramıyla önemsiz hale getirilmeye çalışıldığını öne süren Hodgson, biyoloji biliminin insan ilişkilerine dair gerçeklerin göz ardı edilmesine neden olduğunu öne sürmektedir. Zira Hodgson Sosyal Darwinizm teriminin XX. sosyal bilimlerde insan biyolojisinin insan davranışı üzerindeki etkisiyle ilgili tartışmaların çoğunu kapatmak için kullanıldığını iddia etmektedir (Hodgson, 2004, s. 429).

XX. yüzyılda Sosyal Darwinizm üzerine yapılan tartışmalar, bu kuramın kötü bir şey olduğu algısını yaratmaktadır. İki dünya savaşı geçiren modern toplum, bu kötü olayları Sosyal Darwinizm kuramına bağlamaktadır. Bu kuramın yansıması şeklinde XX. yüzyıl modern dünyasında; ırkçılık ve emperyalist ideolojinin ön plana çıktığı öne sürülmüştür. "Darwin'in istismar edildiğini düşünenlerin diğer bir uğrak yeri de emperyalizmdir. Emperyalizm, bir devlet veya ulusun başka bir devlet veya ulusun üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda etkisini artırması ve onların hayatında karar verme yetkisine sahip olması olarak tanımlanmaktadır." (Galtung, 1971, s. 81).

> Emperyalizm düşüncesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı'da o kadar yaygındır ki Afrika toplumlarıyla aralarındaki ilişki de bu minvalde gelişmektedir. Batılılar için Afrikalı siyah insan aynı türdeş varlıklar değil, başka bir hayvan türüdür. Bu bağlamda o dönem Avrupa ülkelerinde "insan hayvanat bahçeleri" oldukça yaygındır. Batılılar için Afrikalılar insan değil, "evcil ucubeler" veya "insan canavarlar"dır (Sánchez-Gómez, 2013, s. 2).

Sosyal Darwinizm teorisi, özellikle Avrupa'da Marx'ın diyalektik materyalizmine hizmet etmiş ve filozofların düşüncelerini açıklamasına yardımcı olmuştur. İngiltere, Almanya gibi sömürgelik anlayışına sahip bazı Avrupalı ülkeler, emperyalist düşüncelerini Sosyal Darwinizm ile bir temele dayandırmışlar ve sömürgecilik anlayışına kılıf uydurmuşlardır. Sosyal Darwinizm'de "güçlünün zayıfı ezmesi" ve materyalizmde menfaatleri için her şeyin mübah görülmesi birbiri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte diyalektik materyalizm ile Sosyal Darwinizm'in metafizik anlayışa karşı çıkması ve çıkarları için her metayı kullanması bu kuramları birbirine yaklaştırmıştır. Bununla birlikte Marksist düşünürler, kendi amaçları için Darwin'in *Türlerin Menşei adlı* eserini çok sık referans göstermişlerdir. Özellikle Marksist anlayışı benimseyen düşünürler, tarihsel materyalizm ile birlikte Sosyal Darwinizm'i kedi menfaatleri için kullanmışlardır.

> Carlton Hayes, bu dönemi "materyalizm jenerasyonu" şeklinde adlandırmaktadır. Nereden bakarsanız bakın, bilime popülerlik kazandıranlardan "monistik" Alman felsefesi ekolüne, Marx'ın diyalektik materyalizminden "realist" edebiyat ekolüne kadar,

> materyalizmin her zaman etkin olduğunu görürsünüz. Darwin, evrim mekanizması olarak "doğal seleksiyonu" ortaya attığında, farkında olmadan materyalizme hizmet etmişti. Bilim adamı Helmholtz, 1869'da şöyle demişti: "Darwin'in teorisi, aslında yeni bir yaratıcı düşünce içermektedir. Çünkü bu teori, herhangi bir zekâ müdahalesi gerektirmeksizin, anlaşılmaz bir kurala göre işleyen bir doğa kanununun organizmalardaki yapının uyumluluğu ile nasıl sonuçlanabileceğini göstermektedir." (Alatlı, 2010, s.1066).

Almanya'da materyalizm tartışmaları, Sosyal Darwinizm ile paralel bir şekilde ilerlemiştir. Bu dönemde Schelling ve Hegel'in düşünceleri, bir doğa kuramı haline gelmiştir. Yine bu dönemin önemli Alman filozoflarından Arthur Schopenhauer, diğer filozoflara göre daha kötümser bir anlayışa sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Almanya'da materyalizm ve sosyal Darwinizm tartışmaları hem iyi hem kötü eksende ilerlemiştir. Evreni kötülüklerin bir yuvası gibi gören Schopenhauer, "Bu dünyanın estetik olarak ayyaşlarla dolu bir meyhane; entelektüel olarak bir tımarhane, ahlaki olarak bir haydut yatağı olduğunu ileri sürmektedir." (Touraine, 1995, s.125).

> İlerleme öyle bir doğal yasadır ki hiçbir insan gücü ne tiranların silahları ne de papazların dersleri onu durdurmayı başaramayacaktır. Sadece ilerlemeci hareketle yaşam ve gelişme mümkündür. Sürekli durmak bizzat gerilemektir ve gerileme onu ölüme götürecektir. Gelecek sadece ilerlemeye ait olacaktır (Hançerlioğlu, 1977, s. 241).

Almanya'da Sosyal Darwinizm birlikte yorumlanan materyalizm, bireyleri ve toplumları ilerleme düşüncesi ile yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Materyalizm yeni bir alana yönelmiş ve bunun sonucu olarak Amerika'da dil incelemeleri önem kazanmıştır. Özellikle Chomsky dili maddi ve fiziksel biçimde tanımlayarak yeni bir proje geliştirmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde dil, siyasi sadakati kullanma aracı şeklinde kullanılmıştır (Williams, 2013).

Materyalizm ile Sosyal Darwinizm düşüncesi, zamanla birçok alana yayılmış ve özellikle sosyal bilimleri kuşatmıştır. Dönemin birçok düşünürü, Darwinci toplum teorisinin en iyi uygulamasının Marksizm'de olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca materyalizmi de kendine uyarlayan Marksizm, bu şekilde iki anlayışı da kendi çıkarları için kullanmıştır. Atila Doğan Sosyal Darwinizm ve materyalizm arasındaki ilişkiyi; basit, mekanik, ayıklamacı bir yaklaşım üzerinden açıklamaktadır. Sosyal Darwinizm'in materyalizmi geniş kitlelere anlatma imkânı sunması, doğal seleksiyoncu çatışmacı yaklaşım ile uyumlu olması bu kavramları birbirine yaklaştırmıştır (Doğan, 2012,). Sosyal Darwinizm'in tüm kusurlarına rağmen Marksist

materyalistler tarafından bu derece desteklenmesi, Marksist düşünürlerin kendilerine yeni bir alan açma çabası olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Marksizm ve Darwinizm arasında birtakım bağlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Sosyal Darwinizm, popüler kültür ile yeniden yorumlanarak birçok alanda nüfuzunu artırmıştır. Atila Doğan, bu ilişkiyi *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm* adlı kitabında bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> Navico ve Emile Laveleye Sosyal Darwinizm'i Avrupa kültüründe yaygın bir fikirler kümesi olarak resmetmekteydi. Bu bakış açısını Hofstadter'in çalışması iyice güçlendirdi. Raymond Williams bu etkiyi Popüler Kültür alanına kadar genişletti. Williams göre "yaşamak için mücadele" ve "en uygun olanın hayatta kalması" XIX. yüzyılda birçok sıradan insanın günlük realitesiydi. Jones, Sosyal Darwinizm'in İngiliz düşüncesinde yaygınlığına işaret ederken tarihçi Strenhell, Darwin'in ölümünden sonra biyolojinin insan ve toplum bilimlerinde doğmasında çok önemli bir rol oynadığını, Sosyal Darwinizm'in neredeyse bir kült haline geldiğini ileri sürmekteydi. Bu etki sosyal teori alanını aşarak Popüler Kültür, edebiyat ve hatta tıp alanında kuşatmıştır (Doğan, 2021, s. 41-42).

Sosyal Darwinizm, her dönemde kendine uygun araçları bularak varlığını devam ettirmiştir. XX. yüzyılda dizginlenmiş ya da dizginlenmemiş doğal saldırganlık teorileri, cinsellik, teknolojik köleleşme gibi kavramlar bugüne kadar gelmiştir. Sosyal Darwinizm ışığında değişikliğe uğrayan bu kavramlar, farklı sektörlerde ve alanlarda yeniden yorumlanmıştır. Örneğin, reklamcılık sektöründe bir kaplanın bir petrol markasının yüzü olması fiilen arabayı hayvanileştirmiş ve yırtıcı hayvana dönüştürmüştür. Bu durum XX. yüzyılda, bazı türlerin kendini koruma güdüsü şeklinde meşrulaştırılmış ve ulus-devletin varlığını koruma iç güdüsü olarak da algılanmıştır. Hayvanlarda ve insan topluluklarında bulunduğu bölgeyi koruma güdüsü, kaba mülkiyet ve onu savunma imgeleriyle ilgilidir. Yine türler arasındaki farklılaşmış iç ilişkiler, ön plana çıkarılarak ortaya çıkan sınıflaşma imgelere dayatılarak gösterilmiştir. Üst düzen ya da gagalama düzeni, sınıfsal statü ilişkilerini belirlemekte hatta bunu ideoloji haline getirmektedir. Tarih öncesi dönemlerde "avcı insan" olarak tabir edilen insan tipi, öldürme iç güdüsüyle katil imgesine dönüşmüştür. XX. yüzyıl toplumlarında şiddet; siyasi, ekonomik ve tarihî araştırmalarda farklı imgelerle yorumlanmaktadır. İnsanın "hayvan beyni" ile yüklü olduğu savları ile yapılan şiddet olayları açıklanmaya çalışılmaktadır. XX. yüzyılın kültüründe ve bilimsel eserlerinde yeni toplumsal Darwinizm'in nüfuzu oldukça yaygındır. Dolayısıyla vahşi imgeler, bugün hala geçerliliğini korumaktadır. Düzen ve ilerleme

vaat eden bu teoriler, XX. yüzyılı oluşturmuş ve sistemi toplum teorisi haline getirmiştir (Willaims, 2013).

Kültürel materyalizm kavramının önemli bileşenlerinden biri de kültürdür. Daha önce materyalizm ve onun bağlantısı olan Sosyal Darwinizm açıklanmıştır. Bu aşamada kültürün tanımı, kullanım alanları, tarihî gelişimi ve bu konuda önemli düşünürlerin görüşlerine yer verilecektir. Son olarak da kültürün nasıl kültürel materyalizm kuramına dönüştüğünden bahsedecektir.

Kültür sözcüğü; sosyolojide, felsefede önemli bir yer kaplayan bir kavramdır. Kültür sözcüğünün felsefi açıdan tanımı da bu kavramın anlaşılması ve yorumlanması açısından son derece önemlidir. Bedia Akarsu'nun *Felsefe Terimler Sözlüğü'* nde kültür "Tüm olarak tinsel ve törel yasam; geniş bir toplumun bütün alanlarında ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bütünü" şeklinde tanımlamaktadır (Akarsu, 1975, s. 115). Kültür kelimesi, ilk dönemlerde din ve yaşantı ile ilgili iken zamanla görgü ve uygarlık anlamlarında kullanılmıştır.

> İngilizce'deki ilk kullanımlarında kültür, hayvanların ve ekinlerin "yetiştirilmesi" (cultivation) ve dinsel tapınma ile ilişkili idi (bundan sonra, "kült"- cult- kelimesi). XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar terim, geniş bir şekilde öğrenmeyle bireysel insan aklının ve kişisel görgünün geliştirilmesine uygulandı. Bu, toprak ve ziraat pratiklerini geliştirme fikrinin metaforik bir yayılımı idi. Bu nedenle, hâlâ birilerinin "kültürlü" olduğundan ya da kaba iseler, "kültürsüz" olduklarından söz edebiliyoruz. Bu dönemde kültürün "uygarlık" sözcüğünün değer yüklü eşanlamlısı olarak kullanılmasıyla birlikte, terim bir bütün olarak toplumun gelişmesini de anlatmaya başladı (Smith, 2007, s. 13).

Kültür kavramı, bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere zaman içinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kelimenin yıllar içinde geçirdiği anlam genişlemesi ile bugüne kadar gelen sözcük, toplumun geçirdiği değişimi de yansıtmaktadır. Ayrıca kültür sözcüğü, farklı dillerde farklı anlamlarda kullanmaktadır. Diğer yandan kültür kelimesinin yüzyıllar içinde filozofların kullanımı ile nasıl bir değişime uğradığı da son derece önemlidir. Zira kültür kuramının alt yapısında, bu filozofların görüşleri yatmaktadır. XVII. yüzyılda Samuel Von Pufendorf tarafından kültür sözcüğünün bugünkü anlamına en yakın kullanımı yapılmıştır.

> Latinceden gelen kültür terimini günümüzdeki anlamına yakın bir biçimde ilk kez olarak XVII. yüzyılda doğal hukuk düşünürü Samuel Von Pufendorf kullanmıştır. Ona göre, kültür doğaya karşıt olan ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan eserleridir. XVIII. yüzyılın sonlarında ünlü Alman filozofu Kant; kültürü aynı anlamda

> insanın kendi rasyonel ve mantıklı özünden özgürce hayata geçirebileceği amaçların, ideallerin tümü olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, esas Aydınlanma Çağ'ında oluşan kültür kavramının gerçek yaratıcısı ünlü Alman filozof Herder'dir. Ona göre, kültür bir ulusun, bir halk ya da toplumun yaşam tarzıdır (Cevizci, 1999, s. 536).

Kültür alanında yapılan çalışmalar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dünya konjonktüründe meydana gelen değişimlerle hız kazanmıştır. Kültürel çalışmalar 1920'li yılarda oluşan Frankfurt Okulu'nda önemli bir yer edinmektedir. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi merkezli analizleri, bu alanda yapılan eleştirel çalışmaların öncüsü kabul edilmektedir. 1960'lı yıllara gelindiğinde İngiltere Birmingham Üniversitesi bünyesinde çalışan Richard Hoggart, E. P. Thompson, Raymond Williams ve Stuart Hall; kültür alanında yapılan çalışmalara öncülük etmeye başlamıştır. Bu çalışmalar, ABD başta olmak üzere uluslararası bir boyut kazanmış postmodernizm ve antropoloji ile birleşerek yeni bir anlam kazanmıştır. Son dönemde ortaya çıkan distopik romanlarda da kültürün belirleyici bir güç olduğu görülmektedir. Bu özelliğinden dolayı kültür, iktidardaki hegemonyanın korunması ve kaybetmesi yönünde önemli bir basamaktır. Bu açıdan bakıldığında kültür, Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından çok faklı şekillerde yorumlanmış ve kullanılmıştır.

Richard Hoggart, E. P. Thompson ve Raymond Williams çalışmalarında İngiliz işçi sınıf kültürünü ve işçi sınıfının gündelik yaşamına yönelik kültürel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Kültür endüstrileri tarafından üretilen kitle kültürünü ve kapitalist egemenliğin hegemonik biçimlerini incelemişlerdir. Bu çalışmaları, erken dönem kültürel çalışmaların temel biçimi başta işçi sınıfının olmak üzere, belirli grupların/alt kültürlerin gündelik yaşam pratiklerini anlamaya yönelik olmuştur. Merkez kültürü, toplumların anlamlandırma ve temsil pratikleri üzerinden anlamaya çalışmışlardır. Merkez'in çalışmalarıyla birlikte konu dışı olarak görülen araştırmalar, alt kültürün de önemli ve tartışmaya değer olduğunu göstermiştir. 1960'larda kurumsal bir kimlikle gündeme gelen kültürel çalışmalar 1980'lerdenitibaren belli değişimlere uğramıştır. (Göktürk, 2012).

Kültür kavramını ekonomik temellere dayandıran Williams, Marksist anlayış içinde bu kavramı geliştirerek Frankfurt Okulu'na kadar getirmiştir. Raymond Williams, Marksizm içinde gelişen kültür teoremlerine yeni anlamalar yükleyerek kültürel çalışmalara katkıda bulunmuştur. Kültür kuramları üzerine çalışan Williams; bu

kavramı sanatsal, kültürel ve ideolojik boyutta incelemiştir. Williams, kültür kavramını ekonomik temellere dayandırarak Marksist kültür teoremi ile birleştirmiştir.

> Toplum, ekonomi, kültür; şimdilerde birer kavramla yaftalanan bu alanların her biri, oldukça yeni bir adlandırmadır. "Toplum" eskiden yakın arkadaşlık, beraberlik, "beraberce yapmak" anlamındaydı, şimdiyse genel bir dizge ya da düzen anlamında kullanılıyor. "Ekonomi" de üretim, dağıtım ve değiş tokuş dizgesi anlamında kullanılmadan önce ilkin bir evin idaresi daha sonra da bir toplumun idaresi anlamında kullanılıyordu. "Kültür" de önceleri hayvan ve ürünlerin yetişmesi daha sonra da bu anlamından türeyerek insan yeteneklerinin gelişmesi anlamında kullanılıyordu. Bu üç kavram modern gelişmelerinde ayrı ayrı yollardan ilerlemediler, tersine hepsi kritik bir noktada diğerlerinin hareketlerinden etkilendiler (Williams, 1993, s. 20).

Williams uzun dönemli ekonomik faaliyetlerin; siyasi ve sosyal olayların kültür üzerindeki etkisi üzerine incelemelerde bulunur. Kültürün toplumsal değişim üzerindeki sosyolojik yanlarını araştıran Williams, ekonomik faaliyetleri temele almaktadır. Bu şekilde bir kitle kültürü oluşacağını savunan Williams, kültürü bir meta gibi görmektedir. Williams, materyalist bir yaklaşımla işçi sınıfı kültürü ile kitle kültürünü birleştirerek entelektüel bir kültür meydana getirmiştir.

> Williams'ın kültür kuramını sadece bir seçkincilik eleştirisi ve işçi sınıfı savunusu olarak okumak yanlış olacaktır. O aynı zamanda kültür sosyolojisinde materyalizm ve idealizmin ötesine geçen, iki yaklaşımdan da beslenen bir arayışı sürdürmüştür. Williams, kültürü diğer bütün toplumsal katmanların üzerinde yer alan "bilgilendiren tin" olarak kabul eden idealist yaklaşımla; onu diğer toplumsal etkinlikler (temelde ekonomi) tarafından şekillendirilen "bütün bir toplumsal düzen" olarak gören materyalist yaklaşımın XX. yy. ikinci yarısında birbirine yaklaşıp daha verimli bir bakış açısı sunduğunu belirtmektedir (Williams, 1993, s. 10-12).

İngiltere'de kültür üzerine yapılan çalışmalar ve Williams'ın bu konuda görüşleri, bu kavramın tanımına yeni boyutlar kazandırmıştır. Kültür ile birçok disiplin arasında ilişki olduğunu düşünen Williams, kültürü bir bütün şeklinde görmektedir. Ayrıca kültürel çalışmaları çok boyutlu biçimde ele almaktadır. Diğer yandan kültürel çalışmalara yaklaşım değişmiş ve kültür pratik anlamda teori ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Kültürel çalışmalar, kültürel alanı açıklamak ve analizlerde bulunmaktan çok metinsel bir betimleme yapmaya çalışmıştır. Bununla birlikte kültürel farkların çoğulluğu gündeme getirilerek bu çoğulluğa vurgu yapılmıştır.

Williams'ın üzerinde en çok durduğu konuların başında kültür ve kültürün değişme sürecidir. Ona göre kültür, belirli teknik ve sanatsal formalarla sınırlanamayacak derecede önemlidir. Williams, topluma özgü yeniden üretilen "Bütün bir yaşam

biçimidir.” şeklinde tanımlamaktadır. “Kültür sıradandır, bu bir gerçektir (*fact*) ve başlangıç noktamız bu olmalıdır.” diyerek kültürün seçkin bir fenomen gibi ele alınmasına karşı çıkmıştır. (Williams, 2001). Ayrıca Raymond Williams, kültürün altyapıya bağlı olmadığını ve kendine özgü olduğunu iddia etmektedir. Kültürel incelmelerde birçok disiplinin birlikte kullanılması gerektiğini ifade eden Williams, zamanla bu düşüncelerini bir kurama dönüştürmüştür.

> Kültürel İncelemeler, Birrrıingham Üniversitesinde Çağdaş Kültürel İncelemeler Merkezi'nin kurulmasıyla başlamıştır. Bu okulun mensupları kültüre ilişkin çalışmalarında her türlü disiplinin her türlü teorik yaklaşımını kullanmıştır. Bu alanda başvurulan başlıca disiplinler göstergebilim, Marksizm, tarih, psikoloji, feminizm, yapısalcılık, postyapısalcılık, etnoloji, edebiyat kuramları ve edebiyat eleştirileridir. İlk defa bu çalışmalarda yapı, özne, belirlenim, üst belirlenim, hegemonya, söylem, çok dillilik, tek dillilik gibi kavramlar yan yana veya karşı karşıya eklektik bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Kültürel çalışmalar yaklaşımı, kültürün tanımını genişleterek seçkinci kültür tanımı yerine kültürü R. Williams'ın "bütün bir yaşam biçimi" olarak değerlendirdiği yaklaşıma dayandırmaya başlamışlardır. Kültüre antropolojik bir biçimde yaklaşarak kültürün sadece seçkinlere ait bir şey olmadığını belirtip; kültürün ekonomiyle, toplumsal yapıyla bağlantılı olarak hayatın her alanını kapsadığı gündelik yaşamın simge ve pratikleriyle bezeli bir alan olduğunu ortaya koymuşlardır. Kültüre yaklaşırken Marksizm'in aksine kültürün altyapıya bağımlı ve onunla uyumlu olduğu tezini reddederek, kültürün özgül ve ekonomiden görece özerk olduğunu belirtmişlerdir (Yaylagül, 2006, s. 21-22).

Williams kültürü, dil kuramı içerisinde en karmaşık iki-üç kelimeden biri olarak görmektedir. (Williams, 2016). Böyle düşünmesinin sebebi tanımındaki çeşitlilik ve kapsadığı disiplinler ile ilgilidir. Kültür bireyleri ve toplumları; siyaset, ekonomi, etnik yapı, ırk, cinsiyet, inanç, edebiyat gibi birçok unsur bakımından etkileyen önemli bir unsurdur. Yüzyıllar boyunca birçok düşünür, kültür alanında; sosyolojik, politik ya da felsefi alanda yeni araştırmalar yaparak yeni yorumlar ve tanımlar getirmiştir. Buna göre Eagleton, kültür tanımlarını kendince sınıflandırarak dört ana başlık altında incelemektedir. (1) sanatsal ve düşünsel eserler toplamı; (2) ruhsal ve zihniyet gelişim süreci; (3) insanların yaşamlarına yön veren değerler, gelenekler inançlar ve simgesel pratikler; (4) bütün bir yaşam tarzı anlamına gelebilir (Eagleton, 2019).

> Williams, *The Long Revolution* (Uzun Devrim) (1961) eserinin büyük bir bölümünü kültürü incelmeye ayırır. Burada kültür olgusunu toplum bilimsel olarak inceler. Kültürü en geniş anlamda "bütün bir yaşam biçimi" olarak ele alır ve edebiyat ve sanat gibi olguları bu genel yaşam biçimi ile ilişkisi içerisinde inceler. Burada kültürün hem üretim ve dağıtımını hem de içeriğini dikkate alır. Kültürü tarihsel bağlamına yerleştirerek günümüz kapitalist kültürünün oluşumunda sanayi devrimi, okur- yazarlık ve işçi sınıfının mücadeleleri ile Batı tipi burjuva demokrasilerinin gelişimi ve kurumsallaşmasını tarihsel süreç içerisinde oluşan bir olgu olarak ele alır. Toplumun düşünce ya da his yapısının oluşumunda yaşanan tarihsel gelişmelerin etkilerini anlamaya çalışır. Kültürü kolektif bir olgu olarak değerlendirir ve sosyalleşme süreciyle edinildiğini

> belirtir. Raymond Williams 1970'li yıllarda Yeni Sol ya da Neo Marksist yaklaşımlara dayanarak çalışmalarına devam eder. Özellikle Frankfurt Okulu üyeleri, Gramsci, L. Althusser ve Lukacs gibi Batılı Marksistler kültür incelemelerinde Williams'a dayanak olur. Sınıf farklılıklarına dayalı olarak farklı düşünce ve his yapılarını açıklamada kültürün, ideolojinin ve sınıfsal tahakküm ve hegemonyanın önemine dikkat çeker (Yaylagül, 2006, s. 116-117).

Williams'ın görüşleri Marksist düşünürler ve İngiltere'deki kültürel çalışmaların etkisiyle zaman içinde değişikliğe uğramış ve birçok düşünüre dayanak olmuştur. Kültürü tarihsel bir süreç içinde ele alan Williams, kapitalist kültürün oluşmasında etkili olan kültürel unsurları tespit ederek kültürü, kolektif biçimde değerlendirme yoluna gitmiştir. Bununla birlikte kültürü bir sosyalleşme aracı gibi gören Williams, kültür incelemelerine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Kültürün sadece burjuvaya ait bir unsur olmadığını düşünen Williams, yaşayan kültürün tüm halka ait olduğunu savunmaktadır.

Antonio Gramsci, kültürü hükmetme ya da özgürleştirme modeli gibi teorileştiren yaklaşımları bir araya getirmiştir. Gramsci, burjuva toplumlarının kültürü rızayla ikna etme vasıtası gibi kullandıklarını savunmuştur. 1920'li yılların İtalya'sındaki din, idealist felsefe, burjuva sağduyusu, Machiavelci devlet siyaseti ve sanayideki yeni gelişmeler hâkim hegemonyayı temsil etmektedir. Yönetici sınıfın hegemonyasına karşı Gramsci, devrim hegemonyasını geliştirmiş ve alt sınıfların gereksinimlerini önermiştir (Keliner, 2016).

Marksist kültür teorisyenleri, kültürü sınıfsal açıdan ele almış ve yönetici hegemonya ile birlikte değerlendirmiştir. Kültürün sınıfsal farklılıklar üzerindeki etkisini vurgulayarak hegemonyanın önemini gözler önüne seren Williams ise muhalif kültür anlayışlarına dikkat çekmektedir. Ayrıca Marksist anlayışın kültüre tek yönlü bakışını eleştiren Williams, ekonomi ve altyapının kültürün belirleyici unsuru olduğu savını reddederek Avrupa sol aydınlarını etkileyecek olan bir düşünce hareketi başlatmıştır.

Williams, kültür ile diğer toplumsal pratikler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Marksizm'den yana bir tutum takınmıştır. Kültürü toplumsal ve ekonomik belirleyiciliğin egemenliği altına sokarak kısıtlayan Williams, altyapının üstyapıya üstünlüğü konusunu kültürel çalışmalar genelinde tartışmaya açmıştır. Bu konuda,

Avrupa'daki sol aydınların tümünü etkilemiş ve Frankfurt Okulu düşünürlerinin öncüsü olmuştur. (Mattelart-Neveu, 2007).

Williams, Marksizm'in altyapı ve üstyapı kavramlarını ele alarak kültürü daha geniş bir alana yayarak yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Frankfurt Okulu düşünürleri ile aynı düzlemde hareket eden Williams, alt ve üstyapının sürekli birbirini etkileyebileceğini düşünmektedir. Diğer yandan bu ilişkinin iki boyutlu da olabileceğini savunan Williams, araştırmasını toplumsal bütünlük içinde yapmaktadır. Williams, *Kültür ve Materyalizm* adlı kitabında bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

> Şahsen ben altyapı-üstyapı formülüne her zaman karşı çıktım; temelde yöntemsel zaaflardan ötürü değil, katı, soyut ve durağan niteliğinden ötürü. Dahası XIX. yüzyıl üzerine yaptığım çalışmamdan beri, bu formül esasen burjuva ve bir formül olarak daha da özelleştirmek gerekirse faydacı düşüncenin temel bir görüşü olarak görülmeye başladı. Ekonomi faaliyetlerinin ve tarihinin temeli hakkında görüşümü terk etmek istemiyordum. *Kültür ve Toplum* incelemem tam da dönüştürücü bir değişim hakkındaki bu anlayıştan hareket ediyordu. Ama teoride ve pratikte Marksist gelenek olarak bildiğim şeyi terk etmem ya da en azından bir kenara bırakmam gerektiğine inanmaya başladım. (Willams, 2013, s. 32).

Marksist anlayışın kültüre bakışı, daha çok ekonomik ve sınıfsal temellere dayanmaktadır. Bu anlayışta kültür, ekonomik altyapı tarafından belirlenen bir üstyapı öğesi biçiminde görülmektedir. Önceleri Marksist kültür anlayışı üzerine kafa yoran Williams'ın kültüre bakışının arka planında Frankfurt Okulu'nun etkisi vardır. Bu düşünürlerin kültür kavramına kattığı yeni anlamlar, çeşitli inceleme alanlarının doğmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Luis Althusser gibi filozoflar, Marksizm'i reddederek yeni bir kuram oluşturmayı denemiştir.

> Diğer kültürel Marksistler gibi, Fransız filozof Louis Althusser de daha ayrıntılı bir kültür kavrayışını ve insan öznelliğini Marksçı düşünce mirası içinde birleştirmeyi denemiştir. Onun Lukas ve Frankfurt Okulu yazarlarından farklılaştığı nokta, bu sonuca ulaşmak için hümanist genç Marx'ı kucaklamamış olmasıdır. Aslında Althusser, hümanizmi bireycilik ile eşitlemiş ve her ikisini de burjuva düşünüşünün günahları olarak görmüştür. Althusser, kültürel bir yaklaşımı, "bilimsel" olgun Marx'ın çerçevesi içine yerleştirmeyi istemesi bakımından alışılmışın dışında bir tavır sergiler. Bu açıdan bakıldığında onun çalışması, kendini bilimsel olarak da gören Levi-Strauss'uıı yapısalcı projesi ile güçlü bir benzerlik taşır (Smith, 2007, s. 77).

Althusser'in toplumsal yapı, iktidar ve kültür arasındaki yakın bağlara ilişkin kavramsallaştırması son derece önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Levi-Strauss'un kültürün yapısalcı anlayış ile açıklanması projesine yaklaşmaktadır. Diğer yandan Frankfurt Okulu, Marksist teori etrafında kültürel çalışmaları çeşitlendirmiştir. Kültür

ve doğa ilişkisi üzerinde duran filozoflar, bu argümanı ekonomik temellere dayandırmıştır. Marksist teori ile bir hesaplaşma içine giren Frankfurt Okulu, birçok konuyu tartışmaya açarak yeni kültürel biçimlere yelken açmıştır.

Marksist teori etrafında meydana gelen bu temel bakış açısı, toplumbilimleri, eleştirel teori, Frankfurt Okulu ve son olarak kültürel çalışmalar geleneği için kaynak teşkil etmiştir. Özellikle Frankfurt Okulu ve ardından kültürel çalışmalar geleneği, Marksist teorinin unsurları ve ortaya koyduğu çerçeveyle kuramsal bir hesaplaşmaya girmiştir. Girişilen bu hesaplaşmada Marksist teorinin ekonomi ve sınıf yönelimli anlayışıyla kültürel biçimi çoğullaştıran yaklaşımları tartışmaya açılmıştır (Göktürk, 2012).

Williams, kültürün doğuşu ve gelişimini bir bütün olarak ele alarak kullanım alanları hakkında çıkarımlarda bulunur. Williams, kurumların kültürü yeniden üretimindeki ve dağıtımındaki rolüyle ilgilenmez; kültürü bir düşünme tarzı gibi görerek toplumdaki değişimine odaklanmaktadır. Ayrıca bu kuramcı, kültürün uzun bir dönem içinde sanayi, okuryazarlık ve demokrasi düzeylerinin artması üzerindeki etkilerini inceler. Bugün kullanılan elitiz kültür tanımları ve kültür ile ilgili felsefeler bu sürecin yansımalarıdır.

> Williams, üç geniş etkin kullanım kategorisi belirlemiştir. İlk olarak kültür, XVIII. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci ifade eden bağımsız, soyut bir kavram olarak ele alınmaktadır. İkinci olarak kültüre ister özgül ister genel biçimde kullanılsın bir halkın, dönemin, grubun gerekse genel olarak insanlığın belli bir yaşama biçimini anlatan bağımsız ad olarak yaklaşılmaktadır. Bununla birlikte burada kültür, entelektüel ve özellikle sanatsal etkinliğin ürünleri ve uygulamalarını anlatan bir yapıya sahiptir. Son olarak ise en yaygın olarak kullanılan anlamına bürünmüştür. Burada kültür, müzik, edebiyat, resim ve heykel, tiyatro ve filmdir (Williams, 2016, s. 109-110).

Kültürel çalışmalar; XX. yüzyıldan itibaren yapısalcılıktan postyapısalcılığa, küreselleşmeden postmodernizme doğru birçok kuram içinde kendine yer bulmuştur. Kültür kavramı, sosyolojinin tanımlarından dışarı çıkarılarak pazarlanılabilen bir metaya dönüştürülmüştür. Modern çağda, kültüre yüklenen yeni anlamlar ile bu kavram çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür. Özellikle 1980'den sonra kültür üzerine çalışmalar yürüten postmodernist düşünürler; çokkültürlülük, kültürel melezleşme, tüketim kültürü gibi yeni kavramları ortaya atmışlardır. Bununla birlikte yeni sanayi toplumu, kültürü kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yorumlamıştır.

> Postmodernist kültür; kozmopolitliği, farklılığı ve tüketimi ön plana çıkaran bir anlayıştır. Jean-François Lyotard, "eklektizm çağdaş genel kültürün sıfır derecesidir: bir kişi reggae dinler, western seyreder, öğle yemeğinde McDonalds hamburgeri, akşam yemeğini yerel bir mutfakta yer, Tokyo'da Paris parfümü kullanır ve Hongong'da 'geçmişe dönük' kıyafetler giyer" (1984: 76) diyerek bu görüşün tam bir örneğini verir (Smith, 2007, s. 3007).

Kültürel küreselleşme ile kapitalizm, metalar, zaman/mekân mesafesi ve bilgi akışlarıyla ilişkili konular değişmiştir. Küreselleşme ile kültür, kültürel emperyalizm kavramı içinde yeniden yorumlanmıştır. Kültür ihracı yapan bazı hegemonik ülkeler, dünyanın geri kalan kısmını etkisi altına almaktadır. Bu durum solda yer alan Marksist düşünürler tarafından eleştirilmektedir. Toplumları etkileyen göçler, kozmopolitik kent imgeleri, kültürel melezleşme çalışmaları kültür kavramını metalaştırarak bir güç haline getirmiştir.

> Kültürel çalışmalarda ikinci ve bugünkü kültürel çalışma pratiklerine damgasını vurmuş olan dönem ise 1960'ların başında, Stuart Hall'un, Hoggart ile birlikte kurucusu olduğu Birmingham Okulu olmuştur. Öncelikle Frankfurt Okulunun geliştirdiği eleştirel teoriye, Althusser'in ideoloji ve Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmalarına başvurulmuştur. Kültürün görece özerkliğine, ideolojik ortamın ve popüler kültür aracılığıyla popüler bilincin biçimlenmesine aracı olduğuna vurgu yapılmıştır. 1980'lerin başına kadar Marksist bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak 60'lar ve 70'ler boyunca sosyal çatışmalar ve yükselen hareketliliğe verilen tepkiler Birmingham içerisinde tartışmalara neden olmuştur. Neo-liberal politikaların şiddetle uygulamaya geçirildiği bu dönemde kültürün maddeliğine ilişkin epistemolojik bir kopuş yaşanmıştır. Kültürel çalışmalar 1980'lerden itibaren daha çok postmodern ve post-yapısalcı yaklaşımlara dayanmaya başlamıştır (Etike, 2018, s. 96).

1960'lı yıllarda Marksist teoriye dayanan teorik araştırmaların genişlemesi ile kültürün nasıl geliştiği, sanatsal biçimlerin nasıl oluştuğu üzerine çalışmalar başlamıştır. Teknoloji, üretim ve çevre koşulları üzerinden sosyal sınıfların oluşmasını sorgulayan kültürel kuramcılar, materyalist bir anlayışla kültürü yeniden ele almışlardır. Kültürün egemen güç ve toplumsal değer ile bağlantısı, özellikle Marksist düşünürler tarafından 1960'lı yıllardan sonra mercek altına alınmıştır. Bununla birlikte sosyal adaletsizlik, sınıfsal farklılıklar, ırk ve cinsiyet ayrımı gibi konular, güç ve iktidar ilişkisi üzerinden yeniden anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Marksist kültür anlayışı temelinde oluşan Frankfurt Okulu ve İngiliz Marksist düşünürlerinin kültür teorisi tartışmaları, Raymond Williams'ın görüşleri ile birleşerek yeni bir kültürel kuramın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Kültür konusunda yapılan bu çalışmalar, XIX. yüzyılda ivme kazanmıştır. Bu yüzyılda bazı düşünürler, kültür kavramını materyalizm ile birleştirerek yeni bir kuram oluşturmuşlardır. Marksist düşünürler, bazı önemli okullar ve Raymond Williams'ın çalışmaları bu kuramın oluşmasındaki alt yapıyı meydana getirmiştir. Toplumlardaki eşitsizlikler ve özellikle ırksal farklılıkların çok fazla dile getirilmesi, kültürel materyalizm kuramının antropoloji alanında belirgenleşmesine zemin hazırlamıştır.

Amerikalı antropolog Marvin Haris, kültürel antropoloji alanında çalışmalarını daha da derinleştirerek 1960'lı yıllarda "kültürel materyalizm" terimini ilk kullanan kişi olmuştur. Haris, temellerini attığı bu kuramı kültürel antropoloji alanında uygulamış ve kuramın tanımını yapmaya çalışmıştır. Bu kuramın ortaya çıkışında her ne kadar Marksist yazarların etkisi görülse de kültür ve antropoloji arasındaki incelemelerin etkisi büyüktür. Bununla birlikte kültürel materyalizm kuramının oluşmasında ve gelişmesinde Raymond Williams'ın çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Zira Williams, kültürel çalışmaları belli bir noktaya kadar getirmiş fakat literatüre kazandırma işi Marvin Harris'e kalmıştır. Daha sonraki yıllarda Raymond Williams ve Amerikan yazarları, "kültürel materyalizm" terimini her alanda genişleterek kuramı; edebiyat, sinema, reklam incelemelerinde kullanmışlardır.

1980'lerden sonra diğer kuramlarla birlikte ele alınan kültürel materyalizm kuramı, zamanla birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalizm kuramının oluşmasında; antropoloji, sosyoloji gibi disiplinler ile kültürel çalışmalar etkili olmuştur. Kültürel materyalizm kuramının daha iyi anlaşılması için öncelikle Marvin Harris'in görüşlerine, ardından Raymond Williams ve Amerikan kuramcıların düşüncelerine yer verilecektir.

> "Kültürel Materyalizm" terimini ilk olarak Amerikalı antropolog Marvin Harris (1927-2001) *Antropoloji Teorisinin Gelişmesi* başlıklı kitabıyla literatüre kazandırmıştır. Kültürel Materyalizm Marksizm'in bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü kültürel materyalistlerin hareket noktası Karl Marks (1818-1883) ve Friedrich Engels'in (1820-1895) bilinen ifadeleriyle '[y]aşamı belirleyen bilinç değil, bilinci belirleyen yaşamdır.' anlayışıdır. Marks ve Engels, sosyal varoluşu kültürel bir ürün olarak görür ve bu şekilde ekonomik etmenlere bağlarlar. Kültürel materyalizm kuramının önde gelen kurucularından Raymond Williams bu Marksist anlayışı benimserken kültürün, ekonominin ve toplumun birbiriyle ilişkili olduğu sadece ekonominin diğer tüm yaşam alanlarını etkilediği düşüncesini reddeder. Diğer bir ifade ile kültürel materyalizm; ekonomi, üretim ve teknoloji gibi altyapı elementlerini toplumun üretimle doğrudan bağlantısı olmayan sanat, aile, kültür, siyaset, hukuk ve eğitim gibi ideolojik boyutunu

> oluşturan üstyapıyı oluşturduğunu açıklar. Bu yönüyle altyapı ve üstyapı arasındaki karşılıklı ilişki ile hareket eder Marksizm'e ters düşer. (Ayyıldız, 2020, s. 83-84).

Marvin Harris 1968 yılında yazdığı *Antropolojik Teorinin Yükselişi* (Harris,1968) isimli eserinde, kültürel materyalizmi teorik paradigma şeklinde bir çerçeve içinde ele almıştır. Harris, 1979 tarihli *Kültürel Materyalizm* adlı kitabında bu paradigmanın ayrıntılarını açıklamış ve savunusunu geliştirmiştir. Harris'e göre sosyal değişim üç faktöre bağlıdır: Bir toplumun altyapısı, yapısı ve üst yapısı (Harris,1979). Harris, kültür bölümü içinde kültürel materyalizmi; olasılıklı altyapısal determinizm ilkesi olarak adlandırmaktadır.

Harris'in kültürel çalışmaları, yerli düşünce ve davranışların nasıl maddi düşüncelere dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Harris, toplumun hayatta kalmasını sağlayan unsurlara yoğunlaşmıştır. "Bu noktayı göstermek için, analiz genellikle yerli nüfus için önemsiz görünebilecek fenomenlerin ölçülmesini ve karşılaştırılmasını içerir." (Harris, 1979, s.38). Harris, kutsal inekler üzerine eğilerek Hindu inancı üzerine çalışmalar yürütmüştür. Kutsal sayılan ineklerin, tarımda sürdürülebilirlik ve ekonomi ile ilişkisini kültürel pratikler çerçevesinde ele almıştır. Hindistan'da ineklerin çekme gücü, süt üretimi, gübre sağlama ve kuraklık döneminde tarımsal sürdürebilirliğin kaynağı olarak görülmesini ekonomik bir işlev olarak değerlendirmiştir. Haris, ineklerin kutsallığı ekonomik sistemin bir parçası olarak yorumlamaktadır. Bu durum kültürel materyalizm kuramının temel ilkelerinden biri olan altyapının üstyapıyı şekillendirdiği fikrini desteklemektedir. "İlk olarak, kesimi konusundaki tabuların (emik düşünce) yiyecek olarak değil, yük hayvanı olarak kullanma ihtiyacından kaynaklanmaktadır." (Harris, 1966, s. 53-54). Haris, bu çalışmalarda ineklerin kullanım alanlarını ön plana çıkararak ekonomik işlevselliğine vurgu yapmaktadır. "Hintli çiftçiler, ineklerinin kutsal olduğu için hiçbir buzağının ölmediğini iddia etmişlerdir, bunun nedeni ekonomik ve ekolojik sebeplerdir." (Harris, 1979, s 38). Bu çalışmaları yaparken ekonomik ve kültürel çalışmaları göz önünde bulunduran Harris, sorunları derinlemesine incelemiştir. "Ancak gerçekte, yem kaynakları azaldığında erkek buzağıların açlıktan öldüğü gözlemlenmiştir." (Harris,1979, s.38). İneklerin beslenmesi ve yem kıtlığı üzerinden toplumdaki altyapı ve üstyapı ilişkilerini kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde yorumlamıştır. Bu incelemeler üzerinden inançları ve toplumun ideolojisini ele almıştır. "Yem kıtlığı, (altyapısal değişim) çiftçilerin

ideolojik (üst yapısal) inançlarını şekillendirmiştir." (Harris, 1979, s. 38). Bu şekilde deneysel yöntemler kullanan Harris, kültürel değişimi açıklamak için bütünsel bir yaklaşım kullanmıştır.

Kültürel materyalizmi gözlenebilen, ölçülebilen olayların tanımlanmasında kullanan Harris, bu şekilde toplumu incelemeye çalışmıştır. "Epistemolojik olarak kültürel materyalizm yalnızca gözlemlenebilir ve ölçülebilir olan varlıklara ve olaylara odaklanır." (Harris, 1979, s. 27). Materyalist yaklaşımının özü, altyapının hemen hemen her koşulda bir kültürün evriminin arkasındaki en önemli güç olmasıdır. Harris'te yapı ve üst yapı arasındaki ilişki "altyapı güçlerinin önemsiz, epifenomenal refleksleri" şeklinde görülmemiştir. (Harris, 1979, s. 72). Harris'in kültürel materyalizm kavramı, Karl Marx ve Friedrich Engels'in tarihsel materyalizm üzerine geliştirdikleri temel fikirlerin yanı sıra, Karl August Wittfogel'in 1957 tarihli *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power* adlı eserinde ortaya koyduğu otorite ve toplumsal kontrol mekanizmaları teorilerinden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Harris, bu teorileri alarak kültürel ve ekonomik yapıların toplum üzerindeki belirleyici rolünü vurgularken aynı zamanda devletin ve ideolojik aygıtların nasıl işlediğine dair daha kapsamlı bir anlayış geliştirmiştir. Böylece kültürel materyalizm, sadece ekonomik koşulların değil, aynı zamanda politik gücün ve ideolojilerin kültür üzerindeki etkilerini de analiz eden bir yaklaşım haline gelmiştir. (Harris, 1968).

> Kültürel materyalizm Marksist materyalizmin bir uzantısıdır. Marksist kültürün üç düzeyi; altyapı, yapı ve üst yapı olduğunu öne sürdü. Ancak Marksist teoriden farklı olarak kültürel materyalizm hem üretici (ekonomik) hem de üreme (demografik) güçleri toplumu şekillendiren temel faktörler olarak görür. Dolayısıyla kültürel materyalizm bir toplumun yapısal özelliklerini yalnızca altyapı içindeki üretim açısından açıklar (Harris 1996, s. 277).

Thomas Malthus'un çalışması, Harris'i üretimin eşit önemde olduğunu düşünmeye yeniden teşvik etmiştir. Araştırma stratejisi; Harris, Herbert Spencer dâhil olmak üzere önceki antropologların çalışmalarından da oluşmaktaydı. Leslie White ve Julian Steward ve onların kültürel evrim ve kültürel ekoloji teorileri, XX. yüzyılda evrimci kültür teorilerinin yeniden ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Harris, kültürel materyalizmi formüle ederken bu düşünürlerin fikirlerinden istifade etmiştir (Moore, 2004). Marvin Harris kültürel materyalizm kavramını oluştururken kendinden önceki

bazı düşünürlerden etkilenerek bir terkip oluşturmuştur. Harris, Marksist düşünürlerden altyapı, yapı ve üstyapı kavramlarını almış; ayrıca Raymond Williams'ın kültür ve materyalizm çalışmalarını derleyerek bu kuramı oluşturmuştur. Harris'in kültürel materyalizm kuramının yeni tarihselcilik anlayışına yaklaştığını düşünen bazı filozoflar, bu kuramın ilk temsilcisi sıfatıyla Raymond Williams'ı görmektedir. Daha sonraki kültürel materyalist düşünürler ise bu kuramın ilk temsilcisi olarak gördükleri Williams'ın görüşlerini benimsemiş ve geliştirmiştir.

> Marksizm materyalizminin bir uzantısı olarak ortaya çıkan kültürel materyalizm, kültürel benzerlik ve farklılıkların yanı sıra kültürel değişim modellerini altyapı, yapı ve üstyapı olmak üzere üç farklı düzeyden oluşan toplumsal bir çerçeve içinde açıklar. Kültürel materyalizm; teknolojik, ekonomik ve üreme (demografik) faktörleri gibi "maddi gerçekliklerden" oluşan altyapının kültürün diğer iki yönünü şekillendirdiği ve etkilediği fikrini desteklemektedir. Kültürün "yapı" sektörü, kültürün aile ve akrabalık sistemleri ve ekonomi politik gibi örgütsel yönlerinden oluşurken "üstyapı" sektörü toplumun din gibi ideolojik ve sembolik yönlerinden oluşur. Bu nedenle kültürel materyalistler, teknolojik ve ekonomik yönlerin bir toplumu şekillendirmede birincil rol oynadığına inanırlar. Kültürel materyalizm; teknolojik, ekonomik ve demografik faktörlerin toplumsal yapıyı ve üstyapıyı şekillendirme üzerindeki etkilerini katı bilimsel yöntemlerle anlamayı amaçlamaktadır. (Harris, 1979, s. 13).

Marvin Harris'e göre, kültürel materyalizm yoluyla; altyapı, yapı ve üstyapı olabilecek üç farklı toplum sistemi vardır. Altyapı bunların en temeli durumundadır. Bu düzey, toplumun en temel ihtiyaçlarına ve bunların karşılanma şekline bağlıdır. Altyapının üstünde, kültürel materyalizmin ikinci seviyesi olan yapı vardır. Bu düzeyde antropolojik analiz, sosyal grubun ekonomik veya politik bir düzeyde örgütlenme biçimi gibi diğer daha karmaşık özellikler bulunmaktadır. Ekonomik organizasyonun bu vizyonunda ise yerel ekonomilerden baskın küresel ekonomik sistemlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Farklı gruplar veya toplumlar arasındaki ilişkiler, ekonomik ve politik etkileşim biçimlerine göre belirlenmiştir. Bir toplumun bileşimini analiz eden bu düzeyler dizisindeki üçüncü adım ise üstyapıdır. Bu, en karmaşık seviyedir ve önceki ikisi tarafından desteklenmektedir. Üstyapıda; kültürel materyalizm analizleri, çalışılan insan grubunun ideolojisi, semboller gibi unsurlar bulunmaktadır. Sanatsal konuların, oyunların ve sporun, ritüellerin, dinlerin, tabu kavramlarının dâhil edildiği düzey gibi tanımlanmaktadır. Bu yapılar, bir piramit yapısına sahiptir. Altyapıdaki her değişim, doğrudan üstyapıdaki herkesi etkilemektedir. Bu anlamda, kültürel materyalizm tezine göre altyapı seviyesi hepsinden önemlidir. Altyapıdaki bir değişim, yapı ve üstyapı düzeyinde bir değişim anlamına gelse de bu değişim hemen her zaman gerçekleşmeyebilir. Her halükârda, yapılardaki her değişim kültürel

materyalizm modeline göre yapılan dönüşümlerin mevcut temelle yani altyapı ile uyumlu olmasını sağlamaktadır (Harris,1982). Harris'in bu düşünceleri zamanla sanat ve edebiyatta kullanılmaya başlanmıştır. Bu kuramın oluşması ile birlikte edebî eser incelemelerinde, kültürün tüm unsurlarına bakılmış ve baskın ideolojiler ile birlikte diğer düşünce yapıları da ortaya çıkarılmıştır.

> Kültürel materyalistler; tüm toplumların, üretim ve yeniden üretimin hâkim olduğu ve kültürün diğer sektörlerini belirlediği bir modele göre işlediğine ve etkin bir şekilde tüm kültürel gelişimin arkasındaki itici güç olarak hizmet ettiğine inanırlar. Toplumun altyapı dışı tüm yönlerinin, toplumsal üretkenlik ve üreme yeteneklerinden faydalanmak amacıyla yaratıldığını öne sürüyorlar. Bu nedenle hükümet, din, hukuk, akrabalık gibi sistemlerin yalnızca üretimi ve üremeyi teşvik etme amacıyla var olan yapılar olduğu düşünülmektedir. Farklı kültürler arasında doğru karşılaştırmalar yapmak için ampirik araştırmalara ve katı bilimsel yöntemlere çağrıda bulunan kültürel materyalizmin savunucuları, onun perspektifinin hem kültürlerarası çeşitliliği hem de benzerlikleri etkili bir şekilde açıkladığına inanmaktadır (Harris, 1979, s. 27).

Harris, bu alanda yaptığı çalışmaları sistemleştirerek kendince teorik ilkeler oluşturmuştur. Haris, emik (yerli) ve etik işlemler arasında ayrım yaparak kültürel materyalizm içindeki emik işlemleri tanımlar ve bu alanda analizler yapar. Etik işlemleri, kullanılan kategorilerin ve kavramların gözlemciye ait olduğu ve bilimsel teoriler üretebildiği operasyonlar şeklinde tanımlamaktadır. Araştırma stratejisinde, etik davranış olaylarına öncelik vererek ilkeler oluşturmaya çalışır. Buna göre Harris bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

> Etic ve davranışsal altyapı, onların etik ve üretim ve yeniden (malzeme ilişkiler) davranışsal modlarını içeren ortama, bir toplumun ilişkilerini içeren sitemi ifade etmektedir. Bu yapı, bir toplumun ahlaki ve davranışsal iç ve siyasal ekonomilerini düzenlemektedir. Üstyapı ise bir toplumun etik ve davranışsal sembolik ve düşünsel yönleri, örneğin sanat, ritüeller, spor ve oyunlar ve bilim (sembolik ve düşünsel ilişkiler) gibi unsurlarını kapsamaktadır. Bilinçli ve bilinçsiz bilişsel hedefler, kategoriler, kurallar, planlar, değerler, felsefeler ve inançlar" dahil olmak üzere emik ve zihinsel unsurlar da üstyapıyı oluşturmaktadır (Harris, 1979, s. 54).

Marvin Harris'ten sonra Marksist kültür teorisini temele alan Raymond Williams, kültür üzerine düşüncelerini materyalizm ile birleştirerek "kültürel materyalizm" kuramını sistemli hale getirmiştir. Williams, Marksizm'in özellikle ekonomik faktörlerin toplumsal yapıyı belirlemede temel rol oynadığı görüşünü geliştirmiştir. Yine Williams; kültürel materyalizmin ideoloji, sanat, ekonomi, sembolizm ve kültürel faktörlerin toplumsal yapıyı belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan

bakıldığında kültürel materyalizmin toplumsal düzeni belirlemede ekonomik unsurların belirleyicilik ilkesinden yararlandığı söylenebilir.

> Frankfurt Okulu düşünce birliği etrafında kültürün üretim koşullarına yoğunlaşırken kültürel çalışmalar; toplumsal yapılarda meydana gelip kendisi de bir yapı olarak nitelendirilen kültürel alan veya formlar ile ilgilenir. Kültürel çalışmalar düşünce çevresi başlangıçta, Frankfurt Okulu düşünürlerince endüstriyel alanı niteleyen kültürel üretimin, bu görüş etrafında olumsuzladığı kitle iletişim araçlarına toplumsal gelişim aygıtı gözüyle bakarlar. Daha sonraysa bu araçlardan çok, içerikleri üzerinde durulur. Yine Frankfurt Okulu'ndaki "bütüncül" toplumsal unsurların yerini, kültürel çalışmalarda "bölünmüş" ve "parçalanmış" unsurlar alır. "Ekonomi-politik", kültürel çalışmalarda "kültür-politik" halini alır (Zeyrek, 2021, s. 142).

Marksist ideolojinin sınıfsal farklılıklarını ele alan kültürel materyalizm, bu fikri geliştirerek alt ve üstyapı kültürünü yeniden belirlemektedir. Kültürel materyalizm, ideolojinin toplumsal ilişkileri ve kültürel üretimi etkileyen bir güç olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürel ideoloji, toplumsal gerçekliği şekillendiren bir materyaldir. Marksizm, sınıf mücadelesi ve egemenlik kavramlarını kültürel bir hegemonya gibi kullanmaktadır. Kültürel materyalizm ise kültürel hegemonyayı ve kültürel üretimin devlet kontrolünde olduğunu öne sürerek muhalif düşünceyi desteklemektedir. Kültürel materyalizm, ideoloji ve kültür arasındaki ilişkileri belirleyerek eserlerde egemen gücü alt etmenin yollarını aramaktadır.

> Kültürel materyalizm, kültürün zamanla değişen bir olgu olması nedeniyle bir metnin hem belirli bir dönemdeki hem de daha sonraki yüzyıllardaki politika ve ideolojisini yansıtan unsurların ortaya çıkarılmasıyla ilgilenir. Edebi metinlerin algılanışı ve beğenileri, dönemden döneme farklılık göstermektedir. Özellikle *Politik Shakespeare: Kültürel Materyalizm Üzerine Denemeler* adlı çalışmaları ile kültürel materyalizme yaptıkları katkılarla tanınan iki İngiliz teorisyen ve eleştirmen Jonathan Dollimore ve Alan Sinfield (1994), ideoloji ve güç ilişkileri çerçevesinde kültürel materyalizmi açıklamada Shakespeare örneğini vermektedir. Kültürün ekonomik ve politik sistemi yansıtsa da bu sistemden bağımsız olamayacağını ve Shakespeare'in oyunlarının Elizabeth ve Jacob dönemi İngiltere'sinin ekonomik ve politik sisteminden etkilendiğini ifade etmektedirler (Bekler, 2023, s. 92).

Raymond Williams, kültürü; dil, sanat üslupları gibi kültürel iddia taşıyan katmanların üzerinde yer alan toplumsal etkinliklerin ve yaşam biçimlerinin tini şeklinde tanımlar. Bu tanım doğrultusunda kültürel materyalizmi açıklamaya çalışan Williams, kültürü sistemli bir yapı haline getirmiştir. Ayrıca, kültürün diğer toplumsal etkinlikler tarafından biçimlendirilen düzenle doğrudan ya da dolaylı olarak uyum içinde olması gerektiğini savunmaktadır. Üç yapıdan oluşan kültürel unsurları sistemleştiren kuramcı, egemen gücün kültürle ilişkisini açıklamaya çalışmıştır (Williams, 1993).

> Williams, üç kültürel sistem belirlemektedir. Birincisi, egemen kültüre karşı direniş sergileyen, geçmiş toplumsal değerlerden beslenen tortusal kültürler; ikincisi topluma hegemonik bir kültürel çerçeve dayatma çabasında olan egemen kültürler ve üçüncü olarak var olan kültürel çerçeveye ve alımlama biçimlerine karşıt olarak yeni değerler ve biçimler ortaya koyan yeni oluşan kültürlerdir (Özbek, 1991, s. 81).

Kültürel materyalizm kuramı, kültür içinde oluşan yeni kültürleri egemen kültüre karşı bir direniş olarak görmektedir. Yine hegemonya mücadelesinde, egemen kültüre karşı Raymond Williams; alt sınıflara ait kültürel biçimlerin altını çizmektedir. Bu tanımlamalar ışığında bir kültür sosyolojisini oluşturan Raymond Williams, kültürü zamanla uygarlık ile birlikte kullanmaya başlamıştır. Raymond Williams, kültürü idealist ve materyalist yorumlarla birlikte okumuş ve zamanla kültürü bir meta gibi görmeye başlamıştır. Williams, bu şekilde kültürün kendine özgü bağımsız bir yapı olduğunu dile getirmektedir. Özetle bu düşünceleri ile dar kalıplı kültür tanımlarından sıyrılarak kültürel materyalizme doğru yelken açmaktadır.

> Bu şekilde Williams, Marksizm ile kültürel materyalizm arasındaki sarmal bağın gücünden söz eder. Hem kültürel materyalizm hem de Marksizm temelinde insanların ideolojiler tarafından şekillendirildiğini, ekonomik güç ve bu güce bağlı olarak insanlar doğduğu andan itibaren bu kurallara göre yetiştirilir. Düşünce, kültür, değerler ve inançlar açısından önceden belirlenmiş ideolojiler. Tam da bu nedenle kültürel materyalistler, edebiyatı insanların ideolojilerini inceleyebileceğimiz benzersiz bir pencere olarak görürler. (Williams, 2013, s.169).

Raymond Williams, kültürü birçok açıdan analiz etmiş ve kültürel materyalizme kadar gelen süreci Marksist teori ile farklarını göstererek ortaya koymuştur. Bununla birlikte kültürün edebiyat ve sanatla ilişkisine değinmiştir. Ayrıca Williams, kültürün maddi ve manevi unsurlarla bir bütün olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte ekonomik özelliklerin kültür üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Yine alt ve üst kültür kavramları ile kültürel materyalizmi açıklamaya çalışarak ideolojik kültürün tutarsızlıklarından bahsetmektedir. Williams, bu tanıma ulaşmak için nasıl bir yol izlediğini *Kültür ve Materyalizm* adlı kitabında şöyle açıklamaktadır:

> Bu miras alınmış Marksist teoriden (en geniş biçimi ile bunu kabul ederek yola çıkmıştım) çok karmaşık bir süreçte uzaklaşıp teori ve araştırma konusunda çeşitli geçiş aşamaları geçirdikten sonra şimdi savunduğum ve "kültürel Materyalizm" adını verdiğim görüşe gelmek otuz yılımı aldı. Geçiş vurgusunu-belli toplumsal şekillenmeler tarafından anlam ve değer üretimine (yani yalnızca yeniden üretimine değil) kurucu toplumsal güçler olarak değil ve iletişimin merkezini niteliğine hem kurumların ve biçimlerin hem de toplumsal ilişkileri ve biçimsel uzlaşımların karmaşık etkileşimine yapılan vurguları-isteyen "kültürcülük" olarak tanımlayabilir ve işe yarayacaksa eski kaba (pozitivist) idealizm/materyalizm karşıtlığı bile uygulanabilir. Benim şu an (illaki bu yoldan geçerek) ulaştığımı iddia ettiğim şey (toplumsal ve maddi açıdan) üretken bir süreç olarak bir

> kültür teorisi ve maddi üretim araçlarının toplumsal kullanımları olarak (maddi "pratik bilinç" olarak dilden, özgül yazı teknolojileri ve yazı biçimlerine ve mekanik elektronik iletişim sistemlerine kadar) özgül pratikler, "sanatlar" teorisidir (Willams, 2013, s. 280-281).

Williams, kültürü bir meta şeklinde görmüş ve kültürün geniş halk kitleleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Williams, kültürel materyalizm kuramını bu düşünce ekseninde şekillendirmiş ve iktidar hegemonyası üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte alt kültür biçiminde tabir ettiği halk kültürüne yönelmiştir. Williams, muhalif kültür gibi görülen altyapıya ait halk ve popüler kültürü ön plana çıkarmış, kültürü çok boyutlu şekilde inceleme yoluna gitmiştir. Yine "kültürcülük" olarak tanımladığı topluma ait tüm maddi ve manevi unsurları, bir sanat teorisi gibi kültürel materyalizm ile açıklamıştır. Williams, toplumun ürettiği özgül pratikleri yine bu kavram ile açıklamış ve toplumsal sınıfları da bu bütün içinde ele almıştır. Williams hem yeni tarihselcilik hem de Marksizm'den farklı düşünmüş ve muhalif kültüre farklı bir bakış açısı getirerek kültürel materyalizm kuramını ortaya koymuştur.

> Bu anlamda Williams yöntemini "kültürel materyalizm" olarak benimsemiş ve yöntemini kültürel olguları, zihnin ürünleri veya salt nesneler olarak değil, toplumsal sınıflarla yakın ilişki içindeki pratikler ve kurumlar bütünü olarak sınırlandırmıştır. "Üstyapıları" ekonomik altyapının basit bir "yansıması" olarak değerlendiren ekonomist, indirgemeci ve belirlenimci Marksizm yorumlarını reddeden Williams, kültürel üretimle sosyo-ekonomik süreçler arasındaki ilişkiyi, Lukacs üzerinden bütünsellik kategorisini, Goldmann üzerinden yapısal benzeşiklik kavramını ve Gramsci üzerinden egemen sınıfların hegemonyası mefhumu aracılığıyla ele almıştır (Williams, 1990, s. 8-10).

Kültürel materyalizm üzerine yapılan çalışmalar XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni tarihselcilik alanı ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Williams, yeni tarihselcilik anlayışını kültürel materyalizm içinde ele almış, toplum ve insan merkezli olmayan bu yapılar karşısında kendine özgü bir kuram oluşturmuştur. Bu kavram ile geleneksel Marksizm'i de sorgulamış ve yeni solun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Williams yeni tarihselciliğin üst kültürden çok popüler kültüre yakın olduğunu düşünmüş, kültürü; elitist ve hegemonik sınıfların/geleneklerin elinden kurtararak toplumsal kullanıma açmıştır. Williams, kültürel değerlerin hem bugün hem de gelecek için yeni kapılara yol açacağından rasyonel değerlere tabi olmayacağını şu açıklamalarla dile getirmektedir:

> Yaşanırken bir kültür daima kısmen meçhul, kısmen gerçekleşmemiş olarak kalır. Bir topluluğun oluşumu her zaman bir keşif sürecidir çünkü bilinç yaratımdan önce gelemez ama bilinmeyen bir deneyim için hiçbir formül yoktur. Bu nedenle iyi bir topluluk, canlı

> bir kültür, ortak ihtiyaç olan bilincin gelişmesine katkıda bulunabilecek herkese alan açmakla kalmayıp onları bu yönde teşvik edecektir. Her bağlılığı, her değeri bütün dikkatimizle hesaba katmak zorundayız zira geleceği bilmiyoruz, yarınları neyin zenginleştireceğinden hiçbir zaman emin olamayabiliriz (Williams, 2017, s. 485-486).

Kültürel materyalizm kavramı çerçevesinde Williams, kültürel sistemi üç kısımda incelemiştir. Birincisi, egemen kültüre direnen daha önceki toplumsal formasyonların değerlerinden oluşan "kalıntı halindeki kültürler" dir. İkincisi, topluma hegemonik bir değer ve anlam sistemi dayatan "egemen kültür" dür. Üçüncüsü ise yerleşik anlamlandırmalara karşı çıkıp yeni değerlere işaret eden "yükseliş sürecindeki kültürler" dir. Williams "kalıntısal" olan ile "arkaik" olanı birbirinden ayrı olarak ele almaktadır. Kalıntısal kültür, geçmişte oluşmuştur ama sadece geçmişte değil bugün de etkilidir. Egemen konumundaki kültür ise eski/kalıntı haldeki ve yükselmekte olan kültürleri kendi bünyesine alır ve etkisizleştirmeye çalışır (Williams, 2017).

> Gerçek zamanlar ve yerler anlamında tarihin iptali; özde, sınırlı ve baskılar altında hareket eden ve tepki gösteren, mücadele eden ve yenilgiyi kabul eden, ortaklık eden, uyuşmazlığa düşen ve rekabet eden insanın yaşadığı çağdaş dünyanın da iptalidir. Bir teknoloji başarıyla elde edildiğinde; genel bir insanlık değeri, insani kapasitenin bir uzantısı olarak görülebilir. Ancak tüm teknolojiler, insanlığın bilinen uygulamalarına ya da tahmin edilen ve istenen uygulamalarına yardım etmesi için geliştirilmiş ve değerlendirilmiştir (Williams, 213, s. 107).

Williams; kültürel materyalizm anlayışını post-modern dinamikler içindeki yenilikler ile birlikte ele almış, teknolojik belirlenimcilik ve kültürel kötümserlik arasındaki ittifakı eleştirmiştir. Bununla birlikte üstten bakan kültür anlayışıyla kitle iletişim biçimlerini olumsuzlamaya da karşı çıkmıştır. Televizyon, sinema ve radyo gibi kültürel alandaki teknolojik değişimlerin, toplumsal ve ekonomik kültürel değişimlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğu savunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında teknik alandaki yenilikler kültürel bir üretim anlayışından ziyade ticari ve sınai süreçlerin sonucu olarak görülmektedir.

Kültürel materyalizm üzerine yapılan ilk çalışmalar antropoloji üzerine iken zamanla bu kuram; sinema, reklam, siyaset, edebiyat ve sanatın tüm kollarına kadar genişlemiştir. Williams, Marksist anlayışın ve Frankfurt Okulu'nun bir yere kadar getirdiği kültürel çalışmaları, sistemleştirerek bu kuramın temellerini atmıştır. Kültürel materyalizm kuramı; dergilerde yayınlanan makaleler, akademik tezler ile bugüne kadar gelmiştir. Bu çalışmalar, ilk zamanlarda kültürel materyalizm ve yeni

tarihselcilik üzerine yapılan tartışmalar ile başlamış ve diğer alanlara yayılarak devam etmiştir. Kültürel materyalizm kuramının antropoloji, çevre ve teknolojide kullanımları üzerine makaleler bugün de çok fazladır. İlk dönem kültürel materyalist düşünürlerden sonra; Kamps, Dollimore, Drakakis, Milner, Braningan, Wilson, Lacan, Marlow, Ryan çeşitli konularda yeni çalışmalar yapmıştır.

> Kamps (1995) Shakespeare ve çağdaşlarına yönelik çeşitli "materyalist" yaklaşımları tartışan bir makale yazmıştır. Dollimore (2004) önde gelen uygulayıcılarından biri tarafından kültürel materyalizmin bir açıklaması (ve partizan savunması) üzerine, Drakakis ise (2001) başka bir önemli kültürel materyalistin özlü ama keskin bir retrospektifi üzerine çalışma yapmıştır. Kültürel materyalizmin 1980'lerdeki göz kamaştırıcı yükselişi sonraki on yıl içinde bir dizi kitap uzunluğunda girişin yayınlanmasıyla gösterilmiştir. Milner, bu dönemde (1993) kültürel materyalizmin özellikle İngiliz kökenlerine ve yapısalcı ve postyapısalcı konumlarla olan anlaşmazlıklarına odaklanmaktadır. Brannigan (1998) hem kültürel materyalizmi hem de Amerikan yeni tarihselciliğini ve bunların sırasıyla Raymond Williams ve Michel Foucault'ya borçlu olduklarını tartışır ve kültürel materyalist ve yeni tarihselci edebi-eleştirel yorumların örneklerini sunmaktadır. Wilson (1995) ayrıca kültürel materyalizmi ve yeni tarihselciliği de ele alır ve Lacan ve Bataille'ın düşüncesinde kültürel materyalizmin algılanan eksikliklerine bir çare bulmaktadır. Brannigan gibi, Wilson da kültürel materyalist okumalardan örnekler sunmaktadır. Marlow (2017) kültürel materyalizme yeni bir giriş niteliğinde bir dergi hazırlamıştır. Bu şekilde kendi kültürel materyalist okumasına katkıda bulunur. Ryan (1996), 1990'ların ortalarında kültürel materyalizmin ve yeni tarihselciliğin altın çağının sörfünde gezinen bir başka yayın, edebi-felsefi teorisyenlerin ve her iki yaklaşımın önde gelen temsilcilerinin önemli metinlerini bir araya getirilen bir antolojidir (Bertens, 2024).

Kültürel materyalist okumalarda kültür, sanat, ekonomi, siyasi ideolojiler ve toplum arasındaki ilişkilerin edebî esere nasıl yansıdığı açıklanmaya çalışılır. Kültürel materyalizm, kültürel unsurların tamamını kapsadığı için toplumun hem alt kültürüyle hem de üst kültürüyle doğrudan ilişkilidir. Ancak bu ilişki, Marksist anlayıştaki gibi tek yönlü değildir. Marksist okumalar genellikle altyapının (ekonomik yapıların) üstyapıyı (ideoloji, kültür, hukuk vb.) belirlediği doğrultusunda tek taraflı bir ilişki kurar. Oysa kültürel materyalizmde, kültürel pratiklerin ve ideolojilerin de ekonomik ve toplumsal yapılar üzerinde etkili olabileceği kabul edilir. Bu yaklaşım, kültürün yalnızca bir yansıma değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümde aktif bir unsur olduğunu savunur. "Edebi metinlerin muhalif okunmasıyla baskın ideolojiye karşı kullanılabilecek kırılma noktaları bulunmaya çalışılır." (Ayyıldız, 2020, s. 89). Bu kırılma noktalarından biri de alt kültüre ait unsurlardır.

> Birey, içinde yaşadığı toplumsal kültürü oluşturan; sosyal, ekonomik, siyasi ve dini değerlerin tümüne göre şekillenir ve bütün bu değerleri bir şekilde sürdürmeye hatta güçlendirmeye çalışarak tarihi yaratır. Kültürel materyalistler, edebiyatın tarihle ayrılmaz bir ilişki içerisinde olduğunu savunurlar. Bu bağlamda; edebiyat, materyal olarak hem

> içinde üretildiği kültürü temsil eder hem de bilinçli ya da istemsiz olarak mevcut düzene muhalefet içerir ya da okuyucu da o düzene muhalefet etkisi oluşturur. Çünkü Williams'ın bir yazısında belirttiği gibi "Bir edebi eserde önemsenmeyen ve dışlanan sosyal varlık ve bilinç mutlaka vardır." Dolayısıyla, okuyucuda sosyal farkındalık kazandırması bakımından edebi eserin, kültürel materyalistlerin açısından tartışılmaz bir önemi vardır. Dollimore, kültürel ürün olan edebi eserlerin bireyin bilincini şekillendiren etkili ideolojik devlet aparatları olduğunu ileri sürer (Ayyıldız, 2020, s. 89-90).

Williams, *Marksizm and Literature* adlı kitabında kültür, sanat, ekonomi, materyalizm, siyasi ideolojiler ve toplum arasındaki ilişki üzerinde durarak kültürel materyalizmi temellendirmiştir (Ayyıldız, 2020). Kültürel materyalizmin özellikle edebiyat ve sosyoloji bağlamında nasıl bir meta olarak kullanıldığını Williams, *Kültür ve Materyalizm* kitabında açıklamaktadır. Williams, kültürün her zaman politik olduğunu düşünmüş ve bu açıklamaları yaparken klasik Marksist teoriden de yararlanmıştır. Williams, kültür ve toplum arasındaki ilişkiden yola çıkarak altyapı-üstyapı ilişkisi, üretim araçları, reklam, bilimkurgu, ütopya-distopya gibi kavramları kültürel materyalizm kuramı ile açıklamaktadır.

> Williams'ı takip eden Alan Sinfield (1941-2017) ve Jonathan Dollimore (1948-) *Political Shakespeare: New Essay'in Cultural Materialism* (1985) başlıklı eseriyle kültürel materyalizmin kuramsal ilkelerini ortaya koymuştur. Bu eserin giriş kısmında, Dollimore, kültürel materyalizm kuramının tarih, sosyoloji, çeşitli kültürel çalışmalar ile feminist, Marksist-yapısalcı ve post-yapısalcı kuramların sentezinden oluşan "eklektik" yapısını açıklar (Ayyıldız, 2020, s. 85).

Williams, kültürel üretimle sosyo-ekonomik süreçler arasındaki ilişkiyi iki yönlü şekilde ele almıştır. Diğer yandan Williams; Lukacs üzerinden bütünsellik kategorisini, Goldmann üzerinden yapısal benzeşiklik kavramını ve Gramsci üzerinden egemen sınıfların hegemonyasını bu kavram aracılığıyla ele almıştır (Willams, 1990). Raymond Williams'tan etkilenen daha sonraki bazı kuramcılar, kültürel materyalizm kavramının teoriye nasıl dönüştüğü ile ilgi çalışmalar yürütmüştür. Bu filozoflardan biri olan Garnham; medya kültürünü ve kapitalizmi analiz ederek kültürel süreçler içinde nasıl yer aldığını tespit etmeye çalışmıştır.

> Kültürel materyalizm, sembolik değişimin toplumsal sürecin indirgemez maddi belirleyiciliğine ve kapitalist üretim tarzının genel gelişim içinde meta üretimi ve değişimi alanıyla birlikte gelen bu süreçlerin etkilerine, tarihsel olarak aldığı biçimler etrafındaki odaklanmayı gösterir. Kısaca kültürel materyalizm, Enzerberg'in "zihin endüstrileştirmesi" olarak adlandırdığı süreci inceler. Kültürel süreçlerin, bu tür analistlerin, imaların anlaşılabilmesi için kapitalizm olarak bilinen ekonomik üretim ve yeniden-üretim sürecini kavramlaştırma tarzında bazı kilit noktaları açıklığa kavuşturmam gerekiyor. (Garnham, 2001, s. 133).

Kültürel materyalizm, edebî eserlerin her türlü maddi ve manevi kültürel üretimini bir bütün biçiminde incelemektedir. Bu kurama göre kültür, ideolojilerin her türlü alana yansımasıdır. Bu münasebetle kültürel materyalizm, sanatla sınırlı kalmayıp yaşamın her alanını kapsamaktadır. Doğa, teknoloji, reklamcılık, siyaset ve edebiyat dünyasında etkili olan ideolojiler; kültürel materyalizm kuramı ekseninde açıklanmaktadır. Williams'ın yolundan giden Dollimore, kültürel materyalizm hakkındaki görüşlerini *Shakespeare, Cultural Materialism And The* New *Historicism* adlı makalesinde şöyle dile getirmektedir:

> Kültürel materyalizm, 'kültür'ün analitik anlamından yararlanır ve okul çocukları ve dazlaklar gibi ikincil ve dışlanmış grupların kültürleri ile televizyon, popüler müzik ve kurgu gibi biçimler üzerine çalışmaları içerir. Ancak etkileri belki de en şaşırtıcı olanı, geleneksel olarak kültürün değerlendirici fikri kapsamında değer verilen eserlere ve uygulamalara uygulandığında ortaya çıkar. Kısaca 'yüksek kültür' diğerleri arasında bir dizi anlamlandırma pratiği olarak ele alınır (Dollimore,1994, s. 8).

Kültürel materyalizm, kültür ve sanat incelemeleri yaparken toplumsal olayları da dikkate almaktadır. Toplumda; azınlık durumunda olan, yabancılaşan, marjinal tipler bu anlayış içinde değerlendirmelere tâbi tutulmaktadır. Siyasi erkin üst kültürü ile muhalif konumundaki halkın alt kültürü kıyaslamalara gidilerek kültürel materyalistler, toplum hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Dollimore, karşıt görüşlerin egemen gücü ele geçirme faaliyetlerini de bu kapsam içinde ele almıştır. Özellikle toplumdan dışlanan kesimleri odak noktası hâline getiren kültürel materyalizm, bu şekilde egemen güce karşı durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalistlerin bir toplum mühendisliği yaparak toplumu şekillendirdiği görülmektedir. Toplumdaki dönüşümleri ve ideolojilerin kurumlar üzerindeki etkisini inceleyen kültürel materyalizm, sanatın gücünden de yararlanarak toplumsal algıyı değiştirmeyi hedeflemektedir. Kültürel materyalizm, edebî eserlerde okuyucu algısının nasıl değiştiğini tespit etmiş ve bu şekilde sanatın kullanım alanlarını açıklamaya çalışmıştır.

> Bazı yaklaşımlar geleneksel uygulamaya önemli bir alternatif sunmaktadır. Ancak bizim inancımız, tarihsel bağlam, teorik yöntem, siyasi bağlılık ve metinsel analizden oluşan bir kombinasyonun en güçlü zorluğu sunduğu ve hâlihazırda önemli çalışmalara katkıda bulunduğu yönündedir. Tarihsel bağlam, geleneksel olarak edebi metne atfedilen aşkın önemi zayıflatır ve onun tarihlerini kurtarmamıza fırsat tanır. Teorik yöntem, metni yalnızca kendi terimleriyle yeniden üretmeyi amaçlayan içkin eleştiriden ayırır. Sosyalist ve feminist bağlılık, bugüne kadar çoğu eleştirinin yürütüldüğü muhafazakâr kategorilerle karşı karşıyadır. Metinsel analiz, geleneksel yaklaşımların eleştirisini göz ardı

> edilemeyecek bir yere yerleştirir. Biz buna 'kültürel materyalizm' diyoruz (Dollimore, 1994, s. VII).

Edebiyatta herhangi bir metnin kültürel eleştiriye tâbi tutulması demek o metnin faklı yorumlanması anlamına gelmektedir. Yorumlama ise sosyal teoriye ilişkin belirli alanlarda ortaya çıkan kavramlar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında metin, yukarıda belirtilen iktidar alanları doğrultusunda; Marksizm, psikanaliz, feminizm, postmodernizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm gibi farklı bilimsel uğraşlara göre yorumlanır ve birçok farklı bakış açısı kendi kavramsal çerçevesi içinde çözümlenebilmektedir. Metin, tek bir yaklaşımla incelenebileceği gibi birden fazla yaklaşım ile disiplinler arası bir incelemeye de tâbi tutulabilir (Berger,1995).

> 1970'lerde İngiliz siyasi yaşamındaki uzlaşmanın bozulmasına, edebiyat eleştirisinin değerleri ve hedeflerine ilişkin geleneksel varsayımların da parçalanması eşlik etti. Başlangıçta uzmanlaşmış konferanslarda ve ilgili dergilerde, ancak giderek entelektüel yaşamın ana akışında yer alan edebi metinler, Marksizm, feminizm, yapısalcılık, psikanaliz ve postyapısalcılığın yeni ve zorlu söylemleriyle ilişkilendirildi. Bütün bunların edebiyat tartışmalarına yeni bir titizlik ve heyecan getirdiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, toplumumuzdaki hem dilsel varlıklar hem de ideolojik güçler olarak edebi metinlerin statüsüne ilişkin derin soruları gündeme getirmiştir (Dollimore, 1994, s. 7).

Kültürel materyalist incelemelerde metin, dört farklı açıdan ele alınmaktadır. Tarihsel bağlam, teorik yöntem, siyasi bağlılık ve metinsel analizden oluşan kültürel materyalizm kuramı; eseri bir birleşim içinde incelemektedir. Bunu yaparken geleneksel yöntemlerle birlikte disiplinler arası okumalar da önem kazanmaktadır. Tarihî bağlamın dışına çıkarılan metin, dönemler arası yorumlara ve analizlere tâbi tutulmaktadır. Yine teoriye ait terimler kullanılarak eser içinde üretilerek yeni anlamlara yelken açılmaktadır. Diğer yandan sosyalist ve feminist yaklaşım ile metindeki olaylara bakılmakta ve karşı düşüncedeki anlayış ön plana çıkarılmaktadır. Kültürel materyalizmi diğer yöntemlerden farklı kılan yön "Bazı durumlarda kültürel materyalizm, edebî metinleri muhalif veya muhalif alt kültürlerin bakış açısından yorumlayarak politik amaçlarına ulaşır." (Brannigan, 1998, s.99). Ayrıca metin analizleri yapılırken metnin birçok kuramla ilgisi tespit edilmekte ve disiplinler arası yöntemler kullanılmaktadır. Bununla birlikte hayatın işleyişini açıklamak, olayları ve durumları yorumlamak için bu kuram, yeni kavramlar ortaya koymaktadır. Bu kavramlar, birden fazla kuramla birlikte ele alındığında metin analizleri daha da derinleşmektedir.

> 1980'lerde Britanya'da ortaya çıkan kültürel materyalizm, kökenini çeşitli kuramlardan alan kültürel çalışmalardan oluşur. Dolayısıyla bir eseri; Marksizm, psikanalizm, feminizm, postmodernizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm gibi kuramlarla ele almak, Tyson'ın da belirttiği gibi; konu aldığı toplumun kültürel boyutlarıyla ele alındığı için bahsi geçen kuramlar yoluyla yapılan incelemeler, kültürel materyalizm kapsamına girer (Ayyıldız, 2020, s. 84).

Marksist düşünürler, bu kuramın alt yapısını oluşturan birçok kültür eleştirisini göstererek bu kuramın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Diğer taraftan kültürel materyalizm, Althusser'in ideolojisinin mutlak güç olduğu düşüncesini reddederek direniş için mutlaka açık bir kapı olduğunu savunmaktadır. Bu kapının üzerinde durarak Gramsici'nin alt ideolojilerin ve sınıfların potansiyel direnişinin başarılı olma umutlarının egemenlik çatısı altında hep var olacağı düşüncesini temel almaktadır. Ayrıca Foucault, egemenliğin bilgi ve söylem ile güç hâkimiyetini oluşturduğunu söylemektedir. Macherey ise edebiyatın ideolojiler üreterek bir güç mekanizması oluşturduğunu iddia etmektedir (Ayyıldız, 2020).

> Kültürel materyalizm, yukarıda bahsi geçen düşünürlerin etkisiyle Stephen Greenblatt'ın Amerika'da 1970'lerde geliştirdiği yeni tarihselcilik kuramı büyük ölçüde birbirine benzeşmektedir. Her ikisi de tarih ve metin arasındaki bağlantıyı güç ilişkileri bağlamında ele alırken tarihin tarafsızlığını sorgular. Diğer taraftan kültürel materyalizm yeni tarihselcilikten farklı olarak baskın ideolojiye ve savunucularına değil, muhalif seslere kulak verir. Edebi çerçevede ise kanon sayılan edebi metinlerin film, televizyon dizisi ya da parodi gibi yeniden üretimlerini ele alır. Dolayısıyla üst sınıfın kültürel ürününden ziyade Popüler Kültür ürününü inceler. Bu sayede üst sınıfa ait idealize edilen tüm siyasi ideolojiler ve değerlere eleştirel bir tutum sergileyerek onları tam anlamıyla alaşağı edemese de susturulan ezilen kahraman ya da kesime söz hakkı verir veya hareket alanı sağlar. Kültürel materyalist okuma; ötekileştirilen cinsel, ırksal, dinsel ve siyasi grupların durumuna dikkat çeken siyasi bir okumadır (Ayyıldız, 2020, s. 86-87).

Kültürel materyalizmin bir araştırma biçimi şeklinde uygulanması ile sosyologlar; belirli bir toplumun kültürel biçimlerini, belirli bir dönemdeki değerlerini, inançlarını ve dünya görüşünü anlamalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda bu sosyologlar, toplumsal değerlerin sosyal yapıyla ilişkisini de açıklamaktadır. Kültürel materyalizm kuramıyla toplumsal değerlerin neyi temsil ettiği ve sosyal yapıyla nasıl bir etkileşim içinde olduğu anlaşılabilmektedir. Bu sayede, kültürel unsurların toplumsal yapı üzerindeki dönüştürücü gücü daha net biçimde analiz edilmektedir. Beyoncé'nin şarkısı ve videosu *Formation,* kültürel materyalizmi kültürel formları ve toplumu analiz etmek için kullanmaya iyi bir örnektir. Askerileştirilmiş polis memurlarının ve siyah Amerikan nüfusuna yönelik polis şiddetine karşı çıkan protestocuların durumlarını gösteren bu video, Beyoncé'nin batan bir New Orleans polis arabasının

tepesindeki görüntüsüyle sona ermektedir. Bu durum, muhalif konumundaki alt sınıfın bir müziğin ortak bir eleştirisi olarak boy göstermesine örnektir.

XX. yüzyıldan itibaren tarih yazımının kurgu ile birleşmesi sonucu muhalif bir tarih anlayışı zuhur etmiştir. Bu yeni tarih yazma anlayışı, postmodernizm ile tarih yazımında bazı değişikliklere neden olmuştur. Tarihin öznel olduğu fikriyle birlikte yeni bir tarih anlayışı oluşmuştur. Tarihe göreceli bir mesafeden bakan postmodernistler, yeni bir tarih yazımı peşine düşmüşlerdir. Bu doğrultuda zamanla "yeni tarihselcilik" kuramı oluşmaya başlamıştır. Bu kuram, kültürel materyalizm kuramına benzese de bazı farklılıkları da bulunmaktadır. Ayrıca yeni tarihselcilik kuramı, zamanla kültürel materyalizm kuramının alt dallarından bir olmuştur. Diğer açıdan bakıldığında yeni tarihselcilik kuramının anlaşılması, kültürel materyalizm kuramının açıklanmasını kolaylaştıracaktır.

> Yeni tarihselcilik ve kültürel materyalizm; Marksist argümanlardan, Jacques Lacan ve Michel Foucault gibi Fransız post yapısalcı teorisyenlerden ve psikanalitik ve feminist teorilerden etkilenmiştir. Bu öncüler, edebiyatı yüce bir oluşumdan ziyade tarihle eşgüdümlü okuma gerektiren alanlardan biri olarak görürler. Tarih de edebiyat da birer metindirler. Ne ki bu metinler içinde güç (power) istenci bulunan söylemler/diskurlar (discourse) barındırırlar. Bu anlamda, Foucaultcu bir açıdan denebilir ki söylem güç ve ideoloji içerir. Dolayısıyla, tarihe yalnızca geçmişte yaşanan olaylar olarak değil de geçmişteki olaylar hakkında bir tür anlatı olması gözüyle bakmayı gerektiren postyapısalcı bir tavır da sergiler yeni tarihselcilik (Balkaya, 2020, s. 62).

Yeni tarihselcilik kuramı çerçevesinde edebî eserlerde artık resmî tarih anlatısının ötesine geçilerek yeniden kurgulanmış alternatif tarih anlayışlarına yer verilmeye başlanmıştır.Tarihçilere ait kimi kaynaklar, yeni tarihselcilik kuramının resmî tarihi bozmak için kullandığını ileri sürmüşlerdir. Yeni tarihselcilik anlayışının muhalif görüşü ön plana çıkarması, kültürel materyalizm kuramında da boy göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında postmodern tarih yazımı ile başlayan yeni tarihselcilik kuramı, edebî eser incelemelerinde kültürel materyalizm kuramı ile birlikte anılmaktadır.

> Postmodernist tarih yaklaşımı; tarihi kaynaklara, kanıtların yapısına, tarihçinin rolüne ve tarih yazımında kullanılan geleneksel tarih metotlarına eleştirel yaklaşmaktadır. Postmodernistler, ampirizme dayalı bilimsel kuramsallaştırma yerine biçim (form) ile içerik (content) arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve tarihin metinsel yoğunluğuna dikkat çekmektedirler. Bu şekilde postmodernizm tarihsel içeriği doküman ve kaynakların incelenmesinden çok, yorumlamada kullanılan dil ve dilin doğasıyla inşa etme eğilimindedir. Postmodernistler için geçmiş, geçmişin yorumu ve anlatımı uyum içerisinde değildir. Tarihçilerin üzerinde çalıştığı arşiv belgeleri, resmi yazılar ve diğer kaynaklar geçmişi değil geçmişe dair yorumları yansıtmaktadır (Yılmaz, 2013, s. 201).

Kültürel materyalizm; baskın ideoloji içinde baskılananı, ötekileştireni savunmaktadır. Yeni tarihselci anlayışında ise egemen sınıfın gözünden muhalif düşünceler ortaya konulmaktadır. Bu iki anlayışta hem alt hem de üst kültür unsurları, karşılıklı birbirini etkilemektedir. "Bu bağlamda çingeneler, eşcinseller, fahişeler, köleler, deliler, suçlular da romanlarda yer alır. Hatta romanın başkişisi olabilirler. Tarihsel süreçte göz ardı edilmiş ne kadar öge varsa onları marjinal ve belirsiz durumlarından sıyırıp merkezileştirmek postmodern romanların diğer bir özelliğidir." (Oppermann, 2006, s. 72).

Toplumdan itilmiş durumunda olan karşıt düşünce, postmodern metinlerde önemli bir yere sahiptir. Bu kesime ait dil unsurları da postmodern metinlerde çok sık dile getirilir. Dilin olumsuz ve ötekileştirici kullanımı bu tür postmodern metinlerde, yeni bir düşüncenin başkaldırışı olarak değerlendirilebilir. İşte tam bu sırada araya giren kültürel materyalizm, bu anlayışın ürünlerini önceleyerek egemen güce karşı durmaktadır. Bununla birlikte XX. yüzyıl romanlarında çok sık kullanılan marjinal kimlikler, kültürel materyalizm incelemelerinde önemli bir yere sahiptir.

> Bir metni incelerken zamansızın ne anlama geldiğini ve nasıl çalıştığını anlamak için kültürel materyalizmin dört tanımlayıcı özelliğini de belirtmek gerekir. Bunlar; tarihsel bağlam, yakın metinsel analiz, politik bağlılık ve teorik yöntemdir. Bu arada, yakın metin analizi de her iki yeni eleştirinin de bir özelliğidir. Bellow'un Herzog (1964) kitabı liberal hümanizm ve kültürel materyalizm açısından incelenmesi gereken zengin bir postmodern metindir. Herzog, 'zamansız' kavramı içerisinde yeni tarihselcilik, kültürel materyalizm, liberal hümanizm ve postmodernizmin özellikleriyle bağlantılı olarak tartışmaktır. Herzog'daki tarihsel ve felsefi düşünceler, Bellow' un tarih, acı, ölüm ve kefaret konusundaki felsefi iç görüsünün yanı sıra Yahudiler ve insanlık hakkındaki hümanist kaygılarını da ortaya koyuyor. Bellow; tarihi, postmodern özelliklerden yararlanarak geçmiş olayların parçalanmış kayıtları olarak adlandırır ve dolayısıyla tarihsel görüşleri yeni tarihçilerle paralellik gösterir (Yılmaz, 2021, s. 254).

Metinlerin "zaman" koridorundan çıkıp çok boyutlu ele alınması ve postmodern metinlerde yeniden yorumlanması yeni anlayışların doğmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle tarihî metinlerin resmi anlayıştan saparak yeniden yazılması yeni tarihselcilik kuramına kapı aralamıştır. Diğer yandan 1980'li yıllarda ortaya çıkan kültürel materyalizm kuramı, kanon tarihine karşı çıkıp muhalif bir tarih anlayışı ortaya atmıştır. Yine zengin bir içeriğe sahip olan postmodern metinler hem politik hem de sanatsal açıdan incelenebilir. Bu metinlerin ürettiği çoklu anlamlar ve metni yeniden üretme çabaları farklı okumalara fırsat yaratmaktadır. Diğer yandan postmodernizmin tarihi parçalaması ve yeniden bir tarih oluşturma düşüncesi, yeni

tarihselcilik içinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda yeni tarihselciliğin tarih yazıcılığına öznel ve dönüştürücü bakışı postmodern anlayış ile uyuşmaktadır. Postmodern metinlerde, kültürel materyalizm ve yeni tarihselcilik kuramı birlikte de ele alınabilir. Zira postmodern metinlerde ve yeni tarihselcilik anlayışında muhalif kesimim ürettiği edebî metinler ön plana çıkmaktadır. Kültürel materyalizm kuramı ise bu iki alt kurama ait edebî metinleri incelemekle beraber kendince alternatif bir inceleme alanı da önermektedir.

> Genel olarak yeni tarihselciler, kanonlaştırılmış metinlerin yeni okumalarını üretmişler. Ancak bunu yaparken edebi dediğimiz şeyin ne kadar sıkı bir şekilde bağlı olduğunu göstermek için bu metinleri bir dizi 'edebi olmayan' metnin yanına koyarlar. Kendi tarihsel anının ortak ideolojileri ve söylemleri ile üretimi ve bu çalışmanın bir amacı da belirli bir tür fark olduğunu görürler. Yeni tarihselcilik ile kültürel materyalizm arasındaki farklılık, kullanılan metinleri anlamak üzerinden gerçekleşmektedir. Değişmeyen bir insan doğasının hikayesini anlatmak ve bunu önermek için hikâyenin daha karmaşık olduğunu; cinselliğin, benliğin, polisin o zamanki anlamlarıyla şimdiki anlamların farklılığını ortaya çıkarmaktadır. Yine de bu farkı asla dolayımsız 'nesnel' bir şekilde yapmamaktadır (Howard, 1991, s. 153).

Yeni tarihselcilik kuramıyla toplumun alt kültürüne ait edebî eserler, ön plana çıkarılmakta ve karşıt düşünce desteklenmektedir. Bu yaparken de egemen güce ait düşünceler, belirgin hale getirilebilmektedir. Kültürel materyalizm kuramı ise bu güçler arası mücadelede alt kültürü öncelemekte ve egemen güce karşı çıkmaktadır. Yani egemen güce ait edebî eserler, siyaset ve sanat anlayışı ile altüst edilmektedir. Diğer açıdan bakıldığında topluma dayatılan siyasi düşüncelerin, kültürel materyalizmden bağımsız olduğu da düşünülemez. Kültürün toplumun her kademesi ile olan bu sıkı ilişkisi çift yönlü okumalar yapmayı mecbur kılmaktadır. Bu okumalar, kültürel materyalizm kuramı ile daha kapsayıcı şekilde yapılabilmektedir.

> Bu bağlamda, kültürel materyalizm yeni tarihselciliğin aksine baskın ideolojinin etkisinden ve egemenliğinden kaçış olmadığı fikrini reddederek mevcut sistemde baskılanana, ötekileştirilene iyimser bir bakış açısı sunar. Sinfield'in dediği gibi bu şekilde "karşı(t)" yollara ışık tutarak baskılanan bireye güç kazandırılır. Böylece, topluma dayatılan siyasi ideolojilere karşı sorgulayıcı ve özgürlükçü bir direniş geliştirerek aynı zamanda kültürün kendi içinde devinimsel biçimde değişen ve gelişen özelliğini vurgular. Kültürün bu özelliği sebebiyle yapılan kültürel materyalist okumalar, tarafsızlık ve son sözü söylemiştir düşüncesinden oldukça uzaktır. Bu sayede edebi metinler; Sinfield'in de belirttiği gibi yazıldığı dönemin ideolojileri ya da yazarından bağımsız biçimde yeniden ve birbirinden farklı şekillerde yorumlanabilir (Ayyıldız, 2020, s. 87).

Tarih ve metin arsındaki ilişki ele alınırken tarihin tarafsızlığı kimi zaman sorgulanmıştır.1970'lerden sonra geliştirilen yeni tarihselcilik kuramı, büyük ölçüde

kültürel materyalizm kuramına benzemektedir. Her iki kuramda da metinler incelenirken egemen gücün ya da muhalif anlayışın tarihî metinlere tesir ettiği düşüncesi kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında her iki kuram, tarihin tarafsız olmayacağı anlayışını vurgulamaktadır. Kültürel materyalist okumalarda, alt sınıfların egemen anlayışı baş aşağı etme düşüncesi çok önemli bir yere sahiptir. Yeni tarihselciler, egemen gücü altüst etme işinin egemen güce yarayacağı görüşünü savunmaktadır. Bu düşünceden hareketle yeni tarihselciler, baskın ideoloji üzerinden yapılan okumaların daha doğru olacağı görüşündedir.

> Yeni tarihselciliğin basit tanımı, genellikle aynı tarihsel döneme ait edebi ve edebi olmayan metinlerin paralel okunmasına dayanan bir yöntem olmasıdır. Yani yeni tarihselcilik (en azından görünürde) edebi metne 'ayrıcalık' vermeyi reddeder: edebi bir 'ön plan' ve tarihsel bir 'arka plan' yerine edebi ve edebi olmayan metinlerin bir araya geldiği bir çalışma tarzını tasavvur eder ve uygular. Yeni tarihselcilikte edebi metne eşit ağırlık verilir. Bu "eşit ağırlıklandırma" Amerikalı eleştirmen Louis Montrose tarafından sunulan yeni tarihselcilik tanımında da öne sürülüyor: Montrose bunu "tarihin metinselliğine, metinlerin tarihselliğine" duyulan birleşik ilgi olarak tanımlıyor (Barry, 1995, s. 116).

Kültürel materyalizm kuramında, karşıt görüşler egemen gücün ideolojisinde çatlaklar oluşturarak bir meydan okuma içine girmektedir. Kültürel materyalist düşünürler, metni ve kültürüel pratikleri birlikte ele almaktadır. Yeni tarihselciler ise edebî metne bir ayrıcalık vermez ve edebî metnin ön ve arka planına eşit şekilde eğilir. Kapsamlı bir incelemeyi tercih eden yeni tarihselcilik, metne iktidarın gözüyle de bakmayı ihmal etmez. Kültürel materyalizm ise siyasi otorite yerine muhalif kesimin düşünceleri önem vermektedir.

> Kültürel materyalist yaklaşımda, baskın otoriteye başkaldırma durumuna Sinfield'ın ifadesiyle, "muhalefet" (disedence) bu eylemi gerçekleştirene de "muhalif" (dissendent) denir. Kültürel materyalizm kuramında, muhalefetten türeyen altüst etme (subversion) de önemlidir. Yeni tarihselcilerin öncülerinden Stephen Greenblatt, sistemi altüst etmek için girişilen her umutsuz çabayı hükümetin, gücüne güç katmak için kullanıldığını ortaya atarken kültürel materyalist kuramcılarından Dollimore ise sistemi altüst etmenin her zaman hükümet kontrolünde olmadığını dolayısıyla muhaliflerin hükümete karşı da kullanabileceğinin altını çizer ve bunun tarihte ve metinlerde baskın ideolojiye karşı birçok kez kullanılmış olduğunu söyler. Altüst etme, zamanla güçlenen muhalefetin egemen otoritenin ya da baskın ideolojinin kendi içindeki çatlaklardan ve çelişkilerden beslenerek ortaya çıkar ya da Dollimore'nun deyişiyle, baskın ideoloji ile eş zamanlı biçimde hareket ederken bir yandan ona meydan okur. Kültürel materyalizm bu yönüyle sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimlerin hem metin içerisinde hem de kültürlerdeki rollerinde muhalif siyaset alanlarını görmeye çalışır (Ayyıldız, 2020, s. 88).

Kültürel materyalizm kuramı, kültürdeki çok sesliliğe dayanan ve karşıt görüşleri önceleyen bir teoridir. Bu kuram, sistemdeki susturulmuş veya sisteme hâkim olmayan

çoğunluğu temsil etmeyen sesleri güçlendirmek amacıyla baskın ideolojinin öğretilerine değil, faklı seslere kulak veren bir anlayıştır. Kültürel materyalizm kuramının kurucusu Raymond Williams ve onun takipçileri Amerika'da gelişen yeni tarihselcilik kuramına karşı İngiltere'de ortaya koydukları görüşleriyle metinlerde ötekileştirilmiş sesleri dinlemenin önemini dile getirmektedir.

> Edebiyat eleştirisine yeni tarihselci bakış açısı, öncelikle metnin dışındaki tüm düşünceleri dışlayan ve onu yalıtılmış olarak değerlendiren edebi biçimciliğe karşıdır. Yeni tarihselciliğin ön kaygısı, metinler ile içinde üretildikleri kültürel sistem arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmektir. Yeni tarihselcilik açısından bir edebî metin ancak toplumsal, tarihsel ve siyasal bağlamları içinde değerlendirilebilir. Bu nedenle, yeni tarihselcilik, bir toplumun ihtiyaçlarını ve çıkarlarını aşan özerk bir estetik düzen olarak biçimci edebiyat anlayışını reddeder. Edebi bir metin, onu üreten toplumdan ayrı düşünülemez. Edebi metin, toplum tarafından üretilen ve karşılığında o toplumun kültürünün yeniden şekillenmesinde etkin olan başka bir toplumsal anlam biçimidir (Montrose, 1989, s. 24).

Yeni tarihselcilik ile kültürel materyalizm kuramı arasında belirgin bazı farklılıklar bulunmaktadır.Her iki kuram da edebî eserlerin üretildikleri dönem çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ve yeni tarihselcilik ise gücün yekpare olduğunu savunur. Ayrıca yeni tarihselcilik, gücün egemenliğini baltalayan seslerin daima baskın güç içerisinde kaybolacağını düşünmektedir. "Shakespeare'in oyunları egemen düzeni güçlendirdi mi yoksa onu yıkma noktasına kadar mı sorguladı? Kaba ve hazır bir ayrıma göre, yeni tarihselciler birinci görüşe, kültürel materyalistler ise ikinci görüşe meyletmişlerdir." (Dollimore, 1990, s. 414). Yeni tarihselcilik ile kültürel materyalizm arasındaki temel tartışmayı bu örnek düzgün bir şekilde açıklamaktadır.

> Bu değişim, bir anlamda, yeni tarihselcilikte daha belirgindir. Kültürel materyalizmden farklı olarak kültürel materyalizmin iddia ettiği gibi başından beri feminist, Marksist ve sömürge karşıtı politikaları eleştirel gündeminde tutarken yeni tarihselcilik, her ne kadar Marksist kökleri kabul etmekle birlikte, aynı zamanda açık siyasi pozisyonlardan uzak durmuştur. Son zamanlarda tartışacağım gibi daha sonra, yeni tarihselci eleştirmenler daha çok çalışma alanlarında çalışıyor gibi görünmektedir. Genellikle feminizm, postkolonyal çalışmalar ve queer teori olarak da bilinir. Burada eleştirmenler kültürel farklılık kavramını şu amaçlarla kullanmaktadır, retoriğini kullanan liberal hümanist söylemi eleştirmektedir. Aynılık, evrensellik ve sağduyu gibi kavramları gizlemek için ayrımcı ve baskıcı güç yapılarının sürdürüldüğü ve korunduğu bir yapı vardır (Brannigan, 1998, s. 120).

Aykırı düşünceleri önceleyen edebî eserlerin ön plana çıkması ile karşıt görüşler yeniden gündeme gelmiştir. Bu şekilde yeniden üretilen kültür, bilinçli ve bilinçsiz bir şekilde mevcut düzene bir başkaldırı olarak kültürel materyalizmle kendine yer açmaktadır. Özellikle bilinçli okuyucuda bu durum karşıt görüş etkisi oluşturmaktadır.

Edebî eserlerde dışlanan tipler ve karakterler, bu kuramın kapsamında ön plana çıkarılmakta ve yeniden gündeme getirilmektedir. Kültürel materyalizm ile yeni tarihselcilik anlayışının zaman zaman birbirine benzediği ve bazı konularda birbirinden ayrıştığı bilinmektedir. Mevcut sistemde ideolojileri sorgulayan, özgürlükçü bir anlayışı savunan kültürel materyalizm ile ideolojileri yöneten, egemen sınıfı ön plana çıkaran yeni tarihselcilik anlayışı; edebî metinlerde ortak bir anlayış geliştirebilmektedir. Zira kültürün içinde yer alan; siyasi, ekonomik, sosyal hayat aynı zamanda egemen sınıf tarafından da şekillendirilmektedir. Edebî eserlere egemen sınıf gözünden bakıldığında ise faklı görüşlerin çıkmazları gözler önüne serilmektedir.

> Bu siyasi yönetiminden dolayı kültürel materyalist bir okuma yeni tarihselci okumaya kıyasla daha çok siyasi odaklıdır. Ayrıca bahsi geçen etmenlerde ötekileştirilenin durumuna dikkat çekip direnme ve güç dengesini değiştirme potansiyeline sahip olduğunu vurgularken başta feminist ve Marksist olmak üzere diğer okumaları da beraberinde getirir (Tyson, 2006, s. 296-297).

Kültürel materyalizm üzerine yapılan çalışmalar, 1980'li yıllardan sonra her alanda görünmeye başlamıştır. Bu kuramın XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra popüler olmasıyla çevre ve kültür incelemeleri ön plana çıkmıştır. Kültürel materyalizm kuramıyla ekolojik alandaki çalışmalar hız kazanmış, kadın ve çevre konularına ilgi artmıştır. Julian Steward'ın çevre kültürlerinin şekillenmesinde "kültür ekolojisi" üzerine yaptığı çalışmalar, sosyolojik incelemelere yeni bir boyut kazandırmıştır. İnsan ve çevre ilişkisini daha metedojik bir şekilde ele alan Stward, bu şekilde kültür katmanlarının birbiriyle olan ilişkisini ampirik bir şekilde ele almıştır.

> Julian Steward, (1902 – 1972) çevrenin kültürlerin şekillenmesinde ek ve katkıda bulunan bir faktör olduğunu savunan kültürel ekoloji ilkesini geliştirdi. Çok doğrusal evrimi, amacı kültürel yasaları ampirik olarak geliştirmek olan sosyal değişimde düzenlilikle ilgili bir metodoloji olarak tanımladı. Yaklaşımını çok doğrusal evrim olarak adlandırdı ve onu "amacı kültürel yasaları ampirik olarak geliştirmek olan sosyal değişimde düzenlilikle ilgili bir metodoloji" olarak tanımladı (Bohannan ve Glazer, 1988, s. 321).

Kültür kuramı üzerine yapılan çalışmalar, XX. yüzyılda yeni bir boyut kazanmış ve ütopya ve distopya kavramlarıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Kütür içinde yer alan mitler ve kadim anlatılar ideal yaşamın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Kültürel çeşitliliğin özgürce geliştiği ütopyalarda, bireylerin ve toplumların mutlu olduğu hayal edilmiştir. Distopyalarda ise propaganda aracına dönüşen kültür, biyerylerin tek tipleşmesine neden olmuştur. Distopyalardan kullanılan salgın, çevre felaketleri,

teknolojik zorbalık gibi distopik temalar ile kültürel metryalizmin sorgulama alanları birbiriyle örtüşmektedir.

Ütopya ve distopya terimi, birçok kuram kitabında iki karşıt kavram gibi tanımlanmaktadır. Ütopya ve distopya kavramları, kişiden kişiye ve hatta duruma göre değişebilmektedir. Zira birilerinin ütopya şeklinde değerlendirdiği durum, bir başkası için distopya olabilmektedir. TV, sinema, sosyal medya hegemonyası vb. birileri için ütopik bir durum olsa da bir başkaları tarafından distopik kabul edilebilir.

"Ütopya" kelimesi ilk kez Rönesans döneminde literatüre girmiştir. Ancak bu terimden çok daha önce de aynı kavramın içerdiği ideal toplum veya yaşam biçimi anlamını ifade eden başka sözcükler ve bu yönde bir düşünce sistemi kullanılmıştır. İdeal bir toplum veya yaşam biçimi arayışı şeklinde ortaya çıkan bu düşüncenin bilinen ilk somut örneklerine MÖ IV. yüzyılda rastlanmaktadır. Bu terimin söz konusu Rönesans düşünürü tarafından kullanılmasıyla birlikte "ütopya" sözcüğü yaygınlaşmış ve çok daha geniş bir kullanım alanına kavuşmuştur.

> İdeal bir toplum düzeni isteği insanoğlu için hep vazgeçilmez olmuştur. Mevcut sistemin aksayan yönlerini eleştiren ve ideal hayat tarzını anlatan bu hayalî "toplumsal projelere" ütopya adı verilir. Bu türün ilk örneği, Platon'un (MÖ 427-347) Devlet (MÖ 375) adlı eseridir. Bu tür metinlere "ütopya" adını veren kişi ise, bir Rönesans düşünürü olan Thomas More'dur (1478-1535). More, Yunanca "ou" yok ve "eu" iyi kelimelerinin ortak sesi "u" ile yer anlamına gelen "topos"u birleştirerek "var olmayan iyi yer" anlamını çağrıştıran ütopya kelimesini eserine ad olarak seçer. Ütopyada aile, cinsellik, mülk, pedagoji, mimari ve kentçilik, yönetim, din, teknoloji, ekoloji gibi hayatın her alanını kapsayan son derece farklı konular işlenebilir (Yumuşak, 2012, s. 48).

Komünizm veya faşizmin egemen olduğu toplum yapısı; kimine göre ütopik, kimine göre distopik olabilir. Bu çerçevede 'ütopya', 'ideoloji', 'liberalizm', 'sosyalizm', 'totalitarizm', 'faşizm' ve 'kapitalizmin' temel savlarının ne olduğu, ütopyanın nasıl tanımlanması gerektiği ve her durumun bir ütopya mı yoksa distopya mı sayılması gerektiği gibi sorulara verilecek cevaplar, bu konudaki yaklaşımı belirleyecektir. Distopik/ütopik denildiğinde bu tanımlama kime veya neye göre yapılacaktır? Bu sorunun cevabı farklı yaklaşımlar ve bakış açılarına göre değişiklik göstermektedir. Bir tür tasarım olarak tanımlanan ütopya, istenmeyen bir durumda distopyaya dönüşmektedir. Dolayısıyla distopya ve ütopya kavramları, yönetim sistemleri tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu sistemler içinde

bu iki kavram, kültür tarihçileri ve felsefeciler tarafından farklı şekilde ifade edilmiştir. Kültür kuramcısı Williams'ın ütopya hakkındaki görüşleri kısaca şöyledir:

> Dolayısıyla ütopyacı diye adlandırılan kurmaca eserleri analiz ettiğimizde dört türü birbirinden ayırabiliriz: (a) mutlu bir yaşamın basitçe başka bir yerde var olan bir şey olarak tasvir edildiği *cennet*; (b) yeni tür bir yaşamın beklenmedik bir olay neticesinde mümkün hale geldiği *dışsal açıdan değiştirilmiş dünya;* (c) yeni tür bir yaşamın insanın çabası ile kurulduğu *iradi dönüşüm; (d)* yeni bir yaşamın teknik bir buluş sayesinde mümkün hale geldiği *teknolojik dönüşüm* (Williams, 2013, s. 228).

Ütopik ve distopik eserlerde yeni bir dünya görüşü inşa etme ideali vardır. Eserlerdeki dünya görüşü, kimi zaman egemen güç tarafından bazen de karşıt görüş tarafından oluşturulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu tür eserlerde bir toplum mühendisliği yapılmaktadır. Ütopik ve distopik eserlerde toplumu değiştirme arzusu kültürel materyalizm kuramı ile örtüşmektedir. Zira aykırı görüşlerin ve egemen güçlerin dünya görüşleri çarpışarak yeni toplum inşa etme savları, ütopik ve distopik bir durumu içermektedir. Yine ütopik eserlerde; mutlu bir yaşam vaat edilmesiyle, doğanın beklenmedik şekilde değiştirilmesiyle, yeni bir yaşamın insan iradesiyle kurulmasıyla ya da teknik buluşların etkisiyle egemen güç ya da muhalif düşünceler boy göstermektedir (Williams, 2013). Bu şekilde farklı görüşler, bu alandan sızarak gelecek adına bir proje oluşturabilirler. Bu durum distopik eserler için de geçerlidir. Krishan Kumar, ütopya ve distopya kavramını şöyle açıklamaktadır:

> Karşı-ütopyayı genel bir terim olarak bazen 'distopya' ya da –nadiren- 'kakotopya' denilen şeyi içine alacak biçimde kullanıyorum. Görünüşe göre kakotopyayı -kötü bir yer- Jeremy Benthom icat etmiştir ve sonradan ona John Stuart Mill'in bulduğu distopya katılmıştır. Westminster için bir Parlamento üyesi olan Mill, 1868'de Avam Kamarası'ndaki bir konuşmada muhalifleri ile alay etti: 'Onlara ütopyacı demek fazla bir iltifat olacaktır; onlara daha çok distopyacı ya da kakotopyacı demek gerekir. Genelde ütopyacı denilen şey, gerçekleşmesi için fazla iyi olan şeydir ama onların hoşlanır göründükleri şey gerçekleşmesi için fazla kötüdür. (Kumar, 2006, s. 172)

Distopya kavramını ilk kullanan John Stuart Mill, ütopyanın karşıtı olarak bu terimi seçmiştir. Bu sözcük, "kötü geleceği" işaret edecek şekilde aykırı düşüncelere ait kimseler için kullanılmıştır. Zamanla bir sistem eleştirisi olarak kullanılan distopya, kimileri için ütopya olarak da değerlendirilmiştir. Bazen de yeni bir toplum inşa etmek için bu kavramdan yararlanılmıştır. Felsefeciler, kuramcılar ve edebiyatçılar kendi sahalarını merkeze alarak distopya kavramına farklı anlamlar yüklemişlerdir.

> Bu çerçevede ütopya; düşünce tarihi ve mevcut durumla sürekli, doğrudan temas hâlinde bulunmuştur. Yanlış ya da eksik anlaşılmaya açıktır ve çoğunlukla da öyle olmuştur. Bu durumun en bilinen örnekleri, özellikle Aldous Huxley'in Brave New World [Cesur Yeni Dünya] ve George Orwell'ın *Nineteen Eighty-Four* [Bin Dokuz Yüz Seksen Dört] gibi geniş çevrelerce tanınan distopyaların, yalnızca birer totaliter sistemler eleştirisi olarak görülmesidir (Ağkaya, 2016, s. 25).

Düşünce tarihiyle yakından ilişkili olan ütopya, yanlış anlamalara yol açabilecek yönleriyle dikkat çeker. Bu yönleri, onun bir sistem eleştirisi olarak yorumlanmasına da imkân tanımıştır. Örneğin türün ilk örneklerinden olan Thomas More'in *Ütopya* eseri, faklı bir bakış açısıyla eleştirildiğinde distopik bir durum kazanabilir. Bu durum, tüm sistemlerin yanlış anlaşılmasına zemin hazırlamakta ve her sistemin distopyaya dönüşmesine yol açmaktadır. Liberalist bir sistemde distopya, bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı bir ortam olarak tasarlanmaktadır. Bu distopyalarda liberalizm, özgürlük ve haklar için mücadele eden küçük gruplarca temsil edilmektedir. Örneğin, Rad Bardbury'un *Fahrenheit 451* adlı eserinde toplumun temel taşı olan özgürlüğün nasıl kısıtlanacağı ve toplumun baskı altında tutulması anlatılmaktadır. Yine başka bir sistem olan sosyalizm, distopik eserlerde devletin her türlü gücü kullanarak mülkiyet hakkını yasakladığı bir durum olarak gösterilmektedir. Jack London'un *Demir Ökçe*'de sosyalist bir sistemin zamanla yozlaşarak nasıl baskıcı bir yönetime dönüştüğü görülmektedir. Yine Yevgeny Zamyetin'in *Biz* adlı romanı, bireysel özgürlüklerin baskılandığını anlatan sosyalist distopya türündeki örneklerden biridir. Totaliter rejimler, distopyaların en çok kullandığı temaları içinde barındır. Bu tür distopyalarda devlet her şeyi kontrol altına alır ve bireyleri sürekli gözetim altında tutar. George Orwell'in *1984* adlı romanı, totalarist bir sistemin bireyin tüm yaşam alanlarını gözetim altına almasını ele almaktadır. Yine faşist sistemleri anlatan distopyalarda; milliyetçilik, militarizm, otoriter liderlik ön plana çıkmaktadır. Bu tür eserlerde bireyler baskı altına alınır ve toplum bu totaliter rejimlere, boyun eğmek zorunda kalır. Benzer şekilde Orwell'in 1984 romanında faşist bir sistemin işleyişi ile bireylerin denetim altına alınma yöntemleri gözler önüne serilmektedir. Huxley' in *Cesur Yeni Dünya* ve Bradbury'nin *Fahrenheit 451* romanlarında, toplumun özgürlüğünün nasıl kısıtlandığı ve faşist sistemin düşünce sistemi gözler önüne serilmektedir. Kapitalist distopyalarda, serbest piyasa ekonomisi etrafında şekillenen şirketlerin toplumu nasıl yönettiği tasvir edilmektedir. Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde, aşırı tüketim kültürü ile toplumların manipüle edilerek nasıl baskı altına alındığı gösterilir. Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları* serisinde, büyük şirketlerin

kapitalist bir sistemde yoksul halkı nasıl sömürdüğü anlatılmaktadır. Kapitalist sistemde aşırı uçların, bireyin özgürlüğünü nasıl tehdit ettiği ve kontrol altına aldığı büyük şirketler üzerinden gösterilmektedir. Bu tür bir toplumda, devletin veya baskıcı güçlerin bireysel hakları sürekli ihlal ettiği görülmektedir.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere distopik eserlerde; daha sefil bir yaşamın tasvir edildiği cehennem fikrinin yaygınlaşması, dışsal açıdan çevrenin ve doğanın olumsuz şekilde değiştirilmesi, toplumsal yozlaşma sonucu zararlı toplumsal düzenin ortaya çıkması ya da yaşamın teknoloji ile daha kötü hale gelmesi gibi unsurları barındırması kültürel materyalist okumalarda önemli açılımlar sağlamaktadır. Muhalif düşünce, bu eserler yardımıyla egemen güce başkaldırıp kendi düşüncelerini özgürce ifade etme alanı aramaktadır. Engin Kılıç'ın *Tanzimattan Cumhuriyet'e Edebi Ütopyalara Bir Bakış* başlıklı makalesinde yaptığı ütopya tanımında yeni bir alternatif dünya kurma düşüncesi görülmektedir.

> Modernitenin ve insan aklına güvenin ürünü olan; seküler bir dünya görüşü üzerine bina edilen, şimdi ve buradan farklı bir zamanda ve/veya yerde geçen, mevcut düzene açık ya da örtük eleştirel bir bakış içeren ana teması bu düzene alternatif bir ideal toplumu zihinde canlandırmaya yetecek kadar ayrıntılandırılmış kurmaca anlatı (Kılıç, 2004, s. 73).

Ütopya ve distopya kavramları, kuramcılar ve kültür tarihçilerinin tanımlarına bakıldığında toplumu yeniden şekillendirmek amacıyla kullanılan sanatsal bir araç olarak kullanılmıştır. Yine distopik eserler, egemen güce karşı çıkma ve olumsuz bir gelecek tezahürü olarak da tanımlanmaktadır. Bu tür eserler, karşıt görüşlerin egemen görüşe sızma eylemi olarak da düşünülmektedir. Ayrıca distopik eserlerde kurumsal yozlaşmalar, siyası baskılar, cinselliğin yok edilmesi, tek tip insan oluşturma, çevresel felaketler, teknolojik hegemonyalar, salgınlar gibi konular kültürel materyalist okumalar içinde değerlendirilmektedir.

> Bu aşırı teorik ve pratik bütünsellik içinde yazılan ve okunan bu distopya türünü çağdaş eğilimler bütün içinde -verimli ve müreffeh kapitalizme karşı önceki kapitalist yoksulluk ve düzensizlik; önceki ya da sonraki haliyle kapitalizme karşı sosyalizm ve bizatihi sosyalizm içindeki kapitalizme yamanmış reformistler, merkezileştirici toplum mühendisleri ve devrimci demokratlar arasında derin bölünmeler- düşünmemiz gerekir (Williams, 2013, s. 239).

Raymond Williams'ın distopya ile ilgili görüşleri de bir bütün olarak ele alındığında, kültürel materyalist okumalarda distopyanın çok önemli katkılar sağlayacağı su

götürmez bir gerçektir. Zira distopik eserlerde de aykırı görüşler ile egemen güç arasında bir çekişme bulunmaktadır. Karşıt düşünceler, bu tür eserler ile toplum mühendisliği yapmak istemektedir. Kültürel materyalist incelemelere bu açıdan bakıldığında hem toplumun hem de edebi eserin daha kapsamlı anlaşılmasına fırsat verecektir.

Raymond Williams, *Kültür ve Materyalizm a*dlı eserinde ütopya ve distopyanın kültürle ilişkisinden bahsetmektedir. XX. yüzyılda özellikle bilim kurgu, ütopya ve distopya türündeki kurmaca eserlerin arttığını vurgulayan yazar, bunun sebeplerini değişen dünya konjonktürüne bağlamaktadır. Modern dünyanın acımasızlığını ve kapitalizmin baskıcı anlayışını eleştiren yazar, sanatçıları çorak bir dünya kurmakla suçlamaktadır. Distopik eserlerde, her ne kadar muhalif görüşten bahsedilse de kapitalizmin ve baskıcı anlayışının savunulduğunu dile getiren yazar, bu durumu kültür kuramı ile açıklamaktadır. Yazar, ütopya ve distopyayı yeni tasvirler getirmekte ve olaylara farklı açıdan bakmaktadır. Bu kavramlar için cennet ve cehennem tasviri kullanmakta ve aralarındaki çatışmayı dört açıdan ele almaktadır. Ütopyayı; mutlu bir yaşamın anlatıldığı cennet, yeni bir yaşamın dışsal açıdan değiştirildiği dünya, teknik bir buluşla ortaya çıkan teknolojik değişim olarak ele almaktadır. Williams, ütopya karşıtı olan distopyayı da dört şekilde tasvir etmektedir. Distopyayı; daha sefil bir yaşam olarak cehennem, mutsuz bir yaşamın kontrol dışı bir doğa olayı neticesinde dışsal açıdan değiştirilmiş bir dünya, toplumsal yozlaşma sonucu gün yüzüne çıkan iradi dönüşüm ve son olarak da teknik gelişmeler sonucunda insan hayatının teknolojik dönüşüm ile açığa çıkan kötü yaşam koşulları, şeklinde ele almaktadır. Ütopya ve distopya türünde yazılan eserleri inceleyen Williams, eserin yazıldığı dönemin egemen gücünün izlerini taşıdığını söylemektedir. Ayrıca yazar, bu türün işlevlerinden bahsederek karşıt anlayışın eserlerde nasıl yansıtıldığını açıklar. Örneğin, More'nin *Ütopya*'sı ile Bacon'ın *Yeni Atlantis*'ini karşılaştırır. More'nin adasını iş birliğine dayalı geçim ekonomisi üzerinden, Bacon'ınkini uzmanlaşmış sanayi ekonomisi üzerinden ele alır. Klasik ve bilimsel karşıtlık üzerinden ütopik eserleri değerlendirir. Williams, bu tür distopik eserlerde alternatif bir dünya düzenin nasıl oluşturulduğundan bahseder. Williams, sınıfsal açıdan olayları değerlendirmekte ve eserlerde karşıt görüşün kısıtlı şekilde anlatıldığı söyler. Sistemli ve bulgulayıcı ütopyalardan söz eden Williams, XIX. yüzyıl ütopyalarının zaaflarını dile

getirmektedir. Özellikle bulgulayıcı ütopya örneklerinden Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler* adlı eserinde, egemen mizaca karşı aykırı görüşün güçlü bir vizyon sunmasını önemsemektedir. Williams, distopik eserlerde karşıt görüşün daha fazla yansıtıldığını savunmakta ve bu dönmedeki toplum mühendisliğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte distopik eserlerde Williams, modern bilimsel hayatın kapitalizm ile birleşerek insanları yoksulluk ve düzensizlik içine sürüklediğini, sosyalist hareketin ön plana çıkarıldığı ortaya koymaktadır. Huxley'in baskı, doğum öncesi koşullanma, manipülasyon, uyuşturarak dikkat çekme gibi unsurlarını distopik eserleri daha gerçekçi bulmaktadır. Williams'a göre, tüketici kapitalizm ve tekelci sosyalizmin baskıları altındaki muhalif anlayış distopik eserlerdeki ayrıcalıklı refaha karşı duruşu vurgulamaktadır. Distopyacı tarzın muhalefet ve çatışmaya varan yönünü, yeni bir sorumluluk anlayışı içinde bir uyarılma olarak görmektedir. Kültürel bir eleştiri çerçevesinde olayları yorumlayan Williams; sınıfsal farklılıkları, toplumsal yozlaşmayı, çatışmayı, varsayıl refah düzeyini, baskıcı iktidarları, insan eliyle tahrip edilmiş doğayı, teknoloji ile kıskaca alınan insanlığın sonunu eserlerinde ele almıştır. (Willams, 2013).

Distopik eserlerde kültür kavramı, egemen güçlerin aykırı görüşleri baskılamak amacıyla kullandığı bir araç haline dönüşmüştür. Toplumları tek boyutlu insan tipine dönüştürmeyi hedefleyen egemen güç, kültürü de bir dönüştürücü olarak görmüştür. Bu amaçla sanatsal faaliyetlerin yanı sıra ekonomi ve teknoloji unsurlarını da kullanarak bireyleri tek tipleştirmeyi hedeflemiştir. Özellikle XX. yüzyılda tüketim kültürü adı altında yeni bir toplum inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durumu Marcuse şöyle açıklar:

> Toplu ulaşım ve haberleşme araçları, ikamet, yiyecek ve giyecek maddeleri, dayanılmaz ve karşı konulmaz bir eğlence furyası ve haber endüstrisi, beraberlerinde belli davranışlar ve alışkanlıklarla tüketiciyi ister-istemez üreticiye ve bu yolla da bütüne bağlayan belirli entelektüel ve duygusal tepkiler getirirler. Ürünler kişileri endoktrine eder ve yönetirler. … İşte böylece içerikleri itibariyle, yerleşmiş düşünce ve eylem dünyasını aşan fikirler, istekler ve amaçlar yok edilerek ya da bu dünyanın ve bu düzenin kalıplarına indirgenerek bir tek boyutlu düşünce ve davranış kalıbı yaratılır (Marcuse, 1968, s. 40-41).

Kültür ile kitlelerin yönlendirilmesi ve bireylerin tek tipleştirilmesi XX. yüzyıl tüketim kültürünün bir tasarımıdır. Tüketim toplumunun oluşmasında kültür, bir meta olarak kullanılmış ve distopik romanlarda genişçe yer almıştır. Distopik romanlarda egemen

güç, sanatın halk kitleleri üzerinden etkisinden yararlanarak üst kültürü daha cazip hale getirmiştir. Bu şekilde alt kültürü temsil eden karşıt görüş, popüler kültür anlayışı ile yeni bir çıkış alanı bulmuştur. Kültürün ideolojik bir güç olduğunu savunan kültürel materyalistler, edebî eserlerde bu anlayışın izlerini sürmektedirler.

Kültürel materyalizm kuramının özünü oluşturan iktidar-muhalif güç arasındaki mücadele, distopik romanlarda da çok sık kullanılmaktadır. Toplumdaki her tür değişim sanatsal eserlere yansımakta ve yeni bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kapitalist tüketim kültürüne dayalı bir totaliter düzeni eleştiren *Cesur Yeni Dünya*'nın yazarı Aldous Huxley, konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmaktadır:

> *Cesur Yeni Dünya'da*, en büyüleyici dünyanın [TV'nin] kesintisiz dikkat dağıtıcılığı, insanların toplumsal ve siyasal halin gerçekliklerine fazla dikkat göstermelerini engellemek amacıyla kasten politik araç olarak kullanılmaktadır. … Üyelerinin çoğunluğu zamanlarının büyük bir kısmını spor ve pembe dizilerin gerçeklikten kopuk başka dünyalarında geçiren bir toplum, onu manipüle eden ve yönetenlerin tesirine direnmekte zorlanacaktır (Seed, 1958, s. 4).

Kültürel materyalizmde; eserlerin hem içerik hem de biçimsel olarak incelenmesi, edebî eserlere yönelik yeni soruların yöneltilmesine sebep olmuştur. Bu sorulardan biri de distopik eserlerde kullanılan bakış açısı, kültürel materyalist incelemelere ön ayak olur mu? Distopik romanların içinde birçok edebiyat kuramını ve bakış açısını barındırması, kültürel materyalizm kuramı için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. "Darko Suvin distopik romanları, normlar ve toplumsal ilişkilerin, sosyopolitik kurumlar tarafından mükemmele yakın olarak örgütlendiği, çoğunlukla gelecekte geçen, insan özgürlüğünün temelden reddedildiği, kâbusu andıran bunaltıcı ve baskıcı bir toplumun edebiyat yoluyla kurgulanıp anlatılması olarak tanımlar." (Suvin, 1998, s. 52-54). Bu açıdan bakıldığında distopik romanlar, olumsuz gelecek tasavvurları içinde birçok çatışmayı da içinde barındırmaktadır. Bu şekilde kültürel materyalizm kuramı, distopik romanlardaki egemen ve muhalif güç arasındaki çatışmayı disiplinler arası bir bakış açısı ile incelemektedir.

> Kültürel materyalizm, pek çok yerleşik edebiyat eleştirisi gibi, kendi perspektifini, sözde verili bir metinsel olgunun doğal, açık veya doğru yorumu olarak gizemleştirmeye çalışmaz. Tam tersine insanları; ırk, cinsiyet ve sınıf temelinde sömüren bir toplumsal düzenin dönüştürülmesine olan bağlılığını tescil eder (Dollimore, 1994, s. 8).

Kültürel materyalizm kuramı sadece edebî eserler ile ilgili değil her türlü kültürel bileşen ile ilgilenmektedir. Bu durumda sanatla sınırlı kalmayıp günlük yaşamı da içine almakta ve içinde birçok kültürel unsuru barındırmaktadır. Bilhassa ideoloji ve devlet arasındaki ilişkiye eğilmekte ve kültürün temsili olarak ideolojiyi görmektedir. Toplumdaki her türlü değişimi mercek altına alan kültürel materyalizm kuramı, özellikle sanatsal eserlerini merkezine almaktadır. Distopik eserlerdeki ideolojik yapı, toplumsal düzeydeki çatışmalar, sınıf ayrımları kültürel materyalizm kuramının inceleme alanına girmektedir.

> William S. Burroughs veya George Orwell gibi çok sayıda yazarın romanlarında devlet mahreçli komplo yapılanmalarını içeren politik önermelerden hareket edilir ve sınıfsal ayırıma vurgu ön plandadır. Günümüzden geleceğe uzanan sistemin spekülatif tasavvurlarını içeren romanlarda; şirketler, totaliter diktatörlükler veya bürokrasi tarafından yürütülen toplumsal düzenin normları kontrol etmesi ve dönüştürmesi distopyaların sınıf ayrımına dayalı siyasal yapı tiplerini gösterir. Distopyalarda toplum bazen felsefi veya dini bir otoritenin, bazen sermaye grubunun, bazen bürokratik sistemin, bazen de teknolojinin kontrolü altında yönetilir (Booker, 1994, s. 18).

Distopik romanlarda; totaliter rejimler, felsefî ve dinî anlayışlar, baskıcı tutumlar sosyalist bir bakış açısı ile eleştirilmektedir. Sınıf ayrımına ve insanların köleleştirilmesine karşı çıkılan bu tür distopik romanlar, kültürel materyalizm incelemelerinde önemli bir yere sahiptir. Zira kültürel materyalizm kuramında, ideolojik yaklaşımlar ve sınıfsal çatışmalar önemli bir yer tutar. Bu görüşün oluşmasında Marksist düşünürlerin de etkisi vardır. Marksist düşüncede, ideolojinin toplumsal düzenin tüm katmanlarına yayıldığı düşünülürse aile, eğitim, evlilik, adalet gibi kavramlarla bu anlayışın iç içe olduğu görülmektedir. Kültürel materyalizm kuramının gelişmesinde ve sistemleşmesinde; Marksist düşünürlerin yanı sıra birçok edebiyat kuramının da etkisi olmuştur.

> Bu bağlamda, kuramın gelişiminde birçok Marksist düşünürün etkisi vardır. Antonio Gramsici'nin (1891-1937) kültürel egemenlik (*cultural hegomony*) havramı, Lois Athuser'in (1918-1990) ideoloji ve ideolojik devlet aparatları (*ideological state apparatuses*) kuramı, Michel Foucault'un (1926-1984) güç-bil-söylem (power-knowledge-discourse) yaklaşımı ve Pierre Mavherey'in (1938-) edebi üretim kuramı (*theory of literary production*) Marksisit etkilerin önünde gelir (Dollimore, 1994, s. 2-3).

Kültürel materyalizm okumalarında, Marksist düşünürler hem ideolojik hem de sistematik alanda katkıda bulunmuşlardır. Özellikle Frankfurt Okulu'nun edebî ve kültürel tartışmaları önemli bir yere sahiptir. Marksizm'in sanat ile ilgili düşüncelerinin yanı sıra distopya edebiyatı ile ilgili tasavvurları da kültürel

materyalizm kuramına kaynaklık etmektedir. Zira bazı distopik romanlar, sosyalist bir bakış açısı ile kaleme alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Marksist anlayışta distopya edebiyatının dünü, bugünü ve yarını içinde birçok eleştiri bulunmaktadır. Kültürel materyalizm kuramının bir kültür eleştirisi olduğu düşünülürse Marksist anlayışla birlikte ele alındığında distopya edebiyatına yeni açılımlar getirmektedir. Bu açılımlar ile distopya edebiyatına yeni terimler, bağlamlar ve yaklaşımlar sunmaktadır.

> Birçok kaynağa göre, Yevgeny Ivanoviç Zamyatin'in Biz (1920-1921) distopyası, modern örneklerin ilki olarak kabul edilmesine rağmen (Booker, 1994: 25), Jack London'ın Demir Ökçe (1908) adlı sosyalist distopyası XX. yüzyılın ilk distopya örneğidir. London, bu distopyada, Amerika Birleşik Devletleri'nde oligarşik tiranlığın işçi sınıfı, küçük burjuvazi ve çiftçiler üzerindeki baskısını anlatır. Emperyalizmin yükselişinin ve oligarşinin "demir ökçe" olarak nitelendirildiği romanda, tröstlerin ezilen kesim üzerindeki baskısının sonucu olarak ırkçılık, faşizm ve büyük savaşın (Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya arasında) gelişi önceden haber verilebilmiştir (Ağkaya, 2016, s. 30).

Kültürel materyalizm kuramında; metin dışı birçok unsurla birlikte metnin anlamının ortaya çıkması, zamanla incelemelerde yerini almıştır. Postmodernizm ile birlikte metnin parçalanması ve yeni anlam katmanlarına bölünmesi yeni kuramların açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte muhalif okumaların revaçta olduğu XX. yüzyılda okuyucu da eserin içine dâhil olmuştur. Özellikle Umberto Eco'nun açık yapıt kuramı da bu konuda aykırı okumalar için önemli bir yere sahiptir. Zira kültürel okumalar, çeşitli disiplinler ile birlikte okumalara tabi tutulduğunda incelemeye derinlik katmaktadır. Okuru bir üretim aracı olarak gören Eco, metne müdahale hakkının okura da ait olması gerektiğini düşünür. Bu konu ile ilgili düşüncülerini *Açık Yapıt* adlı eserinde dile getiren Eco, okuyucu ile yazarın arasında bir iş birliği olduğunu düşünmektedir.

Eco metinleri yazarlarından özgürleştirerek açma/okuma yöntemini irdelemiştir. *Açık Yapıt*' ta estetik değeri olan metinlerin okunmasında yorumcunun etkin rolünü öne sürmektedir. Bu metinlerin ve yorumcuların hakları arasındaki diyalektiği çok boyutlu şekilde alır. Aynı şekilde herhangi bir sanat yapıtının alıcının özgürce müdahalesini bir ön gerçek olarak nasıl ortaya atılabileceğini anlamaya çalışmıştır (Rigel, 2009).

Umberto Eco, *Açık Yapıt* başlıklı kitabında tek bir gösterene bağlı birçok gösterilen olduğundan sanatın sonsuz yoruma açık olduğunu söylemiştir. "Eco 'ya göre okuma

eylemi, bitmiş bir ürünü edilgen bir biçimde tüketme eylemine indirgenemez. Örtük anlamlarla ve başlıklarla dolu metinler, aslında tamamlanmamış, henüz anlamlandırılmamış nesnelerdir" (Bourse ve Yücel, 2017, s.31). Açık yapıt ile kültürel materyalizm birlikte değerlendirildiğinde, eserin çok katmanlı yapısı görünür hâle gelir ve çok boyutlu okumalara olanak sağlar. Açık yapıt kuramında okuma sayısı kadar okuma biçimi vardır. Bu durum, kültürel materyalist okuma alanının genişlemesine ve anlamın çok boyutlu olarak ele alınmasına katkı sağlayacaktır.

> Zorunluya ve tek anlamlıya dayalı olan bu poetika, düzenli bir dünyayı bir ve aynı sanatsal söylemin birçok düzeyde aydınlatabildiği ama herkesin olası tek bir bakış açısında, yani yaratıcı Kelam 'm (Logos) bakış açısında anlamak zorunda bulunduğu varlıkların ve yasaların bir sıra düzenini karşılar. Sanat yapıtının düzeni, imparatorluk ve teokratik bir toplum düzeniyle birbirine karışır; okumayı yönlendiren yasalar, varılacak hedefleri göstererek (buyurarak) ve bunlara erişme yollarını sağlayarak insan edimlerinin her birinde kılavuzluğu elden bırakmayan otoriter bir yönetimin yasalarıyla özdeşleşir (Eco, 1992, s. 18).

Postmodernistlerin gerçekliğe olan şüpheciliği, distopik eserlerde gösterilen olumsuz gelecek tasavvurları ve insanlık tasvirleriyle örtüşmektedir. Bununla birlikte distopya romanlarında kullanılan postmodern açılımlar, eserin içinde karmaşıklığa, bölünmüşlüğe ve kendi içinde metnin anlamını çıkmaza götürmektedir. Bu kaos ortamı distopik romanların olmazsa olmazıdır. Bu eserlerin içinde kullanılan parçalanmış kişilikler ya da sömürge toplumlarına ait dil unsurları da bu iki kuramın ortak noktasını oluşturmaktadır. Yine postmodernizmdeki çoklu gerçeklik anlayışı, distopya romanlarında farklı bakış açılarını ve karmaşık anlatıları vurgulamak için kullanılmaktadır. Postmodern distopik romanlar, çoklu okuma stratejileri ve disiplinlerarası yaklaşımlar aracılığıyla değerlendirildiğinde, metinlerin alt katmanlarında gizli ideolojik ve toplumsal dinamiklerin yorumlanmasına imkân sağlar. Bu bağlamda, şemsiye kuram olarak konumlandırılan kültürel materyalizm; eleştirel kuram ve yapısalcılık sonrası yöntemlerden beslenerek kendi çözümleme çerçevesini inşa eder. Böylece kültürel materyalizm, postmodern distopyaların temsil biçimlerini, iktidar ilişkilerini ve kültürel yapılarını sorgulayan bütüncül bir teorik araç haline gelir.

> Distopya olarak postmodernlik; hedefe ulaşmadan biten yolculuk, açmadan solan çiçek, dalında kuruyan meyvedir. *Hayvan Çiftliği'nde* Snowball'un mutlu günleri göremeden ölmesidir. İnsanlaşan hayvanlardır distopya. *1984*'de kahramanımızın tam aşkı bulduğunda biten hayatıdır. *Cesur Yeni Dünya*'daki gibi, düşmanın kucağında ölmek,

> kırbacın altında can vermektir. Gerçekleşmeyen hayaldir, yarını düşlerken bugüne uyanmaktır (Hazır ve Dereci, 2017, s. 108).

Postmodern romanlarda kullanılan; çok anlamlılık, karmaşa, dilde ve kültürde melezleşme, tekinsizlik distopik romanlarda en önemli bir yer tutmaktadır. Williams, postmodern kültürü bir meta olarak görüp çeşitli anlam katmanları içinde incelemiştir. Kültürel materyalizm kuramı içinde postmodern kültürü inceleyen Williams, toplumdaki karşıt düşünceyi önceleyen kesimleri odak noktası haline getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında distopik ve postmodern romanlar, bu çeşitliği sağlamaktadır. Ayrıca kültürel materyalist incelemelerinde; tarih, siyaset, psikoloji, sosyoloji gibi unsurlar kültür eleştirisi bağlamında incelenmektedir. Postmodernizm ile birlikte bu unsurlar, metnin yeniden üretilmesine ve okunmasına katkıda bulunmaktadır.

> Postmodern romanlarda tarih, siyaset, felsefe, psikoloji gibi unsurlar iç içedir. Tarih, değişik açılardan irdelenebilir duruma gelmiştir. Postmodern yazarlar tarihi bir edebiyat malzemesi olarak değerlendirip yeniden bir metin üretmeye çalışır. Çünkü tarihçilerin yazdığı tarihi tamamen gerçek olarak görmezler. Tarih, tarihçilerin ürettiği öznel bir bilgi ve hikâyeler bütünüdür. Tarihçi de tıpkı edebiyatçı gibi seçmeci bir üslup takınır, tarihi olduğu gibi değil görmek istediği gibi yansıtır. Bunun sonucunda da nesnel tarih yoktur anlayışını benimsemişlerdir ve tarihi istedikleri gibi yeniden yaratmışlardır (Çetin, 2015, s. 97).

Edebî eserlerde özellikle distopik ve popülist romanlar bu açıdan incelenebilir. Çünkü muhalif bir kültürü temsil eden distopik yazarlar, egemen güce karşı düşüncelerini bu yolla göstermektedir. Yine distopik romanlarda, eski düzenin yıkılıp yeni bir düzen kurma arayışı kültürel ve sanatsal bir mücadele içinde yer almaktadır. Tahsin Yücel'in *Gökdelen* adlı distopik romanında, egemen gücün kültürel ve sanatsal anlayışı ters yüz edilerek bir mücadele içine girilmektedir. Diğer yandan bu distopik romanlarda; olumsuz gelecek senaryoları ile karşıt görüş, var olan iktidarı eleştirmekte ve alaşağı etmeye çalışmaktadır. Postmodernizm; dilde, kültürde ve edebî eserlerde alt ve üst kültürün farklı tezahürlerini ortaya koymaktadır. Alev Alatlı'nın *Kâbus* adlı distopik romanı tam da buna örnektir. Bu olay *Kâbus* romanında kültürün altüst edilmesi, dilin bozulması, kültürler arası çatışmalar olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürün bir meta olarak kullanıldığı XX. yüzyıl dünyasında, kültürel materyalist incelemeler toplum mühendisliğinin ne ölçüde yapıldığını göstermektedir. Özellikle distopik romanlar aracılığı ile gelecek toplumu tasarlama düşünceleri birçok şekilde tezahür etmektedir.

> Postmodernizm; distopik hale gelmiş bir bilim, ekonomi, siyaset, sanat ve edebiyat gibi birçok toplumsal alana yapılan eleştiriler bütünü olarak değerlendirilebilir. Teokratik bir hegemonyanın tesirinde olmayan aklın rehberliğinde ideal bir toplum oluşturma iddiasıyla yola çıkan modernizm, teorik ve pratikte yaşanan olumsuzluklar neticesinde postmodern bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern düşünce gibi ütopyalar da ideal toplum tasavvurlarını kurgulamışlar fakat modernizmle aynı süreçte sorgulanmaları neticesinde postmodernizm modernizmin, distopya da ütopyanın karşıtı şeklinde algılanır olmuşlardır. Böyle bir karşıtlıktan ziyade daha çok modern düşünceyle beslenen ve paradigmaya bağlı bir ütopya, postmodern eleştiriler ile örtüşen bir distopya olarak görülmektedir (Ekren, 2022, s. 86).

George Orwell'in *1984* adlı distopik romanında, düşüncelerinin manipülasyon ve tehdit yoluyla kontrol edildiği distopik bir topluluk tasvir edilmektedir. Yeni bir toplum tasarlama ürünü olan bur roman, postmodern okumalara zemin aralamaktadır. Postmodernizmin kültürü altüst etme ve kutsal değerleri sarsma projeleri, karşıt okumalar için son derece önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Distopik romanlarda ise kutsal değerler ile alay etme, kutsal değer yerine yenisini koyma muhalif düşüncenin ana argümanlarından biridir. Bununla birlikte edebî eserlerde gerek konunun gerek anlatım tekniklerinin egemen kültüre karşı bir başkaldırı olarak değerlendirilmesi incelemeler için yeni kapılar açabilmektedir. Yine bu durum distopik romanlarda; sinema, müzik, tiyatro gibi sanat dallarında kullanılan tekniklerin bir arada kullanılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yüce Zerey'in *Mima* adlı distopik romanında, bu tür özelliklere sıkça rastlanılmaktadır.

Emin Alper'in 2015 yılında senaristliğini ve yönetmenliğini üstlendiği *Abluka* filminde, karanlık bir İstanbul distopyası anlatılır. Postmodern özellikler ile distopyanın harmanladığı bu film, 1990'lı yılların Türkiye'sini anlatması bakımından önemlidir. Yine azınlıkları ön plana çıkaran bu film, kültürel materyalizm ve postmodernizm okumaları için ortak bir kaynak oluşturur. Zira bu film, karşıt düşünceyi ön plana alarak egemen gücü eleştirmekte ve ideolojik bir yaklaşım sergilemektedir. Bu açıdan bakıldığında distopik postmodern eserler, kültürel materyalist okumalarda önemli bir yer kaplamaktadır.

> *Abluka* filmi, biçimsel ve içeriksel anlamda postmodern özellikler taşıyan distopik bir anlatıdır. Postmodern filmlerde sıklıkla görüldüğü üzere, ele alınan filmde de ilk dikkati çeken husus, anlatı içinde gerçek ile gerçek dışı arasındaki sınırın belirsizliğidir. Bu da ele alınan filmin ideolojik analizini gerektirmektedir. Yapılan analiz neticesinde, *Abluka* filminde yaratılan karamsar dünya tahayyülünün Türkiye'nin 1990'lı yıllarına tekabül eden politik iklimini yansıttığı görülmüştür. Fakat yine de söz konusu tahayyülün film evrenin ancak arka planını oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir. Burada asıl aktarılan, iki kardeş arasında cereyan eden ilişkiden yola çıkılarak kurgulanan psikolojik gerilimdir.

> Zira neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğunun filmin son anına kadar anlaşılmadığı bir yapımda distopya anlatılara özgü eleştirelliğin zayıfladığı da söylenebilir (Sancar, 2023, s. 23-24).

Halka ait unsurların ön plana çıktığı popüler romanlar, muhalif okumalar için önemli bir veri kaynağıdır. Diğer yandan postmodernizmin içinde yer alan ve XX. yüzyılda en çok okunan diye tabir edilen popülist romanlar, distopik unsurlar barındırmaktadır. XX. yüzyılda egemen sınıfa karşı, halkın daha yüzeysel eserleri ön plana çıkarması boşuna değildir. Özellikle postmodern anlatılarda, alt kültüre ait popülist romanların revaçta olması bir başkaldırı özelliği taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalist okumalar, postmodernizmin imkânlarını kullanmaktadır. Popüler bir roman olan *Açlık Oyunları'nda* da açlık, hastalık ve çaresizlik distopik bir şekilde anlatılmıştır. Bunun yanı sıra eserde, muhalif kesimler ön plana çıkarılmıştır.

Popüler distopik romanlarda tasvir edilen dünyanın sapkınlığı birçok unsur ile birlikte verilmektedir. *Açlık Oyunları* serisinde, kahramanın çocukluk döneminde yaşadıkları aynı zamanda nüfusun genel çaresizliğini de gözler önüne sermektedir. Kahramanın içinde bulunduğu kir, hastalık ve açlık halkın doğal yaşantısıdır. Sefaletin her yönüyle tasvir edildiği eserde Katniss karakteri üzerinden kızların fuhşa nasıl zorlandığı gözler önüne serilmektedir. Bu şekilde insanların üzerindeki birçok düşünce ve tehlikeli koşulların olumsuz etkileri dile getirilmektedir (Uff, 2018).

Totaliter anlayışı eleştiren kimi distopik romanlar, sosyalist bakış açısıyla yazılmıştır. İşçi sınıfı önceleyen bu tür romanlar, Marksist anlayış ekseninde oluşturulmuştur. Yine karşıt görüşlerin ön plana çıkarıldığı Marksist distopik romanlar, anlatıcılarını da sosyalist kişilerden seçmişlerdir. Jack London'un *Demir Ökçe* adlı romanı, sosyalist bir anlayışla kaleme alınmış ve işçi sınıfın köleleşmesini eleştirmiştir.

> Çağdaş distopyaların ilki olarak kabul edilen Jack London'un *Demir Ökçe* (bkz. London, 2006) adlı romanı ilk olarak 1908 yılında yayınlanmıştır. Metin, yönetim erkinin maddi açıdan üstün yöneticiler tarafından paylaşıldığı en kötüleştirilmiş bir toplumsal düzeni konu alır. Sosyalist bir anlatıcının gözünden gün be gün zenginleşen ve böylelikle güçlenen varlıklı tröst ortaklarının yönetimde etkinleşmeleri konulaştırılır. Yönetimi ele geçiren zengin kentsoylu sınıfı ile giderek yoksullaşarak köleleşen işçi sınıfı arasındaki çatışma toplumun en kötüleşmesinin temelinde yatan kutuplaşmayı oluşturur. Yargı, basını ve kiliseyi etkisi altına alarak güçlenen kentsoylu sınıfı kendi ütopyasını kurarken anlatıcı, toplumun büyük bölümünü oluşturan işçi sınıfının adım adım köleleşmesine ve böylelikle toplumsal düzenin en kötüleşmesine tanıklık eder (Neydim ve Polatel, 2020, s. 58).

Modern Marksizm ile birlikte halka ait unsurlar ön plana çıkmıştır. Bu anlayış ile birlikte distopik ve halkçı eserler, sınıf kavramı üzerinden yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte totaliter rejimlerin eleştirildiği kimi distopik romanlarda, Marksist anlayışa yol veren kimi düşünceler bulunmaktadır. Ayrıca kapitalizm ve yeni tüketim anlayışına karşı duran Marksist anlayış; distopik romanlarda siyasal iktidarı, sanatı, yerleşik ideolojiyi ve kültürü eleştirmektedir.

> Orwell'ın kurguladığı distopyadaki iktidar-hakikat ilişkisi özellikle dikkat çekicidir. Romanda, tüm hakikat Parti tarafından belirlenir ve bir Hakikat Bakanlığı mevcuttur. Parti'nin sloganı "Savaş Barıştır – Özgürlük Köleliktir – Bilgisizlik Güçtür" şeklindedir. Tıpkı, Zamyatin ve Huxley'in distopyalarında (ve diğer örneklerde) olduğu gibi bireylerin düşünmeleri istenmemektedir: hakikat zaten, parti/devlet tarafından verilmiştir. Özgürlük ise ancak sıkı kurallara körü körüne bağlılıkla mümkündür. Birey, ne kadar az düşünürse o kadar mutlu ve özgür olur. Bu temelde, bireyin düşünerek sorgulaması, yalnızca totaliter rejimlere özgün değil, burjuva distopyalarında da aranan bir kabul türüdür. Totaliter distopyaların eleştirildiği *Biz, 1984* ve *Gün Ortasında Karanlık* romanlarında bireyden yalnızca parti/iktidar tarafından verilen hakikati kabul etmesi beklenirken *Cesur Yeni Dünya* ve *Fahrenheit 451'*de birey özgür olduğuna inandırılır ve düşünme etkinliğinden farklı şekillerde mahkûm bırakılır (Ağkaya, 2016, s. 31-32).

Totaliter toplumların eleştirildiği Batı toplumundaki distopyalar, genellikle toplumsal ve siyasal eleştirileri içerdikleri için kültürün ekonomik, sanat ve materyal koşullularıyla yakın ilişki içindedir. Distopik eserler, özellikle toplumun özgürlüklerini ve toplumsal değerlerini yok etme eğiliminde olan otoriter rejimleri eleştirmektedir. Bu yapılırken bireyin özgürlüğü kısıtlanır ve sorgulama dünyası ortadan kaldırılmaya çalışılır. Distopya romanlarında eleştirilen totaliter rejimler, toplumu yeniden dizayn etmekte ve olumsuz bir geleceğe hazırlamaktadır. Özellikle Batı toplumlarında ortaya çıkan diktatörler, distopik eserler ile eleştirilmekte ve sosyalist bir bakış açısı ile olaylar değerlendirilmektedir. Yine bu eserler ahlaki değerlerin yozlaştığı bir geleceği anlatırken geleneksel anlayışa göndermelerde bulunmaktadır. Ezilen ve köleleştirilen yeni insan tipi distopik romanlarda öncelenmektedir. Muhalif konumundaki bu insanların sanatı, kültürü ve siyasi anlayışı yeni bir sistemi meydana getirmektedir. İşte tam bu noktada kültürel materyalizm kuramı, bu yeni sistemin savunuculuğuna geçmekte ve egemen gücü yok etme yollarını sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında distopya türündeki eserler, kültürel materyalizm okumaları için önemli bir veri kaynağı oluşturur. Toplumsal eleştiri, kültürel materyalizm kuramı içinde önemli bir yere sahiptir. Postmodern distopik romanlar, alt kültür ile popüler kültürü öncelediğinden kültürel materyalizm okumalarında kullanılmaktadır.

XX. emperyalist ve kapitalist bir düşünce kurma çabası içinde olan bu toplum teorisi, bunların alternatifinin olmadığını öne sürerek insanlığı yeni bir kaosa sürüklemektedir. Doğa teorisyenleri, bu durumu hem kabul etmek hem de meşrulaştırmak amacıyla kötü gelecek tasavvurları üretmektedir. Özellikle distopik eserlerde, bu teoriler ve kavramlar yeniden yorumlanmaktadır. Alternatif toplum sistemleri ve düzenleri bu eserlerde tartışılmakta ve yüzleşme içine girilmektedir. "XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra hayalî toplum, distopik ve bilim-kurgu nitelikli bir yapıya bürünmüştür. Bu dönüşümde etkili olan düşüncelerin, kaynaklarını ağırlıklı olarak Darwinizm (öjenik) ve Owen-Fourier-Saint-Simon'da (sosyalizm) bulduğu görülmektedir." (Claeys, 2011, s.111). Distopik romanlar, genellikle bireyin toplum içindeki konumunu ve bu konumun yarattığı baskıları ön plana çıkarır. Bu eserlerde sosyal yapıların işleyişi ve birey üzerindeki etkileri detaylı şekilde ele alınır. Bu yeni toplum tasarısi ile ilgili Çelik şu açıklamada bıulunur:

> Distopik romanlarda, çoğunlukla sadece sosyal sınıflar, hükümet ve onun alt bölümleri ön plandadır. Karakterlerin hayatları üzerinde ciddi sosyal kısıtlamalar vardır. Birincil sosyal ilişkiler yok olmuştur; gerçek ve samimi arkadaşlık ilişkileri söz konusu değildir. Aile yapısı mahremiyetini yitirmiş ve kontrol altındadır. Özellikle totaliter yapıda kurulan sistemlerde ideoloji, aile bağlarının da üzerindedir. Bireyselleşme en üst düzeydedir; aile fertlerinin birbirlerini ihbar edebilecek kadar devlete bağlı olabildiği durumlar söz konusudur. Küçük gruplar kaybolmuştur, sosyal rol ve statüler bireylerin kişisel tercihleriyle kazanılmamakta, gelişmiş bilgisayarların zihinsel yeterlilik analizlerine göre belirli bir merkezden belirlenmektedir (Çelik, 2015, s. 68).

Distopik romanlar, yeni toplum inşasında önemli bir yere sahiptir. Alternatif toplum temelleri, yeni anlayışlar bu eserlerde tartışılmakta ve gelecek planlaması yapılmaktadır. XX. yüzyıl distopik romanlarda, özellikle emperyalist ve kapitalist düşünceler materyalizm ışığında yeniden yorumlanmaktadır. Yine bu tür distopik romanlarda; materyalist düşünceler, sosyal Darwinizm önceleyen imgeler kullanılmaktadır. Bununla birlikte yine bu distopik romanlarda; totaliter rejimler, kısıtlamalar, teknolojik baskılar sosyalist bir bakış açısı ile yeniden ele alınmaktadır. Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı distopik romanında, materyalist düşüncenin izleri bulunmaktadır. Materyalist düşüncenin insan ve toplum üzerindeki yıkıcı etkisi, diğer baskıcı unsurlar ile birlikte romanda sıkça eleştirilmektedir.

> Kumar'a göre H. G. Wells'in *Men Like Gods* isimli ütopyacı eserinden etkilenen Huxley, Wells'in gelecek hakkında umut dolu anlatımı karşısında kendi umutsuzluğunu yansıtan bu eseri kaleme almıştır. Seri üretimin ve Pavlovcu koşullandırmanın yönetimi şekillendirmesini, kapitalizm ve bunun neticesinde tüketimin ve böylelikle materyalist bir

> yaşantının insan üzerindeki yıkıcı etkisini, kısacası yabancılaşmayı konu alan uyarı niteliğindeki bu eser distopya türünün en önemli örneklerindendir. Zaten Aldous Huxley gerek kendi yaşamı gerekse fikir ve edebiyatında çoğunlukla önemli modernist bir kaygı olan kimlik arayışıyla alakadar olmuştur (Düzgün, 2011, s. 33).

XX. yüzyıl distopik romanlarında, modern insanın materyalist düşünceleri hümanist anlayışla birlikte çok sık dile getirilmiştir. İnsancıl bir yaklaşım ile ele alınan bu eserler, bir sistem eleştirisi üzerinden gitmektedir. Kapitalizm ve onun sonucu oluşan yeni tüketim toplumu, insan yaşantısını olumsuz şekilde etkilemekte ve insanlığı materyalist anlayışa savurmaktadır. Bu anlayış, XX. yüzyıl distopik romanlarında teknolojik distopya ile birlikte ele alınmaktadır. Materyalizm ve hümanizm; insanı ön plana çıkararak onu dünyanın en önemli bir parçası olarak görmektedir. Bu nedenle materyalizm ve hümanizm doğal olarak dost bir anlayış gibidir.

Marksist kuramın altyapı-üstyapı ilişkisi, sınıflar arası farklılıklar, ekonomik yapılar, kurumlardaki bozulmalar da muhalif bir yapıyı temsil ettiği için kültürel materyalist okumalarda önemli bir yer tutar. Bununla birlikte Marksizm'in kültür üzerine yaptığı çalışmalarda bu tür incelemeler için önemli veri kaynağı sağlayacaktır. Yine eserlerde egemen güce ait baskıcı unsurlar, iktidarın medya ve sanatı kullanarak toplumu yeniden tasarlama düşüncesi, kültürel materyalist okumalar için önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan salgın hastalıklar, teknoloji ve uluslararası baskılar da kültürel materyalist çalışmalar için son derece önemlidir. Marksist düşünce ile kültürel materyalist kuramın kesiştiği ve ayrıştığı kısımlar, edebî eser incelemelerine çok boyutlu bir değer katmaktadır. Marksisit kültür teorisinin "Altyapı üstyapıyı belirler." tezine karşı kültürel materyalistler, her iki yönlü gelişimi öncelemektedir. Diğer yandan Marksizm'in ön plana çıkardığı; alt ve üst kültür unsurları, sınıf farklılıkları, halka ait unsurların ön plana çıkarılması, ekonomik ve siyasi hegemonya kültürel materyalist okumalarda önemli veri kaynakları olacaktır.

> Marksist kültür teorisine her türlü modern yaklaşım, bir belirleyen altyapı ile belirlenen üstyapı önermesinden yola çıkmalıdır. Katı bir teorik bakış açısıyla, aslında başlamayı tercih edebileceğimiz nokta burası değildir. Eğer ilk başta eşit derecede merkezi eşit derecede sahici olan bir önermeden yani toplumsal varlığımızın bilincimizi belirlediği önermesinden başlayabilsek birçok açıdan daha iyi olurdu. Burada mesele iki önermenin birbirine dışlanmasının ya da birbiriyle çelişmesinin zorunlu olması değildir. Ama altyapı-üstyapı önermesi mecazi öğesi ile sabit ve kesin bir uzamsal ilişki öneren niteliğiyle, en azından belli kişilerin ellerinde diğer önermenin çok uzmanlaşmış ve zaman kabul edilmez bir versiyonu oluşturur. Ama Marx'tan Marksizm ve geçişte ve ana akım Marksizm'in gelişiminde, belirleyen altyapı ve belirlenen üstyapı önermesinin Marksist kültür tarihinin kilidi olduğu kabul edilmiştir (Williams, 2013, s. 45).

Feminizm kuramında kadın-erkek eşitsizliği, egemen gücün kadına bakışı, cinselliğin yok edilmesi, tek tip cinsel anlayışlar, edebî eserlerde kadına uygulan baskılar ön plana çıkarılmaktadır. Feminizm, zamanla diğer kuramlar tarafından kimi zaman geliştirilmiş kimi zaman da kendi çıkarlarına göre kullanılmıştır. Marksist anlayış, kadına sınıfsal açıdan yaklaşmakta iken materyalizm ise kadını kapitalizmin bir unsuru olarak görmektedir. Kültürel materyalizm kuramı olaya daha geniş bir açıdan bakmakta ve kadını toplumda muhalif bir güç olarak ele almaktadır. Feminizm ile kültürel materyalist okumaların birlikte yapılması, ataerkil toplumlarda ikinci plana atılan kadının yeniden ön plana çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalist okumalarda feminizm, eserin birçok açıdan incelenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca çevreye ve kadına verilen zararlar, ekofeminizm kuramı çerçevesinde incelendiğinde kültürel materyalist okumalara zemin hazırlayacaktır.

Kadın haklarının genişletilmesi ilkesi üzerine dayanan feminist kuram, kültürel materyalizm kuramı içinde aykırı bir taraf oluşturmaktadır. Kimi ütopik ve distopik romanlarda; kadınların sömürülen, ezilen ve cinsel açıdan göz ardı edilen yönleri vurgulanmaktadır. Egemen ideoloji tarafından kimliğinin yok sayıldığı ve kapitalizm tarafından tüketime yönelik bir nesne olarak kullanıldığı kadın kimliği XX. yüzyılda birçok güç tarafından sömürülmektedir. Edebî eserlerde kadın figürü gerek okur olarak gerek yazar olarak sanat eserlerinde birçok şekilde ortaya konulmaktadır. Eğitim-kültür ve diğer alanlarda kadınların erkekler tarafından baskılanması, sömürülmesi kültürel materyalizm kuramı içinde değerlendirildiğinde önemli veri kaynağı sağlayacaktır.

> Katharine Burdekin tarafından yazılan ve 1937 yılında yayınlanan *Swastika Geceleri* feminist distopya geleneğini başlatan eser olarak kabul edilmektedir. Burdekin yarattığı kurgusal dünyada, Hitler yönetimindeki Nazi Almanya'sının kadınlara yönelik baskıcı politikalarından yola çıkmıştır. Romanda, Nazi hegemonyası tarafından değersiz ve aşağılık konuma yerleştirilmiş olan kadınların tek işlevi üstün Alman ırkının devam etmesi için çocuk doğurmaktır. Adeta damızlık hayvanlar gibi muamele gören kadınların toplumsal hayattan tamamen silinerek her bakımdan güçsüzleştirilmesi benliklerini kaybetmelerine yol açmıştır. Swastika Geceleri'nin de örneklediği üzere, feminist distopyalar, ataerkil düzenin her alanda egemen olduğu bir dünyayı konu almaktadır. (Tüysüz, 2021, s. 41).

Modern psikoloji içindeki feminist kanal, Freud'un kadına yaklaşımı üzerinden sorunlara çözüm aramaktadır. Freud'un Oedipus karmaşası ve Elektra kompleksi ile erkek-kız çocukları üzerindeki güç anlayışını yansıtması da bu kuram içinde muhalif

güç olarak değerlendirilmektedir. Yine erkek ve kız çocukların toplum tarafından yetiştirilmesi de kültürel materyalist okumalarda kullanılmaktadır. Marksist ve sosyalist açıdan feminist edebiyat kuramı ise kadının ekonomik ve siyasal alanda ezilmesinin yanı sıra kadınların sanat ve edebiyat anlayışında hor görülmesini konu almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde egemen ideoloji ile karşıt güç arasındaki çatışma da kültürel materyalist okumalarda önemli bir yere sahiptir. Ayrıca aile gibi toplumun temelini oluşturan kurumlardaki yozlaşma ya da kadın cinselliğinin yok edilmesi de toplum açıdan önemli bir sorun oluşturmaktadır. Sermaye ve akıl oyunlarının egemen olduğu bir dünyada iktidarın feminizmi kullanarak toplum mühendisliği yaptığını da unutmamak gerekir. Kültürel materyalizm kuramı içinde birçok feminist yaklaşım, yukarıda belirtilen noktalar göz önünde bulundurularak incelenecek ve çoklu okumalar yapılacaktır. Doğu toplumlarını sömürmek isteyen Batılı zihniyet, bunu XX. yüzyılda edebî eserler ve sinema üzerinden yapmaktadır.

Postkolonyalizm kuramı, Batı'nın sömürgeci anlayışı yeniden sorgulanmakta ve farklı bağlamlarda eseri yorumlanmaktadır. Distopik unsurlar barındıran bu tür metinler, Batı'nın Doğu'ya yönelik amaçlarını, algılarını ve tahakküm biçimlerini daha görünür kılmaktadır. Bu eserler, özellikle öteki kavramı, kimlik politikaları ve kültürel hegemonya gibi temalar üzerinden Batı merkezli dünya görüşüne eleştirel bir bakış sunar. Böylece postkolonyal distopyalar hem tarihsel sömürge pratiklerini hem de günümüz küresel eşitsizliklerini eleştirel bir düzlemde tartışmaya açar.

> 300 Spartalı, Büyük İskender, Truva, Cennetin Krallığı, Yüzüklerin Efendisi, Ölümsüzler gibi filmlerin ayrıntılı olarak incelenmesi ve postkolonyal teorinin süzgecinden geçirilerek değerlendirilmesi, Batı sinemasının sanatsal kaygı yanında siyasi amaçlarının da olduğunu gösterecektir. Çünkü bu filmler izlendiğinde, Batı'nın Doğu'ya yönelik amaç, çıkar, izlenim ve algısını anlamak oldukça kolay hale gelecektir (Çıtak, 2014, s. 578).

"Postkolonyalizm kavramı; genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürüsüne kaynaklık eden Batılı tarzda düşünme biçimi ve bilgi üretimi pratiklerini araştıran ve küresel kapitalizmin ekonomik, kültürel ve siyasal etkilerine odaklanan bir disiplin" (Akçay, 2017, s. 66) şeklinde tanımlanmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda kullanılan postkolonyalizm, sömüren ve sömürülen arasındaki ilişkiyi alt ve üst kültür düzleminde ele almaktadır. Ayrıca kültürel materyalist okumalar ile postkolonyalizm içerikli eserlere bakıldığında hem toplumun çeşitli katmanları arasında hem de ülkeler

nezdinde ortaya çıkan muhalif görüşler, önemli bir tetkik alanı oluşturmaktadır. Kültürel emperyalizm ile ortak bir alan oluşturan postkolonyalizm, toplumu yeniden tasarlama konusunda önemli veriler sağlayacaktır. Edebiyat tahlillerinde önemli bir yere sahip olan postkolonyalizm, kültürel materyalizm ile daha geniş bir boyut kazanacaktır.

Freud'un materyalizmle başlayıp psikanalitik kurama kadar uzanan bilinçdışı ve dil temelli çalışmaları, kültürel materyalist okumalarda önemli bir kuramsal kaynak olarak kullanılmaktadır. Psikanalitik yaklaşımla kurgulanan distopik romanlar, barındırdıkları kavramlar aracılığıyla muhalif okumalara zemin hazırlamakta ve kültürel materyalizm kuramına katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, dilsel yapılar ile kültürel materyalist çözümleme biçimleri arasında sıkı bir kuramsal ilişki olduğu görülmektedir.Özellikle özne,bastırma,kimlik ve ideoloji gibi kavramların her iki yaklaşımda da ortak çözümleme nesnesi hâline getirildiği gözlemlenmektedir.

> "Bilinçdışı" en bariz örnektir; "id", "ego", ayna evresi diğerleridir. Genel siyasi ve kültürel söylemeden alınan "normal" dilsel kavramların materyalist analizi zorunlu olarak tarihseldir; dolayısıyla dilsel usulleri doğrudan bilimseldir. Ama çok sınırlı ya da uzmanlaşmış tarihi, genel bir geçerli olan ama bunların çok ötesinde olan teknik türde kanıtlara içkin atıklarda bulunan özel kavramlar sınıfında yöntemsel zorluklar keskindir. Keza hem uzmanlaşmış uygulamalarından önce ciddi bir genel tarihi olan hem de belli entelektüel sistemler için de son derece uzmanlaşmış ve türetilmiş anlamları bulunan diğer kavramlar kategorisi sorunu vardır ki bunların başında "hafıza", "cinsiyet", "bastırma" gelmektedir. Bu değişiklik gösteren kavramlar kategorisinin analizi yeni bir tarihsel ve kültürel dilbilim biçimi olarak temel bir zorunluluktur (Williams, 2013, s. 142-143).

Bireyin kendi içinde ve toplum ile çatışması da muarız bir görüş oluşturabilmektedir. Özellikle Freud'un materyalizm ile başlayıp XX. yüzyıla kadar gelen görüşleri, zamanla psikanaliz kuramını oluşturmuştur. Bu kuram ekseninde; birey-toplum ilişkisi, egemen gücün topluma baskısı ve bireyin kontrol edilmesi, tek tip insan oluşturma projeleri, hafıza, unutma, cinsiyet, bilinç, bilinçaltı gibi unsurlar kültürel materyalist okumalarda kullanılmaktadır. Bu unsurların edebî eserde karşıt görüş ya da iktidar hegemonyasını yansıtacak şekilde kullanılması bu inceleme alanını daha da genişletmektedir.

> *Cesur Yeni Dünya* romanında insan doğasına karşı gelen uygulamaların en çarpıcı olanlarından biri, aile kavramının yok edilmesi ve yapay olarak üretilen insanların ebeveyn kavramına yabancı olmalarıdır. Bu sistemde aile ve anne baba kavramının yok edilmesinin sebepleri, psikanalitik kuram içerisinde incelendiğinde kolaylıkla

> anlaşılabilir. Psikanalitik kişilik gelişimi kuramına göre yetişkin kişiliklerimiz, yaşamımızın ilk beş ya da altı yılındaki deneyimlerimizle oluşur ve psikoseksüel gelişim dönemleri adı verilen bu dönemlerin belirleyicileri cinsel dürtü ve arzulardır (Freud, 2000, s. 1516).

Kültürel materyalizm edebî metinlerin yazıldığı dönemin; siyasi, ekonomik, sosyal gücü ve kültürü şekillendiren söylemleri ön plana çıkarır. Bu kurama göre yapılan incelemelerde; tarih, sosyoloji gibi çeşitli kültürel çalışmalar ile feminist-Marksist kuram birlikte kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında distopik romanlara yaklaşılırken birçok kuram ve disiplinden yararlanılması, eser değerlendirmelerine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu aşamada, kültürel materyalizmin alt kuramları ortaya çıkış tarihleri dikkate alınarak kronolojik sırayla ele alınacaktır.

2.1 Marksizm ve Toplumcu Gerçekçilik Kuramı

"Marksizm, tarihsel ve toplumsal süreçleri sınıf mücadeleleri üzerinden anlamaya çalışan ve edebiyat gibi kültürel ürünleri bu bağlamda yorumlayan bir düşünce sistemidir." (Eagleton, 1976, s.1). Eagleton'un tanımı, Marksizmin toplumsal ve tarihsel dinamikleri anlamada sınıf mücadelesini merkezine aldığını açıkça vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, edebiyatın salt estetik bir ürün olmaktan öte toplumsal yapıları ve ideolojik çatışmaları yansıtan bir araç olduğunu gösterir. Dolayısıyla, Marksist eleştiri metinleri sosyo-ekonomik bağlamlarıyla birlikte analiz ederek edebiyatın toplumsal dönüşüm süreçlerindeki rolünü ortaya koyar. "Marksizm, toplumu ekonomik, politik ve ideolojik aygıtlar olarak üçlü bir yapıyla kavrayan; bireylerin bu yapılar içindeki konumlarını ve bilinçlerini anlamaya çalışan bilimsel bir teoridir." (Althusser, 1970, s. 121). Althusser'in bu tanımı, Marksizmin toplumu çok katmanlı bir yapı olarak ele aldığını ve ekonomik, politik ile ideolojik aygıtların birbiriyle etkileşim içinde olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, bireylerin bilinç ve konumlarının yalnızca ekonomik koşullarla değil, aynı zamanda politik ve ideolojik mekanizmalarla da şekillendiğini gösterir. Böylece Marksizm, toplumsal ilişkileri bütüncül ve dinamik bir perspektiften analiz ederek, sosyal gerçekliğin karmaşıklığını kavramaya olanak tanır. "Edebiyat, sadece bir estetik nesne değil, toplumsal koşulların ve ideolojik mücadelelerin içinde yer alan bir üretim biçimidir. Bu nedenle metinlerin yorumlanması, onları yaratan sosyal ve ekonomik yapılarla bağlantılı olmalıdır." (Eagleton, 1976, s. 10). Eagleton'un ifadesi, edebiyatın salt estetik bir ürün olmaktan

öte, toplumsal ve ideolojik bağlamlarla şekillenen bir üretim süreci olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, edebi metinlerin anlamını kavrayabilmek için onları yaratan sosyo-ekonomik koşulların dikkate alınmasının gerekliliğini ortaya koyar. Dolayısıyla, edebiyat eleştirisi, metinlerin içerik ve biçimsel özelliklerinin yanı sıra, üretildikleri tarihsel ve toplumsal yapılarla birlikte analiz edilmelidir. "Tarihin gelişmesinin birtakım kanunlara göre olduğunu ileri süren Marksizm, ekonomik teori üzerine oturtulmuş bir tarih felsefesidir." (Moran, 2009, 43). Bu kuramın oluşmasında Marks, Engels, Plehanov gibi toplumcu gerçekçilerin katkısı olmuştur. Tarih felsefesinin yanı sıra ekonomi ve sınıflar arası çatışma da bu kuramın içinde önemli bir yere sahiptir.

> 1848 yılında siyasi, ekonomik ve tarih alanlarındaki fikirlerini Komünist Manifesto da açıklayan Marksizm'in kurucuları Karl Marks ve Frederich Engels, edebiyat eleştirisi ve estetik ile ilgili fikirlerini mektuplarında ortaya koymuşlardır. Marksist eleştiri de yine sosyolojik eleştiri gibi sanat olayının nedenleri üzerinden yola çıkar. Şu farkla ki sosyolojik eleştiri bu nedenlerin çok çeşitli olduğunu öne sürerken, Marksist eleştiri edebiyat olayının nedeni olarak sadece ekonomik koşulları ve eserin içinde oluştuğu toplumdaki sınıf çatışmalarını esas alır ve eseri bunlarla açıklamaya çalışır. (Danışman, 2017, s. 11)

"Sanatın, sanat türlerinin, akımların, üslupların, ekonomik altyapı ve sınıf çatışmalarıyla ilişkilerini belirterek bunların nedenlerini ortaya koyar." (Moran, 2009, s. 87). Marksizm toplumu iki temel yapı üzerinden incelemeye çalışmaktadır. Bunlardan ilki altyapıdır. Altyapı; üretim, üretim güçleri, madde ve ekonomik dünya, eşya, soyut değerler, elle tutulup gözle görülen objeler ve maddi kurumlar şeklinde tarif edilebilir. Üstyapı ise "manevi değerler" olarak tabir edilen din ve ahlaka ait değerlerin tamamı ile hukuk, sanat, bilim, moda, gelenek ve kültür gibi kurumların tamamını temsil eder. Marksist eleştiri eserin konusu üzerine yoğunlaştığı için diğer incelemelere göre farklı bir yol izler. Marksist eleştiride kullanılan kriterler, estetik değer taşımamaktadır. Bu yüzden eserin biçimsel özelliklerinden ziyade konusu ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca bu eleştiri; toplum içindeki sınıfları, çatışan güçleri, sosyal yapıları ideolojik açıdan ele aldığı için sanat eserinin estettik yanı ile ilgilenmemektedir. Topluma yönelik bir eleştiri yöntemi şeklinde kullanılan Marksist eleştiri, eseri bir "üretim" unsuru gibi görmektedir. Marksist eleştiride sanatın işlevi, ekonomik altyapı ile ideolojik üstyapının ilişkisine dayanmaktadır.

> Plehanov öteki Marksist kuramcılar gibi sanatı ekonomik altyapı ile ideolojik üst yapının bir faaliyet alanı olarak görür. Birtakım ideolojik üstyapılar ekonomik şartlara ve üretim ilişkilerine bağlıdır. Hatta hukuk, siyaset, felsefe, edebiyat ve din de ideolojik üst yapının

> üretim ilişkileri ile olan münasebeti ile ilişkilidir. Materyalist estetik, tarih ve sınıf çatışması temelinde hareket eder. Egemen sınıf kendi çıkarları doğrultusunda bir hukuk, felsefe, edebiyat hatta sanat ve müzik anlayışını idame etmeye çalışır. Çar I. Nikola'nın Puşkin'i kendi rejiminin şairi yapmaya çalışması gibi değişik rejimlerde egemen sınıflar kendi sanat anlayışlarını terennüm edecek sanatçıları angaje etmeye çalışmışlardır. Hemen her egemen sınıf aynı yolu denediği için bu durumun ayıplanacak bir yanı yoktur (Kolcu, 2015, s. 57).

Plehanov'un görüşleri kendinden sonraki birçok kuramcıyı etkilemiştir. Yine Plehanov'un okurda estetik yaşantı uyandırmayan sosyal faydaya karşı olması, daha sonraki kuramcılar tarafından da eleştirilerek XX. yüzyıla kadar gelmiştir. 1930'lardan sonra toplumcu gerçekçilik Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisi olmuştur. Bu anlayış Marksist kuramcıların birinci dönem anlayışı ile yeni dönemi uzlaştırmaya çalışmışlardır.

> Toplumcu gerçekçilik de sanatı bir yansıtma eylemi olarak kabul eder. Bu yönüyle Platon ya da Aristo mimesisinden ayrılmaz. Fakat yansıtıcı alan, kitle, unsur, obje ve sınıflar açısından onlardan ayrılır. Bu Stendhal'ın anladığı biçimde bir yansıtma da değildir. Onun yansıtacağı gerçekliğin sınırları vardır. Yeni toplumcu gerçekçi anlayış, bakışlarını çalışan sınıfların, üretim güçlerinin üzerine çevrilecektir. Kolhozlarda, fabrikalarda, tarlalarda ve öteki üretim alanlarındaki hayat, sanat eserlerine aksettirilecektir. İdealleştirilmiş bir hayat değil çalışan sınıfın gündelik hayatıdır yansıtacak olan. Bu öngörü aslında Marksistlerin yol haritası olan diyalektik materyalizmin bir sonucu ya da geldiği nokta ile açıklanabilir. Marksistlere göre toplumlar tarihsel determinizm ilişkisi içinde belli aşamalardan geçmiştir (Kolcu, 2015, s. 63).

Marksist kuramda toplumsal ilişkileri tahlil etmek, bir yargıda bulunmak birinci öncelik olduğu için sanat eseri; Marksist ideolojiyi savunmak için bir araç olarak görülmektedir. Sanat eserini, alt yapı ve üst yapı arsındaki ilişkinin bir tezahürü olarak görmek bu anlayışın özünü oluşturmaktadır. Toplumu yeniden tasarlama konusunda sanatın gerekliliği üzerinde duran bazı kuramcılar, bu anlayışlarını I. Dünya Savaşı üzerinden açıklamışlardır.

Sınıf bilinci oluşturmak ve sanatı bir araç olarak gören bu anlayış, sanatın bu büyüsünden yararlanarak toplumların değiştirebileceğine inanırlar. Marksist anlayışın temelinde toplumu şekillendirmek ve sınıf bilinci oluşturmak çok önemlidir. Bunu yapabilmek için öncelikle halkı aydınlatmak, yönlendirmek lazımdır. İkinci aşamada ise halkı eyleme hazırlamak ve bunu bir karakter olarak sunmak gerekmektedir.

> Bu devrimci kavrayışın tohumları, Marks ve Engels'in *The German Ideology*'sindeki (1845-66) (Alman İdeolojisi) meşhur pasajındadır. Düşüncelerin, kavramların ve bilincin üretimi her şeyden önce doğrudan doğruya insanların karşılıklı maddi ilişkilerine, gerçek yaşamın diline bağlıdır. İnsanın kavraması, düşünmesi ve karşılıklı zihinsel ilişkileri, bu

> noktada onların maddi davranışlarının doğrudan akışı olarak ortaya çıkar. [...] Etten kemikten bir insana ulaşmak için insanların ne söylediklerinden, hayal ettiklerinden, kavradıklarından ne de tanımlandığı, düşünüldüğü, hayal edildiği, kavrandığı biçimiyle insandan yola çıkılır; daha ziyade gerçekten etkin insandan yola çıkılır. [...] Bilinç, yaşamı belirlemez; yaşam, bilinci belirler. Burada anlatılana ilişkin çok daha bütünlüklü bir ifade *A Contribution to the Critique o f Political Economy'nin* (1859) (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Bir Katkı) ön sözünde bulunabilir. İnsanlar yaşamlarının toplumsal üretiminde isteklerinden bağımsız ve zorunlu bazı ilişkilere irerler; girdikleri üretim ilişkileri kendi maddi üretim güçlerinin gelişiminin zorunlu bir evresine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tamamı, toplumun ekonomik yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimlerine tekabül eden yasal ve siyasal bir üstyapının üzerinde yükseldiği gerçek temelini oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı genel olarak toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşam surecini koşullarıdır. İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değildir; aksine sosyal varlıkları bilinçlerini belirler (Eagleton, 2002, s. 17-18).

Marksist kuram, duyguyu bir yana bırakıp ekonomik ve tarihî kriterleri önceledığinden özellikle romantik ve anlatımcı kuramlar tarafından bu yöntem pek benimsenmez. Ayrıca edebî eseri maddi veriler ile açıklamaya çalışmak geleneksel kuramcılar tarafından eleştirilir. Bunula birlikte Plehanov'un fayda ve estetik ile ilgili görüşleri Marksist kuramın anlayışı ile örtüşmektedir.

"Toplumcu gerçekçilik terimi, ilk olarak 23 Mayıs 1932'de Sovyetler Birliği'nde yayımlanan *Literaturnaya Gazyetta'da* (Edebiyat Gazetesi) Gronsky tarafından kullanılır." (Kurtuluş, 1996, 52). 17 Ağustos 1934'te Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde Adrey Jdanov, Maksim Gorki gibi yazar ve düşünürlerin etkisiyle resmî olarak kabul edilmiştir. Toplumcu gerçekçiliğin hayata geçmesinde Stalin önemli bir rol oynamıştır. Bu anlayış, zaman içinde sanat ve edebiyata müdahale şeklinde algılanmıştır.

> Toplumcu gerçekçiliğin tarihi, içinde üç evrede ele alınabilir: a.) 1848-1905, b.) 1905-1917 c.) 1917-1930'lar. Birinci evre Paris Komünü edebiyatı ile Alman devrimci edebiyatının ortaya çıktığı, aynı zamanda bilimsel maddeciliğin kurucularının da kendi estetik kuramlarını oluşturmaya başladıkları, maddeci edebiyat kuramının temelini attıkları evredir. (...) İkinci evre; devrim ile sanat arasındaki ilişkilerin tutarlı biçimde ele alındığı ve bu temel üzerinde ilk önemli toplumcu gerçekçi yapıtların ortaya çıktığı evredir. (…) Üçüncü evre; öncelikle prolet-kült hareketi ile Bogdanov'un bu doğrultudaki görüşlerine karşı çatışmayı içerir. Burada en önemli kuramsal uğrak, "tüm burjuva sanatını ve geleneklerini koşulsuz olumsuzlamaya" kalkışan fütüristler ile prolet-kültçülere karşı toplumcu edebiyatın geçmişin en ileri ve değerli geleneklerini kendinde toplaması ve özümlemesi gerektiğine ilişkin anlayışın egemen olmasıdır (Çalışlar, 1985, s. 3-4).

Toplumcu gerçekçilik, tarihsel süreçte üç evreden geçerek her evrede farklı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu dönmelerde ön plana çıkan sanatçılar, edebiyatı ve sanatı bir tutarlılık içinde ele almaya çalışmıştır. İlk dönemde edebiyat ve sanatta estetik

kuramlar oluşturulurken maddeci edebiyatın da temelleri atılmıştır. İkinci evrede ise edebiyat ve devrim arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Yine bu dönemde, yan tutarlılık ilkesi etrafında toplumsal ve sanatsal etkinlik arasındaki çelişki ortaya konulmuştur. Bu dönemde ilk toplumcu gerçekçi yapıtlar meydana çıkmış ve edebiyatın sınıfsal niteliği, toplumsal işlevi üzerinde durulmuştur. Son dönemde ise sanat ve edebiyat en değerli geleneklerin toplandığı yer olarak değerlendirilmiştir. Yine bu dönemde fütürizm akımı etkisindeki sanatçılar, geleceği olumsuz bir şekilde ele almışlardır.

> Görüldüğü üzere toplumcu gerçekçi sanat akımını/anlayışını önceki ve diğer gerçekçi ve Marksist kuramlardan ayıran en belirgin özelliği onun, sahip olduğu gerçekçi duyarlılığının yanında bir de "gelecekçi" ülkü ve vizyona sahip olmasıdır. Toplumcu gerçekçi anlayış, sanatın ve edebiyatın toplumsal gerçeklikteki özü/geneli/tipik olanı, yaratacağı tipik kahramanlar ve kurgular dolayısıyla anlatmasından başka, onun gelecekteki yönünü de tayin etme iddiasındadır. Yani toplumcu gerçekçilik, sanatın, tarihî süreç içinde devrimci bir gelişme halinde sosyalist toplumun (ve bu toplumun merkezine koyduğu isçi sınıfının) eğitimini de gözeterek toplumsal gerçekliği yansıtmasını şart koşar. Toplumcu gerçekçiliğin bu devrimci gelişmeye gösterdiği gerekçe ise toplumda var olan ve bugün için sağlam görünen bazı değer ve kurumların zamanla 'göçmeye', 'çürümeye' mahkûm olacağı varsayımıdır. Bu nedenledir ki aynı zamanda toplumsal bir proje olan toplumcu gerçekçilik, toplumun nereye doğru gittiğini, dahası, gitmesi gerektiğini de hesaba katmak zorundadır (Moran, 2009, s. 54).

Toplumcu gerçekçi kuram, edebiyatın gelecekteki yönünü de tayin etmek istediği için belli bir vizyona sahiptir. Sosyalist bir toplum oluşturmayı amaç edinen bu kuram, işçi sınıfı eğitimini gözeterek sanatın tarihî süreç içinde gelişmesine ve ilerlemesine yardımcı olur. Toplumun değerlerinin ve kurumlarının zamanla çürümeye yüz tutacağını ve bu nedenle gelecekle ilgili toplumsal bir proje sunulması gerektiğini düşünür. Bu amaçla, her şeyden önce bir devrimci karakter yaratıp toplumu yeniden tasarlama fikrindedir.

Toplumcu gerçekçilik ile ilgili Gyorgy Lukacs, en geniş açıklamalarda bulunarak sanatı bir yansıtma olarak kabul eden Lukacs, kuramı gerçekçilik ve doğalcılık şeklinde iki kısımda inceler. Ona göre gerçekçiliği sadece toplumcu gerçekçilik yansıtabilir. Doğalcılık anlayışının gerçekçiliği yansıtmakta yetersiz olduğunu savunur. Dönemin özelliklerini yansıtan tiplerin olması gerektiğini savunur. Edebî eserlerde tipik olanı kavrayabilen yazarın ne olursa olsun gerçekliği kavrayabileceğini düşünür (Kolcu, 2015).

Marksist anlayışında; iktidar hegemonyasının medya, sanat ve devlet kurumları ile ilişkileri ve bunlar arasındaki çatışması önemli bir yer tutar. Bununla birlikte iktidarın halkı baskı altına almak ve kontrol etmek için teknolojik gelişmeleri, salgın hastalıkları kullanması da bu anlayış kapsamında incelenecektir. Ayrıca sınıf farklılıklarını önceleyen romanlar, bu anlayış ekseninde ele alınacaktır.

Marksizm ve toplumcu gerçekçilik anlayışı, kültürel materyalizm ile doğrudan ilişki içindedir. Zira toplumun içinde yer alan sınıfsal farklılıklar, ekonomik sıkıntılar ve egemen güç karşısında özgür bir alan arayan karşıt görüşler kültürel materyalist okumalarda önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte distopik romanlarda önemli bir veri kaynağı sağlayan Marksizm, bu tür romanların anlaşılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca Marksist eleştiri, kültürel materyalizm kuramının gelişmesinde de katkıda bulunmuştur. Bunun yanında Marksist-feminist anlayışın oluşmasında ve gelişmesinde de bu kuramın katkıları yadsınamaz. Kültürel materyalizm kuramı ile birlikte ele alındığında Marksist kuram, edebî eser incelemelerine zenginlik katabilir ve çoklu okumalara katkı sağlayabilir.

2.2 Psikanalitik Kuram

"Psikanalitik kuram, insan ruhunun yapısını bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı olarak üç düzeyde açıklayan, özellikle bilinçdışındaki bastırılmış arzuların davranışlar üzerindeki etkilerini araştıran bir psikolojik teoridir." (Freud, 1953, s. 15-22). Bu tanım, psikanalitik kuramın insan davranışlarını anlamada bilinçdışı süreçlerin merkezi bir rol oynadığını vurgular. Ayrıca, bireyin ruhsal yapısının katmanlı doğasının, psikolojik dinamiklerin çözümlemesinde temel bir çerçeve sunduğu ifade edilmektedir. "Psikanalitik eleştiri, edebi metinleri bilinçdışı motifler, semboller ve yazar ile karakterlerin psikodinamik süreçleri üzerinden analiz ederek, metinlerde gizli anlamların ve çatışmaların ortaya çıkarılmasını sağlar." (Tyson, 2006, s. 15-22). Psikanalitik eleştiri, edebi metinlerde bilinçdışı motifler ve semboller aracılığıyla derinlemesine anlamlar keşfetmeyi amaçlar. Bu yaklaşım, yazarın ve karakterlerin psikodinamik süreçlerini analiz ederek metinlerdeki gizli çatışma ve anlam katmanlarını açığa çıkarır.

Psikanaliz kuramı, XIX. yüzyılın sonuna doğru Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Freud, bu kuramın sanat ve edebiyattaki yansımalarının nasıl olacağı hakkında çıkarımlarda bulunmuş, insanların ve toplumun ekonomik güdüsü üzerinden hareket ederek "haz ve gerçeklik" ilkesi ile bastırılmış duyguları açıklamaya çalışmıştır. Psikanalitik kuramla yapılan okumalar, yazarın ve karakterlerin iç dünyasına ışık tutarak zenginleştirilmiş yorumlara kapı aralamaktadır.

> Psikanaliz, Freud tarafından ortaya atılan kişilik kuramıdır. Bir bilim dalı olarak psikanaliz, kurucusu Freud'dan ayrı düşünülemez. Freud'un temellerini attığı psikanaliz insan ruhunun gizli noktalarını açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Kelime olarak psikanaliz, Yunanca psykhe (ruh) ve analysis (çözümleme) kelimelerinin köklerinden oluşmakta ve "ruh çözümleme" anlamına gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamına bakıldığında, anlam çerçevesinin genişlediği görülmektedir (Yıldız, 2014, s. 10).

Freud'un insanı nevrotik bir hayvan gibi görmesi toplum baskısından ve insan ırkının özelliklerinden gelmektedir. Toplumun baskılarından kurtulmak isteyen birey arzularıyla baş edebilmek için yüceltim denilen ilkeye sığınmaktadır. Freud, uygarlığın ilerlemesini bu ilke sayesinde olduğunu söylemektedir. İnsanlık cinsel arzularını daha değerli amaçlara yönlendirerek köprüler, yollar, tapınaklar yapmıştır (Eagleton, 2018). Uygarlığın bu tür yüceltmelerle oluştuğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Kültür denilen bu kavramın da bu yüksek amaçlar sayesinde oluştuğunu unutmamak gerekir.

> Bu kurama göre yazarın yaşadığı hayat, çocukluğu, eğitimi, çevresi, arkadaşları, hastalık ve nevrozları, ruhsal durumu, cinsel kompleksleri bilinçaltı vb. sanat eserinin açıklanmasında, anlaşılmasında rol oynar. Freud'un ulaştığı bulgular değişik biçimlerde yazar-eser-okur ekseninde ele alınmıştır. Psikanaliz verileri sadece yazarın kişiliği ile değil onun eserlerinde yarattığı tip ve karakterlerle de ilgilenir: Gerçek bir kişilik gibi kahramanın psikanalitik tahlili yapılır (Kolcu, 2015, s. 176).

Psikanalizm kuramında, insan davranışlarının kökenini incelemek için çok detaylı araştırma yapmak gerekmektedir. İnsanın bilinç ve bilinçdışı hareketleri bu kapsam içinde değerlendirilmelidir. "Psikanalizin temel amacı insan davranışlarının temelinde yatan bilinçdışı unsurları bularak onun nedenlerini bilimsel verilerle ortaya koymaktır." (Emre, 2006, s. 158). Bu bilimsel verilerden yararlanılarak eserlerde egemen güç ve karşıt düşüncenin gerçek niyetleri tespit edilebilir.

Freud'a göre sanatçının ruhsal durumu ve eser arasında bir ilişki söz konusudur. Eser, yazarının ruhsal durumunu ya da kişiliğini yansıtabilmektedir. Bu durumda yazarın

biyografisi de eseri açıklamak için önemli ipuçları verebilir. Yazarı, yazmaya iten sebepler; karakter ya da konu seçimi sanatçıyı ve eseri anlamak için önemli bir veri kaynağı olabilmektedir. Freud'un düşle ilgili öne sürdüğü görüşler, psikanalitik edebiyat açısından son derece önemlidir. "Freud edebî metni rüyaya benzetir ve bu nedenle de rüya yorumlama ilkeleriyle edebiyata yaklaşır. Ona göre rüya; bilinçsiz, aslen müstehcen arzuların doyuma ulaşmasıdır." (Aytaç, 2016, s. 163). Bu bağlamda Freud, rüya ve yaşantı üzerine araştırmalar yaparak edebî metni yorumlamaya çalışmaktadır.

Freud, yaratıcı yazarın düş gücünü çocukluktaki oyun hazzına bağlamaktadır. Bu bağlamda yazarı da bir çocuğa benzeten Freud, şu açıklamalarda bulunur: "Yaratıcı yazar oyun oynayan çocuğun yaptığının aynısını yapar. Bir yandan keskin bir biçimde gerçeklikten ayrılırken öte yandan çok ciddiye aldığı- yani büyük ölçekte duygu ile donattığı- bir düşlem dünyası yaratır." (Freud, 1999, s. 126). Freud, rüya ve yaşantı kavramı ile yazarlık arasında bir bağ kurmaktadır.

Toplumsal hayat, kanunlar, töreler, genel ahlak kuralları bireylerin arzularını engellemektedir. Bu açıdan bakıldığında sanatçı, işte bu açığa çıkması engellenen duygularını eserleriyle dile getirmekte ve bunu eserinde tartışmaktadır. Bu şekilde yazar, hayatın bir gerçeğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Yazarlar, hayal kurma yoluyla kendi isteklerini kahramanlarına yansıtabilmektedir. Sanatçılar, bastırdıkları duyguları sanat yoluyla ifade etmeye çalışırlar. Edebî eser incelenmelerinde yazarın metnin neresinde olduğunu tespit etmek, bu tür psikanalitik okumalarda önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

Freud'un topografik kişilik kuramında zihin üç kısımda incelemektedir: id, ego ve süperego şeklindedir. "İd" gerilimi azaltırken "ego" nesnel dünya ile iletişime geçmeye çalışmaktadır. "Süperego" ise dıştan gelen kontrolün içselleştirilmesini sağlamaktadır. Süperegoyu ilgilendiren bireyin doğru ya da yanlış olduğuna karar verip toplum temsilcileri tarafından onaylanmış olan törel ölçülere göre davranmaktır. İyi ve kötü kavramlarına ilişkin değerler süperego çerçevesinde oluşmaktadır. Psikanalitik görüşe göre psikolojik yönden sağlıklı bir kişi id, ego, süperego dengesini sağlayabilen kişidir. Bu dengenin bozukluğu psikolojik sağlığı da olumsuz yönde

etkilemektedir. Freud'a göre zihinsel yaşayışımızın içgüdüsel görünümünden iki dürtünün sorumlu tutulması gerekir. Bunlar cinsel (sexuel) ve saldırgan (agressive) dürtülerdir (Brenner, 1977). Bu üç zihin bölümü yazarın eseri oluşturmasında ya da kahramanları seçmesinde önemli bir ölçüt oluşturmaktadır. Bu kavramlar ışığında kahramanın ya da yazarın aleyhtar düşünceleri, kültürel materyalist okumalarında hem egemen gücün hem de aykırı görüşün anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır.

> Bütün bunlar dikkate alındığında aslında edebiyat ve psikolojinin bir bilim dalı olarak birbirine yakınlık ve uzaklığı ile ilişkilerinin ele alınması tarihi çok uzaklara dayanmamaktadır. Psikoloji bilim olarak ortaya çıkmadan önce de sanatçı duyarlılığı ve sezgisi, psikolojiyi edebi eser öznesi olarak üstü örtük veya belirgin şekilde kullanmıştır. Fakat bunun bir bilim olarak ortaya çıkıp ele alınması ve edebi eserdeki psikolojik unsurların saptanması Freud ile başlamaktadır. Freud" un genel olarak sanat eseri, özelde ise edebi olan yazar ve sanatçıyı psikanalitik bir gözle değerlendirdiği görülmüştür (Emre, 2006, s. 291).

Psikanalitik kuramda, eserdeki nevrotik durumlar psikanalitik veriler ışığında incelenmelidir. Kimi zaman sanat eserindeki farklı anlamı yazarın biyografisi ile ilişkilendirerek açıklamak da iyi bir yoldur. Eser, sanatçının renkli dünyası ve yaşantısıyla bir görünüm oluşturabilir. Sanatçıdan elde edilen veriler, eserin anlaşılması için kullanılabilir. Eserde işlenen düşünsel ve duygusal konuların birebir sanatçının yaşantısından izler taşıdığını kabul etmek, değerlendirmek sakıncalı olabilir.

> Yazar ve eser ilişkisine bakılırken sadece psikolojik unsurlar yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda okur açısından da bu durum önemlidir. Edebiyat-psikoloji ve psikanaliz düzleminde yazar, içerik, biçim ve okur açısından değerlendirilebilmekte ve her bir kriter esere ayrı bir açıklık kazandırmaktadır. Yazar psikanaliz bağlamında incelemeye tabi tutulduğunda, esere kattıkları, hangi koşulların eserini ne oranda etkilediği ve bilinçaltının eserini yönlendirmedeki rolü açıklığa kavuşturulabilmektedir. Freud, Lacan, Adler, Jung gibi birçok bilim adamı insanın bilinçaltı süreçlerinin yaratıcılık faaliyetlerine dolayısıyla edebi metinlere yansımalarını merak ettikleri için edebiyat ve psikanalizi bir araya getirmek için uğraşmışlardır. Edebi metin incelemelerinde farklı bir boyut yakalamak isteyen bilim adamları aşikâr olanın ardındaki görünmeyen gerçekliğe odaklanmış ve buz dağının görünmeyen kısmını inceleme konusu olarak seçmişlerdir. Bu sayede yüzyıllardır dokunulmayan gizli bölgelere girilmiş ve insanoğlunun gizemi çözülmeye çalışılmıştır (Güngör, 2015, s. 7).

Yazarın yaratma eylemi ile nevrotik kişiliği arasında bir bağ olduğu birçok düşünür tarafından tekrarlanmıştır. Antik çağlardan XX. yüzyıla kadar sanatçı aslında bütün insanlık adına konuşur. Yazar, insan ruhunun isteklerini ve hayallerini eserlerinde işlemektedir. Şairler ve yazarlar, sıradan insanların telaffuz bile edemediği bazı olayları büyük bir cesaretle söyleyebilmektedir. Hayal kurarak dünyada tatmin

edilemeyecek hiçbir duygu olmadığını düşünen yazarlar, gerçek ile fantezinin hayata ne ölçüde uyarlanabileceğini de anlamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte şair ve yazarları; yazmaya, yaratmaya iten temel öge bilinç altındaki arzulardır. Yazarın bastırdığı kimi arzularının sanat yoluyla tatmin edildiği de unutulmamalıdır.

> Jung'a göre fizikçiler parçacık ve dalgaları, biyologlar genleri araştırdığı gibi kolektif bilinçdışını ve onun işlevsel birimleri olan "arketipleri irdelemek psikologlara düşmektedir. Arketipleri her insanda görülen "özdeş psişik yapılar" olarak ifade etmektedir. İnsanlığın en eski mirasını oluşturan arketipler tüm insanlığa özgü davranış özelliklerini ve tipik deneyimleri başlatma, kontrol etme ve yönlendirme potansiyelindedir. Ayrıca arketipler yani simgelerin diliyle anlatılan bu ortak varoluş biçimi/ mikro evrensel düzen, bütün insanlığın ilk düşünce ve yaratılış öyküsüdür (Şahin, 2010, s. 3).

Arketip kavramı, Jung tarafından ilk örnek olarak tanımlanmaktadır. Bu arketiplerin ırk ve kültür fark etmeksizin tüm insanların ortak anıları olduğu düşünülmektedir. Kolektif bilinç ve bilinç dışını kapsayan bu kavram edebî serlerde belirli imgeler yardımıyla verilmektedir. Arketipler, edebî eserlerde hem kahramanın hem de yazarın bilinçaltına ait imgesel kodları içinde barındırmaktadır. Jung'un tanımına göre persona bir dış kişiliği temsil eder. Anima ise erkeğin kişiliğindeki bilinçdışı kadın yönünü, animus ise kadının kişiliğinde bunun eşdeğeri olan erkek yönün kişileştirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavramların bilinmesi, edebî eserlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında hem yazarı hem de kahramanı tanımlamakta önemli bir veri kaynağı oluşturur (Jung, 2019).

> Bizim çift cinsellik olarak adlandırdığımız yapısal etmen bir çocukta göreceli olarak aşırı gelişmişse bu bir karmaşaya neden olur. Çünkü o zaman erilliğine yönelik iğdiş edilme tehdidi altında, oğlanın eğilimi dişillik doğrultusunda sapmak, kendisini annesinin yerine koymak ve babasının sevgi nesnesi olarak onun rolünü üstlenmek üzere güçlenir. Ama iğdiş edilme korkusu bu çözümü de olanaksız kılar. Oğlan babası tarafından bir kadın olarak sevilmeyi istemesi halinde de iğdiş edilmeye boyun eğmesi gerektiğini anlar. Böylece her iki itki de -yani babadan nefret etme ve babaya âşık olma- bastırmaya uğrar. Babaya nefret bir dış tehlike (iğdiş edilme) korkusuyla terk edilirken temelde aynı dış tehlikeye dek geri uzanmasına karşın babaya âşık olmanın bir iç içgüdüsel tehlike olarak ele alınması durumunda belli bir ruhbilimsel fark vardır (Freud, 1999, s. 425).

Freud'un mitolojiden yararlanarak geliştirdiği bir diğer kavram da Oedipus Kompleksi'dir. Kral Oedipus'un yaşadıklarıyla özdeşlik kurmaya çalışan Freud, bu kuramda erkek çocuğun anneyi kıskanması sonucu babaya öfke duyduğunu ifade etmektedir. Bu duygularını babanın fark edeceğinden endişelen çocuk, duygularını bastırır ve bu güç durum kişiliğini oluşturur. Benzer bir durum kız çocuklarında

Elektra Kompleksi ile görülmektedir. Kız çocukları da babaya karşı benzer duygular taşır ve anneyle bu nedenle rekabete girer. Komplekslere dönecek olursak Oedipus ya da Elektra Kompleksi, bireyin karşı cinsten ebeveyne karşı duyduğu sahip olma kendi cinsiyetinden olan ebeveyne ise beslediği yıkıcı hislerin toplamı olarak açıklanabilir (Kolcu, 2015).

> Fransız psikanalist Jacques Lacan'ı "Bilinç dışı dil gibi yapılanmıştır." yorumuna götüren de buydu. Rüya metinleri muammalıdırlar da çünkü büyük ölçüde görsel imgeler ile sınırlandırılmış olan bilinç dışı, söylemek istediğini temsil ederken teknik açıdan da pek zengin sayılmaz, bu nedenle sözel bir anlamı hünerle görsel anlama dönüştürmek zorundadır (…) Rüyalar bilinç dışına açılan ana giriştir ama tek giriş değildir. Freud'un" parapraxis" adını verdiği ve izlerini bilinç dışı istek ve niyetler de arayabileceğimiz açıklanamayan dil sürçmelerini, hafıza boşluklarını, beceriksizlikler, yanlış okumalar, nesneleri yanlış yerlere koymalar da bilinçdışına açılan birer kapıdır (Eagleton, 2018, s. 185).

Bilinçaltına ait kimi unsurlar, rüyalar ile bilinç dışına aktarılmaktadır. Bilinç dışının işleyişine ait ipuçları veren bazı simgesel istekler, bu şekilde gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca bilinçaltına ait kimi şifreler, simgesel metinlere dönüşerek rüyada sahneye çıkmaktadır. Bilinçaltının rüya görürken ön planda olması ile ego devreye girmekte ve kendine özgü bir işleme tarzıyla karmaşıklığı artırmaktadır. Edebî eserlerde imgeler gerek kahramanın gerek yazarın bilinçaltına ait anlamlar içerebilmektedir. Rüyalar, kimi nesnelerin anlamlarını günlük hayattan ya da çocukluktaki bir olaydan alabilmektedir. Bilinçaltındaki simgelerin bir insanın kişiliğini ortaya çıkardığı gibi bireye yeni bir karakter de yükleme özelliği olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında rüyaların çözümlenmesi edebî eserleri anlamada ve yorumlamada okuyucuya büyük bir katkı sağlayacaktır. Edebî eserlerde; yazarın, okuyucunun ya da kahramanın bu tür özellikleri eserin çok boyutlu okumalarına imkân verecektir. Edebî eserlerdeki aykırı görüşlerin uzantıları; rüya, hafıza, unutmak gibi kavramlar ile incelenebilmektedir. Distopik romanlarda yapılan psikanaliz okumalar, kahramanın ve yazarın iç dünyasını anlamada önemli katkı sağlayacaktır. Kültürel materyalist okumalar çerçevesinde esere bakıldığında ise egemen güce karşı olan karşıt düşünceler, eylemler bu kuram sayesinde daha kolay tespit edilecektir.

2.3 Feminizm Kuramı

"Feminizm, Fransızca'ya 1837'de girer. Robert Sözlüğü; kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlar." (Mitchel, 1984, s.17). Mitchel'in tanımı, feminizmin tarihsel kökenlerine ve temel amacına dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Feminizmin, kadınların toplumsal statüsünü ve haklarını artırmayı hedefleyen sistematik bir doktrin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu tanım, feminizmin yalnızca teorik bir kavram değil, aynı zamanda sosyal değişimi teşvik eden pratik bir hareket olduğunu da göstermektedir.

"Feminizm, toplumsal cinsiyetin kültürel ve politik olarak nasıl yapılandırıldığını ve bunun iktidar ilişkileriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymayı amaçlayan eleştirel bir harekettir." (Butler, 2010, s. 30). Butler'ın tanımı, feminizmin sadece cinsiyet kimlikleriyle sınırlı kalmayıp bu kimliklerin kültürel ve politik bağlamda nasıl inşa edildiğini ve iktidar ilişkileriyle nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik eleştirel bir çaba olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, feminizmi toplumsal yapılar içindeki güç dinamiklerini çözümleyen ve dönüştürmeyi amaçlayan geniş kapsamlı bir teori olarak konumlandırır.

Feminizm kuramı; kadınların toplumsal yaşamdaki deneyimlerini, kadın haklarının geliştirilmesi için yapılan çalışmaları ve kadının ikinci bir cinsiyet olmaması için mücadele veren yaklaşımları konu almaktadır. Bu kuram; Marksizm ve postmodernizm kuramları ile birlikte zamanla değişime uğramıştır. Kadın kelimesi üzerinde duran bu teori, ülkelere göre farklı anlayış şekilleri oluşturmuştur.

> Feminizm, kökeninde Latince'de kadın manasına gelen "femine" kelimesinden türemiştir. Feminizm yaklaşımı, kadınların sadece kadın oldukları için karşı karşıya kaldıkları zorluklar, baskı ve ezilmişlikle ilişkisini inceleyen, sınıf, ırk, ulus, din, dil vs. unsurlarda kadınların yaşadığı sorunları ele alan bir bilim alanı olarak değerlendirilmektedir. Feminizm algısı, ilk olarak XVIII. yüzyıl'da İngiltere'de ortaya çıkmış ve 1792'de yayınlanan Mary Wollstonecraft'ın "A Vindication of the Rights of Women" adlı eseriyle de akademik alan içerisine girmiştir (Sevim, 2005, s. 7-8).

Bu açıklama, feminizmin çok boyutlu ve kapsayıcı bir disiplin olduğunu vurgulamaktadır; kadınların yaşadığı sorunların yalnızca cinsiyet temelli değil, aynı zamanda sınıf, ırk, din gibi çeşitli sosyal kimliklerle kesiştiği bir analiz alanı olarak ele alınması önemlidir. Ayrıca, feminizmin tarihsel kökenlerinin XVIII. yüzyıla dayandığı

ve Wollstonecraft'ın çalışmalarıyla akademik disiplin olarak şekillenmeye başladığına dikkat çekilmesi, feminizmin kuramsal temellerinin sağlam olduğunu göstermektedir. Feminizm kavramı, 1960'lı yıllarda kadınların ataerkil toplumsal yapının baskısından kurtulma ve özgürleşmesi bağlamındaki hareketlerinden bugüne kadarki süreçte önemli değişimler geçirmiştir.

> Feminizmin siyasal yönünü vurgulayan Çaha ise feminizm temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasi bir harekettir. Kadın-erkek arasındaki ilişkiyi; aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarihe kadar geniş bir yelpaze içinde sorgular. (Çaha, 1996, s. 41).

Feminizm hareketi dünyadaki sosyo-ekonomik gelişmelere göre her ülkede aynı süreçte yer etmemiştir. Bu bakımdan feminizmin Batı toplumlarındaki ilerleyişini tespit etmek, bu hareketi anlamak için yeterli olacaktır. Feminizm hareketi, zaman içerisinde istediklerini büyük ölçüde elde etmiş; seçme, seçilme, eğitim, sosyal hayatta eşitlik gibi birçok meseleyi halletmiştir. Bugün gelinen noktada kadınların bu hareket ile ne kadar yol aldıkları fark edilecektir. Başlangıçta erkeklerin sahip oldukları haklara kavuşmak biçiminde ortaya çıkan feminizm hareketi, zamanla bir ideolojiye dönüşmüştür.

> Feminist edebiyat kuramı XVIII ve XIX. yüzyılda ortaya çıkan genel feminist hareket içinde yerini bulmuştur. Bir bakıma varlığını bu harekete borçludur. Feminist edebiyat kuramının ya da eleştirisinin 1960'lardan sonra Batı'da yapılan kimi analitik çalışmalar neticesinde geliştiğini söylemek mümkündür. Çağdaş anlamda bir felsefi hareket olarak feminizmin kökeninin aydınlanma dönemine kadar götürebiliriz. Kadınların eğitim hakkını savunan Lady Mary Wortley Montagu liberal düşünürler bu hareketin öncüleri olmuşlardır. Kadınlar adına ilk bilimsel topluluğu Hollanda'nın güneyinde Middelburg kentinde 1785 tarihinde kurulmuştur (Kolcu, 2015, s. 358).

Feminist kavramı gelişim sürecinde global ve lokal düzeydeki değişimler, siyasal, sosyal ve toplumsal alandaki etkiler feminist algının oluşumunda önemlidir. Feminist kuram; kültürel normlarda, farklı siyasi aşamalarda ve farklı zaman dilimlerinde değişime uğramıştır. Feminizmde; kadının toplumdaki statüsü, kadınların ev içi ve dışındaki rolleri, kadınının ezilmişliği ve sömürüsü, cinsiyet farklılıkları, ataerkil toplum yapısı ve erkek egemen iktidar yaklaşımları ve baskıları tartışılan konulardan bazılarıdır.

> Feminizm, en genel ifade ile kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olması amacıyla başlatılan düşünce akımıdır. Odak noktası ise yüzyıllardır erkek egemenliği altında, ataerkil düzene boyun eğen ve ikincil konuma itilen kadınları bu durumdan

> kurtarmaktır. Feministler, ataerkil yapının sadece ev içinde bulunmadığını, toplumu oluşturan eğitim, iş, siyaset gibi tüm sosyal alanları da ele geçirdiğini düşünmektedir (Bürgin, 2014, s. 3).

Feminizm, kadının hem özel hem de kamusal hayatta yaşadığı sorunlara eğilirken bu sorunların çözümü için mücadele eder. Feminizmde de diğer birçok felsefi görüşte olduğu gibi, farklı bakış açıları olmuş ve ideolojilerden kaynaklı fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Bu fikir ayrılıkları sonucunda; liberal, Marksist, sosyalist, kültürel, varoluşçu, postmodern gibi kollara ayrılan feminist düşüncenin temelde tek bir konu olan "kadın" kavramı etrafında şekillenir. Kadının eşitliği için her akımın temsilcileri kendi yollarını belirlediği için kendilerine göre çözümler üretmeye çalışır.

Feminist edebiyat kuramı; kadını okur veya yazar olarak değerlendirmekte ve yeni bir bakış açısı geliştirmektedir. Ayrıca feminizm, psikanalizm ve Marksizm gibi kuramlarla birlikte ortak incelemelerde bulunmaktadır. Feminist edebiyat kuramı; erkek egemen olarak tanzim edilmiş dünyayı, nesneleri, olayları algılama biçimini eleştirerek farklı bakış açıları sunmaktadır.

> Feminist eleştiri kuramında iki temel yaklaşım olduğunu dile getiren Berna Moran, bunlardan ilkinin okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri olduğunu söyler. "Kadın okur" olarak yapılan sınıflandırma ile biyolojik olarak kadınlık değil kültürle kazanılan bir kadınlık bilinci kastedilmektedir. Bu eleştirinin en temel amacı erkek yazarların eserlerine kadın okur gözüyle bakmaktır. Eserde kadının ideolojik, sosyolojik ve toplumsal durumu ele alınırken feminist eleştirmenler, kadının ezilişini ve aşağılanışını yansıtan örnekler bulmaya çalışırlar (Moran, 2007, s. 250-251).

Feminist edebiyat kuramında, toplumsal ve biyolojik etkenler nedeniyle kadının sanat eserine bakışıyla erkeğin yaklaşımının farklı olacağı savunulmaktadır. Kadını bir okur olarak gören bu kuramın dayandığı temel felsefe, erkek egemen görüşü yansıtan eserlerin kadının dünyasını anlatmakta yetersiz olduğudur. Kadına yönelik feminist edebiyat kuramında, kadınların erkeklerden farklı bir söyleyişin olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu kuramda kadının, erkek egemen sanat anlayışı içinde nasıl yer aldığı gözlemlenebilir. Feminist kurama göre ataerkil bir gelenekten gelen erkek egemen hayatın düşüncesi, dünyaları, nesneleri, olayları algılama biçimiyle şekillenmektedir.

Okur odaklı feminist kuramda kadın okuyucular, kahramanları, olayları bir cinsiyet meselesi olarak görür. Bu anlayışa göre erkeklerin yazdığı eserler, kadınların ikinci

hatta üçüncü cins varlıklar olarak nitelendirildiği için farklı bakış açıları türetmektedir. Ayrıca bu kuramda erkeklerin kaleme aldığı eserleri kadın okur gözüyle okumak kadınlara ait unsurları tespit etmede önemli bir ölçüt olacaktır (Kolcu, 2015). Yazar olarak kadına yönelik feminist edebiyat kuramında, kadınların erkek yazarlardan faklı bir söyleminin olup olmadığı üzerinde durulmaktadır. Yine bu kuramda, kadın yazarlar arasında; tema, olay örgüsü ya da karakter bakımından ortak özellikler olup olmadığı saptanarak genel bir değerlendirmeye gidilir. Yazar olarak kadına dönük bu kuramın ilk örneğini Virginia Woolf vermiştir. Kadın yazar olarak ele alınan Woolf, bunu bir yöntem olarak belirtir. Kadınların toplumda uğradıkları aynı türden baskıların yarattığı, kadınların toplum içindeki alt kültür oluşturmaları, bundan ötürü kadın yazarların romanlarını dile getirdikleri yaşantılar, sergiledikleri davranışlar, savundukları değerler arasında nasıl bir benzerlik olduğu da bu kuram içerisinde değerlendirilmelidir. 1840'lardan başlayıp 1920'lere kadar gelen kadın yazarlar, XX. yüzyıla kadar gelmiştir (Moran, 2009).

Kadına bir okur ve yazar olarak yaklaşan feminist edebiyat kuramı, Freud, Jung, Adler ve öteki psikologların kadın konusundaki düşüncelerinden etkilenmiştir. Psikanalitik kuramın öncüsü Freud, kadının erkek karşısında yetersiz ve ikinci sınıf varlık olduğunu söylemiştir. Modern psikanalitik kuramda anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiye dair elde edilen veriler; okur, sanatçı ve sanat eserindeki kahramanların psikolojileri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bununla birlikte günlük hayatın duygusal, düşünsel dilinin vaka ve psişik nevrotik durumların eserlere nasıl yansıdığı bu kuramla ortaya çıkarılmaktadır. Psikanalitik kuramda, her şeyin erkek egemen bir tarzda şekillendiği hayat içinde kadının var olabilmek için baba, kardeş ya da koca denilen figürlerden birine bazen ikisine birden bağlı durumda olması gerektiğini savunulmaktadır. Freud'un Oedipus Kompleksi, kız çocukları ilgi bazı sorunları aydınlatmada yardımcı olmaktadır. Daha sonra Elektra kompleksi ile bu konu üzerinde araştırmalarını derinleştiren Freud, kadınların bilinçaltını açıklamada bu terimlerden sıkça yararlanmıştır (Kolcu, 2015).

Psikanalitik feminist kuramda araştırmalarını sürdüren Freud; Oedipus ve Elektra Kompleksleri ile eseri açıklamaya çalışır. Freud, ailede ikinci çocuğun olmasına karşı ilk çocuğun geliştirdiği tepkiyi "Kaen" karmaşasıyla açıklamıştır. Eser

incelemelerinde yazar ve okur açısındaki ilişkiyi bu açıdan değerlendirmiştir. Yine Freud'un yeni doğan kardeşine karşı tepki göstermesini -erkek olma psikozunu- "Diana" karmaşası ile ele aldığı terim edebî eser incelemelerine katkı sağlamıştır. Freud hem okur hem de yazar olarak kadının bilinçaltında erkek olma psikozunu bu terim ile açığa çıkarmıştır.

Marksist feminist edebiyat kuramı, kadının ekonomik ve siyasal alanda ezilmesini bir altyapı sorunu olarak görür. Benzer şekilde, bu kuramda kadınları aşağılayan sanat ve edebiyat anlayışı da üstyapı düzeyinde bir sorun olarak tanımlanır. Marksist sanat ve edebiyat anlayışı, sınıflar arası çatışmayı ön plana çıkarır (Kolcu, 2015). Ayrıca, Marksist, liberal, radikal distopyaları da feminizm ile birlikte incelemek mümkündür. Feminist distopyalar; temelde ataerkil düzeni eleştirmekte ve ataerkil yapının kültürel, ekonomik ve siyasi alana nüfuz etmesinden duydukları endişeyi gözler önüne sermektedir. Bunu yaparken de ataerkilliğin devamlılığını sağlayacak erkek toplumsal cinsiyeti dışında kalan ve öteki olarak adlandırılan tüm diğer cinsiyetlerin karşılaşacağı olumsuzlukları feminist bakış açısıyla irdelemektedir (Tatar, 2015).

Marksist feminizm teorisi, kadınların ezilmesinin asıl nedenini sınıfsal farklılıklara bağlamaktadır. Bunun altında yatan temel nedenin bütün sınıflarda olduğu gibi kapitalizm olduğunu söylemekte ve sınıf ayrımı kalkmadan fırsat eşitliğinin de olmayacağını ifade etmektedir. "Tüm diğer ezilenler gibi kadınlar da ancak bu sistemden kurtulup sosyalist sisteme geçince hiç kimseye ekonomik olarak bağımlı olmayacaklarından kadınlar, erkeklerden bağımsız olacaklardır." (Demir,1997, s. 19). Liberal feminizm tarihsel olarak diğer feminist yaklaşımlardan önce gelmektedir. Diğer tüm feminist yaklaşımların liberal feminist tezleri sorgulama yoluna gitmelerinden dolayı öncelikli bir konum kazanmıştır (Dikici, 2016). Liberal feminizm, kadın hakları mücadelesinin erken dönemlerinde temel teorik çerçeveyi sunarak feminist düşüncenin gelişiminde öncü rol oynamıştır. Ancak zamanla, diğer feminist yaklaşımlar liberal feminizmin bireysel özgürlük ve eşitlik vurgusunun yetersiz kaldığını belirterek, daha kapsayıcı ve yapısal eleştiriler geliştirmişlerdir. Liberal feministler, eşitlikçi bir toplumun ancak yasal hakların ve fırsatların herkes için adil şekilde sağlanmasıyla mümkün olacağını savunurlar. Bu nedenle, eğitim, iş

yaşamı ve siyaset gibi alanlarda kadınların aktif katılımının artırılması gerektiğini vurgularlar (Kartal, 2016).

Radikaller, bir grup olarak erkeklerin kadınlara hükmettiklerine ve tahakkümün nedeninin herhangi başka bir toplumsal eşitsizlik değil, kadınların bedenleri ve cinsellikleri üzerinde denetim kuran ataerkil olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden, radikal feministler, ailenin ve cinsiyet rollerinin dönüştürülmesiyle ataerkilliğin aşılabileceğine inanmıştır. Radikal feminizm, cinsiyetler konusundaki özcü ve biyolojik indirgemeci tavrı, kadınlar arasındaki ırk ve sınıf temelli ayrımları görmezden gelmesiyle eleştirilmiştir (Kartal, 2016).

Çevrecilik akımı olarak tanımlanan eko eleştiri kavramı, zamanla birçok disiplinle birlikte anılmaya başlanmıştır. İnsan ile doğa arasındaki ilişkiyi inceleyen bu kuram, 1990'lardan sonra Türkiye'de görülmeye başlanmıştır. Doğa ve kadın arasında kurulan tahakküm ideolojisine dayanan ekofeminizm; cinsiyet, sosyal adalet ve sosyal eko eleştiri ile bir bütünlük içindedir. Distopya edebiyatında önemli bir yere sahip olan çevresel felaketler ve doğaya tahakküm, ikinci bölümde yeniden ele alınacak ve kültürel materyalizm ile birlikte eserlerde yorumlanacaktır. Doğanın kadın gibi yabancılaştırıldığı ve baskı altına alındığı distopik edebî eserlerde feminizm kuramından da yararlanılacaktır.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk ilk yıllarında birinci feminizm dalgasının ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dalga içinde Virginia Woolf ve Simone de Beauvoir ön plana çıkmaktadır. Woolf, erkek egemen bir toplumun kadın için belirlediği kimliği reddetmesi gerektiğini söylemektedir. Beauvoir ise kadını kadın yapanın toplum olduğunu ifade etmektedir. İkinci dalga feminizm hareketi ise 1960'lı yılların özgürlükçü ortamında gelişmektedir. Bu dalga hareketinde; üreme politikası, kadınların siyası örgütlenmeleri ve cinsel farklılık bilinci konusunda kazanımlar olmuştur. Bu dalganın en önemli ismi Elaine Showalter olmuştur. Üçüncü dönem feminizm dalgası 1990'lardan bugüne kadar gelmiştir. Bu dönemde feminizm hareketi; ekofeminizm, eşcinsel kuram, siyah ve Amazon feminizm gibi farklı kollarda ilerlemiştir. Bu son evrede; sömürgecilik, sınıf, cinsiyet ve ırk üzerinden geliştirilen ekolojik temelli yeni kültür kuramları ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar; biyoetik,

biyosemiyoloji, biyoteknolojiler gibi posthümanizm şemsiyesi altında hareket etmişlerdir (Oppermann, 2012).

Kültürel materyalist okumalarda, kadının egemen güç tarafından sömürülmesi, toplum tarafından bazı duygularının bastırılması, cinsiyetinin yok edilmesi gibi unsurlar ön plana çıkarılarak aykırı görüşler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte kadının yazar ya da okuyucu olarak edebî eserlerde nasıl ele alındığı tespit edilerek kültürel materyalizm çerçevesinde incelenecektir. Yine ekoleştirinin bir alt dalı olan ekofeminizmin izi edebî eserlerde sürülecek ve disiplinler arası okumalar yapılacaktır. Ayrıca postmodern eserlerde kullanılan feminist unsurlar tespit edildiğinde, egemen gücün siyaseti nasıl kullanıp toplumu şekillendirdiği ortaya çıkarılacaktır.

2.4 Yeni Tarihselcilik

"Yeni tarihselcilik, metinlerin tarihsel bağlamlarından ayrılamayacağını ve bu bağlamların sosyal ve politik güç yapıları tarafından şekillendirildiğini savunur." (Greenblatt, 1988, s. 6). Greenblatt'ın bu tanımı, metinlerin salt estetik nesneler olmadığını aynı zamanda dönemin iktidar ilişkileri ve sosyal dinamikleriyle sürekli etkileşim halinde olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, edebi eserlerin üretildiği tarihsel koşulları anlamadan tam olarak yorumlanamayacağını göstererek edebiyat eleştirisine tarihsel ve toplumsal bir perspektif kazandırır.

Yeni tarihselcilik kuramı, ilk olarak Amerikalı eleştirmen Stephen Greenblatt tarafından 1980'li yıllarda dile getirilmiştir. "Tarih, sadece edebiyatın arka planı değildir; tarih ve metinler arasındaki ilişkide ideoloji ve iktidar pratikleri metinlerin anlamını üretir." (Gallagher, 1991, s. 15). Bu yaklaşım; edebi metinlerin yalnızca estetik ya da bireysel ifadeler değil, aynı zamanda tarihsel iktidar yapılarına yanıt veren kültürel belgeler olduğunu öne sürer. Dolayısıyla, Gallagher'ın vurguladığı gibi metinlerin çözümlenmesi ideolojik yapılarla olan etkileşimleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir. Tarihin öznel olduğu düşüncesine dayanan yeni tarihselcilik kuramı, edebî eserleri bu bakış açısı ile incelemektedir. Kurmaca ve gerçeklik arasındaki çizgiden hareket eden bu anlayış, kurmacanın gerçek olduğunu

savunmaktadır. Yeni tarihselcilik, edebî metinlerin oluştuğu dönemi tarihsel, kültürel ve sosyal bağlam içinde analiz eden bir kuramdır.

Yeni tarihselcilik, postmodern romanın tarih anlayışını meydana getirmektedir. Bu kuram, 1970'lere kadar hâkim olan yeni eleştirinin şekillendirici tavrına karşı olarak boy göstermiştir. Bu kuram, ilk defa çoğu Berkeley Üniversitesinde çalışan, bir grup akademisyenin tartışma ortamında doğmuştur. Yeni tarihselcilik, Stephen Greenblatt'ın kurucusu olduğu Representations dergisi etrafında toplanan kuramcılar tarafından şekillendirilmiştir. İlk zamanlarda tartıştıkları konunun kuram olup olamayacağına dair şüpheleri olmuş fakat zamanla bu şüpheler yerini yeni tarihselcilik kuramına bırakmıştır (Uslu, 2011).

Yeni tarihselcilik kuramı, öznellik ve bilinmezliği ön plana çıkararak edebî eserin çoklu anlamlarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Yeni tarihselci anlayışı benimseyen yazarlar, tarihçi tarafından kurgulanan tarihin doğruları saptırdığını ve egemen anlayışın maşası olduğunu savunmaktadır. Yeni tarihselcilik kuramı, edebî metinlerin toplumdaki güç odaklarını yansıttığını ve kimi zamanda bu ilişkileri pekiştirdiğini iddia etmektedir. Bu kuramda eserlere göreceli bakıldığından metnin yorumlanması ve eleştirilmesi daha önemli hale gelmektedir.

> Edebi bir eser hem tarihsel hem de metinsel bağlamı ile değerlendirilmelidir çünkü edebi bir metin üretildiği tarihsel koşullardan ve yazarın durumundan etkilenir. Diğer bir deyişle edebiyat eserleri yazıldıkları dönemin ürünleridir. O dönemin tarihsel, siyasal, kültürel ve toplumsal koşullarından etkilenir. Yeni tarihselcilik temelde tarihi anlatıların yazınsal boyutunu sorunsallaştıran bir kuramdır (Greenblatt, 2003, s. 86).

Yeni tarihselcilik, metinsellik etrafında oluşturulan tarihin çelişkiler içinde olduğunu ve kurmaca metinlerle gerçeklere ulaşılabileceğini savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yeni tarihselcilik kuramı, geleneksel tarih anlayışını kabul etmediği için çoğulcu bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış postmodernizmin imkânları ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Diğer yandan bu kuram, tarihi yeniden yazarak postmodern anlatı tekniklerini kullanmaktadır. Yeni tarihselcilik kavramı hakkında Serpil Oppermann şu açıklamalarda bulunmaktadır:

> Yeni tarihselcilik terimini, aynı tarihsel döneme ait yazınsal ve yazınsal olmayan metinlerin paralel okunuşuna dayanan bir eleştiri yöntemi olarak tanımlayabiliriz. Yani, yeni tarihselcilik yazınsal metinlere ayrıcalık tanınmasını reddeden bir eleştiri akımı

> olarak gündeme gelmiştir. Yazınsalın ön plana alındığı, tarihselin de arka planda olduğu eleştirel yaklaşımlar yerine, bu akım hem yazınsal hem de tarihsel metinlere eş değer ağırlık tanınmasını ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin ve yansımalarının incelenmesini savunur (Oppermann, 2006, s. 107).

Edebiyatın tarih, sosyoloji ve antropoloji gibi diğer disiplinler ile ilişkilerine önem veren yeni tarihselcilik; metin dışı çalışmalara önem vermektedir. Tarihî ve edebî metinlere aynı seviyede bakan bu anlayış, görsel sanatları ve kültürel unsurları birlikte sorgulamaktadır. Yeni tarihselcilik kuramı, tarihi sadece geçmişi barındıran bir tür olarak ele almak yerine, o dönemin sosyal ve politik güç yapısının nasıl şekillendiğini ve egemen bakış açısının nasıl oluştuğunu göstermektedir. Ayrıca yeni tarihselci yaklaşım, var olan ideolojik sistemin edebî eserlere imgesel yollarla nasıl sızdığını tespit etmektedir.

> Dolayısıyla bu türden bir bilgi; akıllı-akıl hastası, normal- anormal, ahlaki- ahlaksız, gibi ikilikler oluşturur. İkili zıtlıkların tek taraflı değil de pek çok açıdan ele alınması için yeni tarihselci yaklaşım, belirtildiği üzere kişisel evrakların, resmî belgelerin, günlüklerin, gazete kupürlerinin ve benzer materyallerinin eş zamanlı okumasını gerektirir. Edebi ve edebi olmayan metinler ayrılmaz bir şekilde yayılır ve bu doğrultuda denilebilir ki hiçbir söylem değişmeyen gerçekler sunmaz, değişmeyen insan doğası da ortaya koyamaz (Balkaya, 2020, s. 62).

Kültürün oluşmasında güç ve güç dengelerinin önemli bir etkisi vardır. Dolayısıyla tarih bu güç unsurlarından etkilendiği için öznellik ve nesnellik tartışmalarının özünde bulunmaktadır. Bu anlayışa göre, iktidar ve güç sahibi kişilerin himayesinde yazan tarihçinin nesnel olması zordur. Bu açıdan bakıldığında tarih, iktidar gücü için bir araç olarak kullanılabilir. Yeni tarihselci anlayışa göre tarih ile kurgu iç içe geçmiştir. Tarih, yazılmış bir metin olarak ele alındığında onun dışındaki edebî eserleri veya tüm metinler yeni tarihselcilik anlayışı ile yeniden yorumlanabilir. Bu anlayışta; yazınsal türler, konuşmalar, fotoğraflar, kamu dokümanları varsa edebî hikâyeler metinlere yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

> Kültür ve güç arasındaki ilişki neticesinde, tarih sıklıkla kaybeden, azınlık ve ötekileştirilmişten ziyade kazanan, çoğunluk ve egemen grup adına daha fazla bilgi verir. Dolayısıyla, Foucault'nun da sıklıkla belirttiği üzere bilgi ve güç eşgüdümlü çalışan mekanizmalarıdır. Durum bu olunca, Foucault cadılık, delilik, cinsellik gibi güç ve iktidar dengeleri münasebetiyle kıyıda köşede bırakılan azınlık grupları üzerine yönelmiştir. Yeni tarihselci yaklaşımda güç dengelerinin ilgili dönemde dışarıda tuttuğu ve ötekileştirdiği kişi, kurum ve gruplara dönük çalışmalar dikkat çekicidir (Balkaya, 2020, s. 65).

Yeni tarihselcilik yaklaşımıyla edebî esere bakıldığında, düzene ait ideolojiler eserlere nasıl yansıdığı tespit edilebilir. Benzer şekilde bu anlayış, kültür ve edebiyat alanında yapılan eleştirel okumalarla edebî metinleri farklı perspektiflerden değerlendirmeye teşvik etmektedir. Kültür ve güç arasındaki ilişkiye balkıdığında tarih genellikle egemen gruplar hakkında bilgi vermektedir. Bu anlayışa göre yazar; dönemin ideolojisinden, kültüründen, egemen gücünden bağımsız olamaz. Yeni tarihselcilik anlayışıyla güç dengelerinin ötekileştirdiği kişi ve gruplar da incelemelerde yerini alır. Yine bu anlayışta kültürel kodlamalar dikkate alınmalı ve kültürel alandaki detaylara, farklılıklara odaklanarak incelemeler yapılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında bu anlayış ile kültürel materyalizm karamı arasında sıkı bir ilişki vardır. Yeni tarihselcilik anlayışı ile kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde ele alınan romanlar bir karşı-metin olarak incelenebilir.

> Yeni tarihselci okumalar, kimi zaman hayata egemen iktidarın yanındaymış gibi görünen metinlerin aslında birer karşı-metin oldukları gerçeğini gösteren belgeler durumundadır. Kendi devrini yansıtan birer ayna olan bu metinler, söylenenlerin arkasında söylenmeyenleri de taşıdığı için karşı-metin olabilmektedirler. Türk edebiyatı bunun örnekleri ile doludur. Şeyhi'nin *Harname'*si bu açıdan rahatlıkla incelenebilir. *Harname* bir metin olduğu kadar bir eleştiri metnidir de aynı zamanda. Ve belki de en büyük hizmeti Fetret Devri'nin sonlarına doğru Anadolu'da ikame edilmeye çalışan iş düzen ve huzurun durumu da bir tablo ile gösterdiği için önemlidir. Bu yüzden bu şiir aynı zamanda bir karşı metindir (Kolcu, 2015, s. 349).

Yeni tarihselcilik kuramı, postmodernizmin tarih anlayışı ile ortak özellikler taşımaktadır. İki yaklaşım da tek tarih anlayışından çoklu tarih anlayışına giden yolu savunur. Bu iki kuram, ideolojik ön yargılardan hareketle yazılmış metinleri de dikkate alabilir. Yeni tarihselcilik yaklaşımını değerlendirirken eserin yazıldığı tarihsel şartları da dikkate almak gerekir. Zira tarih ve yazınsal metinler iç içe incelendiğinde önemli veriler sunacaktır.

> "Yeni tarihselcilik kuramının dayandığı ilkeleri sıralayalım:
>
> 1.Yeni tarihselcilik tarihsel olanın hem yanında hem karşısındadır. Bir karşı-metin yorumunu benimser.
>
> 2.Metin dışında hiçbir şey yoktur (Derrida). Tarihsel olaylar metinselleştirilmiş bulgulardır. Tarih tarihçiler tarafından kurgulanmıştır ve öznel okumalara açık olmalıdır.
>
> 3.Bir metin önceki metinlerle ilişkisi (metinlerarasılık) gözetilir.
>
> 4.Tarih içinde tarihin, tarihçinin de olduğu bir konteks içinde ele alınmalıdır. Tarih yazımını gerçekleştirecek yazarın; yaşı, eğitimi, yönelimi, çevresi vb. unsurlar dikkate alınacaktır.

> 5.Yeni tarihselcilik en önemli unsuru tarih yazımında öznelliğin öne çıkmasıdır. Resmî tarihle örtüşmüyor diye tarih yazıcısı sorgulanamaz.
>
> 6.Yeni tarihselcilik klasik tarih anlayışının gereği olarak tarihi bir üst anlatı, üst kurgu olarak tanımlamayı kabul etmez.
>
> 7.Yeni tarihselcilik tarihi edebiyatla, öteki metinlerle birlikte değerlendirme fikrine dayanır." (Kolcu, 2015, s. 355).

Yeni tarihselci yaklaşımda tek bir tarih değil, birden fazla tarihten söz edilebilir. Bu kuram yeniden bir tarih yazımını benimseyerek kişisel mektuplar, günlükler, fotoğraflar, nesnel arşivler tarihi ve buna benzer birçok unsuru kullanmaktadır. Diğer açıdan yeni tarihselciler, edebiyat eserini de tarihsel bir metin olarak kodlamaktadır. Dil, edebiyat ve tarih gibi kavramlar postmodern anlayışta çoklu anlamlar ürettiği için bu kuramın inceleme alanına girmektedir.

> Bu tür yeni tarihselci yakın okumalar/ analizler yaparken Michel Foucault'un bilgi, iktidar ve güç kavramlarına/ilişkileri sıklıkla danışılır. Özellikle Shakespeare, Elizabeth Rönesans dönem ve incelemelerinde her yana nüfuz etmiş bir takım iktidar ve bilgi durumları bu bağlamda ele alınır çünkü düşünme ve algı mekanizmaları, belli bir dönemin baskın veya kenara itilmiş /baskılanmış olayları ekseninde oluşur. Esasen düşünme ve bilgide ideolojik açıdan şekillendirdiğinden esaret, özgürlük gibi sosyal ve politik pek çok konunun incelenmesinde ilgili dönemin edebi eserleri, günlükleri, fotoğrafları ve pek çok yazılı haberle birlikte tarihin, yeni tarihselci bir inceleme ile paralel el ele alınması gerekir (Balkaya, 2020, s. 61).

Yazınsal metinler, dönemin diğer metinleriyle birlikte okunduğunda daha derin yorumlamalar hasıl olmaktadır. Edebî metin diğer kaynaklardan faydalanırken ister istemez yazar, öznel yorumunu da işin içine katmaktadır. Yeni tarihselciler, metne yeni bir ruh vererek resmî tarih anlayışının dışına çıkıp kurgusal bir tarih oluşturmaktadır. Yeni tarihselciler, egemen güce ait tarih anlayışının yanında karşıt görüşün düşüncesini de yansıtmaktadır. Bu kuram, egemen gücün dışındaki her türlü metni analiz ederek ve esere çok boyutlu bakarak yeni bir bakış açısı ortaya koyar.

Postmodernist akım, yazar ve okur kavramına ciddi değişiklikler getirmiştir. Yeni tarihselcilik anlayışı da bu değişikliklerinden etkilenmiştir. Bu eserlerde, okuyucu da metne dâhil edilmiş ve yazarın mutlak hâkimiyeti kaybolmuştur. Bu anlayışa göre metinde birden fazla anlam bulunmaktadır. Yazar; okura istediği anlamı çıkarma, metin içerisinde boşlukları doldurma ve yorumlama imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla bu anlayışta okur aktif hâle gelir (Yalçın-Çelik, 2005).

Geleneksel romanlarda yazarlar, kurmaca bir geçeklik oluşturmayı öncelemektedir. Postmodern tarih anlayışı içinde yer alan yeni tarihselcilik anlayışı ise tarihin bir kurgu ürünü olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir. Yeni tarihselciler, tarihin yorumlanabilir olduğu düşüncesiyle anlamı ve yorumu çok katmanlı bir suretle sunar. Tarihsel bilinci artırmayı hedefleyen yeni tarihselcilik, geçmişe dair daha iyi bir anlayış kazandırır.

Postmodernizm akımı, özellikle1980'lerden sonra Türk edebiyatında etki olmaya başlamıştır. Aynı yıllarda İngiliz ve Amerikan romanlarında görülen tarihe yönelme eğilimi Türk edebiyatında da görülmektedir. Yine 1980'lerden sonra yeni tarihselcilik anlayışına bağlı eserler, bütün dünyada ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türk edebiyatında da postmodern tarih anlayışı ile eserler kaleme alınmıştır. Elif Şafak, Orhan Pamuk, İhsan Oktay Anar, Hakan Akdoğan, Faik Baysal, Mustafa Altunay, Buket Uzuner, Adalet Ağaoğlu, Murathan Mungan, Selim İleri gibi isimler bu alanda eserler vermiştir.

Yeni tarihselci anlayışa göre yazar veya tarihçi; dönemin ideolojisinden, kültüründen, egemen gücünden etkilenebilir. Edebî metin tarihi şekillendirdiği gibi tarih de edebî metni şekillendirebilir. Bu durumda kültürel kodlamaları da içine alan yeni tarihselci yaklaşım, farklılıklara odaklanarak yaptığı incelemelerde daha etkili olacaktır. Kültürel materyalizm ile birlikte ele alındığında bu kuram hem karşıt görüşleri hem de egemen düşünceyi daha geniş bir açıdan ele almaktadır. İki kuramın edebî eserleri birlikte incelemesi ile egemen ve aleyhtar anlayışın tarihe nasıl baktığını da deşifre edilecektir.

2.5 Postkolonyalizm Kuramı

Postkolonyalizm kavramının daha iyi anlaşılması için öncelikle kolonyalizm sözcüğünün ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kolonyalizm terimi "Sömürgecilik: Genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi, müstemlekecilik, kolonyalizm." olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Kolonyalizm sömüren ile sömürülen arasındaki ilişkiyi sömürenin gözünden inceleyen

bir kuramdır. Kolonyalizm, zamanla kapitalizm ve postmodernizm ile bazı değişikliklere uğramıştır. Kolonyalizmin bir devamı ya da sonraki aşaması olarak değerlendirilen postkolonyalizm, postmodernizmden önemli ölçüde etkilenmiştir. Loomba, bu değişen yeni kolonyalizm kavramını şöyle açıklama yoluna gitmiştir: "Daha önceki kolonyalizmlerin kapitalizm öncesi olmalarına karşın, modern kolonyalizm Batı Avrupa'da kapitalizmin kuruluşuna eşlik etmiştir. Modern kolonyalizm fethettiği ülkelerden haraç, mal ve zenginlik toplamaktan daha fazlasını yaptı. Fethettiği ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırdı." (Loomba, 1998, s. 21). Bu açıdan bakıldığında kapitalizmin doğuşuna da kaynaklık ettiği söylenebilir.

Postkolonyalizm, sömürgecilik sonrası dönem olarak da tanımlanmaktadır. Bu kavramın oluşmasında ve gelişmesinde postmodernizm teorisinin de etkisi olmuştur. 1980'li yıllardan sonra kullanılmaya başlayan bu kavram, Batı sömürgeciliği sonrasındaki tarihî dönem veya durumları anlatmak için kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli emperyalizm biçimlerine tabi olan insanların tarihini ve ülkelerini geri alma düşüncelerini de bu kavramla açıklamışlardır. Postkolonyalizm, emperyalizm sonrası gün yüzüne çıkan soruları ele almak, Batı ve Doğu arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamak için ortaya atılmıştır.

> Postkolonyalizm, temel olarak sömürgeden kurtulan ulusların yaşadığı hızlı kimlik ve kültür dönüşümündeki tehlikeyi ve fırsatları ortaya koymaya çalışan bir teoridir. Bu akım, Batılı düşünürlerin, hümanistlerin ve bilim insanlarının dünyayı algılama biçimlerinin daha üstün olduğuna ve Avrupa mantığının, ahlakının ve hukukunun en gelişmiş formlara sahip olduğu görüşüne karşıdır (Grovoqui, 2007, s. 231).

Postkolonyalizm; Batı'nın gücünü, kültürünü, tarihini, dilini, sanatını, siyasi yapısını, sosyal ilişkilerini, ekonomisini üstün gösterme olarak da tanımlanabilir. Batı bu şekilde ileri bir toplum olduğunu kanıtlamaya ve "geri kalmış" toplumlara müdahale hakkını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Batı'nın kültürel hegemonyasını kurmak için kendi değerlerini evrensel olarak kabul ettirme çabası da bu anlayışın içinde eleştirilmektedir. Sömürgeciliğe karşı duran yerel kültürler ve direniş hareketleri bir karşıt kültür oluşturma amacıyla postkolonyalizm içinde kendine yer bulmaktadır.

> Postkolonyal teori genel anlamda; uluslararası düzen, uluslararası toplum, uluslararası ahlak gibi kavramlara körü körüne bağlanmanın yanlışlığını vurgulamaktadır. Bu kavramlar Batı yayılmacılığını ve sömürgeciliğini hatırlatmaktadır. Uluslararası ilişkilerde geçerli pek çok düşünce, kavram ve teori Batı tarafından oluşturulduğundan bu devletler kendilerini öğretmen ve rehber gibi görmektedirler (Grovoqui, 2007, s. 235).

Postkolonyal teori, uluslararası ilişkilerde egemen söylemlerin Batı merkezli bir dünya görüşünü yansıttığını ve bu nedenle eleştirel bir sorgulamaya tabi tutulması gerektiğini savunur. Grovogui'nin (2007) vurguladığı gibi Batı tarafından geliştirilen kavramsal çerçeveler hem küresel eşitsizlikleri meşrulaştırmakta hem de Batı'nın kendisini evrensel normların taşıyıcısı şeklinde konumlandırmasına olanak tanımaktadır. Bu açıdan bakıldığında postkolonyalizm, sömürgeci anlayışın nasıl gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir.

> Postkolonyalizm, yeryüzünde sömürgeleştirilememiş ya da neokolonyalizm sürecine maruz kalmamış herhangi bir toprak parçasının bile kalmadığını ileri sürmektedir. Moore'a göre tüm insanlar tarihin bir döneminde şekillendirilmişlerdir, göç etmişlerdir, yok olmuşlardır; ülkeler işgal etmişler ya da kendi ülkeleri işgal edilmiştir. Pek çok nedene dayalı yer değiştirmeler ve benlik kayıpları/kazanımları olmuştur. Bu yüzden tüm kültürlerde postkolonyal bir yapı vardır (Moore, 2006, s. 22).

Postkolonyalizm, sömürge anlayışının sadece eski sömürge coğrafyalarıyla sınırlı kalmadığını küresel ölçekte tüm kültürlerin yerinden edilme ve kimlik dönüşümü süreçlerinden etkilendiğini vurgular. Bu bakış açısı, postkolonyal yapının evrensel bir analiz çerçevesi sunduğunu ve kimlik, aidiyet ile kültürel bellek gibi kavramların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılar. Edward Said'in *Oryantalizm* (1979), Robert Young'ın *White Mythologies* (1990), Glaria Anzulala'nın *Borderlands/La Frontiera* (1987), Gayatri Spivak'ın *In Other Worlds* (1987), Ngugi Wa Thiang'o'nun *Decolonizing the Mind* (1986) gibi eserleri postkolonyalist düşüncelerin temelini oluşturmuştur. Doğulu yazarların yanında, örneğin James Joyce gibi Batılı yazarlarda da bu tema işlenmiştir. (Orr, 2008). Bu kavramın tarihsel gelişimine bakıldığında öncelikle sömürülen toplumun haklarını savunuyor gibi görünse de zamanla bu durum değişmiştir. Batı dünyasında ortaya konulan çok sayıda eserde Batı'nın erdemi savunulurken Doğu'nun da barbarlığı ön plana çıkarılmıştır. Kültürel bir üstünlük sağlamak amacıyla Batılı yazarlar, kültürü bir araç gibi kullanmıştır. Batılı insanlar; erdem, ahlak, teknoloji, mantık, bilim ile uğraşan üstün bir kültürün parçasıdır. Doğu kültüründe bu tür meziyetler bulunmadığı gibi kargaşa hakimdir. Edward Said'in *Oryantalizm* kitabında "Batı'nın bakış açısıyla Batı güçlüdür ve Doğu güçsüzdür, bu radikal farklılık da dünyayı "onlar" ve "biz" olmak üzere iki büyük bölüme ayırmaktadır (Said, 1979, s. 45).

Postkolonyalizm olarak ifade edilen postkolonyal teori, Avrupa sömürge yönetiminin XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar dünyadaki politik, estetik, ekonomik, tarihsel ve sosyal etkilerini içermektedir. Postkolonyal teorinin "post" (sonrası) öneki tartışılan bir konudur. Çünkü bu sözcük sömürgeciliğin sona erdiği anlamını taşımamaktadır. Postkolonyal teori, imparatorlukların parçalanması sonrası yeni sömürgeci anlayışının bir kalıntısı gibidir." (Elam, 2019). Postkolonyalizm, sömürgeciliğe karşı kazanılan zaferleri ifade ederken bir yandan da otoritenin ve temel iktidar biçiminin sonraki dönemini tarif etmektedir. Batı dünyası; siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel ve akademik hegemonyasını devam ettirebilmek için sömürge ülkelerdeki insanları geri kalmış, vahşi ve medeniyete muhtaç olarak tanımlar. Bu şekilde Doğulu ülkeler üzerinde baskı kurmaya çalışmaktadır.

> Batı'ya göre bu toplumlardaki aşırılıklar giderilmeli, Batı'nın değerleri buralara taşınmalıdır. Batı'nın; modernlik, demokrasi ve özgürlük gibi kavramları zor kullanma pahasına bu insanlara sağlanmalıdır. Batı dünyasının bu bölgelere girmesiyle tüm insanlık için faydalı faaliyetler yürütülecektir. Bu ve benzeri düşünceler, özellikle filmler ve kitaplar gibi sanatsal araçlar yardımıyla tüm dünyanın bilinçaltına işlenmektedir ve kolonilerden yeni kurtulmuş ülkelerin halkları bile modernleşmenin ve özgürleşmenin tek yolunun Batı dünyasıyla yakın ilişki kurmak, Batı'nın gelişmişliğini taklit etmek ve Batılı değerleri benimsemekten geçtiğine inanmaktadırlar. Böylece modern imparatorluk, kendisini yenileyerek ve rıza oluşturarak hegemonyasını dünyaya yaymaktadır (Okur, 2012, s. 167-238).

Bu teorinin öncüleri, ülkeleri köleleştirmek ve kolonileştirmek için ahlak, hukuk ve kültürel dogmalar gibi unsurları kullanmıştır. Batılı sömürge anlayışı ise insan hakları kavramını kendi çıkarları doğrultusunda ele alarak ulusları evcilleştirmeye yönelmiştir. Batılı siyasetçiler ve bilim insanları, kendi değerlerinin üstünlüğünü göstermek amacıyla insan haklarının evrensel olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca, her bireyin temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini öne süren bu düşünce, kendilerine meşruiyet alanı yaratmaya gayret etmiştir. Dolayısıyla, elde edecekleri kazanımlarla Doğulu ülkelerini kendi hegemonyaları altına almaya çalışmışlardır.

Batı dünyası kendilerini bir kılavuz olarak görmekte ve Doğu toplumlarını geri kalmışlık tezi ile sömürmektedir. Batı anlayış; kendilerini modern, demokratik ve refah içinde göstermektedir. Doğu toplumlarını, geri kalmış ülkeler diye sınıflandıran Batılı hegemonya, bu şekilde toplumları baskı altına almaktadır. "Postkolonyal söylem Doğu/Batı, geleneksel/modern ve yerli/yabancı gibi ikilikleri bozarak bunun yerine alternatif modernlikleri tanımlayan kültürel melezleştirme süreçlerinin analizi için

kültürel üretimden söz ederek kuşkusuz daha yaratıcı bir dil geliştirmiştir." (Saktanber, 2002, s. 17). Bu açıdan bakıldığında postkolonyalizm, postyapısalcılık kuramını da kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Batı'nın kolonyalizm ve postkolonyalizm görüşlerinin altında siyasi amaçlar bulunmaktadır. Diğer yandan Batılı düşünce; insan, çocuk veya insan hakları kisvesi altında geri kalmış ülkeleri sömürmeye devam etmektedir. Batılı görüş; Doğu toplumlarını insan hakları ihlalleriyle baskı altına almakta, ekonomik yaptırımlar uygulamakta, darbeleri desteklemekte ve kültürel emperyalizm yoluyla bu ülkeleri kontrol etmeye çalışmaktadır

Postkolonyalizm kuramı; Batı emperyalizminin tüketim, kültür, dil, ekonomi ve gelişmişlik düzeyi gibi kavramlarını kullanarak Doğulu ülkeleri sömürme planına karşı bir duruş sergilemektedir. Diğer yandan postkolonyalist metinlerde de Batı emperyalizmin izleri bulunmaktadır. "Said, Doğu hakkındaki her türlü bilginin, onu işaretleyen, çerçeveleyen ve inşa eden bir söylemin –oryantalist söylem- nedeni ve sonucu olduğunu ve son kertede Doğu'yu Batılı gücün tahakkümüne ve sömürüsüne açma yönünde hizmet gördüğünü ileri sürmüştür." (Yıldız, 2007, s. 10). Bu ifadeye göre, oryantalist düşünceler içinde de Batılı dünya görüşünün izleri olduğu görülmektedir. Ayrıca edebî metinler için sızan Batılı emperyalist düşünceler, postkolonyalizm kuramı ile tespit edilebilmektedir.

Kendilerini bir efendi gibi gören Batılı düşünce, Doğulu zihniyeti köleleştirmek için her türlü yolu denemektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalist okumalar, efendi-köle ilişkisinde ezilen tarafı yani karşıt görüşleri desteklemektedir. Batı emperyalist düşüncesindeki zayıf noktaları kullanan Doğulu anlayış, kendine bir alan açarak bu anlayışı eleştirmektedir. Egemen güç ile karşı düşünce arasındaki çatışma, sömüren ve sömürülen arasındaki ilişki üzerinden tasvir edildiğinde, bu durum kültürel materyalist okumalara zemin hazırlayacaktır. Kültürel materyalizm kuramı ışığında postkolonyalist metinlere bakıldığında sömüren ve sömürülen ülkeler arasındaki ilişkinin toplumdan topluma nasıl yorumlandığı ve şekillendiği tespit edilmektedir.

2.6 Postmodernizm Kuramı

“Postmodernizm, kültürel ürünleri ve toplumsal söylemleri mutlak doğruların, sabit kimliklerin ve merkezî otoritelerin dışında değerlendirmeyi amaçlayan; anlamın bağlam içinde çoğul ve değişken olduğunu savunan eleştirel bir yaklaşımdır.” (Hutcheon, 2004, s. 3). Bu tanım, postmodernizmin bilgi ve gerçeklik anlayışını sabit bir referans noktasına değil, çoğul ve göreli yorumlara dayandırdığını ortaya koymaktadır. Hutcheon’un yaklaşımı doğrultusunda, postmodern kuram metinleri tarihsel, kültürel ve ideolojik bağlamları içinde çok katmanlı ve değişken anlamlarla okumayı mümkün kılar. “Postmodernizm, modernizmin evrenselcilik ve totaliterlik eleştirisini temel alarak bilgi, kimlik ve gerçeklik kavramlarını sorgular. Anlamın kesin olmadığı, çoklu yorumların mümkün olduğu ve metinlerin kendiliğinden anlam üretmediği; bağlam ve okuyucunun rolünün belirleyici olduğu bir düşünce sistemidir.” (Hutcheon, 2004, s. 7).

“Postmodernizm, büyük anlatıların geçerliliğine yönelik genel bir şüpheciliği ifade eder ve bilgi ile iktidar arasındaki ilişkileri sorgular.” (Lyotard, 2006, s. 24-35). Lyotard’ın tanımı, postmodernizmin temel eleştirel yaklaşımını özetlemektedir. Büyük anlatıların mutlak doğrular şeklinde kabul edilmesine karşı çıkan bu perspektif, bilgi üretiminin iktidar ilişkileriyle iç içe geçtiğini vurgular. Bu bağlamda, postmodernizm bilgi ve güç arasındaki dinamikleri sorgulayarak tek merkezli ve evrensel açıklamaları reddeder. Böylece kültürel ve toplumsal yapılar üzerindeki hiyerarşik egemenlik biçimlerini de eleştirel bir biçimde analiz etme olanağı sağlar.

Postmodernizm kavramı, modernizm ile birlikte anılan bir düşünce tarzı olarak bilinmektedir. Modernizmin sonrası ya da ötesi şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır. Bu iki kavram sürekli birlikte anılmıştır. Modernizm, “Modernus kelimesi, ilk defa V. yüzyılda Hristiyanlığı resmi din olarak kabul eden Roma imparatorluğundaki pagan toplumlarını, Hristiyan halktan ayırmak amacıyla kullanılmıştır.” (Çetişli, 2011, s. 153) Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere modernizmin bir karşı çıkış, geleneği bir terk ediş gibi algılandığı görülür. “Modernizm kavramını çağdaşlaşma anlamıyla değerlendirerek akla hep yeni, yeni olan, eskiden uzaklaşmış anlamına geldiğini ve

kavramın yakın zamanın eş anlamlısı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür." (Kızılçelik, 1996, s. 9).

> Modern düşünceye ait bakış açılarını bir probleme dönüştürme çabası postmodernizmin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Bu kavram, modernizmin insanlığa sunduğu vaatleri gerçekleştirememesi sonucu bir anti tez olarak ortaya atılmıştır. "Batı dünyasında modernizme ve onun savunduğu akılcılığa, evrenselliğe ve hümanist ideolojilere karşıt bir tavır olarak ortaya çıkmıştır." (Doltaş, 1999, s. 11).

Postmodernizm kavramı, kimi teorisyen ve düşünür tarafından birçok defa yeni tanımlamalara tabi tutulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu konuda bir ortak fikir olduğu görülmektedir. İngiliz tarihçi Arnold Toynbee Bir Tarih İncelemesi adlı eserinde modern dönemin I. Dünya Savaşı ile sona erdiğini ileri sürerek bu kavramı ilk kez kullanmıştır. 1960'lı yıllardan sonra felsefe ve bilim alanında bu kavram ilerleme ve özgürlük anlamında kullanılmıştır. Ayrıca postmodernizm, modernizmin başarısızlıklarının temel nedeni ve nedenlerini anlamak üzere kurulmuş bir felsefi akım olarak görülmüştür (Kolcu, 2015).

Postmodernizm sözcüğü, Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: "Modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin adı." (TDK, 2025). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere postmodernizm, modernizm sonrası gelişen bir akımdır. Bu konuda yapılan tanımlar kimi zaman birbirine benzese de küçük farklılıklar da içermektedir. Terry Eagleton, bu kavramı açıklarken birçok unsura gönderme bulunur.

> Postmodernizm sözcüğü genellikle çağdaş kültürün bir biçimine göndermede bulunur, buna karşılık postmodernlik terimi özgül bir tarihsel dönemi çağrıştırır. Postmodernlik klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçeveler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerinden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır (Eagleton, 2011, s. 9).

Postmodernizm ile modernizm arsındaki kimi zaman sınırlar kalkmıştır. Zira postmodern eserlerde her konu ve teknik kullanılabileceği için modernizme ait unsurlardan yararlanılabilir. Bu açıdan bakıldığında bu kuram gerek dilde gerek içerikte çoğulculuktan yana bir tavır almaktadır. Ayrıca postmodern eserlerde çoğulculuk benimsendiği için okur, eser, yazar merkezi bir konuma getirilmiştir.

> Postmodernizmi modernizm sonu olarak kabul edenler olduğu gibi, modernizmin geliştirilmiş hali olarak da kabul edenler bulunmaktadır. Fukuyama ve Baudrillard gibi isimler ise postmodernizmi tarihin sonunu ilan eden akım olarak görmektedirler. Postmodernizmi, sanayi sonrası toplumunun bütün kargaşa ve belirsizliğini üzerinde taşıyan bir hareket olarak tanımlamak mümkündür. Postmodernizm sözcüğünü felsefe alanında ilk olarak Jean-François Lyotard kullanmıştır. Lyotard, sözcüğü, 1979 yılındaki Postmodern Durum adlı kitabında kullanmıştır. Lyotard'a göre postmodernizm, modernliğin geldiği en uç noktadır. Lyotard'ın kitabındaki iddiası aslında ideolojilerin ve üst söylemlerin sonuna gelindiği şeklindedir (Soykan, 1993, s. 116).

Postmodernizm, edebiyatta farklı söylemler ile kendine yer bulmaya çalışır. Bu söylemler şunlardır: Dil oyunlarında bilgi kaynaklarında çoğulculuğun benimsemesi, genel geçerlik iddiasının reddedilmesi, gerçeği olabildiğince değiştirme düşüncesi, insan ruhunun parçalanması, mutlak doğruya karşı çıkılması ve metin dışındaki unsurlarla birlikte metnin yorumlanması gibi sıralanabilir. Postmodernizm, edebiyatın sınırlarını zorlayan ve sanat eserin kabul edebileceği bir gerçekliğe bile tahammülü olmayan bir edebiyat anlayışıdır. Bu bakımdan bu anlayış, gelenekçi edebiyatın bağlı olduğu her şeyi karşısına alır. Toplumun vazgeçilmez unsurları olan aile, gelenek, dil gibi kavramlara saldırabilir. Dili bozup ulusal değerleri yerle bir edebilir. Modern toplumlarda; vatandaşlık, birey olmak gibi kavramlar ve kurumlar son derece önemlidir. Bu kurumların ve kavramların toplumdan yok edilmesi kolay olmayacaktır. Derrida "Farklı sınıfların aynı maddeyi bir yemeğin çeşitli kısımlarını sırasıyla tüketilerek eşitlendiği ve bunun negatif bir eşleme olduğunu söyler." (Doltaş, 1999, s. 35). Yine postmodernizm, gelenekçi toplumlarda toplumun yaşamasını sağlayan unsur ile sonradan eklenen unsurlar üretimde değil tüketimde eşitlenmesi esasına dayanan bir görüştür. Bu görüş geri kalmış ülkelerde istenen sonucu vermeyebilir. Bununla birlikte Jack Derrida'nın başını çektiği yapıbozumcu postmodernistlere göre metni oluşturan her sözcük ya da söz çizgiyi kendine antitez oluşturmaktadır. Postmodern edebiyat kuramı içinde, dilin çok çeşitli kullanımları metinler arasında bir alışveriş oluşturarak farklı anlatım teknikleri meydana getirmektedir (Kolcu, 2015).

Postmodern metinlerin bir algı oluşturma fikri etrafında şekillendiği düşünülürse bu durum kültürel materyalizm kuramı içinde de değerlendirilebilir. Egemen güce karşı yapılan her türlü dil, kültür ve kurumlardaki saldırı, yeni toplum inşası bu bağlamda ele alınabilir. Bu tür metinlerin edebî eserler dışında kullanılması da toplumun dönüştürülüp değiştirilmesinde önemli bir yere sahip olacaktır.

> Modernizmin ileri sürdüğü hatta tabulaştırdığı değerlerin benimsetilmesinde ve bu değerlere sahip insanların yönlendirilmesinde – kısaca kanonlaştırma çalışmalarında- kitle iletişim araçlarının özellikle de televizyon ve bilgisayar dünyasının önemli rolü vardır. Televizyonda yer alan reklam, haber kuşağı, dizi film; ya da sinemaların kurmaca bir metne dayandığı göz önüne alınırsa insan algısının dönüştürülmesinde bu metinlerin tesiri yadsınamaz (Arık, 2017, s. 48).

Postmodern yazarların oyunsallık ilkesi ile okuyucuyu da eserin içine çekmesi son derece önemlidir. Artık eserleri okuyucu ve yazar birlikte oluşturmakta esere ait problemleri de aynı doğrultuda çözmeye çalışmaktadır. Anlamın bu iki kutup arasında gidip geldiği düşünülürse bu durumda çoğulculuk terimi ile açıklanabilir. Rasim Özdenören'in bu konudaki tespitleri de okuyucu ve yazar arasındaki eseri yaratma sürecini açıklar düzeydedir. Okuyucu okuduğu bir öyküyü kendi kendine özetlemeye çalıştığında aslında öyküyü yeniden oluşturmaktadır. Okunan öyküden ilham alınarak meydana getirilen bu öykü, okurun yeniden yazma eyleminin bir ürünüdür (Özdenören, 2018). Bu açıdan bakıldığında okur ve yazar arasında bir diyalektik olduğu söylenebilir. Anlamı, çok boyutlu bir yapı gibi gören postmodern yazarlar, metni de bir oyun gibi gördüklerinden bu çoğulculuğu benimsemiş olabilirler. Yıldız Ecevit bu konuda Umberto Eco'ya katılarak şu değerlendirmede bulunmaktadır:

> Postmodernist yazar seçkinci değildir (…) okurun metinden zevk alması için bilinçli olarak eğlendirici görünümlü öğelerle donatır metnini. Eco, okurunun her şeyden önce konu aracılığıyla eğlenmesini istediğini söyler. Bu yaklaşım kimi anlatıda, metin aracılığıyla okurla oynanan bilmecemsi/bulmacamsı bir oyuna dönüşür (Ecevit, 2016, s. 74).

Postmodern yazarlar, metin içinde yaptığı bu tür oyunlar ile metni bir eğlence alanına dönüştürmüştür. Bu durum, okur ile yazar arasında gizli ve keyifli bir anlaşma sistemi oluşmasını sağlar. Okurun oyuna dâhil olup bulmacaları çözmesi ile metin çok katmalı bir yapıya dönüşür. Metin, okur ve yazar üçlüsünün bu anlam sarmalı içine girmesi ile postmodern yazarlar, çok farklı anlatım teknikleri kullanmıştır.

Postmodernizm kavramı, Federico de Onis tarafından ortaya atılsa da bu kavram için net bir başlangıç tarihi belirlenemez. 1930'larda karşımıza çıkan bu kavram önce İngiltere sonra da ABD'de devam etmiştir. Postmodernizm ile modernizm arasında sınırlar tam belli olmadığı için bu bağlamda Kafka, Beckett, Borges ve Nabokov gibi eski yazarların da postmodern olabilecekleri söylenmektedir. Marcel Proust, James

Joyce ve Thomas Mann gibi tanınmış yazarların da bu anlayış içinde eser verdiği bilinmektedir.

Türk yazarlar, Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar toplumun birçok sorunu ile doğrudan ilgilendiğinden Batılı kaynakları uzaktan takip etmiştir. Bu sebeple XX. Yüzyıl başlarına kadar postmodern eserler Türk edebiyatında görülmez. Postmodern eserler, Türk edebiyatında 1960'tan sonra görülmeye başlanmaktadır. Türk yazarlar 1970'li yıllarda sonra postmodern anlayış içinde metinler yazmıştır. Türk edebiyatında modernizmin atlanarak doğrudan postmodernizme geçilmesi bu anlayışın geç benimsenmesinin sebebi olabilir. Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar adlı yapıtı bu alanda yazılmış ilk eser olarak kabul edilmektedir. Atay'ın bu eseri aynı zamanda geleneğe karşı bir başkaldırı özelliği taşımaktadır. Bu yüzden bu roman yazarın edebiyat dünyasındaki yalnızlığını da göstermektedir. Yıldız Ecevit, Atay'ın bu yalnızlığını şöyle ifade etmektedir:

> Atay'ın Tutunamayanlar'ı toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla yazmadığı bellidir. Toplumdan çok, insanın iç dünyasıdır bu metnin odağına yerleşen; insan bilincinin kıvrımları, bilinçaltının labirentleri ve Carl Gustavo Jung'un deyişiyle, onun ortak bilinçaltının arketipleri imgeleşir romanın dokusunda. Ezen-ezilen ilişkisi ekseninde kurgu kalıplarıyla oluşturulmuş romanların ortasına yabancı bir madde –belki de bir patlayıcı- gibi düşer Atay'ın romanı; uzun süre görmezden gelinir. 'Neden yazdıklarımı anlamıyorlar, neden çevrede kimse yok?' diye yakınır Atay günlüğünde. 'Belki de anlaşılacak, önemsenecek bir şey yazmadım, yapmadım.' der. Öncü bir sanatçının endişeleridir bunlar (Ecevit, 2016, s. 86).

Döneminin ötesinde yazdığı bu eser ile Oğuz Atay, çağdaşları tarafından reddedilmiş ve yalnızlığa itilmiştir. Türk edebiyatında ödediği bu bedel, postmodern anlayışın zamanla hızla yayılıp eserlerde sıkça kullanılmasını sağlamıştır. Oğuz Atay'dan sonra Yusuf Atılgan ve Ferit Edgü postmodern anlayışa göre eserler vermiştir. Bu anlayışa bilinç akışı tekniği ile destek veren Bilge Karasu ve büyülü gerçekçilik akımıyla yeni bir çığır açan Latife Tekin de katılmıştır. Bu yolda Orhan Pamuk emin adımlarla ilerlemiş, Türk ve dünya edebiyatında önemli bir yere gelmiştir.

Daha sonraki dönemlerde; Adalet Ağaoğlu, Nedim Gürsel, Selim İleri, Ayla Kutlu, Hilmi Yavuz, Erhan Bener gibi yazarlar, Türk edebiyatında modern-postmodern metinler yazmışladır. Doksanlı yıllarda Hasan Ali Toptaş, İhsan Oktay Anar gibi yazarlar aynı çizgide metinler üreterek bu anlayışı bir üst seviyeye çıkarmıştır. Bugün

ise postmodern edebiyat anlayışında; Murat Uyurkulak, Sema Kaygusuz, Şule Gürbüz, Ayfer Tunç, Murat Gülsoy, Buket Uzuner gibi daha pek çok yazar bulunmaktadır.

Postmodernizmde çok seslilik ve çok kültürlülük oldukça önemli bir unsurdur. Bu anlayış kendisini çok parçalılık esası üzerine kurmuştur. Bu açıdan bakıldığında postmodernizm, hiyerarşik düzeni tam anlamıyla yıkmaktadır. Dolayısıyla kültürel materyalist okumalar için bu durum bir fırsat oluşturmaktadır. Postmodern eserlerde, karşıt düşünceler ile egemen gücün düşüncesi aynı metnin içinde yer alabilir. Ayrıca bu dönem metinleri; güçlü ile zayıfın, işçi ile patronun, kral ile halkın yan yana geldiği metinler olduğu için her iki düşüncenin de karşılaşması olarak görülebilir.

Mikhail Bakhtin, içinde birçok unsurun yer aldığı bu tür edebiyat metinlerine karnaval adını vermektedir. Karnaval; farklı özne, nesne ve görüşlerin bir araya gelmesiyle oluşan, günlük hayatta yan yana gelemeyecek şeylerin özgürce bir arada bulunmasından meydana gelen duruma karşılık gelmektedir. Bakhtin, karnaval kelimesi ile aynı zamanda oyunsallığı ve eğlenceyi de birlikte ele almıştır. Karnavallar aynı zamanda birçok düşüncenin bir arada bulunduğu bir alandır. Karnavalların ilk düzenlendiği yıllarda, insanların sınırları aşması ve abartılı davranışları sebebiyle bazı sorunlar ortaya çıksa da sonraki dönmelerde bazı önlemler alınmıştır. Yüzlerine maskeler takan ve boyalar süren insanlar kıyafetlerini de değiştirerek kendisi olmaktan olabildiğince uzaklaşarak düşüncelerini rahatça ifade etmiştir. Kültürel materyalist okumalarda bu durum, karşıt görüşün düşüncelerini özgürce ifade edebileceği bir alan olarak görülmektedir.

Fantastik unsurlar, postmodern edebiyatta önemli bir yere sahiptir. Gerçeklik algısını yıkarak metnin kurmaca olduğunu gösteren postmodern yazar, bu şekilde metnin bir oyunsallık merkezi olduğunu vurgulamaktadır. Distopik romanlarda kullanılan kimi fantastik ögeler, bu açıdan incelendiğinde bu tür okumalara önemli bir derinlik katabilir. Oyunsallığın çok sık kullanıldığı bu tür postmodern fantastik metinlerde egemen güç ile aykırı düşünceler arasındaki çatışma da farklı okumalara zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında fantastik eserler, kültürel materyalist okumalar içinde önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu tür romanlar gerek Tanzimat gerekse 2000'li yıllara kadar içinde barındırdığı olağanüstü unsurlar

nedeniyle pek önemsenmemiş hatta popüler roman sayılarak edebî nitelik taşımadığı kabul edilmiştir. Dünya edebiyatında ise J.R.R. Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi ve J.K. Rowling'in Harry Potter kitaplarını yazmaları ve bu eserlerin sinemaya uyarlanmasıyla bu tür kendini kabul ettirmiştir. Fantastik postmodern metinler, ütopik ve distopik romanlarda son yıllarda önemli bir unsur olarak okuyucunun karşısına çıkmış ve okuyucu tarafından da beğenilmiştir.

Postmodern anlatılar; oyunsallık, çokseslilik, çok kültürlülük ve fantastik kurgu gibi birçok unsuru edebî metinlerde daha etkili yansıtabilmek ve diğer kuramlarla derinlemesine okumalar yapabilmek için birtakım tekniklerden ve ögelerden yararlanmaktadır. Postmodern edebiyat kuramı; metinlerarasılık, pastiş, parodi, montaj, ironi kolaj, üst kurmaca gibi anlatım yöntemlerinin yanında; mekân, zaman, olay örgüsü, şahıs kadrosu, tema, bakış açısı gibi dekoratif unsurları da kullanmaktadır.

Bireyin gündelik yaşamında önemli bir yer tutan mekân, edebî metin tahlillerinde önemli bir yere sahiptir. Postmodern metinlerde mekân ve zaman kavramının çok boyut kazanması ile birlikte bu iki kavram üzerine çalışmalar artmıştır. Zaman ve mekân kavramlarının edebî metinlerdeki ilişkilerini inceleyen Bahktin, bu iki unsurun anlatıda bir kuram olması gerektiğini söylemiştir. Bakhtin'in chronotope (kronotop) adını verdiği bu iki unsur; farklı kültür, din sınıf ve kökendeki insanları aynı mekân ve zaman üzerinde birleşmesini anlatmaktadır.

> Edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantılarına kronotop (harfiyen anlamıyla, "zaman-uzam") adını vereceğiz. Bu terim (zaman-uzam) matematikte kullanılmaktadır ve Einstein'ın Görelilik Teorisi'nin parçası olarak geliştirilmiştir […] Görelilik Teorisi'nin barındırdığı özel anlam bizim amaçlarınız açısından önem taşımıyor; edebiyat eleştirisi için hemen hemen (ama tamamen değil) bir eğretileme olarak ödünç almaktayız. Bizim açımızdan taşıdığı önemse uzam ve (uzamın dördüncü boyut olarak) zamanın birbirinden ayrılmasını ifade ediyor olması (Bakhtin, 2001, s. 296).

Postmodern metinlerde zaman ve mekân, gerçeğin kurgulanmasında ve parçalanmasında önemeli bir yere sahiptir. "Postmodern mekân kavramı, genişlik ve belirsizlik üstüne kurulur ve bu yüzden aidiyet duygusunu, mekânla özdeşleşmeyi anlamlandırmayı yok eder." (Aşkaroğlu, 2015, s. 141). Postmodern metinler bu şekilde okurun bu belirsizliği kullanarak yeni anlamlar üretmesini istemektedir. Mekân ve

zaman unsuru kullanılarak her şeyin bir kurgudan olduğu fikri ön plana çıkarılmaktadır. Ütopik ve distopik romanlarda kullanılan bu tür mekânlar; heterotopya ve heterokroni kavramları ekseninde incelendiğinde daha derin okumalara yol açacaktır. Zamandan ve mekândan sapmaları içeren bu kavramlar, distopya başlığının altında daha detaylı incelenecektir.

Postmodern metinler, kendinden önceki metinlerle bir alışveriş içindedir. Yeni bir durum ortaya çıkıncaya dek kendinden önceki metinlerle birlikte var olmaya çalışır. Bu açıdan bakınca postmodernizm, kendinden önceki metinlere sadıktır. Bunu yaparken bazen montaj, pastiş veya metinlerarasılık gibi çok tartışmalı metotları da kullanabilir (Kolcu, 2016). Bu metotlar sayesinde metinlerin çok katmanlı yapısı daha açık hale getirilir. Bununla birlikte gerek distopik gerek kültürel materyalist okumalarda bu teknikler metinin iç yapısını daha görünür yapacaktır. Postmodern aydınlar, muhalif metinleri daha iyi anlayıp açıklayabilmek için postmodern anlatı tekniklerinden yararlanmışlardır.

Her anlatı kendi içinde bir bütünlük taşır. Bu açıdan bakıldığında edebî eserlerde biçim ve içerik uyumu önemlidir. Postmodern anlatılarda sanatçılar, bu uyumu yakalayabilmek için birtakım anlatı tekniklerinden yararlanır. Bu anlatı teknikleri, postmodern metinlerin anlaşılması ve diğer kuramların incelenmesinde önemli bir unsurdur. Postmodern metinlerde, bu teknikler kullanılarak karşı çıkan görüşler belirlenmiştir. Postmodern anlatı tekniklerden yararlanan karşıt görüş, bu şekilde egemen güç ile bir hesaplaşma içine girmektedir. Postmodern aydınlar; bu suretle egemen güce, var olan sisteme ve ideolojilere karşı çıkmaktadır. Yine postmodern anlatı teknikleri kullanılarak düzene karşı parodik yani gülünç ve alaycı bir tutum sergilenmektedir.

Bu tezin ana izleğini oluşturan aykırı sanat anlayışı, kültürel materyalizm kuramı ile böylece kendine yer açmaktadır. Diğer kuramlarda kullanılan anlatı teknikleri ise bu tarzda bir muarız görüşü ön plana çıkarmadığı için üzerinde durulmayacaktır. Postmodern metinlerde, yazar ya da eserdeki kahramanın egemen güce karşı politik düşünceleri de bu anlatı teknikleri ile ortaya çıkmaktadır. Geleneğe, içinde bulunduğu

düzene, ataerkil sistem ideolojilerine karşı çıkan postmodern aydınlar; metinler arası ilişki kurduğu edebî metinler ile yeni bir söylem geliştirmektedir.

> Metinlerarasılık kuramı, metnin kendinden önceki metinlerle olan sıkı alışverişine dayanır. 1960'lı yıllardan sonra gün yüzüne çıkan bu kuramı, Julia Kristeva ve Roland Barthes geliştirmiş ve katkıda bulunmuştur. Bu kuramın en belirgin özelliği metnin kendinden önce yazılmış metinlerle sıkı bir etkileşim içinde olmasıdır. Kristeva metinlerarasılığı açıklarken "Kabaca İki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş bir tür konuşma ya da söyleşin biçimi olarak" tanımlar. (Aktulum, 2000, s. 17).

Postmodern metinlerde sıkça kullanılan metinlerarasılık kuramı, eserin anlaşılması ve anlamlandırılması açısından önemlidir. Bu yöntem ile sanatçılar, geçmiş dönmelere ait metinlere göndermede bulunarak eserler arası geçişler yapmaktadır. Yeniden yazma olarak da bilinen bu kuram, geçmiş ile bir hesaplaşama şeklinde tanımlanır. Yıldız Ecevit'in metinlerarasılık kuramının kullanımı ile ilgili açıklamaları son derece önemlidir.

> Üstkurmaca yazarı çoğu kez, kendi ürettiği öykülerin yanı sıra, daha önce başka yazarlar tarafından üretilmiş metinleri de malzeme olarak kullanır romanında; onlardan yola çıkarak yeni metinler üretir. Kimi kez eski ürünlerden alıntılar yapar; çoğu kez de onları parodi/pastiş düzleminde yansıtır metnine. Somut gerçekliğin yerini metinlerin dünyası almıştır. Belki de içinde yaşadığı gerçekliğe yabancılaşan çağcıl yazarın, bütünleşmekte zorlandığı gerçekliği yansıtmayı bırakıp daha önce başka yazarlar tarafından yazılmış metinlerin dünyasına sığınması onlardan yola çıkarak ikinci elden yeni bir kurmaca gerçeklik yaratması demektir bu (Ecevit, 2016, s. 110).

Metinlerarasılık kuramının yeni bir kurmaca gerçeklik dünyası oluşturma fikri ile ilgili çalışmaları son yıllarda artmış ve bu konuda birçok düşünür ortaya çıkmıştır. Metinlerarasılık kavramı Julia Kristeva ile gündeme taşınsa da bu kavram daha sonra Michel Butor, Alain Robbe Grillet, Nathalie Sarraut gibi sanatçılar tarafından da kullanılmıştır. Metinlerarasılık; edebiyat, şiir, roman gibi sanat dallarının dışında her alanda kullanılmıştır.

Metinlerarasılık 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıksa da eski metinlerde de görmek mümkündür. Batı'da Rebelais, Montaigne, Proust, Joyce gibi klasik ve modern yazarlar bu tekniği kullanmıştır. Türk edebiyatında; tahmisler, taştirler, muhammesler, hatta nazireler bu kapsam içinde değerlendirebilir. Bir metinin diğer metin içinde kullanılması Divan edebiyatında sıkça denenmiştir. Divan edebiyatında; mazmunların, kafiyelerin, imgelerin gazellerde kullanılması metinler arası bir durumu meydana getirmektedir (Kolcu, 2015). Metinlerarasılık kuramını "söyleşimcilik" adı altında ilk

inceleyen kişi Mihail Bakhtin' dir. Yapıtın toplumsal olaylarla ve tarihle ilişkisini de gösteren Bakhtin, metni çoksesli bir şekilde incelemeye çalışmıştır. Kubilay Aktulum, Bakhtin' in bu düşüncelerini şöyle özetlemektedir:

> Gerçekten de Bakhtin yazınsal türler içerisinde söyleşimcilik yöntemine en elverişli olan romanda farklı seslerin bir anda duyurulabileceğini, romanın resmi söylemin tekseslilik ve tek ülküsellik özelliğine karşı çıkarak devrim yaratan bir tür olduğunu söyler. Bu açıklığı oluşturan ilke, karşılıklı konuşma, bir başka deyişle söyleşim(cilik) yani daha önce belirttiğimiz gibi, bir sözcenin başka sözcelerle ilişki içerisine sokulabilme özelliğidir (Aktulum, 2000, s. 29).

Bir metnin başka metinlerle ilişkisini Kubilay Aktulum; alıntı, gizli alıntı, anıştırma, gönderge, yansılama, öykünme, anlatı içinde anlatı, basmakalıp söz gibi başlıklar altında toplamaktadır (Kolcu, 2015). Metinlerarasılık merkezli okumalarda hem okuyucu hem sanatçı anlamı kişisel düzeyde belirlediği için kültürel materyalizm kuramı için önemli veriler oluşturmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda; parodi, pastiş, ironi, kolaj gibi anlatı teknikleri karşı çıkan sesleri yansıtmak için kullanılmıştır. Bu suretle egemen güç ile bu duruma karşı çakan düşünce arasındaki çatışma, bu teknikler ile ortaya çıkarılabilir.

Metinlerarasılık kuramın içinde önemli bir unsur olan yanılsama; içinde oyun barındıran, okuru eğlendirmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Yazar dil üzerinden hareket ederek bir yabancılaştırma ve dönüştürme çabası içindedir. Güncel Türkçe Süzük'te bu kavram "Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütününü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türü." (TDK, 2025) şeklinde tanımlanır. Parodi anlatımın en önemli unsuru, metni konu olarak taklit edilmesidir. Postmodern metinlerde, belli döneme ait toplumsal mesaj verilmek istendiğinde parodi tekniği kullanılmaktadır. Parodi esas metni eleştirmekle birlikte onun ardında yatan düşünce sistemini de yörüngesine almaktadır. Postmodern mizah anlayışının bir ürünü olan parodi, karşıt düşünceyi; yerme, eleştirme ve iğneleme amacıyla kullanılmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda, egemen gücün düşünce sistemi parodi tekniği ile eleştirilmekte ve aykırı görüşe alan açılmaktadır. Metnin biçimi aynen korunarak içerikte değişikliğe gidilir. Bu değişiklik kitabın bir kısmını da içine alabilir ya da eserin tamamında da uygulanabilir. Kubilay Aktulum' un parodi (yanılsama) ile ilgili düşünceleri şöyledir:

> Bir metni başka bir amaçla kullanmak, ona yeni bir anlam yüklemektir. Bir yapıtı değiştirip yerine yeni bir yapıt oluştururken aranan şey daha çok destan türüyle alay etmektir. Bunu yaparken de yazarlar soylu, ciddi bir metni, çoğunlukla sıradan başka bir metne, ya da soylu bir metnin biçemini hiçbir kahramanlık olayı anlatmadan sıradan bir konuya uyarlarlar (Aktulum, 2000, s. 117).

Bir metni parodi ile alaya almak sanatçının bütün metinlere aynı uzaklıkta olma düşüncesi ile de örtüşür. Postmodern metinlerin bir oyunsallık içinde yazıldığı düşünülürse bu tür metinlerin anlamı kendi içinde sakladığı unutulmamalıdır. Ayrıca bu tür metinlerde tekrarların ve dil oyunlarının alay etme konusu ile ilgili olduğu söylenebilir. Türk edebiyatında ikinci yeni şairi Ece Ayhan'ın Melahat Geçilmez şiiri bu bağlamda değerlendirilebilir. Türk milletinin tarihe kazıdığı "Çanakkale Geçilmez" sloganını bir hayat kadını üzerinden anlatması, bu alaya almaya örnek gösterilebilir. (Kolcu, 2015).

Bir metnin başka bir metin içinde biçim olarak taklit edilmesi şeklinde tarif edilen pastiş, postmodern anlatılarda da sıkça kullanılır. Türkçe günlük Süzük'te "Başka sanatçıların eserlerini taklit yoluyla meydana getirilen sanat eseri." şeklinde tanımlanır (TDK, 2025). Pastiş bir metnin söylem ve tarzına öykünürken parodi daha ziyade konusu ile ilgilenir. Bu iki kavram zaman zaman karıştırılabilir.

Modern metinlerin görmezden geldiği kimi geleneksel metinler bu teknik sayesinde yeniden göz önüne getirilir. Tarihsel olana hem yapı hem de teknik olarak bir geri dönüş gibi düşünülebilir. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki pastiş tekniği sadece biçimle değil üslup ile de yapılabilir. Bir metinin diğer metne dönüştürülmesi yapılırken metnin ciddiyetine uygun şekilde yapılmalıdır. Öykünmenin nasıl olması gerektiğini konusunda Ali İhsan Kolcu şöyle bir açıklamada bulunur:

> Yazar kendinden önceki metni taklit ederek yeni bir metin yazar ve okuyucu bu yeni metnin daha önceki metinlerle ilişkisini tespit edebilir. Bu bakımdan pastiş metinlerarası ilişkilerde kendisini en çabuk ele veren yöntem biçimidir. Genelde çok beğenilen ve tutulan eserler taklit edilir. Fakat her taklit Aslı'nın sesini taşır (Kolcu, 2015, s. 328).

Bu tekniğin dünya edebiyatında ve Türk edebiyatında birçok kullanımı vardır. Divan edebiyatında mazmun kullanma ve nazire yazma geleneği bu teknik içinde değerlendirilmektedir. İhsan Oktay Anar'ın kimi romanlarında halk hikâyelerine, üslup olarak öykündüğü bilinmektedir.

Ciddi bilinen bir yazarın eseri gülünç ve eğlendirici bir esere dönüştürme işine ironi denilmektedir. İroni sözcüğü, ilk kez Antik Çağ'da Sokrates'in metinlerinde görülmektedir. Sokrates, ironiyi bir silah gibi kullanarak halkı aydınlatmayı amaçlamıştır. İronide görünen ile içerik arasında bir zıtlık söz konusudur. İroni, ilerleyen süreçlerde mizahi yönü ağır basan bir yapıya dönüşmüştür. Bu kavram "Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme." (TDK, 2025) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavramı parodi ile karıştırmamak gerekir. Kubilay Aktulum, gülünç dönüştürme dediği ironi ile parodi arasındaki farkı şöyle izah eder:

> Bir yapıtın konusunu ve içeriğini değiştirerek daha çok ciddi bir yapıttan gülünç ve eğlendirici bir yapıt türetmek, bir ölçüde bir başka yazarın yapıtına ait tümceleri ya da dizeleri eğlendirmek amacıyla dönüştürmek olan yansıtmadan ayrı olarak, ondan türeyen alaycı (gülünç) dönüştürüm, yine soylu bir metnin eylemini ya da konusunu olduğu gibi sürdürerek yani yapıtın temel içeriğini ve anlatısal devinimini değiştirmeden, onu bildik, sıradan, yeni bir biçemde yeniden yazmak olarak tanımlanır. Bu yönteme başvuran yazarın amacı, dönüştürdüğü yapıt konusunda biraz 'yergi' yapmak, biraz eğlendirmektir (Aktulum, 2000, s. 126).

Postmodern metinlerde, yeniden yazmak tekniği önemli bir yere sahiptir. İroni tekniği ile yazar, metini hem gülünç duruma düşürür hem de metinle alay ederek yaptığı işi amaç edinmiş olur. Yazar, eski dönmelerdeki bir metni ironi tekniği ile güncellemiş ve çağa uydurmuş olur. İroni tekniği, aykırı görüşü ön plana çıkardığı için kültürel materyalist okumalarda karşıt görüşe büyük bir alan açmış olur. Ayrıca bu teknik ile egemen güç eleştirilmekte ve sisteme karşı muarız bir duruş sergilenmektedir. Postmodern metinlerde, metnin kurgu olduğunun hissettirmek amacıyla kolaj tekniği kullanılmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük' te "kes, yap" şeklinde tanımlanan bu sözcük, alınan parçaların ana bütüne uygun olarak metne yerleştirilmesine denir (TDK, 2025) Bu kavramı, Kubilay Aktulum şöyle açıklamaktadır:

> XX. yüzyılın en önemli yeniliklerinden biri olarak kabul edilen, daha önce var olan yapıtlardan, nesnelerden, iletilerden belli sayıda unsuru alıp yeni bir yaratı içine sokmak olan kolaj (yapıştırma), 1910'lu yılların başında plastik sanatlar alanında doğar. "Yapıştırma resim" olarak da bilinen kolaj yöntemi, görsel sanatlarda özellikle 1912-1913 yıllarında kübist ressam Braque ve Picasso'nun uyguladıkları gibi, gazete kâğıdı, kumaş, duvar kâğıdı, posta pulları, afişler, fotoğraflar vb. buluntu nesnelerin bir pano ya da tuvalde çoğunlukla da boyanmış yüzeylerle birlikte kullanılmasına, sanat dışı bir gerçekliğe ait bir nesneyi tuvalin üzerine yapıştırırken onu tablonun düzenlenişinin bir hareket noktası yapmaya dayanır (Aktulum, 2000, s. 223).

Edebî metinlerde; dilsel ögelerin, farklı metin türlerin ve stillerin metinsel bir bütünlük içinde bir araya gelmesi ile kolaj tekniği uygulanmaktadır. Kolaj tekniği ile metin dışı

unsurlar bir araya getirilerek bir kompozisyon oluşturulur. Edebî eserlerde birbirinden bağımsız türler, kolaj tekniği ile bir araya getirilerek çok seslilik, parçalanmışlık ve bütünlük, zamansal ve mekânsal farklılıklar birlikte kullanılmaktadır. Bu sayede hem metin kendi içinde bir uyuma kavuşmakta hem de eserde üslup çeşitliği ortaya çıkmaktadır.Dünya ve Türk edebiyatında bu tekniği kullanan birçok yazar bulunmaktadır.James Joyce'un *Ulysses* romanı, Wirgina Woolf'un *Mrs. Dalloway* romanı bu tekniğin en iyi örnekleri sayılmaktadır. Metinlerarasılık başlığı altında ele alınan kolaj tekniği, eleştirel okumalarda önemli bir yere sahiptir.Bu teknik, Türk edebiyatında özellikle Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* ve Elif Şafak'ın *Aşk* romanı gibi eserlerde kullanılmıştır. Kültürel materyalist okumalarda, metinlerarası tekniklerle elde edilen verilerin metindeki karşıt görüşün ideolojisini yansıttığının belirlenmesi, eserin çok boyutlu incelenmesine önemli katkılar sağlar.

1980'li yıllarda Linda Hutcheon tarafından üstkurmaca şeklinde adlandırılan bu teknik, yazma eyleminin kurmaca metin içinde kurgulanması biçiminde tanımlanır. Yazarın, metni nasıl yazdığını o metnin içinde anlatması ya da yazma sorunlarını metninin ana konusu haline getirmesi olarak da bilinmektedir. Yazar, metnin içine okuru alarak romanını nasıl oluşturduğunu okurla paylaşmaktadır.

> Metafiction (üstkurmaca), romanda ve hikâyelerde anlatılanların gerçek gerçeklik değil, kurmaca gerçeklik olduğunu, anlatı dokusu içinde illüzyonu kırarak okuyucuya açıklama cesareti gösteren, roman ve hikâye kurgusu içinde zaman zaman veya tümüyle yazma eylemi üzerine açıklamalara yer veren, anlatı içinde anlatının araştırılmasını ve sorgulanmasını yapan eserlerdir (Aytaç,1999, s. 207).

Üstkurmaca; kurmaca içinde kurmaca, roman içinde roman olarak tanımlanır. Bu bağlamda edebî metin, iç içe geçen kurmacalar şeklinde nitelendirilir. Kurmaca ile gerçeğin sorgulandığı bu tür metinlerde, okuyucuya metnin kurgu olduğu hissettirilmeye çalışılır. Bu tür metinlerde bilgi, okurun çabasıyla elde edilmektedir.

Yazar; örtük veya açık bir şekilde kurmacanın konusunu ya da yazma eylemini, yazarın olaylara ya da kahramana doğrudan müdahalesini, gerçek ve fantezi ilişkisini eserinde anlatabilir. Üstkurmaca romanda, somut yaşam tabakasıyla kurmaca gerçeklik aynı düzlem içinde hareket edebilir. Yazar; romanında birbiriyle çelişkili gerçeklik düzlemleriyle soyut bir kurgu dünyası arasında ilişki kurabilir. Postmodern metinlerde, üstkurmaca yazarının en çok kullandığı ana ögelerden biri de gerçek ile

oynamadır. “Oyun kurmaca ve gerçek kavramlarının kaygan bir zeminde sürekli yer değiştirdikleri bu üstkurmaca metinde, roman kişilerin yazma edinimleri oyunla bütünleştirilir. Onlar oyun yazarlar/kurgularlar/düşlerler oyun romandaki en geniş anlam oyununda sahip olan imgedir.” (Ecevit, 2016, s. 105). Kurmaca metinlerde yazarlar, yazma edimini bir oyun olarak kurguladıkları gibi, kimi zaman da oyunu bir imge gibi kullanmaktadır.

Postmodern edebiyatın önemli bir tekniği olan üstkurmaca (metafiction), “Yazarın, “yazma eylemi”ni kurmaca metnin bir parçası durumuna getirmesi, “nasıl yazdığını anlatması” ve romanın içerisinde yazma eylemi ile ilgili sorunlar konusunda düşünce üretmesi, özetle roman teorisini roman pratiği içerisinde göstermesidir. (Yalçın-Çelik, 2005, s. 46). Postmodern metinlerde; politik ya da eleştirel yorumları bir arada tutan yazar, üstkurmaca tekniği ile metne derinlik katmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda edebiyatın sınırlarını zorlayan üstkurmaca tekniği, karşıt okuyucuyu etkileşimli hale getirir. Yine bu teknik ile egemen güce karşı, okur farkındalığı artırılır ve karşı çıkan görüşler ile yazar daha derin ilişki kurmaya başlar. Ayrıca distopik eserlerde alt kültürü temsil eden popülist romanlar, okur algısı ile oynayıp gerçeği farklı bir şekilde anlatabilir.

3. ÜTOPYA VE DİSTOPYA KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Ütopya ve distopya kavramları birbirinin devamı niteliğinde olduğu için birlikte ele alınması gerekmektedir. Distopya kavramını tanımlamadan önce ütopyanın ne olduğunun bilinmesi önemlidir. Ütopya, "Gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce." (TDK, 2025) olarak tanımlanır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ütopya, aslında olmayan, gelecekte tasarlanan bir düşünce ya da bir toplum olabilir. Ütopya sözcüğü, Kumar'a göre "Ütopya hem hiçbir yerdir (outupia) hem de iyi bir yerdir (eutopia). Mümkün olmayan ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamak: Ütopyanın kelime anlamı ve özü de budur." (Kumar, 2005, s. 9). İçinde yaşadığı dünyadan memnun olmayan bireyin hayallerini gerçekleştirebileceği bir cennet tasavvur etmesi bu tanımın diğer bir açılımı da olabilir.

Ütopya kavramı, bugüne kadar birçok araştırmacı-yazar-kuramcı tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımlar etrafında çeşitli tartışmalar cereyan etmiş ve bu durum ütopya eserlerinin çok boyutlu incelemelerinin önünü açmıştır. Ayrıca bu tartışmalar, ütopya kavramının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine ve edebiyatın yanında; sosyoloji, hukuk, felsefe, antropoloji, siyaset bilimi ve hatta mimari gibi farklı disiplinlerde de kullanılmasına imkân sağlamıştır. "Sözcüğün kökeni Latince olan ütopya 'olmayan yer' anlamındadır. Yunancada 'u' yok, olmayan anlamında bir olumsuzluk ekidir, 'topos' yer anlamına gelmektedir." (Akkoyun, 2016, s. 18).

> Anlatının merkezinde yazarın tasarladığı alternatif toplum bulunur. Bu alternatif toplum, sosyal yapısı, tasvir ettikleri ve teşvik ettikleriyle ütopya metninde klasik romandaki başkahramanın yerini tutar. Mevcut dünya ve henüz var olmayan daha iyi dünya arasında bir söyleşim oluşturan hayali toplum düzeni, metnin dışsal söylemini oluşturur. Alternatif toplumun düzeni de gezginin yaptığı ziyaretler ve kafası karışık, heyecanlı, kuşkulu bir biçimde sorduğu sorularla okuyucuya açıklanır. Bu toplumdan bir rehber gezgine eşlik eder ve kendi toplumlunun nasıl işlediğini ona ayrıntılarıyla anlatır. Böylelikle gezgin ve rehber arasında geçen ve içsel söylem adı verilen diyaloglarla mevcut dünya ve alternatif dünya arasındaki zıtlık okuyucuya aktarılmış olur. (Moylan, 2014, s. 35-37).

Ütopya ve distopya kavramı, edebî eserlerde birbirinin antitezi olarak görülmektedir. Birinin ütopyası diğerinin distopyası görüşü, edebî eser okumalarında önemli bir tespittir. Bunun için ütopya türünün alt öncüllerinin doğru belirlenmesi, bu tür okumalara yardımcı olabilir. Kültür teorisyeni, Raymond Williams'ın ütopya ile ilgili düşünceleri bu türün anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

> Ütopyacı diye adlandırılan kurmaca eserleri analiz ettiğimizde dört türü birbirinden ayırabiliriz: (a) mutlu bir yaşamın basitçe başka bir yerde var olan bir şey olarak tasvir edildiği cennet, (b) yeni tür bir yaşamın beklenmedik bir olay neticesinde mümkün hale geldiği dışsal açıdan değiştirilmiş dünya, (c) yeni bir tür yaşamın insanın çabasıyla kurulduğu iradeyi dönüşüm, (d) yeni bir yaşamın teknik bir buluş sayesinde mümkün hale geldi teknolojik dönüşüm (Williams, 2013, s. 228).

Ütopyanın ilk örneklerine Antik Çağ'da rastlanırken Rönsans ile birlikte bu türde eserler yaygınlık kazanmıştır. Ütopyanın en bilinen örnekleri arasında yer alan, St. Augustine'nin *Tanrı Şehri*, Campanella'nın *Güneş Ülkesi* aslında özlenen, ulaşılmak istenen fakat olmayan yerlerdir. Bu örneklere Doğu edebiyatında Farabi'nin *El-Medinetül Fazıla* eserini de eklemek yanlış olmaz. Batı'da ütopya örnekleri bu kadar çok iken Müslüman Doğu'da bunun örnekleri oldukça azdır. Bunun sebebi Doğu toplumlarının yaşanılan hayattan memnun olmaları ve dinin etkisi ile değiştirilmiş bir dünya istememelerinden kaynaklanır. Hilmi Yavuz'a göre Müslümanlar, İslam geleneğinin dışında bir dünya yaratma ya da var olan dünyayı değiştirme veya çoğaltma arzusu içinde değildir.

> Ona göre Müslümanlar, Hz. Peygamber'in tamamlanmış, eksiksiz bir dünya görüşü sunduğu kanısındadırlar ve Arapçada 'sapkınlık' ('heresy') anlamına gelen 'Bid'a' kelimesinin, aynı zamanda 'yenilik' anlamına gelmesi bundan dolayıdır. 'İslam', diyor Said, Dünya'yı ne eksiltecek ne de arttıracak bir Dünya olarak görür.' Bu nedenle de mesela, *Binbir Gece Masalları* gibi metinler, süslemeci metinlerdir. Dünya'yı tamamlamaz, dünya üzerinde oynarlar. Müslümanlar, Dünya'nın, edebî bir etkinlikle, değiştirilmesini düşünmezler bile! (Yavuz, 2003, s. 124).

İslami inanışta Müslümanlar, dünyayı bir imtihan yeri kabul ettiğinden daha güzel bir dünyada yaşamak arzusu içinde olmamıştır. Yine İslami inanışa göre en güzel yaşantı "asr-ı saadet" kabul edilmektedir. Yani Müslüman dünyası için bir ütopya varsa bu da asr-ı saadet dönemi olabilir. Bu durumda, Müslümanlar için ütopya sadece gelecek tasarımı değil aynı zamanda geçmiş tasavvuru da olabilir. Batı'da Orta Çağ'dan sonra Rönesans, Aydınlanma, Pozitivizm gibi hareketlere bağlı olarak gelişen süreçlerde insanlar; semavi dinlerden uzaklaşarak tamamen beşer üretimi olan sanal tanrılara yönelmiştir. Bu dönemde dinin etkisinin azalması, Batı'da bu tür eserlerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca Batı dünyasında insanlar artık sadece ahiretteki mutlulukla yetinmeyip dünyada da mutlu olmayı ister hâle geldikleri için bu türde eserler vermeye yeltenmiştir.

Türk edebiyatında ütopya türünün ilk örneklerine Tanzimat edebiyatının ikinci döneminde rastlanılmaktadır. Ütopyanın tarihî gelişiminde Türkiye'de bu türde eser veren yazar ve eserlerden bahsedileceği için burada bu konuya değinilmeyecektir. Bu türün Türk edebiyatına bu kadar geç girmesinin sebebi ise Osmanlı Devleti'nde halkın padişahın mutlak iradesinden farklı bir dünya düşünmemesinden kaynaklanır. Ütopya, güzel bir gelecek tasarlama gibi gözükse de bu yolu, toplumun kurtuluşu olarak okumayıp olumsuz değerlendirenler de vardır. Ütopya kavramından bahseden edebî metinler aynı zamanda siyasi içerikli metinlerdir. Toplumun yapısını, yönelimlerini değiştirmek ve dönüştürmek arzusunda olduğu için bu tür metinler aynı zamanda bir toplum mühendisliği içermektedir. Bülent Somay, ütopyanın felsefeyle ilişkisi olduğunu söyler ve şu açıklamalarda bulunur:

> Çoğu ütopyanın edebi bir metin olma özelliği var. Edebi bir tür demeye kalktığınızda ütopyaya, burada bir zorlukla karşılaşıyoruz çünkü edebi olmayan bir kanadı daima vardır ütopyanın. Dolayısıyla edebiyat dışındaki alana da bu kadar burnunu sokmuş bir anlatı biçimine edebi bir tür demekte ben zorluk çekiyorum. Ama ütopyayı edebi bir tür olarak tanımlamak mümkün eğer istersek. Ne yaparız? Bilim kurgu tanımını alırız-ütopyanın bir bilim kurgu olduğu muhakkak- bilim kurgu tanımından "yazarının bugün ve burada tasarımından farklı, alternatif bir bugün ve burada tasarımı" ifadesini alır, "bugün ve burada tasarımından farklı, alternatif ve daha mükemmel bir bugün ve burada" dediğimiz zaman ütopyayı tanımlamış oluyoruz (Somay, 2001, s. 2).

Somay, ütopik metinlerin yazınsal türlerden bağımsız bir tür olmamakla beraber içlerinde barındırdıkları düşünce itibariyle felsefi metin olduğunu düşünmektedir. Bu tür metinler, edebiyatla ilişkili oldukları kadar felsefeyle ilişkilidir. Ütopyalar, üslupları açısından edebî ürünler olarak sayılmaktadır. Ütopyalar, edebî özelliği dışında toplumsal bir dönüşümü içlerinde barındırmaları ve yeni toplumsal modeller sunmaları sebebiyle de sosyolojik metinlerdir.

*Ütopyalar Sözlüğü'*nde karşı-ütopya için Yunanca 'dus'= 'zor' ve 'topos'='yer' sözcüklerinden türetilen bir terimdir. Ütopyanın, olumsuzluk anlamı veren 'u' öneki ile 'topos' sözcüğünden üretilerek 'olmayan-yer'e işaret etmesi gibi 'distopya' terimi de 'zor/zorlu-yer'i anlatıyor." denir (Riot-Sarcey, 2003, s.149). Ütopya, yaşanılan dönemde var olan sorunlara alternatif olarak yeni bir dünya tasarlamaktadır. Bu dünyayı oluştururken iyiye odaklanır ve her alanda yaşanası bir yer tasavvur etmektedir. Distopya ise kötü bir gelecek öngörüsü ile toplumu belli konularda uyarmaya çalışmaktadır. Distopyalar; siyasi yozlaşma, kadın haklarının yok edilmesi,

yabancılaşma, totaliter yapı, toplumsal tabakalaşma, teknolojik ve sosyal kontrol gibi konuları işlemektedir. Ayrıca bu olumsuz dünya tasvirlerinin gelecekteki boyutunu ve bunun ne gibi sonuçlar doğurduğunu tespit etmektedir (Gürdal, 2018).

> Distopya kelimesini, ekonomist ve filozof John Stuart Mill'in, 1868 yılında Avam Kamarası'nda hükümetin İrlanda'daki toprak politikasını eleştirmek için yaptığı konuşmada ilk defa kullandığı, bugüne kadar kabul gören yaygın bir düşünceydi. Fatima Vieira'nın açıklamasına göre, Mill, "Ütopyanın tam tersi, karşıtı olan bir bakış açısını yansıtmak için bir terim bulmaya çalışmıştı …distopyayı Jeremy Bentham tarafından türetilen 'kakatopya' ile eşanlamlı kullanmıştır." (Vieira, 2010, s. 16).

Bir insanın veya bir topluluğun ütopyasının bir başkasının kâbusu olabileceğini birçok düşünür söylemiştir. Krishan Kumar'a göre karşı-ütopya "En başından beri ütopyayı gizlice takip etmiştir." (Kumar, 2006, s. 172). Ütopya ve distopya türünde yazılan eserler; bulunduğu dönemin sosyal, siyasi, ekonomik şartlarını büyük ölçüde yansıtmaktadır. Ütopya ve distopya yazarı, yaşadığı toplumdaki aksaklıkları tespit ederek toplumu uyarmayı ve onlara tavsiyelerde bulunmayı ihmal etmez. Ütopya veya distopya eserlerinin toplumun sorunlarını yansıttığını ve bu sorunları görünür kılmak amacıyla yazıldıklarını da unutmamak gerekir. Tom Moylan, türün arka planını şöyle açıklamaktadır:

> Sömürü, baskı, devlet şiddeti, savaş, soykırım, hastalık, kıtlık, ekolojik tahribat, buhran ve borç ile dolu bu yüzyıl, ütopik tasavvurun karanlık tarafı olan bu fiktif anlatının ortaya çıkması için gerekli zemini fazlasıyla sağlamıştır. Kökeni, Menippusçu hiciv, realizm ve 19.yüzyıl anti-ütopik romanlara dayansa da distopya, sermayenin, tekelleşmiş üretimin başlamasıyla, yeni bir aşamaya geçmesiyle ve modern emperyal devletin iç ve dış anlamda ulaşım ağını genişletmesiyle, 1900'lerin başında özgün bir edebi tür olarak ortaya çıkmıştır (Moylan, 2018, s. 11).

Birbirinin antitezi olarak da bilinen ütopya ve distopya kavramları, anlamları ve yapıları açısından da zıt özellikler barındırmaktadır. Rüya ve karabasan gibi tanımlanan bu iki kavramı; geçmiş, şimdi, gelecek arasında ilişkileri bakımdan değerlendirmek daha doğru olur. İki türde de toplumu radikal bir şekilde değiştirme arzusu vardır. Tarihsellik içinde incelendiğinde bu iki olgu sadece bir toplum mühendisliği değil, bir radikal değişim ve düşleme biçimidir. Gerçekliğin sınırlarını aşmaya çalışan bu iki kavram, bazen ideale yaklaşırken bazen de çeşitli zayıflıklar ile gerçeğin kırılma noktalarını gösterir.

> Anti-ütopyacılık, ütopyacılık karşıtlığı olarak modernite krizinin içinde, özellikle totaliter ve baskıcı rejimlerin yarattığı sarsıntı etkisi sonucu yükselen, her ütopyacı girişimin

> nihayetinde kapalı ve baskıcı bir sisteme dönüşeceğini savunan yaklaşımdır. Nitekim "anti" ön eki de "karşıt", "zıt", "muhalif" gibi anlamlarıyla ütopyacılığa olan bu karşı duruşu ifade eder (Çörekçioğlu, 2015, s. 29-30).

Ütopyanın karşıtı gibi düşünülen distopya; Türkçede karşı ütopya, yolunda gitmeyen ütopya, anti-ütopya, kötü yer kurgusu, karamsar toplum düzeni gibi biçimlerde literatürde karşılık bulur. XIX. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanan bu kavram, XX. yüzyılda popülerlik kazanır. İnsanların distopya türünde eser vermelerinde; yaşanılanlar sonrasında ortaya çıkan memnuniyetsizliğin, çaresizliğin ve umutsuzluğun, karamsar ya da daha baskıcı alternatif senaryoların etkisi bulunur. Michael Gordin, ütopya ve distopya ile ilgili düşünceleri şöyledir:

> Ütopya bizi bir geleceğe taşıyıp şimdi itham ederken distopya bizi karanlık ve bunaltıcı gerçekliğin tam ortasına bırakır. Burada ve şimdiki semptomlarının ayırdına varıp tedavi etmezsek gelecek olan korkutucu bir geleceği önümüze koyar. Dolayısıyla iki düşsellik rüya ve karabasan aralarındaki kavramsal tarihin neredeyse tanım gereği izin vermediği bir şeydir (Gordin, 2020, s. 8).

Dünyanın her yerinde toplumda meydana gelen ekonomik siyasi, toplumsal eşitsizlikler geleceğin karamsar olacağına dair insanlarda bir inanç oluşturmaktadır. Dolayısıyla distopik romanlarda; kapitalizm, sosyalizm, salgın hastalıklar, makinelerin hakimiyeti, kadına yönelik şiddet, hafıza ve kimlik kaybı, genetik tezler sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar, çevresel kirlenme gibi temalar ön plana çıkmaktadır.

Bu incelemede yukarıda belirtilen temalar ışığında romanlar sınıflandırılacak ve kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır. Ayrıca edebî eserlerde, kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde; feminist, siyasi, psikanalitik, sınıfsal çatışmayı ve çevreyi konu alan distopya türleri bu kuramla birlikte yeniden ele alınarak değerlendirilecektir.

Ütopya ve distopya türünün tarihî gelişim süreci, bu iki türün özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir yer etmektedir. Ayrıca bu iki türün oluşmasında ve gelişmesinde meydana gelen toplumsal özellikler de edebî esere yansıyacağı için bu gelişim süreci oldukça önemlidir. Bu iki türün edebî eserlerde değişen döneme göre toplumda nasıl bir algı oluşturduğu da tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1 Ütopyanın Tarihî Gelişimi

Ütopik düşüncenin doğuşu ütopya türünden çok öncesine dayanır. Bu düşünce insanlık tarihinin başlangıcından itibaren vardır. İçinde bulunduğu toplumdan memnun olmayan her birey yeni ve ideal bir yaşam düzeni düşlemiştir. Bu durum kutsal kitaplarda da bulunur. Kutsal anlatılarda insanın yaratılışı ve dünyanın geçiciliği vurgulanırken daha sonra yeni bir dünya kurulacağından bahsetmektedir. Ütopyaların oluşumunda inançlar, efsaneler, destanlar ve mitlerin etkisi olmuştur. Sümerlilerden Mısır'a, oradan Yunanlılara kadar gelen ütopya, birlikte yaşamanın, zenginliğin ve eşitliğin uyumu olarak nitelendirilmiştir. Antik Çağ'da MÖ VII. yüzyıla ait Hesiod'un *İşler ve Günler'* adlı eserinde insanların kederlerden uzak, rahat ve huzur içinde yaşadığı bir altın çağdan bahsedilmektedir. Hesiod'un *Altın Çağ'ı*, Jambulos'un *Güneş Adaları,* Aristophanes'in *Kadınlar Halk Meclisi*, Likurgos'un *Yasalar*'ı, Kadıköylü Phales'in *Eşit Toplum*'u, Miletli Hippodamus'un *Komünal Kenti*, Plutarch'ın *Yaşamlar*'ı ütopya olarak adlandırılmamasına rağmen ütopya özellikleri taşımaktadır.

> Geçmiş dönemin ütopik devletlerini, Herakles, Prometeus, Dionysos, Helios, Mithra, Zerdüş ve Tao kurardı; ancak bunlar dinsel-kutsal motiflerle süslü efsanelerdi. Ama Antik Çağ onları, iki açıdan dünyalaştırdı. Hem onları laikleştirerek gökten yere indirdi hem de evrenselleştirerek insanlığın ortak mirası haline getirdi (Usta, 2005, s. 8).

Ütopyanın tarihine bakıldığında bununla ilgili ilk çalışmanın Antik Çağ'da Platon'un *Devlet* adlı eserinde yapıldığı görülmektedir. İlk ütopik eser olan *Devlet* yeni ve ideal bir yaşamdan yola çıkarak filozof kralların yönettiği, adaletin hâkim olduğu, bireylerin yeteneklerine göre görevlendirildiği hayali bir toplumdan bahsetmektedir. Platon'un "idealler dünyası" bu bağlamda incelendiğinde *Devlet* adlı eserin ütopik özellikler taşıdığı görülmektedir. Aristo'da Platon gibi ideal bir devlet ve mükemmel bir toplum düşüncesini savunmaktadır. Yalnız Platon'un soyut ve idealist bir yaklaşımı yerine Aristo, daha görünür ve toplumda var olan bir siyasi düzeni benimsemektedir.

> Sümer'den, Mısır'dan, Yunanistan'dan yola çıkan ütopya, Roma'ya, Çin'e, Hindistan'a uğramış, bir süre duraksadıktan sonra yeniden Ortadoğu'ya, Avrupa'ya yayılmıştır. Bundan beş bin yıl önce, Sümerler, insanlığın henüz günahkâr olmadığı, bolluğu ve huzuru tanıdığı çok eski bir çağdan bahsetmişlerdir. Benzer şekilde, dört bin yıl önce Mısır'da bir efsanede Tanrı'nın kullarını aynı çamurdan yarattığı; fakat zenginlik, doymak bilmeyen altın ve gümüş hırslarının, insanı, geleneksel ahlaktan ve göreneklerden uzaklaştırdığı anlatılmaktadır (Yüksel, 2012, s. 12).

Ütopyanın beş bin yıl önce başlayan tarihî seyri, farklı coğrafyalarda birbirinden etkilenerek gelişmiştir. Genellikle mutluluk, bereket insanların bir arada yaşadığı eşitlikçi bir düzen olarak eserlerde kullanılmıştır. Orta Çağ'a gelindiğinde ise ütopya, dinin etkisi ile cennet kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Bu dönemde var olan dünyadaki adaletsizlikleri, kötülükleri düzeltmek yerine; insanların ahiretteki mutluluğuna önem verilmiştir. Platon'un *Devlet* adlı eserinden sonra XVI. yüzyılda Thomas More'un *Ütopya*'sı onu *Güneş Ülkesi* adlı eseriyle Tomasso Campanella, *Yeni Atlantis* adlı eseriyle Francis Bacon izler. Doğu edebiyatında ise Farabi'nin *El-Medinetül Fazıla* bu türün ilk bilinen eseridir. Thomas More'un *Ütopya* eseriyle başlayan bu dönemde, resimlerde ve tasarımlarda ütopyaya ait özellikler görülmeye başlanmıştır. Bu esere bakıldığında Thomas More'un yaşadığı dönemin izlerini hayali bir ada üzerinden anlatmaktadır. Ayrıca bu dönemdeki monarşik sistem, sınıfsal ayrımlar da derin boyutlarda esere yansımıştır.

> Thomas More' un *Ütopya*'yı yazarken büyük ölçüde Platon'un *Devleti*'nin etkisinde kaldığı söylenebilir. More Platon'dan kusursuz bir devlet tanımlamak fikrini almakla beraber pek çok noktada ondan ayrılır. More eserinde demokrasi taraftarı bir yapı ve sınıfsız bir toplum tasvir etmiştir. Mal mülk ortaklığı tüm toplumu kapsamaktadır, herkes eşittir düşüncesi hakimdir. Savaş hayvanca bir iş olarak tanımlanmıştır (Gürdal, 2018, s. 11).

Ütopya eserlerinde önemli bir unsuru olan "ada" kavramı; yalnızlık, soyutlanma, yalıtılmışlık gibi anlamları içinde barındırır. More'un eserinde "Ütopya adası" başlangıçta ada biçiminde değildir, Kral Utopus, adanın ana karayla bağlantısını kesmiştir. Esere bu açıdan bakıldığında ütopya yazarları, yeni dünyalar kurmak için ada metaforundan yararlanır. Akşit Göktürk'ün bu konuda görüşü şöyledir:

> Ütopya yazarının amacı, uzak bir adanın duygusal renkliliğini ya da eşine rastlanmadık tehlikelerini anlatmak değil, sunacağı örnek bir toplum düzeniyle hem kendi toplumunun işleyişindeki aksaklıkları dolaylı olarak göz önüne sermek hem de bu aksaklıklara bir çözüm yolu önermektir. Ütopya yazarı bu işi yaparken önerdiği örnek yaşama düzenini, tepkiyle karşıladığı gerçek düzenden elinden geldiğince apayrı, uzak, soyut düşünmek, örnek-toplumunu okurun kafasına çok kesin, kalıcı çizgilerle yerleştirmek ister (Göktürk, 1973, s. 17)

XVII. yüzyıla gelindiğinde Thomasso Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Francis Bacon'un *Yeni Atlantis'i* ve Johann Valentine Andrea'nın *Christianopolis*'i önemli ütopya eserleri olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemdeki ütopyalar, bilim ve gelişmeyi eserlerde ön plana çıkarmışlardır. Ayrıca roman türünün gelişimiyle birlikte ütopya

türünde de bir gelişim söz konusudur. Bu eserler, Aydınlanma düşüncesinin erken izlerini taşıyarak akıl, ilerleme ve bilimsel düzen arayışlarını edebi bir çerçevede sunmuşlardır. Dolayısıyla, XVII. yüzyıl ütopyaları yalnızca ideal toplum tasvirleri olmakla kalmamış, aynı zamanda dönemin düşünsel iklimine dair önemli ipuçları vermiştir.

> XVII. yüzyılın başında bir Dominiken rahibi olan Tommaso Campanella tarafından yazılan *Güneş Ülkesi* adlı eser ütopik mirasa farklı katkılarda bulunmuştur. Bu örnek toplum tipi toplumsal ütopik imara teknik ve bilimsel gelişmeleri de dâhil etmiştir. 1602 yılında İtalyanca yazılmış olan bu metin, ilk olarak 1623 yılında Frankfurt'ta Latince basılmıştır. Campanella, kendisini yirmi beş yıl sürekli hapis ve işkenceyle cezalandıracak olan İspanyol kral naibine karşı girişilen 1599 yılının başarısız Calabria komplosunun sözcüsü ve lideridir. *Güneş Ülkesi* adlı bu eseri de onun hapishane hayatının ürünlerindendir. Onun maksadı İtalya'yı bir sömürge olmaktan kurtarmak ve insanları mutlu etmek olduğundan, bu eserini herkesin mutlu olduğu bir ülke tasavvur ederek kaleme almıştır (Özden, 2005, s. 36).

XVIII. yüzyılda bilimsel çalışmaların ilerlemesi ve toplumsal gelişimin artması ile ütopyaların egemenliğinde de arttığı görülmektedir. Bu dönemde yazılmış olan François Lefebvre' nin *Ütopya Adasına Yapılan Gezinin Hikâyesi*, Daniel Defoe'nin *Robinson Crusoe*, Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri*, Lois Sébastien Mercier'in *The Year 2440'ı*, dönemin öne çıkan ütopyalarıdır. Mercier'in *The Year 2440* adlı eseri, uzakta değil gelecek bir zamanda geçmesi bakımından önemlidir. Zira bundan önceki ütopyalar, adada ya da bir kara parçasında geçmektedir. Ayrıca bu dönemdeki devrimler ile ütopyalar arasında doğrudan olmasa bile dolaylı bir ilişki içinde olduğu düşünülebilir.

Ütopya türündeki eserler, yüzyıllara göre bir değişim ve dönüşüm içinde ilerlemiştir. Özellikle XIX. yüzyıldan sonra yazılan eserler, öncekilerden farklılaştırılarak yeni bir dünya düzeni, hayalî bir ülke yaratmak idealinden sıyrılmış ve düşsel bir düzenin sağlanması için gerekli mücadelenin verilmesi şeklinde anlaşılmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte toplumdaki adaletsizlikler ve sorunlar, ütopya düşüncesini yeniden gündeme getirmiştir. Bu dönemde ütopyalar; sosyalizm, komünizm ve anarşizm gibi ideolojiler etrafında oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde, Edward Bellamy'nin *Geriye Bakmak* adlı romanı, 2000 yılındaki ABD'yi anlatırken William Morris'in *Hiçbiryer'den Haberler* adlı romanı ise gelecekteki Marksçı prensipler üzerine kurulu bir devleti konu edinmektedir. Kimi ütopya yazarları da Karl Marks'ın etkisinde kalarak sosyalist bir ütopya düşüncesi benimsemiş ve bu yolda eserler vermiştir.

XX. yüzyıl ile birlikte ütopya yazımında bazı değişiklikler olmuştur. Bu yüzyıldan itibaren ütopyanın bir alt türü şeklinde tabir edilen distopyalarda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, çevre sorunları gibi konuları işleyen ütopyalar, bu yüzyılda yeni bir boyut kazanmıştır. Yapay zekâ, genetik çalışmalar, sürdürebilir şehirler XX. yüzyılın önemli temalarını oluşturmaya başlamıştır. H. Wells, *Modern Bir Ütopya'* da adlı eseriyle bu yüzyılın en özgün ütopyalarından birini yazmıştır. Bilim ve teknoloji kullanarak modern bir şehir tasarlamayı düşünen Wells, geçmiş dönem ütopyaların mekânsal özelliklerinden de yararlanmıştır. Burrhus Frederic Skinner'in 1948'de kaleme aldığı *Walden İki* adlı eseri, davranış mühendisliği ve insan psikolojisi alanında önemli bir ütopyadır.

> H. G. Wells, bu her iki özelliği de modern ütopyanın ayırt edici niteliği olarak görmekte haklıydı ama bunu ilk gerçekleştirenin *Modern Bir Ütopya* olduğunu düşünmekte hatalıydı. Hemen hemen bütün on dokuzuncu yüzyıl düşünürleri tarihi, dünya tarihi olarak görürken ve gelecekteki toplumlarını bir dünya düzleminde planlarken, Turgot ve Condorget'yi izlediler. Demokrasi ve bilim tarafından azat edilmiş yeni sosyal ve teknolojik güçlere daha az hiçbir şey yeterli görünmedi. Dinamizmleri onları bütün ulusal sınırların ötesine itti; denge yalnızca bir dünya sisteminde mümkündü. Bütün düşünürlerin Fransız ve Endüstri Devrim'lerinden, yeni gelişmelerin ilk büyük ifadelerinden aldıkları ders buydu (Kumar, 2006, s. 84).

Doğu kültüründe ütopya, bireyin içsel yolculuğunu tamamlayan ideal bir durumu ifade etmektedir. Kişinin zihinsel ve ruhsal gelişimine odaklanan bu tür ütopyalar, bir aydınlanma, nirvana gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Doğu kültürü denilince ilk akla gelen Arap, Fars, Türk, Hint ve Çin uygarlıklarıdır. Taoizm ve Konfüçyüslük gibi felsefelerde insanın doğa ile uyumu merkeze alınmaktadır. Ender Helvacıoğlu Konfüçyüs'ün eserlerindeki ütopik özellikleri şöyle açıklamaktadır:

> Bu metinde oldukça sağlam bir ütopya kurulmuş. Her şey ortak, özel mülkiyet yok. Yönetici o mevkie soyuyla değil, yeteneğiyle ve seçimle geliyor. Çocukların bakımı, hastaların ve özürlülerin yaşamı toplum tarafından garanti altına alınmış. İhtiyaç fazlası tüketim kalmamış. Sömürü yok (Kişilerin güçleri kişisel yarar için kullanılamaz.) Hile, entrika, haydutluk yok. Tımarhane bile yok. Konumuz açısından en önemlisi, bu metin geçmişteki bir 'altın çağ'a gönderme yapmıyor. 'Büyük yol' ile varılacak gelecekteki bir büyük toplumdan, 'da tong'dan söz ediyor (Helvacıoğlu, 2004, s. 16).

Doğu masalları ve efsanelerde ütopik temalara sıkça yer verilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri *Binbir Gece Masalları*'dır. Bu masalda; uçan halılar, sihirli lambalar ve şehirler ütopik bir hayatın özlemini sunmaktadır. Bununla birlikte özellikle İslam coğrafyası için Doğu kültürü kavramı daha çok kullanılmıştır. İslam

coğrafyasında ise bu türün pek benimsenmediği görülmektedir. Farabi'nin *El-Medînetü'l Fâzıla* adlı yapıtı bu alanda bilinen ilk eser olarak kabul edilmektedir.

> Erdemin iyi nitelenmesinin biricik nedeninin, onun mutluluğa olan katkısı olduğunu öne süren Farabi'ye göre, insan, tecrit edilmiş bir hâlde değil fakat iyi yönetilen bir toplumda başkalarıyla iyi ilişkiler içinde yaşadığı ve doğru yönlendirildiği zaman ancak erdemli olur. Başka bir deyişle, erdemli olabilmek için insanın iyi düzenlenmiş ve doğru yönlendirilen erdemli toplumlarda yaşama zorunluluğu bulunmaktadır (Cevizci, 2010b, s. 247).

XI. yüzyılda yaşamış olan Hasan Sabah, Alamut Kalesi'nde bir yalancı cennet kurmuştur. Şiddet, gizlilik ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanması gibi unsurlar nedeniyle klasik bir ütopya olmasa da bazı ütopik özellikler taşımaktadır. XII. yüzyıl Endülüs filozoflarından Ebu Cafer İbn-i Tufeyl'in *Hayy Bin Yakzan* adlı eseri 'ada ütopyası' türünün Doğu ve Batı âlemindeki ilk örneklerindedir. Hayy'ın ıssız bir adada tek başına geçen yıllarını işleyen bu eser, kişinin aklı yoluyla da Allah'a iman edebileceğini göstermektedir. Daha çok felsefi bir yolculuğu anlatan bu eser, klasik ütopya anlayışıyla tam örtüşmese de bazı ütopik unsurları taşımaktadır.

Doğu kültüründe *Kur'an-ı Kerim,* hayat düzenin belirlemiş ana kaynaktır. Dolayısıyla bu kutsal kitabın hem dünya hem ahiret hayatına ait yol gösterici bir özelliği vardır. Bundan dolayıdır ki yazarlar, ütopik alanda eser vermekte çekinmişlerdir. Ütopyanın temelinde yer alan daha iyi bir düzen anlayışını bu nedenle Doğu kültüründe görülmez. Müslüman toplumlarda ütopyanın gelişmemesini ve yüzyıllarca edebî eserlerde görülmemesi bu kültür yapısıyla açıklanabilir.

> Hangi kültürde, coğrafyada üretilmiş olursa olsun, tasavvur ettiği alternatif toplumsal düzenin gerçekleşmesi umudunu Tanrı, Mehdi/Mesih, mucize, talih gibi insan iradesi dışında güçlere bağlayan ya da geçmişte yaşanan tecrübelere özlem duygusunu, oraya dönüş arzusunu içeren eserler gerçek anlamda bir ütopya olarak değerlendirilemezler. Buradan yola çıkarak, bir çevrimsel zaman kavrayışının; mevcut dünyanın Tanrı böyle olmasını istediği için böyle olduğu düşüncesinin (nizamı âlem); ya da gelişmenin ancak geçmişteki ideal duruma dönüşle mümkün olacağı yönlü yaklaşımların hâkim olduğu kültürlerde, belki ütopik unsurlar taşıyan belli eserlere rastlanabilirse de bir ütopya geleneğinin var olmadığı açıktır (Kılıç, 2004, s. 73).

Ütopya, geçmişte ve gelecekte oluşabilen ideal bir dünya düzeni olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanım, dinî inançlar doğrultusunda oluşturulduğunda cennet kavramıyla açıklanmaktadır. Yalnız geçmişe dönük bu ütopik eserler, bu geleneğin bu kültürde olduğunu göstermemektedir. Zira ütopya türünün gelişmesinde geleceğe ait

mükemmel dünya tasavvurları daha çok benimsenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Doğu toplumlarında ve İslamiyet etkisinde kalan kültürlerde bu tür, tam anlamıyla gelişmemiştir.

3.1.1 Türk Edebiyatında Ütopyanın Gelişimi

Türk edebiyatında Tanzimat ile başlayan yenilikler, ütopya türünde de baş gösterir. Osmanlı Devleti'nin idamesi için neler yapılabileceğine dair gelecek tasarımlarının ön plana çıktığı bu dönmede, Prens Sabahattin'in *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* başlıklı kitabı bir öncü niteliği taşır. Osmanlı'nın Batıya kapılarını açarak hızlı dönüşümler geçirmeye başladığı modernleşme sürecinde dönemin yazarları, alternatif dünyalar kurgulama peşindedir. Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri Türk edebiyatında yoğun bir ütopya geleneğini ortaya çıkarır. Bu konuda Engin Kılıç şu açıklamalarda bulunur:

> Türk edebiyatında ütopya olmadığı yönünde genel kabul gören bir görüş vardır. Bu görüş bütünüyle yanlış değilse de farklı bir formülasyona ihtiyaç duyar. Yani Türk edebiyatında ütopyalar vardır, ancak hem büyük ölçüde kanon dışında kalmış, unutulmuşlardır hem de zaten bizim bugün kullandığımız anlamda ütopya kavramıyla tam olarak örtüşmezler (Kılıç, 2004, s. 85).

Türkler bulundukları coğrafyalarda ütopya formundan önce kendilerine göre çeşitli ütopik ve fantastik unsurlar taşıyan eserler yazmıştır. *Dede Korkut Hikayeleri, Kutadgu Bilig* gibi eserler bu doğrultuda sayılabilir. Batı edebiyatında ütopya geleneği daha çok roman türüyle birlikte ortaya çıkarken Türk edebiyatında ise bu geleneğin ilk belirgin örnekleri rüya formatında görülür. Rüya geleneğinin eski Türk edebiyatında da örneklerine rastlanmaktadır.

> Eski Türk Edebiyatında "hab-name" ve "vakıa-name" adıyla geçen rüya kurguları, Türk geleneğinde önemli bir yer tutan düşlerden ve İslam geleneğindeki "istihare" ve "rüya-yı sadıka"lardan beslenmişlerdir. Bu hab-namelerin içinde, Osmanlı'da gerileme döneminin başlamasından sonra, Veysi ve Haşmet'in hab-nameleri gibi siyasi içerikli olan rüyalar belirmiştir. Devrin toplumsal sorunlarının dile getirildiği bu siyasi içerikli rüya kurguları eleştiri amacıyla değil, devletin durumuna üzülen sultanları teselli etme amacıyla yazılmış teselli rüyalarıdır (Özgül, 1989, s. 10-12).

Ziya Paşa'nın rüya motifi çerçevesinde oluşturduğu eserinde hem Sultan Abdülaziz'e tavsiye verir hem de yönetimi eleştirerek alternatif bir toplum örneği sunar. Tanzimat dönemine damga vuran en önemli sanatçılardan olan Namık Kemal, *1289 Yılı*

Saferinin On Dördüncü Gecesi Görülmüş Bir Rüyadır adlı eserinde ütopik izler bulunmaktadır. Namık kemal ve Ziya Paşa'nı bu eserlerinde bir gelecek inşa etme düşüncesi vardır.

Osmanlı döneminde görülen rüyalar, devletin altın çağına dönmesi ya da şeriat ile yönetilmesi ile ilgilidir. Tanzimat dönemindeki gibi devlet yönetimini eleştiren rüyalara pek rastlanmaz. Serveti Fünûn döneminde de ütopik unsurları barındıran eserler görülür. II. Abdülhamit döneminde oluşan Serveti Fünûn edebiyatı; döneme, padişaha yönelik eleştirileri bulunmaktadır. Serveti Fünûn aydınları içine doğdukları ortamı değiştiremeyeceklerini anladıklarında kendilerine ait ideal bir yer bulma hayaline düşerler. Bu hayallerini gerçekleştirmek için çeşitli yollar ararlar. Servet-i Fünûncular'ın II. Abdülhamid Han'ın yargılanışını bir rüya atmosferinde işleyen 'Mahkeme-i Kübra' ile Yeni Zelanda'ya gitme fikirlerini konu alan 1899 tarihli 'Yeşil Yurt' projelerin ütopya tarzına örnek gösterilebilir. 'Yeşil Yurt' projesi ile ilgili Özgül, şu açıklamada bulunur:

> Yeşil Yurt ideali Servet-i Fünûn'da toplanan ve yine aynı isimle anılan akımın önde gelen temsilcileri tarafından ortaya konulmuştur. Yeşil Yurt girişimi temelde bir çeşit gerçeklerden kaçıştır. Topluca Yeni Zelanda'ya göç etmeye karar verirler. Yeşil Yurt hayalini kuran edebiyatçılar içinde akımın en güçlü ve en kıdemli ismi olan Tevfik Fikret başı çekmektedir. Mehmet Rauf, Hüseyin Kadri, Dr. Esad Paşa, Hüseyin Cahit, Süleyman Nesip, Ahmet Hikmet Müftüoğlu da bu hayali kuran edebiyatçılar arasındadırlar. Yeni Zelanda'ya topluca göç hayali suya düştükten sonra Hüseyin Kazım Kadri, Manisa'nın Sarıçam Köyü'ndeki arazisine bir çiftlik yaptırarak Yeşil Yurt'u burada kurmayı teklif eder. Tevfik Fikret bunun üzerine *Yeşil Yurt*'u (1899) yazar. Tevfik Fikret'in *Ömr-i Muhayyel* (1898) adlı şiirinde de özlenen bir hayale dair ipuçları vardır. Yeşil Yurt, Servet-i Fünûncular için bir hayal olarak kalır. Bunların hayallerinin şekillenmesinde Thomas More'un *Utopia*'sı ile Tommaso Campanella'nın *Civitas Solis*'inin büyük rolü olur (Özgül, 1988, s. 138).

Hüseyin Cahit Yalçın'ın ütopik bir metin olan *Hayat-ı Muhayyel* adlı eseri de bu dönemde yazılmıştır. Bu eserde yeni bir toplum kurma inşası anlatılırken kadınlar da bunun içine katılır. Bir kaçış eseri şeklinde görülen bu eser, birçok ütopik unsuru taşımaktadır. Ziya Gökalp'in *Turan* ve *Kızılelma* şiirlerinde de ütopik unsurlar bulunmaktadır. "Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan/ Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan…" dizelerinde ve *Kızıl Elma'*da yeni bir Türk dünyası inşa etme düşüncesi vücut bulur. Ziya Gökalp'tan etkilenen Halide Edip Adıvar'ın ütopyası, *Yeni Turan* adlı eserinde görülmektedir. Cumhuriyetin ilanına kadar yayımlanan ütopik metinlerde önemli bir artış olmuştur. İsmail Gaspıralı'nın (1851-1914) *Darürrahat*

Müslümanları (1887-1889), Mehmet Murat'ın (1854-1917) *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1308/1891), Halide Edip Adıvar'ın (1884-1964) *Yeni Turan* (1912), Ali Kemal'in (1869-1922) *Fetret* (1913) ve Müfide Ferit Tek'in (1892-1971) *Aydemir* (1918) adlı romanları bu kategoride incelenebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Ahmet Ağaoğlu'nun (1869-1939) *Serbest İnsanlar Ülkesi* (1930), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) *Ankara* (1934) ve Peyami Safa'nın (1899-1961) *Yalnızız* (1951) adlı romanlarında ütopik izlekler taşımaktadır. Bu dönemdeki ütopik romanlar, genellikle ulus devlet düşüncesi etrafında gelişmektedir. Yumuşak, bu metinler için şöyle bir açıklamada bulunur:

> Ağaoğlu ve Karaosmanoğlu'nun romanları ulus-devlet düşüncesini destekleyen ütopik metinlerdir. Peyami Safa'nın *Yalnızız*'da oluşturduğu ütopik mekân Simeranya ise daha bireysel bir duruş olarak değerlendirilebilir. Bu roman, başka bir okura ya da yazara göre de distopik olarak değerlendirilebilir. Zira birini güzel gelecek tasavvuru diğerinin kâbusu olabilmektedir. Bu tarihlerden sonra yazılan ütopya sayısı daha sınırlıdır (Yumuşak, 2012, s. 58-59).

1960 ve 1971 askeri müdahalelerinin toplumda yaşattığı travmalar, 1980 darbesi sonucunda baskıcı bir askeri yönetimin uzun süre ülke yönetimini eline alması gibi olumsuz durumlar, ütopya edebiyatı kapsamına giren kurguların sayısında önemli bir artışa neden olmuştur. Dünyada başlayan sosyal olaylar ile Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi şartlar, ütopik eserlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bununla beraber 19880'den sonra distopik romanlarda ortaya çıkmaya başlamıştır.

> Bu artış, yaşanan devrin sosyal ve siyasi şartlarıyla ilgili görünmektedir. Bir taraftan 1980'de yapılan askeri müdahale ile demokrasinin askıya alınması, diğer taraftan 1980'lerin ortalarından itibaren ülkenin hızla dışarıya açılması, buna bağlı olarak liberal dünya görüşünün ön plana çıkması, dünyada başlayan global dönüşüm ve bunun Türkiye üzerindeki etkileri daha çok anti-ütopyanın zeminini oluşturmuş görünmektedir (Küçükcoşkun, 2006, s. 40).

Türkiye'de ütopik eserler, ülkenin yaşadığı kâbus ortamları neticesinde yerini distopik eserlere bırakmıştır. Özellikle 1980 darbesinden sonra ülkedeki boğucu hava, distopik eserlerin sayısını artırmıştır. Bununla birlikte ülkenin globalleşmesi ve liberal dünya görüşünün ortaya çıkması, bu türün yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu dönemdeki ütopya anlayışı, daha önceki dönemlerden daha karmaşık ve belirsiz bir şekilde ilerlemektedir. Yazarlar, bu dönemde ütopya ve distopya temalarını birlikte

kullanmıştır. Bu şekilde hem geleceğe dair umutlarını hem de kaygılarını bir arada kullanmayı tercih etmişlerdir.

3.2 Distopya

"İdeal toplum düzeninin tam tersini konu alan, karamsar ve kötü bir geleceği anlatan edebi tür." şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Distopya ile eşanlamlı şekilde kullanılan karşı-ütopya, eleştirel bir ütopya anlayışını ifade etmektedir. Bu kavram, insanın ideal bir toplum kurmasının mümkün olmadığını savunur. Distopya yazarları, iyi bir toplumun inşasının hâlâ mümkün olduğunu ancak bunun toplumsal bir bilinç ve kararlılıkla gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. Kumar, bu iki kavramı kuramsal bir çerçevede ele alarak şöyle açılar:

> Anlamlarını ve önemlerini karşılıklı farklılıklardan alan zıt kavramlardır. Ancak ilişki simetrik ya da eşit değildir. Karşı-ütopya, ütopya tarafından alıştırılmıştır ve bir asalak gibi ondan beslenir. Hayatını sürdürmek için ütopyanın sürekliliğine yaslanır. Ütopya orijinal, karşı ütopya kopyadır. Yalnızca sanki daima siyah renktedir. Karşı-ütopyanın olumsuz yanıtı verdiği olumlu içeriği sağlayan ütopyadır. Karşı-ütopya malzemesini ütopyadan alır ve onu ütopyanın olumlamasını reddeden bir tavırla yeniden kurar. Ütopyanın aynadaki görüntüsüdür ama çatlamış bir aynada görülen tahrif edilmiş bir görüntüdür bu (Kumar, 2006, s. 172).

Dünya üzerindeki cennet algısının zamanla cehennem öngörüsüne dönüşmesi ve umutlu bir düşün yerini karamsar bir döneme çevirmesi bu tür eserlerin belirgin özelliğidir. Aklın ve bilimin ilerleyişine ön ayak olan Aydınlanma düşüncesi artık yeni insanlığın tahripkâr kuvvetlerini dizginleyememiştir. Zamanla eleştiri ütopyası olan ütopyanın yerini distopyaya çevirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu dönüşüm, ütopyacı anlatıların yerini distopik anlatılara bırakmasının ardındaki tarihsel ve düşünsel zemini gözler önüne sermektedir. Modernleşmeyle birlikte zuhur eden toplumsal, politik ve teknolojik krizler, edebi üretimlerde umut yerine tehdit ve denetim olgularını merkezileştirmiştir.

> Bugün bu olumsuz genel olarak "distopya" diye adlandırılmaktadır. Böylece: (a) daha sefil bir yaşamın başka bir yerde var olan bir şey olarak tasvir edildiği cehennem; (b) yeni ama daha mutsuz bir yaşamın beklenmedik ya da kontrol dışı bir doğa olayı neticesinde mümkün hale geldiği dışsal açıdan değiştirilmiş dünya (c) yeni ama daha mutsuz bir yaşamın toplumsal yozlaşma sonucu zararlı toplumsal düzen türlerinin ortaya çıkışı ya da yeniden ortaya çıkışıyla veya toplumsal ilerleme çabalarının ön görülmedik felaketlere yol açması sonucunda gerçekleştiği iradi dönüşüm;(d) yaşam koşullarının teknik gelişim sonucu kötüleştiği teknolojik dönüşüm (Williams, 2013, s .228).

Distopya ya da diğer adıyla karşı-ütopya, terim olarak farklı şekillerde adlandırılır. Bu tür için kuramcılar; distopya, karşı-ütopya, anti ütopya, kakatopya gibi adları kullanmışlardır. Bu kavram, birçok düşünür tarafından farklı açıklansa da "kötü gelecek tasavvuru" üzerinde yoğunlaşılmaktadır. Distopya kelimesinin etimolojik yapısı ile ilgili Omay, şu açıklamalarda bulunur:

> Ütopya sözcüğü (utopia) etimolojik olarak Eski Yunancaya dayanır. Sözcük olumsuzluk bildiren "ou" ve yer anlamına gelen "topos" sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Utopia sözcüğünün aslı olan "outopos" literatürde "eutopos" şeklinde kullanılır. "Outopos"un önündeki "ou" ekinin Eski Yunanca da "iyi" anlamına gelen "eu" ön ekiyle de ilişkisi vardır. Sözcüğe bu açıdan bakıldığında "Outopos"un olmayan hayali yer anlamına geldiği anlaşılmaktadır (Omay, 2009, s. 2).

Distopya'da bilimsel veya teknolojik uzay yolculukları da bu olumsuzlama içinde yer almaktadır. Bu olumsuz yaşantı biçimi, cehennem mefhumu ile ifade edilebilir. Ayrıca bir sınıfın başka bir sınıf tarafından devrilmesi şeklinde tezahür eden iradi dönüşüm ve bilimsel ruhun yeni toplumu zorla dönüştürme çabaları bu türün içinde yer almaktadır. Bu durum toplumun sınıf katmanları arasında çatışmaya ve olumsuz yaşantıya neden olabilir. Dolayısıyla iradi dönüşüm, toplumun her katmanı için hem cennet hem de cehennem tarzı bir düşünce oluşturmaktadır. April Spisak distopyaları "Ütopyanın karşısında yer alan, baskılanmış kontrol altına alınmış çeşitli sosyal kontrol sistemleriyle sınırlandırılmış; hükümet, ordu ya da güçlü bir otoriter figür tarafından yönetilen toplumları karakterize ettiğini" söylemektedir (Spisak, 2012, s. 55).

Edebî eserlerde, tahrip edilmiş çevre veya doğa felaketleri de distopik unsurlar barındırmaktadır. Doğa olaylarının bir felaket sonucu tufana dönüştüğü değiştirilmiş dünya tasavvurları özellikle XX. yüzyıl kurmaca eserlerde sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca yeni yaşam alanları oluşturan teknolojinin toplumsal düzeni olumsuz şekilde etkilemesi de bu kapsam içine girmektedir. Yine teknolojik gelişmelerin olumsuz yönleri, özellikle bilim-kurgu tarzı edebî eserlerde bir felaket senaryosu gibi okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

> Darko Suvin, distopyayı sosyopolitik kurumlar normlar ve toplumsal ilişkilerin, yazarın kurduğu toplumda mükemmele yakın olarak örgütlendiğini, genelde gelecekte geçen topluma egemen olan insan özgürlüğünün temelden reddedildiği, kâbusu andıran bunaltıcı ve baskıcı bir toplumun edebiyat yoluyla kurgulanıp anlatılması olarak tanımlar. Nail Bezel'e göre ütopyalar, bir çeşit yeryüzü cenneti önerirken distopyalar akıllarda bir

> yerde gizli olan cenneti inşa etmeye çalışanların yarattığı cehennemi sergiler; ütopyalar mutluluk için uyum gereğini vurgularken distopyalar, uyum düzeni adına yol açılan korkuyu ve acıyı anlatmaktadır (Gürdal, 2018, s. 14).

Distopya, kötü bir gelecek tasavvuru yaparak insanlığı bazı tehlikelere karşı uyarmaktadır. Bu kavram da tıpkı ütopya gibi hem geçmiş hem de geleceği kapsamaktadır. Distopya yazarları, içinde bulundukları dünyadan rahatsız olduklarında bunu edebiyat yoluyla yapmışlardır. Sonuç olarak distopya eserleri, karanlık bir gelecek tasavvuru oluştururken okurları düşünmeye, mevcut durumu sorgulamaya teşvik etmektedir. Bu tür distopik eserler, toplumdaki sorunlara dikkat çekmek ve iyi bir dünya kurmak için bir uyarı özelliği taşımaktadır.

3.2.1 Distopyanın Tarihî Gelişimi

Dünya üzerindeki cennet vizyonu, zamanla cehennem öngörüsüne dönüşmesiyle distopik eserler verilmeye başlanmıştır. İyimser dünyanın yerini kafa karışıklığı ve kabusa bıraktığı dönemlerde insanlar, ütopya yerine distopya kavramını kullanmaya başlamıştır. Bu kavramın ortaya çıkışıyla ilgili Kumar şu açıklamalarda bulunur:

> Karşı-ütopyayı genel bir terim olarak bazen "distopya" ya da –nadiren- "kakotopya" denilen şeyi içine alacak biçimde kullanıyorum. Görünüşe göre "kakotopya"yı -kötü bir yer- Jeremy Benton icat etmiştir ve sonradan ona John Stuart Mill'in bulduğu distopya katılmıştır. Westminister için Parlamento Üyesi olan Mill, 1868'de Avam Kamarası'ndaki bir konuşmada muhalifleriyle alay etti: Onlara ütopyacı demek fazla bir iltifat olacaktır; onlara daha çok distopyacı ya da kakotopyacı demek gerekir. Genelde ütopyacı denilen şey, gerçekleşmesi için fazla iyi olan şeydir; ama onların hoşlanır göründükleri şey gerçekleşmesi için fazla kötüdür (Kumar, 2006, s. 172).

Distopya sözcüğü, anti-ütopya ya da olumsuz ütopya gibi kullanılmaktadır. İlk dönem eserlerde ütopyanın bir hicvi şeklinde görülen bu tür; kötülüğün ya da olumsuz toplumsal ve siyasi gelişmelerin eserlere resmedilmesiyle ortaya çıkmıştır. XX. yüzyılda bir Rus yazar olan Yevgeni Zamyatin'in *Biz* (1924) adlı romanı, ilk karşı-ütopya romanlardan biridir. Zamyatin'in romanı *Biz*'i, daha sonra Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* (1932) adlı romanı izler. Bu türün dünyada en yaygın bilinen örneği George Orwell'ın *1984* adlı romanıdır. Yazar, romanında totalitarizmin egemen olduğu bir dünyayı tasvir eder ve romanda geçen "büyük birader" ile egemen gücü tanımlamaktadır. Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* (1953) adlı romanı da yine bu türün başarılı örneklerinden sayılabilir. Ayrıca Anthony Burgess'ın *Otamatik Portakal*, Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları* da bu türün çok bilinen eserleridir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, var olan sorunlara çözüm olmamış; beraberinde yeni sorunları açığa çıkarmıştır. Bu sorunların ürünü olan ütopya, dönemin sorunlarına çözüm üretemeyerek tahtını başka bir kötü sorun ürünü olan karşı-ütopyaya bırakıştır. Distopyanın yükselişi; teknolojik ilerlemenin vaat ettiği iyimserliğin yerini denetim, yabancılaşma ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanması gibi kaygıların almasıyla doğrudan ilişkilidir. Ütopyanın çözüm üretme kapasitesinin sınırlandığı noktada, distopya eleştirel bir araç gibi öne çıkmış ve modern toplumların çelişkilerini görünür kılan bir edebi tür hâline gelmiştir. Kumar, bu türün ortaya çıkışını şöyle anlatır:

> Dünya savaşının göz açıcı deneyiminin biçimlendirmiş olduğu yeni kuşak düşünürlerde –bir hedef olmanın dışında- özellikle az etkisi oldu. Onlar için akıl ve bilimin insanlığın büyük kurtarıcıları olarak görmek gülünçtü. Eğer akıl ve bilim geleceğe doğru herhangi bir rehberlikte bulunduysalar, bu onların saptırılmış kullanımlarının getirdiği kâbus biçiminde olmuştu. Geleceğe bakma dürtüsü varlığını korudu. Bu karşı ütopyanın ütopyaya iltifatıydı. Ancak bu artık korkulacak bir gelecekti. Çarpıcı imgelerin olduğu bir dizi güçlü kitapta gelecek, tüm umudun yok olduğu ve tüm çıkışların kapatıldığı totaliter bir cehennem olarak resmedildi (Kumar, 2006, s. 358).

Dünya toplumlarının yaşadığı sorunları ortaya koyan distopik romanlar, insanoğlunun gelecek kaygısına da aynı zamanda ayna tutar. Bu bağlamda bu romanlar; toplumdaki kötü beslenmeyi, açlığı, salgın hastalıkları, totaliter rejimleri, sosyal eşitsizlikleri, ekolojik ve teknolojik olumsuz gelişmeleri yeniden yorumlar. Bu tür romanlar, toplumda aynı zamanda bir kamuoyu oluşturmaktadır. George Orwell'ın karşı-ütopya alanında yazdığı *1984* romanı özellikle totaliter rejimi eleştirmektedir. Bu eser kendinden sonra yazılan birçok romanı da etkilemiştir.

XX. yüzyıldan önce yazılan distopya türündeki eserler, özellikle ilk yarısına değin genellikle olumlu ütopya şeklindedir.1960'lardan sonra yazılan eserlerde toplumsal kargaşa, korkular ve yakın geleceğin yok edilmesi temaları işlenmektedir. Ayrıca XX. yüzyılda kapitalizmin yükselişi ile gün yüzüne çıkan yeni sorunlar, distopik tarzda yazılan eserlerin sayısını artırmıştır.

> Dünya XIX. yüzyıl boyunca, Endüstri Devrimi'nin yarattığı sorunları ortadan kaldıracak seküler bir Mesih'in gelişini iki koldan bekleyip durdu. Bunlardan biri, yoksulluğu ortadan kaldırmak için gerekli yolları üretecek bilim ve öbürü de adaletsizliği ortadan kaldıracak sosyalizmdi. Bu iki vaadin gerçekleşmesini bekleyedururken, yirminci yüzyıl sahte bir Mesih'in, yani devlet diktatörlüğünün yükselişine tanıklık etti. Mesih'in maskesi her daim muktedir Diktatör'ün maske ardındaki zalim yüzü arasındaki karşı-ütopyacı düşüncenin değişkenlerini betimleyen salınımın, kahramanın, politik sistemin, 'Yüksek Rahip'in, 'maskesini indirmek' için çıktığı kâbus dolu yolculuktaki merak ögesini yarattığı söylenebilir. Zamyatin'in *Biz*'i, Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı ya da Orwell'in

> *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ünde kâbus yolculuklar, istisnasız kahramanın yargılanmasıyla, ardından ya infazına eşdeğer bir cezaya çarptırılmasıyla ya da daha korkuncu, meşum dönüşümünün gerçekleşmesiyle son bulur (Gottlieb, 2012, s. 27).

1920 ve 1930'larda ABD'deki dergilerde büyüyen bilim kurgu, zamanla teknolojinin de gücünü arkasına alarak hızla yaygınlaşmıştır. Yarının dünyasını inşa etmek amacıyla yazılan bilim-kurgu eserleri, zamanla iyimserliğini yitirmiş ve kötümser olayları anlatmaya başlamıştır. Bilim-kurgu türünün özellikle distopyayla kötü bir gelecek tasavvur etme düşüncesi, 1960'tan sonra kaleme alınan eserlerde sıkça görülmeye başlanmıştır. 1960'lardan sonra kapitalist dünyanın geleceğe dair olumsuz gelecek tasavvurları da edebî eserlerde boy göstermektedir. Örneğin, ABD'nin 1929 ekonomik buhranından 11 Eylül saldırılarını da içine alan dönemde yaşadığı ve topluma yaşattığı olumsuz durumlar bir şekilde dönemin distopik eserlerine yansımıştır.

> 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York kentindeki ikiz kulelere düzenlenen saldırı güvenlik endişesi oluşturmuştur. 'Dünya Devi', 'Süper Güç' ABD'ye yapılan bu saldırı, global boyutta bir güvenlik sorunu yaratmış ve bu sorunu ABD'nin ötesinde tüm dünyanın sorunu haline getirmiştir. Teknolojik gelişmelerin boyutu ve kullanımı bu saldırılar ile birlikte değişim göstermiştir. ABD bu saldırıdan sonra güvenlik tehdidi olarak gördüğü ülkelere müdahale etmiş ve güvenlik gerekçesiyle dünyayı gözetlemeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana teknolojik gözetim bu kontrol mekanizmasını elinde bulunduran egemen ideoloji anlatan distopik romanlar ve onların dünya düzeni özellikle gözetim temasıyla tekrar gündeme gelmiş ve bu romanlara yenileri eklenmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda oluşturulan distopyalar bu sorunları görünür kılmak ve var olan yapıya farklı açıdan bakılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan kurgularda çok gerçeklere dönüşmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde yazılan romanlardan bu duruma referans niteliğinde olan eserler vardır. Örneğin Ray Bradbury'nin *Fahreheit 451*'i yazdığı döneme dikkat edilirse Bradbury, Almanya'da Hitler, diğer taraftan Stalin ve onların kafadarlarının kitapları yakmaları ile ilgili döneme tanıklık etmiştir (Gürdal, 2018, s. 15-16).

Atom bombasının Japonya'ya karşı kullanılması ile modernizmin vaatlerini yerine getirememesi, toplumlarda bir umutsuzluğa neden olur. Bunun öncesinde I. Dünya Savaşı ile başlayan korku ve kaygı da bu tür eserlere yönelimi artırmıştır. XX. yüzyılda teknolojik çözümlerin beklentileri karşılayamaması; nükleer projeler, ekolojik felaketler bilim-kurgu eserleri ile distopik unsurları bir araya getirmiştir. Ayrıca toplumlarda kapitalizm adı altında toplumsal cinsiyet ayrımının artması, feminist distopik eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Distopya türünde yazılan eserler, toplumsal eleştiriyi ve geleceğe dair olumsuz düşünceleri yansıtan güçlü bir araçtır. Bu nedenle bu tür eserler, mevcut toplumsal ve

siyasi sorunları sorgulama imkânı vermektedir. Doğu kültüründe özellikle de İslam coğrafyasında, sorgulayıcı düşüncenin pek fazla gelişmemesinden dolayı distopik eserler çok azdır. Doğu toplumlarında bilhassa bilimsel gelişmelerin, modernitenin geç gelmesi toplumdaki sorunların geç algılanmasına neden olmuştur. XX. yüzyıldan sonra özellikle İslam coğrafyasında bu türün ilk örnekleri çıkmaya başlanmıştır. Türk edebiyatında ise bu türün ilk örnekleri, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra eserlerde görülmektedir.

3.2.2 Türk Edebiyatında Distopyanın Tarihî Gelişimi

Türk edebiyatında 1980 sonrasında ütopik eserler, yerini distopya türüne bırakmaya başlamıştır. Zira toplumda meydana gelen travmalar ve küresel dünyada işlerin yolunda gitmemesi, distopik eserlerin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Distopyalarda mevcut toplumun siyasi ve sosyal olayları, gözler önüne serilmektedir. XX. yüzyıldan itibaren toplumsal gerilim, ekonomik krizler, siyasi baskılar, kapitalizmin getirdiği modernleşme sorunları, kadın-erkek eşitsizliği, kurumsal yozlaşma gibi sorunlar distopik eserlerde kendine yer bulmuştur. "1965'ten sonra yayımlanan örneklerinin daha çok karşı-ütopya formunda olması dikkat çekmektedir. Örneğin Adam Şenel'in (1941) *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* (1968) ve *Ozmos Kronos* (1993) adlı metinlerinde, kadın erkek eşitsizliği, evlilik kurumu ve yerleşik geleneksel kodlar karşı-ütopya formunda eleştirilmektedir." (Yumuşak, 2012, s. 60).

Türk edebiyatında distopya türünde eserler, 1965'ten önce pek görülmez. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çalkantılarının, sıkıntılarının özellikle 1965'ten sonra artması bunun en önemli sebebidir. Toplumsal değişim ile birlikte kötü gelecek senaryolarının artması bu türde eserlerin çoğalmasında etkili olmuştur. Bu türün gelişmesinde ülkenin dünya ile entegre olması da önemli bir etkendir.

Edebiyatımızda 1965'ten sonra görülmeye başlayan distopya; kadın-erkek eşitsizliği, evlilik kurumu, yerleşik geleneksel kodlar, nüfus artışı, doğum kontrolü, çevreye karşı duyarsızlığın getireceği doğal afetler gibi konuları ele almaktadır. Türk romanında karşı-ütopyaların 1980'li yıllardan sonra artması sosyolojik birer ikaz olarak değerlendirilebilir (Yumuşak, 2010). Türk edebiyatında önemli yazarların genellikle

toplumcu çizgide eser vermesi, bilim-kurgu tarzında eserlerin olmaması distopya türündeki eserlerin azlığına bağlanabilir. Bilim-kurgu tarzında eserlerin artmasıyla birlikte distopya türündeki eserlere de ilgi artmıştır. Ayrıca bu dönemden sonra yazılan distopik romanlar, bilim-kurgu tarzından ziyade toplumsal eleştiri niteliğindedir.

> Türk edebiyatında distopya kapsamında değerlendirilebilecek eserler ütopyalara kıyasla sayıca fazla olmakla birlikte bu türe örnek olarak; Gülten Dayıoğlu'nun *Işın Çağı Çocukları* (1984), Sabri Gürses'in *Boşvermişler* (1996), Alev Alatlı'nın *Kâbus* (1999), Çetin *Altan'ın 2027 Yılının Anıları* (1999), Cem Akaş'ın *Olgunluk Çağı Üçlemesi* (2001), Dr.'nin *Yedi Uyuyanlar* (2001) ve *Uykusuzlar* (2002), Tahir Abacı'nın *Adı Senfoni Kalsın* (2004), Ayşe Şasa'nın *Şebek Romanı* (2004), Gülayşe Koçak'ın *Topaç* (2004), Tahsin Yücel'in *Gökdelen* (2006), Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* (2008), Oya Baydar'ın *Çöplüğün Generali* (2009), Ayşe Kulin'in *Tutsak Güneş* (2015) romanları gösterilebilir (Çakmak, 2016, s. 87).

Türk edebiyatında ait distopya örnekleri ile ilgili yapılan incelemelerde göz önünde bulundurulması gereken temel husus; eserlerin gün yüzüne çıktığı tarihsel, toplumsal arka planın göz ardı edilmemesidir. Bu amaçla bu incelemede 1980 sonrası Türk edebiyatında distopik izler taşıyan romanlar, kültürel materyalizm kuramı ile birlikte ele alınıp yorumlanacaktır. Bu okumada distopik romanlar, birçok edebiyat kuramıyla birlikte ele alınacağı için hem eserin arka fonu hem de bu türün tarihsel gelişimi ortaya çıkarılacaktır.

3.2.3 Distopya Edebiyatının Ana Temaları

Distopya edebiyatı, modern dünyanın insanlara sunduğu imkânlar ile bireyde ve toplumda meydana gelen bunalımın, yalnızlığın, ötekileştirmenin, ayrımcılığın kötü gelecek tasavvuru içinde yer bulması sonucu daha popüler bir hale gelmiştir. Yeni bir toplum inşasında, distopya edebiyatının hem olumlu hem olumsuz tarafları bulunmaktadır. Kötü gelecek tasavvuru ile birey ve toplum kimi zaman uyarılmakta kimi zamanda bu habis döneme alıştırılmak istenmektedir. Yaşanılan hayattan memnun olmayan veya haksızlığa uğradığını düşünen bireyler, umutsuz bir gelecek şeklinde gördükleri distopik eserlere sığınmaktadır.

> Dünyanın her yerinde toplumsal siyasi ve ekonomik eşitsizlikler sürmektedir. Bu bağlamda geleceğin karanlığını ortaya koyan distopik eserlerde belli başlı şemalar öne çıkar: Bu romanlarda kapitalizm, gözetim mekanizmaları, sınıflaşma, kimlik kaybı, gözetim, kurmaca gerçekliklerin oluşturulması, hafıza kaybı, paranoya, feminizm, makinelerin hakimiyeti, ekolojik kirlenme, salgın hastalıklar, beklenmeyen sonuçlarıyla genetik deneyler ve izole toplum temaları kullanılmaktadır (Gürdal, 2018, s. 18).

Distopya edebiyatında; iktidarın kontrol mekanizmalarını kullanarak toplumu yeniden tasarlama düşüncesi, kimlik kaybı yaşayan bireyin kendini bulma çabası, sınıfsal tabakalaşma sorunları, feminizm kavramı altında kadınların yaşadıkları, heterotopik mekânlarda egemen gücün baskısı, cinselliği yok edilen bireyin özgürleşmesi, salgın hastalıklar ile bireylerin kontrol atına alınması, ekolojik dengenin bozulması, teknolojinin olumsuz taraflarının toplumu etkilemesi gibi temalar birinci bölümdeki kuramlar ile birlikte incelenecektir.

3.2.3.1 İktidarın toplumu kontrol mekanizmaları

Distopya edebiyatı aynı zamanda bir toplum mühendisliğidir. Bu açıdan bakıldığında egemen siyasi gücün, toplumu yeniden inşa etmek için çeşitli baskı unsurlarını birlikte kullandığı görülmektedir. Distopik romanlarda, iktidar hegemonyasını sürdürmek için siyasi gücünü, medyayı, sanatı kullanarak toplumu istediği gibi yönetmek ister.

> Günümüz siyasi düşüncesinde, en genel tanımıyla Hitler Nazizm'iyle Sovyet Stalinizmi'ni ve iktidarın tek elde toplandığı mutlak, baskıcı parti yönetimini tanımlamada kullanılan totalitarizm, aynı zamanda hem siyasi hem de özel hayatının her alanında insanı tahakküm altına alan ve her türlü (siyasi, ekonomik, medya, silah vb.) denetimin bir merkezde toplandığı bir siyasi yapıyı karakterize etmektedir (Cevizci, 2013, s. 1631-1632).

Distopik eserlerde totaliterizm, iktidar gücünün en önemli kullandığı silahlardan biridir. 1920'lerde İtalya'da çıkan bu düşünce sistemi, faşizmi ayakta tutmak ve ona olumlu anlam katmak amacıyla kullanılmıştır. Totalitarizm, bireyi her alanda kontrol altına alan ve özgürlükleri kısıtlayan bir siyasi karakterdir. XX. yüzyılda totaliter rejimler, kitle ve propaganda silahı gibi bilmi, sanatı ve medyayı kullanarak toplumu kontrol altına almışlardır.

> Distopik anlatılar genellikle totaliter bir rejimin egemen olduğu, bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı ve her alanda devlet kontrolünün olduğu bir dünyayı tasvir etmektedir. Bu dünyalarda toplum, özgür düşünceye izin vermeyen propagandayla beslenmekte, sansürle kontrol edilmekte ve devletin ideolojisine uymayan bireyler üzerinde baskı ve gözetim uygulanmaktadır (Demirer, 2020, s.17).

Distopik eserlerde siyasi iktidar, erk gücünü kullanarak bireyi ve toplumu baskı altına alamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de her türlü sistemi ve zorlayıcı unsuru kullanmaktadır. Bu şekilde bireyi ve toplumu etkisiz hale getirmekte ve halkın direnme

gücünü kırmak istemektedir. Distopik romanlarda egemen güç, yasaları, kolluk güçlerini ve diğer kurumları kullanarak toplumu şekillendirmek istemektedir.

> Totalitarizm, distopik anlatılarda sıklıkla ele alınan bir tema olarak kullanılmaktadır. Totalitarizm, otoriter bir hükümetin kontrolünün neredeyse tüm yönlerini kapsayan, bireylerin düşüncelerini, davranışlarını ve özgürlüklerini sınırlayan bir politik sistemdir. Distopik anlatılar, totalitarizmin insanların yaşamına ve topluma nasıl zarar verebileceğini gösterirken aynı zamanda bireylerin sisteme karşı mücadelesini de ele almaktadır (Ağkaya, 2016, s. 25).

Distopik eserlerde iktidarı elinde bulunduran siyasi güç, egemen gücünü pekiştirmek ve toplumun algısını değiştirmek için kitle iletişim araçlarını etkili bir şekilde kullanmaktadır. Bu tür eserlerde yazarlar, totalitarizm sisteminin zorluklarından bahsederek toplumu mücadeleye çağırmaktadır. Okuyuculara bu tehlikeyi göstererek sistemi sorgulamalarını istemektedir. Bununla birlikte distopik romanlarda sosyal medya ve kitle iletişim araçları, iktidarın bir silahı gibi kullanılmıştır.

> Distopik anlatılarda totalitarizm, toplumun özgürlüklerinden ve insan haklarından mahrum bırakılmasıyla birlikte güç, kontrol, manipülasyon ve korku gibi kavramlara da vurgu yapmaktadır. Bu hikâyeler, okuyuculara totalitarizmin tehlikelerini göstererek politik sistemin bireyler üzerindeki etkilerini, sorgulamalarını, baskıya karşı çıkmalarını ve insan haklarının önemini hatırlatırlar. George Orwell'ın *1984* ve Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* gibi distopik eserleri, totalitarizmle başarılı bir şekilde başa çıkan ve bu türün öne çıkan örnekleri arasında yer alır. Bu eserler, geniş bir etki yaratmış ve totalitarizmin tehlikeleri üzerine derin düşüncelere yol açmıştır (Gökkaya, 2021, s. 35).

Distopik romanlarda, kontrol mekanizmalarından biri de gözetlemedir. Siyasi iktidar, "Panoptikon" kelimesi ile ifade edilen gözetleme sistemiyle toplumdaki bireylerin özgürlüklerini kısıtlamakta ve geniş kitleleri kontrol altına almaktadır. Gözetim, distopik kurgularda iktidarın bireyler üzerindeki tahakkümünü sürdürebilmesinin temel araçlarından biri biçiminde işlev görür. "Panoptikon" modeliyle açıklanan bu mekanizma, bireylerin sürekli izlendikleri hissine kapılarak kendilerini denetlemelerine ve böylece otoritenin içselleştirilmesine yol açmaktadır.

> Panoptikon kelimesi "pan" ve "opticon" olarak bilinen iki farklı sözcükten türetilmiştir. Pan kelimesi bütün anlamına gelirken opticon kelimesi ise gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapı yerine getireceği göreve uygun olarak "Bütünü Gözetlemek" anlamına gelen Panoptikon adını alır (Özdel, 2012, s. 23).

Distopik romanlarda gözetlendiklerini hisseden bireyler; korkak, sinik ve edilgen bir yapıya bürünerek siyasi iktidarın denetimi altında her türlü baskıya boyun eğmeye zorlanmaktadır. Bu tür metinlerde iktidar mekanizması, kimi zaman görünmeden

gözetleme yaparken kimi zaman da bireyleri tecrit ederek denetim faaliyetini sürdürmektedir. Bu durum, bireylerin toplumsal direnç geliştirmesini engellemekte ve iktidarın mutlak gücünü pekiştirmektedir. Böylece gözetim, sadece fiziksel değil, zihinsel bir denetim aracına dönüştürülmektedir.

> Bireyler, sadece kendileri ile iletişim kurulmak istendiğinde bu iletişim dairesine alınır. Toplum bir karantina halinde yönetilir. Şehir mimarisi, yaşam alanları panoptikon izleme ile gözetlenir. İktidarın kendisi görünmezdir. Toplum bu şekilde disipline edilir, rejime karşı ayaklanması imkansızlaştırılır (Foucault, 1992, s. 245-260).

George Orwell'ın *1984* adlı romanında, "Büyük Birader" figürü aracılığıyla halk sürekli gözetim altında tutulmakta ve bireylerin özel yaşam alanlarına müdahale edilmektedir. Bu gözetim sistemiyle, siyasi otoritenin her an her yerde var olduğu algısı bireylere dayatılmakta ve böylece itaat kültürü içselleştirilmektedir. Bu durum, bireylerin düşünsel özgürlüklerinin bastırılmasına neden olmakta ve totaliter rejimin sürekliliği sağlanmaktadır. Gözetimin sürekliliği sayesinde bireyler, yalnızca dışsal değil, içsel bir otokontrol mekanizmasına da zorlanmaktadır.

> Duvarlarda asılı posterlerinin dışında roman boyunca hiçbir fiziksel varlığı bulunmamaktadır. Her caddede, her sokakta, her evde O'nun resimleri mevcuttur. Dimdik bakan gözlerinin altında şu ifade yer almaktadır: Büyük Biraderin gözü sende. İnsanların içine korku salan sloganların en meşhurudur ve her posterin altında yazılıdır. Her yerde görülme duygusunu vermesi ve kendisini sezdirmesi Winston'ın tüm hayatını kaplar. Bu bağlamda Büyük Birader halkı gözetleyen, denetim altına alan, propagandist söylemlerle seslenen bir mekanizma görevini sergiler (Uysal, 2012, s. 133-142).

Distopik romanlarda siyasi iktidar erkini devam ettirebilmek için her türlü sistemi ve kontrol mekanizmasını kullanmaktadır. Yine bu tür romanlarda; baskı, korku, sindirme, gözetleme gibi bireyin özgürlük alanını kısıtlayan unsurları kullanan egemen güç, iktidarını böylece devam ettirmektedir. Kitle iletişim araçlarını, sosyal medyayı, bilimi, sanatı elinde bulunduran bu mekanizma; karşıt düşünceyi bu suretle baskılamaktadır. Distopik eserlerde egemen güç, karşıt düşünceye ait sanatsal faaliyetlere sansür ya da engelleme yaparak onu pasif hâle getirmeye çalışmaktadır. Yine distopik romanlarda iktidar, kendi düşüncesini savunan yazar ve şairleri desteklemekte karşı olanları hiçbir platformda görmek istememektedir. Son olarak distopik eserler vasıtasıyla her türlü sistem ve baskılayıcı gücü eleştiren sanatçılar, bu şekilde egemen güce karşı olan sesleri mücadeleye teşvik etmektedir.

3.2.3.2 Sınıfsal tabakalaşma ve kimliğini kaybeden bireyler

Bireyin kimliğinin oluşmasında ailenin, yetiştiği çevrenin ve eğitimin çok önemli bir yeri vardır. Distopik romanlarda iktidar, kendi çıkarlarına uygun bir kimlik oluşturmak için eğitim kurumlarını bir kalkan gibi kullanmakta ve karşıt kimlikleri sürgün etmekte ya da yok etmeye çalışmaktadır. Bazı distopik romanlarda siyasi güç bireyi tamamen ele geçirmek için anne ve babayı ortadan kaldırmakta bu şekilde çocuğu istediği gibi eğitim kanalıyla şekillendirmektedir.

> Bireyin eğitimi küçük yaşlarda aile ile birlikte başlar. Daha sonra da okullar ve içinde bulunduğu topluma göre gelişir. Birey için bir ekonomik dizgenin özelliklerine göre saptanan yaşam biçimi, bireyin bütün kişilik yapısının belirlenmesinde temel etmen haline gelir; bireyin kişiliği, her şeyden önce belli bir toplum ya da sınıfın tipik özelliklerini temsil eden ailesi kanalıyla daha çocukken karşılaştığı belli bir yaşam biçimi tarafından şekillendirilir (Fromm, 2008, s. 31)

Kimlik kaybı teması, öncelikle distopik-siyasi romanlarda iktidar hegemonyasının toplumu kontrol etme mekanizmaları içinde yer almaktadır. Bu tür romanlarda bireyler, kendilerini baskı halinde hissetmekte ve kimliklerini yitirmektedir. Totaliter rejimlerde özgür iradeleri kısıtlanan bireyler, kendine özgü özellikleriyle birlikte kimliklerini de kaybetmektedir. Distopik romanlarda, toplumla ve kendisiyle yabancılaşan karakterler, kayıtsızlık ve ilgisizlik içinde kendi benliklerinden kopacaklardır. Bazen de isyan ve teslimiyet arasında gidip gelen karakterler, sisteme isyan edebilir ya da teslim olmayı seçebilmektedir. Örneğin, George Orwell'in *1984* romanında Winston Smith, baskıcı bir rejim içinde kimliğini koruyabilmek için mücadele eden bir karaktere dönüşmüştür. Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* romanında ise toplumun ihtiyaçları doğrultusunda genetik mühendisliği yardımıyla kişilerin kimlikleri belirlenmektedir.

> Romanda bilimin potansiyelinden yararlanan teknokrat iktidarın otoriter bir kimlikle toplumu inşa ettiği, kendi düşüncesine göre yapılandırdığı görülür. Sistemin başarı ile sürdürülmesi ve insanların sisteme uygun bireyler olarak yetişmeleri için geçtikleri süreçlerin yapay bir hakikat taşıdığı izlenir. Adeta masa başında tasarlanan ve insandan arındırılmış bu hakikat kendisi dışındaki her olasılığı reddetmektedir. Bilimsel araştırmaların bulguları bu algıya sürekli malzeme taşımaktadır (Hakkıoğlu, 2022, s. 613-628).

Sonuç olarak distopik romanlarda kimlik kaybı, bireyin özgürlüğü ve toplumun bireye etkisi etrafında şekillenmektedir. Bu tür romanlarla okuyucunun yaşadığı dünyaya

farklı bir gözle bakması sağlanmaktadır. Bu şekilde okuyucuya, kendi kimliklerini sorgulama olanağı sunar. Bununla birlikte Marksist-distopik romanlarda, aleyhtar bireylerin kimlik kaybı yaşama sorunları, egemen güçle çatışması önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca feminist-distopik romanlarda kimlik kaybı; kadınların toplumsal cinsiyetinin aşırı şekilde belirlenmesi ve üreme haklarının elinden alınması şeklinde anlatılmaktadır.

> Bu iktidar biçimi kendini, bireyi kategorize eden doğrudan gündelik yaşamda geçerli kılar, ona kendi bireyselliğini damgasını vurur, ona kendi kimliğini takar, kendisinin kabul etmesi gereken bir hakikat yasası dayatır. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetimle ve bağımlılıkla başka birilerine tabi, vicdanı ya da öz bilgisi ile kendi kimliğine bağlı. Her iki anlamda da özneye boyun eğdiren ve özneye tabi kılan bir iktidar biçimini akla getirir (Foucault,1994, s. 112).

Distopik romanlarda hâkim güç, toplumu sınıflara ayırmakta ve bu şekilde sınıflar arası mücadele ortamı oluşturarak toplumu kontrol altına almaktadır. Yine distopik romanlarda iktidar, sınıfsal tabakalaşmayı kullanarak toplumdaki ayrışmayı körüklemekte ve baskı altına aldığı muarız düşünceyi istediği gibi kullanmaktadır. Marksist-distopik ve siyasi-distopik romanlarda sınıfsal tabakalaşma teması ayrıca ele alınarak incelenecektir.

> Bu karakterler; baskıcı düzene karşı savaşmak, adaleti sağlamak ve eşitlik için mücadele etmek amacıyla direniş hareketlerine katılmaktadırlar. Bu mücadeleler; sınıf ayrımlarını sorgulama, sosyal adaleti savunma ve daha iyi bir toplum için eyleme geçme arayışını temsil etmektedir. Distopik anlatılardaki sınıf ayrımları, günümüzdeki sosyal adaletsizliklere, gelir eşitsizliklerine veya sistematik ayrımcılığa bir eleştiri olarak görülmektedir (Özensoy, 2022, s. 202).

Distopik romanlarda kullanılan açlık ve yoksulluk imgesi, sınıfsal tabakalaşma kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. Yiyecek imgesini üzerinden toplumsal eleştiride bulunan distopya yazarları, karakterlerin yaşadığı dünyadaki var oluş mücadelesini gözler önüne sermektedir. Distopik romanlarda; kıtlık, bolluk, açlık, yoksulluk gibi unsurlar, iktidar mekanizmasının halkı kontrol etmek amacıyla kullandığı sembolik araçlardır. Suzanne Collins'in yazdığı *Açlık Oyunları*, sınıfsal tabakalaşma ve yiyecek simgesi üzerinden sitemi sorgulayan distopik bir eserdir.

> *Açlık Oyunları* (The Hunger Games) serisinin temel temalarından biri, baskın Capitol halkının ihtişamı ve israfı simgelediği, Panem'in diğer bölgelerinde insanların açlıkla ve yetersizlikle mücadele ettiği, karakterlerin hayatta kalmalarına yardımcı olduğu gerçeğidir. Capitol halkı, Açlık Oyunları'nı bir gösteri olarak görmekte ve bu oyunlarda yiyecekler büyük bir rol oynamaktadır. Katılımcılar için sunulan yiyeceklerin çeşitliliği,

> Capitol'ün zevklerinin bir göstergesidir. Yiyecek bu zıtlığı vurgulamakta, gösterişi, toplumsal eşitsizliği ve dayanışmayı göstermektedir (Koç, 2023, s. 337-345).

Distopik romanlarda sınıfsal ayrım ve sosyal adaletsizlik gibi temalar eleştirilmekte, doğuştan gelen farklılıkların vurgulanmasının yaratacağı olumsuz sonuçlara dikkat çekilmektedir. Ayrıca güç ve kaynakların dağıtımında ortaya çıkan adaletsizlik ve daha az ayrıcalıklı sınıfların ezilmesi eserlerde sıkça vurgulanmaktadır. Yine bu tür eserlerde, kapitalist sistemdeki eşitsizlik ve sınıfsal tabakalaşma kötülenirken marjinalize edilmiş gruplar ön plana çıkarılmaktadır. Distopik romanlar, var olan ekonomik sitemleri sorgulamak için kullanılan güçlü bir araçtır. Gelecekte oluşacak ekonomik ve sınıfsal sorunlara dikkat çeken distopik eserler, bu şekilde halkı bilinçlendirmektedir.

3.2.3.3 Cinselliğin yok edilmesi ve feminist tutumlar

Cinselliğin yok edilmesi, distopik romanlarda sıkça rastlanan temalardan biridir. İktidar hegemonyası, gücünü devam ettirmek ve toplumu baskı altında tutmak için cinsellik sistemini kendi bünyesinde tutmaktadır. Bu şekilde hem toplumu yeniden tasarlamakta hem de düzenin devamlılığını kontrol altına almaktadır. Distopik romanlarda genellikle cinsellik yasaklanmış ve insanların robotlar gibi bir hayat sürmeleri planlanmıştır.

> Çocuk dünyaya getirmek, kadının biyolojik kaderi olarak dayatılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir düzende kadınlara kendi vücutları üzerinde söz sahibi olma hakkı verilmez. Feminist distopyaları kaleme alan yazarların öncelikli amacının, ataerkil düzenin kadınlar için oluşturduğu tehdide dikkat çekmek olduğunu söylemek mümkündür. Bu türdeki eserler tasvir ettikleri dünya aracılığıyla toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı çıkmakta ve kadınların maruz kaldığı her türlü şiddeti, tacizi, tecavüzü ve eşitsizliği eleştirmektedir (Tüysüz, 2021, s. 42).

Feminist distopyalarda; cinsiyet rollerinin zorlanması, üreme haklarının elinden alınması, şiddet ve istismar, bedenin politikleştirilmesi, gözetim ve kontrol gibi temalar işlenmektedir. Bu romanlarda kadınlar, belirli rollere sıkıştırılır ve üreme yetenekleri kontrol altına alınır. Ancak bu baskıya karşı direnen ve yeni bir dünya kurmaya çalışan yazarlar, feminist distopik eserlerde alternatif gelecek imkanları sunmaktadır. Örneğin, Margaret Atwood 'un *Damızlık Kızın Öyküsü* romanında, totaliter bir rejimde kadınların üreme yeteneklerinin kontrol altına alındığı bir sistem anlatılmaktadır.

> Damızlık kızlar gittikleri her yeni evde yeni isim verildiğinden isimlerinden de yoksun bırakılmaktadır. Damızlık kızlar ile sohbet etmek, arkadaşlık kurmak, göz temasında bulunmak yasaktır. Sistemdeki her bir sosyal sınıfın giydiği kıyafetlerin rengi, modeli tek tiptir. Doğurgan olmayan komutan eşleri mavi renkte (dizide yeşil renkte) kıyafet giyerken, damızlık kızlar kırmızı bir pelerin ve çevrelerinde olan biteni görmelerini engelleyen ve başkalarının da onları gözlemlemesine olanak vermeyen, yanları kanatlı beyaz şapka takmak zorundadır (Özakın, 2019, s. 499).

Toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini, kadınların yaşadığı zorlukları gözler önüne sermek isteyen feminist distopyalar; bu şekilde toplumda farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda kadınların daha eşitlikçi bir gelecekte mücadele etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ursula K. Le Guuin'in *Karanlığı Sol Eli* adlı romanında, cinsiyetin biyolojik değil, toplumsal bir yapı olduğu vurgulanarak insan doğasının karmaşıklığı anlatılmaktadır. Octavia Butler'in *Kindred* adlı romanında, Afro-Amerikalı bir kadının köleliğe geri gönderildiği bir zaman yolculuğunda ırkçılık ve cinsiyetçiliğin kesişim noktasında yaşadıklarına dikkat çekilmektedir.

Feminist-distopik romanlarda cinselliğin kadın faktörü üzerinden olumsuz durumları genellikle totaliter rejimler üzerinden anlatılmaktadır. Bu tür feminist romanlarda; kadına yapılan tecavüz, şiddet ve kadın vücudunun bir meta gibi kullanılması eleştirilmiştir. Ayrıca devlet veya dinî bir güç tarafından kontrol edilen üremenin kadınların özgürlüğünün ve bağımsızlığını kısıtlayacağı dile getirilmiştir. Yine distopik feminist tutumu benimseyen yazarlar, kapitalizm ile birlikte kadının bir meta haline getirilip bedenlerinin politikleştirilmesine karşıdırlar. Ayrıca bu yazarlar, kadın bedeninin siyasi bir arena haline getirilip kullanılmasına ve kontrol edilmesine karşı bir mücadele içindedir. Yine distopik eserlerde, kadın cinsiyeti üzerindeki ötekileştirmelere ve erkek cinsiyetinin olumsuz tutumuna dikkat çekilmektedir.

3.2.3.4 Teknolojik bağımlılık ve zorbalık

Teknolojik bağımlılık ve zorbalık, distopya edebiyatında çok sık kullanılan temalardan biridir. Bu temalar, teknolojinin olumsuz yönlerini gözler önüne sermekte ve kurgu aracılığı ile bir uyarı niteliği taşımaktadır. Distopya edebiyatında teknolojik unsurlar, gelecekte bireyin özgürlüğünü kısıtlayıcı ya da kontrol edici gücüne işaret etmektedir. Yine teknolojik bağımlılık, insanların cihazlar olmadan var olamamaları ve insanların sosyal hayattan kopararak pasifleştirmesi de distopya edebiyatında işlenen konulardandır. Ayrıca teknolojik-distopik romanlarda, teknolojinin toplumları

yönetmesi sonucu insanların düşünme ve eleştirme yetisini kaybetmesi de önemli bir sorun olarak çıkmaktadır.

> Günümüzde internete bağımlılık artık psikiyatride bir hastalık olarak tanımlanmakta ve terapi uygulanmaktadır. TV programları internet oyunları, sosyal medya siteleri, gibi teknolojik yenilikler insanları uyuşturup sakinleştiren sahte bir mutluluk aracılığıyla tepkisiz hale getiren bir ilaç işlevi görmüyor mu? Zaten bu Huxley de geleceğe dair endişelerini kontrol toplumların insanları zorbalıkla değil, kendi rızaları ile eğlendirerek denetim altına alacağını söylememiş miydi? (Akkoyun, 2016, s. 55).

Distopya edebiyatında zorbalık, teknolojinin kötü kullanılması sonucu ortaya çıkan olumsuz bir durumdur. Teknolojik unsurlar kullanarak sosyal medyadan ya da diğer dijital platformlardan yapılan siber zorbalık, insanların psikolojisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum distopik romanlarda, bireyleri toplumdan dışlanmaya hatta intiharlara kadar sürüklemektedir. Distopya yazarları, teknolojinin hayatı nasıl manipüle edebileceğini ve olumsuz sonuçlara yol açabileceğini göstermek amacıyla bu temaları işlemişlerdir. Teknolojinin olumsuz yönleri bu tür romanlarda; teknolojik kontrol, bireyselliğin kaybolması, sanal gerçeklik ve manipülasyon, zorbalığın yaygınlaşması gibi temalar etrafında dönmektedir. Distopik romanlarda, otoriter güç teknolojiyi kullanarak insanları sürekli gözetim halinde tutmaktadır. Bu şekilde insanların içine sürekli bir korku salmakta ve bireylerin düşüncelerini manipüle etmektedir. Bu güç, bazen de sanal bir dünya kurarak insanların gerçekle bağlarını koparmakta ve onları kontrol altına almaktadır. George Orwell'in *1984* romanında, totaliter rejimin teknolojiyi kullanarak insanların hayatlarını kısıtlamaları anlatılmaktadır. Bu romanda "Büyük Birader" figürü, insanların düşüncelerini, davranışlarını kontrol etmekte ve bireylerin özgürlüğünü kısıtlayarak onları manipüle etmektedir. Ray Bradbury'nin *451* romanında, her şeyin yasaklandığı distopik bir toplumda yaşananlar gözler önüne serilmektedir. *451* romanda insanlar, televizyon ve diğer teknolojik cihazlar ile sürekli bilgi bombardımanına tutulmaktadır. Bu şekilde insanların düşünmeleri, sorgulamaları engellenmektedir. Tad Willams, *Sanal Hayatlar* serisinde teknolojik bağımlığı sanal gerçeklik oyunları üzerinden anlatmaktadır. Bu roman; insanların sanal dünyada yaşamaya başlamasıyla gerçek ilişkilerini, sosyal becerilerini kaybetmelerinin olumsuz etkileri üzerinde durur.

> Siberpunk sözcüğü, İngilizcedeki cybernetics (sibernetik) sözcüğünün kısaltması olan cyber (siber) ve punk sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Sözcük ilk kez, 1983 yılında Amazing Science Fiction Stories (İnanılmaz Bilim Kurgu Hikâyeleri)

> dergisinde Bruce Bethke'nin yazmış olduğu Cyberpuık adlı kısa bir öykünün başlığı olarak kullanılmıştır (Cavallaro, 2000, s.13).

Siberpunk, bilim kurgu ve kara film türünün melezleşmesi sonucu ortaya çıkan distopik bir sanal dünyayı anlatmaktadır. Distopya edebiyatında kullanılan siberpunk türü ile internet, sanal ortam, bilgisayar teknolojileri ve buna bağlı gelişen iletişim teknolojileri ortak bir dil oluşturmuştur. Distopik bir evrende geçen siberpunk türü filmler XX. yüzyılda artmıştır. Karamsar bir görüş hâkim olan bu tür filmlerde; teknolojiyi kullanan güçlülerin hayatta kaldığı, güçsüz, dışlanmış ve teknolojiye ulaşamayan insanların kontrol edildiği koloniler halindeki bir yaşamdan bahsedilmektedir. Ridley Scott yönettiği 1982 yılında çekilen *Blade Runner* filmi 2019 yılının Los Angeles kentinde geçen bir hikâyedir. Bu film, android kopya bedenlere sahip replikanlar ile doğal insan olan bıçak koşucularının arasında geçen mücadeleyi anlatmaktadır.

> *Blade Runner*, siberpunkun türsel normlarının belirlenmesi noktasında öncü olmuş, filmde anlatı yapısı boyunca türe özgü malzemeler sıklıkla kullanılmıştır. Tür filmlerinin içerisinde bulunan anlambilimsel bileşenler siberpunk türü içerisinde de anlatıyı desteklemiştir. Siberpunka özgü "yüksek teknoloji, düşüm yaşam kalitesi" mesajı görsel olarak filme yayılmış ve film boyunca etkili olmuştur. Film, karanlık ve kaotik bir atmosfere sahip distopik bir evren tasvir etmiştir (Alptekin, 2022, s. 76-94).

The Matrix (1999) ve Ghost in the Shell (2017) gibi filmler, siberpunk kavramını distopya türü içinde işlemiş ve bu bağlamda teknolojik baskı ile gerçeklik algısının erozyonuna vurgu yapılmıştır. Distopik anlatılarda, insan-makine çatışmasının yarattığı yeni dünya düzeni ele alınarak yapay zekanın toplumsal etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu filmler aracılığıyla teknolojik yabancılaşmanın ve kontrol mekanizmalarının birey üzerindeki etkileri görselleştirilmiş ve bu şekilde siberpunk distopyasının temaları sergilenmiştir. Ayrıca, yapay zekanın yükselişiyle oluşan etik ve ontolojik sorunlar da kuramsal tartışmalara katkı sağlamıştır.

> Siberpunk ortaya çıktığı XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilimkurgunun en çok tartışılan alt türlerinden biri olmuştur. Bu alt tür, önceki distopyalardan farklı olarak geleceği politik veya ekonomik bir karamsarlıktan ziyade teknolojik bir altyapıyla kurgulamıştır. Bu farklılığı ile yakın geleceğe dair kehanet dolu fikirler sunan siberpunk, toplum ve kent noktasında önemli tartışmaların nirengi noktası olmuştur. Tür, teknoloji ile insan etkileşimine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Teknoloji ile tartışma alanı olmaya başlayan yapay zekâ, sanal dünya ve bilgisayar odaklı yaşam, türün temel tartışmalarına dayanak oluşturmuştur (Barut, 2022, s.29).

Bilimkurgu distopyalarında görülen yoğun kent nüfusu, çarpık mimari ve toplumsal eşitsizlikler siberpunk romanlarının ana temalarını oluşturmuştur. 1980 sonrası ortaya çıkan küresel krizler ve hızlı sanayileşme bir alt tür olana Siberpunk romanlarını da artırmıştır. Distopik romanların okuru sarsmak ve gelecek adına bazı sorunları deşifre etmek gibi görevleri vardır. Teknolojik gelişmelerin uygunsuz ellerde gelecek adına bazı karanlık taraflarının olabileceğini vurgulayan bu tür distopik romanlar, bir farkındalık yaratmak istemektedir. Bu amaçla teknolojik-distopik romanlar, iyi bir toplum inşa edilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

3.2.3.5 Çevresel felaketler ve ekolojik dengenin bozulması

Ekoloji sözcüğü, bilimsel tanımın yanı sıra genellikle "Doğa" mefhumunu karşılamaktadır. Doğanın insanlar tarafından kontrol altına alınması fikri, yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Bu kontrol alınma çabası içinde kimi zaman doğa, yabancılaştırışmış ve bir kadın gibi düşünülmüştür. Bu açıdan bakıldığında doğa, ekofeminizm açısından da okumalara uygun hale gelmiştir. Diğer yandan doğa, içinde mistik bir yön de barındırmaktadır. Doğa süreçlerine ait karmaşıklığın insanlar üzerinde uyandırdığı hassasiyet, felsefe ve popüler eserlerde çok sık kullanılmaktadır. Kötü gelecek tasavvuru kuran distopya edebiyatında, doğal felaketler önemli bir yer tutmaktadır.

> Ekoloji ve distopya terimleri ilk kez XIX. yüzyılın ortalarında sözcüklerin Yunanca köklerinden türetildi. Bunlardan ilki 1858'de önce Henry David Thoreau tarafından kullanılmış ve yedi yıl sonra Ernest tarafında biyolojinin bir kolu olarak resmen tanımlanmıştır. Distopya terimi ise 1868 yılında John Stuart Mill tarafından kullanılmıştır. Ekolojik ilişkilere dair temel farkındalık ilk ekinlerin ekildiği ve ilk hayvanların evcilleştirildiği zamandan bu yana süren tarımsal uğraşların kaçınılmaz bir sonucudur; tarım özü itibarıyla yapay ekosistemleri yaratma sürdürme ve iyileştirme meselesidir (Cleeys, 2017, s. 359).

XIX. yüzyıldan sonra düzensiz kentleşme artmış, tarım alanları azalmış ve gıda problemi gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum distopya romanlarında; gıda ile ülkelerin, halkların baskı altına alınmasına hatta yiyecek sorunu yüzünden insanların ölmesine kadar giden kötü senaryoların yazılmasına neden olmuştur. Doğanın insanlar tarafından evcilleştirilmesi ve kontrolden çıkması birçok dinî ve bilimsel metinde yer almıştır. Teknolojinin gelişmesi ile tarım alanları ve iklim koşullarında olumsuz gelişmeler olmuştur. Kasabaların, şehirlerin çoğalması ile tabiat alanları kısıtlanmıştır.

Üretimin artması ile dev çöp yığınları tabiata bırakılmıştır. Doğadaki kirlilik artmış ve çevre kirliği denilen bir problem açığa çıkmıştır. Son dönemlerde ortaya çıkan eko eleştiri, başta edebiyat metinleri olmak üzere diğer disiplinler ile çevreyi inceleyen bir kuramdır. Distopik metinlerde kullanılan eko eleştiri kuramı, karşı çıkan görüşü ön plana çıkardığı için bu tür incelemeler, kültürel materyalist okumalara zemin hazırlayacaktır.

> Eko eleştirinin temelinde, edebî ve kültürel metinlerin çevre ve insan ilişkisine dair ortaya koyduğu farklı tutumları incelemek ve bunlardan yola çıkarak çevre bilinci geliştirmek yatar. Eko eleştirinin en sade ve anlaşılır tanımını, önde gelen eko eleştirmenlerden biri olan Cheryll Glotfelty yapmıştır ve bu tanıma göre eko eleştiri "edebiyatla fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir." (XIX). Eko eleştiriyi diğer eleştiri türleriyle kıyaslayarak tanımına şöyle devam eder Glotfelty: "Tıpkı feminist eleştirinin dili ve edebiyatı cinsiyet bilincine sahip bir bakış açısıyla incelemesi veya Marksist eleştirinin metin okumalarına üretim tarzlarına ve ekonomik sınıflara dayalı bir bilinç geliştirmesi gibi, eko eleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir." (XIX) (Göçmen, 2019, s. 173).

Çevre kirliği, iklim felaketleri, türlerin yok oluşu, doğal afetler gibi olumsuz çevre olayları; distopik romanlarda önemli bir yer tutar. İşte eko eleştiri bu sorunları önceleyerek insanlarda bir çevre bilinci oluşturmayı, yeryüzündeki çevresel felaketlere dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Çevresel duyarlığı ön plana çıkaran eko eleştiri, edebî ve kültürel metinlerdeki ekolojik tartışmaları eleştirel bir şekilde yansıtmaktadır. Aynı zamanda eko eleştiri, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte ele alındığında disiplinler arası bir bakış sunmakta ve yeni açılımlara kapı aralamaktadır.

> Nüfusun gittikçe artmasının kaçınılmaz bir sonucu olan çevre kirliliği meselesi, beklenti örüntüsünde öne çıkacak ilk mühim karmaşaydı ancak fosil yakıtların tükenme ihtimali ve nihayetinde endüstriyel karbondioksit emisyonuna bağlı olarak ciddileşen küresel ısınma gibi başka sonuçlar da süratle bu yolu takip edecekti. Çevre kirliliğinin etkileri ile ilgili kaygılar Rachel Carson'un çok satan romanı *Sessiz Bahar* ile önemli ölçüde güçlendi; kitabın etkisi Malthusçu kaygıları da güçlendirdi ve detaylarını pekiştirdi. 1971'de bu tür romanlarda yaşanan patlamanın ardından 1972 yılında da ekolojik distopyanın ve felaket hikayelerinin bir araya geldiği çok sayıda metin yayımlandı (Cleeys, 2017, s. 379).

Küresel ısınma, XX. yüzyılda dünyanın gündemine gelmesi ile bazı topluluklar örgütlenme yoluna gitmiş ve siyasileri uyarmak için her türlü platformu kullanmıştır. XX. yüzyılda zuhur eden karbon ayak izi kavramı, distopya edebiyatında yer almaya başlamıştır. Bilinçsiz çevre kirliliği, aşırı nüfus ve tarım arazilerinin yanlış kullanımı sonucu beliren gıda yetersizliği ile karbon emisyonları ve karbon ayak izinden kaynaklanan iklim değişiklikleri; sel, deprem gibi afetlerin artması gibi sorunlar,

distopya romanlarında sıkça işlenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, distopya edebiyatı çevresel krizleri ve insan kaynaklı tahribatın toplumsal etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla yansıtmaktadır. Böylece, ekolojik yıkım ve sürdürülebilirlik sorunları, kurgu aracılığıyla okuyuculara aktarılmakta ve çevre bilincinin artırılması hedeflenmektedir.

> İklim değişikliği tüm dünyada hem insan sağlığını hem diğer canlıları olumsuz etkileyen pek çok sonuca neden olmaktadır. Sıcaklığın artışı, beraberinde çölleşme, kuraklık, su kaynaklarının azalması, ekosistemlerin bozulması bu sonuçlardandır. Bunlar elbette sosyo-politik sonuçları da beraberinde getirecektir (Demir, 2009, s. 37).

Distopik romanlarda iklim değişikliği önemli bir yere sahiptir. Eserlerde egemen güç tarafından baskılayıcı bir unsur gibi kullanılan deprem, sel, kıtlık, aşırı sıcaklık, çölleşme gibi unsurlar; insanların yaşamlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında doğanın köleleştirilmesine karşı çıkan eko eleştiri kuramı burada devreye girmektedir. Eko eleştirinin bir kolu olan feminizm bu tür okumalara zemin hazırlaması, romanların çoklu boyutlu incelmelerine imkân hazırlayacaktır.

3.2.3.6 Salgın hastalıklar ve insanlığın sonu

Salgın hastalıklar, insanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahiptir. Distopya edebiyatında salgın hastalıklar; genellikle toplumun çöküşü, totaliter rejimlerin yükselişi, insanlık doğasının karanlık yüzleri olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Salgın hastalıklar; hızlı ve yaygın yayılma, ölümcül ve tedavisi zor hastalıklar, toplumsal çöküş, karantina ve izolasyon gibi şekillerde anlatılmaktadır. Distopya edebiyatında hızlı ve yaygın hastalıklar, dünyayı etkisi altına almakta ve toplumların panik içinde kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, kaosun ve kargaşanın ortaya çıkmasıyla totaliter rejimleri güçlendirmekte ve karşıt düşünceyi pasifleştirmektedir. Yine bu romanlarda; ölümcül hastalıklar içindeki insanlık, umutsuzluğa kapılmakta ve hayatta kalmak için bir mücadele içine girmektedir. Bu hastalıklar nedeniyle insanlar karantina ve izolasyon içine girmekte ve insanlar yalnızlaşarak toplumdan dışlanmaktadır. Bu durum insanların birbirinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

> Gerçek hayattaki salgınlardan birini ele almasa da José Saramago'nun *Körlük* romanı, körleşme salgınının bir anda insanlığa bulaşmasıyla neler olabileceği sorusuna cevap arayan bir yapıt olarak okuru distopik bir dünyada vahşetin kol gezdiği bir yolculuğa çıkarır. Yazar, romanını kurgularken modern dünyanın otoriter rejimlerinin bir salgını bahane ederek yarattığı zülüm dünyasını eleştirir: XX. yüzyılın ilk yarısı, insanı, umuttan daha çok umutsuzluğa, özgürlükten korkuya ve ütopyadan distopyaya sürüklemiştir.

> Hâkim olan düşünceye göre, faşizmin ve totalitarizmin sonunun gelmesiyle daha özgür bir düzene ulaşılması muhtemeldi. Ancak, XX. yüzyılın ikinci yarısı, insanı, bir başka distopyayla karşı karşıya bırakmıştır (Ağkaya, 2016, s. 39).

Dünya edebiyatında salgın hastalıklar ile ilgili birçok roman kaleme alınmıştır. Bu romanlar distopya edebiyatında yer almasa bile salgın edebiyatının nasıl bir yol izlediğini göstermektedir. Tanzimat edebiyatı ile başlayan salgın hastalıkları anlatan romanlar günümüze kadar gelmiştir. Distopya edebiyatında salgın hastalıklar, hâkim gücün yeni bir dünya düzeni kurmak ya da toplumu kontrol altında tutmak amacıyla oluşturduğu bir baskı unsuru gibi kullanılmaktadır. Çoğu zaman salgın hasatlıklar doğa kaynaklı olabildiği gibi bazen de teknolojik unsurlardan kaynaklanmaktadır.

> 2000'li yıllara gelindiğinde postmodernizmin etkisiyle hayalî salgın teması etrafında, distopik ve fantastik anlatılar ortaya çıkar. Bu eserlerde salgın, kaos ve yıkıma neden olduktan sonra yeni bir dünya düzeninin doğmasına neden olur. Bu dünya düzeni, devletin salgını kontrol etme amacıyla koyduğu kuralların kalıcı ve daha katı hale geldiği, insanların temel ihtiyaçlarını gidermekte sıkıntı yaşadığı, sosyal sınıflar arasındaki uçurumların arttığı bir yaşamı destekler (Topçu, 2021, s. 76).

Dünya edebiyatında Boccacio'nun kaleme aldığı *Decameron* adlı eser, salgın konusunu işleyen ilk yapıttır. Gabriel Garcia Marquez'in *Kolera Günlerinde Aşk*, Daniel Defoe'nin *Veba Yılı Günlüğü*, Jose Saramago'nun *Körlük* gibi romanlarda salgın hastalık konusu işlenmiştir. Tanzimat edebiyatında verem salgını ile başlayan bu tür roman yazma geleneği XX. yüzyıla kadar gelmiştir.

> Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım'ın birlikte yazdıkları *Hayâl ve Hakikât,* Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye,* Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Aydaki Kadın,* Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan*, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Kemâl Tâhir'in *Karılar Koğuşu,* Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*, Ayşe Kulin'in *Füreya,* İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası*, Orhan Pamuk'un *Kar* adlı romanlarında da yer alır (Uğurlu, 2020, s. 60).

XX. yüzyıl Türk edebiyatında salgın konusu, distopya romanlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserlerde genellikle hâkim güç eleştirisiyle işlenen salgın hastalıklar, karanlık bir gelecek tasavvuru çerçevesinde okuyucuya sunulmaktadır. Sonuç olarak, distopya edebiyatında salgın hastalıklar teması karamsar bir gelecek tablosu çizmekte ve insanlığı uyarmayı amaçlamaktadır. Distopya romanlarında salgın teması, toplumsal yapının kırılganlığını ve iktidar mekanizmalarının kriz anlarındaki manipülatif tutumunu gözler önüne sermektedir. Böylece, bu eserler hem mevcut

sosyal düzenin eleştirisini yapmakta hem de bireylerin kolektif bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

3.2.3.7 Zamandan ve mekândan sapmalar: Heterotopya

Distopya edebiyatında heterotopya kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Foucault (1984), heterotopyayı "evrensel bir formu olmayan, fonksiyonu kültür ve zamana göre değişen, uyumsuz gerçek mekânları bir araya getiren, zaman dilimlerine bağlı, açılma-kapanma sistemiyle hem geçirgen hem kapalı olan ve diğer mekânlarla özel ilişkiler kuran" alanlar olarak tanımlar. Distopik romanlarda heterotopyalar; toplumun kontrol altına alındığı, bireyselliğin kısıtlandığı ve totaliter sistemlerin hüküm sürdüğü mekânlar şeklinde gösterilmektedir. Bu mekânlar, genellikle gerçek dünyadan izole edilmiş sınırlandırılmış yerlerdir.

> Distopik romanlarda mekân ya da zamanda meydana gelen sapmalara heterotopya denilmektedir. Bu romanları incelerken bu kavramı da incelemek gerekir. Esasen bir anatomi terimi olan "heterotopia", bir organın ya da dokunun bulunması gereken yerde bulunmaması ya da farklı bir yerde bulunması anlamına gelmektedir. Homojen mekân algısının bozulmasına sebep olan kapalı mekân türlerinden bazılarının diğerlerine nispetle şekillendirme ilişkileri bağlamında farklılaştığını ileri süren Foucault'ya göre insanı "kendi dışı[n]a çeken"; insan yaşamını, zamanı ve tarihi "erozyona uğra[tan]"; insanı "kemiren ve aşındıran" heterojen mekânları: Kriz heterotopyaları ve sapma heterotopyaları olarak adlandırmak mümkündür (Foucault, 2011,s. 293).

Heterotopyayı dört kısımda inceleyen Foucault, müze ve kütüphaneleri dördüncü kısım mekânlar olarak değerlendirmektedir. Bu düşünür, zaman dilimleri ile bağlantılı insanların geleneksel zamandan kopma biçimlerini de heterokroni ile açıklamaktadır. Ayrıca gerçek mekândan kopma biçimi şeklinde kullanılan aynalarda, heterotopya kavramıyla incelenebilmektedir. Distopik romanlarda önemli bir yer tutan bu tür mekânlar, tersten okumalar yapmak için oldukça elverişlidir. Toplum normlarından uzak bir şekilde işleyen bu yerler "öteki" şeklinde adlandırılmaktadır. Distopya edebiyatında hapishaneler ve toplama kampları, devasa şehirler ve gettolar, sanal gerçeklik ortamları, yapay şehirler veya yeraltı şehirleri gibi kullanılmaktadır. Heterotopya, Fransız düşünür Michel Foucault tarafından ortaya atılmıştır. "Heterotopi, Yunancada hetheros ve topos (yer) kelimelerinden türetilerek tıp biliminde, dokuların ya da organların normalden farklı yerlerde bulunmasıyla karakterize anomali olarak tanımlanmıştır." (Dökmeci, 2005, s.155). Michel Foucault,

Öteki Mekanlara Dair adlı makalesinde heterotopya kavramı üzerinde durmuştur. Heterotopya kavramı üzerine, Foucault 'tan başlayarak XXI. yüzyıla kadar birçok düşünür, çok farklı açıklamalarda bulunmuştur. Bu tür kavramlar, postmodern metinlerde çok sık kullanılmaktadır. Dil göstergeleriyle birlikte kullanılan heterotopik metinler, postmodern metinlerin kurgusallığını vurgulamak için kullanılmakta ve eserde bir belirsizlik oluşturmaktadır. Gerorge Orwell'in *1984* adlı romanı, insanları sürekli gözetim altında tutarak panoptikon bir özellik taşımaktadır. Panoptikon kavramı da heterotopya içindeki mekânsal sapmalara örnektir.

> Modern dönemde panoptikon mekân temelli bir gözetimi ifade eder, Foucault 19. yüzyıldan itibaren kapatma kurumlarının giderek maliyetli hale gelmesi nedeniyle, panoptizm adı verilen söylemleştirme biçimiyle gözetimin yeni bir boyut kazandığından bahsetmektedir. Panoptizm, sunduğu pozitif bağlamla yersiz yurtsuzlaşmış (merkezsiz) bir iktidarın, yaşamın tüm alanlarına yayılarak kapatma mekânlarından ziyade, mekânsal bağlamları aşan, içsel bir denetimi özneleşmeyle kurgulamasıdır (Özgenç ve Ertop, 2021, s. 133-146).

Heterotopya kelime anlamı olarak bir organ ya da dokunun normalde daha fazla gelişmesi gereken yerde değil, başka bir yerde oluşması şeklinde tanımlanmaktadır. Foucault, heterotopyanın bu özelliğinden yola çıkarak mekânsal farklılık ve uyumsuzluğa dikkat çekmektedir. Gerçek mekânın içinde birçok zaman ve mekânın iç içe geçmesini heterotopya ve heterokroni kavramlarıyla açıklayan Foucault, heterotopya kavramını genellikle ütopyanın karşıtı gibi kullanmıştır. Heterotopya, farklı ve uyumsuz mekânların üste gelmesiyle oluşmaktadır. Ayrıca bu kavram, baskıcı gücün karşısında duran mücadeleci insanların kullandığı mekânlar olarak da kullanılmaktadır. (Dede, 2010). Bu tür mekanlar; ütopik ve distopik metinlerde birer postmodern unsur gibi kullanılmaktadır. Postmodernizm kuramı belirsizliğe ve kurgusallığa dikkat çekmektedir.

> Foucault'un heterotopya tanımlamasında kullandığı en önemli metafor aynadır. Foucault göre aynanın ona bakıldığında anda işgal edilen yeri hem gerçek hem de kesinlik gerçekdışı kılma özelliği onu heterotopik yapmaktadır. Belirli bir toplumda farklı mekânların incelenmesi, betimlenmesi ve okunması konu edinen heterotopyalar bu açıdan incelenebilir. Heterotopik romanlar, göz ardı edilmiş konuları ya da kusursuz biçimde düzenlenmiş bir toplumun hicivsel tersten okunmasını işlerler (Gürdal, 2018, s. 51).

Distopik romanlarda, bir araya gelmesi imkânsız olan birkaç mekânın gerçek yer ve zaman üzerinde bir araya gelmesi de heterotopik yapı oluşturmaktadır. Distopya edebiyatında heterotopolojik olarak kullanılan ötekileşmiş mekânlar, önemli bir yer

tutmaktadır. Bu tür zamansal sapmalar, postmodern ve bilim kurgu metinlerinde bir oyunsallık ve belirsizlik şeklinde verilmektedir. Bununla birlikte zamansal geri dönüşler ve zamandan sapmalar şeklinde ortaya çıkan heterokronik unsurlar, XX. yüzyıl romanlarında özellikle postmodern metinlerde çok sık kullanılmaktadır. Yine farklı mekânların eski ve yeni tasvirleri de bu kapsamda ele alındığında farklı anlam katmanlarına ulaşılabilmektedir. Kriz dönemi mekânları da distopik eserlerde bu kapsam içinde ele alınmıştır. Sonuç olarak distopya edebiyatında heterotopya, öteki gibi gördüğü mekânları anlatmaktadır. Bu mekânların insan hayatını nasıl etkilediğini anlamak ve geleceğe dair insanlığın kaygılarını görebilmek için bu tür metinlerin ikazına kulak vermek gerekir. Ayrıca distopik-postmodern romanlar, bu tür kavramlarla birlikte çoklu boyutlu incelendiğinde kültürel materyalist okumalara zemin hazırlamaktadır.

4. DİSTOPİK ROMANLARIN KÜLTÜREL MATERYALİZM KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

Distopik romanlar, kendi içinde birçok temayı barındırmaktadır. Bu temalar ışığında yazılan romanlar hem toplumsal eleştiriye hem de toplum mühendisliğine sahiptir. Kültürel materyalist okumalarda ise kanon dışındaki karşıt düşünceye önem verilmektedir. Bu amaçla karşıt görüşler, bu okumaların olmazsa olmazıdır. Distopik romanlarda bu temalar ile anlatıcıların iktidara ve egemen anlayışa karşı çıktığı görülür. Kültürel materyalist okumaların eseri anlamada ve yorumlamada esere katkısı tam da burada ortaya çıkmaktadır.

> Distopyaları kendine özgü dünyalar olarak algılamak doğru olmayacaktır. Çünkü modern dünyanın toplumdan söküp aldığı anlamı olgusu gerçekten bağımsız değildir. Sınıfsal tabakalaşma insanlığın erken dönemlerinden beri vardır. Dünyanın her yerinde toplumsal, siyasi ve ekonomik eşitsizlikler sürmektedir. Bu bağlamda da geleceğin karanlığını ortaya koyan distopik eserlerde belli başlı temalar öne çıkar: Bu romanlarda kapitalizm, gözetim mekanizmaları, sınıflaşma, kimlik kaybı, kurmaca gerçeklerin oluşturulması, hafıza kaybı, paranoya, feminizm, makinelerin hakimiyeti, ekolojik kirlenme, salgın hastalıklar, beklenmeyen sonuçlarıyla genetik deneyler ve izole toplum temaları kullanılmaktadır (Gürdal, 2018, s. 18).

Türk edebiyatında 1967'den itibaren ilk örnekleri görülen distopik romanlar, özellikle 1980'lerden sonra hızla çoğalmıştır. Makalelerde, tezlerde, dergilerde ön plana çıkarılan distopik romanlar, distopik temalara göre seçilecek ve kültürele materyalizm kuramı ekseninde sınıflandırılacaktır. Distopik romanlarda kullanılan bu temalar; iktidar-hegemonyası, sınıfsal tabakalaşma ve kimliğin kaybedilmesi, cinselliğin yok edilmesi, teknolojik baskı ve zorbalık, salgın hasatlıklar, çevresel felaketler ve ekolojik dengenin bozulması, zamandan ve mekândan sapmalar: heterokronik yapılar şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca kültürel materyalizm ve distopya türünde ortak kullanılan bu temalar; Marksizm, psikanalizim, feminizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm postmodernizm gibi kuramlar ekseninde incelenecektir. Distopik romanlar, yukarıdaki temalar ve kuramlar doğrultusunda kültürel materyalizm ile birlikte ele alınacaktır.

4.1 Distopik-Marksist Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi

Marksizm ile kültürel materyalizm kuramı arasında sıkı bir ilişki vardır. Marksizm'in bir uzantısı olarak da değerlendirilen kültürel materyalizm kuramı, sadece ekonominin tüm yaşamı etkilediği ve değiştirdiği görüşüne katılmaz. Kültürel materyalizm kuramı, kültürü bir meta gibi ele alıp üretilme aşamalarıyla ilgilenmektedir. Aslında bu kuram, Marksist anlayışın verilerini kullanarak bir toplum ve siyaset okuması yapmaktadır. Kültürel materyalizm ve Marksist kuram ekseninde edebî eser okumaları yapıldığında; kimlik kaybı, sömürülme, sosyal yapılar, sınıf farklılıkları, çatışan güçler ve bunların egemen güç ile arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmaktadır.

> Marksist kültür teorisine her türlü modern yaklaşım, bir belirleyen altyapı ile belirlenen üstyapı önermesinden yola çıkmalıdır. Katı bir teorik bakış açısıyla, aslında başlamayı tercih edebileceğimiz nokta burası değildir. Eğer ilk başta eşit derecede merkezi, eşit derecede sahici olan bir önermeden; yani toplumsal varlığımızın bilincimizi belirlediği önermesinden başlayabilsek birçok açıdan daha iyi olurdu. Burada mesele iki önermenin birbirini dışlamasının ya da birbiriyle çelişmesinin zorunlu olması değildir. Ama altyapı-üstyapı önermesi mecazi ögesiyle, sabit ve kesin bir uzamsal ilişki öneren niteliğiyle, en azından belli kişilerin ellerinde diğer önermenin çok uzmanlaşmış ve zaman zaman kabul edilemez bir versiyonu oluşturur. Ama Marx'tan Marksizm'e geçişte ve ana akım Marksizm'in gelişiminde, belirleyen altyapı ve belirlenen üstyapı önermesinin Marksist kültür tahlilin kilidi olduğu kabul edilmiştir (Williams, 2013, s. 45).

Marksist kuramda anlatıcının dünya görüşü, eserdeki ideolojik yapı ve sanat eserinin oluşumuna etki eden toplumsal nedenler ön plana çıkar. Ekonomik koşulların toplumu nasıl etkilediği ve yönlendirdiği üzerinde duran bu kuram, toplum mühendisliği yapmaya çalışmaktadır. Altyapının üstyapıyı dönüştürdüğü fikrini savunan Marksizm; ezilen durumundaki işçi sınıfının yaşamını öncelemeye çalışmaktadır. Marksizm, kültürel materyalizm kuramı ile birlikte ele alındığında, ekonominin dışında kültürün de toplumun yapısını nasıl değiştirdiği, dönüştürdüğü ve toplum mühendisliği yaptığı görülmektedir.

Marksist distopya, Marksizm'in yanlış uygulandığı kötü bir toplum tasviridir. Bu tür Marksist distopyalarda; sınıf eşitsizliği, devlet kontrolü, bireyin özgürlüğünün kısıtlanması, propaganda ve manipülasyon, teknolojik zorbalık gibi temalar ön plana çıkmaktadır. Marksist distopyalarda, katı bir sınıf sistemi ve egemen bir güç kullanmaktadır. Bu tür distopyalar, sınıfsız toplum idealinin aksine elit bir tabakayı

öncelemektedir. Kaynakları ve gücü elinde bulunduran bu egemen güç, karşıt görüşleri baskı altına almaktadır. İşte tam bu esnada devreye giren kültürel materyalizm kuramı, ezilen durumundaki karşıt görüşün yanında yer almaktadır. Bu şekilde kültürel materyalizm kuramı; Marksist distopyalarda baskıcı güce karşı muhalif görüşlere alan açmıştır. Yine Marksist distopyalarda, devlet her alanı kontrol etmekte ve bireylerin özel hayatlarını kısıtlamaktadır. Bu durum bireylerin zorunlu olarak devlet çıkarına hareket etmesine ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır. Karşıt görüşün bastırıldığı toplumlarda ise bireyler, mutsuz ve umudu tükenmiş hale gelmektedir. Benzer şekilde kültürel materyalizm kuramı, muhalefete kulak vermekte ve baskın güce karşı çıkmaktadır. Bu şekilde bireylere özgürlük alanı açan kültürel materyalizm kuramı, halkın düşüncelerini merkeze almaktadır. Marksist distopyalarda devlet, propaganda ve manipülasyon araçlarını kullanarak gerçekleri çarpıtmaktadır. Yine bu tür distopyalarda; sosyal medya ve teknolojik unsurları kötüye kullanan egemen güç, halkın düşüncelerini kısıtlamakta ve yanlış yönlendirmeler yapmaktadır. Gerçeklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan kültürel materyalizm kuramı, Marksizm ile birlikte karşıt düşünceyi savunmakta ve hâkim düşünceyi eleştirmektedir. Totaliter rejimlerin ülkeyi nasıl felakete götüreceğini gösteren Marksist distopyalar, bir yönetim eleştirisi yapmaktadır. Marksist distopik eserlerde; kimlik kaybı ve sınıfsal tabakalaşma, iktidar hegemonyası, iktidar-medya ilişkisi, iktidar-sanat ve iktidarın kurumları yozlaştırması, salgın hastalıklar, olumsuz teknolojik gelişmeler de bu başlık altında ele alınacaktır. Ayrıca, söz konusu romanlar kültürel materyalizm kuramıyla yorumlanacak ve üç kuram açısından ortak unsurlar belirlenerek değerlendirilecektir.

4.1.1 İktidar-Hegemonya Odaklı Romanların İncelenmesi

Marksist distopik romanlarında yöneten egemen güç, elinde bulunduğu gücü tutabilmek için halkı; savaşlarla, sosyal ve siyasal baskılarla, şiddetle, doğal kaynakların kısıtlanmasıyla, açlıkla ve sayamadığımız birçok kısıtlama ile korkutmaktadır. Bu şekilde otoriter güç, iktidarının devamlılığını sağlamaktadır. İktidar, halkı kontrol etmek ve düzenin devamlılığını sağlamak için her türlü propaganda aracından yararlanmaktadır. Marksist distopik romanlarda, İktidar gücü halka; baskı, şiddet gibi yöntemler kullanmakta ve halkın sahip olduğu konforu elinden almaktadır.

Marksist distopik romanlarda bu düzene uymayan, aykırı davranan kahramanlar mutlak suretle cezalandırılmakta ve toplum dışına atılmaktadır. Kültürel materyalizm kuramı ise bu tür romanlarda aykırı düşüncenin gözünden olaylara bakmaktadır. Yine bu tür romanlarda, kahramanlar; varoluşsal ve toplumsal sorunları görüp düzenin anlamsızlığını sorgulamaktadır. Düzenin sorgulamasıyla ortaya çıkan aykırı düşünceler, kültürel materyalist okumalara için çok önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. "Distopya edebiyatının en karakteristik özelliği, hâkim gücün kontrolünde gerçekleştirilen toplum mühendisliği ve kimliğini yitiren bireylerdir. Otoritenin kesintisiz gözetim ve denetimi, her an 'ben buradayım" diyen bir sese dönüşmüş durumdadır." (Yamaç, 2013, s. 40).

Marksist distopik romanlarda, siyasi gücü elinde bulunduran hâkim güç; kendi düşüncesini kabul ettirmek ve toplumu baskı altında tutmak için sanat, medya gibi unsurları kullanmaktadır. Marksist anlayışta toplumdaki bireyler, bu güç karşısında yer almakta ve iktidar veya dış güçler ile her alanda mücadele etmektedir. Romanlarda iktidar hegemonyası; bazen küresel bir güç, bazen de devlet olarak gösterilmektedir. Benzer şekilde incelenen romanlarda bu güç, toplumu baskılamak için devlet erkinin tüm unsurlarını kullanmakta; karşı çıkan sesleri bastırmaya, hatta kimi zaman yok etmeye çalışmaktadır.Bu çerçeve içinde muarız gücün düşünceleri de kültürel materyalizm kuramı içinde ayrıca değerlendirilecektir. İktidar için propaganda çok önemli bir silahtır. Topluma dönük bu mesajların iletilmesinde en etkili yol olan kitle iletişim araçlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaktır. Marksist distopik romanlarda, iktidar ile halk arasındaki çatışma önemli bir yer tutmaktadır. Romanlarda iktidar gücü; bireyi, toplumu baskı altına almak ve muhalefeti susturmak için her türlü aracı kullanmaktan geri durmamıştır.

1984 romanında iktidarı elinde bulunduran parti tele-ekran aracılığı ile toplumu ileti bombardımana tutmaktadır. (Orwell, 2011) Aynı şekilde incelenen eserlerde iktidar; teknolojik aletleri, sanatı, medyayı kontrol etmektedir. Bazen bu iktidar gücü eserlerde küresel bir aklı da temsil etmektedir. Ayrıca yönetici güç, bireyin çocukluğundan ölümüne kadar muhatap olduğu tüm kurumları bu amaç doğrultusunda yönlendirmekte istediklerini empoze etmeye çalışmaktadır. "Egemen söylemi tele-ekranlar aracılığı ile sürekli topluma aktarmak mevcut görüşlerin toplum tarafından kanıtlanmasına

olanak tanımaktadır. Kitle iletişim araçları kadar etkili olan diğer unsurlar ise aile, okullar, sendikalar ve zihinsel örgütlerdir." (Gürdal, 2018, s. 19)

Marksist distopik romanlarda, iktidar gücünün bireyi nasıl kontrol edip pasifleştirdiği anlatılırken kimi zamanda yok etmeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca toplumu baskı altına alıp kendi hegemonyası etrafında şekillendirmek için her türlü yola başvurduğu da gözlemlenmiştir. Yine eserlerde devlet gücünü bazen örgütler bazen de küresel güçler kontrol etmektedir. Bununla birlikte romanlarda muhalif kanadın sesi de kültürel materyalizm kuramıyla birlikte ortaya çıkarılacaktır. Bu çerçeve doğrultusunda; *Gece (1985), Kâbus (1999), Topaç (2002), Şebek Romanı (2004), Gökdelen (2006), Son Ada (2008), (Güneş Saygılının Gerçek Yaşamı (2011), Tutsak Güneş (2015), Y (2017), Köpekli Çocuklar Gecesi (2019), Militan (2019)* gibi romanlar bu başlık altında incelenecektir.

Bilge Karasu'nun Nisan-1975 ile Mayıs-1976 yılları arasında yazdığı *Gece* adlı romanı, 1985'te İletişim yayınları tarafından yayımlanmıştır. Roman dört ana bölümden ve bu bölümler içindeki epizotlardan oluşmaktadır. Özellikle siyasi Marksist distopya örneklerini ihtiva eden bu eserde dört ana bölümde dört ayrı anlatıcı, kullanılmıştır. Toplumdaki baskıyı ve bu baskının yarattığı sinmeyi, karmaşayı alegorik bir biçimde anlatan yazar, romanın içinde birçok yazarın eserine, karakterine göndermede bulunmaktadır. Düzeltmen, anlatıcı, o ve okurunda yazma eylemine katıldığı eserde üstkurmaca tekniği kullanılarak toplumsal eleştiri yapılmıştır.

Eserin ilk bölümünde N. olarak tanıtılan roman kahramanının yanı sıra, 'gecenin işçileri' ve 'düzeltmen' de ön plana çıkmaktadır. Gecenin işçileri; gecenin olmasını arzulayan, birbirine benzeyen, ortak bir kaderi paylaşan insan topluluğu şeklinde kurgulanmıştır. Bu insanlar karanlığın etrafa yayılması ile dışarı çıkmakta, etrafa korku saçmakta ve insanlara zarar vermektedir. Bununla birlikte gece insanları, toplumda korkuyu yayıp siyasi iktidarın bir elamanı gibi hareket etmektedir. Bu insanlar, düzene karşı çıkanlara işkence etmekte ve gerekirse onları öldürmektedir. Ayrıca bu bölümde dikkati çeken kişilerden biri de yazarın düzeltmen diye nitelediği aydın/entelektüel metin yazarıdır. Büyük bir yalnızlık içinde bulunan bu aydının tek gayesi, gecenin işçilerinin planlarına ket vurarak insanların sahip oldukları aydınlığı

kaybetmemelerini sağlamaktır. Düzeltmen rolündeki aydın kişi ise gecenin işçilerine, ezilenlere ve ikiyüzlülere karşı tek sığınağın dil olacağını ve dilin aydınlanmada öncü bir kavram olarak bilinmesi gerektiğini söylemektedir.

Romanın ikinci bölümünde ise Güneş hareketi ismi verilen bu yapılanma ve bu yapılanmanın kendi içindeki sistemli hiyerarşik yapısı anlatılmaktadır. Bu yapılanma; devlet ve basının çeşitli bölümlerine sızarak sağlam bir alt yapı oluşturmaktadır. Bu anlayışı savunanlar, kendi hedeflerine engel teşkil eden insanları saf dışı bırakmak için ölüm de dâhil her türlü yola başvurmaktadır. Romanda O. ismiyle anılan ve bu gizli yapılanmanın birçok faaliyetini organize eden roman kişisi hakkında da kısaca bilgi verilmektedir.

Romanın üçüncü bölümünde ise O. adlı roman kişisinin eski sevgilisi olan Sevinç ve bir örgüt hakkında bilgi aktarılmaktadır. Romanın son bölümünde ise Sevinç ile N.'nin etrafında meydana gelen çeşitli olaylarla birlikte, gizli yapılanmaların çeşitli faaliyetlerinden de söz edilmektedir. Bu yapılanmanın; insanları tehdit etmek, onlara iftira atmak, onları yaralamak ve öldürmek gibi çeşitli olaylarından söz edilerek okuyucunun bu yapılanma hakkında bir kanaat oluşturması sağlanmaktadır. Roman; Kafka'nın *Dönüşüm* ve *Dava*, Patrick Süskind'in *Koku* romanına metinlerarasılık ile göndermelerde bulunarak dönemin distopik ortamını anlatmaktadır.

> Akşam saatlerinde gecenin işçilerini görmek çok kolaydır artık herkes için. Geceyi hazırlamakta, geceye hazırlamakta kullandıkları alet ellerinde, sokaklarda dolaşırlar; sayılar da gitgide artar. Demirden yapılmış bu aletler, güzel serpilenmiş derilerden kesilmiş, seçkin ağaç türlerinden yontulmuş, esnek reçinelerden dökülmüştür. Dövmeye, yırtmaya, delmeye, kıstırmaya, vurmaya, koparmaya, yararlar. Yakmaya kırmaya da. Özellikle genç gövdeler üzerinde çalışmak için düşünülüp tasarlanmış, gerçekleştirilmiştir bu aletler (Karasu, 2020, s. 19-20).

Yazar, gece imgesiyle dönemin siyasi anlayışını Marksist bir sınıf anlayışı düşüncesi ile eleştirmektedir. Bununla birlikte kullandığı diğer bir imgede "gecenin işçileri" deyimidir. Bu deyim ile dönemin siyasi anlayışını ve onları destekleyenlerin kirli amaçlarını gözler önene sermektedir. Bu durum, Marksist distopik romanlardaki kontrol etme ve sindirme sitemine denk gelmektedir. Yazar, dönemin siyasi olumsuzluklarını, gece imgesi üzerinden distopik bir ortam oluşturarak vermektedir. Yine romandaki anlatıcı; insanların yaşadıkları olumsuzlukları, iktidar yanlılarının işkence aletlerini ve yaptıkları işkenceleri bir güç dengesi etrafında aktarmaktadır.

Yazar, totaliter gücü ve onun altında yatan düşünceyi imgeler aracılığı ile eleştirmektedir. Bu durum, kültürel materyalist okumalarda karşıt düşüncenin yeni toplum şekillendirme projesine denk gelmektedir.

> Karasu'nun üstüne kâbus gibi çökmüş olan gece metaforu, aslında bir döneme değil, insanlığın baskı ve korku yoluyla ötekini tasfiye etme çabalarının somutlaştığı, modernizmin hüküm sürdüğü her yüzyıla her çağa bir göndermedir. Yazıldığı dönemin Türkiye'sinin siyasi karmaşasından ve korku yaratan şiddetinden hareketle yazar, ötekiyi ezen bütün evrensel baskı aygıtlarına göndermede bulunur esasında. Gece, belli bir ülkenin ya da dönemin distopyası değil, modernizmin çelişkilerle dolu değerlerinin kol gezdiği bütün coğrafyalarda yaşanabilecek bir heyuladır (Cengiz, 2015, s. 52).

Distopik dönemin oluşturduğu kaos ortamını; gece, gecenin işçileri imgeleriyle eleştiren yazar, var olan düzene karşı sanatını bir kalkan gibi kullanmıştır. Sanatı bir vasıta gibi kullanma ve toplumu yönlendirme düşüncesi Marksist anlayışa aittir. Yine karşıt görüşü temsil eden gençleri ve gençlere yapılan işkence aletlerini ironik bir dil ile ele almıştır. Siyasi gücün yaptığı yanlış uygulamaları ve baskıları, toplumu bilinçlendirmek amacıyla yapan yazar; kendince bir dil kurarak karşıt görüşlere alan açmaya çalışmıştır. Ayrıca dönemin siyasi gücünden çekinen yazar, siyasi gücü eleştirmek için imge ile bir anlatım tercih etmiştir.

> Gecenin işçileri sokak aralarında gezer. Yuvarlak ekmeklerin, dikdörtgen ya da söbe ekmeklerin, uzun ekmeklerin hangi evlere girdiğini gözlerler. Bu işi yaparken, öyle, çok önemli bir iş görüyormuş gibi davranmazlarsa da onlara dikkat edenler şunu da görürler arada bir: Bir tanesi gider bir kapının herhangi bir yerine pek de belli olmayacak biçimde bir im çizer. Gözlemi iş edilenleri şaşırtacak bir şeydir bu. Kapısı imlenen evlerin hiçbirinde dört köşe ekmek yenmemektedir; yoksa şu ya da bu biçim ekmek yendiğini belirten bir im değildir bu. Üstelik, kapılar biraz da rastgele imlenir gibidir. Hiç değilse görünüşte (Karasu, 2020, s. 22).

Yazar, gece ve gece bekçileri imgelerine bir de dikdörtgen ekmeği kullanarak icat ettiği gizli bir dil ile dönemin zihniyetini açığa vurmaya çalışmaktadır. Ekmeklerin; dikdörtgen, dört köşe, söbe, yuvarlak ya da uzun şekillerini kullanan yazar, dönemin distopik ortamını ve insanların tek tipleştirmek için uygulanan baskıyı eleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında halkı kontrol altına almak isteyen iktidar mekanizması, insanları tek tipleştirmek için her türlü baskıcı yolu denemektedir. Marksist distopik eserlerde yer alan baskın gücün toplumu kontrol etmesi ve gözetim altına alması bu romanında odak noktasını oluşturmaktadır. Ekmek üzerinden tasarlanan bu baskıcı zihniyet anlayışı, evlerin işaretlenmesine kadar gitmiştir.

> Romanın odak simgesi işçilerdir ve ekmeğin şekli üzerinden verilen mesaj dikkat çekicidir: Dört köşe ekmekleri seven işçiler, sokak aralarını gezip dört köşe ekmek yemeyen evlerin kapısını imlemektedir. Herkesi kendileriyle aynı doğrultuda görmek isteyip farklı olmaya imkân tanımayan işçiler, 70'li yıllardaki karşıt grupları hatırlatmaktadır (Aytaç, 2016, s. 340).

Yazar, 1970'li yılların Türkiye'sindeki sağ-sol çatışmalarına ve dönemin siyasi erkine yandaş olanların evleri işaretleyerek baskı kurulmasına bu gizli dil ile göndermede bulunmaktadır. Romandaki anlatıcı, karşı düşüncenin çıkış kapısının dil ile icra edilen sanat dallarında olduğunu söylemektedir. Bu şekilde toplumun yeniden inşa edebileceğini ve yanlış politikalar uygulayan iktidarların yerle bir edileceğini savunmaktadır. Bu düşünceler; kültürel materyalizm kuramında, egemen gücü sanat yolu ile alaşağı etmek ve karşı çıkan seslere yer açmak olarak nitelendirilmektedir. Yazar, dönemin çarpık zihniyetini ironik bir dil ile gözler önüne sermekte ve kendince bir çıkış noktası bulmaya çalışmaktadır.

> Arka kapıya giden yola duvar ölüm bürünmüştü. "Arka kapı…" diyecek oldum. Çocuklar gerisini dinlemeden bağırmaya başladı. Anladığım kadarıyla yukarı çıkıp arka merdivenden inmeliydim. "Evi böldüler," dedi çocuklardan bir iricesi. Yukarı çıkmaya başladım. Merdiven gitgide daralır gibiydi. Yataklar, yorganlar, yığılmıştı sahanlıklara. Dar evlerde bahar temizliğine girişen kadınların her zaman yaptığı bir şeydi bu (…) Kovalanır gibiydim. Ansızın, ne dediklerini kavrayabildim. Bir ağızdan bağırıyorlardı şimdi, bir çeşit tekerleme tutturmuş gibi. "Gündüzcü," diyorlardı, "gün-düz-cü-cü…" (Karasu, 2020, s. 45).

Roman içindeki anlatıcı, bir mahallede arkadaşını ziyaret etmek istemektedir. Fakat bu mahallenin insanı ve yapısı çok değişmiştir. Zira roman kişisi artık bunu anladığında işler çok geç olmuştur. Evdeki çocukların "evi böldüler" demesi üzerine işin vahametini anlayan roman kişisi, kaçmaya yeltenir diğer taraftan da mahallenin kadınları onu "gündüzcü" diye ifşa etmeye çalışmaktadır. Türkiye'de 1970'li yıllarda insanların sağ-sol diye ayrılması ve evlerin bölünmesine göndermede bulunan yazar, dönemin kâbus ortamını distopik bir şekilde anlatmaktadır. Siyasi gücün kendinden olmayanları ifşa ve yok ederek baskılama politikası, dönemin Türkiye'si ile birlikte ele alınmıştır.

Eser içindeki kurgusal yazar, dönemin baskılayıcı yapılarını ve muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik politikalarını eleştirmektedir. Bunu yaparken yine imgeli bir dil kullanan yazar, "evi böldüler, gündüzcü" gibi sözcüklerden yararlanmaktadır. Siyasi gücü temsil edenleri, gece metaforu ile anlatan yazar; onun karşısında duran karşıt

düşünceyi gündüz sözcüğü ile anlatmaktadır. Bu durum yine kültürel materyalist okumalarda, dilin ve sanatın gücünden yararlanarak yeni bir sanat anlayışı oluşturma projesine uygun düşmektedir. Bu arada 1970'li yıllarda mahallerin, evlerin siyasi düşünce yüzünden kamplaşmaya gittiğini o dönemleri; ironik bir şekilde ele almaktadır. Bu durumu da kadınların bahar temizliği metaforu üzerinden vermeye çalışmaktadır. Siyasi düşüncenin toplumu bölerek birbirine düşürme ve muarız düşünceyi baskılayarak pasif etme planını ifşa etmek isteyen yazar, sanatını kullanarak toplumu bilinçlendirmek istemektedir. Sanat ile toplumu yeniden tasarlama projesi Marksist anlayışın bir argümanıdır. Ayrıca yeni tarihselcilik anlayışıyla dönemin tarihî olaylarına göndermede bulunan yazar, 1970'li yıllardaki resmî tarihin dışında yeni bir tarih anlayışı geliştirerek toplumu şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte "gece, gecenin bekçileri, bahar temizliği" sözcüklerine yeni anlamlara yükleyen yazar, bu sözcükler ardındaki siyasi düşünceyi eleştirmekte ve kendi düşüncesinin aydınlığı ifade ettiğini düşünerek aleyhtar anlayışa "gündüzcü" sözcüğünü yakıştırmaktadır.

> Bir gün incelenir bu olgu ya da olgular. Çeşitli açılardan, çeşitli ölçülere dayanarak… Ben bu incelemelerin irdelemelerin ilkine olsun, giriş yapabilecek durumda değilim. Olsa olsa kimi insanların kullanabileceği birkaç verir sağlayabilirim o kadar. Herkesin bilmediği görmediği ya da bilenler görenler içerisinde pek az kişinin söylediği birkaç şey… Belge adı verilecek şeyler değil bunlar, olamaz (Karasu, 2020, s. 186-187).

Sevinç, sevgilisi yazarla yaşadıkları olayları bir bir anlatacağını söylemektedir. Bununla birlikte yazdıklarının bir belge niteliği taşımayacağını söyleyen kurgusal yazar, eserinin kurgu olduğuna vurgu yaparak başına gelebilecek herhangi bir olumsuzluğa karşı kendini güvence altına almak istemektedir. Zira bu bölümden önceki dipnot kısmında kurgusal yazarın kitabının hem yazar hem de düzen tarafından inceleneceğini söyleyen düzeltmen konumundaki yazar, kurgusal yazarı uyarmaktadır. Dönemin baskılama unsurları olarak anlatılan dayaklar, işkenceler, cinayetler distopya edebiyatında çok sık kullanılan iktidarın halkı kontrol altına alma düşüncesine tam olarak buna uymaktadır. Ayrıca "gecenin bekçileri" şeklinde tanımlanan iktidar yanlılarının, devletin kurum ve kuruluşlarını ve yasalarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak kaotik bir ortam oluşturduğu görülmüştür.

Roman kişisi konumundaki düzeltmen ve yazar, dönemin baskıcı anlayışını Marksist bir anlayışla ele almakta ve var olan totaliter düzeni eleştirmektedir. Gecenin bekçileri, siyasi erki de kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak toplumu; işkence, dayak ve

cinayetler ile yıldırmakta ve kurum ve kuruluşları ele geçirmektedir. Marksist distopik romanlarda görülen gözetleme ve yıldırma politikasını hem kurgusal yazar hem de roman yazarı belirtmektedir. Bununla birlikte "su başları" diye tabir edilen kritik noktaları ele geçiren gece bekçileri, karşıt düşünceyi her yerden silmeye çalışmaktadır. Bu aykırı düşünce, yazar tarafından desteklenmekte ve karşıt düşünceye yer açılmaktadır.

Kültürel materyalist okumalar için önemli bir yer temsil eden karşıt anlayış, bu eserin özünü oluşturmaktadır. Yazarın, kullandığı imgelerle hâkim gücü ve ardındaki zihniyeti ironik bir dille eleştirmesi ve muarız sanat anlayışını kurgusal yazarlar aracılığıyla ön plana çıkarması, bir tür toplum mühendisliği gibi değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalist okumalarda odak noktası olan dil, sanat anlayışı ve toplumu şekillendirme projesi bu eserde önemli bir yer tutmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda yazarın dili ironik bir şekilde ve egemen gücü zayıflatma aracı gibi kullanılması, aleyhtar anlayışın siyasi erki ortadan kaldırma projesi şeklinde değerlendirilebilir. Yazar, sınıfsal farklılıklara dikkat çekmekte ve Marksist bir anlayışla siyasi erki eleştirmek için gecenin bekçileri imgesini kullanmaktadır. Egemen gücün devlet kurumlarını yozlaştırarak bozduğunu ve insanların yabancılaştığını Marksist bir anlayışla yorumlayan yazar, bu durumu kurgusal yazarların gözünden okuyucuya sunmaktadır. Marksist distopik romanlarda bireyde oluşan yabancılaşma ve mutsuz gelecek düşüncesi, bu romanda da kendine yer bulmaktadır. Benzer şekilde, aykırı düşüncenin tüm alanlardan dışlanmasını sınıfsal çatışma üzerinden aktaran yazarlar, mevcut düzene karşı bir duruş sergilemektedir. Bu şekilde egemen gücün altını oyan yazarın bu görüşü, kültürel materyalizm kuramı içinde bir alan açma olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde dönemin iktidarının yanlış politikalarını açığa çıkarıp yüzüne vuran anlatıcı, kendi zihniyetini temsil eden "gündüzcüler"e moral vermekte ve düzene karşı yeni düzen projesini öne sunmaktadır. Yine ironik bir dil ve sanatı bir silah gibi kullanma; kültürel materyalist okumalarda, karşıt görüşlü yazarların yeni bir toplum tasarlama düşüncesine denk gelmektedir.

Alev Alatlı'nın 1999 yılında yayımlanan *Kâbus* romanı, ütopik ve distopik özellikleri birlikte taşımaktadır. Roman, üç bölümden oluşmaktadır. Bu eserde Yüce Pir adı verilen bir yönetici tarafından ülkedeki tüm vatandaşlar, baskı altına alınmakta ve

Batılılar tarafından her alanda sömürülmektedir. İmre Kadızade ve Devrim Kuran üzerinden Türkiye'nin yaşamış olduğu sıkıntılar, değişimler anlatılmaktadır. İmre Kadızade, Devrim adlı kahramanın kendini gerçekleştirmesine izin vermediği için cinayetle suçlanmaktadır. Romanda, 2000 yılların başında kurulan Türkiye Devleti hakkında bilgi verilmektedir. Bu devlet 11 küçük devletçiğe bölünmüş ve Yüce Koalisyon tarafından kontrol edilmiştir. Talip İmre, eski Türkiye'de psikolog olarak görev yapmış daha sonra ise cinayetin zanlısı olarak görevinden alınmıştır. Talip İmre, Doğu Trakya Cumhuriyeti denilen bir yerde ıslah edilmektedir. Bu ıslahı, Yüce Pir denilen bir yönetici "Dünya Anayasası, Kutsal Koalisyon, Ekonomik Aklın Yolu" gibi kavramların her gün tekrar ettirerek yapmaktadır. Tüm dünya bir tarikat tarafından yönetilmekte ve ülkeler bu anlayışa göre şekillendirilmektedir. İmre Kadızade, Türkiye'nin geçirmiş olduğu evreleri, kendi hayatı üzerinden sürekli yeniden yorumlamaktadır.

> Af Örgütünün öngördüğü ıslah yöntemleri taliplerin özel koşullarına göre değişebiliyordu. Nitekim İmre Kadızade ölümle sonuçlanan kusurları nedeniyle gassallığa mahkûm edilmişti. Buna karşın gerek Adrianople gerekse diğer ıslahhanelerde hükümlü, mahkûm gibi sıfatlar, eskinin egemen devlet kavramını çağrıştırdıkları için kullanılmazdı. Af örgütü dayatmacı devlet değil sivil toplum örgütüydü (Alatlı, 2019, s. 20).

Kâbus adlı eserde egemen güç, sivil toplum örgütlerini kullanarak bireyi pasifleştirmekte; onu 'ıslah' adı altında ehlîleştirip kendi tarafına çekmektedir. Bu durum, Marksist distopik romanlarda çok sık kullanılan otoriterin gözetleme ve kontrol altına alma projesine denk gelmektedir. Ayrıca romanda yöneticilerin katı sınıfsal hiyerarşi uygulaması Marksist düşünceye aykırıdır. Romanda, bir cinayet zanlısı olan İmre Kadızade, henüz hüküm verilmediği halde Yüce Pir adı verilen sistem tarafından kontrol edilmekte ve düşünceleri değiştirilmektedir. Mağdur edilen ve ölü yıkayıcılığı gibi bir bölümde çalışmaya zorlanan Kadızade'nin guru kırılmakta ve aşağılık kompleksine girmesi sağlanmaktadır. Zira bu şekilde İmrenizade; kendinden, ailesinden, toplumdan ve eski Türkiye dediği devletinden uzaklaşmakta ve bu yapıya daha da bağlanmaktadır. Bu şekilde Kutsal Koalisyon adı verilen güç, mevcut ülkeleri bölmekte ve vatandaşlarını istediği gibi yönetip muarız düşünceyi yok etmektedir.

> "Soyadı Kanunu!" dedi İmre Kadızade, birden Soyadı Kanunu. Eski Türkiye'de sülaleler de böyle düştü! İnsanlar, genlerinin izini süremez oldular, Çünkü Soyadı Kanunu ile

> birlikte yeğenler, amcalar, dayılar her biri başka soyadı aldı, izlerini kaybettirdi. Bizde bile iki soyadı var: Kuran ve Kadızade. Yoksa, komplonun bir parçası da bu muydu? İnsanları genlerinden kopartmak yani! Olabilir mi? Niçin olmasın? (Alatlı, 2019, s. 160)

İmre Kadızade, afazi hastalığı ile ilgili araştırma yaparken Salih Urallar ile tanışır. Salih Urallar, Yeni Dünya Düzeni adlı sistemin ülkeleri ve bireyleri etkisiz hale getirmek için neler yaptığını anlatır. Bu anlayışın ilk önce mağdurların düşünce dünyasını bozmak için dili karıştırdığı daha sonra da insanlar arası ilişkileri yok etmek için devlet eliyle soyadı kanunu çıkardığını söyler. Bu şekilde nesiller arası bağlar koparılmış ve mağdurlar köksüz hale getirilerek daha kolay ele geçirilmiş olur. İmre Kadızade hem kendini hem de eski Türkiye uygulamalarını sorgulamakta ve yeni dünya düzenine sarılmaktadır. Bireylerin köksüzleşmesi sonucu kendisi ve toplumla yabancılaşması Marksist ütopik anlayışa göre ters düşmektedir. Yine bu durum, kontrol mekanizması görevindeki devletin toplumu sınıflara ayırma projelerinden biridir.

> 1980'li -1990'lı yıllar Türkiye'sinde ortaya çıkan yozlasma, *Schrödinger'in Kedisi Kâbus* romanında ele alınır. Dilin kirlenmesi, ahlaki çöküntü ve aile ilişkilerinin zayıflamasıyla ortaya çıkan yozlasmanın, ülkeyi yok edebileceği bir *kâbus* senaryosuyla gözler önüne serilir. Dilde, dinde, değerlerde yasanan erozyon; dil yitimini beraberinde getirmektedir. Afaziyle cebellesen toplumda iletisim altüst olmakta, insanlar birbirini anlamamaktadır. Bu bağlamda uydurma sözcükler, Batı dillerinden bilinçsizce alınan sözler, geçmisle bağları kesmek dil yitiminin nedenleridir (Yivli, 2009, s. 59).

Küresel güçler, dil ve kültürü bir meta gibi kullanarak mağdurların karşıt düşüncelerini yok etmeye çalışmaktadır. Bu durum kültürel materyalizm kuramında, egemen gücün karşıt düşünceleri etkisizleştirme projelerini ortaya çıkarması açısından önemlidir. Romanda, baskı uygulayan "Yeni Dünya Düzeni" sistemi, bazı aykırı düşünenleri kendine bağlamıştır. Bazı karşı çıkan sesler ise da illegal işler yaparak ayakta durmaya çalışır. Zira Kara Kalpaklı Adam, bu sisteme ileride karşı çıkacak ve kendi ülküsünü gerçekleştirmek için çeşitli örgütler ile iş birliği yapacaktır.

> Bakın, bizde eski Türkiye'de yani, kimliği tehdit altında olanlar, en donanımlı olanlarımızdı. XXI. yüzyılın getirdikleri konusunda en çok fikir sahibi olanlar, Batı dünyasındaki gelişmeleri en iyi takip edenler, çağı en iyi okuyanlar, toplumu derleyip toparlayabilecek imkanları olanlar, en büyük tehdit altında olanlar, kimlikleri tehdit altında olanlar bunlardı. Nerede Şeriatçılar, Yeni İttihatçıların, Neo Marksistlerin ya da Bağımsız Liberallerin, bunların ne koordinatlarına ilişkin tereddütleri ne de doğru ve haklı olduklarından kuşkuları vardı (Alatlı, 2019, s. 170).

İmre Kadızade, mahkemedeki savunmasında Devrim'in belirli bir düşünceye sahip olmadığı için nihilist olduğunu ve bu yüzden intihar ettiğini söyler. Kadızade, eski Türkiye'de bazı aydınların kimlikleri yüzünden devlet tarafından tehdit edildiği fakat bu kesimin bu baskıya boğun eğmediğini söyler. Bu arada romanda kullanılan kimlik kaybı, Marksist distopik romanlarda karşılaşılan bir durumdur. Talip İmre, kendisinin saçaklı mantık anlayışına sahip olduğu için bu dönemde çok fazla sıkıntı çekmediğini iddia eder. Yani bu sistem, kimliksiz ve omurgasız bir kişiliğe sahip olan bireylere yaşama alanı sunmaktadır. Kimlik kaybının bireyde ve toplumda meydana getirdiği travmalara dikkat çeken yazar, Marksist bir ideoloji ile olup bitenleri eleştirmektedir. Ayrıca bu dönemin inşasında dilin hayatla ilişkisi koparılmış ve insanların düşünce gücü elinden alınmıştır. Dil, kültürel bir meta gibi kullanılarak karşıt düşünce baskılanmış ve yok edilmeye çalışılmıştır. Dilin bir araç şeklinde kullanılması, kültürel materyalist okumalarda çok sık karşılaşılmaktadır. Aykırı seslerin varlığını gösterme alanı olarak dili seçmesi son derece önemlidir. Ayrıca egemen gücün düşünce sistemi de dil ile eleştirilmekte ve halk bilinçlendirilmeye çalışılmaktadır. Talip İmre, burada eski Türkiye anlayışını eleştirirken Kutsal Koalisyona da bağlılığını bildirmektedir. Koalisyon savcısı, Talip İmre'nin Devrim'e fikir bazında müdahale ettiğini söyleyerek suçlar. Her ne kadar Talip İmre'nin muarız görüşleri, törpülenmeye çalışılsa da eski Türkiye ile hesaplaşmaya giren kahraman, içinde bir şeylerin tamamlandığını hissetmektedir.

Yazar, siyasi gücün baskısını distopik bir ortam içinde tasarlamakta ve bu gücün dili, kültürü kullanarak insanların zihnini kontrol etmesini eleştirmektedir. Her ne kadar distopik unsurlar, küresel güç üzerinden anlatılsa da devletin baskıcı gücü ve zorbalığı da gözler önüne serilmektedir. Kültürel materyalizm kuramı içinde olaylar değerlendirildiğinde, aleyhtar düşünce; dil, kültür, nesep bağı gibi unsurlar ile susturulmakta ve bunların Yüce Koalisyona bağlığı sağlanmaktadır. Karşıt görüş içinde yer alan yazar, bu kurama göre halkı uyarmakta ve bu güce karşı okuyucuyu mücadeleye davet etmektedir.

> Kendisini egemen düzeni horladığı bir durumda bulmamasını elbette tercih ederdim, kendi rahatlığı için. Onun mutsuzluğunu dert edinen bizler için. Ama olmadıysa olmadı öyle değil mi? Kaldı ki Oğuz abinin cinsel tercihlerinden öte başka nitelikleri de vardı. Kendisini onlarla da tanımlayabilirdi. Ama onun o diğer niteliklerini de horladı düzen! Kendini sosyalist olarak tanımlamasını filan (Alatlı, 2019, s. 267).

Mahkemede holo-former adlı cihaz açılarak Talip İmre'nin geçmişine gidilir. Talip İmre, Devrim ve Müjgan; Oğuz'un ölümü üzerine konuşurlar. Talip İmre, Oğuz'un eşcinsel olduğu için düzen tarafından yok edildiğini anlatarak ülkedeki bazı kimliklerin baskı altında olduğunu söyler. İdam edilerek öldürülen Oğuz'un isteseydi başka ülkelerde yaşayabileceğini savunulur. Yazar, bu tür cinsel kimliği olan insanların aileden, toplumdan ve her alandan dışlandığını söyler. Sosyalist bir özelliği sahip olan Oğuz'un eşitsiz bir toplumdaki hazin sonu, Marksist bir anlayışla verilmiştir. Yine Marksist distopik romanlarda görülen mutsuz ve sınıfsal eşitsizliğin olduğu toplum tasviri burada da görülmektedir. Yazarın karşıt görüşlerin düşüncelerini ön plana çıkarması ve okuyucuyu bilinçlendirmesi, kültürel materyalizm kuramında alt kültürün varlığını gösterecek alan oluşturması çabasına denk düşmektedir.

Romanda, kaşıt görüş kimi zaman öldürülerek ortadan kaldırılmakta kimi zamanda toplum tarafından ötekileştirilerek pasif hale getirilmektedir. Eski Türkiye diye adlandırılan dönemde, birçok insanın kimlikleri yüzünden hem toplum hem de devlet tarafından dışlanır, ötekileştirilir ve toplum dışına atılır. Bu şekilde aykırı düşünce varlığını savunacak bir alan bulamaz. Ayrıca eski Türkiye diye adlandırılan bu dönemde idam cezasının tüm kimliklere bir tehdit unsuru gibi kullanılması da baskıcı rejimin bir tezahürü şeklinde görülebilir.

> Öğretmenler faşist cuntadan yanaydılar, cezaevlerinde tutsaklara zorla marş söyletiyorlardı, baskı ve işkence yapıyorlardı. Ama Zeynep'in anne babası onurlu direnişlerini sürdürüyorlardı. Sonra Zeynep bir gün işkencecilerin babasını kamışına at kılı soktuklarını söyledi. Annesinin kıçını da koca kola şişesi tıkmışlar, onlar da ölüm orucuna başlamışlardı. Hiçbir şey yemiyorlardı (Alatlı, 2019, s. 528).

Mahkemede, insanların birbirleriyle yaptıkları konuşmalar Holo-formere adlı cihaza yansıtılmaktadır. Zeynep'in anne ve babasına devlet erkinin yaptığı işkenceler, öğretmenlerin bu sistem içinde nasıl maşa gibi kullanıldığı eleştirilerek anlatılır. Siyasi distopik romanlarda hem gelecek hem de geçmişte yaşanan olaylar, birlikte ele alınabilir. Bu açıdan bakıldığında Devrim'in gelecekteki yaşayacağı birçok olumsuz olayın özünde geçmişte yaşadığı kâbuslar yatmaktadır. Bu kâbuslar, kahramanın kendini gerçekleştirmesine izin vermemiş, hayata tutunmasını engellemiştir.

Siyasi otorite; bir yıldırma politikası olarak karşı çıkan seslere her türlü tehdit, baskı işkence unsurunu kullanmıştır. Mağdurlar ise bu işkencelere direnerek siyasi fikirlerini

ortaya koyacak bir alan aramaktadır. Bu alanı bulamayan mağdur durumdaki karşıt düşünce, ölüm orucunu kullanarak kendi düşüncelerini ülke çapında duyurmak istemektedir. Böyle düşünülürse eski Türkiye döneminde, insanların varlığını göstermesine imkân tanımamaktadır. Yazarın bu olayları gündeme getirmesi ve geçmişteki distopik bir ortama gönderme yapması, kültürel materyalizm kuramında; muarız düşüncenin sanatla varlığını gösterme projesine ışık tutmaktadır.

> Anne/Devlet egemen olma operasyonu, yirminci yüzyılın son çeyreğinde başladı, son on yıla girmeden tamamlandı.1990'larda ülke fiilen baskı grupları tarafından yönetiliyordu. Baskı grupları kendilerinden olmayan bu sapık ensest sürecinde yer almaktan kaçınanlara hayat hakkı tanımıyorlardı. Buna karşın yağma düzeninin sürdürülebilmesi için "istikrar" şarttı. Kendilerini birbirlerinden korumak için düzene benzer bir şey kurmak zorunlu hissettiler. Ne yasal ne de ahlaki ilkeleri olan *ödün kültü* böyle ortaya çıktı (Alatlı, 2019, s. 675).

Talip İmre'nin avukatı, savcıya ve mahkeme heyetine hitaben eski Türkiye'nin 1990'lardaki kaotik halini anlatır. Mağdurun bu çalkantılı dönemde ümidini kaybedip Koalisyon Yolu anlayışını benimsediğini söyler. Bu dönemde devletin yönetme gücü küresel güçlerin de etkisiyle zayıflamış, yeni bir oligarşi, ülkeye egemen olmuştur. Baskı grupları yer değiştirmiş ve devrimci grupların oligarşisi ülkeyi ele geçirmiştir. Fakat bu gruplar, ülkenin aydın kesimi değil alt kültürü temsil eden ahlaksız kişilerdir. Ayrıca bu gruplar, kendinden olmayan düşünce yapısına hayat hakkı vermemekte, ülkeyi istedikleri gibi sömürüp işgal etmektedir. Ülkenin küresel güçler tarafından yönetilmesi, sınıfsal tabakalaşma ve totaliter gücün egemenliği Marksist anlayışa ters düşmektedir. Yazar, Marksist distopik romanlarda çok sık karşılaşılan iktidar hegemonyasını güçlendirme projesine dikkat çekmektedir.

Romanda, Talip İmre Kadızade'nin geçmişte ve gelecekte yaşadığı kâbuslar; aslında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kaderiyle özdeşleştirilerek sunulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkede egemen güçler yer değiştirmiş ve ödün kültü denilen bir anlayış belirmiştir. Bu anlayışa göre devlet kurumları hizmetlerini en asgari düzeyde vermeye çalışmış ve devlet erkinin işleyişini kaosa sokmuştur. Kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde olaylara bakıldığında; devlet gücü yerine karşıt düşünce güçlenmiş ama bu durum pek sağlıklı bir ortam oluşturmamış. Devlet erkinin zaman zaman gücünü kaybetmesi ile ülkede birçok sosyolojik problem gün yüzüne çıkmıştır. Anarşist bir ortamın oluşması, her ne kadar düzen karşıtları için olumlu bir durum gibi olsa da

aslında bu da küreselcilerin bir oyunudur. Ahlaksız insanlar toplumu baskı altına alarak devlet erkinin işlemesine engel olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, aydın kesimin ülke yönetimine sağlıklı bir şekilde katılımı sağlanamamış yine susturulan taraf olmuştur. Aydın görüşünün kısıtlanması, kültürel materyalist okumalarda yazarlar tarafından sıklıkla eleştirilmiş ve halk mücadeleye davet edilmiştir. Bu romanda da yazar, bu mücadele fikrini aşılamak için sanatını araç gibi kullanmıştır.

> Salihun Devleti'nin kurulmadan bir yıl önce, 2011'de, üretimden tamamen çekilmiş KEM'lerinde yüz çevirmiş olduğu Anne/ Devlet oligarşiye olan borçlarını ödeyemez hala geldiğini resmen açıkladı, konkordato ilan etti. Yirmi dört saat içinde tüm alacaklıları Anne /Devlet'in başına üşüştüler. Tek bir gece içinde elektrik bir daha gelmemek üzere gitti. Ardından doğalgazı kestiler, sonra da petrolü. Taşıtlar durdu, telefonlar sustu. Fırınlar ekmek çıkaramaz, pompalar su basamaz oldu. Ülkemiz dediğimiz devasa mekanizmanın gacur gucur sesler çıkardığını sonra da tamamen durduğunu gördük (Alatlı, 2019, s. 680).

Devletin çöküşünü distopik bir şekilde ele alan yazar, bu kaos ortamında insanların çaresizliğini devam eden bir mahkeme üzerinden anlatmaktadır. Talip İmre'nin mahkeme heyetine ve yargıca yapılan savunmasında, devletin oligarşiye âşık olup ülkeyi nasıl zora soktuğu anlatılır. Ülkenin ana gücü olan devletin, ekonomik kaygılar ile ülkeyi yabancı sermayeye peşkeş çekmesi büyük bir kargaşaya neden olmuştur. Ülkenin tamamında üretim ve diğer hizmetler durmuş kısaca devlet istifa etmiştir. Ülke bu ekonomik buhrana ve işlevsizliğe daha fazla dayanamayıp 2011 yılında 11 küçük devletçiğe bölünmüştür. Yabancı sermeyenin böyle bir sonu planlayıp ülkeyi daha kontrol edilebilir bir hale sokma planı düzgün bir şekilde işlemiştir. Küresel çaptaki planlar ve projeler, kültürel materyalist okumalar ile gün yüzüne çıkarılmaktadır. Kültürel materyalizm kuramına göre esere bakıldığında, gelecekte ülkeyi bu tür kaotik ortama sürükleyenlerin ve ülkeyi bölmeye çalışanların planları yazar tarafından deşifre edilmekte ve halk bu duruma karşı bilinçlendirilmektedir.

Siyasi otoritenin yabancı güçler ve Kutsal Koalisyon tarafından ele geçirilme planı, ekonomi üzerinden yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında güç odağı devlet değil, küresel güç olmuştur. Küresel güçler, ekonomiyi baskı unsuru gibi kullanmış ve ülkede kaotik bir ortam yaratmıştır. Kültürel materyalizm kuramında, ekonomi ve tüketim araçları alternatif bir dünya oluşturma araçlarından biridir. Romanda, küresel güç ve yandaşları, ekonomiyi kullanarak halkı baskılamakta ve kendi ideolojilerini öne sürmektedir. Ekonominin bu şekilde halkı baskılama aracı gibi kullanılması, Marksist

ideolojide de eleştirilmektedir. Halk burada karşıt görüş tarafında yer almakta ve mağdur edilmektedir. Zira oligarşi tarafından dışlanan halk, ülkenin hiçbir hizmetinden yararlanamaz ve varlığını gösterecek bir alan bulamaz. Distopik kurgusal eserlerin, geçmişte ve gelecekte yaşanabilecek olumsuzlukları anlatarak toplumu uyarmak ve bilinçlendirmek gibi önemli bir işlevi olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca bu tür eserlerin bir toplum mühendisliği olduğu da göz ardı edilmemelidir. Kültürel materyalizm kuramında; toplumsal bir değişimin aracı gibi kullanılan sanat, bu romanda toplumsal eleştiri ve alternatif yaşam biçimlerini üzerinden olaylara ve kişilere bakmaktadır.

> Siyasiler ve basın, önde gelen iki hedefti İstanbul'da partilerin il, ilçe binalarına, basın plazalarına, televizyon stüdyolarına kitleler halinde saldırmaya başladılar. Medya kuruluşlarının özel koruma birliklerini silahla, karşı koymaları üzerine, çıldırdılar. Plazaların çatılarından helikopterle kaçmaya vakit bulamayan ünlü sütun anlatıcılarından, pazar magazin sayfalarının şarkıcı kalemlerine, sekreterlerden mankenlere talk-showculara kadar, önlerine geleni öldüresiye dövmeye, sokaklarda sürüklemeye koyuldular. Orada olmaktan başka günahı olmayan oryantallerin ağızlarını burunlarını kırdılar. Yakıtsızlık emniyet kuvvetlerini felç etmişti (Alatlı, 2019, s. 686-687).

Distopik geleceği yine kaotik bir ortam üzerinden tasarlayan yazar, olayları yine mahkeme ile bağlantılı anlatmaktadır. Talip İmre'nin avukatı, ülkedeki kaosun nedenini afazi hastalığına bağlamaktadır. Ülkedeki insanların olup bitenleri anlayacak ve olayları yorumlayacak bir anlayışa sahip olmadığı için bu keşmekeşin bir parçası olduğunu söyler. Ayrıca devlet gücünün ekonomik sıkıntılar yüzünden ortadan kalkmasıyla diğer kurumlarında olaylara müdahale edemediğini belirtir. Yazarın siyasi bir aktör gibi davranması, kültürel materyalizm kuramında çok sık kullanılan bir durumdur. Yazar, halkın olayları anlama ve yorumlamadaki anlayış kıtlığını bir hastalık üzerinden ele almakta ve siyasi bir rol üstlenerek bu yaşama biçimini eleştirmektedir.

Marksist distopik romanlarda görülen yağma kültürü ve devletin erk gücünü kaybetmesi bu romanda da kullanılmıştır. Kültürel materyalizm kuramı, siyasi bir okuma olduğu için aynı zamanda bir toplum mühendisliği de içerir. Devlet gücünün zayıflatılması hem ekonomik hem de kültürel anlamda yeni bir yaşam biçimi oluşturmasına zemin hazırlamaktadır. Kültürel materyalizm kuramında en etkili güç şeklinde kabul edilen dil, küresel güç tarafından bir silah gibi kullanılmaktadır. Küresel güçler, toplumun dili kullanma becerisini ifsat etmekte ve toplumu kültürel

bir kaosa sürüklemektedir. Bununla birlikte insanlar arasındaki anlaşmayı ve iletişimi bozan küreselciler, insanlar arasındaki ortak değeri de yok ederek ülkenin parçalanmasına zemin hazırlamaktadır. Ekonomik ve sosyal sorunların metinle ilişkisi de kültürel materyalizm kuramı içinde yer almaktadır. Romanda küreselcilerin devleti parçalamak için kullandığı ekonomi ve insanların anlaşmasını engellemek için uyguladığı dili bozma silahı bu kuram içinde değerlendirilebilir.

> Ama baskı grupları, yıllardır devleti egemenlikleri altına almaya çalışan Sivil Toplum Örgütleri harekete geçtiler. Her biri mağdurları kendi yanına çekmek, güçlenmek için "metropol mitleri" denilen türden söylentiler üretmeye, insanları korkutmaya, dehşete salmaya koyuldular. Bu söylentilerin en yaygın olanlarından biri "Hazreti Süleyman'ın Savaşçıları" isimli bir grubun kul hakkına tecavüz etmiş olan herkesi kılıçtan geçireceği şeklindeydi. Bunlara karşı kendilerine "Atatürk'ün Çocukları" diyen birileri harekete geçti. Keçi sakallılar, top sakalları saldırırken Hekim Dağ Kurtarılmış Bölgesinden gelen Salihun Komandoları hırslarını, başında "Atatürk" olan her şeyi tahrik ederek aldılar (Alatlı, 2019, s. 690-691).

Mahkeme heyetine yapılan savunmada ülkede huzurun, hoşgörünün tamamen ortadan kalktığı ve insanların ümitsizlik batağına düştüğü ifade edilmektedir. Bununla birlikte oligarşinin halkı provokasyonlar ile kışkırtıp birbirleri üzerine saldığı, 2005 yılında bütün yetkileri elinden alınan TSK'nın olaylara müdahale edemediği, çeşitli grupların diğerleri üzerinde baskı oluşturduğu bir dönemden bahsedilir. Ayrıca ülkede yaşanan bu olumsuz olaylar; insanları ilkesizliğe, hoşgörüsüzlüğe, huzursuzluğa itmiş ve Devrim Kuran gibi bazı kişilerin intiharı seçmesine neden olmuştur. Tabii bu olayları önceden planlayan Koalisyon Yolu, ülkenin içinde bulunduğu kaostan yararlanarak ülkeyi küçük devletçiklere bölmüş ve egemenliği altına almıştır.

Ülkedeki bu kaotik olaylar, çeşitli grupların sahneye çıkmasıyla birlikte toplumsal huzursuzluğu iyice artırmıştır. Bununla birlikte, baskı grupları ve sivil toplum örgütleri; kendi fikrinden ve inancından olmayanları ortadan kaldırmak için her türlü gücü kullanmaktadır. Kurumlar yozlaştığı ve adaleti sağlayamadığı için olaylara müdahale edememiştir. Bu neticesinde adalet hizmetini veren bütün birimler ortadan çekilmiş ve suçlular toplumun içine karışarak bu kaotik ortama katılmıştır. Bu durum halkın yaşantısını daha da zorlaştırmıştır.

> Hegel'e göre özgürlük, yani insanın kendini bilip tanıması ve kendini bilip tanıyan muadillerince bilinip tanınması, kölenin çalışması sayesinde, doğa karşısında özgür olan, bu özgürlüğün sağlamış olduğu konfor nedeniyle biyolojik varlığını aşmaya yönelik herhangi bir motivasyondan yoksun bulunan ve bu nedenle de kendisiyle ilgili eksik bir

> bilince sahip olmakla yazgılı olan efendinin değil, efendiye boyun eğerek insanî özgürlüğün ve özerkliğin değerini efendide bilip tanıyan; başlangıçta ölüm korkusu ile kendi doğasına ve doğaya boyun eğen, fakat çalışarak doğanın ve kendini doğaya bağlayan ve efendinin kölesi haline getiren kendi doğasının efendisi haline gelen, yani efendiliğini çalışması dolayımıyla kazanan kölenin başarımı olacaktır (Kojève, 2000, s. 98-101).

Muhalefet ve iktidarın yer değiştirmesi ile devlet erki, karşıt görüş kendini korumak için kurumlarını işlemez hale getirmiş ve ülkeden kaçmayı yeğlemiştir. Bu arada perde arakasındaki asıl güç olan Koalisyon Yolu, ülkedeki bu kargaşayı bir baskı unsuru gibi kullanarak ülkeyi ele geçirmiştir. Bu durumda gerek devlet erki gerek baskıcı gruplar, tekrar muhalefet durumuna düşmüştür. Bu döngü içinde yeni efendi Koalisyon Yolu olurken köle konumunda devlet erki de muarız olmuştur. Bununla birlikte Koalisyon Yolu adlı egemen güç ise karşı olanları, mağdurlar ve lanetliler diye sınıflandırmış ve toplumdan soyutlama yoluna gitmiştir. Ayrıca bu grupları yasaklamakla kalmamış, bireyleri ıslah adı altında beyin yıkama operasyonu gerçekleştirmiştir. Siyasi alanı kullanamayan her düşünce, topluma ya zorla ya da yumuşak bir kanal aracılığı ile bir baskı unsuru oluşturmaya çalışacaktır.

Kâbus romanında tehdit, baskı, işkence gibi unsurlar distopik bir ortam içinde verilmiştir. Ülkedeki kaos, sınıfsal çatışmalar, ekonomik sorunlar, bireylerdeki yabancılaşma gibi konular Marksist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Yine romanda, kurumların yozlaşması, toplumdaki huzursuzluk, devletin parçalanması ve toplumdaki huzursuzluk Marksist distopik roman özelliği taşımaktadır. Romanda iktidar gücünü elinde bulunduran küreselciler ve onun yandaşları yazar tarafından ironik bir dil ile eleştirilmektedir. Marksist distopik romanlarda devletlerin parçalanması, baskı, toplumsal olaylar yazarlar tarafından eleştirilmektedir. Yazar, romanında sınıfsal ilişkilerin zorlayıcı tarafına dikkat çekerek olaylara Marksist bir açıdan bakmaktadır. Marksist distopik romanlarda kurumların yozlaşması önemli bir sorun gibi dile getirilmektedir. Bu romanda, devlet kurumları yozlaşmakta ve adalet mefhumu kaybolmaktadır. Siyasi gücün yer değiştirmesi ile birlikte öldürme, yok etme gibi distopik unsurlar toplumda zuhur etmiş; ayrıca insanların geleceğe umutsuz bakış ve intihara yönelimleri de artmıştır.

Romanda, muarız görüş durumundaki baskı grupları ve Sivil Toplum Örgütleri bu kaotik ortamda iktidarı ele geçirmiş ve ülkeye büyük bir kaos yaşatmıştır. Bu olay,

Hegel'in "Efendi-köle diyalektiği" ile açıklanabilir. Zira efendi durumundaki devlet erki, köle durumuna düşmüş, devrimci gruplar ise efendi konumuna geçip bu gücü baskı unsuru gibi kullanmıştır. Kültürel materyalizm kuramına göre bu romanda yazar, kendini siyasi bir aktör gibi kullanmakta ve sanatıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca yazar; sanatın, dilin ve kültürün toplumlar üzerinde yeni yaşam biçimleri oluşturma projelerine de ışık tutmaktadır. Geleceğin Türkiye'sine göndermelerde bulunan yazar, geçmiş ve gelecek zaman kâbuslarının bireyler üzerindeki etkilerine değinerek kültürel materyalist okumalarda yer alan toplum mühendisliğine de vurgu yapmaktadır. Bu toplum mühendisliğinin küreselciler tarafından yapıldığını savunan yazar, kendisi de sanatıyla toplumu şekillendirmek istemektedir.

Gülayşe Koçak'ın *Topaç* romanı, 2002 yılında okuyucuyla buluşmuştur. Romanda, kahramanların farklı isimlerle yaşadığı kimlik bunalımları, farklı bakış açılarıyla yansıtılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte romanı kurgulayan anlatıcı konumundaki ressamın da boyalar ve renkler ile her bölümün altında o bölümle ilgili renkleri kullandığı görülmektedir. Roman, kişilik bozukluğu yaşayan ve hayatını gözünde taşıdığı özlükler ile idame ettirmeye çalışan Melisettö'nün hastanedeki intihar sahnesi ile başlamaktadır. İntihar olayından son anda vazgeçen roman kişisi bu olaya nasıl geldiği geriye dönüş tekniği ile anlatılmaktadır. Roman kişisi konumundaki Melisettö, "Hiskov" adlı ilacı almadığı zamanlarda bunalıma girer ve kendini kaybederek intihar girişimlerinde bulunmaktadır. Ebrar adlı roman kişisi ise eski bir arkadaşı olan Canyak'ın bu ülkeye geldiğini duymuş ve onu aramaya gelmiştir. Canyak, Lafönj ismini alarak geldiği bu ülkede uyum sağlayamamış ve intihara kalkışmıştır. Hastanede pislik içinde yatan Lafönj, arkadaşı Ebrar tarafından bakılmaktadır. Roman içinde bu iki roman kişisi hem kendi kişiliklerini hem de toplumu yeniden yorumlamaya girişmişlerdir. Ebrar, bu ülkede insanların pislik içinde olduğunu, her yerde kötü kokuların bulunduğunu, hastanelerin birer ölüm haneye dönüştüğünü, bu ülkeye giriş yapanların tek tip tıraş yapıldığını, bu insanlara tek tip evruni giysiler giydirildiğini anlatır. Ayrıca Lafönj; toplumda bazı seslerin ve sözcüklerin yasaklandığını, cinselliğin ahlaksızlık kisvesi altında baskı unsuru gibi kullanıldığını, erkeklere ve kadınlara bekaret kontrolünün yapıldığını söyleyerek eleştirilerde bulunur.

Evrupistan ve evemerika adlı ülkelerde de insanların tek tip hale geldiğini anlatan Ebrar, bu anlayışın bütün dünyaya yayıldığını söyleyerek bu ülkenin ekonomik durumunun kötü olduğunu, açlık ve kıtlıktan insanların çok zarar gördüğünü, bu kötü durumdan kurtulmak için ülkenin TRP programları düzenleyerek halkı terapi etmeye çalıştığını anlatır.

Romanda, Melisettö benliğine geçen kahraman, bu kişiliğinde hayata daha umutlu ve dengeli bakmaktadır. Bu benliğe geçişiyle birlikte terapi kurslarına başlamıştır. Bu arada "Kurtarcı" adı verilen yönetici, Çılgınlar Dönemi'ne ait bazı durumlara dönmek için yasaklar getirmiştir. Bu dönemin en belirgin özelliği insanların çok çabuk kızıp birbirlerini öldürmeleri hatta intihara yönelmeleridir. Hiskov, özlük ve filtre ülkede yasaklanmış ve insanların algıları tekrar açılmaya çalışılmıştır. Kurtarıcı adı verilen kişi tarafından toplumda yasaklamalar artarak radikal önlemler alınmaya başlanmıştır. İnsanları tek tip giysilere, seslere, aynı davranışları sergilemeye yönelik yaptırımlara başlanmıştır. Ebrar, yaşadığı ülkedeki tek tip eğitim sisteminin nasıl yozlaştığını evrim teorisi üzerinden anlatmaya çalışmaktadır.

Melisettö kişiliğine bölünen roman kişisi, özel ve devlet kuruluşlarında bekaret kontrolünün sürekli yapıldığını hatta kendisinin de böyle bir muameleye maruz kaldığını, ağza birtakım ses sistemi yerleştirerek insanların sesleri aynı düzeye ayarlanarak tek tipleştirildiğini anlatarak yönetimi eleştirmektedir. Siyasi idare her yere küçük Anıtkabircikler, pembe rujlular mahallesi ve ibadethaneler yaparak toplumu parçalara ayırmakta ve kontrol edilebilir hale getirmektedir. Bununla birlikte arada toplumun tamamı empati kursuna gitmeye zorlanmaktadır. Melisettö de bu programa dâhil olmuş ve terapide ilerleme kaydetmiştir. Bu terapide roman kişisi konumundaki Melisettö'ye şiddet içerikli film ve müzikler verilerek tepkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu tepkilerde iyi bir gelişme sağlayan Melisettö, bir üst sınıfa geçmiştir. Ebrar ile aralarında hem duygusal hem fiziksel olarak bir bağ oluşmaya başlamıştır. Bu arada Lafönj, çocukluğuna dönerek günahlarından arınmaya çalışır ve Melisettö ise terapiler sayesinde ilerlemeler kaydetmiş ve sokaktaki sesleri işitmeye başlamıştır. Melisettö sokakta duyduğu müzik sesini takip ederek yeniden Miryo ve İmsel'in evine gider ve bu şekilde roman kişisi kendi kişiliğini tamamlarken ressam konumundaki anlatıcı da resmini bitirmiştir.

> Kurtarıcı… sadece özlük ve fitre değil… kalkanmak hepten yasak olacak… sonra kurslar… Birden fark ediyorum: O da diğerleri gibi s'leri bir tuhaf söylüyor. Evet, duymuştum bir iki harfin yasak edildiğini ve buna hem üzülmüş hem de bir yanımda pek inanamamıştım. Ama yasaklanan harflerin telaffuzunun da konuşma dilinden kaldırılmış olması dehşete düşürüyor beni. Dil sakatlanmış topallıyor sanki. Değişik bir "s" sesi. Daha doğrusu "s" gibi değil de "thrş" gibi bir şey de değil tam… Dili nasıl hantallaştırırmış; besbelli söylemişler zor. "Evet, evet?" "Kurslar başlayacak… herkese zorunlu." (Topaç, 2016, s. 30).

Distopya edebiyatında egemen güç, halkı kontrol etmek için yasaklar ve zorunlu yaşam koşulları oluşturmaktadır. Bu romanda da iktidar konumundaki Kurtarıcı adlı yönetici, bazı sözcükleri ve sesleri yasaklayarak vatandaşları kontrol etmeye çalışmakta ve halkını pasifleştirmektedir. Bunu yapmak için sert yasalar çıkarmakta ve güvenlik güçlerini kullanmaktadır. Özellikle ülke dışarıdan gelen kişilere ve göçmenlere eğilen iktidar gücü, toplumu tek tipleştirmekte ve itaat altına almaktadır.

Romanda, egemen güç konumundaki "Kurtarıcı" adlı yöneticinin sözcükler üzerinden toplumu yönetme ve yönlendirme gücü, karşıt düşünceyi temsil eden Lafonj roman kişisi tarafından eleştirilmektedir. Bu durum kültürel materyalist okumalarda, muarız konumundaki roman kişilerinin düzeni sorgulaması ve eleştirmesi şeklinde yer almaktadır. Roman kahramanı Lafonj, alternatif bakış açıları sunarak iktidar gücünü tenkit etmektedir. Bazı seslerin ve sözcüklerin yasaklanması yoluyla halkın kontrol altına alınması düşüncesini kurgusal esere bu şekilde yansıtan anlatıcı, dönemin iktidarını eleştirerek mevcut düzeni sarsmaya çalışmaktadır. Bu durum yine kültürel materyalist okumaların siyasi yönüne denk gelmektedir. Ayrıca anlatıcı konumundaki yazar, bazı dinî içerikli sözcükleri değiştirerek üst anlatılardaki anlamı bozmaktadır. "Malkım! Tevekkeli değil, o garip ses tonuyla konuşuyorsun." (Topaç, 2016, s. 29). Allah sözcüğünü bu şekilde bozan yazar, egemen güce karşı dinî içerikli sözcükleri ve deyimleri bozarak karşılık vermektedir. Bu şekilde karşı çıkan sesleri ayakta tutmaya çalışan yazar, iktidarı bu yolla altüst etmeye çalışmaktadır.

> Kurtarıcı, radikal önlemler almakta daha çok da haksız sayılmayabilir. Oysa Evropistan'da ne kıyamet kopmuştu; bizim burada herkes tek renk giyinmeye mahkûm oldu, kadınlara ruj, fiyonk, bağ yasaklandı erkekler tek tip tıraş olacak falan diye… Kimsenin aklı almamıştı: Herif futbol maçlarını yasaklamış haberlerde bunu duyduğumda ben de kulaklarımı inanamamıştım. Futbolu yasaklamak! Hem de bu toplumda! Ama işte, belki de haklı herif son zamanlarda en basit mahalle maçlarında bile onlarca ölü, yüzlerce yaralı olmadan o maç biraz ayırmıyordu. Saatler süren maç öncesi perişanlığı ve izdihamında hayatını kaybeden onlarca kişi de cabası (…) Kolay değil Kurtarıcının işi… Evet, öfke nasıl enerji doluysa ve Lafönj'de bunun eksikliğini için nasıl

> duyumsuyorsam, kırgınlığın da o denli değerini de umursamazlıktır. Umursamazlık borcunu de toplumun bütün de içine hapsetmiş olan o berbat duygu (Topaç, 2016, s. 74)

İktidar; özlük, filtre ve Hiskov gibi teknolojik unsurlarla toplumu kontrol etmekte ve pasifleştirmektedir. Marksist distopik romanlarda çık sık karşılaşılan kontrol etme ve gözetleme işi, bu romanda da yerini almıştır. Yine romanda, kurtarıcı rollündeki yönetici yasaklar ile toplumu tek tip hale getirmektedir. Bunun için iktidar, vatandaşların giyip kuşamlarından izlediği futbola kadar her alana müdahale etmektedir. Marksist distopik romanlarda, egemen gücün halkı tek tipleştirmek için oluşturduğu kanunlar, bireylerin hayatlarını altüst etmektedir. Bu durum bir sonraki aşamada ise halkı umursamazlık duygusu ile baş başa bırakmaktadır.

İktidar gücünün toplumu tek tipleştirmesi ve sonrasında umursamazlık duygusu ile etkisiz hale getirmesi kültürel materyalist okumalarda önemli bir yer tutmaktadır. Zira karşıt görüşün kontrol altına alınması, yazar ve eserdeki kahramanlar tarafından eleştirilmekte ve sanat ile bir alan açılmaktadır. Romandaki ressam anlatıcı, Ebrar adlı roman kişisinin itirafları üzerinden toplumu ve iktidarı eleştirmektedir. Ebrar'ın bakış açısıyla toplumdaki yozlaşma ve umursamazlığın tek sebebi, iktidarın uyguladığı yasaklayıcı politikalardır. Toplumu yasaklar ile baskılamaya çalışan egemen güç, bu sayede muarız düşüncenin varlığını gösterecek alanları kapatmış olmaktadır. Yazar, kurgusal metinde yaptığı iktidar eleştirisi ile dönemin iktidarına göndermelerde bulunmaktadır. Hem sözcükleri bozan hem de roman kişilerin iç dünyalarındaki egemen güce karşı duruşlarını sanatı yoluyla eleştiren yazar, bu şekilde kültürel materyalist okumalarda iktidarın sanatla altüst edilmesi ilkesine uymaktadır.

> Bir vakitler yurtdışına tüyenlere gıcık olur, batan gemiden kaçan lağım fareleri diye aşağılardım onları. Ahlaken doğru olan, ilkeli olan burada kalıp mücadele etmekti, ne olursa olsun. Peki ama burada kalmakla bilme hizmet edemiyorsan sıçarım böyle vatanseverliğin içine bir bilim insanı için birikimleri bilimsel yarara dönüştürmekten ve bu konuda sürekli engellemekten daha acı ne olabilir? Aklı başında ne kadar bilim insanı varsa hepsini teker teker üniversiteden atılmaya başlamasıyla olaylar çorap söküğü gibi gelişmeye başlamıştı. Önce evrim teorisi tukaka edilerek Âdem ve Havva hikâyesi müfredata konmuş, kısa bir süre sonra da evrim teorisini şeytanın dünyaya inip yaydığı, ülkenin en köklü geçilen üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştır (Topaç, 2016, s. 90).

Yazar, Ebrar adlı roman kişisinin ülkeyi terk etme serüvenini iç monolog tekniği ile okuyucuya sunmaktadır. Bununla birlikte ülke yönteminin başta üniversite olmak üzere birçok kurumda getirdiği yasaklar ve uygulamalar eleştirilmektedir. Ayrıca

birçok bilim insanı ve akademisyenin görevlerini layıkıyla yapamadığı için bu ülkeyi terk etmesi haklı bir gerekçe ile anlatılmaktadır. Akademik camianın yaşadığı distopik ortam, Hz. Âdem ve Hz. Havva kıssasının evrim teorisi yerine okutulması örneği ile eleştirilmektedir.

Marksist distopik bir ortamda, akademik camianın üniversitelerde kendini istediği şekilde ifade edemeyip çalışamadığı için ülkeyi terk etmesi karşısında egemen gücün kendi anlayışını ön plana çıkarması eleştirilmiştir. Egemen gücün eğitim anlayışı karşıt düşünce için distopik bir dünya oluşturmaktadır. Yine egemen gücün evrim teorisi karşında geliştirdiği Hz. Âdem kıssasını, tüm üniversitelerde okutarak nesli dönüştürme projesi roman kahramanları tarafından tenkit edilmektedir. Aleyhtar tarafta yer alan akademisyenler ve bilim insanları ise yasaklar ile susturulmakta çok küçük sebepler ile görevden alınmakta ve ülkeyi terk etmeleri için zorlanmaktadır. Bu durum karşısında ülkeyi terk eden akademisyenler, yurt dışından mücadeleye devam etmektedir. Yazar, siyasi erkin politikalarını bu roman üzerinden eleştirmekte ve kaçan akademisyenlerle aynı tarafta olduğunu roman kişisi Ebrar'ın itiraflarıyla söylemektedir. Marksist distopik özellikler yansıtan bu romanın politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda sorgulanmasıyla kültürel materyalist okumalara kapı açmaktadır.

Kültürel materyalist okumalar, muarız düşüncenin marjinalleştirilmesine ön ayak olan anlayışı da eleştirmektedir. Ayrıca karşı çıkan sesler ve iktidar arasındaki ilişki, kopuk iletişimin bir sonucu olarak bu noktaya gelmiştir. Yazarın buradaki tutumu da buna denk gelmektedir. Romanda; kimlik kaybı, tek tipleşme, yasaklar, cinselliğin zorla kullanılması, eğitimde yozlaşma gibi unsurlar distopik bir ortamda anlatılmıştır. Yine romanda; sınıfsal çatışmalar, eşitsizlik, cinsel zorbalık gibi kavramlar Marksist anlayışın tam tersinde gelişmiştir. Sanatını bir düşünce alanı ve toplumu şekillendirme aracı gibi gören yazar, roman kişilerinin ülke yönetimi hakkındaki olumsuz düşünceleriyle siyasi erki ortadan kaldırmak istemektedir. Bu durum, kültürel materyalist okumalarda toplumu yeniden tasarlama ve aykırı düşünceye yer açama çabası olarak görülmektedir.

Ayşe Şasa'nın 2004 yılında yayımladığı *Şebek Romanı,* Viyana'nın XB21 isimli distopik bir şehre dönüştüğü 2075 yılında geçmektedir. Roman 6 bölümden

oluşmaktadır. Her bölümde bir roman kişisinin yaşamından kesitler bulunmaktadır. Romanın son bölümde ise tüm karakterler bir araya gelmiştir. Romanın sol kesiminde resimler, sağ kesiminde yazılar bulunmaktadır. Bu şekilde roman, resimler ve yazılar ile birlikte iki farklı şekilde okunabilmektedir. Romanda orangutanların hâkim olduğu bu gezegende en kuvvetli sektör, terör haline gelmiştir. Ülkede sürekli patlamalar ve depremler olmakta ve burada yaşayanlar korku içinde hayatlarını sürdürmektedir. Romanda bombalar ve araka fondaki hırıltılı sesler ile insanlar korkutulmakta hatta şebekeleştirilmeye çalışılmaktadır.

Romanın birinci bölümünde, Amadeus adlı roman kişisinin hayatından kesitler verilmektedir. Amadeus'un, Astronot Lena'ya olan aşkı anlatılırken diğer yandan da gezegendeki salgın hastalıklar, depremler, bombalar içinde yaşayan şehir halkı tanıtılmaktadır. Bu arada şebekeleşme ile ilgili bir tez çalışması yürüten roman kişisi, arkadaşı Şizoid Re-Re'nin ölümüyle iyice yıkılmıştır. Astronot Lena'nın bir başkası ile evelendiğini öğrenen Amedeus, kendini tamamen kapatarak kabuğuna çekilmiştir.

Manyak Arşimed'in dış görünüşüyle iç alemi arasındaki çalkantıyla başlayan ikinci bölüm, dinî yaşamanın zorlukları ve toplumdaki yozlaşma ile devam etmektedir. Ortadoğu'dan gelenlerin zekâ özürlü olarak tanımlandığı bu ülkede sınıfsal farklılıklar üst seviyededir. Zekâ özürlüler toplumdan dışlanmakta ve onların bulunduğu bölgelerde bombalar patlamaktadır. Arşimed'in bu bölümde nasıl gerçek huzuru bulduğu ve Müslüman olduğu Batın Baba ile birlikte anlatılmaktadır. Batın Baba'nın insanların maymundan değil, insandan gelmiş olduğunu ve her şeyin Allah'a döneceğini söylemesi ise bu bölümdeki önemli mesajlardan birkaçıdır. Bununla birlikte Şizoid Re-Re'nin deli hastanesinden kaçırılması ve onun bir mağarada saklanması işini de Arşimed yapmıştır.

Şizoid Re-Re'nin çocukluğu, deli hastanesindeki huzursuzluğu, inançsızlıktan inanca çıkan yolculuğu üçüncü bölümün en önemli kısmıdır. Batın Baba ile dostluğu ve arkadaşları ile olan ilişkilerin de anlatıldığı bu bölümde; bazı ayetlere, dinî kitaplara göndermeler vardır. Mor alarm ile kahramanların hayatlarının kesiştiği dördüncü bölümde, ülkedeki kaos ön plana çıkmaktadır. Büyük buluşma diye geçen beşinci bölümde ise Arşimed'in diğerleri ile bir araya gelmesi ve inanca yönelmesi

anlatılmıştır. Romanın son bölümde ise eserin yazılış amacı ile birlikte şebek imparatorluğu üzerine bir eleştiri yapılmakta ve dinini gizli yaşayanların maruz kaldığı kötü muamelelere değinilmektedir.

> "Korkma" dedi Amadeus. "Bir şey olmaz…" "Nasıl korkmam bayım! Bir hafta önce bizim bir mahalle ötemizde kaç kişiyi boğazlamışlar! Cesetlerin yanında orangutan kılları ve onlara ait bildiriler bulundu" Yutkundu, gözleri doldu. "Defolun bu topraklardan pis ZÖ'ler, yoksa hepinizi boğazlayacağız!" yazıyordu. "Sana söyledim ya maksat korkutmak sadece korkutmak." "Ama gerçekten de boğazlanmış da o üç kişi. Hep boğazlanıyorlar. Yıllardan beri… Bizleri çıkarmak istiyorlar buradan." "Siz de gelmeyin" dedi Amadeus yumuşak bir sesle. Sesinde de acıma vardı (Şasa, 2019, s. 39).

Amadeus, "toplumdaki şebekleşme" yi anlatan bir tez yazmaktadır. Bu tezi yazarken Freud, Darwin, Marks ve Phalov gibi düşünürlerden yararlanarak insanın nasıl evrimleştiğini incelemektedir. Bu arada devlet sistemi, orangutanları kullanarak halkı ve ZÖ diye tabir edilen göçmenleri korkutmakta onları öldürmekte ve bu şekilde baskı altına alarak şebekleştirmeye çalışmaktadır. Bu toplumda devlet erki sürekli seferberlik ilan etmekte ve halkı kontrol altına almaktadır. Bu yaşananlar hem halk için hem de ZÖ'ler için distopik bir ortam oluşturmaktadır. Distopya edebiyatında kullanılan; baskılama, korkutma, kontrol altına alma gibi unsurlar bu bölümlerde çok sık kullanılmıştır.

Darwin'in "İnsanların maymundan geldiği" görüşünü benimseyen devlet erki, bunu halka kabul ettirmek ve dinle bağlantısını koparmak için "orangutan" adı verilen şahısları kullanmaktadır. Bu şahıslar; dinle arasına mesafe koyan, atasının maymun olduğunu düşünen, sistem için her türlü baskıyı kurup onları öldürebilen kişiler olarak romanda tanımlanmaktadır. Şebekleşme sözcüğü ise romanda; insan mı maymun mu olduğuna henüz karar veremeyen, sitem ve orangutanlar tarafından sürekli baskılanan, çelişkiler içinde yaşayan kişilikleri temsil etmektedir. Z.Ö diye tabir edilen kişiler ise zekâ özürlü ve doğulu göçmenleri anlatmak için kullanılmıştır. Romanın geneline bakıldığında orangutan iktidar sistemini; şebekler ve ZÖ'ler ise aykırı kanadı temsil etmektedir. Bu çatışma içinde şebekeleşmeyenler, sistem tarafından deli hastanelerine kapatılmakta ve işkence yapılarak orangutanlar eliyle öldürülmektedir. Karşıt kanadı temsil eden bu kısım, romanın ilerleyen bölümlerinde örgütleşerek sistemi delmeye ve çıkış noktaları bulmaya çalışacaktır. Anlatıcı, mevcut devlet sisteminin eğitim başta

olmak üzere birçok alanda insanları tek tipleştirme projesine karşı çıkmakta ve bu eseri ile kamuoyu oluşturup sistemi alaşağı etmeye çalışmaktadır.

> Gezegensel yönetimin, Doğu bölgelerinden Batıya Doğru Akan göçmen akımları sindirmek, gezegendeki ve ZÖ'leri öğeleri baskı ve dehşet altında tutmak için kullandığı sözde illegal orangutan çeteleri, bizatihi merkez yönetimin el altından beslediği orangutan saldırıları, bu sabuklamanın bir parçasıydı. ZÖ'lerin azap dolu dünyalarında ne çok yer tutuyordu bu orangutan kâbusu… ZÖ'lerin çoğu orangutan çetelerinin, sureti haktan görünen resmi düzenin bir tertibi olduğunu kabul edemiyordu. Bunun böyle olması, biraz da global dezenformasyon merkezlerinin başarılı kamuflaj faaliyetlerine bağlıydı (Şasa, 2019, s. 65).

Viyana, yeni adıyla XB21 olan şehirde sıkıyönetim ilan edilmiş ve boş sokaklarda ölüm nidaları yükseltmiştir. Manyak Arşimed ve arkadaşı Gezginci, hayvanat bahçesini dolaşırken ZÖ'lere yapılan zulüm ve küresel şebekleşme üzerine konuşmaktadırlar. Küresel ve yerel yönetimler, orangutanları kullanarak toplumları baskılamakta ve kontrol altına almaktadır. Bu durum tüm dünyada insanları belirsizliğe sürüklemede ve distopik bir ortamın oluşmasına neden olmaktadır.

Orangutanlar, gezegen yönetimi tarafından kirli amaçları için kullanılmıştır. Diğer yandan ZÖ'ler üzerinden uygulanan küresel şebekleşme programının en ateşli savunucuları, resmi düzenin içinde yer alan orangutan örgütleridir. Toplumu yeniden tasarlamak için kullanılan orangutanlar hem küreselcilerin hem de devletin tetikçisi konumundadır. Kurgu eser içindeki Manyak Arşimed ve arkadaşları, bu durumun farkında olduğu için kendilerince önlemler almakta ve çevresindekileri bilinçlendirmektedir.

> Evrensel polis devleti için her vatandaş potansiyel bir hasta, hastalar için de "Şizoid" sınıfından kimseler genellikle şüpheci ve düzen karşıtı oldukları için "kollanması gerekli" diye nitelendirilen kuşkulu türden kimselerdi. Herkesin bir lakabı sahip olduğu evrensel polis devletinin kayıtlarında Şizoid'in adı Re-Re olarak geçiyordu. Gençliğinde hiçbir lakap bulamamıştı kendisine. Bulunmamakta, bulamamakta ısrar etmişti. Kendini kurşun rengi bir kimliksizliğin ürünü olarak algıladığından mı? (Şasa, 2019, s. 81).

Evrensel polis devleti, öncelikle halkı kimliksizleştirmekte ve son aşmada ise onları şebekleştirmektedir. Düzen karşıtı olan bireyleri; baskı ve şiddet ile yola getirmeye çalışan siyasi güç, bazen onları deli diye yaftalayıp akıl hastanelerine göndermekte ve onlara her türlü işkenceyi yapmaktadır. Evrensel güç ile iş birliği içinde olan siyasi erk, halkın zihniyetini değiştirmek için uyguladığı yanlış politikalar ile distopik bir ortam oluşturmaktadır. Diğer yandan Manyak Arşimed ve Şizoid Re-Re, Batın Baba

ile tanışarak kimliğini bulmuş ve sisteme karşı direnmeye başlamıştır. Bu şekilde gerek ZÖ'ler gerek şebekleşmeyen bazı kişiler, Allah inancıyla bir araya gelmiş ve bir direnişin kıvılcımını ateşlemiştir.

Marksist distopik romanlarda kullanılan korku, baskı, kapatma, terör, kimliksizleştirme, tek tipleştirme gibi kavramlar bu romanda da görülmektedir. Bu romanda geçen toplumdaki sınıfsal çatışmalar, umutsuz gelecek tasavvurları, yabancılaşma gibi konular; Marksist anlayışa ters düşmektedir. Özellikle bu distopik toplumdaki yabancılaşma ve sınıfsal çatışmalara değinen yazar, olayları Marksist bir anlayışla eleştirmektedir. Ayrıca yazar, iktidarı elinde bulunduran gezegen devlet sisteminin olumsuz uygulamalarına karşı çıkmakta ve bunu sembolik bir dil kullanarak tenkit etmektedir. "Orangutan, şebek, ZÖ" gibi sözcüklere yeni bir anlam yükleyen yazar, imgeli bir anlatımla dönemin siyasi anlayışını eleştirmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda, muarız düşüncenin görüşünü yansıtan yazar, sanatıyla hem dönemin siyasi iktidarını hem de ardındaki zihniyeti irdelemektedir. Bu romanda yazar, mevcut dönemi ve ardındaki düşünceyi sanatıyla eleştirmekte ve kendince devrimci bir toplum tasviri yapmaktadır. Yine yazar, göçmenler üzerinden mevcut zihniyeti ve küresel yönetimi eleştirmektedir. Tek tipleştirme, salgın hastalıklar, deprem, baskı ve cinayet ile halkın kontrol altına alınmasına karşı çıkan yazar, buna karşılık halkı bilinçlendirmeye çalışmakta ve okuyucuyu da bunun içine dahil etmek istemektedir. İşte bu durum kültürel materyalist okumalarda, yazarın siyasi bir rol üstlenerek egemen gücü alaşağı etme arzusuna denk gelmektedir.

Orangutan, şebek ve son olarak da şizoid gibi sözcükler kullanan yazar, kendince gizli bir dil kullanarak toplumun belirli kesimlerini anlatmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de toplumdaki eşitsizliğe ve sınıfsal tabakalaşmaya dikkat çekerek Marksist eleştiriye kapı açmaktadır. Orangutan imgesiyle, sitemi ve sitemin adamlarını, şizoid sözcüğü ile de kimliksizleri işaret eden yazar, egemen güç ile karşıt düşüncenin savaşını da bu kavramlar üzerinden açıklamıştır. Yine Batın Baba ve arkadaşları aykırı düşünceyi; evrensel polis teşkilatı ve sistem, egemen gücü temsil etmektedir. Yazar, kültürel materyalist okumalarda görülen muarız düşünceyi destekleme ve hâkim gücü zayıflatma kuralını çok iyi kullanmıştır. Bunun için aleyhtar düşüncenin yanında yer

alan yazar, sitemin kimi uygulamalarını eleştirmekte ve metinlerarasılıktan yararlanarak kendince parodiler yapmaktadır. Ayrıca insanların Âdem (AS) geldiğine dair Kur'an'dan ayetlere göndermede bulunan yazar, bu şekilde devrimci düşünceyi desteklemekte ve Darwin'in insanın maymundan geldiği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Yazarın zihniyetine bu kuram ışığında bakıldığında; mevcut dönemdeki yönetimin dil, kültür ve zihniyet alanında yaptığı toplum mühendisliğine dikkat çektiği görülmektedir.

Tahsin Yücel tarafından 2006 yılında yazılan *Gökdelen* romanı, 2073 Türkiye'sinde yaşanan olayları distopik bir şekilde anlatmaktadır. Roman, küresel sistemle tamamen bütünleşmiş, sermayenin egemenliğindeki bir Türkiye'nin yaşadığı sorunları, Can Tezcan adlı bir avukatın yaşantısı üzerinden vermektedir. 2073 yılında İstanbul gökdelenlerle dolmuş ve ülkede neredeyse bütün kurumlar özelleştirilmiştir. Öte yandan doğal kaynaklar hızla tükenmiş, insan nüfusu azalmaya başlamış, sebzeler ve meyveler sadece serada yetiştirilmeye başlanmıştır. Can Tezcan'ın önerisiyle yargı sistemi özelleştirilmiş, Temel Diker adlı iş adamı bütün İstanbul'u gökdelenlerle doldurmuş, dönemin Başbakanı karşı çıkan seslere istediklerini yaptırmak için medyayı bir silah gibi kullanmaya başlamıştır. Aleyhtar gazeteciler ve anlatıcılar, hapse tıkılmış; yılkı adamları denilen yoksul halk, tepelerin ardına sürülmüştür. Bu arada Temel Diker'in uçağıyla ülkeden kaçmayı düşünen Can Tezcan, yılkı adamlarının ayaklanmasını gördüğü için geri dönmüştür. İktidarın toplumu yeniden dizayn etme ve sindirme politikaları, roman kahramanları ve kurumlar üzerinden eleştirilmiştir.

> İki saat sonra Cüneyt Ender ve Temel Diker ile birlikte televizyonda ana haberleri izlerken çevresini saran gazetecilerden birinin yargının özelleştirilmesine ilişkin bir sorusu üzerine, Veli Dökmeci'nin anlamlı bir biçimde gülümsediğini ve "Biz çok güçlü bir hükümetiz yargıyı da özelleştirilecek güçteyiz," dediğini gördü, masaya bir yumruk indirdi (…) Can Tezcan gözlerini dostunun gözlerini dikerek gülümsedi. "Ama bu küreselleşme dedikleri şey benim ön gördüğüm sonucu tam tersinin de kanıtı olabilir," dedi. Biz eski solcular daha iyi görebiliriz bunları; her şey toplumların elinden alınıp tekerlere verilmekte. Özelleştirme toplumu ve bireylerin haklarından yoksun bırakırken devletin yerini tekeller alıyor. Bu böyle giderse tüm dünya ülkelerinin adaleti tek bir patron elinde toplanabilir (Yücel, 2019, s. 103).

Can Tezcan, yargının özelleştirilmesi fikrini ortaya atarak TV'lerde, gazetelerde bu konunun tartışılmasını istemektedir. Bir televizyon programında hükümetten Veli Dökmeci'nin yargıda özelleştirmeyi "Biz yaparız çünkü güçlüyüz." şeklindeki sözleri

Can Tezcan ve arkadaşlarını tartışmalara sevk etmiştir. Ülkenin tüm kaynaklarının özelleştirme ile yabancılara satılması ve devletin yerine küresel patronların tekelleşerek her şeyi kontrol etmesi bu arkadaş topluluğu arasında eleştirilmektedir. Devletin uyguladığım yanlış özelleştirme politikaları "yılkı adamları" denilen işsiz ve yoksul bir topluluğun çok zor şartlarda yaşaması, romanda distopik bir ortam oluşturmaktadır. Ayrıca devlet kurumlarındaki yozlaşmanın insanların yaşamını zorlaştırması ve tüm toplumu derinden etkilemesi gözler önüne serilmiştir.

İktidar gücünün yanlış özelleştirme politikaları ile karşıt gücü kontrol etmesi ve uyguladığı yasaklar ile onları köşeye sıkıştırması roman kahramanları tarafından sıkça eleştirilmektedir. Karşıt düşünce, siyasi güçten yararlanmak ve hayatta kalmak için egemen gücün açıklarından yararlanarak uygunsuz işlere yönelmektedir. Yargının özelleştirilmesini isteyen eski solculardan Can Tezcan, bu şekilde hapiste tutulan arkadaşlarını oradan kurtarabilecek ve Temel Diker'in gökdelen yapma projelerine katkıda bulunacaktır. Bu iki durum, gençliğinde tam bir Marksist olan Can Tezcan için tam bir çelişki oluşturmaktadır. Zira kapitalist sisteme karşı olan Can Tezcan, zamanla bu sistemin bir parçası olmuş ve kendi çıkarları için devletin kurumlarının yozlaşmasına neden olmuştur. Karşıt düşünce, kendi çıkarları için ideallerinden vazgeçmiş ve siyasi gücü zayıflatmak için gayri meşru yollara sapmıştır. Can Tezcan ile birlikte arkadaşı Sabri Serin ve gazeteci Cüneyt Ender, daha yumuşak bir muarız kanadı temsil etmektedir. Bununla birlikte yılkı adamları ve Can Tezcan'ın hapiste tutulan yazar arkadaşı daha sert bir devrimci görüşe sahiptir. Romanda, hükümetin yanlış özelleştirme politikaları, kanunsuz tutuklamaları, güçsüz inanların evlerinin gasp edilerek gökdelen yapılması farklı roman kişilerinin bakış açıları ile eleştirmektedir.

> Yasak üstüne yasak konuluyor her şeye, yasak takımları bile kurmuşlar, her yere giremiyorsun. Uçak kullanma belgen yoksa yalnızca Tunceli'de, Bitlis'te, Sivas'ta, değil, Bursa'da, Balıkesir'de, İzmir'de bile senin benim gibi insanların canları istedi mi kent dışına çıkmalarına izin vermiyorlar kolay kolay, kimi yerlere girmek kesinlikle yasak. Kentler arası karayollarının tarihe karışmış olması da bayağı kolaylaştırıyor yasakçı özgürlük tutkunlarının işini, uçaktan baktığın zaman da aşağılarda kaynaşan yılkı adamlarını pek seçemiyorsun (Yücel, 2019, s. 116).

Can Tezcan, ülkenin gidişatı hakkında yazar arkadaşı Rıza Koç ile girdiği derin tartışmalarda yılkı adamlarından haberdar olur. Bu duruma çok şaşıran Can ve eşi Gül,

yılkı adamlarını neden İstanbul'da göremedikleri konusunda arkadaşı Rıza Koç'tan izahat isterler. Arkadaşları Rıza Koç da bu insanların ancak uçakla görülebileceğini ve uçma belgesi bulunmayanların bazı illere seyahat etmesinin mümkün olmayacağını söylemektedir. Bununla birlikte ülkedeki yasakların her geçen gün arttığını söyleyen Rıza Koç, yılkı adamların yaşamlarının ne kadar zor olduğundan bahseder. Yılkı adamları siyasi güç tarafından işten çıkarılan; öğretmen, mühendis, doktor gibi tahsil görmüş insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar şehirden de kovulmuş ve İstanbul'un ormanlarında, dağlarında, şehrin en izbe bölgelerinde yaşamaktadır. Yılkı adamlarının zorlu yaşam koşulları tam bir distopik ortam oluşturmaktadır. Ayrıca seyahat özgürlüğünün vatandaşların elinden alınması da bir başka distopik durumdur.

Egemen gücün yasakçı zihniyeti, seyahat özgürlüğü üzerinden sorgulanmaktadır. Bununla birlikte yılkı adamları denilen ve toplumdan dışlanan işsizler, iktidarın karşısında yer alan en büyük devrimci gücü oluşturmaktadır. Karşıt düşünceyi temsil eden burjuvalaşmış eski solcular, gazeteciler ve yılkı adamları kendilerince iktidarı alaşağı etmenin yollarını aramaktadır. Can Tezcan'ın yazar arkadaşı Rıza Koç, yılkı adamlarının yaşamlarını anlatan belgesel roman ile halkı bilinçlendirmeye çalışmakta ve iktidara karşı mücadele etmektedir. Bun neticesinde muarızlar, siyasi güç tarafından sürekli tutuklanmakta ve her yerde aranmaktadır. Anlatıcı, hâkim gücün yanlış politikalarını roman kahramanları ekseninde eleştirmekte ve halkı top yekûn bir mücadeleye davet etmektedir.

> Başbakan güldü. "Ben de seni bunları konuşmak için çağırdım, hepsini öğreneceksin şimdi. Ama korkma, koşulların fazla değil: bize, yani bana, partime ve hükümetime karşı açılan davaları kesinlikle geri çevireceksin; Bizimki mi kurum ve kişilere açtığımız yaşayacağımız davaları da istediğimiz sürede ve istediğimiz biçimde sonuçlandıracaksın," dedi bir solukta, sonra durdu, gözlerini Can Tezcan'ın gözlerine dikti. "Suratın bir tuhaf oldu koşulları beğenmedin mi?" diye sordu (Yücel, 2019, s. 130).

Can Tezcan ile dönemin Başbakanı yargının özelleştirilmesi üzerine konuşmaktadır. Başbakan, yargının kendi kontrolünde olmasını istemektedir. Bunun için yargı kurumlarının başına Can Tezcan'ı getirmeyi planlamaktadır. Can Tezcan ise yargıyı özelleştirerek tutuklu solcu arkadaşlarını hapisten çıkarmayı düşünmektedir. Can Tezcan bu amacı için kapitalist sitemi kullanmakta ve kendi çıkarlarına göre yargı kurumunu yozlaştırmaktadır. Bu durum hem Can Tezcan'ın arkadaşları hem de ülkenin diğer vatandaşları için distopik bir durumdur. Zira, yargı sistemindeki

yozlaşması vatandaşlarının adalet duygusunu yitirmesine sebep olmuş ve halkın devlete olan güvenini sarsmıştır.

İktidarın erk gücünden yararlanmak isteyen aykırı düşünce, kendi çıkarları için insanlık değerlerini hiçe saymaktadır. Siyasi düşünce ise halkı ve karşıt düşünceyi kontrol etmek için her türlü yolu denemekte bazen de bu hırs yüzünden karşıt düşüncenin tuzağına düşmektedir. Muarız düşünce varlığını gösterme alanı biçiminde gördüğü ekonomi ve yargı kurumunu, kapitalist sistemin bir parçasıymış gibi görünerek kurumların yozlaşmasına ve halkın siyasi güce kaşı gelmesine zemin hazırlamaktadır. Yazar, farklı roman kişilerinin bakış açılarını ortaya koyarak birden fazla çözüm yolu üretmeye çalışmaktadır. Ayrıca anlatıcı, siyasi erkin toplumu kontrol etmek için kullandığı özelleştirmelere karşı çıkan sesleri, kendi sistemini kurması yönünde öneride bulunmaktadır.

Marksist distopik romanlarda kullanılan; kurumların yozlaşması, adaletsizlik duygusu ve umutsuz gelecek tasavvurları bu romanda da işlenmiştir. Toplumun sınıfsal tabakalara ayrılması sonucu sosyal adalet ve eşitsizlik ülke çapında isyanlara, kaosa neden olmuştur. Romanda, sosyalist kahramanlar Marksist anlayışa ters düşen faaliyetlerde bulunmuştur. Yazar, roman kahramanları vasıtasıyla kapitalist sistemi sorgulamakta ve hakiki Marksist anlayışı benimseyen roman kişilerini odak noktası hâline getirmektedir. Ayrıca yılkı adamları denilen beyaz yakalıların yabani ortamlarda ayrı bir sınıf oluşturmasını Marksist bir anlayışla eleştirmektedir. Egemen güç, karşıt düşünceyi etkisiz hale getirmek için tehdit ve baskı uygulayarak muhalifleri hapishanelere atmış ve distopik bir atmosfer oluşturmuştur.

Kültürel materyalist okumalarda yazarın niyeti hem romandaki kahramanlar hem de eserin örtük mesajıyla ortaya konulmaktadır. Bu romanda karşıt düşünceyi temsil eden kahramanlar, eserdeki egemen güç ile siyasi erki eleştirmektedir. Yazar, siyasi bir aktör gibi davranıp dönemin iktidarını sanatı ile tenkit etmektedir. Bu şekilde bir toplum mühendisliği yapan sanatçı, Marksist dünya görüşünü roman kahramanları vasıtasıyla yansıtmaktadır. Aynı şekilde kültürel materyalist okumalarda karşılaşılan aykırı düşüncede olanların iktidara karşı muarız bir cephe oluşturma mücadelesi, bu romanda da kullanılmıştır. Yazar, Can Tezcan ve arkadaşlarını muhalif bir cephe

haline getirmiş ve onları iktidarın kurumlarına sızdırarak bu anlayışı tersyüz etme planına dahil etmiştir. Sanatçı, yılkı adamları denilen topluluğu isyan ettirerek mücadeleci bir anlayış yaratma düşüncesi içine girmiştir. Bu arada yazar, yılkı adamlarının yaşamlarını distopik bir ortam içinde tasarlamıştır. Romancı, kapitalist sistem sorgulamasını Temel Diker adlı bir müteahhitin gökdelen yapma düşüncesi üzerinden yapmaktadır. Başbakan ve Can Tezcan karakterleri aracılığıyla kurumsal yozlaşmayı ve kapitalist ekonomik sistemi eleştiren yazar, bu yolla iktidar gücünü sanatıyla yıpratmak istemektedir.

Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* romanı, 2008 yılında yayımlanmıştır. Romanda diktatör bir başkanın ada toplumunu değiştirmesi ve adadakilerin bu durum karşısında takındıkları tavır anlatılmaktadır. Eser, ütopya şeklinde başlayıp zamanla distopyaya dönüşmektedir. Roman, kitabın yazarının ada hakkında bilgi vererek adanın nasıl kurulduğunu anlatmasıyla başlamaktadır. Romandaki kurgusal yazar; adada yaşayan insanların bulunduğu evlere nasıl numara verildiğini, bu adanın asıl sahibinin bir numaralı evde yaşayan bir zengin olduğunu anlatmaktadır. Ada sakinlerinden 24 numaralı evin sahibi ölür ve evini Başkan'a satar. Başkan ülke yönetimini bırakıp emekliliğini bu adada geçirmek istemektedir. Ada sakinleri Başkan ile ilgili bilgileri, medyanın anlattığı kadar bilmektedir. Başkan'ın adaya gelmesi ile birlikte adanın yöneticisi olur ve adanın kenarında bulunan ağaçların yapraklarını kestirmekle işe başlar. Başkan konumundaki kişi, ada sakinlerine bu olayın bir medeniyet olduğunu ve adanın bir düzen içinde olması gerektiğini söyleyerek onları ikaz etmektedir. Ada sakinleri, Başkan'ı haklı bulmakta ve onu desteklemektedir. Başkan'a muarız olan metnin yazarı ve sevgilisi Lara, bu olup bitenleri korku içinde takip etmeye başlar. Yazar ve arkadaşları; Başkan'ın ülkeyi kutuplaştırdığını anlatsa da ada sakinlerini buna inanmazlar. Ada halkı, gazetelerde çıkan Başkan hakkında olumlu haber nedeniyle onu bir kurtarıcı gibi görmektedir.

Adaya ziyarete gelen Başkan'ın kız torunu, martılar tarafından yaralanır. Bu duruma çok kızan Başkan, ada sakinleri ile bir toplantı yaparak adada bir yönetim kurulması gerektiğini söyler. O akşam beş kişilik bir yönetim kurulur. Yönetime Başkan ve eşi seçilirken Yazar ve ada sakinileri ise üye olmuşlardır. Başkan, adada birtakım değişikliklere gidilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca Başkan, ada sakinlerini ikna eder ve

adadaki martıların temizlenmesi gerektiğini söyler. Bu arada bakkalının zihinsel engelli oğlu başkanın adamları tarafından erken vakitlerde dolaşıyor diye dövülür ve tecrit altına alınır. Bu olaydan sonra ada yönetimi, ada sakinlerine birtakım kurallar getirir. Ada sakinleri artık geceleri geç saate kadar dolaşamayacak ve Başkan'ın evine yaklaşamayacaktır.

Martılar, yani adanın asıl sahipleri, bu martı katliamı üzerine adanın üzerinde çığlık atarak uçar ve insanlara saldırmaya başlar. Martılar, bir müzisyeni yaralar bir başka ada sakinin de ölümüne sebep olur. Ada sakinleri topyekûn martı avına çıkar ve martı katliamı iyice artar. Martılarında zamanla insanlara ve evlere saldırması sonucu, ada sakinleri evden dışarı çıkamaz hale gelir. Ada sakinleri Başkan'ın evine giderek ondan yardım isterler. Başkan, martılardan kurtulmak için on tilki siparişi verdiğini ve tilkilerin hem martıları hem de yumurtalarını yiyerek onları bitireceklerini söyler. Anlatıcı ve Lara, bu olayları hiç tasvip etmemekte ve bu fikirlerini Başkan'a söyleyememektedir. Başkan, Yazar adlı roman kişisi hakkında kötü planlar yapmaktadır. Lara ise gelecekte Başkan'ın adaya ve kendilerine çok kötü şeyler yapacağını sezmektedir. Yazar adlı roman kişisi, Başkan'ın her fikrine karşı çıkmakta ve ada sakinlerini Başkan'a karşı kışkırtmaktadır. Yazar ve Lara arasındaki sevgi de zamanla artmaktadır. Yazar adlı kahraman ve arkadaşları; gecenin geç saatlerine kadar sanattan, ülke yönetiminden, adadaki olumsuz durumlardan söz ederler.

Romanda, adaya tilkilerin gelmesi ile adadaki martlar azalmaya başlamıştır. Bu defada adada bir başka sorun ortaya çıkmış ve ada sakinlerinin evlerine kadar gelen zehirli yılanlar adayı istila etmiştir. Bu durumdan kurtulmak için Başkan, adaya bir uzman çağıracağını ve bu sorunu çözeceğini söyler. Uzmanın adaya gelmesiyle birlikte adanın birçok yerine leylek evi yapılmasına karar verilir. Zira leylekler çoğalırsa yılanlar azalacaktır. Fakat leylekler adaya gelmez ve üstelikte başka bir adaya göç ederler. Uzmanın adadan apar topar kaçması ile Başkan bir başka çözüm bulur. Adaya bol miktarda yılan öldüren kimyasal ilaçlar getirir. Bu ilaçlar yılanları öldürmekle kalmaz tavşan, tilki, fare gibi birçok hayvanı da telef eder. Yazar ve arkadaşları, ada sakinlerine bildiri dağıtarak bu olayların tek sorumlusunun Başkan olduğunu söyler. Bu olaya sinirlenen Başkan, Yazarı ve Lara'yı tutuklamak ister. Sonraki aşamada ise başkanın adamları Yazar'ı alıp belirsiz bir şekilde öldürür. Bakkalın zihinsel engelli

oğlu ise Başkan ve eşine çarparak onların uçurumdan yuvarlanıp parçalanmasına neden olur.

Ada içinde kaos artmış ve burada yaşayanların tamamını tutuklanmıştır. Başkanın adamları, adadaki evlerin birkısmını yakmış ve geri kalanlar da yıkmıştır. Uzun süre hapiste kalan metnin yazarı, Lara ile birlikte adaya dönmeye karar verir. Adaya geldiklerinde ise adanın tekrar inşa edildiğini görür. Dokuz kişilik genç grup, adadaki planları bulmuş ve adadaki evleri yeniden inşa etmiştir. Ada eski haline kavuşmuştur ama her devrimin kurban vermesi gibi yazar ve arkadaşları da bu devrimin kurbanı olmuştur.

> Mor Su'daki konuşmamızdan sonra Yazar'ım söylediklerini uzun uzun düşünme fırsatım olmuştu. Evet, dedikleri doğruydu ne yazık ki mor dağları, derin uçurumları, mavi denizleri ve barışçı halkı ile ünlü olan anayurdumuz, yıllardır bir türlü sonu gelmeyen ilk çatışmalarla sarsılıyor, şiddetin önü bir türlü alınamıyordu. Haftada bir gelen gazeteleri okuduğumuz zaman içimiz burkuluyor, bu şiddet tutkusunu nasıl bütün ülkeyi kapladığını anlamakta güçlük çekiyorduk. Çocukluğumuzun o sakin, huzur dolu, güzel ülkesinde, çeşitli etnik gruplar, mezhepler, silahlı örgütler, bölgesel güçler hem devletler hem de birbirine karşı çarpışıyordu. Bazen bu gruplardan biri devlete yakınlaşıyor, askerlerle birlikte hasmına saldırıyor, sonra da bir değişiklik oluyor ve devlet başka gruplarla ittifak kuruyordu. Binlerce kişinin tutuklu olduğu hapishanelerde sık sık işkencede ölüm haberleri geliyordu (Livaneli, 2020, s. 30-31).

Başkan'ın adaya gelmesiyle ada halkı, ütopik bir ortamdan distopik bir dünyaya geçmiştir. Bunun sonucunda halk, ülke gündemini de takip etmeye başlamıştır. Ülkenin yaşadığı problemlerden uzak duran bu insanlar, bir anda ülke gündemi ile ilgilenmeye başlamıştır. Basında, Başkan hakkında çıkan birçok haberi takip eden Yazar, ada sakinlerini bu konuda uyarmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Ülkedeki karışıklıklarından, şiddetten, tutuklamalardan, ölümlerde sorumlu tutulan Başkan, görevini bırakmış ve bu adaya yerleşmiştir. Bu durum, kargaşa ve iç çatışmaların artmasına neden olmuştur.

Marksist görüşü benimseyen eser içindeki yazar, ada imgesi üzerinden yönetimi tenkit etmektedir. Bu şekilde, karşıt düşünceye bir alan açarak egemen gücü alaşağı etmeye çalışmaktadır. Ada imgesi aracılığıyla, hâkim gücün yanlış uygulamaları ve totaliter rejimin baskıları irdelenmekte; muhalif düşüncenin sesi olunmaya çalışılmaktadır. Ayrıca ada imgesi, psikolojide kişinin kendisini her şeyden izole etmesi ve iç dünyasında sıkışıp kalması anlamına da gelmektedir. Bu bakış açısıyla, ada

sakinlerinin başlangıçta toplumsal sorunlara duyarsız kalmaları ve siyasi erkin yanlış uygulamalarına tepki göstermemeleri, ada imgesi üzerinden eleştirilmektedir. Yazar, adanın siyasi erk tarafından yıkılmasını ve dokuz genç tarafından yeniden inşa edilmesini de siyasi açıdan değerlendirmektedir. Çünkü dokuz sayısı, bazı siyasi partilerin kuruluşunda yer alan ilkelerle ilişkilendirilmektedir. Romandaki adanın dokuz kişiyle kurulması, bu ilkeler aracılığıyla ülkenin yeniden inşa edilmesine gönderme yapmaktadır.

> Biz boyun eğdiğimiz ve adım adım içine sürüklediğimiz zulmün ne kadar kötüleşebileceğini tahmin edemediğimiz için yenilmiştik. Daha o ağaçlar kesildiği, bakkalın masum oğlu dövüldüğü zaman ses çıkarmalı, başkaldırmalıydık. Bunu yapamamıştık. Başkanın attığı her adımı büyük bir saflıkla kabul etmiştik. Martılar ise karşı koydukları ve uzlaşmadıkları için kazanmıştı. Bu durumda boyun eğen insan soyunun mu, yoksa başkaldıran martıların mı daha akıllı olduğu sorusu sorulmalı, değil mi? Şimdi buradayız işte. İşlediğimiz günahın kefaretini ödüyoruz. Bir adam tarafından kandırılmaya izin vermiş, onun peşine körü körüne takılmış olmamızın kefaretini; başkaldıran insan tanımını unutma, bencillik, öngörüsüzlük, vurdumduymazlık, diktatöre boyun eğme, küçük hırslarımıza kapılma günahlarının kefaretini. Gündelik yaşamımız içinde küçük boyun eğişlerimizden oluşan küçük günahların hikayesi bu (Livaneli, 2020, s. 151).

Marksist anlayıştaki sanatçı, muhaliflerin zincire vurularak hapse götürülmesine sessiz kalan ada sakinlerini ve yönetimin despot uygulamalarına karşı çıkmayan halkı eleştirmektedir. Başkan ve adamlarının tehditlerine, baskılarına, tutuklamalarına, adadaki ağaçları kesmelerine ve martıları öldürmelerine karşı direniş göstermeyen muhalif düşünce, sıranın eninde sonunda kendisine geleceğini öngörememektedir. Devrimci düşünceyi ayağa kaldırmak ve egemen gücü sarsmak isteyen yazar, sanat aracılığıyla gelecek kuşaklara güçlü bir mesaj iletmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, ağaç kesimi ve çevre sorunları üzerinden 2013 yılındaki Gezi Parkı Olayları'na göndermelerde bulunan sanatçı, toplumu bu konularda bilinçlendirmeye çalışmakta ve egemen gücü eleştirmektedir. Ayrıca, mevcut tarihi yeniden yorumlayan romancı; postmodern anlatım tekniklerinden yararlanarak hem siyasi iktidarı eleştirmekte hem de karşıt düşünceye alan açmaktadır. Hapse atılan Yazar ve arkadaşları, basın tarafından görmezden gelinmiş ve adeta kaderlerine terk edilmiştir. Egemen gücün muhalifleri baskı altına alma politikaları, sanatçı tarafından tenkit edilmiş ve bu şekilde siyasi otoriteye karşı bir direniş zemini oluşturulmuştur.

> Neyi bekliyorduk? Hiçbir şeyi desem yeridir. Çünkü ülkenin sert yasaları ve onlardan da daha sert olan ve duruşmalar boyunca sanıkları nefretle süzen yargıçları bizleri ömür boyu hapse mahkûm etmişti. Ancak cesedimiz çıkacaktı bu kalın, kahrolası duvarların

> arasından. Bu durumu bilmek insanı umutsuzluğa düşürüyor, hiçbir hayale, hiçbir gelecek planına izin vermiyordu. Artık basında bizden söz etmiyordu. Başkan katili, azılı teröristler olarak nemli karanlık hapishane hücrelerinde unutulmuştuk. Hücremin nemli duvarına kaşığı sapıyla bir martı resmi çizmiştim. Kanatlarını alabildiğince açmış, kocaman, özgür ve korkusuz bir martı (Livaneli, 2020, s. 155).

Marksist distopik romanlarda sıklıkla karşılaşılan tehdit, baskı, ölüm ve kaos ortamı, bu romanda da belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Roman kahramanları, Başkan ve adamları tarafından her türlü kötü muameleye maruz bırakılmaktadır. Düzenin bozulmasıyla birlikte ada, hayvanların istilasına uğramıştır. Başlangıçta Yazar ve arkadaşlarının uyarılarına kayıtsız kalan ada halkı, zamanla onların yanında yer almaya başlamıştır. Adadaki yönetim biçimini Marksist bir perspektifle sorgulayan Yazar, halkı bilinçlendirmeye ve direnişe çağırmaktadır. Distopik bir dünyaya dönüşen ada; totaliter bir Başkan tarafından tehdit, baskı ve şiddet yoluyla yönetilmektedir. Kapitalist sistem eleştirisi, roman boyunca Yazar tarafından açıkça dile getirilmekte; karşıt düşünceyi temsil eden Yazar ve arkadaşları ise yönetim tarafından hapsedilmekte ve şiddet yoluyla susturulmaktadır.

Kültürel materyalist okumalarda egemen güç, aykırı düşünceleri her alanda baskı altına almaktadır. Metindeki Yazar ise yazdığı eserler ve bildiriler aracılığıyla ada halkını toplumsal mücadeleye teşvik etmektedir. Bu okumalarda, karşıt düşünce sanat yoluyla egemen gücü eleştirmekte ve halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, yazarın yönetimi eleştirmek amacıyla sanatı bir araç gibi kullanması, kültürel materyalist yaklaşımlarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Marksist distopik özellikleri yansıtan bu romanda, hayallerini ve umutlarını kaybeden Yazar, hücresinin duvarına çizdiği martı resimleriyle avunmakta ve ülkenin içindeki kaos ortamından Başkan'ı sorumlu tutmaktadır. Benzer şekilde Yazar, bu olayların bir sorumlusu olarak muarız düşüncenin iktidara direnmemesini ve boyun eğmesini göstermektedir. Ayrıca sanatçı, martı imgesi üzerinden direnmeyi ve özgürlüğü savunmaktadır. İktidar hegemonyası etrafında şekillenen bu Marksist distopik romanda sınıfsal tabakalaşma ve totaliter rejim eleştirisi, metin içindeki ve dışındaki yazar tarafından tenkit edilmektedir. Marksist anlayışı benimseyen karşıt düşünce ve yazar, egemen güç konumundaki iktidar tarafından etkisizleştirilmekte ve yok sayılmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda, alt kültürü temsil eden karşıt düşünce; yazar tarafından savunulmakta ve yeni bir toplum mühendisliği yapılmaktadır. Adaya gelen dokuz kişi, roman kişisi

yazarın tuttuğu anı defterinden yararlanılarak adayı inşa ederler. Bu durum, kültürel materyalist okumalarda toplum tasarlama düşüncesine denk gelmektedir. Yine bu tür okumalarda, karşıt görüşlerini ön plana çıkaran yazar; sanatı, medyayı ve diğer kurumları kullanarak karşı çıkan seslere yeni bir alan açmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte bu tür okumalarda yazar, egemen gücün zaaflarını okuyucuya göstermekte ve siyasi otoriteyi her alanda tersyüz etmek istemektedir. Yine kültürel materyalist okumalar ışığında esere bakıldığında, yazar aykırı düşünenleri birleştirmekte ve yönetime karşı halkı örgütleyerek mücadeleye yönlendirmektedir.

Güneş Saygılı'nın Geçek Yaşamı romanının daha önce özeti verildiğinden burada kısaca değinilecektir. Erendiz Atasü'nün 2011'de yazdığı bu roman, Türkiye'nin son kırk yılda geçirdiği siyasi atmosferi anlatmaktadır. Solcu kimliği ile ön plana çıkan roman kişileri, dönemin iktidarını ve yanlış politikalarını sorgulamaktadır. Güneş Saygılı adlı kahraman merkeze alınarak ilerleyen romanda; kadın-erkek, devlet-vatandaş, Alevi-Sünni gibi çatışmalar işlenmektedir. Türk toplumunda meydana gelen baskı ve ölümler, romanda distopik bir şekilde anlatılmaktadır.

> Güneş, Özgürlük Yolu'nun kimi çekirdek kadro üyeleri tutuksuzken Doğan'ın neden apar topar içeri alındığını hiçbir zaman çözülememiştir. Acaba önce yasal konumda kileri -ne olsa onları toparlamak kolaydı- gözaltına alıp konuşturmak, böylece sol siyasi akımların derin katmanlarına inebilmek mi istemişti darbenin beyni? Belki de beyin falan yoktu; zücaciye dükkanına dalan fil örneğindeki gibi, debelenmelerden ibaretti kararların ve eylemlerin çoğu ya da Atlantik Okyanusu'nu aşıp Avrupa kıtasını kat ederek gelen buyrukların yorumlanışından ve yürürlüğe (…) Belki öyle… Belki değil… Güneş Saygılı geriye bakınca üç başlı bir canavar görüyor; sol düşmanlığı ağının üç sinir odağı arasında gerilmiş yapısını seçebiliyor ya da öyle sanıyor; Okyanus ötesi, yerli para babaları, üniformalı üniforması istihbarat bürokrasisi (Atasü, 2011, s. 75).

Doğan, siyasi darbeden sonra tutuklanmış ve Doğan'ın üniversitedeki görevine son verilmiştir. Güneş ve Doğan arasına yıllar girmiş ve ilişkileri bitme noktasına gelmiştir. Siyasi otorite, solcu örgütler başta olmak üzere birçok kesimi baskı altına almak için yargılamalar ve tutuklamalar yapmaktadır. Güneş Saygılı'ya göre bu siyasi gücün arkasında; okyanus ötesi, yerli para babaları ve istihbarat görevlileri vardır. 1970'li yılların Türkiye'sindeki siyasi ortam, tüm vatandaşlar için distopik bir durum oluşturmaktadır. Zira siyasi irade; baskı, haksız yere yargılama, işkence ve işten çıkarmalar ile vatandaşları kontrol altına almaya çalışmaktadır.

Roman, dönemin siyasi anlayışının sol görüşe yaptığı olumsuz politikalar ve baskılar üzerine eğilmektedir. Bununla birlikte bir darbe sonucu ortaya çıkan bu siyasi gücün yurt içinde ve dışında bulunan yardakçıları, sol görüşlü bireyler ve dernekler üzerine gidilmesi konusunda devlet erkini yönlendirmektedir. Bu durum karşısında sol dernekler kapatılmakta, akademisyenler işsiz kalıp ülkeyi terk etmekte ve devrim inancını savunanlar hapse atılmaktadır. Yazar, darbeler döneminin Türkiye'sinden örnekler vererek egemen güce karşı halkı uyarmakta ve aykırı düşünenleri masum göstererek halkın yanında yer almaya çalışmaktadır. Ayrıca yeni tarihselcilik anlayışıyla esere bakıldığında yazarın kurguladığı tarihin gerçek tarihten faklı olması sadece kurgusal bir eser olmasına bağlanmamalıdır. Çünkü yazar, kurgusal tarih ile de dönemin siyasi zihniyetine ve egemen gücüne kendince oluşturduğu gizli bir dil ile eleştirmektedir.

> Günün yükselen değerleri ki neo-liberalizm ile ve sol karşıtlığıyla eştir, bize kökenlerimizden mi bahsediyor, biz onlara inadına emekten ve sermayeden bahsedeceğiz. Bu şehirdeki Alevi-Sünni geriliminden mi söz ediliyor, biz onlara kapkaç düzeninin para babaları ile özelleştirme bahanesi ile kapatılan kamu işletmelerinde kapı önüne konan nitelikli işçiler arasındaki uçurumdan bahsedeceğiz. Alevilik-Sünnilikten önce bu kentin demir-çelik fabrikasını konuşacağız. Neden kapatın hesabını soracağız. (….) Şehrin havasındaki kötücül ikircimi algılayamıyordu artık. Biz, onlara işsizlik ve demokrasiden bahsedeceğiz. İşsizlik ve demokrasinin bir arada yürüyemeyeceğini; işsizliğin ancak kitlesel cehalet, kitlesel şiddet ve kitlesel bağnazlık -ki adını koyalım, faşizmdir bu ad- doğuracağını tarihten örneklerle anlatacağız. Aleviliği değerli bir halk kültürü olarak elbette yaşatacağız (Atasü, 2011, s. 190).

Marksist distopik romanlarda görülen sistem eleştirisi ve sınıfsal çatışmalar, bu romanda da önemli bir yere sahiptir. Roman kahramanları; neo-liberalizm, faşizm gibi düşünce sistemlerini Marksist bir anlayışla sorgulamakta ve Alevi-Sünni çatışmalarına değinmektedir. Güneş Saygılı'nın yaşamında önemli bir yere sahip olan emekli öğretmen İlhami Başoğlu, Sivas Olayları öncesi Madımak otelinde bir konuşma hazırlamaktadır. Bu konuşmada Alevi-Sünni çatışmasından işsizliğe hatta toplumun cehaletine kadar birçok konuya değinecektir. Bununla birlikte siyasi düşüncenin sol karşıtlığı ve bağnazlığını anlatarak halkı bilinçlendirecektir. Fakat Madımak otelinde çıkan yangın sonucu İlhami Başoğlu, gaz zehirlenmesi sonucu can vermiştir. 1990'lı yıllarda meydana gelen Madımak olayına değinen Güneş Saygılı, dönemin distopik ortamını emekli bir öğretmenin yapacağı konuşma ve bu otelde İlhami Başoğlu'nun ölümü üzerinden anlatmaktadır.

Romandaki özelleştirmeler, kapitalist sistemin acımasızlığı, demokratik olmayan uygulamalar, okyanus ötesi faaliyetler, meşhur para babaları Marksist bir anlayışa sahip olan Güneş Saygılı ve arkadaşları tarafından sorgulanmaktadır. Yazarın bu tür irdelemeleri, kültürel materyalist okumalarda dönemin siyasi olaylarına faklı bir bakış açısı sunmaktadır. Madımak Olayı'nın arka perdesinde yer alan siyasi otorite, dönemin sol aydınını temsil eden Güneş saygılı ve arkadaşlarının gözünden tenkit edilmektedir. Yine Marksist distopik romanlara özgü; baskı, işsizlik, kitlesel şiddet, hapishanelere atılma, faili meçhul ölümler bu romanın özünü oluşturmaktadır. Alevi-Sünni çatışmalarına değinen Marksist yazar, romanda sınıf çatışmalarına dikkat çekmekte ve dönemin siyasi otoritesini her yönüyle eleştirmektedir. Yazarın kültürel, ekonomik, sosyal, politik ve tarihsel bağlamda yaptığı sorgulamalar kültürel materyalizm kuramına zemin hazırlamaktadır. Bu şekilde üç kuram birbiriyle kesişmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda, yazarın karşıt düşünceyi beslemek ve siyasi iktidarı zayıflatmak için kullandığı tarihin yazımını değiştirme anlayışı bu romanda da göze çarpmaktadır. Sivas olaylarını yani Madımak oteli yangınını bu anlayışla ele alan yazar, Marksist düşüncelerini İlhan Başoğlu adlı kahraman ağzıyla sunmak istemektedir. Ülkedeki özelleştirme, kapatılan iş yerleri ve demokrasi gibi yanlış uygulamaları sorgulayan yazar; bu şekilde siyasi erki sorgulamakta ve onun zihni anlayışını küçümseyerek egemen gücü zayıflatmaya çalışmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda çok sık kullanılan yazarın sanatını kullanarak iktidar eleştirisi yapması, bu eserde de sıkça kullanılmıştır. Ayrıca distopik bir ortam oluşturan yazar, yönetime karşı toplumu uyarmakta ve tüm sindirmelere karşı mücadeleye davet etmektedir. Yine kültürel materyalist okumalarda yazarın toplum mühendisliği yapma çalışmaları da göz ardı edilmez. Yazar, bu romanda Marksist roman kahramanları ve kendi düşünceleri ile yeni bir toplum tasarlamaya çalışmakta ve egemen gücün zihniyetini de alaşağı etmek istemektedir.

Ayşe Kulin'in 2015 yılında yayımlanan *Tutsak Güneş* romanı, iki bölümden oluşmaktadır. Distopya tarzında yazılmış olan bu roman, Profesör Yuna Otis etrafında Ramanis Cumhuriyetinde geçmektedir. Yuna gelecekteki bu ülkede yaşayan kırklı yaşlarda üst düzey bir profesördür. Profesör Yuna, üç çocuk doğuramadığı için kocası tarafından terk edilmiştir. Yuna Otis belleğindeki bir sorundan dolayı Doktor Sorgen'e

gitmektedir ve Doktor Sorgen, kendisine *Ofglen Sendromu* denilen tanıyı koymuştur. Profesör, bu hastalıktan dolayı uykusuzluk çektiği anlarda tuhaf sahneler ve karabasanlar görmektedir.

Ramanis rejimi diye adlandırılan bu ülkede yaşayanlar, iklimleri karıştırmış ve Güneş sanki bir tül perde gibi geriye çekilmiştir. Bununla birlikte ülke kantonları ayrılmış, bu kantonlar Merkez ve Batı Kıyı Kantonu şeklindedir. Bu kantonlardan geçişler, özel izinlerle yapılmaktadır. Kantonlar arası yolculuk vatandaşlara yasaktır. Sınırlar merkez polisi ile devlet enformasyon elemanları tarafından korunmaktadır. Ülkenin yönetimi Uluhan denilen biri tarafından idare edilmekte ve Uluhan Büyük Saray denilen yerde yaşamaktadır. Saray akademisine profesörün oğlu Regan da girmiş ve istihbarat teşkilatında yer almıştır.

Profesör Yuna'nın annesi Regan da birlikte yaşamakta, Mordam denilen yaşlıların bulunduğu sığınma evine gitmemektedir. Profesör, başka bir kantonda bulunan Arike adlı arkadaşından hastalığı ile ilgili bilgi alamaya çalışır. Arike bu hastalığı ile ilgili olarak bu kişilerin ideoloji uğruna intihar eğilimi yaşadığını söyler. Bu olaya şaşıran Profesör, arkadaşı Arike'nin yanına Batı Kantonu'na gider. Batı kıyı kantonuna geldiğinde Arike ile birlikte insanların yaşadığı yerleri öğrenmeye çalışır. Bu arada Arike'nin kütüphanesini karıştırırken *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı eseri görür. Tamur, bu eser ile XXI. yüzyıldaki kadınların yaşadıkları arasında bağlantı kurmaya çalışır.

Tamur, Profesör Yuna'dan Kutkar adlı bir arkadaşından haber almasını ister. Yuna onunla ilgili bilgi almak için Kutkar'ın ofisine gider. Burada yaptığı çalışmalarda Kutkar'ın banyosunda bir şifre bulur ve bunun gizemini öğrenmeye çalışır. Annesinin muarızlar içinde yer aldığını ve dayanışma yürüyüşlerine katıldığını öğrenen Yuna, zamanla kendini bu direnişin içinde bulur. Bu arada oğlu Regan annesini takip etmekte ve ülkenin gidişatı hakkında çeşitli raporlar tutmaktadır.

Romanın ikinci bölümünde Yuna, eski bir tanıdık olan Malek Amca ile karşılaşır. Malek amca denilen bu şahıs Yuna'yı tedirgin etmektedir. Malek Amca, sürekli özür dileyerek ondan affetmesini istemektedir. Malek Tuluk kimdir diye düşünen Yuna, Doktor Sorgen'den yardım alır. Doktorun yaptığı hipnoz yöntemi ile geçmişine dönüp

Malek Amca'yı öğrenmeye çalışır. Yuna; Malek Amca'nın aslında annesine tacizde bulunmak istediğini, kendisinin bunu gördüğünü ve bu olaydan sonra bir psikolog tarafından kendisine ilaç verilerek hafızasının silinmeye çalışıldığını öğrenir.

Odelya, dayanışma denilen bir yürüyüşte Ulu Park'ta tutuklanır ve kendisini kurtarması için Yuna'yı arar. Yuna oğlunu arayarak ona yardım eder. Annesini de bir başka yürüyüşte gören Yuna, karşı çıkan seslerden gelen bir teklif ile evindeki tencerelerle yürüyüşteki robotları gözetler. Bu sistemi evine Kutkar getirmiş ve ona 3717 kodunu vermiştir. Bu kod ile dayanışma yürüyüşlerine katılan direnişçilere yardım etmektedir. Yine bir dayanışma yürüyüşünde annesinin de olduğunu ve zor duruma düştüğünü öğrenen Yuna, onu kurtarmak için yürüyüşe katılır. Bu yürüyüşte Dina ile karşılaşır, yaralanır ve annesinin de bir hastanede olduğunu öğrenir. Annesi Hakanyum adlı hastanede yoğun bakıma alınmıştır. Dayanışmanın yürüyüşleri beşinci güne ulaşmıştır. Ülkenin tamamında dayanışma yürüyüşleri her yeri kaplamıştır. Robotların şifreleri çözülmüştür ve artık robotlar insanlara zarar vermemektedir.

Oğulhan ile karşıt düşünce arasındaki anlaşmazlıklar giderilmiş muarızların heyeti kabul edilmiştir. Güneş'in önünün bir gökcismi tarafından kapatıldığı ve bu şekilde ülkede sıkıyönetim ilan edildiğinin öğrenilmesi ile işler değişir. Yuna'nın annesi mutlu bir şekilde ölür. Yuna sevgilisi Tamur ile birlikte bir uçağa binip ülkeyi terk edeceği zaman uçaktan bir anons duyar. Anonsta, Ramanis Cumhuriyeti Başkanı Oğulhan'ın komşu devlet olan Faraday Krallığı'na savaş ilan ettiğini öğrenir. Tamur ile birlikte uçaktan inerler ve tekrar direnişe devam etmeye karar verirler.

> Elbette, çünkü küçük çocukların kafaları daha ilkokul öncesi eğitimde yıkanmaya başlıyor, gerçek dünyadan kopuyorlar. Kimsenin ülkenin dışında neler olduğundan haberi yok. İnsanlık ilerliyor, başka gezegenlere gidiyor. Biz başımızı kuma gömmüş, bekliyor, iklim değişikliğini dahi sorgulayamıyoruz. Yuna, kimse hakkını arayamıyor, kimse maruz kaldığı haksızlığa şikâyet edemiyor, kimse eğer yönetimde bir yakını yoksa mahkemelerde dava kazanamıyor, ihale kazanamıyor, piyango bile kazanamıyor, kızım. Oysa biri cesaret edip hesap sorsak sarayda dönen işleri itiraz etsek, arkası zincirleme gelecek ama işte bu tehlikeyi önlemek için insanları birbirlerine gammazlamaya alıştırıyorlar. Neredeyse her kişi bir diğerinin casusu… kim bilir ne vaatlerle kandırıyorlar (Kulin, 2020, s. 254-255).

Profesör Yuna ile annesi arasındaki bu konuşmalar, dönemin siyasi anlayışı ve sosyal hayatı hakkında bilgi vermektedir. Yuna, içinde bulunduğu ortamdan memnun olduğu için diğer roman kişilerinin hayatlarını merak etmemekte ve düzeni pek fazla

sorgulamamaktadır. Yuna, annesinden bazı gerçekleri öğrenince Uluhan'a ve devlete olan bakışı değişmiştir. Eğitim ve adalet gibi devletin kurumlarında meydana gelen yozlaşmalar, toplumun değer yargılarını zamanla çürütmüştür. Saray'a itiraz edemeyen insanlar arasında, gammazlık artmıştır. Toplumun yöneticisi konumundaki Uluhan ve Saray'ın yanında bilmeden yer alan roman kişisi Yuna, ilk önceleri siyasi gücü desteklerken zamanla devrimci kanadın öncülerinden olmuştur.

> Yarın şehrin park ve meydanlarında, değişik protestolar yapılacak. Mesela Doğu Ormanları'ndaki ağaçların kesimine karşı olup doğayı korumak isteyenler Ulu Park'ta toplanacaklar; kadına karşı şiddeti protesto edenler yine Servili Park'ta yürüyecekler; yurtdışı çıkış yasağına karşı olanlar, Toptancılar Çarşısı'nın oradaki meydanda buluşacak, müteahhitler ihalelerdeki yolsuzlukları ve kayırmaları protesto için Büyük Meydan'da, sınav yolsuzlukları protesto eden öğrenciler ve aileleri Şehir Üniversitesi'nin arka bahçesinde… sen herhalde oraya gidersin herhalde Dina… Ben gösterilerde robot kullanımına karşı çıkan grupla birlikte, İstasyon Meydanı'nda olacağım (Kulin, 2020, s. 274).

Yuna, annesini protestolar içinde görünce çok meraklanmış ve nasıl bir işin içinde olduğunu öğrenmeye çalışmıştır. Yuna'nın annesi, karşıt düşüncenin bağlı olduğu örgütün lideri konumundadır. Ayrıca anne konumundaki örgüt lideri, bu ülkedeki tüm protestoları ve eylemleri gizli bir şekilde yönetmekte ve halkı bu tür olaylara teşvik etmektedir. Yuna'ya ise bu tür gösterileri yönetme ve Saray'ın robotlarına karşı önlem alma görevini üstlenmiştir. Yani Yuna, örgütün yeni beyni olmuştur. Bunu da evinin mutfağına kurulan özel bir tencere sistemi içine yerleştirilen izleme cihazları ile yapmakta ve karşı çıkan sesleri her türlü tehlikeye karşı uyarmaktadır. Bununla birlikte ülkedeki huzursuzluk arttığı için toplumda büyük bir kargaşa vardır. Dolayısıyla ülkedeki kaosun ve robotların şiddet uygulamaların artması toplumda distopik bir ortam oluşturmaktadır.

> Para ve güç için! İkisi birbirine bağımlıdır. Halkı hizada tutmak için paraya ihtiyacı vardır. Etrafını da çok iyi besliyor ki kendini her şartta desteklesinler. Ayrıca, bir ayaklanma anında katil robotlarını dün olduğu gibi, halkın üzerine sürerek homurdananları anında bertaraf etsin ve hep iktidarda kalsın! Eh, bunca robotu üretmekte para ister, satıcılara arpa verecek hali yok. Bu nedenle, sıkı bir pazarlık sonucu, paraları ceplemiş, Gökcisim'i de lamba asar gibi üzerimize (Kulin, 2020, s. 400).

Delinen ozan tabakasını tamir için gökyüzüne gönderilen bu Gökcismi, daha sonra bu ülkenin başına bela olmuştur. Şirket, bu Gökcisim'i ile işini bitirince bunu ortada bırakmış ve Uluhan bu cismi satın alarak halkı kontrol altına almak istemiştir. Bununla birlikte katil robotlarını halkın üzerine süren Uluhan, muhalefeti bertaraf ederek

iktidarda kalmayı kolaylaştırmıştır. Gerek Gökcismi'nin gerek katil robotların Uluhan tarafından baskı, şiddet ve ölüm tehdidi gibi kullanılması; toplumda distopik bir ortam oluşturmaktadır.

Marksist distopik romanlarda görülen gözetleme, baskı, tecrit, şiddet ve ölüm gibi olaylar, bu romanında merkezinde yer almaktadır. Roman kahramanları, siyasi otoriteye karşı gelmekte ve Marksist bir anlayışla örgütlü bir mücadeleye davet etmektedir. Marksist anlayışta yer alan sınıfsal tabakalaşma ve ekonomik sorunlar, roman kahramanları tarafından sıkça eleştirilmektedir. Yine Marksist distopik romanlarda çok sık kullanılan karabasan kelimesi, bu romanda siyasi iktidarın uygulamaları için söylenmiştir.

Kültürel materyalist okumalarda roman içinde kullanılan bazı imgeler ve göndermeler, aykırı anlayışın görüşünü belirlemede önemli bir unsurdur. Bu açıdan bakıldığında; Marksist bir anlayışı benimseyen yazar, *Damızlık Kızın Öyküsü* romanına göndermede bulunarak siyasi otoritenin kadınlara karşı yaptığı olumsuz uygulamaları tenkit etmektedir. Benzer şekilde bazı park isimlerine ve gösterilere değinen yazar, yönetimin yanlış politikalarını sorgulamaktadır. Bununla birlikte yazar; bazı park, çarşı ve meydan isimlerinin İstanbul'daki bazı mekânları anıştırması tesadüfi değildir. Ayrıca bu olaylar ve gösteriler, 2013 yılında meydana gelen Gezi Olayları'nı da hatırlatmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda, bazı tarihî olaylar ve imgesel mekânlar aracılığıyla egemen güç eleştirilir. Yazar, 2013'teki Gezi Olayları'nı ve orada bulunan mekânları bu amaçla doğrultusunda ele almıştır. Toplumdaki huzursuzluğu, kargaşayı, gösterileri, robotları distopik bir ortam içinde anlatan sanatçı, kötü bir gelecek senaryosu kurarak halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Benzer şekilde algı değiştirme operasyonu, kültürel materyalist okumalarda dikkat edilen bir husustur. Zira bu şekilde hem halkın düşüncesi manipüle edilmekte ve siyasi otorite de tersyüz edilmektedir. Ayrıca bu ülkenin yöneticisine verilen Uluhan isminin II. Abdulhamit'i anıştırması ve egemen gücün zihni anlayışına denk gelmesi tesadüfi değildir. Yine robot sözcüğü ile iktidar yanlısı olanlar kastedilmiş olabilir. Robotların sitemini ele geçirmeyi düşünen karşıt düşünce, bu şekilde iktidarın kolluk kuvvetlerini kontrol etmiş olacaktır. İmgeler aracılığıyla yazar, yönetimi ve onun ardındaki düşünce yapısını tenkit etmektedir.

Saray sözcüğünü siyasi bir amaçla kullanan romancı, Uluhan ve arkadaşlarının yanlış politikalarını bu sözcükle eleştirmiştir. Kültürel materyalist okumalarda imgelerin çözümlenmesi ile muarız anlayışın düşünce yapısı aydınlatılmaktadır. Bu şekilde sanatçı, yönetimi dolaylı bir şekilde yermekte ve karşıt düşünceye sahip olanları bir mücadele etrafında toplamaktadır. Güneş'i gölgeleyerek insanları korkutan Uluhan'ın politikaları, imgeler aracılığıyla tenkit edilmektedir. Güneş kelimesi, aydınlığın sembolü olduğu için devrimci düşünce kendisini bu kelimeyle özdeş kurmaktadır. Güneşin gölgeleyen gökcismi de egemen gücün zihin yapısı şeklinde tasarlanmış olabilir. Kültürel materyalist okumalarda aleyhtar düşünce, sadece yönetimi yermez onun ardındaki düşünce yapısını da alaşağı etmek ister. Ayrıca Güneş'in gerçek anlamda Dünya'yı perdelenmesi de distopik bir duruma neden olmaktadır. Romanda kullanılan gökcismi, iklim sorunları, katil robotlar, yandaşlara para dağıtımı ve gösteriler ile XXI. yüzyıldaki yönetimlere göndermede bulunulmakta ve siyasi otoritenin yanlış uygulamaları eleştirilmektedir. Yine kültürel materyalist okumalarda toplum mühendisliğinin nasıl yapıldığı da ortaya konulmaktadır. Bu romanda sanatçı, geçmişteki tarihî bir olayı kendi düşünce yapısına göre yorumlayarak ve karşıt düşünceyi egemen güce karşı örgütleyerek yeni bir toplum tasarısı içine girmiştir.

Cem Aktaş tarafından 2017 yılında yayımlanan *Y* romanın daha önceki bölümde özeti verildiğinden burada kısaca değinilecektir. Eserde, Rektifikasyon Dönemi'nden sonra Y kromozomunun yeryüzünden silinmesiyle erkek nüfusun ortadan kalkması, bir felaket senaryosu şeklinde anlatılmaktadır. Distopya türünün tüm baskıcı unsurlarını kullanarak erkekleri yok etmek isteyen yönetimler, erkek çocukların yaşamasına imkân tanımamaktadır. İşte bu dönemde dünyaya gelen Constantine adlı erkek bebeğin iki kadın hemşire tarafından gizlice evlat edinilmesi ve kadınların toplumla yaşadıkları çatışma romanın ana izleklerini oluşturmaktadır. Ayrıca Constantine adlı erkek çocuğun masal kahramanı Pinokyo'ya benzer hayatı ve kendi içinde yaşadığı çelişkiler, eserde önemli bir yer tutmaktadır.

> Arendi hemen lafa girip beni düzeltti, yani erkeklik organıyla doğdun demek istiyor İliada, onun dışında hiçbir kadından farkın yok, son derece normal bir insansın. Fakat tarih boyunca insanlar erkeklerin yönetimi hakkında çok acı çekmiş olduğu için bütün erkekleri kötü sanabiliyorlar. Karşısına bir erik çıksa sırf bu yüzden kötü davranacak insanlar var. O yüzden sana erkeklik organın olduğunu söylemek için doğru zamanın gelmesini bekledik (…) Constantine bunun nedenini merak ettik tabii o da senin erkeklik organıyla doğduğun öğrenilirse bilimciler seni ıncık cıncık incelemek, testler, deneyler,

> yapmak isteyecek, okulunu, arkadaşlarını, evini, bizi bırakmak zorunda kalacaksın, devlet seni bir araştırma merkezine kapayacak ve kimseyle görüşmeyecek, her tarafını iğneler batıracak, makinelere bağlayacak… (Akaş, 2020, s. 42-43).

Arendi ve İliada, hastaneden gizlice kaçırdıkları Constantine'ye cinsiyeti hakkında bilgi vermektedir. Erkek nüfusun toplumda neden sevilmediğini ve cinsiyetini açıklarsa başına gelebilecek olumsuzlukların neler olacağını anlatan bu iki kadın, Constantine'yi ikna etmeye çalışmaktadır. Erkek nüfusun birbirlerine ve kadınlara uyguladığı şiddet yüzünden kadınlar tarafından sevilmemekte ve adeta var olan erkekler linç edilerek öldürülmektedir. Erkek nüfusu yok edip distopik bir ortam oluşturan hükümetler ve devletler baskıcı güç gibi anlatılmaktadır. Yeni dünya düzeninde, Y kromozomu ortadan kalkmasıyla erkek nüfusu bitme noktasına gelmiş ve var olan erkek cinsiyeti de bu güç tarafından toplumdan tecrit edilmeğe hatta öldürülmeye çalışılmıştır. Bu durumun farkında olan Constantine' nin anneleri, yıllarca bu gerçeği çocuklarında saklayarak onu büyütmeye çalışmıştır. Toplumun uyguladığı baskılar ve totaliter rejimler, erkek nüfusunu ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

> Çok geçmeden öğreneceğin gibi, erkek düşmanı bir söyleme olan pratikte penisli kadınlara saldırı düzenleyen Tit for Tat (TFT) adlı örgütün eline düştün, Rhoda'yla Ferni'nin güzel bir ücret karşılığı seni teslim ettiği polis de örgüte çalışıyor. Şimdi senin Karadeniz kıyısındaki Kerpe'deki gizli örgüt evine götürenler arasında TFT'nin İstanbul sorumlusu olan Jasmin de var. Hemen aracın içinde cinsiyet kontrolü yapacaklar, beklediği gibi çıktığında kutlama çığırışları yükselecek -ilk kez genetik bir erkek ele geçirmiş olacaklar ve bu da örgütün ufkunu on katına çıkaracak- ya dünyada senin gibi başkaları da varsa? (....) Bu düşünce, son dönemde hafifleme eğilimi gösteren erkek düşmanlığını körükleme ve Rektifikasyon öncesinde görülen erkek avlarını yeniden başlatma potansiyeline sahip (Aktaş, 2020, s. 102-103).

Yazar, Constantine' nin başına gelenleri ikinci kişi ağzıyla anlatarak roman kişisi ile okuyucu arasında duygusal bir yakınlık kuramaya çalışmıştır. Constantine hem polis hem de örgüt tarafından ele geçirilmek istenmektedir. Bu kişiler, kendi çıkarları için onu kullanmakta ve ona eziyet etmektedir. Diğer taraftan kadın topluluğu, bir erkeğin yaşadığından haberdar olmasıyla yeniden erkek avına çıkmak gibi planlar yapmaktadır. Bununla birlikte yazar, Constantine'nin yaşadığı kargaşa ortamını distopik bir şekilde ele almaktadır.

Constantine adlı erkek çocuğa toplum ve devlet tarafından yapılan kötü muameleler, anlatıcı tarafından eleştirilmektedir. Kadın topluluğun erkek avına çıkmak gibi saçma

sapan bir fikri özgüven eksikliğine bağlayan anlatıcı, kadınların yaşadığı kitlesel paranoya dikkat çekmektedir. Bu arada TFT adlı örgüt, ilk kez genetik bir erkek ele geçirerek toplum nezdinde imajını yükseltmekte ve var olan siyasi yapıyı tedirgin etmektedir. Kadın-erkek şiddetini tersten işleten ve bu şiddet sarmalının zamanla yer değiştireceğini gösteren yazar, ataerkil toplumdaki mevcut yapıya bir göndermede bulunmaktadır. Toplumu yeniden şekillenmesinde kadının öncü olacağını düşünen anlatıcı, erkeklerin kadınlara yaptığı işkenceler üzerinden yönetimi sorgulamaktadır.

> Benzer bir linç, bütün medya kanallarında kendiliğinden tropik bir kasırga gibi büyüyecek; ciddi ciddi senin öldürülmesini isteyen yüz binlerce insan var, bunların önemli bir bölümü bunu bizzat yapmaya hazır. En ılımlıları bile senin erkek kalamayacağını, penis ve testislerinin alınıp kadınlık tedavisi görmen gerektiğini söyleyecek; kısırlaştırılmanın yeterli olacağını cılız bir sesle dile getirmeye çalışanlara terörist yatakçısı muamelesi yapılacak, bazı ülkelerde polis bu insanların peşine düşecek. Öte yandan TFT'nin enikonu ciddi bir kamuoyu desteği aldığı da Jasmin'in hapse girişini protesto etmek için düzenlenen gösteride ortaya çıkacak (Aktaş, 2020, s. 120).

Constantine, polis memuru Ursu ile İstanbul'dan Berlin'e gitmektedir. Berlin uçağında bazı yolcular, Constantine ile aynı uçakta olmak istemediğini söylemiş ve uçuş görevlilerinin araya girmesiyle olaylar yatıştırılmıştır. Constantine, uçaktaki protestodan daha büyüğüne Berlin' de rastlamıştır. Diğer yandan tüm medya organları bu olayı köpürterek halkı galeyana getirmiştir. Constantine'nin öldürülmesini ya da kısırlaştırılmasını isteyen gruplar sokaklara dökülmüştür. Jasmin'in bağlı olduğu TFT örgütü de ciddi bir kamuoyu desteği alarak istediğini elde etmiştir. Bir erkek çocuk üzerinden başlayıp tüm erkek nüfusa kadar uzanan protestolar, ölüm tehditleri, terörist yaftalamaları Constantine adlı roman kişisi için distopik bir ortam oluşturmaktadır. Bu kaos ortamında İliada (anne), Arendi (anne) ve Zelda (büyükanne) mahkemelere çıkıp çok ağır cezalar almıştır. Netice itibariyle Constantine ve çevresindekiler; halk, medya ve devlet kuruluşu tarafından çok büyük bir baskı altına alınmıştır.

Marksist distopik eserlerde kullanılan ayrımcılık, baskı, tehdit vb. unsurlar bu romanda da görülmektedir. Kadın egemen toplumun medya ve devlet kurumlarını kullanarak şiddeti artırması, devrimci kanat durumdaki erkek örgütlerinin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Bu karşı kanadı temsil edenlerden biri olan Constantine, bu şiddet sarmalından kaçarak kurtulmuş ve sonunda cinsiyetini değiştirerek kurtulmuştur. Bu yaşanan olayları Marksist bir anlayışla ele alan yazar; toplumdaki sınıfsal çatışmaları, cinsiyet ayrımcılığını eleştirmektedir. Constantine ve erkekler için distopik bir ortam

kuran yazar hem ülkede hem de dünya çapında erkek cinsiyetine uygulanan baskı, şiddet ve ölümlere dikkat çekmektedir.

Kültürel materyalist okumaların siyasi ve gündeme yönelik olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında, romanın konusu ile ülke gündeminde olan cinsiyetsizlik projesi paralellik arz etmektedir. XXI. yüzyılda "küreselciler" tarafından ortaya atılan "Erkek Nüfusu Ortadan Kaldırma ve Cinsiyetsizlik Projesi" gelişmiş ülkelerde hatta Türkiye'de de tartışılmaktadır. Yazar, Constantine üzerinden egemen gücü ve totaliter uygulamalarını eleştirmektedir. Cinsiyetsiz ve kadın ağırlıklı bir toplumun daha mutlu olacağını savunan sanatçı, bu şekilde bir toplum tasarımı yapmaktadır. Yine bu olayları küresel boyutta ele alan yazar, ataerkil toplumları ve despotik uygulamaları tenkit etmektedir. Yine kültürel materyalist okumalarda imgeler ve semboller önemli bir yere sahiptir. Pinokyo gibi kimlik arayışı ve toplumun baskılarıyla karşı karşıya gelen Constantine, Marksist bir anlayışla bakıldığında bir yabancılaşma içindedir. Bu yabancılaşma içinde daha fazla baskılara dayanamayan Constantine, sonunda erkek cinsiyetinden vazgeçmiştir. Bu durum ataerkil toplumdan anaerkil topluma geçiş şeklinde de yorumlanabilir. Constantine ismi, erkek ve kadınlarda ortak kullanılan bir isim olmakla beraber daha çok kadınlarda kullanılmaktadır. Ayrıca değişmez ve sabit anlamlarına gelen bu sözcük İstanbul'un eski adı olarak da kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yazar, bu ismi hem yönetimin değişmesi hem de şehrin el değiştirmesi gibi kullanmış olabilir. Kültürel materyalist okumalarda, yazarın gizli niyeti ve siyasi yönü çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Benzer şekilde yazarın 'cinsiyetsizlik' projesine yaklaşımı ve içinde bulunduğu toplum mühendisliği, bu kuram ışığında değerlendirildiğinde onun kadın egemen bir toplumu ve totaliter rejimlerin yerini alan anaerkil bir yapıyı savunduğu görülmektedir.

Oya Baydar'ın 2015 yılında yayımlanan *Köpekli Çocuklar Gecesi* romanı; ekolojik krizin odağında teknolojik, ekonomik, siyasi, toplumsal felaketlerin harmanladığı kötü bir yakın gelecek kurgusu etrafında şekillenen distopik bir romandır. Roman, kendi içinde on beş bölümlen oluşmaktadır. Romanda yok olan hayvan türleri, kuruyan şelaleler ve göller, çölleşen verimli topraklar, sıra dışı iklim değişiklikleri, küresel ısınma, mülteci kapları, siber savaşlar, nükleer silah çatışmalar distopik bir şekilde ele alınmıştır.

Kadın roman kişisini, yazar-anlatıcının yanı sıra zaman zaman anlatıcı olarak da boy göstermektedir. Botanikçi ve akademisyen olan Kadın evlidir ve bir çocuğa sahiptir. Oğlu Umut Doğa'yı da çevresel bilince göre yetiştirmek ister. Annesi tarafından doğaya duyarlı, ekolojik bilince sahip bir birey şeklinde yetiştirilen Umut Doğa, zamanla toplumla ve kendisiyle yabancılaşma içine girer. Doğa'nın annesinden gizli olarak sokak köpekleri ile başlayan bu dostlu romanın ilerleyen safhalarında çocuğun bu topluluğun içinde yer almasına neden olur. Köpekli Çocuklar, dünyanın çeşitli yerlerindeki doğa felaketlerini bu konuda yazılan basılan bültenlerini, bildirilerini, mektuplarını gönüllü postacılar ile izlemektedir. Bu arada siyasi otoritenin toplum ve çevre üzerindeki baskısı romanda sık sık dile getirilmektedir. Savaş bölgelerindeki muhtaç, savunmasız insanlara yardım etmek için evinden ayrılan Doğa, bir daha eve dönmez. Yalnız romanın sonunda sokak köpekleri ve iklim çocukları ile birlikte olup annesinin öldüğü kulübeye gelir.

Kadın'ın hayatında önemli bir yere sahip olan Adam ise çok kimlikli ve kültürlü birisidir. Kadın ile çevreyle ilgili konferanslarda tanışan Adam, bu birlikteliği ilerletir. Daha sonra bir savaş bölgesinde sivillere yardım ederken bacağından yaralanan Adam, sokak köpeklerinin yardımıyla kendini bir kulübeye atar ve son anlarını bu kulübede geçirir. Bu arada ülkede bir tufan olmuştur. Tufandan sağ çıkmayı başaran Kadın, yaşananların geleceğe aktarılması için IQ400X cihazıyla ses kaydı yapmaktadır. Umut Doğa'dan haber almak için araştırmalar yapan Kadın, Adam'ı bir kulübede hasta olarak bulur. Romanın başında ve sonunda tekrarlanan "yarının başlangıcı" bölümünde, bir kulübede Kadın ile Adam birbirine sarılmış halde cansız bedenlerinden bahsedilmektedir. Bu trajik durumu geç kalan Umut Doğa ve arkadaşları romanın sonunda trajik bir şekilde anlatılmaktadır.

> Bloklar arası siber savaş başladığından beri "sanal gerçek" ve "hakikat ötesi" yöntemini benimsemiş diktatörlükler-ki kendilerini Hakikat Cumhuriyeti, Aydınlanmış Haklar Topluluğu, İnançlılar Federasyonu, Yarının Gerçeği Ülkesi gibi adlarla anıyorlardı- interneti bütünüyle denetim altına almışlardı. İletişim devrimi çağında dijital devrimin merkezi sayılan teknoloji devi ülkelerde bile dış dünya ile iletişim kesintili, sansürlü güvenilmezdi. Otoriter rejimlerin diktatörlerin ülkelerde medyanın tümü merkezi denetim dairesine bağlanmıştı. Dış dünya ancak merkezinin verdiği ölçüde ulaşılabiliyordu. Zaten bir süre sonra, tufan ile birlikte iç ve dış özgür haberleşme tümden kesilmiş, ekranlar kararmış, ışıklar sönmüş, karanlık dört bir yanı sarmıştı (Baydar, 2019, s. 29).

Siyasi otoritelerin çevre konusundaki yanlış tutumları ve tufanın toplum üzerindeki etkisi distopik bir ortam içinde anlatılmıştır. Dünyanın birçok kentinde, diktatörlerin uyguladığı sansürler ve yanlı bilgilendirmeler ve toplumları etkisiz hale getirme çalışmaları bu felaketin boyutunu artırmıştır. Kadın ve Adam, her ne kadar bu felaketlerin geleceğini konferanslar yolu ile anlatmaya çalışsa da devlet otoritesi tarafından engellenmiştir. Ayrıca çevreye duyarlı olanlar, devlet erki tarafından vatan haini şeklinde yaftalarınken çevreyi katledenler vatansever gibi değerlendirilmiştir. Karşı düşünceyi savunan akademisyenler ve örgütler, çevre ile ilgili çalışmalarına gizli olarak devam etmiş ve "Büyük Tufan"dan sonra da ülkenin kurtuluşunu sağlamıştır.

> Savunduğumuz bütün değerler altüst olmuştu, diye düşünüyor. Orwell'in 1984' ündeki gibi kavramlar, sözcükler, dil tersine döndürülmüştü. Barış demek suç, savaş demek erdemdi, çevre için mücadele etmek suç, çevreyi mahvetmek vatanseverlikti. Bunu görüyorduk seziyorduk, kendi aramızda konuşuyor hatta yazıp çiziyorduk ama sisteme karşı güçlü bir duruş gösteremiyorduk, kitlesel mücadele veremiyorduk. Sistemin efendilerinin ne sınıf mücadelesinden ne emekçilerden ne kamuoyundan korkuları kalmıştı. Hepsini sindirmiş, teslim almış, peşlerine takmışlardı. Demin siyasi kimliği olmayanlardan, barışçılardan, çevrecilerden neden rahatsız olduklarını sormuştu ya… Çünkü savaş çarkına taş koymanın çevrenin tahribatına karşı çıkmanın gerçekleri yaymanın sistemi sarsacağının farkındaydılar (Baydar, 2019, s. 45).

İktidarın yasakçı zihniyeti ve sitemin despot uygulamaları, Marksist bir anlayışa roman kahramanları tarafından sorgulanmaktadır. Ayrıca roman kahramanları, gerçeklerin anlatılması ile iktidarın sarsılacağını düşünmektedir. *1984* romanına göndermede bulunulmakta ve yasakçı zihniyet, roman kahramanları tarafından tenkit edilmektedir. Ayrıca sitemin pervasızlığı ve yanlış uygulamaları, sembolik sözcükler kullanılarak verilmeye çalışılmıştır.

Kadın, Adam'ın başından geçenleri anlatmasını isterken bir yandan da kayıt cihazını açmış olup bitenleri kaydetmeye çalışmaktadır. Adam'ın susması üzerine Kadın, kendi içinden geçenleri düşünmeye ve olayları yorumlamaya başlamıştır. Yazar, roman kişilerini Adam ve Kadın adı üzerinden vererek dikkatleri kişiler üzerinden olaylar üzerine çekmektedir. Bununla birlikte çevre ve siyasi felaketi birlikte ele alan roman kişileri, sürekli sistem eleştirileri yapmaktadır. Ayrıca *1984* romanına metinlerarasılık yapılarak göndermede bulunulmuş ve dönemin distopik havası arasında paralellik kurulmuştur.

> En iyiler akademik dünyayı birer birer terk ediyorlar ya yurtdışında gidiyorlar ya da başlarına bir bela gelmesin diye köşelerine çekiliyorlardı. Arkadaşlarıyla dertleşirken "Üniversiteler artık yüksek okul bile değil, özgür bilim ortamının ara ki bulasın. Zaten öğrencilerin çoğu bilim değil acele tarafından diploma peşinde, diplomalı işsizler olacaklarını bildikleri halde" dediğinde hak vermeyen yoktu. Ayrılanlar, atılanlar, mesleklerinden ihraç edilenler, hocalarına ihbar eden öğrenciler, öğrencilerini tutuklatan hocalar… Sürekli otosansür uygulamanın sinsi utancı, arkadaşlarını işlerini kaybederken öğrenciler sorgusuz sualsiz tutuklanırken seyirci kalmanın vicdan yükü… Böyle sürdürebilir miyim? (Baydar, 2019, s. 69-70).

Kötü üniversite eğitimi ve akademisyenlerle ilgili tutuklamalar, şikâyetler, görevden almalar Kadın'ın düşünce dünyasından okuyucuya yansıtılmaktadır. Siyasi iktidarın; baskı, tutuklama ve şikâyetle devrimci kanattaki öğrenci ve akademisyenleri sindirme çalışmaları, bu insanların ülkeyi terk etmelerine sebep olmaktadır. Üniversite eğitimindeki kalitenin düşmesi ve işsiz diplomalıların çoğalması, hâkim gücün uyguladığı yanlış bir politikaların sonucu olarak gösterilmektedir. Kadın'a göre; karşıt düşüncenin varlığını gösterecek alan bulmaması sonucu akademisyenler ve öğrenciler ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Ayrıca her alanda uygulanan otosansür yüzünden aykırı düşünenler nefes almakta zorlanmakta ve kendini ifade edecek yeni alanlar bulmaya çalışmaktadır.

> Yeni diktatörler, aynı kalıptan dökülmüşçesine birbirlerine benziyorlardı. Attıkları adımlar, koydukları yasaklar, çıkardıkları yasalar, şekil şartını bile umursamayan pervasızlıkları, sınır tanımayan hukuksuzlukları, vıcık vıcık popülizmleri, halkı bölme cepheleştirme taktikleri, tarzları, konuşmaları, en profesyonel yalancılara parmak ısırtan yalanları bile aynıydı. Sanki gerçek diktatörler değil de bir diktatörlük parodisinde başrol oynayan palyaçolar gibiydiler. Birleşik Devletler'den Filipinler'e, Brezilya'dan Macaristan'a, Rusya'dan Polonya'ya, Türkiye'den geçerek Ortadoğu'ya, Kuzey Kore'ye, Çin'e, birbirlerini sesleniyorlar birbirlerinden güç alıyorlar ve birbirleriyle kâh dalaşıyor kâh ittifak kuruyor kâh savaşıyorlardı. Kötü bir büyücü dünyanın başına musallat olsunlar diye büyütüp yetiştirdiği birtakım yaratıkları tek tek yeryüzüne indirmiş, gözüne kestirdiği ülkelere dağıtmış sanki (Baydar, 2019, s. 170).

Dünyadaki otoriter rejimlerin ve yöneticilerin kötü bir büyücü tarafından yönetildiğini düşünen Kadın, büyük felaketten önce dünyanın içinde bulunduğu karamsar durumu sorgulamaktadır. Adam arkadaşı Kadın'a, Avrupa'nın kuzeyinde bir ülkede yaptığı iklim ve diktatörler hakkındaki sunumundan bahsetmektedir. Semavi ve dünyevi ütopyalar, çökmeye başlamış ve distopik bir ortam oluşmuştur. Bu kötü ortamın oluşmasında en önemli sebep diktatörlerin tüm dünyada yönetimi ele geçirmesidir.

> İnsanlar zaten pek bir şey anlamadıkları ekonomik yorumlarına, rakamlara, istatistiklere değil filelerinin doldurup doldurmadıklarına soğanı, patatesi, domatesi, sütü, peyniri, kaça aldıklarına bakıyorlardı. İşler kötüye gittikçe memnuniyetsizlik artıyor, homurdanmalar yaygınlaşıyor, homurtular yükseldikçe rejim sertleşiyor, Başkan'ın

> mutlak otoritesi perçinleniyor, yasaklar, tutuklamalar, kitlesel işten çıkarmalar artıyordu. Büyük şehirler; ülke içinden, kırsal kesimlerden, sınır ötesinden akın akın gelen evsiz barksız göçmenler, çoluk çocuk dilenciler, yoksul, umutsuz, öfkeli, saldırgan kalabalıklarla doluydu (Baydar, 2019, s. 192).

Toplum, sansür içinde bırakıldığı için sağlıklı bilgiye ulaşamamaktadır. Çevresel felaketlerin yanı sıra gıda ve ekonomik krizin insanları canından bezdirmekte ve kırsaldan kente göçü hızlandırmaktadır. Bununla birlikte Başkan'ın koyduğu yasaklar ve uyguladığı sansürleri ile otoritesi perçinlenmektedir. Diğer yandan akın akın ülkeye gelen başıboş göçmenler, insanlara saldırılar düzenlemekte ve sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Böyle bir kaos ortamı içinde bir de Başkan, sansür ve yasaklama ile halkı canından bezdirmektedir.

Marksist distopik romanlarda görülen zorlayıcı yaşam koşulları bu romanda da sergilenmektedir. Yasaklama, gözetleme, tecrit edilme, baskı, öldürülme, iklim sorunları, ekonomik bunalım, eğitimin yozlaşması, göçmen sorunu, despot uygulamalar romanda Marksist distopik özellikler taşımaktadır. Marksist anlayışa sahip olan Kadın ve arkadaşı Adam, toplumdaki sınıfsal çatışmayı, ekonomik sorunları ve siyasi iktidarın despot uygulamalarını bu anlayışla eleştirmektedir. Ayrıca bu romanın iklim sorunları ve hayvan haklarına değinmesi de boşuna değildir. Zira yazar, siyasi erkin iklim konusundaki umarsız tutumuna ve hayvan hakları konusundaki olumsuz tavrına göndermede bulunmaktadır. Yazar, Marksist ideolojik düşüncelerini Adam ve Kadın adında seçtiği iki roman kişisi üzerinden vermektedir.

Kültürel materyalist okumalarda yazar, egemen gücü eleştirmek için toplumdaki her sorunu kullanmakta ve kendi anlayışını kabul ettirme peşindedir. Yazar, siyasi erki çevre felaketi üzerinden eleştirmekte ve iktidara karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Yazar, ezilen ve sansürle kontrol altına alınan aykırı düşünen halkı uyandırmak ve mücadeleci ruhlarını harekete geçirmek için sanatla bir alan açmaya çalışmıştır. Başkan'ın uyguladığı yanlış politikalar, ekonomik krizler, kitlesel işten çıkarmalar, düzensiz göçler ve otosansürle tenkit etmektedir. Kültürel materyalist okumalarda muhalif anlayışın yönetimi zayıflatmak için sanatı bir silah gibi kullanması, doğal biçimde kabul edilmekte ve karşıt düşüncenin görüşleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu romanda aykırı düşüncenin sözcülüğünü yapan sanatçı; egemen gücü her alanda güçsüz bırakmak için dönemin siyasi olaylarını ve uygulamalarını

kendi lehine kullanmıştır. Yönetim mekanizmasının karşı çıkan akademisyenleri işten çıkarması ve eğitim kurumlarını yozlaştırması, roman kahramanları tarafından eleştirilmekte ve siyasi bir bakış açısıyla yorumlanmaktadır.Kültürel materyalist okumalarda toplumun şekillendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Kadın, Tufan'dan sonra oluşacak yeni toplumun Adam'ın konferanslarda verdiği fikirlerden meydana gelmesini istemektedir. Bu şekilde sanatçı, yeni bir toplum tasarısının nasıl olacağını göstermek istemiştir.

Melek Taşkın'ın 2019 yılında yazdığı *Militan* romanı; bir giriş ve 29 bölümden oluşmaktadır. Eser, adı verilmeyen bir gezegende yaşayan Selis ve Haze'in büyükannelerinden Dünya ile ilgili bir efsaneyi dinlemesiyle başlamaktadır. Bu efsaneye göre dünya denilen gezegende bir zamanlar kral ve kraliçe adında yöneticiler bulunmaktadır. Ülkeyi aydınlık ve karanlığın kraliçeleri birlikte savunmakta ve yönetmektedir. Bir gün karanlığın kraliçesi aydınlığın kraliçesine savaş ilan etmiş ve onu öldürmüştür. Veliaht ortadan kaybolmuş ve karanlık kraliçesi Ordubozan, hazırladığı bir ordu ile onu aramaya başlamıştır. Diğer gezegenlerde de bu aramalar yapılmakta ve yetişkinler öldürülüp çocuklar köleleştirilerek asker yapılmaktadır. Selis ile Haze'nin annesi, babası Ordubozan taraftarları tarafından öldürülmüştür. Bu olayı çocukluğunda gören Selis, rüyalarında sürekli kâbuslar görmekte ve bundan dolayı uyuyamamaktadır. Yine bir gün askerler, evlerini basarlar ve çocuklarının gözleri önünde büyükanneleri öldürürler. Selis, askerler tarafından bayıltılırken Haze de yaralı olarak ele geçirilir.

Askerler tarafından toplanan çocuklar bir uzay gemisine götürülür. Bu çocuklar Ordubozan taraftarları tarafından eğitilmeye ve Dünya'daki savaşa hazırlanmaya başlanır. Selis'in bulunduğu koğuşta; Amel, Rafta, Hatel, Kamer, Nüvre ve Arman adlı çocuklar bulunmaktadır. Uzay gemisindeki çocuklar yaş gruplarını göre sınıflandırılmıştır. Bu çocuklar hem zihinsel hem de bedensel olarak gemide eğitilmektedirler. Çocuklar bu gemide iki ay bir savaş eğitimi altıktan sonra Dünya'ya gönderilecek ve Veliaht taraftarları bulunup öldürülecektir. Bu çocuklar zihinsel eğitimden ziyade, korkularıyla yüzleşmek ve buna karşı refleksler oluşturmaktadır. Bedensel eğitimler; kılıç kullanma, silah kuşanma elle kendini koruma şeklindedir. Selis'in kardeşi Haze, on yaş grubunun içerisinde yer almaktadır. Bu arada Selis,

kâbuslar görmekte ve bulunduğu odada arkadaşlarını rahatsız etmektedir. Kardeşi ise bazı özel bilgilere ulaşmış ve büyükannesinin anlattığı hikâye benzer bir metni bilgisayar ortamında bulmuştur. Bu metni ablası ile paylaşmış ve daha sonra da askerler tarafından gözetim altına alınmıştır. Taka, Haze'nin bu tür araştırmaları yaptığını öğrenmiş ve bir eğitim esnasında onu öldürmek istemiştir. Selis, araya girmiş ve Taka'yı etkisiz hale getirmiştir. Taka intikam almak için Selis'in vücuduna metal sıvı vererek onu ölüme terk etmiştir. Arkadaşı Hatel tarafından doktora getirilen Selis, birkaç hafta içinde iyileşmiş ve koğuşuna geri dönmüştür. Bu arada koğuşta çatışmalar artmaktadır. Bir gün Kamer'in Selis'in üzerine yürümesi sonucu Kamer, Selis tarafında kaza ile öldürmüştür. Bu öldürme işini de Selis'in en yakın arkadaşı Hatel, üstlenmiş ve yönetim tarafından işkence görmüştür. Bu arada uzay gemisinin dünyaya ulaşmasına bir haftalık yol kalmıştır. Aynı günlerde uzay gemisinde bir yangın çıkar ve herkes kaçmaya çalışır. Selis, kardeşi Haze ile diğerlerine yardım eder. Selis arkadaşlarını ve Haze'yi bir mekiğe bindirir ve kapılarını kilitler. Kendisi de uzay gemisini havaya uçurur ve başka mekiğe binerek uzay gemisinden ayrılır. Uzay mekiği Dünya'ya doğru yol arak bir gezegene ulaşır. Bu arada arkadaşlarının ve kardeşin nerede olduğunu bilmediğinden üzüntü içindedir. Dünya'da gözlerini açtığında birileri ona bildiklerini anlatmasını ister. Selis, başından geçenleri dünyalılara anlatarak Dünya'nın sonun nasıl başladığı hakkında bilgi verir.

> Büyükannem bana kâbusların her tekrar ortaya çıktığında küçük beyaz bir hap verirdi. Annemle babam öldüğünden beri sakinleşemediğim için bunu kendi elleriyle yaptığını söylerdi. Haklıydı hem de sonuna kadar ona yalvarmak zorunda kalmadan bana ilacı vermesi benim için cennet gibiydi. Uyanıkken yeterince savaş görüyordum, bir de savaşın izlerini rüyalarımda karşıma çıkması korkunç bir şeydi. Uzaklarda, köyleri büyük bir nefretle yakıp yıkan askerlerin öldüren silahlarından kaçamıyordum uykularda. Arkalarında bıraktıkları flamalardaki taç ve tahtlar güzel görünmüyordu. Küçükken metal zırhların kanla boyanmasını izler, çığlıklarla uyanırdım (Taşkın, 2019, s. 9).

Babaannesi ile birlikte yaşayan Selis ve Haze, savaş ortamının dehşeti içinde sürekli kâbuslar görmekte ve ilaçlar yardımıyla sakinleşmektedir. Ordubozan adlı kötü krallık, tüm gezegenleri istila etmekte ve yaşayanları öldürmektedir. Selis'in anne ve babası bu kötü krallık tarafından öldürülmüştür. Köyler yakılıp yıkılmakta, yaşayan ebeveynler öldürülmekte ve çocuklar bir uzay gemisinde toplanarak asker yapılmaktadır. Distopya edebiyatında çok sık kullanılan; öldürme, alıkoyma ve baskılama bu eserin ana izleklerinden biridir.

> Savaştan gelmiş olabilirsiniz ama savaş henüz bitmedi, asla da bitmeyecek. Dengelerin bozulmasını sağlayabilecek bir gücümüz yok ama dengede tutmak için sizi kullanacağız. On beş yaş ve üzeri olanlarınız savaşa katılacak. Salonda bir panik havası dolaşınca kadın gülümsedi. Şimdi değil. Savaş alanına varmadan savaş nasıl yapılabilir ki? Hepiniz, militanlar, hepiniz testlere tutulup geliştirileceksiniz. Tabii ki yaşı tutanların eğitimleri daha hızlı ve daha çok ağır olacak. Elimizde çok güçlü teknolojik silahlar var fakat bütün askerlerimize aynı olanı (…) Sözü kısa keseceğim. Sizi cezalandırmamamız için bizi engellemeniz hatta düzeltiyorum hoşumuza gitmeyen tek bir durum bile yeterlidir. Sabrımızı zorlamanızı önermem (Taşkın, 2019, s. 54).

Çeşitli gezegenlerden toplanan çocuk savaşçılar, bir uzay gemisi içinde eğitimlere tabi tutulmaktadır. Selis ve Haze adlı çocuklar da bu gemide, savaş eğitimi almaya başlamışlardır. Kadın ve erkek komutanlar, bu çocukları savaş eğitimi için zorlamakta ve söz dinlemeyenler ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır. Marksist distopik romanlarda görülen savaşlar, baskılar, yakıp yıkmalar ve şiddet bu romanda, gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir.

> Haze'nin notlarında böyle bir kısım var. Gece okumuştum. Eski zamanlarda Dünya, Dördüncü Dünya Savaşı'ndan sonra nükleer savaşlara girmiş. Kılıcı, oku, tabancayı bırakın; ısı, ışın ve biyolojik silahlar ile savaşıyorlarmış ama bu, oradakilere yetmemiş anlaşılan. Duraklayıp nefes aldım. Ve Nükleer Savaş'ta insanlar dünyayı mahvetmiş. Sanki aksi olması mümkündür (…) Bütün ülkeler ve dünya düzeni parçalanınca kim olduklarını, aralarındaki düşmanlıklar unutmuşlar. O an yaptıkları tek savaş, ayaklarına çağırdıkları ölüme karşı olmuş. Savaştan önce yer altına saklanmışlar ve orada kendilerine üsler kurumuşlar. Bombalar atıldığı sırada yeryüzünde olan hiç kimse hayatta kalmamış. Radyasyondan etkilenen hiç kimse yaşayamamış. Tek bir kişi bile kurtulamamış. Anlatılan bombaları elli km yakınlıkta var herkes buharlaşmış. İki gün içinde yeryüzü enkazlar ve kanla kaplanmış (Taşkın, 2019, s. 206).

Dördüncü Dünya Savaşı sonrasında Dünya'da bir aile sağ kalabilmiştir. Kraliyet ailesi diye adlandırılan bu aile, yaklaşık bir asır tüm dünyayı yönetmiştir. Radyasyona ve nükleer silahlara karşı dayanıklı olan bu aile, daha sonra taht kavgalarına düşmüş ve yeniden savaş başlamıştır. Ordubozan adlı kraliyet mensubu, diğer gezegenlerden de topladığı çocuk savaşçılar ile Veliaht denilen iyi yürekli kraliyet mensubunu ortadan kaldırmayı düşünmektedir. Bu savaşın bir parçası haline gelen Selis ve arkadaşları, Dünya'ya gönderilip iyi Veliaht ve taraftarlarını öldürmek istememektedir.

Biyolojik ve nükleer silahlar ile insan ırkının yok edilmesine dönük bu savaşlar, Dünya başta olmak üzere diğer gezegenlerde yaşayan insanlar içinde distopik bir durumdur. Savaş sonrası ortaya çıkan kötü manzara ve hayatta kalan insanların yeraltında sürdürdükleri olumsuz yaşam, distopik bir ortam oluşturmaktadır. Marksist distopik romanların bilim kurgu kısmında görülen baskı, alıkoyma, katliam, nükleer bombalar,

gezegenler arası savaşlar bu romanda göze çarpmaktadır. Marksist anlayışla esere bakıldığında; sınıfsal çatışmalar, yabancılaşma ve kimlik arayışı görülmektedir. Uzay gemisinde, Dünya'da ve diğer gezegenlerde yapılan katliamlar ve savaşlar distopik bir ortam oluşturmaktadır.

Totaliter rejimlerin baskıları ve kötü kralların savaş öncelikli politikaları, kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde incelendiğinde totaliter yönetimin kısıtlamaları ve savaş politikaları yazar tarafından bu iki krallık üzerinden sembollerle anlatılmıştır. Yine sanatçı, gelecekte olabilecek nükleer savaşlara ve sonuçlarına dair bir öngörüde bulunarak halkı uyarmakta ve bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Devrimci görüşü temsil eden çocuklara "militan" adı verilmekte ve çocuklar zorla savaşmaya itilmektedir. Romancı; çocukların istismar edilerek şiddet ve baskı görmelerini, çocuk savaşçı gibi yetiştirilmelerini distopik bir şekilde anlatmaktadır. Yazar, siyasi erki zayıflatmanın bir yolu olarak sanatı görmektedir. Benzer şekilde kültürel materyalist okumalarda yazarın toplumu şekillendirme arzusu ve anlayışı tespit edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sanatçı, totaliter rejimlerin değişmesini istemekte, nükleer savaşlara sürükleyecek diktatörleri eleştirmekte ve Marksist anlayışa bağlı eşitlikçi bir yaşamı vurgulamaktadır.

İktidar-hegemonya odaklı *Gece, Kâbus, Topaç, Şebek Romanı, Gökdelen, Son Ada, Güneş Saygılının Gerçek Yaşamı, Tutsak Güneş, Y, Köpekli Çocuklar Gecesi, Militan* gibi distopik romanlarda totaliter rejimlerin ve diktatörlerin toplumları gözetleme, tehdit, baskı, tecrit, alıkoyma, şiddet ve ölümle yönettikleri görülmüştür. Yine bu romanlarda Marksist distopik romanlara özgü; baskı, sömürü, toplumsal eşitsizlikler, yabancılaşma, sınıf mücadelesi gibi sorunlar işlenmiştir. Marksist distopik romanlarda kullanılan korku, baskı, kapatma, terör, kimliksizleştirme, tek tipleştirme gibi kavramlar bu romanlarda da görülmektedir. Özellikle bu distopik toplumlardaki yabancılaşma ve sınıfsal çatışmalara değinen kimi yazarlar, olayları Marksist bir anlayışla ele almaktadır. "Orangutan, şebek, ZÖ, gündüz, gece, güneş, ada, göz ve beyin çipleri" gibi sözcüklere yeni bir anlam yükleyen bazı yazarlar, imgeli bir anlatımla dönemin siyasi anlayışını eleştirmektedir. Karşıt görüşü temsil eden akademisyenler ve bilim insanları yasaklarla susturulmakta ve çok küçük sebeplerle görevden alınmaktadır. Bu durum karşısında ülkeyi terk eden akademisyenler, yurt

dışından mücadeleye devam etmektedir. Marksist distopik özellikler yansıtan bu romanların politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda kültürel pratiklerle birlikte sorgulanması kültürel materyalist okumalara zemin hazırlamaktadır.

Gece, Kâbus, Topaç, Şebek Romanı, Gökdelen, Son Ada, Güneş Saygılının Gerçek Yaşamı, Tutsak Güneş, Y, Köpekli Çocuklar Gecesi, Militan gibi distopik romanlar, kültürel materyalist okumalara tabi tutulduğunda yazarın sanatını kullanarak egemen gücü zayıflattığı ve karşı çıkan seslere alan açtığı görülmüştür. Benzer şekilde bu romanlarda imge, sembol ve kavramlar siyasi iktidarı sorgulamak için kullanılmıştır. Kültürel materyalist okumalarda yazarlar, Marksist bir toplum tasarlama düşüncesiyle muarızları örgütlemekte ve haklı mücadeleye davet etmektedir. Bu okumalarda yazarın niyeti hem romandaki kahramanlar hem de eserin örtük mesajıyla ortaya konulmaktadır. Bu romanlarda, aykırı düşünceyi temsil eden kahramanlar, eserdeki egemen güçle birlikte siyasi erki tenkit etmektedir. Sanatını bir düşünce alanı ve toplumu şekillendirme aracı gibi gören yazarlar, roman kişilerinin ülke yönetimi hakkındaki olumsuz düşünceleriyle yönetimi zayıflatmak istemektedir. Yazarların kullandığı imgelerle hâkim gücü ve ardındaki zihniyeti ironik bir dille eleştirmesi, aykırı sanat anlayışını ön plana çıkarması bir alternatif toplum oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalarda odak noktası olan dil ve sanat anlayışı önemli bir yere sahiptir. Kültürel materyalist okumalarda yazar, hâkim gücü sorgulamak için toplumdaki her sorunu kullanmakta ve kendi anlayışını kabul ettirme peşindedir. Sanatçılar, egemen gücü cinsiyet eşitsizliği, ekonomik sorunlar, özelleştirme, kadın katliamları ve çevre felaketi üzerinden yermekte ve iktidara karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Sanatçı, ezilen ve sansürle kontrol altına alınan aleyhtar halkı uyandırmak ve mücadeleci ruhlarını harekete geçirmek için sanatla bir alan açmaya çalışmıştır.

4.1.2 İktidar-Medya Odaklı Romanların İncelenmesi

Medya; insanları eğitmek, eğlendirmek, bilgilendirmek gibi işlevleri bulunan aynı zamanda siyasi güç ile bazen birlikte hareket eden bazen de karşı çıkan dördüncü bir güç gibi tanımlanmaktadır. Kitle iletişim aracı şeklinde kullanılan medyanın toplumda birçok işlevi vardır. Kimi zaman siyasi güç, kendi hegemonyasını halka kabul ettirmek

için medyayı bir baskı unsur gibi kullanmıştır. Bazen de muhalif güç konumundaki Marksist düşünce, bu alanı kullanarak egemen gücü zayıflatmak istemiştir.

> Kitleleri bilgilendirmeyi ve buna bağlı olarak yönlendirme merkezlerini içine alan medya ile bu fonksiyonları kendi doğasından ve biraz da sistemden alan siyaset arasında her zaman bir iş birliği ve bunun yanı sıra bir çatışma söz konusudur. Her iki güç de yönlendirme ve bilgilendirmenin kendi tekelinde olmasını tercih etmekte ve zaman zaman bunu paylaşımla elde etmektedir. Fakat bazen bu, sorunlara yol açmaktadır. Medya, siyaseti kendi alt sistemi haline getirmek için çaba içindeyken tamamen aynı istikamette olarak siyaset de medya için aynı duyguları beslemektedir (Hazar, 2008, s. 254).

Siyaset ile medya arasında uyumsuzluklar olduğunda, bu durum bazı sorunlara yol açabilir. Siyaset kurumu bu durumda karşı medyayı alt etmek için tüm baskı yollarını deneyecektir. Medya gücünü kullanan siyasi otorite; toplumu dilediği gibi yönetmekte, yönlendirmekte ve aykırı düşünceyi istediği gibi baskılayarak kendi gücünü pekiştirmektedir. Romanlarda siyaset ve medya ilişkisi genellikle siyasi gücün medyayı kullanarak toplumu yanlış yönlendirmesi ve muarız düşünceli medya gruplarının da baskı uygulayarak pasifleştirilmesi şeklinde görülür. Bu çerçeve doğrultusunda *Gökdelen, Tutsak Güneş, Köpekli Çocuklar Gecesi* gibi distopik romanlar incelenecektir.

Tahsin Yücel'in 2006 yılında yayımlanan *Gökdelen* romanı, daha önce iktidar-hegemonyası bölümünde özeti verildiği için burada doğrudan incelemeye geçilecektir. Romanda bir avukat üzerinden yargı sistemi ve toplumu dizayn eden gazeteciler, açgözlülüğü ile var olan mimariyi bozan iş insanı ve toplumun öz evlatları olan fakir halk ve yılkı adamları anlatılmaktadır. İktidarın medyayı ele geçirerek istediği gibi kullanması ve aynı zamanda karşı olan medyaya sansür uygulayarak toplumu yönlendirmesi kişiler üzerinden verilmektedir.

> Ev çok küçük, öğretmen de çok inatçı bir adam, arkasında birileri var gibi, basından birileri, sanırım, sürekli fişekliyorlar herifi. Basının gözü kapalı bu herifleri desteklediğini söyleyip duran sen değil miydin? Evet bendim ama kamulaştırmacı değil, özelleştirmeci oldukları için destekledikleri ortada. Patronlar çıkarlarını burada görüyorlar. Sen de kendi çıkarını burada görmüyor musun? Bunca tarihsel yapıyı böyle yıkmadın mı? (Yücel, 2019, s. 44).

Can Tezcan ve Niyorklu Temel Diker satın alınamayan bir öğretmenin arsası hakkında konuşurlar. Can Tezcan, Temel Diker'in Hikmet Öğretmene zarar vermemesi için basının arkasında olduğunu söyler. Aslında basın karşı çıkan seslerin değil iktidarın

istediklerini yapmaktadır. Siyasi güç ile medya patronlarının çıkarları örtüştüğünden özellikle özelleştirme konusunda birlikte hareket etmektedirler. Bu doğrultuda siyasi güç, medyayı bir silah gibi kullanıp halkı yanlış bilgilendirmede ve istediklerini yaptırmaktadır. Bu durum romanın ilerleyen bölümlerinde, siyasi gücün halkı ve aydınları baskı altına tutma girişi olarak görülecektir.

Can Tezcan, medyanın iktidar yanlısı olduğunu bilmesine rağmen müvekkili Temel Diker'e, medyayı devrimci gibi göstermiştir. Diğer yandan iktidarın kullandığı medya, aykırı düşünenlerle ilgili haberleri gölgelemekte ve tarafını siyasi güçten yana yapmaktadır. Karşıt düşünce ise siyasal alanda varlığını göstermek için kimi zaman illegal yöntemlere başvurmaktadır.

> (…) Hele televizyonlarımız konuyu söyle enine boyuna ele alıp irdeleyerek aydınlatsınlar da ondan sonra konuşalım, diyerek benzerlerinin büyük çoğunluğunun eğilimini dile getirmekteydi. Önce televizyonlar izlemeli ve buradan yansıyacak ışıktan yararlanılmalıydı çünkü bugün olduğu gibi o gün de evde, sokakta, okulda, partide ve hükümette herhangi bir tasarı ya da etkinliğin geçerlilik kazanabilmesi için önce birkaç televizyon izlencesine konu olması ve olumlu bulunması gerekmekteydi (Yücel, 2019, s. 83).

Can Tezcan, hapisteki arkadaşını kurtarabilmek için bir plan yapar. Bu plana göre önce yargının özelleştirilmesini sağlayacak sonra da bu yapıyı Temel Diker'e satın aldıracaktır. Kendisi ise adalet mekanizmasının başına geçecek ve arkadaşını bu şekilde serbest bıraktıracaktır. Bunu gerçekleştirmek için bir zamanlar solcu bir gazeteci olan şimdilerde iktidar ile birlikte hareket eden Cüneyt Ender'e gider ve yargının özelleştirilmesi konusunda gazetede bir yazı yazıp kamuoyu oluşturmasını ister. Cüneyt Ender'in yazısı, kamuoyunda büyük bir yankı uyandırır. İktidar yanlısı genç bir milletvekili ise bunun medyada daha fazla tartışılıp benimsenmesi gerektiğini söyler. İktidar yanlısı medya, siyasi gücün taleplerini kendi düşünceleriymiş gibi televizyon kanallarında ve gazetelerde sergilemektedir. Bu şekilde iktidar, toplumu istediği gibi yönlendirmekte ve yönetmektedir. Medya, karşı çıkan seslerin ve iktidarın çıkarları doğrultusunda bazen birlikte hareket etmektedir. Can Tezcan, iktidarla birlikte hareket ederek medyayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır.

> Böylece ülke basınında tasarıya karşı çıkmayı göze alabilen tek kişi kaldı: *Resimli Gündem* köşe anlatıcılarından Veysel Çakır. Aynı zamanda ünlü bir ozan olan bu yaşlı anlatıcı gazetesinin pazar ve çarşamba eklerinde yayınladığı kısacık gülmece yazılarını en az üçte birinde yerli yersiz, zamanlı zamansız demeden, eğlenceli bir yargılama öyküsü

> anlatıyor, tüm bu öyküleri de hep aynı tümcelerle "Adalet en eski çağlardan beri boş bir kavram olarak kaldığına ve bu boş kavram adına sürekli haksızlık yapma geleneği her çağda ve her yerde sürdüğüne göre yargıyı özelleştirmek adaletsizliğin ağır sorumluluğunu patronun sırtına yüklemek olacak bu da büyük bir devrime yol açacaktır. Patronlarını seven bir toplum olduğumuza inanıyorsa bu günahı Tanrı ile devletin sırtında bırakmalıyız" diye noktalıyordu (Yücel, 2019, s. 89-90).

Can Teczan'ın yargıyı özelleştirme planı doğrultusunda tüm ülkedeki gazeteciler, yargıyı özelleştirmeyi savunurken devrimci bir gazeteci olan Veysel Çakır buna karşı çıkmıştır. Televizyonda yapılan açık oturumlarda yargıçların aç olduğu ve adaleti savunamadığı anlatılır. Diğer yandan Can Tezcan'ın avukatlık bürosunun işeyişi mercek altına alınarak adalet kavramı enine boyuna her yerde tartışılır. Ülke gündemini belirleyici bir unsur olan medya, bu görevi iktidar ile birlikte yaparak bazı direnişçi gazetecilerin düşüncelerini görmezden gelmektedir. Bu durum, aleyhtar gazetecilere kendi düşüncelerini anlatmak için dar bir alan oluşturmaktadır. Bu distopik ortamda karşıt düşünce, kendine yer bulmak için dar bir alanda görüşlerini sunmaya çalışmaktadır. Marksist distopik romanlarda görülen; gözetleme, sansür, yasaklama, tecrit etme ve alı konma gibi unsurlar bu romanda, medya üzerinden yapılmıştır.

> Veysel Çakır *Resimli Gündem*'deki köşesinde sık sık değiniyordu bu gidişe, her seferinde dalgasını geçiyor, Niyorklu'nun gökdelenlerin ülkeye olmasa da kente eşitliği getirdiğini ve eski düzenin tüm kalıntılarını, mahalleyi, komşuluğu ortadan kaldırmaya, bu arada, böyle bir ortamda yoksullara yer olmayacağına göre, yoksulluğa son verildiğini söyledikten sonra, İstanbul'un beş yüz elli metrelik gökdelenleri ile dünyamızın Tanrı'ya en yakın kenti olduğunu kesinliyordu. Ama 17 Eylül 2073' te yayınlanan "Büyük Utku" başlıklı yazısını "Bu düzeye ancak XXI. yüzyılın son çeyreğine doğru ulaşabilmiş olmamıza bakılırsa, insanlık gerçekten çok yavaş geriliyor" diye noktalayınca, köşesi bir daha açılmamasıyla kapatıldı ve kapatanların edimini ödüllendirmek için olacak, Çakır'ın yazılarından boşalan yerde sürekli olarak gökdelen tanıtımları yayımlanır oldu (Yücel, 2019, s. 246-247).

Ülkede özelleştirmenin artmasıyla ve çarpık kentleşme sonucu İstanbul'un her yerinde gökdelenler yükselmeye başlamıştır. İktidarın bu özelleştirmelerde ve gökdelenlerin çoğalmasında getiri elde ettiğini savunan Veysel Çakır'ın işine son verilmiştir. Bu arada iktidarın gökdelen işini verdiği Niyorklu Temel'in gökdelen reklamları da kapatılan bu gazete köşesinde yayınlanmaya başlamıştır. Aykırı düşünceye medya alanında yer açmayan siyasi iktidar, baskıcı gücünü kullanarak gazetecileri susturma yoluna gitmiştir. Distopik romanlarda görülen baskı, susturma ve sansür muarızların yaşam alanlarını daraltmıştır. Ayrıca Marksist anlayışta karşı çıkılan özelleştirme, tek elden medyanın yönetilmesi ve sosyal adaletsizlik göze çarpmaktadır.

> Bir başlıklar farklı görünüyordu, ama Sanığına kucak açan yargı", Sanık yargı el ele", Suçluyu bağrına basan yargıç", "Yargı ve suç kucak kucağa", "Kaçağa yargı kıyağı" gibi karşıtların yakınlığı izleğine bağlanan örneklerin sezdirildiği üzere, bunların da gene aynı elden çıktıkları anlaşılmaktaydı. Gecenin bayağı ilerlemiş bir saatinde gerçekleşen bir olayın neredeyse tüm gazetelerin birinci haberini oluşturabilmesi de olsa olsa tek bir yönlendiricinin varlığını kanıtlardı (Yücel, 2019, s. 286).

Siyasi iktidara karşı olanlar, medya tarafından her alanda kuşatma altına alınmıştır. Devrimci gazeteciler ve medya mensupları, görevlerini düzgün yapmamakta ve bu distopik ortamda düşünceleri söyleyememektedir. Yine Marksist distopik romanlarda görülen iktidarın medyayı sansürleyerek bilgi akışını kontrol etmesi bu romanda görülmektedir. Siyasi gücü kullanarak medyayı ve adalet sistemini kontrol etmek isteyen Can Tezcan, bu şekilde rejimin medyayı sansürleme politikasına ortak olur. Yine yargı konusunda manipülasyon yapan Can Tezcan, siyasi iktidarın gücüne güç katar. Marksist distopik romanlarda görülen propaganda ve manipülasyon, bu romanda Can Tezcan ve dönemin Başbakan'ı tarafından yapılmıştır. Marksist bir anlayışa sahip olan Can Tezcan, eşi, gazeteci Veysel Çakır ve diğerleri sosyalist fikirlerinin zamanla nasıl değişip bu sistemin bir parçası olduklarını sürekli tartışmaktadır. Ayrıca sosyalist bir anlayışa sahip olan Can Tezcan'ın kendi çıkarları uğruna ilkelerinden ödün vermesi eleştirilmiştir. Yine Marksist distopik romanlarda görülen kurumların yozlaşması ve sosyal adalet, dönemin Başbakan'ı tarafından gerçekleştirilmiştir. Eski bir solcu olan Can Tezcan, yargı kurumunun yozlaşmasında ön ayak olmuştur. Başbakan ve Can Tezcan, istediklerini hapse atmış istediklerini dışarı çıkarmıştır. Bu romanda medyanın manipülasyon, sansür ve baskıyla toplumun nasıl bir distopyaya dönüştüğü gözler önüne serilmiştir.

Kültürel materyalist okumalarda medya; toplumsal yapılar ve güç ilişkileri içinde yerini tanımlamaktadır. Bu romanda medya, ideolojik bir aygıt gibi kullanılmıştır. Siyasi iktidarın ve Can Tezcan'ın çıkarlarını savunmuştur. Yine kültürel materyalist okumalarda medyanın; ideoloji yayma, anlam üretme, kültürel kimlik oluşturma, toplumsal hareketleri etkileme gibi güçleri mercek altına alınmaktadır. Bu romanda siyasi iktidarın ideolojisini yaymak için kullanılan medya, muarız gazetecileri yok saymakta ve işten çıkarılmalarına neden olmaktadır. Yine iktidar yanlısı politika izleyen Can Tezcan'ın yargı ile ilgili manipülasyonlarına ortak olmuştur. İstanbul'un gökdelenlerle yeniden inşa edilmesini destekleyen medya, bu romanda tüketim kültürü yaratma görevinde de kullanılmıştır. Müteahhit Temel Diker ve dönemin

Başbakanı'nın İstanbul'u gökdelenlerle Niyork'a benzetme politikalarını destekleyen medya, yeni bir kimlik inşa etme peşindedir. Yazar, dönemin Başbakan'ının ülkeyi betonlaştırma politikalarını bu romanda eleştirmekte ve halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Yine dönemin sosyalistlerini Can Tezcan üzerinden eleştiren yazar, iktidar ile birlikte hareket eden solcu gazetecileri tenkit etmektedir. Kültürel materyalist okumalarda, karşıt görüşlerin siyasi iktidarın açıklarını ortaya koyma ve yeni anlam üreteme çabaları bu romanda da göze çarpmaktadır.

Romanda, her alanda susturulan devrimci düşünce son aşamada toplu isyana kadar gitmiştir. "Yılkı Adamları" adı verilen yoksul ve işsiz halk, ülkeyi yağmalaya başlamış ve isyan etmiştir. Bu açıdan bakıldığında karşıt düşüncenin varlığını gösterecek alan bulamaması hem siyasi gücün hem ülkenin gidişatı açısından olumlu bir durum oluşturmaktadır. Yazar, bu romandan hareketle dönemin siyasi iktidarına, karşıt düşünceye alan açması konusunda uyarıda bulunmuştur. Aynı zamanda karşı çıkan sesleri bir mücadele etrafında toplamak isteyen yazar, yeni bir toplum şekillendirme çabası içindedir.

Ayşe Kulin'in 2015 yılında yazdığı *Tutsak Güneş*, siyasi ve ekolojik distopyanın özelliklerini barındıran siyasi içerikli bir romandır. Daha önce bu romanın özeti diğer bölümlerde verildiği için burada kısaca değinilecek ve incelemeye geçilecektir. Profesör Yuna Otis adlı roman kişisi etrafında şekillenen romanda; halkın yaşadığı hoşnutsuzluklar, siyasi baskılar, iktidara karşı yapılan gösteriler, kadın istismarı, çevreci örgütlerin direnişi, anne-kız ilişkisi gibi izlekler yer almaktadır. Yuna adlı roman kişisi, devletin yöneticisi Uluhan'a bağlı ve annesiyle birlikte yaşamaktadır. Annesinin etkisiyle Uluhan'a karşı olan Yuna, daha sonra gösterileri yöneten bir örgütün lideri haline gelir. Uluhan ve daha sonra oğlunun uyguladığı yanlış politikaları ortaya çıkarıp yeni bir yönetim kurmayı hedefleyen örgüt, Profesör Yuna'nın da katılması ile iyice güçlenmiştir. Bu arada Ramanis Cumhuriyeti, yapılan gösterileri bastırmakta ve halkı istediği gibi yönlendirmek için medyayı bir kalkan gibi kullanmaktadır.

> Sonra evin bağlantılarını kurup televizyona baktım. Televizyonun tüm haber kanallarında, bugünkü olaylara dair bilgi yoktu. Şehrin dört bir yanındaki çatışmalar, "Huzursuzluk çıkarmak isteyen birtakım aşırı eğilimi gençler, dün protesto gösterisinde kazara hırpalanan kadınlar adına, bazı meydanlarda gösteri yapmak istemiş, polisin

> evlerinize dönünüz çağrısı ile dağılmışlardır," bilgisiyle sunuluyordu. Sunucular, dünyadan da bazı iç kapıcı haberler verdiler. Ekonomik krizin eşiğine gelmiş birkaç ülkenin görüntüsünden sonra, memleketin hava durumuna geçildi. Merkezde yağmur üç gün daha devam edecekmiş. Artık ona bile inanasım gelmiyordu. Haberler yerlerini belgesellere bıraktı (Kulin, 2020, s. 303-304).

Yuna, annesinin vasıtasıyla katıldığı bu örgütte görev almaya başlamıştır. Yuna, evine konulan gözetleme araçları ile Ulu Parkta gördüklerini merkeze bildirmekte ve örgütün yeni beyni olmuştur. Roman kişisi konumundaki Yuna, çevreci bir anlayış ile başlayan bu yürüyüşe çok büyük halk kesiminin katılımını görmüş ve çok şaşırmıştır. Yine bu yürüyüş hakkında televizyon kanallarının hiçbirinde doğru dürüst bir haber bulunmamasını garipsemiş ve medya kanallarının bu tutumunu eleştirmiştir. Ayrıca Yuna, televizyondaki haberlerin çarpıtılmasına, karartılmasına ve Uluhan adlı yönetici tarafından farklı anlatılmasına çok kızmakta ve devlete olan inancını yitirmektedir.

> "Ne oldu ki? "Ulu Park'ta bir patlama oldu. Annem eminim oradaydı ona bir şey olmadığını öğrenmem lazım." "Nereden biliyorsun?" Bilekliğime İşaret ettim. "Televizyon açalım, hemen!" Açtık ama haberlerin başlamasına çok zaman vardı ve kanalların çoğunda, kelebeklerin, timsahların ya da su aygırlarının doğadaki yaşamlarına dair dokümanter filmler gösterilmekteydi. "Bakın patlama olsa altyazı geçerlerdi," dedi Dina. Yanıtlamadım çünkü annemin telefonunu çaldırıyorum o anda ve erişemiyordum (Kulin, 2020, s. 330).

Yuna ve Dina arasındaki konuşmalarda dönemin olaylarının medyaya nasıl yansıdığı tartışılmaktadır. Yine televizyon kanlarında haberler yerine hava durumu ve belgeseller yayınlaması, Yuna'nın devlete olan güvenini ve bağlılığını zayıflatmıştır. Diğer yandan devletin; halkın haber alma özgürlüğünün kısıtlaması, sansürler uygulaması toplumdaki kaosu artırmış ve halkın distopik bir ortam yaşamasına neden olmuştur. Marksist distopik romanlarda görülen; propaganda, manipülasyon, gözetim, sansürleme bu romanda da görülmektedir. Ayrıca Marksist bir anlayışa sahip olan Yuna ile Dina, toplumdaki adaletsizlik ve kurumlardaki yozlaşmayı medya haberleri üzerinden tartışmaktadır. Yine toplumdaki sınıf farklılığı ve ekonomik adetsizlik, roman kahramanlarında kimlik bunalımına neden olmuştur. Muhaliflerin devlete olan güveni sarsılmış, Yuna ve arkadaşları ise mutsuz bireyler haline dönüşmüştür.

Kültürel kimlik inşasında etkili olan medya, kültürel materyalist okumalarda önemli bir rol oynamaktadır. Uluhan, medyayı kullanarak toplumu şekillendirmekte ve yeni bir kültürel kimlik oluşturmak istemektedir. Bununla birlikte toplumun bilgi alma özgürlüğünü kısıtlayan iktidar, her alanda toplumu gözetlemektedir. Marksist distopik

eserlerde görülen kısıtlama, gözetleme ve sansür bu romanda Uluhan tarafından medyaya yaptırılmaktadır. Yazar; siyasi iradenin medya üzerinden yaptığı yanlış uygulamaları eleştirmekte ve kendince oluşturduğu sembolik bir dil ile toplumu yönlendirmeye çalışmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda medyanın kullandığı metinler ve sembolik anlatımlar, eserin açıklanmasında kullanılmaktadır. Romanda kullanılan siyasi isimler ve bazı kelimeler, mevcut dönemin Türkiye'sine göndermede bulunmaktadır. Yani Uluhan ismi, dönemin Başbakan'ını ve II. Abdulhamit'i anımsatmaktadır. Yine bu liderlerin yasaklayıcı zihniyetine göndermede bulunan yazar, bu şekilde egemen gücü eleştirmektedir. Bu zihniyeti destekleyen medya, Ulu Park'ta yapılan gösterileri televizyon kanallarında yayınlamamıştır. Yazar, Gezi Olayları'na göndermede bulunarak dönemin medya gruplarını tenkit etmektedir. Zira dönemin TV kanalları, bu gösteriler yerine belgeseller ve hava durumu yayını yapmıştır. Yazar, dönemin olaylarını Marksist görüşüyle yeniden yorumlamış ve yeni tarihselcilikle resmî tarih anlayışını değiştirmiştir. Kültürel materyalist okumalarda karşıt düşünce, muhalif tarafa alan açmak için tarihi değiştirmekte ve olayları farklı yorumlamaktadır. Yazar, medyanın baskıcı gücüne karşı halkı gösterilere davet etmekte ve halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca siyasi iktidarın kültürel kimlik oluşturmasına karşı çıkmakta ve roman kahramanlarıyla sosyalist kimliklerini odak noktası hâline getirmektedir. Yazar, siyasi erkin tek tip medya anlayışını roman kahramanları ile tenkit etmektedir. Toplumun şekillendirilmesinde önemli bir yere sahip olan romanlar, ideolojik fikirleri yaymakta bir araç gibi kullanılmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalarda, yazarın gizli niyeti ve toplum mühendisliği tespit edilmektedir. Totaliter rejimin bir aygıtı olan medya, yazar tarafından alaşağı edilmekte ve halk toplumsal mücadeleye davet edilmektedir. Yazar, karşıt düşünceye iktidar yolarını göstermekte ve Marksist anlayışına göre toplumu yeniden şekillendirmek istemektedir.

Oya Baydar'ın 2019 yılında yazdığı *Köpekli Çocuklar Gecesi* romanının özeti daha önce verildiğinden burada kısaca değinilecek ve daha sonra incelemeye geçilecektir. Siyasi iktidarın ülkeyi yönetmek ve egemenliğini sürdürmek için her türlü yolu denediği romanda, kahramanların iletişim özürlüğü kısıtlanmaktadır. Yine romanda, siyasi erkin medya iletişim organlarını ele geçirmesi ile birlikte toplumu yanlış

bilgilendirdiği ve medyaya sansür uyguladığı görülmektedir. Diğer yandan toplumdaki kaos artmakta ve halk kendi düşünceleri özgürce ifade edememektedir.

> "Ama ağlama annecik. Ağlanacak bir şey yok. Çok kalmayız zaten, grup grup gideceğiz. Bir grup dönecek ve öteki gidecek." Annesine sarılmış, gözyaşlarını parmaklarıyla silmeye çalışmıştı. Sonraki günlerde gözü kulağı televizyonlarda, telefonda, basındaydı. Bölge ile ilgili yayın yasağı olduğundan çok az haber alınabiliyor, resmî açıklamalar ölü ve yaralı sayısından ileri gitmiyordu. İçi içini yiyordu. Uykusuz geceler korkulu günler… Üstelik ana oğul komplosuyla-kocasını bir şakasıydı bu- babaya, Umut Doğan'ın arkadaşları ile deniz kenarında kamp kurmaya gittiği söylemişti. Kaygısını, boğuntusunu paylaşabileceği kimse de yoktu (Baydar, 2019, s. 91).

Anne ve oğlu Umut Doğan, çevreye duyarlı kişiler olarak anlatılmaktadır. Umut Doğan, çevre ile ilgili gösterilere katılmakta orada yararlanan insanlara yardım etmektedir. Annesi oğlunun bu tür gösterilere katıldığını babasından saklamakta ve onun kampa gittiğini söylemektedir. Anne, oğlu ile ilgili haberleri almak için televizyona, basına bakmakta ama bölge ile ilgili yayın yasağı olduğu için hiçbir şey öğrenememektedir. Siyasi iktidar, karşı çıkan seslerin yaptığı çevreci gösteriler nedeniyle onlara şiddet uygulamakta, onları öldürmektedir. Ayrıca bu distopik ortam, halktan saklanmaktadır.

> Dört bir yanda art arda patlak veren doğal afetler tedirginlik yaratıyor, halkın panik halinde sokaklara uğramasından, acil önlem etmesinden korkan iktidarlar konuyla ilgili haberlerin karartılması, medyada yansımaması için sansürü ağırlaştırıyorlardı. Dijital teknolojinin dış ama yaptığı, süper güçleri ve onların uyduları orta gelişmiş ülkelerin iletişim ağları ile övündükleri dijital dünyada bilginin, haberin özgür aktarımını engelleyecek türlü çeşitli yönteme başvuruluyordu (Baydar, 2019, s. 137).

Kadın, bir zamanlar birlikte olduğu çevreci akademisyeni bir dağ başında bir kulübede bulmuş ve elindeki ses kaydedici cihaza dünyada yaşananları anlatmasını istemiştir. Adam, ekolojik distopyanın yaşandığı dünyada olup bitenleri anlatırken siyasi iktidarın yanlış politikalarını da eleştirmektedir. Bununla birlikte siyasi iktidar, halkın haber alma özgürlüğünü kısıtlayarak ya da haberleri karartıp medyada haberlere sansürler uygulayarak halkı kontrol etmeye çalışmaktadır. Ayrıca tüm dünyada uydu sistemleri ile bilginin akışı engellenmektedir. Marksist anlayışa sahip olan anlatıcı, medyadaki kısıtlamaların insanları yabancılaştırdığını ve mutsuz ettiğini savunmaktadır. Adam ve Kadın, gençlik yıllarından itibaren Marksist bir anlayışla yetişmiş ve kapitalist sisteme karşı bir tutum benimsemişlerdir. Romandaki sistem eleştirisi, ekonomik ve sosyal adaletsizlikler, Marksist anlayışa ters düşmektedir. Bu yüzden muarız roman kahramanları, bu düzenin yıkılmasını ve yerine Marksist

anlayışa bağlı bir düzen getirilmesini istemektedir. Siyasi bir okuma şekli olan kültürel materyalizmde, yazarın yaptığı sistem eleştirisi ve yeni düzen kurma düşünceleri önemli bir yere sahiptir. Yazarın, bunu nasıl yaptığı bu kuramın odak noktasını oluşturmaktadır. Sanatçı bunu, tüm dünyadaki doğal afetler, siyasi krizler, ekonomik bunalımlar ve medya üzerine uygulanan sansür üzerinden anlatmaktadır. Ayrıca romanda, siyasi iktidar yaşanan ekolojik distopyayı medya aracılığı ile engelleyerek medya üzerinden bir başka distopik ortamın doğmasına neden olmuştur. Marksist distopik romanlarda görülen propaganda ve manipülasyon bu romanda da kullanılmıştır. Halkın çevresel felaketler konusunda doğru bilgi alamadığı söyleyen yazar, bunun sorumlusunun yandaş medya kurumları olduğunu ima etmektedir. Roman kahramanları, yandaş medya diye adlandırılan kuruluşların manipülasyon ve iktidar propagandası yaptığını söylemektedir.

> Zor günlerdi. Yabancı haber ajanslarına, internet sitelerine, Twitter hesaplarına, bütün özel iletişim ağlarına erişim engeli konulmuştu. Bir tıkla uzaydaki uydulara, gezegenlere erişebilen yapay zekâ çağındaki dünya ile iletişimin kesilmesi mümkün değildi. Bunu Başkan'ın adamları da pekâlâ biliyorlardı kuşkusuz, mesele sıradan vatandaşların halk yığınlarının felaket boyutlarını öğrenmelerini engellemekti. Bir süredir korku ve kaygı içinde suskun bekleyen kitlelerin gerçekleri öğrendiklerinde sokağa dökülmesinden korkuyordu. Tek elden yönetilen medya ülkenin milli kaynaklarının zenginliğini, su zengini ülke olduğunu, bölge ülkelerinin topraklarımıza bu nedenle göz diktiklerini sürekli tekrarlıyor. Başkan her gün yaptığı halka seslenişlerde, iç ve dış düşmanların propagandasına kapılmaması için uyarıyor, çevre felaketi senaryoları yayanların emperyalistlerin ajanları olduğunu, su kaynaklarını sabote ettiklerini, dış güçlerin ülkeye komplo kurduğunu, hainlerin cezalarını çekeceklerini bildiriyordu (Baydar, 2019, s. 191).

Hasta olan Adam, Kadın tarafından açılan IQ400X adlı ses cihazına Tufan'dan önce yaşananları anlatır. Kadın, hayatta kalan insanların bu anlatılanları bilmesi ve aynı hataları yapmaması için bu kayıtları tutmaktadır. Başkan ve adamlarının ülkedeki çevresel felaketleri duyurmamak için medyayı nasıl tek elden yönettiği, yine halkın sokaklara dökülmemesi için iktidar tarafından uygulanan sansürler, kahramanlar tarafından tenkit edilmektedir. Bununla birlikte Başkanın her gün yaptığı halka seslenişlerde çevre felaketi senaryoları üretenleri hain olarak görmesi ve onları cezalandırılacağını söylemesi roman kahramanları tarafından bir zorbalık şeklinde görülmektedir. Marksist anlayışta görülen halk ve devlet çatışması bu romanda kahramanlar ve yazar tarafından eleştirilmektedir. İnsanların yalnızlaşması ve yabancılaşması, ayrıca halkın birbiri ile çatışma içinde olması Marksist distopik romanların bir özelliğidir.

Marksist distopik romanlarda kullanılan; siyasi erkin uyguladığı baskı, şiddet ve devletin uyguladığı yayın yasağı bu romanda da görülmektedir. Romanda; yazar ve kahraman anlatıcının birlikte bulunduğu bölümlerde özellikle siyasi düşünceler, anlatıcı konumundaki yazar tarafından verilmiştir. Kültürel materyalist okumalarda, egemen gücü zayıflatmak isteyen aykırı düşünen sanatçılar, dönemin tarih anlayışını değiştirmekte ve toplumdaki baskıcı uygulamaları gözler önüne sermektedir. Bu romanda da yazar, Gezi Parkı olaylarına göndermelerde bulunarak devletin baskıcı tutumunu ve televizyon kanallarının halkı bilgilendirmemesini eleştirmektedir. Bu şekilde, siyasi erkin yanlış politikalarını ve medya üzerindeki baskılarını tenkit etmektedir. Basın özgürlüğünü ön plana çıkaran yazar, muhalefetin görüşlerini yansıtmakta ve sanatıyla egemen gücün yanlışlarını göstermektedir.

Kültürel materyalist okumalarda siyasi iktidarın halkı kontrol altına alma ve karşıt düşüncenin kendine alan açma çalışmaları odak noktasıdır. Ayrıca siyasi okumalar, bu kuramda önemli bir yere sahiptir. Romanda siyasi iktidarın; halkı ve aleyhtar düşüncedeki insanları kontrol altına almak için medyayı tek elden yönetmesi, haber ajanslarından internet sitelerine kadar uygulanan sansür ve yapay zekâ ile uydu sistemlerinin kontrol altına alınması eleştirilmiştir. Yazar, siyasi erkin medya üzerindeki yanlış uygulamalarını bu şekilde tenkit etmektedir. Gezi Olayları'nı, çevre için yapılan yürüyüşleri medyanın sansürlemesini eleştiren yazar, bu romanda siyasi iktidara karşı olumsuz bir tutum içindedir.

İktidar ve medya ilişkisini işleyen *Gökdelen, Tutsak Güneş, Köpekli Çocuklar Gecesi* adlı Marksist distopik romanlarda medya; bir ideolojik araç, kültürel hegemonya, direniş biçimi şeklinde tezahür etmektedir. İncelenen romanlarda medya, iktidar sahiplerinin ideolojilerini yaymak ve toplumu kontrol etmek için kullandıkları bir aygıt gibi vurgulanmıştır. Bu romanlarda, roman kahramanları ve yazarlar, Marksist bir anlayışı savunmakta ve mevcut sistemi eleştirmektedir. Ayrıca iktidar gücünün baskı, tecrit, sansür, şiddet uygulayarak distopik bir ortam oluşturması karşıt düşünce tarafından çeşitli şekillerde tenkit edilmiştir. Romanlarda halk devlet çatışması, sosyal ve ekonomik adaletsizler, toplumdaki yabancılaşma Marksist bir anlayışla ele alınılmıştır.

Gökdelen, Tutsak Güneş, Köpekli Çocuklar Gecesi adlı Marksist distopik romanlar, kültürel materyalist okumalara tabi tutulduğunda, Marksist anlayışı benimseyen aykırı düşünen sanatçılar; semboller, imgeler ve kurgu dünyasının dışına çıkan anımsatmalar vasıtasıyla iktidarı eleştirmekte ve egemen gücü zayıflatma çabası içine girmektedir. İktidar-medya ilişkisini ele alan bu romanlarda, yazarların ve roman kahramanlarının resmî tarihi değiştirerek, bazı semboller ve imgeler kullanarak siyasi erki zayıflatmaya çalıştığı görülmüştür. Yine siyasi erkin yanlış uygulamalarına ve politikalarına dikkat çeken yazarlar, tarihî şahsiyetlerle egemen güç arasında bağlantı kurmuştur. Bununla birlikte medyanın tek tipleşmesine karşı halkı uyaran bu yazarlar, karşıt düşünceyi mücadele alanına davet etmektedir. Siyasi iktidarın medyayı kullanarak yürüttüğü toplum mühendisliğini gözler önüne seren yazarlar, aynı zamanda Marksist bir toplum tasarlama düşüncesine de yönelmişlerdir.

4.1.3 İktidar-Sanat Odaklı Romanların İncelenmesi

Siyasi erk, kimi zaman ülkeyi yönetme gücü bulunan yönetim şeklinde tanımlansa da "Devlet yönetimini elinde bulunduranların, bir toplumu yönetenlerin siyasi, hukuki ve fiili gücü yönetenlerin, yönetme yetkisini elinde bulunduranların kendileri, hükümet" (Cevizci, 1999, s. 454) olarak da açıklanabilir. Sanat, insanoğlunu yaptığı her faaliyeti içine aldığı için iktidarın yanına almak isteyeceği önemli bir güçtür. Bu durum geçmişten günümüze birçok edebî eserde etkisini hissettirmektedir.

Bir sanat dalı olan edebiyat, toplumu yönlendirme ve etkileme gücüne sahiptir. Toplumu yansıtma ve anlatma özelliği olan edebiyat, toplumun önemli bir dinamiği olan iktidarın her zaman ilgisini çekmiştir. Bu ilgi kimi zaman karşılıklı bir mutabakat şeklinde olurken bazen de karşı bir tutum biçiminde boy göstermiştir.

> Sanat/edebiyat ve siyaset diğer birçok toplumsal üretim gibi toplumsalın içerisinde icra edilmekle, toplumsalın içinde saklı duran bütün değişken dinamiklerden az ya da çok etkilenmeye ve yine bir o kadar da kendi dışlarındaki toplumsal dinamikleri etkilemeye mecburdur (Çağan, 2004, s. 74).

Çağan'ın (2004) vurguladığı gibi, sanat ve edebiyat, diğer toplumsal pratikler gibi toplumsal bağlamdan bağımsız düşünülemez; bu üretimler hem içinde bulundukları toplumsal yapıdan etkilenir hem de bu yapıyı dönüştürme potansiyeli taşır.

Dolayısıyla, estetik üretim süreçleri ile siyasal-toplumsal dinamikler arasında çift yönlü ve etkileşimli bir ilişki söz konusudur. Sanatçı ve iktidar arasında her zaman bir uyum söz konusu olmaz. Bazen durum muarız bir düşünceyi de içine alan bir karşıt görüş şeklinde tezahür edebilir.

> Sanatçı ve edebiyatçı belli bir dünya görüşüne sahiptir. Ancak, onun dünya görüşü, yalnız düşünce aşamasında kalmaz, eserlerine de yansır. Bu durumda da sanatçının ve edebiyatçının siyasetle-iktidarla olan ilişkisi zorunlu hale gelir. Bu zorunluluk sanatçının dünyada olup bitenler karşısındaki tutumunda gizlidir (Çağan, 2004, s. 75).

Türk edebiyatında *Kutadgu Bilig* ile başlayıp XXI. yüzyıla kadar birçok eserde sanatçı-iktidar ilişkisi anlatılmıştır. Toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümler sanat eserine yansıdığı için ülkenin yaşadığı tüm olaylar edebî eserlerde kendine yer bulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iktidar, edebiyat ve toplum üçlüsü sürekli birbirini etkilemektedir. Bu etki kimi zaman zorla, kimi zamanda birebirlerini destekleyecek şekilde olmuştur. Distopik romanlarda iktidar gücü, kendi düşüncesi kabul ettirmek ya da karşıt düşünceyi ortadan kaldırmak için sanatçıları gözetim altında tutmuştur. Sanatçı ve eserlerini kontrol altına almak isteyen siyasi güç, bunu gerçekleştirebilmek için erk gücünü sonuna kadar kullanmaktadır. İncelemenin bu aşamasında; *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, Y, Yüksek Doz Çürüryüş: S.O.D* adlı romanlarda iktidar-sanat ilişkisi distopik unsurlarla birlikte ele alınacaktır. Daha sonra ise kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde yeniden yorumlanacaktır.

Erendiz Atasü 'nün 2011 yılında yayımlanan *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* adlı romanı, Türkiye'nin 1970'lerden başlayıp bugüne kadarki siyasi, toplumsal panoramasını anlatmaktadır. Romanın merkezine Güneş Saygılı adlı eğitimli, orta sınıf bir kadını yerleştiren yazar, Türkiye'de siyasi ve toplumsal hareketlerin en yoğun yaşandığı dönem olan 1970 ve 1980'lere odaklanmaktadır. Bu dönemde Ankara'nın sosyal ve siyasi yapısı, Güneş'in Doğan, Ali ve Şair adlı kişilerle yaşadığı aşk hikâyesi üzerinden ele alınmıştır. Güneş'in Doğan ile ilişkisi, 1980 darbesi ile biterken dernekteki toplantılara devam eden Güneş, başka bir solcu olan Şair karakteriyle tanışır. Önceleri fikir birlikteliği şeklinde başlayan bu ilişki sonraları cinsellik üzerinden devam eder. Bu arada İlhan ağabeyin evinde sanat ve siyaset ile ilgili hararetli tartışmalar olur. Bu tartışmalarda Güneş, Şair' den farklı düşündüğünü fark eder. Güneş'in Şair'le olan ilişkisinin son bulması ise 1993 yılında Sivas'ta bir otelde

meydana gelen bir yangın olayıdır. Şair'in bu meseleye tepkisiz kalması ve eşiyle tekrar birliktelik yaşaması nedeniyle Güneş, onu da terk eder. Sivas olaylarından sonra da Güneş'in sığınağı, aynı zamanda bir Alevi aileye mensup olan kapıcı Zekayi Efendinin karısı Zehra'dır. Bu ilişkilerinde ötekileştirilen ve yalnızlaştırılan Güneş'e karşı şefkatle yaklaşan Zehra, Güneş için bir sığınak olur. Zehra'nın ölümü ile yıkılan Güneş, orta yaşlara gelmiştir. Daha sonraları kapıcı Hasan'ın eşi Müberra ile arkadaşlık etmeye çalışan Güneş, Müberra' nın çocuğunun ölmesi ile bu yakınlık son bulur. Bir taraftan Doğan ve Müberra'dan ayrılan diğer taraftan devlet tarafından kentsel dönüşüm ile evinden uzaklaştırılan Güneş, en sonunda "cehennem şurubu" denilen patlayıcı ile hayatına son verir.

> Şair hangi tarafa meylediyor? Cezaevinden çıktığında kaleme aldığı, gaddar söndürücünün ölümcül aşağılamasına meydan okuyan direnci -hiç böbürlenme den çekilen çileyi hiç gizlemeden- yaşamın tüm onarıcı yenileme gücüyle bir çığlık gibi yükselten şiirlerinin ardı kesilmişti. Şair'in Özgün sesi tüm 1 Eylül şairlerinin darbeden sonra büyükşehrin cezaevlerinde ve içki evlerinde inançsız, yadırgı kalakalmış kasaba çocuklarının gamı korosuna karışıp siliniyor muydu? (Atasü, 2011, s. 179).

İlhan Başoğlu, solcu bir yazarın evinde Güneş ve sevgilisi Şair'in şiirlerinin darbeden sonra değiştiğini söylemektedir. Darbe, Şair ve İlhan Başoğlu üzerinde önemli bir etki oluşturmuştur. Dönemin şartları düşünüldüğünde karşıt görüşler, bir şeklide susturulmuş ve işkencelerle sanat anlayışları değiştirilmiştir. Siyasi güç, kendi düşüncesinden olmayan sanatçıları baskı uygulayarak pasifleştirmekte ve onları kontrol altına almaktadır. Marksist distopik romanlarda sanat; baskı altına alınmış, sansürlenmiş ve yönlendirilmiş şekilde ele alınmaktadır. Benzer şekilde eserlerde sanatçılar hapislere atılmış, sansürlenmiş ve yönlendirmeler ile baskı altına alınmıştır. Bu romanda iktidar, muhalefetin sanatını gizlemekte ve halkın davranışlarını kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır. Sanatçılar ve halk, yaşanan darbeler sonucu distopik bir ortam içinde eser vermeye çalışmaktadır. Marksist anlayışı benimseyen roman kahramanları kendi sosyalist fikirlerini savunmakta zorlanmaktadır. Halk ve devlet çatışmada, sanatçılar tecrit altında ve toplumdaki bireyler yabancılaşmaktadır. Marksist dünya görüşünü savunan romandaki sanatçılar, bu durumu eserlerinde işlemektedir. Fakat siyasi iktidar, karşı çıkan sanatçıları baskılamada ve kontrol altına almaktadır. Baskıcı rejime karşı, umut ve direniş sembolü olarak görülen sanat bu romanda kahramanların adeta yaşama sebebi gibidir. Halka ilham kaynağı vermek, bir direniş oluşturmak isteyen Marksist roman kahramanları, hapislere atılmış ve

yakılarak öldürülmüştür. Aynı şekilde, totaliter rejimi eleştirmek isteyen sanatçıların özgürlüğü siyasi iktidar tarafından her alanda kısıtlanmıştır.

Kültürel materyalizm, sanatın toplumsal ve politik anlamlarını inceleyerek bir çerçeve sunmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda görülen sanatın kimlik oluşturma ve politik işlevi, ideoloji-hegemonya bu romanda da kullanılmıştır.1970 ve 1980 darbesinde aykırı düşünen sanatçılar, siyasi iktidar tarafından susturulmuş ve egemen düşüncenin değerleri dışında eser vermeleri yasaklanmıştır. Siyasi rejim, kültürel kimlik oluşturmak için dönemin yazarlarını kendi ideolojilerini yaymaları konusunda baskı altına almıştır. Yazar, bu darbeler döneminin distopik havasında sanat eserlerinin etnik, cinsel, diğer kimlik gruplarını kapsayıcı özelliğini ön plana çıkarmıştır. Zira roman kahramanı Güneş, Alevi komşuları ile olaylara karşı durmakta ve sosyalist değerleri savunmaktadır. Benzer şekilde siyasi erkin zihniyetini eleştirmek için Madımak ve Sivas Olayları'na göndermede bulunmaktadır. Ayrıca yazar, Sivas Olayları'nda öldürülen İlhan Hoca'nın konuşmasını ön plana çıkararak Marksist dünya görüşüne uygun bir toplum tasarlamayı düşünmektedir. Sanat eserlerinin bir umut ve direniş aracı olduğunu savunan Güneş ve arkadaşları, bu uğurda canlarını feda etmişlerdir. Yine kültürel materyalist okumalarda, resmî tarihin değiştirilmesi ve bazı simgelerin kullanılması eserin anlaşılması için önemlidir. Darbeler dönemini kendi sosyalist penceresinden değerlendiren roman kahramanları ve yazar, olayları sadece muarız düşüncenin gözünden sunmaktadır. Karşıt düşünceyi savunanların sadece sosyalist sanatçılar olduğunu söyleyen Güneş ve arkadaşları, egemen gücün siyasi anlayışını, sanatını tenkit etmektedir. Siyasi erki, darbeler dönemi egemen gücü ile karşılaştıran yazar, iki zihniyetini de alaşağı etmek için olumsuz bir tavır takınmıştır. İki dönemin de totaliter bir anlayış benimsediğini ima eden yazar, karşıt yazarları bir direniş etrafında toplamak ister. Egemen gücün kentsel dönüşüm ve baskılama politikalarına karşı halkı uyarmakta ve mücadeleye davet etmektedir. Romanın sonunda, varlığını gösterecek alan bulamayan Güneş; kendini öldürür.

Kültürel materyalizmde, siyasi okumaların önemli bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında sanatçı, egemen gücü zayıflatmak için sanatını ideolojik bir araç gibi kullanmıştır. İktidarın kültürel kimlik oluşturma çabalarına karşı, kendi Marksist görüşüne uygun kültürel kimliğini ön plana

çıkarmıştır. Yine sanatını bir propaganda aracı gibi kullanan yazar, bir toplum mühendisliği içine girmektedir. Marksist bir toplum tasarlamayı düşünen yazar, bunun için İlhan Başoğlu ve arkadaşlarının düşüncelerinin altını çizmektedir.

Cem Aktaş'ın 2017' de yazdığı *Y* adlı romanının daha önce özeti verildiği için burada kısaca değinilerek incelemeye geçilecektir. Romanda, erkek soyunun tükenmesi sonucu siyasi iktidar; sanatsal faaliyetlerin tümünü kadınlara yönelik yapmıştır. Bu ülkede erkek kültürüne ait unsurlar yasaklanmış, erkek sistemini eleştiren kadın yazarlar çoğalmıştır. Bununla birlikte anlatıcı konumundaki yazar, *Pinokyo* adlı esere göndermelerde bulunarak erkek zihniyetini eleştirmiştir. Ayrıca roman kişisi konumundaki Constantine'nin yazdığı eserlerin de kadın siyasi iktidarlar tarafından yasaklanması ve erkek yazarların sanat dünyasından silinmesi de iktidarın sanat üzerindeki baskısına örnektir.

> Erkek egemen sitemi eleştiren, kadın yanlısı çok fazla erkek sanatçı ve düşünür vardı, başlangıçta yalnızca kadınların olduğunu, erkeklerin sonradan, bir mutasyon olarak ortaya çıktığını anlatan romanlar vardı, erkeklerin soyunun tüketilmesi üzerine düşünenler ve üretenler vardı, öyle bir çizgi roman bile bulmuştum hatta. Bütün bunları görmezden gelmek, o dönem kadınlarının varlığını, etkisini ve emeğini de yoksamak demekti, Rektifikasyon'un altını boşaltmak, temelsizleştirmek demekti. Gökten inmemişti ya devrim? Bir mücadelenin son evresinde, doğa da kadından yana koymuştu ağırlığını ama kopmasaydı, doğayı yüceltmeye yeltenecek miydi insanlık? (Aktaş, 2020, s. 23-24).

Anne konumundaki İliada'nın gençlik dönemindeki notlarını ele geçiren Constantine, Rektifikasyon öncesi erkeklerin sanat anlayışı ile ilgili bir şeyler öğrenmeye çalışmıştır. Erkek egemen sistemi eleştiren yazarların ve erkek soyunun tüketilmesi üzerine eserlerin çoğalması, Dünya'nın çeşitli bölgelerinde gizli bir şekilde yaşayan erkekler için distopik bir durumdur. Ayrıca siyasi iktidarı temsil eden kadın erkinin, erkek sanat anlayışını yok sayması anlatıcı konumundaki İliada tarafından da tenkit edilmektedir.

Marksist distopik romanlarda görülen baskı, yok sayma, manipülasyon bu roman da görülmektedir. Erkek anlayışa ait eserler yok edilmiş ve yeni bir tarih anlayışı ile kadın egemen bir sanat oluşturulmuştur. Kadın hegemonyasını anlatan yazarlar ön plana çıkmış ve azınlık durumundaki erkek sanat anlayışı neredeyse silinmiştir. Bu distopik sanat ortamında erkek sanat anlayışı, eski belgelerde ve azınlık gruplarının elinde

kalmıştır. Marksist bir anlayışa sahip olan Constantine ve annesi İliade, bu sanatı gizli de olsa takip etmiştir. Yine romanda kadın-erkek çatışması, ekonomik ve adaletsizlikler Marksist anlayış çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kadın egemen toplumda, sınıfsal farklılıklar ve erkeklere yapılan zorbalıklar Marksist anlayışa ters düşmektedir. Yabancılaşma ve cinsiyet bunalımı yaşayan Constantine, toplumdaki çatışmalara dikkat çekmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda, sanat ve kimlik arasındaki ilişki önemli bir yere sahiptir. Bu romanda, erkek yazarlara ait sanat ürünlerin yok sayılarak yeni bir sanat anlayışı oluşturulmak istenmiştir. Bu şekilde kadın egemen gücü, muhalif unsur şeklinde gördüğü erkelere ait sanat ürünlerini ortadan kaldırmakta ve kadın yazarların erkekleri eleştiren eserlerine önem vermektedir.

> Pinnock- Lux'ın İstanbul'da Karadeniz kıyısındaki gözde semtlerden Kumköy'deki evine giderken bunları düşünüyordum. Bir yıl önce From The Lighthouse tarafından yayımlanan romanı *İstanbul Beyefendisi* bugüne dek sekiz milyon kişi tarafından okundu ve yazar, tıpkı çocukluğunda yaptığı gibi dünyayı ikiye böldü; kimse ona kayıtsız kalmıyor. Kitap bazı ülkelerde yasaklandı; yasaklı olmadığı pek çok yerde de öfkeli protestolara konu oluyor. İnsanların hayatında böyle bir yer tutmak nasıl bir his acaba? (Aktaş, 2020, s. 151).

Constantine, ilerleyen zamanda dünyaca tanınmış bir yazar hüviyetini kazanmıştır. Bu roman kişisi ile röportaj yapmak isteyen bir kadın gazeteci, *İstanbul Beyefendisi* adlı romanın bazı ülkelerde yasaklandığını bazılarında ise yoğun protestolarla karşılandığını söylemektedir. Erkek sistemine ait en küçük bir şeyin sanat eserlerinde dahi geçmesine tahammül edemeyen halk ve siyasi iktidar, sert tepkiler vermiştir. Bu açıdan bakıldığında karşıt düşünceyi temsil eden ve Rektifikasyon'dan sonra azınlık durumunda kalan erkek nüfus, sanat alanında faaliyet gösterememektedir. Bu durum, karşıt görüşü temsil eden erkek sanat anlayışını daha çatışmacı hale sokmaktadır.

Kültürel materyalist okumalarda, sanatın politik bir güç tarafından nasıl ele alındığı, bireysel-kolektif kimliklerin oluşmasındaki etkisi, cinsel deneyimler ve kültürel mirasları yansıtama gücü eserlerde vurgulanmaktadır. Siyasi erkin ataerkil sanat anlayışına karşı, kadın egemen gücü ön plana çıkaran bu eserin sanat düşüncesi yeni bir toplum tasarlama projesinin bir parçasıdır. Aynı şekilde, romanın Pinokyo adlı eserden esinlenerek yazılması ve azınlık durumundaki bir erkek çocuk üzerinden toplumsal baskıyı ele alması önemlidir. Zira toplumda azınlık durumuna düşen ve

toplum tarafından dışlanan grupları ön plana çıkaran sanatçı, bu şekilde karşıt düşünceyi ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Yazar; erkek ve kadın iktidarını her ne kadar efendi- köle diyalekti içinde de ele alsa asıl amacı kadın sistemini merkeze almaktır. Bununla birlikte cinsiyet kavramını, devlet erki ve toplum tarafından dışlanan bireyler üzerinden anlatan romancı, bir duygusallık oluşturarak bunu ikinci kişi anlatıcı dili ile sağlamıştır. Benzer şekilde sanatçı, roman kahramanı üzerinden cinsel deneyimler sunmakta ve sınıfsal çatışmalara dikkat çekmektedir. Constantine'nin roman sonunda cinsiyeti değiştirmesi ve cinsiyet değişim merkezinde gönüllü biçimde çalışması, yazarın ataerkil iktidarlara karşı olumsuz bir tutumu şeklinde değerlendirilebilir. Zira kültürel materyalist okumalarda imgeler, siyasi bir anlamda da kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında cinsiyet ile devler erki arasında bağ kurulabilir. Yine romanın küresel çapta bir kadın egemenliğini ve cinsiyet değiştirme projesini ön plana çıkarması, siyasi erke karşı bir tepki gibi yorumlanabilir.

Orkun Uçar'ın beş yazarla birlikte kaleme aldığı *Yüksek Doz Çürüyüş* adlı roman, 2019 yılında yayımlanmıştır. Roman kendi içinde yer alan S.O.D adlı bir bölüm, kendi içinde sekiz kısımdan oluşmaktadır. Romanda sanat ve iktidar arasındaki ilişki, ütopik bir sistemin distopik bir hale dönüşmesi üzerinden anlatılmıştır. Hapishaneye atılan bir mahkûmun izlenimleri ile başlayan romanda, öncelikle bu ütopik sistemin tanıtımı yapılmaktadır. Yazar olarak tanıtılan roman kişisi, eserleri nedeniyle hücreye atılmış ve burada işkencelere maruz bırakılmıştır. Yazar, bir zamanlar bu sistemin kurucusu iken daha sonra sisteme muhalif olmuş ve sistem tarafından bir hücreye kapatılmıştır. S.O.D adlı bu yapının fikir babası olan tanıtılan Yazar, sistem için büyük bir risk teşkil etmektedir. Sistem yazarın tekrar yazması ve bu sistemin çalışması için onu piramit denilen büyük bir yapıya götürmek ister. Piramit adı verilen bu yapıda kalan Yazar'a yazdığı eser karşılığında ona kalacak yer verilecek ve eserlerin kalitesine göre daha üst katlarda yaşayacaktır. Bu yapıda Yazar; Katiller, Ölüm, Tahrik, Süper Kahramanların Doğası, Tanrıya Öldürmek İsteyen Adam gibi öyküler yazarak üst katlara ilerlemiştir.

Yazar adlı kişi, sistemin adamıyla birlikte de bir öykü yazma işine girişmiş ve bu esnada bir suikasttan kurtulmuştur. İkinci bir suikast girişiminde ise bir gardiyan piramidi patlatmak ister ve sistemin adamı tarafından bu durum engellenir. Yazar, 333.

kata çıkıp sistemin işleyişini denetlemek ve karşı düşünenleri tespit etmek istemektedir. Son katta çıkarılan Yazar, yönetici konumunda olan eski arkadaşları Kül ve Toz'u hainlikle suçlayıp öldürür. Güzel avukat kızı, Tuz görevi ile adalet işlerinin yöneticiliğine; kendisine yardım eden gardiyanı da askeri faaliyetlerin başına getirir. Birlikte hikâye yazdığı Kil adlı kişiyi de yönetici olarak atayarak Tahiti'ye tatile gider.

> Ne olursa olsun, mahşerin dört atlısı en tepedeydi sonuçta… Ben ise dibin de dibinde. Baskıcı iktidarın ağır baskısını üstünde hisseden yaşlı bir yazar… Disiplinin gri renginde önden fermuarlı iğrenç bir tulumla sistemin bağırsaklarında yürüyor. Sorgu odalarının olduğu kata çıkmak için asansöre vardığımızda gardiyanın aniden üniformasını içinden bir kitap çıkardı. "Daha önce fırsatını bulamadım ama getirildiğini duyduğumdan beri aklımdaydı. İmzalar mısınız?" Şaşkın bir halde kitabı elime aldım. Kapağında yeşil duvarları çatlamış, sarı zemin tahtaları yer yer kırık eski ve harabe bir oda vardı. Ortada kumaşı yırtılmış vişneçürüğü renginde bir koltuk. *Babamın Tahtı* yazıyordu altında. Benim ismim ise küçük puntoyla sağ üst köşeye konulmuştu. Eleştirmenlerin çok beğenip övgülerle boğduğu ama okurların, en sadık hayranlarımı bile nefret ettiği kitabım (Uçar, 2019, s. 11-12).

Yazar, sisteme muarız eserler yazdığı için egemen güç tarafından hapse atılmış ve kitapları yasaklanmıştır. Bununla birlikte eleştirmenler Yazar'ın eserlerini beğense de iktidarın baskılarından dolayı okuyucular, bu kitaplardan nefret etmektedir. Dönemin iktidarının baskıcı uygulamaları, karşıt düşünce için distopik bir ortam oluşturmaktadır. Ayrıca Yazar'ın kaleme aldığı hikâyelerde kutsal değerleri yıkan ve toplumdaki kahramanlık olgusunu yerle bir eden temalar işlenmektedir.

Sistemi kurgulayan Yazar, sistemin çarpıklıklarını alttan başlayarak üstyapıya doğru temizlemektedir. Yazar adlı roman kişisi, siyasi iktidarın alaşağı edilmesinin yine sanat ve yazarlar aracılığıyla olacağını ima eden öyküler yazmaktadır. Eserde kutsal değerler hafife alınmaktadır. "Tanrıyı Öldüren Adam" adlı bölümde ise kutsal değerler hiçe sayılmakta ve dinî değerler de yıkılmaya çalışmaktadır.

> Acı acı güldüm. "Kitapçıları, dağıtımcıları, yayınevlerini tehdit ettiniz. Kitaplarım dağıtılmadı, basılmadı. Yazmamam için her türlü çabayı gösterip bunu söylemeniz saçma değil mi?" "Sizin kelimelerle aranızın iyi olduğunu biliyorum. Hatta bu konuda en büyük ustalardan birisiniz. Ben kitaptan bahsetmedim. Bizim sorunumuz yazmamanız." Bu adam sandığımdan tehlikeliydi. Elbette fark etmiştim. Ayrıca hatırlamak istemediğim bu taşlar zihnimin derinliklerini gömmeye çalıştığım gerçeği pat diye söyleyiverdi… "S.O. D'un fikir babası sizsiniz. Muhalif olmayı seçtiniz on üçüncü kitabınıza kadar yöneticilerimizi etkilendiniz." Savcının irkildiğini, ikimize de şaşkınlıkla baktığını fark ettim. Kayıt memuru da aynı durumdaydı. Gurur duymuyorum bununla." "Düzeni kutsuyor, demokrasiyi kötülüyordunuz. Ütopyalar oluşturmanın tek yolunun totaliter bir rejimden geçtiğini yazıyordunuz. O eskidendi… Ütopyaların aynı zamanda distopya olduğunu fark ettim (Orkun, 2019, s. 18-19).

Yazar, savcılıkta eserleri ile ilgili sorgulanmakta ve sistem lehine yazılar yazması istenmektedir. Bununla birlikte sistem aleyhine kitapları basılan yazarın eserleri matbaalar tarafından dağıtılmamakta ve basılmamaktadır. Sistem kendi devamını sağlamak için yazarları, kendi tarafına çekmekte ve düzenin devamını sağlamaya çalışmaktadır. İktidarın yazarlar üzerinde uyguladığı baskı ve yönlendirme sanat dünyası için distopik bir ortam doğurmaktadır. Romanda, sisteme muarız durumdaki yazarlar ve sanatçılar; baskı ile susturulmakta ve hapislere atılıp işkenceye maruz bırakılmaktadır. Bu sistemi kuran Yazar tarafından tasarlanmıştır. Ütopik bir sitem gibi tasarlanan bu yönetim şekli, zamanla distopik bir hale dönüşmüştür.

> Sistem Adamı'nın öykümü okuduğunu bakışlarından anladım. İlk karşılaşmamızdaki gibi değildi. Daha önce de görmüştüm. Tekinsiz, başka bir tür varlığa bakar gibi. Çok iyiydi. Ölümsüzlüğün bir ceza olabileceğini hiç düşünmemiştim. Sizde düşleri, iyi olan her şeyi çürütebilecek bir yetenek var. Sadece ütopyaların nasıl distopyaya olabileceğini göstermek istedim, dedim. Bunu söylemiştim ama hikâye olarak anlatınca daha iyi anlıyor insanlar. Ya da din eleştirisi… Analistlerden birisi bu sonsuz mutluluğum yıkılışı, dedi. Çünkü cennetteki her şeyi verip cehennemi sunmuşsunuz (Orkun, 2019, s. 51).

Yazar, sitemin adamları ile anlaşmış ve onların istediği şekilde hikâyeler yazamaya başlamıştır. Ayrıca kahraman, Yasak Zevkler adlı hikâyede Hz. Âdem kıssasına göndermeler yaparak din eleştirisi yapmıştır. Bu eleştiriyi de ütopya ve distopya kavramları üzerinden ele alan Yazar, insanlara kötü gelecek düşüncesi vererek cehennem fikrini dayatmaya çalışmaktadır. Benzer şekilde toplumda din duygusunu yıkmaya çalışan Yazar, kurguladığı sistemin işleyişini de el atından bozmaya çalışmaktadır. Yazar'ın ütopyaların distopyalara dönüşümünü demokrasi ve totaliter rejimler üzerinden anlatması dikkat çekicidir.

Sistem eleştirisi üzerinden ilerleyen eserde, Marksist distopik romana ait birçok unsur bulunmaktadır. Örneğin, sistemdeki toplumsal sınıfların ve eşitsizliklerin çok sık vurgulanması, bireylerin her alanda toplum ve kendisiyle yabancılaşması, baskıcı iktidarın gözetleme ve kontrol mekanizması ile halkı distopik bir atmosfere sokması sayılabilir. Yine sitemin kişilere; tecrit, baskı, alı koyma, öldürme, kitapları yasaklama ve basımına izin vermeme gibi uygulamaları distopik romanlara özgü unsurlardır. Yazar adlı kişi, Marksist distopik unsurları ön plana çıkararak yazdığı bu öykülerde, sembollerle de sistem eleştirisi yapmıştır. Yazar, piramit şeklinde tasarladığı sistemde ezilenler ve işçiler ilk basamakta yer alırken yönetici sınıf piramidin en üst katında

bulunmaktadır. Sınıflar arasındaki uçurumu ve eşitsizlikleri her piramittin bir katı gibi tasarlayan Yazar, öykülerinde yoksul ve ezilenleri göz önünde bulundurmaktadır. Ütopik bir sistemin distopik bir hale dönüşmesini kendi öykülerinde de vurgulayan Yazar adlı kişi, birçok sistemi eleştirmektedir. Kültürel materyalist okumalarda sitem eleştirileri yapılırken semboller ve alegori odak noktalarından biridir. Bu romanda piramit, öyküler, tuz, kil, gibi sözcükler bir sembol şeklinde kullanılmış ve siyasi erk eleştirilmiştir. Ütopya olarak tasarlanan demokratik rejimin, yanlış kişilerin eline geçmesiyle nasıl bir distopyaya dönüşebileceği anlatılmak istenmiştir.

Kültürel materyalizmde siyasi okumalar, eserin örtük iletisini ortay çıkarmada önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan esere bakıldığında, demokrasi temelleri ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin zamanla totaliter bir rejime dönüşebileceği de ima edilmektedir. Yine gelişmiş piramit gibi inşa edilen sistem, muarızların sızmasıyla distopik bir havaya bürünmüştür. Yine romanda Tuz adlı kişinin adalet bakanı yapılmasıyla bir sistem eleştirisi şeklinde düşünülebilir. Yazar, siyasi erkin yanlış adalet uygulamaları için aykırı düşünen kanadın "tuz koktu" sloganını geliştirmelerine bir göndermede bulunmaktadır. Yazar, öykülerinde kutsal değerler ve inançlarla alay ederek dini eleştirmektedir. Kültürel materyalist okumalarda, siyasi iktidarın arka perdesinde kalan ideoloji de tenkit edilmektedir. Bu romanda, siyasi iktidarın yanlış uygulamaları sanat yoluyla irdelenmiş ve kutsal değerleri de küçümsenmiştir. Marksist anlayışa sahip olan roman kahramanları ve yazar, kendilerince bir toplum tasarlamak istemektedir. Roman kahramanı, öykü yazarak sorunları çözmekte ve toplumu yönlendirmektedir. Bu şekilde bir toplum mühendisliği yapan yazar, karşıt düşünceye de sanatla yeni bir yol açmıştır.

İktidar ve sanat ilişkisini Marksist bir anlayışa ele alan yazar, sanatı bir mücadele alanı olarak göstermekte ve siyasi iktidarın kimlik oluşturma çabalarını altüst etmektedir. Toplum mühendisliği yapmak isteyen yazar; siyasi erki imge ve sembollerle totaliter bir rejime benzetmektedir. Ayrıca iktidarın sanat ve kültür anlayışını distopik bir havada sunan devrimci yazar, bu şekilde hem iktidarı eleştirmekte hem de yeni bir toplum düzeni oluşturmanın temelini atmaktadır. Yine romanda egemen gücün karşıt görüşe ait yazarların eserlerini toplaması ve kültürel unsurlarını yok sayması, siyasi

erkle özdeşim kurularak anlatılmıştır. Romanın sonunda Yazar'ın tatile çıkıp sistemi sahiplerine devretmesi de bir iktidar değişimi şeklinde değerlendirilebilir.

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, Y, Yüksek Doz Çürüryüş: S.O.D adlı Marksist distopik romanlarda iktidar, sanatı kendi ideolojilerini yaymak ve toplumu kontrol altına almak için kullanmıştır. Sanatın özgürlüğünü kısıtlayan egemen güç, kendi kültürel kimliğini oluşturmaya çalışmıştır. Sistem eleştiri üzerinden ilerleyen bazı romanlarda, Marksist distopik romana ait birçok unsur bir arada kullanılmıştır. Örneğin, sistemdeki toplumsal sınıfların ve eşitsizliklerin çok sık vurgulanması, bireylerin her alanda toplum ve kendisiyle yabancılaşması, baskıcı iktidarın gözetleme ve kontrol mekanizmasıyla halkı distopik bir atmosfere sokması sayılabilir. Yine sitemin kişilere tecrit, baskı, alı koyma, öldürme, kitapları yasaklama ve basımına izin vermeme gibi uygulamaları distopik bir atmosferde gerçekleşmiştir. Bazı Marksist distopik romanlarda erkek anlayışa ait eserler yok edilmiş ve yeni bir tarih anlayışıyla kadın egemen bir sanat oluşturulmuştur. Ekonomik, politik ve tarihsel bağlamın iktidar-sanat ekseninde romanlarda incelenmesiyle kültürel materyalizm kuramına zemin hazırlanmaktadır.

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, Y, Yüksek Doz Çürüryüş: S.O.D adlı Marksist distopik romanlarda iktidarın sanat üzerindeki etkisi ve muhalif sanatın iktidara karşı direnişi ele alınmıştır. Kültürel materyalizmde siyasi okumalar, eserin örtük iletisini ortay çıkarmada önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan eserlere bakıldığında, demokrasi temelleri ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin zamanla totaliter bir rejime dönüşebileceği de ima edilmektedir. Kültürel materyalist okumalarda dilin, sembollerin, imgelerin nasıl ve hangi amaçla kullanıldığı önemli bir yere sahiptir. Romanlarda "tuz, kül, Pinokyo" gibi semboller kullanılarak bazı edebî eserlere ve kültürel değerlere atıfta bulunulmuştur. Bu şekilde bir sistem eleştirisi yapılmıştır. Yine kültürel materyalist okumalarda, sanatın politik bir güç tarafından nasıl ele alındığı, bireysel-kolektif kimliklerin oluşmasındaki etkisi, cinsel deneyimler ve kültürel mirasları yansıtama gücü bazı eserlerde ön plana çıkarılmıştır. Siyasi erkin ataerkil sanat anlayışına karşı kadın egemen gücü ön plana çıkaran bazı eserler, yeni bir toplum tasarlama projesi içine girmiştir. Benzer şekilde bazı romanlarda karşıt düşünce, sanatı ideolojik bir araç gibi kullanmıştır. Siyasi iktidarın eksiklerini ve

yanlış uygulamalarını gözler önüne seren karşı düşüncede yer alan yazarlar, okuyucuyu bir direnişe ve mücadeleye davet etmektedir. Ayrıca Marksist anlayışa bağlı bir sanat ortamı tasarlayan karşıt düşünce, toplumu şekillendirmede sanatın gücünden yararlanmak istemektedir. Totaliter iktidarı her alanda yenilgiye uğratmak isteyen devrimci sanatçılar, sanatı bir toplum mühendisliği merkezi şeklinde görmektedirler.

4.1.4 İktidar-Kurumsal Yozlaşma Odaklı Romanların İncelenmesi

Yozlaşma sözcüğü, yönetsel bir bozukluk olarak da algılansa daha geniş manaları içinde barındıran bir kavramdır. İktidar ile kamu yönetiminin iç içe olduğu düşünülürse zamanla siyasi güç bu erki kendi çıkarlarına göre kullanmıştır. Kamu erkinin yetkilerini kötü amaçlı kullanımı, yolsuzluk ve rüşvet gibi unsurlar ile birlikte ele alınmaktadır.

> Yozlaşma; genel anlamda devlet sistemindeki bozukluğun yani kamu görevlilerinin görevleriyle ilgili menfaat sağlamalarını ve her türlü ayrıcalıklı işlem yapmalarını ve özellikle kamu görevlerine yapılan atamalardaki kayırmacılık, haksızlık ve yanlış uygulamaları ifade etmektedir. Ayrıca literatürde "Yozlaşma" kavramının karşılığı olarak bazı durumlarda "Yolsuzluk" ya da "Rüşvet ve Yolsuzluk" gibi kavramlar da kullanıldığı görülmektedir. Ancak yozlaşma kavramının ifade ettiği anlam "Yolsuzluk" veya "Yolsuzluk ve Rüşvet" kavramlarının ifade ettiği anlamdan daha geniş olup onları da içine almaktadır. "Yolsuzluk" terimi; maddesel kazanç için (örneğin rüşvet), ya da parasal olmayan özel amaçlara yönelik olarak (örneğin kayırma) kamusal yetkinin yasadışı kullanımını içeren davranış ve eylemleri kapsamaktadır (Berkman, 1983, s. 9).

Siyasi gücü elinde bulunduran iktidar, kendini gücünü perçinlemek için kamu erkini de çıkarları için kullanmaktadır. Distopya romanlarında siyasi güç, bu gücü kullanarak bazen karşı çıkan sesleri baskı altına almakta bazen de iktidarının devamlılığını sağlamaktadır. Her iki durumda da yozlaşma içine giren kurumlar, zamanla işlevini yerine getirememekte ve ülke genelinde kaosa neden olmaktadır. Kurumsal yozlaşmadan bahseden; *Topaç, Gökdelen, Yüksek Doz Çürüryüş: Çıkmaz Sokak* adlı romanlar Marksist distopik açıdan ve kültürel materyalizm kuramı çerçevesinden yorumlanacaktır.

Gülayşe Koçak'ın 2002 yılında kaleme aldığı *Topaç* adlı romanın daha önce özeti verildiğinden burada kısaca değinilecek ve daha sonra incelemeye geçilecektir. Romanda, bazı roman kişilerinin ülkedeki iktidarın baskılayıcı ve yanlış politikaları

sonucu ülkeyi terk etmesi ve bu kişilerin geçmişiyle hesaplaşması anlatılmaktadır. Bununla birlikte kişilik bozukluğu içindeki bazı roman kişileri, siyasi otoritenin ve toplumun yanlış anlamaları sonucu intihar seçeneğini kullanmaya başlamıştır. Melisettö de bu seçeneği kullanıp kendini hastaneden aşağı atmak isterken yakalanıp durdurulur. Bu bunalımlarında ona yardımcı olamaya çalışan Ebrar ve Melisettö, daha önce birlikte kaldıkları ülkede yaşadıkları zorlukları birbirlerine anlatarak kendilerini tedavi etmeye çalışırlar. Bu iki roman kişisi; ülkeyi terk etme sebeplerini, yarım bıraktıkları aşklarını, medya ve kurumlardaki yozlaşmaları, iktidarın baskıcı politikalarını, teknolojinin olumsuz yanlarını distopik bir hava içinde birbirlerine anlatırlar.

> Aklı başında ne kadar bilim insanı varsa hepsini teker teker üniversiteden atılmaya başlamasıyla olaylar çorap söküğü gibi gelişmeye başlamıştı. Önce evrim teorisi tukaka edilerek Âdem ve Havva hikayesi müfredata konmuş, kısa bir süre sonra da evrim teorisi şeytanın dünyaya inip yaydığı, ülkenin en köklü geçilen üniversitelerinde okutulmaya başlamıştı. Dudağım uçuklayarak izliyordum gelişmeleri. Bizim tarih kürsüsü kesinlikle daha parlak durumda değildi: Tarih, tabularla bezeli, zamanı ve duruma göre şekil değiştiren yumuşacık bir hamurdu. Öyle çok olay var ki hatırlamak bile istemediğim… (Koçak, 2016, s. 90).

Ebrar, Melisettö'yü sakinleştirip iyileştirmeye çalışmaktadır. Ebrar, arkadaşı Melisettö'ye (Lafönj'e) ülkeyi terk etme sebeplerini anlatarak onu anlamaya çalıştığını göstermek istemektedir. Bu arada Lafönj adlı arkadaşı aslında Melisettö' dür. Zira Melisettö, sürekli kimlik bunalımı yaşamakta ve kendini farklı bir kimlikle tanıtmaktır. Ülkede akademisyenlerin siyasi iktidar tarafından çok basit sebepler ile görevden alınmasını ve üniversitedeki müfredatın yanlış bir şeklide değiştirilmesini eleştiren Ebrar adlı roman kişisi, bu ortamı distopik bir şekilde anlatmaktadır.

> Şiddet konusuna takılı kalmıştım işte. Yok; takılmak da değil tam… Katarakt ameliyatından çıkmış gibiydim: Birbirini seviyor görünenler, gerçekte birbirini boğuyorlardı; eğitim kurumları her tür yaratıcılığı öldüren, dehşet saçan, çocuklara karanlıklara gömen korkunç makinelerdi; demokrat ve barışsever sanıp sevecenlikle kolladığım kişiler, kendinden farklı düşünenlerle karşılaşınca bir anda hoşgörüsüz, despot insanlara dönüşüyorlardı. Kana ve şiddete susamışlar ise özel hayatlarında gidemedikleri bu susuzluklarını medyada ya da sinemada gidermeye çalışan; kaba şiddeti konumları gereği kullanamadıkları zaman bu etkiyi sözleriyle, hatta çocuklarını taktıkları adlarla yaratmaya yönelmiş korkunç kişilerdi (Koçak, 2016, s. 198-199).

Ülkedeki şiddet olaylarının artmasını kurumlardaki yozlaşmaya bağlayan Lafönj; bunu sinema, medya ve özel hayattan örnekler sunarak vermektedir. Bu şiddet sarmalına zamanla her kesimin de katıldığını söyleyen anlatıcı, bu değerlendirmeleri

yaptığında Lafönj kimliğine bürünmektedir. Kurumlardaki şiddete demokrat ve barışsever görünenlerin de katıldığını özellikle belirten anlatıcı, onların zamanla nasıl despot kişiliklere dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

> Toplu sevgiyi anlamaktan giderek uzaklaşıyordu. Özveri, delilere has bir özellikti. Namusa takmıştı herkes kafayı. Bir kadının uzamış koltukaltı kılları, mahkemenin gözünde, o kadının ırzına geçilmesi için tahrik sayılabiliyordu. Aşk bitti. Artık kimse aşk evliliği yapmıyor. Hiskov'un özlük-fitre ikilisinin etkisiyle insanlar birbirlerini duymaz, görmez, algılamaz olunca cinsel güdüler de öldü. Epeydir kimse çocuk yapmak istemiyor. Bu furyanın dışında kalmayı başarabilmiş tek tük kişilerse çocuklarını dış dünyadan özenle koruyor. Sokaklarda ailesiyle dolaşan tek bir çocuk gördün mü? (Koçak, 2016, s. 204).

Melisettö, kendi içinden konuşarak yaşadıklarını Ebrar'a anlatmak istemektedir. Melisettö, bazen Lafönj'ün benliğine bürünerek kişiliğindeki bir bölümü koruyabilmiştir. Anlatıcı, birden fazla benliği taşıyan bu roman kahramanları ile ülkenin distopik yapısını açıklamaya çalışmaktadır. Ülkede; terör, tecavüz, cinayet olaylarının arttığını ve kurumların yozlaştığını söyleyen Melisettö, toplumun bir şiddet sarmalına dönüştüğünü söylemektedir. Ayrıca mahkeme gibi bazı devlet kurumlarının sudan sebeplerle kararlar verdiğini söyleyen Melisettö, ülkede aile kurumunun yok olamaya başladığını ve namus cinayetlerinin artmasıyla tolumun bir kaosa sürüklendiğini anlatmak istemektedir.

Ülkede görülen baskı, şiddet, terör, tecavüz, işten çıkarılma ve ölümleri Marksist distopik bir şekilde ele alan yazar; bunların sebebini iktidarın kurumları yozlaştırmasına bağlamaktadır. Zira adalet sistemi, iktidarın elinde asıl işlevini yapamaz hale gelmiş ve iktidarın çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştır. Bu durum toplumda huzursuzluğa neden olmuş ve devlete olan güveni sarsmıştır. Yine Marksist anlayışta üzerinde durulan sosyal adalet ve eşitsizlikler, bu romanda bireylerin psikolojik hasatlıklara yakalanmasına neden olmuştur. Aynı şekilde üniversitelerde iktidar yandaşlarının liyakate göre değil sadakate göre yer edinmesi, çift kişiliklere bölünen roman kahramanlarıyla eleştirilmiştir. Kurumlarda iktidarı eleştiren direnişçiler, görevden alınmış ve cezalandırılmıştır. Marksist bir dünya görüşü benimseyen kahramanlar, bu sisteme karşı daha fazla direnememiş ve ülkeyi terk etmiştir.

Kültürel materyalizm kuramında toplumsal ve ekonomik olaylarda kurumların etkisi iktidar ve muhalefet bağlamında faklı değerlendirilmektedir. İktidar; kurumları bir baskı, gözetleme bir otosansür olarak kullanmaktadır. Bu şekilde halkı kontrol altına alacak ve aykırı düşünenleri pasifleştirecektir. Karşı düşüncedeki yazarlar ise kurumlardaki yozlaşmaya dikkat çekerek halkı uyarmaya ve iktidarı zayıflatmaya çalışmaktadır. Marksist distopik romanlarda, kurumların yozlaşmasının toplumun genel çöküşüne nasıl zemin hazırladığı gösterilmek istenmektedir. Zira romanda eğitimli insanların ülkeyi terk etmesi ve kişilik bunalımına girmesi buna örnektir. Toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliğin artması romanda bireyleri intihara kadar sürüklemektedir. Kültürel materyalist okumalarda yazarın siyası düşüncesi ve kullandığı semboller önemlidir. Bu açıdan bakıldığında roman kahramanları ve yazar; kurumlardaki yozlaşmaya karşı toplumu uyarmakta ve toplumsal mücadeleye davet etmektedir. Yine roman kahramanlarının farklı cihazlarla kontrol altına alınması ve pasifleştirilmesi, eğitimde zihin yıkama ve yönlendirme ile açıklanabilir. Zira akademide, evrim teorisi yerine dinî eğitimin öncelendiğini söyleyen roman kahramanları; bilimsel eğitimin merkezi olan üniversitelerin yozlaştığını savunmaktadır. Yazar, bu şekilde iktidarın kendi kültürel kimliğini oluşturduğunu ve toplumun kurumlarla birlikte çöktüğünü iddia etmektedir.

Tahsin Yücel'in 2006 yazdığı *Gökdelen* romanının daha önce özeti verildiğinden burada kısaca değinilecek ve incelemeye geçilecektir. Can Tezcan adlı avukat, hapiste olan arkadaşını yargının elinden kurtarmak için bir plan yapmıştır. Bu plan doğrultusunda ülkedeki yargı sistemi tamamen özelleştirilecek, kendisi de bu yapının başına gelecek ve istediği kararları alacaktır. Bunun için öncelikle medyada kamuoyu oluşturarak iktidarın dikkatini çekmek isteyecektir. Sonraki aşamada ise yargıyı satın alabilecek güce sahip olan Niyorklu Temel Diker'i ikna edecektir.

> Can Tezcan dinginlikle açıkladı tasarısını. "Evet, aykırılığından! Biliyorsun, geçen yüzyılın sonlarından beri her şey özelleştirildi bu ülkede, öncelikle yabancılara, yabancı alıcı çıkmayınca da yerli kodamanlara, yani onların taşeronlarına satıldı, dağlar, taşlar, ırmaklar, denizler, limanlar, havaalanları, gemiler, uçaklar, trenler, yollar, köprüler, fabrikalar, çöpler, okullar, üniversiteler, stadyumlar. Her şey özel kurumların elinde. Başbakan başbakanlıkta oturması karşılığında İsrailli bir kodamana kira ödüyor. Öyleyse, her şey özel kurumların elinde ise yargı neden özelleştirilmesinin ki? (Yücel, 2019, s. 52-53).

Niyorklu Temel adlı müteahhit, yargının özelleştirilmesi fikrini ilk başta tuhaf karşılasa da sonra bu durumun kendi için büyük bir avantaj sağlayacağını düşünür. Zira İstanbul'da satın almada sorun yaşadığı arsaları kolaylıkla alacak ve her yeri gökdelen ile donatma planını sorunsuz uygulayacaktır. Devrimci bir kişiliğe sahip olan Can Tezcan ise yargının özelleştirilmesini büyük bir devrim gibi görmektedir. Bu tasarı ise dönemin Başbakan'ına geldiğinde ilk önce çekimser davranmış, bir süre sonra ise yargı özelleştirilmesinin kendisine ve partisine çok büyük fayda sağlayacağını düşünerek tasarıyı kabul etmiştir. Can Tezcan ile görüşen Başbakan, bu özelleştirme ile ilgili bir sözleşmeyi Can Tezcan'a imzalatmıştır. Bu sözleşmeye göre iktidarın sorun yaşadığı olaylarda yargı, siyasi parti lehine davranacak ve istediği kişileri hapisten çıkaracaktır. Can Tezcan, yakın arkadaşı olan Varol Korkmaz'ı hapisten çıkarmak için böyle bir plan hazırlamıştır. Fakat Can Tezcan, istediğini elde etse de arkadaşı Varol Korkmaz tarafından kınanmıştır. Sonraki aşamalarda iktidar ile ters düşen Can Tezcan, dönemin Başbakan'ı tarafından yargıyı yürütme görevinden istifa ettirilmiştir.

Kurumların yozlaştırılması ve yargı sisteminin kaotik hale gelmesi, bu romanda distopik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Özelleştirmelerin ülkenin her kurumuna sıçramasıyla birlikte; yolsuzluk, rüşvet gibi olumsuz durumlar vatandaşın yaşam alanını daraltmıştır. Bunun neticesinde vatandaşın devlete olan güveni sarsılmıştır. İktidar, siyasi gücünü kullanarak ülkeyi ele geçirme düşüncesini her şeyi satarak gerçekleştirmiştir. Bu durum ülkede düzenin işleyişinde kargaşa yaratmış ve kurumsal yapılar ayakta durmakta zorlanmıştır. İktidarın ülkeyi istediği gibi yönetme ve kurumları ele geçirme arzusunu kendi menfaatleri açısından kullanan muhalefet, çarkların işleyişini durdurarak milletin devletine olan güvenini bozmuştur.

> Temel Diker'in işini daha yargı tam anlamıyla kendisine bağlanmadan, yani, en azından görünüşte bu işi kendi elini kirletmeden sonuçlandırmak istiyordu. Ülkede yargıçların yüzde seksen beşinin açıkta kalmak üzere olduğu, yargının alabildiğine pahalılaştırılması sonucu, avukatlıkla geçirmenin neredeyse olanaksız duruma geleceği bir dönemde, üstelik, bildiği kadarıyla, yirmi dokuz yıllık yargıçlık yaşamında ilk kez bile bile yanlış bir karar vermenin, ülke koşulları, eşi ve çocukları da göz önüne alınınca, kolaylıkla bağışlanabilecek bir kusur olduğu sonucuna vardı (Yücel, 2019, s. 192).

Yargıç Halis Bey'i arayan Can Tezcan hem yargıçların istifa etme sorununu çözmüş hem de Temel Diker'in Hikmet öğretmenle ilgili arsa sorununu halletmiştir. Yargının

özelleştirilmesi ile davalarda yolsuzluk yapılmaya başlanmış ve mahkemeye başvurmak çok pahalı hale gelmiştir. Bununla birlikte yargı tamamen zenginlerin tekeline girmiş ve adalet kurumu iyice yozlaşmıştır. Adalet kurumunu, birçok iş adamı bir araya gelerek satın almıştır. Bu kurumun ülkedeki birçok mahkemesi kapatılmış ve belirli bölgelerde sayılı mahkemeler kalmıştır.

Siyasi gücün ve muhalefetin kendi çıkarları doğrultusunda adalet kurumunu yozlaştırması, halkın bu kuruma ulaşmasını engellemiştir. Bu durum; yolsuzluk, rüşvet batağındaki halkın kendi illegal adalet sitemini kurmasına neden olmuştur. Muhalefet, kendi çıkarına uygun olarak adalet kurumunu kullanmış ve siyasi iradeyi altüst ederek toplumun nezdinde iktidarın güvenin sarsılmasına neden olmuştur.

> Can Bey, kardeşim, sen hangi ülkede yaşadığını sanıyorsun? diyordu. Başta üniversitelerimiz olmak üzere Türkiye özel ve özel kurumlarla dolu ama ben bu koltukta olduğu sürece hepsi de ağzından çıkan her sözü buyruk sayar. Bir düşün hiç de fazla bir şey istemedim senden, on altı bölgeden yalnızca üçünü bırakıyorsun bana. Şimdi oldu mu? Can Tezcan genel yazmanın göz kırptı. Hayır Sayın Başbakan'ım olmadı, dedi. Tek bir bölgede isteseniz, yanıtım hayır olacaktır. Bu seçimi yapmak bizim işimiz. Ayrıca yasa ortada, hiç seçmemiz de olanaklı. Gerekirse oralarda şimdiden kendi mahkemelerimizi kurup kendi yargıçlarımızı atayabiliriz (Yücel, 2019, s. 262)

Başbakan, daha önce Can Tezcan ile yaptığı sözleşmeye isnaden üç bölgenin yargıçlarını kendisi seçmek istemektedir. Can Tezcan ise yargı gücünün iktidara geçmesini ve bu erkin kişisel menfaatler için kullanılmasını hiç istemez. Başbakanın sözleşmeyi göstermesi sonucu zor duruma düşen Can Tezcan, sonuna kadar direnmeye çalışır. Bu arada yakın arkadaşı Rıza, *Açıkartırma adlı* kitabı yüzünden hücreye atılmıştır. Arkadaşları Varol Korkmaz ve Rıza Koç'u hapisten çıkarmak isteyen Can Tezcan, yardımcısı Sabri Serin ile planlar yapmaya başlamıştır.

Yargı erkinin iktidar tarafından baskılayıcı bir sopa gibi kullanılması, siyasi distopik romanlarda sıkça işlenir. Marksist distopik romanlarda kurumların yozlaşması sonucu görülen; yoksulluk, eşitsizlik, rüşvet ve sınıfsal çatışma bu romanda da temel nitelikleri oluşturmaktadır. İktidar ve karşı düşüncenin kurumları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları ve halkın zor duruma düşmesi tenkit edilmektedir. Eski sosyalistlerden olan Can Tezcan'ın kapitalist sistem içinde kimliğini unutması da bir başka sorun olarak okuyucuya sunulmaktadır. Yine Marksist anlayışı benimseyen Varol Korkmaz ve Rıza Koç, bu konuda Can Tezcan'ı eleştirmektedir. Tabii ki bu

durum halk ve diğer muarızlar için distopik bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Diğer açıdan Başbakan'ın gizli sözleşmesi, Can Tezcan'ın medyayı ve iş adamlarını kullanarak bu erki ele geçirme planı bir başka sorunu ortaya çıkarmıştır. Kurumlar, bu güç dengesi içinde çalışmayı durdurmuş ve adalet dağıtma görevini bırakmıştır. Yine mahkeme ücretlerinin pahalı olması halkı illegal işlere itmiştir. Toplumsal barış zedelenmiş ve kurumlara güven kaybolmuştur. Romanda kurumların yozlaşmasını; politik, ekonomik ve tarihsel bağlamla ele alırken yapılan sorgulamalar kültürel materyalizm kuramına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan Marksist distopik özellikleri yansıtan bu roman, kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalizm kuramı; kurumların ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan yozlaştırılmasını iktidar ve muhalefet açısından değerlendirmektedir. Romanda, kurumların yozlaşması her ne kadar muhalefetin işine de gelse ülkede adli çarkların işleyişi açısından büyük bir problemdir. Zira bu çarklar, muhalefet iktidara geldiği zaman devam edebilir. Diğer açıdan kurumların yozlaşması, iktidarın gücünü zayıflatır halkın gözünde değerini düşürür. Bu durum muhalefet açsından iktidarın altını oyma şeklinde de yorumlanabilir. Bunula birlikte anlatıcının siyasi erki eleştirmek için bu tür konuları 2073 gibi uzak bir gelecek içinde kurgulayarak işlemesi ve bir kamuoyu oluşturmaya çalışması da kültürel materyalist okumalar açısından değerlendirilebilir. Zira bu kuram aynı zamanda bir siyasi okuma da yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında metindeki kurgusal Başkanın yaptığı icraatlar, hitaplar ve adındaki müsemma birlikte düşünüldüğünde romanın yazıldığı dönemin başbakanı ile örtüşebilir. Aykırı düşünceli sanatçılar, iktidarı alaşağı etmek içi bu tür eserler yayınlayıp bir toplum mühendisliği yapmak istemektedir. Yazar bu romanda, kurumları yozlaştırarak egemen gücü eleştirmek ve karşıt görüşlerini rahatça savunabilmek için sanat alanını seçmiştir. Yine kültürel materyalist okumalarda yazarın vermek istediği örtük mesajlarda dikkate alınmaktadır. Eserde siyasi erki güven, eşitsizlik, adalet gibi konularda köşeye sıkıştıran yazar; kurumların yozlaştırılmasını toplumsal huzursuzluk şeklinde ele almıştır. Bu şekilde toplumu uyarmakta ve toplumsal mücadeleye davet ederek karşıt düşünceye yer açmaktadır.

Mert Süğlün'ün 2019 yılında beş distopya yazarıyla beraber yazdığı *Yüksek Doz Çürüyüş* adlı romanın *Çıkmaz Sokak* bölümünü kaleme alan yazar, yanlış toplumsal

kuralların bireyler üzerindeki etkisini eleştirir. Dinî kurallar çerçevesinde ilerleyen roman, zamanla bu kuralların kurumlardaki yozlaşmayla nasıl bir çıkmaza sürüklendiğini gözler önüne sermektedir. Toplumsal yozlaşmayı kurumlar üzerinden anlatan yazar, roman kişilerine distopik bir ortam yaratmıştır.

Bir büroda bilgisayar programcısı olarak çalışan Halim, patronu ve arkadaşları tarafından alaya alınmakta ve değer verilmemektedir. Bir gün patronu konumunda olan İrfan Bey, onu gizli bir toplantıya davet eder. Halim Bey, biraz sakar ve dengesiz olduğu için bu toplantıda ortalığı biraz karıştırır. Toplantı çıkışı önce tuvalete sonra da hamama gitmek zorunda kalan Halim, sol eliyle ilgili problemler yaşamaktadır. Dinî bir yapı içinde yönetilen ülkede, sol elin yasaklanmasını kendi rüyalarıyla ve anılarıyla anlatan roman kişisi konumundaki Halim Bey; bunu anlayamamakta ve bu duruma karşı çıkmaktadır. Ayrıca Halim Bey, sol elini kullandığı için sürekli işyerindekiler ve toplum tarafından baskılanmakta ve alaya alınmaktadır.

Solak olduğu için diğer insanlar tarafından uyumsuz olarak nitelendirilen Halim Bey'e arkadaşı Rıza, köpeğini emanet ederek bir seminere katılır. Köpeğin seslerinden rahatsız olan komşuları Halim'i, bekçilere şikâyet eder. Bekçiler Halim'i falakaya yatırırlar ve evini dağıtırlar. Son anda saray muhafızları gelir ve bekçilerin elinden onu alarak sorguya çeker. Sorgulamalar neticesinde patronu İrfan Bey'in büyük bir çetenin içinde olduğunu ve devlete zarar verdiğini öğrenen Halim Bey, ertesi gün işe gittiğinde bir savcının kendisi beklediğini görür. Savcı onu iş yerine müdür yapıp birçok işi ona zimmet eder. Halim Bey, sol eliyle yaptığı işler yüzünden sürekli asistan tarafından uyarılmaktadır. Yine bir gün akşamüzeri evine otonom arabayla gitmek isteyen Halim Bey, arabasına konulan bir bomba ile yaralanır. Sağ elini kaybeden Halim Bey, tüm ülkede kahraman gibi anlatılmaya başlanır. Bürodaki işlerini ise yardımcısı yürütmektedir. Yardımcısı da yapay zekâ ile onun sol elini kullandığını öğrenmiş ve işlemleri böyle yapamayacağı konusunda onu uyarmıştır. Halim Bey de sağ kolunun koptuğunu ve yerine biyonik kol yerleştirildiğini söyleyerek yardımcısını ikaz eder.

> Bekçi yan gözle arkasına baktı. "Sen de şaklabanlığı bırak." Sesi iyice gürleşti. "Sol elle iş yapmanın yazı yazmanın kötü olduğunu kefere bile biliyor. Onların âlimleri bile aynı şeyi söylüyor. Tekâmül Nazariyesi 'ne dayanarak insan türünde sağ elini kullananların beceri ile çoğalır bugünkü medeniyete ulaştığını, solakların tabiatı uyum sağlayamadığı için sayılarının az olduğunu, bir kusur olabileceğini söylüyor ama bunun bir önemi yok. Ahlak muallimi de ne derse desin o da mühim değil. Kanun belli: Sol el yasak. Şerri mi

> ilmi mi bu beni ırgalamaz. Derdinizi kadıyı anlatın." Arkasında sessizce bekleyen diğer bekçi seslendi. "Kelepçele şunu. Götürüyoruz." İki bekçi, şaşkın hocayı aralarını alıp sınıfın dışına çıkardı. Dersi ahlak muallimi devralınca ilk iş yanındaki çocuğu okkalı bir tokat patlattı. Sonra gidip akıllı tahtayı kurcalamaya başladı (Süğlün, 2019, s. 236).

Halim, kaplıca sularında temizlenirken bir anda çocukluğuna ait bir rüya görmeye başlar. Rüyasında, ahlak polisi ders gördükleri sınıfa girer ve çocukların hangi elle yazı yazdıklarını kontrol etmektedir. Bu esnada sol elle yazı yazan çocuğu görüp çocuğun kulağını çeker ve ona tokat atan ahlak muallimi, bu olayların sorumlusu olarak genç öğretmeni görmektedir. Genç öğretmenin öğrencilerin istediği elle yazı yazmasına müsamahalı yaklaşımına kızan ahlak muallimi, hadis ve ayetlerle bu fikrini oradakilere kabul ettirmektedir. Ahlak polisi, genç öğretmenin öğrencilere karşı bu yaklaşımından dolayı onu tutuklayıp kadıya götürür. Halim'in kâbus gibi gördüğü bu rüyada, sol el kullanımına yönelik olumsuzluklarla her yerde karşılaşmaktadır. Sol el ile iş görmenin her alanda yasaklandığı bu ülkede, solak olan insanlar distopik bir ortam yaşamaktadır. Bu yüzden solak bireyler; ahlak polisi tarafından dövülmekte ve onlara kadılar yüksek cezalar vermekte ayrıca bu kişiler toplum tarafından tecrit edilmektedir.

Halim'in gördüğü rüyayı kaotik bir ortam olarak yorumlayan anlatıcı, iktidar tarafından eğitim ve adalet kurumlarının nasıl yozlaştırıldığını gözler önüne sermektedir. Kurumların yozlaşmasından oluşan bu dinî yaşamın cumhuriyet olmadığını ve hurafelerden oluştuğunu söyleyen anlatıcı, bunu kanıtlamak için metinlerarasılık yönteminden yararlanarak hadis ve Kur'an'dan ayetleri kullanmaktadır. Bununla birlikte Tekâmül Nazariyesi diye adlandırılan evrim teorisine de göndermede bulunan anlatıcı, dine dayalı eğitim sistemindeki bozulmanın hem müfredatta hem de uygulamadaki yanlışlıklarını eleştirir.

> Orduda çok var değil mi böyle şeyler? Her ağrıyı dindiren iğneler, her yarayı iyileştiren bantlar, her hastalığı iyileştiren haplar. Ya biz? Sağlık ocağına gidiyorum tabip mi, imam mı belli olmayan tipin biri, iki okuyup bir üflüyor, üç de aspirin yazıyor, hadi yallah. Allah şifa versin. Yanındaki her şeyi söylemeyince biraz tedirgin oldu. Yani duasını da okusun elbette, Onun da faydasını görüyoruz ama ilaç da lazım, değil mi? Adamı daha da huzursuz etmemek için zorla konuşmaya çalıştı. Haklısınız. Sesi kısık ve çatlak çıkmıştı (Süğlün, 2019, s. 273-274).

Halim, sorgusu bittiğinde perişan bir hale düşmüş ve önüne gelen ilk taksi ile bulunduğu yerden uzaklaşmaya başlamıştır. Bir şehit babası konumundaki taksici

kendince ülkedeki adaletsizlikleri, yolsuzlukları eleştirmekte ve sağlık sektöründeki yozlaşmayı gözler önüne sermektedir. Roman kişileri, toplumun büyük bir kesiminin yönetimden memnun olmadığını ve çok zor şartlarda yaşadığını söylemektedir. Bununla birlikte iktidarın uyguladığı baskı, şiddet ve yolsuzluk yüzünden ülkede distopik bir ortamın oluştuğu anlatılmaktadır.

Sağlık sektöründeki doktorların görevlerini iyi yapmaması ve imamlar gibi dua ederek insanları iyileştirmeye çalışması, roman kahramanları tarafından eleştirilmektedir. Bununla birlikte bu ülkede, yoksul ailelerin çocukları vatanı için şehit olmakta ve zenginler ise daha rahat bir yaşam sürüp ülkenin kaynaklarını tek başına tüketmektedir. Anlatıcı, iktidarın devlet kurumlarını kendi zihniyetine göre dönüştürüp yozlaştırdığını ve ayrıca ülkede dinî yaşamı ön plana çıkardığını tenkit etmektedir.

> Başına geçtiği birimler arasında bağlantı kurmaya çalıştı ama yapamadı. Görücü Sitesi ülke çapında yayılmış uygun vatandaşları eşleştiren, evlilikte en çok tercih edilen sistemdi. Bebek Bürosu sahipsiz çocuklara göz kulak oluyor ve Sosyal Medya Güvenlik Birimi de adı üstünde a güvenliği sağlıyordu. Sosyal İletişim Nazırlığı da neyin nesi? Bütün bunların bağlantısını anlayamamıştı. Boşa akıl yorup vakit kaybetmek yerine sormaya karar verdi (…) Birden ekranda bir uyarı mesajı belirdi. Yazışmada ağırlıklı olarak son kullanım tespit edildi. Acil olarak sağlık kontrolünden geçin. Durum bahanesiz olarak devam ederse klavye erişimin engellenecek. Devam/İptal (Süğlün, 2019, s. 300-301).

Halim, patronu yerine geçmiş ve ülkede birçok birimin başkanlığına getirilmiştir. Birimler arası bağlantıları anlayamayan Halim, asistanından yardım istemiştir. Ekranda yazılan mesajlara sol eliyle cevap yazdığı tespit edilen Halim, program asistanı tarafından uyarılmakta ve erişimi engellenmek istenmektedir. Ülkedeki solak bireylerin; yaşamın tüm alanında yaşadığı baskılar, ikazlar ve diğer sıkıntılar distopik bir ortam oluşturmaktadır.

İktidarın dinî uygulamaları kullanarak kurumları yozlaştırması ve bireylerin hayatını zorlaştırması Marksist distopik romanlara özgü niteliklerdir. Ayrıca toplumdaki muarız bireylerin tecrit, baskı, şiddet ve ölüm ile özgürlüklerinin elinden alınması; Marksist distopik romanlarda çok sık görülmektedir. Bu romanda sol elini kullananlar bu tür uygulamalara maruz bırakılmıştır. Yine Marksist bir özelliğe sahip olan Halim Bey; toplumdaki eşitsizliğe, sınıfsal çatışmaya, yabancılaşmaya karşıdır. Aynı zamanda eğitim, sağlık, adalet kurumlarının dinî bir otorite tarafından yönetilmesini

eleştirmektedir. Bununla birlikte ülkede bazı kurumların yozlaşarak yerine başka kurumların ortaya çıkması da ironik bir şekilde anlatılmaktadır. Görücü Siteleri ile vatandaşların aile kurması ve Bebek Bürosu adı altında sahipsiz çocuklara göz kulak olunması sayılabilir. Bununla birlikte siyasi erkin bir kişiye birden fazla kurumu bağlayarak maaş bağlaması da roman kahramanları tarafından tenkit edilmiştir. Diğer yandan sol el kullanma gibi bir sembol kullanılarak karşıt düşüncenin iktidar tarafından sindirilmesi, inançların yozlaşması şeklinde ele alınmış olabilir. Dinî inançlara göre oluşturulan devlet kurumlarının yozlaştığını savunan yazar, karşı kesimi bunun karşısında olmaya davet etmekte ve bir bakıma toplum mühendisliği yapmaktadır.

Kültürel materyalist okumalarda yazarın siyasi bir tavır takınarak egemen gücü eleştirmesi ve yeni bir toplum tasarlama düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Yine bu tür okumalarda semboller ve alegori eseri anlamada önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sol el imgesi, toplumdaki sosyalist düşünceyi yani devrimci kanadı temsil etmektedir. Dinî literatürde sol el, inancı sağlam olmayanlar için kullanılan bir tabirdir. Yazar, bu iki durumu da kastederek kullanmış ve dinî iktidara karşı bir duruş sergilemiştir. Dinî iktidarın kurumları yozlaştırmasını Marksist bir bakış açısıyla ele alan yazar, karşıt kesime bir alan açmaya çalışmıştır.

Kültürel materyalizm kuramında kurumların yozlaşması hem iktidar hem de muhalefet açısından siyasi, ekonomik, sosyal açıdan ele alınmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında, egemen güç konumundaki iktidar; kurumları kendi amaçları doğrultusunda kullanarak kendi ideolojisini halka yaymakta ve benimsetmektedir. Bunu yaparken tecrit, baskı, şiddet, gözetim gibi kontrol mekanizmalarını kullanmaktadır. Ayrıca aykırı düşünce, bu kurumlar vasıtasıyla baskılanmaya çalışılmaktadır. Karşıt düşünceye sahip olanlar, her alanda mücadeleye devam etmekte ve toplumdaki huzursuzluğu gözler önüne sererek siyasi erki eleştirmektedir. Bu şekilde, aykırı düşünenlere umut ve direniş ülküsü kazandırarak kurumların yozlaşmasına karşı çıkmaktadır.

Topaç, Gökdelen, Yüksek Doz Çürüryüş: Çıkmaz Sokak gibi distopik romanlarda özellikle eğitim ve yargı gibi kurumları yozlaştıran iktidar; bu şekilde hakimiyetini güçlendirmekte ve karşıt düşünceyi etkisizleştirmektedir. Marksist distopik romanlara

özgü baskı, tecrit, alı koyma, şiddet ve ölümlerle muhalifleri kontrol altına alan siyasi iktidar, bunun için tüm kurumları kullanmaktadır. Marksist anlayışa bağlı roman kahramanları ve yazarlar, kurumların yozlaşmasını bazen kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış, bazen de karşı çıkmışlardır. Yine bazı romanlarda, yargı erki iktidar tarafından baskılayıcı bir sopa gibi kullanılmıştır. Marksist distopik romanlarda kurumların yozlaşması sonucu görülen; yoksulluk, eşitsizlik, rüşvet ve sınıfsal çatışma roman kahramanlarının hayatını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. İktidar ve karşıt düşüncenin, kurumları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları ve halkı zor duruma düşürmesi tenkit edilmiştir. Romanlarda kurumların yozlaşması; halk devlet çatışması, ekonomik sitemlerin eleştirisi, ideolojik yönelimler ve kültürel kimlikler doğrultusunda sorgulamalara alınmıştır. Bu sorgulamaların politik, ekonomik, sosyal ve tarihsel bağlamda nasıl ve hangi amaçla yapıldığının ortaya çıkarılmasında kültürel materyalist okumalara gerek duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu üç kuram birbiriyle kesişmektedir.

Kültürel materyalist okumalar ışığında *Topaç, Gökdelen, Yüksek Doz Çürüryüş: Çıkmaz Sokak* adlı eserlere bakıldığında, yazarların semboller ve imgeler kullanarak siyasi erkin uygulamalarını eleştirdiği görülmüştür. Kültürel materyalist okumalarda, yazarın siyasi bir tavır takınarak egemen gücü tenkit etmesi ve yeni bir toplum tasarlama düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Yine bu tür okumalarda semboller ve alegori, eseri anlamada önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kimi romanlarda "sol el, gökdelenler, 2073, göz ve beyin çipleri" gibi metaforlar kullanılarak siyasi iktidar sorgulanmaktadır. Eserlerde siyasi iktidarı; güven, eşitsizlik, adalet gibi konularda köşeye sıkıştıran yazarlar, kurumların yozlaştırılmasını toplumsal huzursuzluk olarak ele almıştır. Bu şekilde toplumu uyarmakta ve toplumsal mücadeleye davet ederek karşıt düşünceye yer açmaktadır. Ayrıca siyasi iktidarın kurumları yozlaştırarak ideolojilerini yayma ve yeni bir kültürel kimlik oluşturma projelerine karşı çıkan devrimci Marksist yazarlar, kendilerince alternatif toplum oluşturma projesi doğrultusunda hareket etmektedirler. İktidar ve karşı düşünceyi savunanlar, kurumları kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak veya yozlaştırarak bir toplum mühendisliği yapmak istemektedirler.

4.1.5 Sınıf Çatışmaları Etrafında Şekillenen Romanların incelenmesi

Marksist anlayışta önemli yer tutan sınıf çatışmaları, distopik romanlarda da sıkça işlenir. Sınıf çatışmaları, bazen halkın kendi içinde, bazen de halk ile devlet arasında yaşanabilir. Bu çatışmalar ekonomik sebeplerden ya da kültürel farklılıklardan kaynaklanabilir. Marksist anlayışta altyapı belirleyici unsur olarak öne çıkarılırken kültürel materyalizmde kültür; karşılıklı etkileşim ve değişim süreci içinde değerlendirilir. Bu doğrultuda, *2027 Yılının Anıları ve Manves City* adlı romanlar Marksist distopik bakış açısıyla incelenecek ve kültürel materyalizm çerçevesinde yorumlanacaktır.

Çetin Altan tarafından kaleme alınan *2027 Yılının Anıları* adlı roman, 1985 yılında basılmıştır. Roman, kendi içinde on kısımdan meydana gelmektedir. Bu başlıklar doğrultusunda 2027 yılındaki gelişmeler, bir torunun ağzından okuyucuya anlatılmaktadır. 2027 yılı; ekonomik sıkıntıların arttığı, insanlar arası ilişkilerin zorlaştığı, elektronik kimlik kartlarının yaygınlaştığı ve buna uymayanların zarar gördüğü, zevk ve eğlencenin insanları ölüme kadar götürdüğü, teknolojik gelişmelerin hem olumlu hem olumsuz yanlarıyla insanları zor duruma düşürdüğü bir dönemi kapsamaktadır. İnsanların özel hayatları, tüm dünya televizyonlarında canlı olarak izlenebilmektedir. Halk, her özelliği "görüp görmeli" sloganıyla Belçika kralının özel hayatını TV'lerde izlemiş ve tartışma programları içinde bu konularda fikirlerini söylemiştir. İnsanlar geleceğe ve geçmişe gitmenin yollarını bulmaya çalışmış, bu alanda çalışmalar başlamıştır. İstanbul'da yaşayanlar ise geçim sıkıntısı çekmekte ve bundan kurtulmak için de dil öğrenmeye çalışmaktadır. İstanbul'un yoksul mahalleleri dünya ile entegre olamadığı için uyum sorunu yaşamaktadır. Ayrıca estetik operasyonlar çok fazla artmış, genç ve yaşlı olan insanlar artık bilinemez hale gelmiştir. İstanbul'daki bağlar, bahçeler yok edilmiş; bunların yerini gökdelenler almıştır. Toplumdaki kazanç aralığı fazla olduğu için dünya nimetlerinden yararlanmada farklılıklar oluşmaktadır. İnsanlar elektronik tuvalet ve buna benzer teknik buluşların kendilerini rahatsız ettiklerini düşünmekte ve bu aletlere zarar vermektedir. Bu dönemde; telefonlar, elektronik kimlik kartları hükümetler tarafından kontrol edilmekte ve istenilen davranışları sergilemeyenler, devlet tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılmaktadır. Hatta insanlar bir adaya gönderilip orada

öldürmektedir. Bunun yanı sıra sağlıklı organlar değiştirilmekte ve güçlü, popüler hale gelen sayborg insanlar ortaya çıkmaktadır. Uzaydan gelen birtakım hastalıklar dünyayı işgal etmiş ve birçok insan uzay gribi neticesinde hastalanarak ölmüştür. Hayvanlar ve diğer varlıklar üzerine bilimsel çalışmalar artmış, hayvanlar kötü amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Evlenmeler ve boşanmalar gün içinde elektronik kayıt sistemi içinde yapılmakta ve aile kurumu yozlaşmaktadır.

> Onlar, uzaylı uğraşanların belasını aradıkları kasnındalar. Ne var ki son kuşak, çocuklarına çok söz geçiremiyor, örneğin artık flörtleri önleyemiyorlar. Geçim sıkıntılarından kurtulmak için uluslararası ortak dillerden en az birini öğrenmek gerektiğine inandıklarını ve buna da canla başla çalıştıkları halde, şimdilik tam bir başarıya ulaşmış görünmüyorlar. Uzmanlar hayvan kökenli protein tüketiminin artmasıyla başarı oranında bir hızlanma olacağını haber veriyor ve balık tüketimindeki olağanüstü artışı çok olumlu bir işaret sayıyorlar (Altan, 2005, s. 204-205).

2027'li yıllarda dünyadaki değişime ayak uydurmakta zorlanan Türkiye, henüz birçok sorununu halledememiştir. Dede, baba ve oğulun kaşıklı konuşmaları ile dönemi yorumlayan anlatıcı konumundaki yazar; dönemin ekonomik ve kültürel farklılıklarını gelişmişlik düzeyi üzerinden anlatmaktadır. Marksist anlayıştaki gibi ekonomik ve kültürel unsurlar ön plana çıkarılarak dönemin gelişememiş Türkiye'si eleştirilmektedir.

Marksisit anlayışı benimseyen roman kişileri; 2027 yılındaki sınıfsal farklılıkları, ekonomik eşitsizlikleri ve kültürel farklılıkları ön plana çıkararak İstanbul ve Türkiye'nin bir fotoğrafını çizmeye çalışmaktadırlar. Bu dönemde kırsal kesim denilen sınıfı öteleyen roman kişileri; cinsellik ve dil öğrenme ile ilgili uygulamaları mizahi bir şekilde anlatmaktadır. Anlatıcı, alt kültür konumundaki İstanbul'un kırsal kesimini ve bu düşüncenin ülkedeki yansımalarını gerek mizah unsurları ile gerek postmodern anlatı teknikleri ile eleştirmektedir. Ülkenin az gelişmişliğini bu düşünce yapısına bağlayan yazar, yeni bir toplum dizaynı oluşturmanın tohumlarını atmaktadır. Zira yazarın eleştirdiği konuların tam tersi, kendi düşünce yapısını yansıtmaktadır.

> Toplumun eski alışkanlıklarından kurtulamayan bölümü ise bu yeni yöntemi ayak uyduramadı için birçok bölgede geçen yüzyılın eğitim sistemi hala sürüp gitmekte. Ne var ki eski sistem yeterince kazanç sağlamaya yetmiyor. Kol gücünün ise üretimde hemen hiçbir rolü kalmadı. Kaç yüzyıl emekçi sınıfı hızla tarihe karışıyor. Ve bazı toplumları süper dünya koşullarına uyum sağlayamayan bölümleri gerek evrensel gerek yerel sorunların en başında geliyor. Şimdilik işsizlik sigortalarını fazla yükseltmek ve böylece toplumun süper dünya yeterince uyum sağlayamayan bölümlerine iktisaden baskı

> yapmak politikası güdülüyor ama gerek yerel gerek evrensel muhalefet buna hışımla karşı çıkıyor (Altan, 2005, s. 209).

Anlatıcı, 2027 yılında bazı insanların çağdaş teknolojiye ayak uyduramadığını ve eğitim alanında geri kaldığını söylemektedir. Toplumda alışkanlıkları mizahi bir şekilde eleştiren anlatıcı, eğitim sisteminde de durumum aynı olduğunu ifade etmektedir. Yine anlatıcı, emekçi sınıfın tarihe karıştığını ve ülkedeki işsizlik sigortası sorunlarının gündeme oturduğunu söyleyerek Marksisit düşünce yapısı ile olayları değerlendirmektedir.

Marksist distopik romanlarda görülen; gözetleme, eşitsizlik, sınıf çatışmaları, yabancılaşma, ekonomik sıkıntılar bu romanda sınıf farklılıkları üzerinden ele alınmıştır. Romanda, ekonomik sıkıntılar içindeki halk, dil öğrenerek başka ülkelere gitme hayali kurmaktadır. Zira bu şekilde ekonomik güce sahip olup refaha ulaşacaklardır. Siyasi güç konumundaki iktidar, çipli kimlik kartlar ile halkı gözetlemekte ve istediği gibi kontrol altına almaktadır. Marksist dünya görüşüne sahip roman kahramanları, sınıfsal mücadelelerinin özünde ideolojik çatışmalar olduğunu görmektedir. Yazar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizi 2027'nin Türkiye'sinde anlatarak eleştirmektedir. Ayrıca roman kahramanları halkın mutsuz ve devletle çatışma halinde olduğunu vurgulanmaktadır. Romanda dönemin ekonomik yapısının nasıl şekillendiği, güç-iktidar ilişkilerinin birey üzerindeki etkisi, sınıfsal çatışmaların sebepleri ve tarihsel bağlamın kültürel pratiklerle ilişkisi ortaya çıkarılırken kültürel materyalist okumalara gerek duyulmaktadır.

Kültürel materyalizm kuramında sınıfsal çatışmaların; siyasi, ekonomik ve sosyal bağlamda iktidar ve karşıt düşünce arasında nasıl gerçekleştiği deşifre edilmektedir. Marksist distopik romanlarda sıkça karşılaşılan sınıfsal çatışma, bu romanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu romanda sınıfsal çatışmalar, devlet erkinin baskıcı tavrı ve yanlış ekonomi politikaları üzerinden verilmiştir. Toplumdaki sosyal eşitsizlikler ve iktidarın teknolojik kısıtlamaları, roman kahramanlarını mutsuz etmekte ve yabancılaşmasına neden olmaktadır. Diğer açıdan bu romanın 1985'li yıllarda yazıldığı düşünülürse yazarın yönetimi eleştirmek için bu eseri kaleme aldığı düşünülebilir. Darbeler dönemindeki baskı, şiddet, işkence ve ölümler ekonomik krizle birleşmiş ve ülke sınıfsal mücadele içine girmiştir. Kültürel materyalist

okumalarda görülen sınıf mücadelesinin ekonomik, politik ve kültürel alandaki yansımaları bu romanda da gözler önüne serilmiştir. Yeni bir kültürel kimlik oluşturmak isteyen egemen güç bu mücadeleyi; eğitim, edebiyat ve medya alanında vermektedir. Eğitim sisteminin çöktüğü bu distopik ülkede, tek çıkış noktası olarak yabancı dil öğrenmek gösterilmektedir. İktidarın halkı gözetleyip kontrol altına alarak diğer sınıfları yok saymasına karşı, muhalif düşünce; bireyleri umut ve direniş ekseninde diri tutmayı hedeflemektedir. Bu distopik eserle siyasi iktidarın sınıfsal mücadele tavrına karşı halkı uyaran yazar, bu şekilde kendi Marksist görüşüne uygun bir toplum tasarımını öne sürmektedir. Ekonomik sorunları ve alt kültürü ön plana çıkaran yazar, bu şekilde mevcut zihniyeti eleştirmekte ve toplumu değiştirmenin yolunu aramaktadır. Diğer yandan mizah ve ironi gibi postmodern unsurlardan yararlanan yazar, alt ve kırsal kesime ait kültürel unsurlarla dalga geçmekte ve gelenekleri hafife almaktadır.

Latife Tekin'in 2018 yılında yayımlanan *Manves City* romanı, Erice adlı bir kasabada yaşanan şiddet, yoksulluk, işçi sorunları, çevrenin tahrip edilmesi gibi konuları işlemektedir. Kasabalıların hayatlarını devam ettirmek için yaşadığı zorluklar ve sömürü düzeni içinde ayakta kalma mücadelesi, Nergis adlı bir kahramanın gazete köşesinden aktarılmaktadır. Sömürü yalnızca çalışma hayatında değil, çocuklar ve kadınlar üzerinde cinsel istismar şeklinde de görülmektedir.

Manves City romanında Nergis'in hapisteki Ersel'e yazdığı mektuptan anlaşıldığı üzere tabiat yavaş yavaş Manves adlı şirketin fabrikaları tarafından yok edilmeye başlamıştır. Ersel'in yıllar sonra hapisten çıkıp üvey kızını aramak için Erice'ye dönmesiyle birlikte kasabada bazı olaylar aydınlanmaya başlar. Ersel, kızını ararken kasabanın kirli yüzü ile karşılaşır. İşçilerin, kadınların ve çocukların nasıl sömürüldüğünü gören kahraman; bu düzene karşı çıksa da pek başarılı olamaz. Romanın sonunda Ersel bir komplo sonucu yine hapse atılır. Üvey kızı Eda da öldürülür. Okuyucu bu durumu Nergis'in köşe yazısından öğrenir.

> Ürküp korkmakta haklıydı Nergis, fabrikalarda işçiler amirlerin talimatıyla bölünmüş, gruplarını isim arıyor, akşam buldukları ismi sabah beğenmeyip değiştirmek istiyorlardı. Vardiyalar isim bulma telaşı heyecanı ile dönerken performans notuna göre ücret alacakları karne düzenle geçiliyor. (…) İşçilerin not yükselterek ek gelir sağlama hevesi, ekipler arası üretim yarışına yol açıyor, laf atmayla, sataşmayla kızışan rekabet aydan aya şiddetlenip düşmanlığa dönüşüyordu (Tekin, 2018, s. 16).

Romanda işçiler arasındaki rekabeti artıran şirket, işçileri daha fazla çalıştırmakta ve onları sömürmektedir. Bu distopik ortamda işçiler, yerel şirketler tarafından sömürülürken hiçbir isteği yerine getirilmemektedir. Nergis, bu fabrikada yaşananları köşe yazılarında anlatmaktadır. Nergis; çalışanların susuzluktan dili damağının kuruduğunu ve şirketin bir sebil dahi vermediğini, Manves adlı yabancı şirketin Pırasa Ovası'nı aldığını, işçilerin hiç mola verilmeden çalıştırıldığını ve artık mücadele etmekten yorulduğunu Ersel'e anlatır.

Nergis, köşe yazılarıyla bu düzene karşı çıkmaktadır. Muarız durumundaki işçiler eğer önemli bir görevde değilse işten çıkarılmaktadır. Nergis'in yerine birini bulmadıkları için onu atıp yerine işçi alamayan fabrika, işçileri pasif hale getirmek için her yolu denemektedir. Ayrıca Manves adlı yabancı şirketin tarım arazilerini sanayi alanına çevirmek için her yeri istila etmesi de kasaba ve ülke halkı için bir başka sorun oluşturmaktadır. Egemen güçleri temsil eden yabancı şirketler, ekonomiyi bir silah gibi kullanıp toprakları istila etmekte, yoksul halkı sömürüp köleleştirmektedir. Aykırı düşünceyi temsil eden Nergis, halkı birlikte mücadeleye davet etmektedir. Bununla birlikte kapitalizmin performansa dayalı rekabet sistemi, işçiler arasındaki beraberliği bozmakta ve bu yeni kültür anlayışı halkı zor duruma düşürmektedir. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri, şirketleri vasıtasıyla kontrol altına alma projeleri bu romanda da göze çarpmaktadır. Ayrıca ekonomik güçlerini kullanan bu şirketler vasıtasıyla sömürgeci devletler toplumu dizayn etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan romana bakıldığında anlatıcının kahramanları kullanarak hem sömürü düzenine hem de yabancı şirketlere karşı çıktığı görülmektedir.

> Aynı saatlerde duvar duvara bitişik çalıştıkları tren fabrikasında olaylar patlak vermiş, fren işçisi yola dökülüp direniş ateşi yakmıştı dışarıda. Fabrikadan atılan on beş işçinin geri alınmasını istiyordu onlar da (…) Polis yürüyüşe geçen tren işçisini durdurup önüne kattığı bir grup işçi ile fabrikanın içine girmiş, dışarıda direnmeye devam eden işçiler ateşi kuvvetlendirip "İşçiyiz, haklıyız, kazanacağız! diye haykırmaya başlamışlardı. Fren işçilerine ana fabrikadaki işçilerden destek gelmezse şanslarının olmadığı dirençlerinin kırılacağı söylense de alevi yükseltmişler (Tekin, 2018, s. 40).

Fabrikanın yabancı ortakları, işçilerinin ücretlerini hem zamanında ödememekte hem de sendikaya üye olan işçileri işten çıkarmaktadır. Ersel, işçileri sendikaya üye yapıp temsilcilik almak istemektedir. Takipçi adını verdikleri fabrika görevlisi bu durumlardan haberdar olmuş ve diğer işçilerin sendika üyeliklerini iptal ettirmiştir. Bu

arada fren işçilerinden başlayan direniş, Belmot'daki koltuk kılıfı fabrikasına kadar uzamıştı. Nergis ise işçilerin direnişe katılmaları için kapı kapı dolaşmaktadır. Polis ise Yağderesi'nin ağızını zırhlı araçlarla tutmuş ve işçilere su fışkırtarak tankları söndürmeye çalışmaktadır. Fabrikada direnişe katılmayan üç kadın duman zehirlenmesinden hastaneye kaldırılır. Bu kadınlardan bir ölünce, Ersel hâkim tarafından suçlu olarak görülür ve hapse atılır.

Fabrika işçilerinin ücretlerini alamaması, işten çıkarılması, polisle çatışması, duman ve ateşten zehirlenmesi gibi olumsuz unsurlar; distopik özellikler taşımaktadır. Ayrıca bu olumsuzluklar Marksist anlayış içinde değerlendirildiğinde sendikalaşmaya izin verilmeyen ve aynı zamanda polisle çatışmak zorunda kalan işçi sınıfı, bu mücadele içinde haklarını savunmaya çalışmaktadır. Marksist anlayışta altyapıyı temsil eden işçiler, proleter şeklinde tanımlanır ve bu işçilerin üstyapıyı değiştireceği düşünülür. Ayrıca bu yaklaşıma göre, sendikalaşma yani örgütlü mücadele desteklenmelidir. Romanda, işçilerin patronlarından korkmaları ve işsiz kalma endişesi, sendikalaşmalarının önünde engel oluşturmaktadır. Eserde aykırı görüşü temsil eden Ersel ve Nergis ise patronların gücünü zayıflatmak için sendikalaşmaya, direnmeye, gazete yazıları ile haklı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Bu uğraşlar neticesinde Ersel hapse girmiş ve susturulmuştur. Nergis ise köşe yazılarıyla mücadeleye devam etmiştir.

> Köşem aracılığıyla düşünüp sizleri de düşündürebiliyorsan ben de huzurlu kimse yok, bazı fabrikaları yılda binden fazla işçi giriş-çıkış yapıyor, ekmeğe işe ihtiyacı olan insanların şartlara dayanamadığı, patronların da işçinin gücüne kuvvetine kuşkuyla baktı bir ortam oluşmuş durumda. İşçinin sus pus gidiş gelişlerinden durum anlaşılıyor. Şartları bilmeyenler çalışma ortamında huzur istiyorlar, sevdiklerimiz beklemiyor bizi orada, başınızı bile çeviremeyeceğiniz iş bekliyor, makineler şefkat göstermez insana, dışarıdan ilk bakışta öyle görünmese de özünüzde ki gerçeğimiz ona yakındır (Tekin, 2018, s. 79).

Nergis; köşe yazılarıyla fabrika işçilerinin yaşadığı sıkıntıları, patronların işçilere yaptığı haksızlıkları dile getirmektedir. Karşıt görüşün tek temsilcisi durumundaki Nergis, bu mücadelenin tüm halkın direnişi ile kazanılacağını ifade etmektedir. Bu amaçla ev ev dolaşıp insanları ikna etmeye çalışmakta, yerel gazetelerde yazılar yazmakta ve muhalif görüşlerine ifade alanı açmaktadır. Marksist anlayışta işçilerin örgütlenmesi ve kendini yetiştirmesi önemli bir yere sahiptir. Bu anlayışı tam

anlamıyla benimseyen ve hayatında uygulayan Nergis, üstyapıyı değiştirmek için halkı bilinçlendirmek istemektedir.

Marksist distopik romanlarda görülen direniş ve mücadele bu romanın temel temalarındandır. İşçilerin kendilerine ait bir kimlik ve aidiyet içinde yaşamalarına müsaade etmeyen yabancı güçler ve fabrikatörler, onları her alanda baskı altında tutmak istemektedir. Bunu distopik bir atmosfer içinde yapan baskıcı güçler; işçilere şiddet uygulamada, işten çıkarmakta, çocuklara ve kadınlara tecavüz etmekte ve onları suçsuz yere hapse atmaktadır. Marksist bir görüşe sahip olan Nergis, köşe yazılarında işçilere umut ve direniş aşılamaktadır. Romanda ekonomik sistemlerin nasıl yansıtıldığı, kahramanların ideolojik yapıları, sınıfsal tüketim şekilleri ve toplumsal eşitsizliklerin bireyler üzerindeki etkileri araştırılırken kültürel materyalizm kuramına ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında sınıfsal temalı Marksist distopik romanlar, kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda üretim araçları, kimlik ve aidiyet gibi kavramların sınıfsal mücadele bağlamında ele alındığında baskıcı güçlerin ve aykırı düşüncenin alt yapısı zuhur etmektedir. Egemen güç tarafında yer alan patron ve yabancı şirketler, işçileri her alanda pasifleştirmeye çalışmakta ve onlara türlü eziyetler yapmaktadır. Muarız kanadını temsil eden Nergis, ülke topraklarının yabancı şirketler tarafından pervasızca kullanılıp işgal edildiğini, işsizlerin ve yoksulların ezilip bir köşeye atıldığını söyleyerek egemen gücün yanlış politikalarına karşı çıkmaktadır. Bu şekilde hem anlatıcı hem de Nergis, egemen güçlerin yanlış politikalarını yüzlerine vurarak onları alt etmenin yolunu mücadele olarak belirlemiştir. İşçi sınıfının ülkemizde yaşadığı sıkıntılara değinen roman, aynı zamanda siyasi iktidarı da uyarmakta ve eleştirmektedir. Torak arazilerinin yabancılara satılmasını ve fabrika patronların işçiler üzerindeki tahakkümlerini tenkit eden yazar, toplumu bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

Sınıf çatışmalarını konu alan *2027 Yılının Anıları* ve *Manves City* adlı Marksist distopik romanlarda toplumdaki ekonomik sorunlar, sınıf kültürünün baskıcı unsurları, emeğin sömürülüşü, adaletsiz ekonomik paylaşım gibi konular işlenmiştir. Marksist anlayışı benimseyen bu yazarlar, kullandıkları dil ve semboller ile okuyucuya direniş ve mücadele ruhu aşılamak istemişlerdir. Kültürel ürünlerin sınıf mücadelesindeki

yerine değinen yazarlar, kimlik ve aidiyet oluşturma düşüncesine girmişlerdir. Yine bu romanlarda baskı, tecrit, şiddet ve ölümler distopik bir ortam oluşturmuştur. Marksist distopik romanlarda görülen direniş ve mücadele sınıf farklılıklarını anlatan romanların ana izleklerindendir. Bazı romanlarda işçilerin kendilerine ait bir kimlik ve aidiyet içinde yaşamalarına müsaade etmeyen yabancı güçler ve fabrikatörler eleştirilmiştir. Distopik bir atmosfer içinde işçilere baskı yapan fabrikatörler, patronlar ve siyasi güçler; işçilere şiddet uygulamada, işten çıkarmakta, çocuklara ve kadınlara tecavüz etmekte ve onları suçsuz yere hapse atmaktadır. Yine bazı romanlarda, ekonomik sıkıntılar içindeki halk, dil öğrenerek başka ülkelere gitme hayali kurmaktadır. Zira bu şekilde ekonomik güce sahip olup refaha ulaşacaklardır. Siyasi güç konumundaki iktidar, çipli kimlik kartlar ile halkı gözetlemekte ve istediği gibi kontrol altına almaktadır. Marksist dünya görüşüne sahip roman kahramanları, sınıfsal mücadelelerinin özünde ideolojik çatışmalar olduğunu görmektedir. Bu duruma dikkat çeken kimi yazarlar, roman kahramanları vasıtasıyla bu düzene karşı çıkmaktadır. Sınıf farklılıkları yüzünden kimlik bunalımı yaşayan, devlete düşman olan ve toplumdan soyutlanan kimi roman kahramanları; romanlarda ön plana çıkarılmıştır. Sınıfsal farklılıkları anlatan distopik romanlarda toplumsal güç ilişkilerinin, maddi koşullar ve kültürel pratiklerle tarihsel bağlamda ele alınmasıyla kültürel materyalizm kuramına zemin hazırlanmaktadır. Kültürel materyalizm kuramı ve sınıfsal farklılıkları konu edinen Marksist distopik romanlar, bu noktada kesişmektedir.

2027 Yılının Anıları ve Manves City romanları; sınıfsal farklılık teması çerçevesinde incelendiğinde üretim araçları, kimlik ve aidiyet gibi kavramlar, sınıf mücadelesi bağlamında değerlendirilmekte ve bu sayede baskıcı güçlerin ve aykırı düşünenlerin altyapısı deşifre edilmektedir.Egemen güç tarafında yer alan patron ve yabancı şirketler, işçileri her alanda pasifleştirmeye çalışmakta ve onlara türlü eziyetler etmektedir. Muarız düşünceyi savunan yazarların bu unsurları kullanarak mevcut zihniyeti alaşağı etmek ve yeni bir toplum düzeni kurmak istediği görülmektedir. Kültürel materyalist okumalarda görülen sınıf mücadelesinin ekonomik, politik ve kültürel alandaki yansımaları bu romanlarda da gün yüzüne çıkarılmıştır. Yeni bir kültürel kimlik oluşturmak isteyen egemen güç bu mücadeleyi; eğitim, edebiyat ve medya alanında vermektedir. Eğitim sisteminin çöktüğü kimi distopik ülkelerde tek çıkış noktası olarak yabancı dil öğrenmek gösterilmektedir. İktidarın halkı gözetleyip

kontrol altına alarak diğer sınıfları yok saymasına karşılık, muhalif kesim umut ve direnişle halkı ayakta tutma çabası içine girmiştir. Marksist distopik romanlarda sınıfsal farklılıkları işleyen yazarlar, sınıf çatışmalarının yanında iktidarın siyasi, sosyal ve ekonomik alandaki yanlış politikalarını da gözler önüne sermiştir.

4.1.6 Teknoloji Odaklı Romanların İncelenmesi

Modern çağının en önemli göstergesi olan teknoloji, insan hayatını kolaylaştırmak isterken zamanla insanlığı egemenliği altına almakta ve bir hastalığa dönüşüp insanlığın özgürlüğünü tehdit etmektedir. Modernizmin kurmak istediği yeni dünya düzeni, iki dünya savaşının ardından gün geçtikçe teknolojinin sorgulanmasına ve doğanın tüketilmesine neden olmuştur. Distopya edebiyatında teknolojik gelişmeler; bireyin yararına değil, egemen gücün varlığını sürdürebilmek ve bireyin baskı altında tutulabilmek için kullanılmıştır.

Marksist distopik romanlarda teknoloji, bireyi ve toplumu; baskı, tecrit, şiddet ve ölüm ile kontrol altına almaktadır. Bunu yaparken gözetleme, manipülasyon, savaş ve üretim süreçlerini kullanmaktadır. Yine teknolojinin Marksist distopik eserlerde, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebileceği ve insan özgürlüğünü kısıtlayacağı vurgulanmaktadır. Küçük ve seçkin sınıfın eline geçen teknoloji, Marksist distopik romanlarda muhalefeti baskı altına almakta ve kendi çıkarlarını korumaktadır. Yine bu tür romanlarda; teknolojiyi kullana seçkin sınıf, toplumda bir korku atmosferi yaratmaktadır. Ayrıca teknolojiyi propaganda aracı gibi gören sınıflar, medya ve iletişim araçlarını kullanarak halkı manipüle etmektedir. Bu durum, bireyin kendisiyle ve toplumla yabancılaşmasına neden olmaktadır. Yine Marksist distopik romanlarda teknoloji, işçilerin sömürülmesine ve gelir adaletsizliğine yol açmaktadır.

> Gelişiminin post-endüstriyel çağın teknolojik ve sosyal gelişmeleriyle ilişkili olabileceği vurgulanan ve bilim kurgu alt türü olan siberpunk, insanın değişen varlığını hızla "insanlıktan çıkan" bir dünyada incelemekle ilgilidir. Siberpunk, post-hümanizm ve post-endüstrileşme özelliklerini vurgulayan bilim kurgu edebiyatının bir türüdür (Yılmaz, 2006, s. 258).

Siberpunk adı verilen sanal topluluklar, gerçek dünya ile bağlarını kopardıkları için kendilerine umutsuz bir gelecek tasavvuru çizerler. Bu tür insanlar hem distopik romanlarda hem de sinemada daha ön plana çıkmıştır. Umutsuz ve her şeye asi olan

bu tür insanlar, teknolojik gelişmelerin olumsuz birçok yönünü göstermektedir. Yabancılaşma ve toplumdaki huzursuzluk, Marksist distopik eserlerde kullanılan başlıca temalardandır. Aynı şekilde Marksist distopik eserlerde egemen güç; kendini korumak, halkı baskı altına almak, istihbarat teşkilatı ile bireyleri kontrol etmek, gözetlemek ve yeni hâkimiyetler kurmak için kullanmaktadır. Kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde bu tür eserler incelendiğinde; karşıt düşüncenin kendisi ve egemen güç karşındaki yabancılaşması, bu görüşün iktidarı alt etme projeleri ve kurulu düzene karşı yürüttüğü faaliyetler mercek altına alınır. Bu doğrultuda kültürel materyalist okumalar yapılarak olumsuz teknolojik gelişmelerden etkilenen bireyler ve toplumlar tespit edilir. Bununla birlikte anlatıcı; kurgu ve eserdeki özne ekseninde yapılan toplum mühendisliğini de ortaya koyar. Bu anlayış doğrultusunda; *Işın Çağı Çocukları* (1987), *Nötralizör* (2010), *2080* (2017), *Çok Çağı* (2018), *Zaman Ülkesi* (2019), *Distopyam* (2020) romanlarındaki Marksist distopik unsurlar, teknoloji ekseninde ele alınacak ve kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır.

Gülten Dayıoğlu'nun 1987'de yayımlanan *Işın Çağı Çocukları*, insanların dünyadaki yaşam kaynaklarını kötü kullanmaları sonucu karşılaşılan sorunları anlatan bir bilim kurgu romanıdır. Yapıt, her ne kadar sonunda ideal bir toplum düzeni yaratıldığı için ütopik bir tür gibi görünse de kurgunun her aşamasında distopik unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu romanın önce özet verilecek daha sonra da kuramlarla birlikte incelenecektir.

İleri Görüşlüler Ülkesi'nde yeni doğan erkek çocukların kaçırılmasıyla birlikte olaylar başlar. Kaçırılan bebekler, insanlardan uzak ve son derece iyi koşullara sahip 'Bebekler Çiftliği' adlı bir yerde devlet tarafından özel olarak korunmakta ve gözetim altında tutulmaktadır.Ülkenin başkanı, yakın zamanda dünyada nükleer bir savaşın olacağını, savaş bitiminde insanlığın açlıkla karşılaşacağını sonra da insan soyunun tükeneceğini düşünmektedir. Bunun için dahi çocuklardan oluşacak bir kurulun çalışmalar yapması gerektiğini ileri sürer. Kurulda bu önerisi kabul edilir ve bin bebek doğar doğmaz özel koşullar altında yetiştirilmek için ailelerden izinsiz bir şekilde alınır.

Genç bilginler, "doygu (tam besin)" adı verilen bir buluş ile dünyanın besin ihtiyacını karşılayabileceklerini düşünmektedir. Yalnız bu bitkinin Dünya'da değil, uzay

koşullarında yetiştirilebileceğini söylerler. Bu amaçla dahi Başkan, uzayda Dünya ile Mars arasında bir yörüngede "Tarım Küresi" kurulmasına karar verir. Tarım Küresi 'ne beş yüz bilgin gönderilecek ve bu kürenin yapay ortamında yaşamaya alışacak olan bu bilginler, bir daha Dünya'ya dönemeyeceklerdir. Beş yüz bilgin ile uzaya gitmeden önce bir toplantı yapan Başkan, bu projeyi onlara anlatır ve kalabalık içinde bilginlerin ailelerinin olduğunu söyler. Ayrıca aileleri, çocuklarını bulmaya çalışmamalarını konusunda uyarır.

Bu çocuklar, uzaya gönderildikten bir süre sonra dünyada işler kötüye gitmeye başlar. Büyük devletler arasındaki silahlanma yarışı sonrası dünya, büyük bir savaşa girer. Nükleer bombaların atılmasıyla canlılar yok olur. Dünyada kalanlar için en büyük sorun ise açlıktır. Dâhi Başkan ise bilginlerin icat ettiği doygu sayesinde elde edeceği güçle yeryüzünün tek hâkimi olma düşüncesine kapılır. Tarım Küresi'ndeki bilginlerin ise yapılan bu deneylerde, derileri bembeyaz bir hal almış; saçları, sakalları ağarmıştır. Bilginler, araştırmaların sonucunda bu durumun Güneş ışınlarından kaynaklandığını söyler. Bu esnada Uzay Tarım Küresi, bir yıldızın patlayıp parçalanması sonucu korkunç bir ses dalgasıyla sarsılır. Yaşanan gelişmeler hem bilginlerde hem de üzerinde doygu bitkisinin denemelerini yaptıkları maymunlarda değişik sonuçlar ortaya çıkarır. Dünyada ise savaş sonucunda yiyecek kalmadığı için anneler bebeklere süt veremez ve bebekler ölmeye başlar. Doygu bitkisinin İleri Görüşlüler Ülkesi'ne ulaşmasıyla diğer ülke başkanları da bu ülkeye giderek başkandan yardım isterler. Başkan ise Dünya'nın tek hâkimi olmak ister ve diğer ülke başkanlarından ülkelerinin yer altı kaynaklarını kullanma, tüm silahlarını yok etme gibi farklı isteklerde bulunarak bu ülkeleri sömürmeye başlar. Bir yandan da üretilen doygu bitkisinin dünyaya yetmeyeceğinden endişelenir ve bitkinin dünya koşullarında da yetiştirilebilmesi için çalışmalar başlatır. Böylece yeryüzündeki bilgiler, "Atmosfer Tarım Küreleri"ni kurarak buralarda doygu bitkisi yetiştirir. Uzay Tarım Küresi'nde yetiştirilen doygudan daha yetersiz olsa da üretim burada da devam eder. Uzay Tarım Küresi'ndeki bilginlerse doygunun bebeklerce tüketilebilmesi için çalışmalarını hızlandırmıştır.

Uzay Tarım Küresi, parçalanan bir yıldızdan gelen ateş parçalarının küreye çarpması sonucu bir tedirginlik yaşamıştır. Çarpmanın etkisiyle küreye düşen ateş topu, beş

bilginin sinirsel fonksiyonlarının bozulmasına neden olur. 8 numaralı bilgin, yanlışlıkla ışınlara hedef olur. Sonra ise uzay doktorları bu kişinin ruhsal ve fiziksel açıdan iyileşmesini sağlar. 8 numaralı bilgin, kesin sonuçlar elde edinceye kadar olanları kimseye anlatmamaya karar verir. Bu bilgin, çalışmaları sırasında bulduğu gümüş ışınların güçlü bir enerjiye sahip olduğunu, yeryüzünün ısınma ve aydınlanma sorununu bu ışınların çözeceğini keşfeder. Bu durumu Başkan ile paylaşan bilgin, bu teknolojinin savaşta kullanılmaması hususunda başkandan söz alır.

Dünyada ise diğer ülke başkanları İleri Görüşlüler Ülke Başkanı'na bağlı olmaktan memnun değildir ve birleşerek silah üretmeye karar verirler. Bu ülkeye saldırıp tüm doygulara el koyacak ve başkanın yeni isteklerinden kurtulacaklardır. İleri Görüşlüler Ülkesi Başkanı da olanların farkındadır ve ülke bilginlerine düşmanlarını kendine bağlamak için bir silah yapmaları görevini verir. Bilginler tarafından yapılan bu silah, Dünya etrafındaki bir uyduya yerleştirilerek ışınlar aracılığıyla insanların düşünme becerilerini (eleştirme, yorumlama, kavrama…) yok edecektir. Sadece bilginler ile başkan ve ailesi bu ışınlardan etkilenmeyecek diğer insanlar sürekli bu silaha maruz kalacaktır. 8 numaralı bilgin, küredeki çalışmalarını sürdürürken altın ışınların iyilik ışınları olduğunu keşfeder. Bu ışınların insan genlerine işleyerek kalıtsal hale geldiğini görür. Silahla ilgili bilgiler; Uzay Tarım Küresi 'ne ulaşınca 8 numaralı bilgin, çok üzülür ve hemen yarattığı sorunun çözümü için Başkanla konuşarak kendi yaptığı çalışmaları kullanması için onu Altın Işınları Silahı ile ikna eder. Dünya tarafından gönderilen bir uydu ile Altın Işınlar her yeri sarmalar. Bu olaydan sonra Uzay Tarım Küresi ile Dünya'nın bağlantısı kesilir. Bu iyi ışınlar içerisindeki maddeler, Dünya'nın etrafını saran manyetik bir kabuk oluştur ve iletişimi engeller. Uzay Tarım Küresi'ndeki ve yeryüzündeki tüm insanlar kendilerini iyi hissettiren bir düş görürler. Artık insanlar arasındaki tüm olumsuz duygu ve düşünceler yok olur. Yeryüzündeki insanlar düş sonrasındaki çağa "Işın Çağı" adını verirler. Doğayı yeniden canlandırmaya, soğuk ülkelerin ısınma sorunlarını halletmeye, hastalıklı organları yenilemeye, yaşlılığın ve doğal afetlerin önüne geçmeye, uzay çalışmaları ve gezileri yapmaya başlarlar. Çöllere yapay bulutlarla yağmur yağdırılarak buralarda da yeni yaşam alanları oluşturulur. Çocuklar artık bilgisayarlarla oluşturulmuş ders köşelerinde çalışır, eğitim ışınlama yöntemiyle yapılır ve her çocuk yeteneğine göre mesleklere yönlendirilir. Evlerde eğlence köşesi olarak ayrılan alanlarda oyunlar

oynarlar, salıncaklar gökyüzünden inen renkli ışınlardan meydana gelir. Ülke başkanı, ayrıcalıklı bir konum sahibi olmaktan çıkarak bilgisayarla seçilen normal bir kişidir. Bu arada Uzay Tarım Küresi'ndekilerin öldüklerini düşündükleri için onları unutmayarak onlar için anıtlar dikilir ve anma günleri düzenlenir. Uzay Tarım Küresi'ndeki bilginler, Dünya'yla tekrar iletişim kurabilmenin yollarını arar. Dünyadakiler ise ilk yıl sonunda bu uğraştan vazgeçerler. Yıllar geçtikçe Uzay Tarım Küresi'nde yalnız elli bir bilgin kalır. İleriki zamanlarda Dünya'ya ulaşabilme umuduyla 8 numaralı bilginin derin dondurucular içerisinde yüz yıl bekleme kapsülleri fikri bilginlerce onaylanır. Zamanla Işın Çağı'ndaki insanlar uzayın gidilemeyen yerlerine yolculuk yapabilecek "Uzay Kirpisi" denilen araçları bulurlar ve yeni keşifler için uzayda araştırmalar yapmaya başlar. Bu araştırmalar esnasında Işın Çağı Çocukları, yaşam belirtisi tespit ettikleri Uzay Tarım Küresi'ni bulurlar. Dünya'ya dönerek daha gelişmiş bir araç olan "Nuhun Gemisi II" yapılır ve bu gemi ile elli bir bilgini bulurlar ve onları alarak geri dönerler. Tüm dünya bilginlerin donduruculardan çıkacağı zamanı bekler. Çünkü onlar insanlığın yazgısını değiştiren Atom Çağı'ndan kalma bilginlerdir.

Bilginlerin dondurucudan çıkma anı geldiğinde ülkede bir tören yapılır. Donduruculardan çıkan bilginlere hemen soluma başlıkları takılır çünkü ortamın temiz havasına alışmaları için bu gereklidir. Bir süre sonra 8 numaralı bilgin çıkarak konuşmaya başlar ve bildiklerini anlatır. Işın yollarıyla kendilerine ayrılan yerlere gitmeye çalışan bilginler, bir anda yere yığılır ve tüm dünyanın gözü önünde ölürler. Bu felaketin nedeni solunum zehirlenmesidir. Çünkü altın ışınların etrafa yayılması ile oluşan yeni hava sistemi bu bilginlerin hücrelerini bozar ve öldürür. Bilginler mumyalanarak özel müzeye konulur. 8 numaralı bilgin ise elinde annesinin tarağıyla mumyalanır. Bu tarağın ne anlama geldiği ile ilgili birçok yorum yapılır ama gerçek hiçbir zaman öğrenilememiştir.

> Doygu tohumları bir kez ekiliyor. Yeni ürünü tohum olarak kullandığınızda sadece bir kez veriyor. Başak bağlamıyor. Bunu pek çok kez denedik. Ama, çare bulamadık. Uzaydaki tarım küresinde de uygulama böyle. Tohumluk doygu taneleri her yıl laboratuvarlarda yeniden aşılanıp güçlendiriliyor. Bu nedenle yılda bir, bizden tohumluk almak zorundasınız. Konuk başkanlar çaresizlik içinde yine başlarını öne eğdiler. Böylece, İleri Görüşlü ülkenin bilim insanları ile uzmanları dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Yabancı ülkelerin hava sınırları içerisinde atmosfer Tarım Küreleri oluşturmaya giriştiler. Bu arada ülkelerin, birbirlerinin tarım kürelerine zarar

> vermemelerini önlemek için ulusal gök sınırları saptandı. Bilgisayarla sınır denetimine başlandı (Dayıoğlu, 2021, s. 47).

Nükleer savaş sonrası dünyada açlık ve hastalık önemli bir sorun olmaya başlamıştır. İleri Görüşlüler Ülkesinin Başkan'ı, ileride böyle bir durum olacağını gördüğü için bilginlerine bu konu ile ilgili bilimsel çalışmalar yaptırmıştır. Bu ülkenin Başkanı, teknolojiyi ve bilginlerini kullanarak Mars ve Dünya arasına kurulan Tarım Küreleri ile "doygu" adı verilen besinleri ürettirmiştir. Bu besinleri bir koz olarak kullanan Başkan, bu şekilde tüm ülkelerin hava sahalarını ele geçirmiştir. Bu romanda, nükleer savaşın yıkıcı gücü ve insanların yaşadığı açlık sıkıntısı distopik bir şekilde anlatılmıştır. Bu faciada, özellikle bebek ölümleri ve insan üremesindeki olumsuz sonuçları ele alınmıştır. Ayrıca teknolojinin ve bilginin bir silah gibi kullanılıp bir devletin diğer ülkeleri sömürmesi eleştirilmiştir. Marksist açıdan esere bakıldığında ekonomik güç ve bilgiyle, toplumlar sömürülmekte ve insanların özgür iradesi elinden alınmaktadır.

Bilgiyi ve teknolojiyi bir güç gibi gösteren yazar, geri kalmış ülkeleri sömüren emperyalist düşünce sistemini Başkan ile anlatmakta ve paylaşımcı bir dünya görüşünü savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Marksizm'in ekonomik paylaşım modeline uymaktadır. Ülkede akıllı bebeklerin kaçırılarak yeni bir dahi sınıf oluşturulması, Marksisit açıdan değerlendirildiğinde; oluşturulan yeni üstyapının tüm ülkenin kaderini değiştiren bir güce kavuştuğu görülmektedir. Sınıf farklılıklarının derinleştirilmesi Marksist açıdan sakıncalı bir durumdur. Yazar, entelektüel bilgi birikimine sahip olanların hem ülke yönetimine katılmalarını hem de yeri geldiğinde karşıt olmalarını savunmuştur.

> Doğan bebeklerin açlıktan ölmesi başkanları da tedirgin ediyordu. Ülke nüfusları giderek azalmaktaydı. İnsanların karınları doğuyordu. Ama tümü de tedirgin ve mutsuzdu. Çünkü insanoğlunun temel içgüdülerinden biri olan, üreme ve soy sürdürme isteği hep boşa gitmekteydi. Bu yüzden haklar yaşamdan tat alamaz olmuştu. Başkanlar bu durumda yurttaşlarına hoşnut kılmanın ne denli zor olduğunun bilincindeydiler. Bu nedenle doygu mamanı bir an önce insanları ulaşmasını diliyorlar. İleri görüşlü başkanın doygu mama ama karşılığında isteyeceği her şeyi vermeye gönüllüydüler (Dayıoğlu,2021, s.52-53).

Dünyada bebeklerin ölmesi üzerine bilginler çalışma başlatmış ve doygudan bir mama icat etmişlerdir. İleri Görüşlüler Ülkesi Başkanı, bu kozu kullanarak diğer ülkelerin tüm kaynaklarına el koymuştur. Romanda bebeklerin ölümü, insanların üreme

sorunları distopik bir unsur olarak kullanılmıştır. Diğer yandan emperyalist düşünceler ve ülkeler arası güç dengeleri Marksisit açıdan incelendiğinde İleri Görüşlüler Ülkesi'nin hem kendi ülkesinde hem de diğer ülkelerde sınıfsal farklılıkları gözettiği ve tüm dünyayı dizayn ettiği görülmektedir.

> Gereken yerlerde bu kalıp bilgiler kullanacaktı. Ama duyu organları ile elde ettiği duyumları ve değerlerini biriktirdiği bilgileri birleştirerek anlama, kavrama, düşünme gibi etkinlikleri gösteremeyecekti. Beyinciği çıkarılan bir kuş yaşar ama uçmaz. Güneş ışınlarından oluşturulan ışın bombası ile ışınlanan insanlarda yaşayacaktı. Ama yaşamı anlamadan, çevrelerinde olup bitenleri kavrayamamadan en önemlisi, düşünmeden yaşayacaklardı. Başkan genç bilginler kurulu sözcüsünden yeni silahın özelliklerini öğrenince, sevinçten uçacak gibi oldu. Her birini bin bir çeşit övgü ve teşekkürle kutladı (Dayıoğlu, 2021, s. 68).

Marksist distopik romanlarda görülen baskılayıcı unsurlar, bu romanda teknoloji üzerinden ilerlemektedir. Bebeklerin izinsiz alıkonulması, yeraltı kaynaklarının sömürülmesi, düşünme becerilerinin yok edilmesi, açlık ve nükleer savaş tehditleri, iletişimin engellenmesi; teknolojinin olumsuz bir şekilde kullanımından doğmuştur. Totaliter rejimlere özgü uygulamaları benimseyen ülke başkanı, yukarıdaki olumsuz durumların oluşmasına neden olmuştur. Ülke içinde ve tüm dünyada yiyeceğe ve teknolojiye erişimin engellenmesi, sınıfsal çatışmaları artırmıştır. Nükleer savaş sonrasında tüm dünyada görülen açlık ve yoksulluk, insanları umutsuzluğa sevk etmiştir. Bu durum Marksist anlayışa göre sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikle açıklanabilir. Ayrıca Marksist anlayışı benimseyen bilginler, dünyadaki nimetlerin eşit bir şekilde paylaşılmasını istemektedirler.

Kültürel materyalist okumalarda teknolojik olayların toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkileri nasıl etkilediği önemli bir yer tutmaktadır. Teknolojiyi iyi kullanan İleri Görüşlüler Ülkesi, diğer ülkelerin kaynaklarını sömürmekte ve onların topraklarına göz koymaktadır. Romanda, ileri teknoloji sadece bir baskı aracı değil, aynı zamanda çevresel bir yıkım gibi görülmektedir. Nükleer silahlara sahip ülkeler, bu teknolojiyi kullanarak tüm dünyayı yok etmeye kalkışmışlardır. Siyasi güçlerini ve nüfuzunu artırmak için teknolojiyi bir kalkan gibi kullanan totaliter rejimler, tüm dünyayı açlık ve yoksulluğa terk etmişlerdir. Gümüş Işın teknolojisiyle insanların düşünme becerilerini yok etmek isteyen İleri Görüşlüler Ülkesi Başkan'ı, bu şekilde tüm dünyayı kontrol altına almak istemektedir. Distopik bir atmosfer içinde yaşayan tüm insanlık, açıklıktan ölümün eşiğine gelmiş ve sınıfsal çatışmalar yüzünden

huzursuzluk içinde yaşamaktadır. Kültürel materyalist okumalarda, aykırı düşünen yazarların sanat görüşü ve toplumu şekillendirme çabaları, önemli odak noktalarından biridir. Bu romanda da yazar, teknolojinin yanlış ellerde kötü kullanımına dikkat çekmekte ve halkı bu konuda bilinçli olmaya davet etmektedir. Ayrıca totaliter rejimlerin teknolojiyi kullanarak tüm dünyayı yok edebileceğini gözler önüne sererek bu tür egemen güçlere de karşı durmaktadır. Romanın sonunda, Altın Işın teknolojisi ile savaşların ve her türlü kargaşanın son bulması bir bakıma yazarın da dünya görüşünü yansıtmaktadır. Emperyalist düşünce sistemine karşı çıkan yazar, eşitlikçi ve huzurlu bir toplum tasarımı içindedir. Bebekleri ve çocukları romanın ana izleklerinden biri yapan yazar, bu şekilde geleceğin çocuklarına mesaj göndermektedir.

Dost Körpe tarafından 2010 yılında yazılan *Nötralizör* romanı, siyasi ve teknolojik distopya özelliklerini taşımaktadır. Öncelikle roman hakkında kısa bir özet bilgi verilip daha sonra incelemeye geçilecektir. Roman, kendi içinde üç bölümden ve bir son sözden oluşmaktadır. Eser, Mars gezegeninde İMT kafeteryasında Khan ile Jack'in buluşmasıyla başlamaktadır. Khan, Jack'ten bir disket ile bazı uyutucu ilaçları belli bir para karşılığı alır. Bu arada kendi aralarında evlilik ve çocuk yapmayla ilgili konuşmalar başlar. Bu ülkede eşler, genetik açıdan uyumlu değilse birlikte olamazlar ve çocuk yapamazlar. Bu yasağa karşı gelen erkekler, ağır hapishanelere gönderilirken kadınlar da kürtaj yapılarak cezalandırılmaktadır. İzin alan çiftler ise uyum oranlarına göre çocuk yapma kotasına uymaktadırlar. Ayrıca bu ülkede kısırlaşma protokolü uygulanmaktadır. Jack, Anna'dan olma yasadışı çocuğu yüzünden Mars yüzeyindeki maden çalışmalarına katılmak zorunda kalmış ve bedelini bu şekilde ödemiştir. Mars gözlemevinde çalışan Khan, buradan diğer uyduları kontrol etmekte ve Dünya ile haberleşmeyi sağlamaktadır. Khan, bu konuşmalarda Dünya ve Mars'ın savaşta olduğunu ve Dünya'da salgın olduğunu öğrenir.

Yaşanılan dünyada bazı şehirlerde ahlaksızlık çok artmış, buna karşılık cinsellik yok edilmeye çalışılmıştır. Khan, lunaparkın içinde eski bir arkadaşı olan Deal'ı bulur. İkisi maden aramalarında nötralizör denilen aracı nasıl bulduklarını birbirlerine anlatır. Ayrıca bu teknolojik araç sayesinde Viladimir'in rüyalarda dolaşabildiğini öğrenir. İki arkadaş yazdıkları roman hakkında birbirlerine bilgi verir. Lunaparkta fal işiyle

uğraşan arkadaşı, Deal ile bir şeyler içerek ondan uzaklaşır. İkinci bölümde Khan, Anna ile buluşarak geçmişte yaşadığı aşkı ve kürtajla öldürülen çocuğu hakkında konuşur. Daha sonra Khan bir lokantada Jen Baynes ve Profesör Graves ile buluşur. Bu buluşmada Bay Gravnes'e ilaç vererek onu uyutur ve cebinden güvenlik kartını alır. Bu güvenlik kartı ile daha önce planladığı nötralizör aracını bulmak için İMT şirketine gider. Şirkette güvenlik görevlisini etkisiz hale getirdikten sonra nötralizör denilen teknolojik araca ulaşmayı başarır. Khan, bu alet hakkındaki bilgileri arkadaşı Vlademir'den öğrenir. Nötralizör denilen araç, insanların zihnine girip onları istediği gibi yönlendirmektedir. Bu aracı aktif etmesiyle birlikte Jack, her sayıda geçmişi ile ilgili bir şeyler hatırlamaktadır. En son sıfıra geldiğinde bir beyazlık oluşmaktadır. Son söz bölümünde ise Khan, Anna ile yaptığı görüşmeyi düşünmektedir. Ayrıca Khan'a benzer bir siluet, gökyüzünde görünmektedir.

> Cinsel ilişkiye girmek isteyen çiftler İMT'nin yani İnnovative Mars Teechnologies kurumunun bünyesindeki kamu sağlığı teşkilatının bilim heyetine yazılı başvuruda bulunmak zorundaydılar. (….) Oldukça geniş bir yorum ve tahmin payı içeren bu değerlendirmenin sayısal karşılığının yüz üzerinden elli ya da daha düşük olması durumunda adaylara cinsel ilişki izni verilmiyordu. Bu yasağı çiğnedikleri kanıtlanan kişiler, şehrin dışına artık onlar için bir çeşit ağır ceza hapishanesi anlamına gelmeye başlayan açık Mars yüzeyine, çalışmaya gönderiyorlardı. Onaylanmamış bir ilişkiden cenin oluşması durumunda anneye kürtaj yapılıyordu (Körpe, 2010, s. 6).

Dünya'da hastalık ve iklim sorunlarının ortaya çıkmasıyla birlikte bir grup insan, Mars'a gönderilmiş ve burada koloni kurmaları istenmişti. Bu insanlar yıllar içinde çoğalmış ve bu gezegende bir şehir kurmuşlardır. Zamanla devlet statüsünü kazanan bu ülke, katı kurallar kullanarak ülkeyi yönetmektedir. Bu ülkede teknolojik unsurlar kullanarak insanların genetik uyumu çıkarılmaktadır. Cinsel uyuma uymayanların çocuk yapmasına veya cinsel ilişkiye girmesine asla izin verilmemektedir. Bu yasağa uymayanlar, katı bir şekilde cezalandırılmaktadır. Distopya edebiyatında kullanılan baskılama, zorlama, cezalandırma gibi hususlar bu eserde teknoloji üzerinden verilmektedir. Teknolojinin insanları kontrol etmek ve yönetmek amacıyla hayatlarını kısıtlaması, kişilerin hayatlarını bir distopyaya çevirmektedir. Marksist anlayıştaki devlet-halk çatışması bu eserde de görülmektedir. Ayrıca sınıflar arası çatışma ve ekonomik eşitsizlik yüzünden kişilerin sıkıntı içinde olması da Marksisit anlayış açısından diğer bir olumsuz sorundur. Khan, egemen güce yani yönetime karşı çıkmaktadır. Bu amaçla nötralizör adı verilen makineye ulaşmak için her yolu denemektedir. Anlatıcı, Mars gezegeninde cinsellikle ilgili katı kuraları eleştirmekte

ve teknolojinin bu uyum/oran aritmetiğine göre insanları şekillendirmesine karşı durmaktadır.

> "Üç" dedi Bay Graves gözlerini indirerek. "Hasta insanlardı," diye ekledi, sağ elini masaya sallayarak. "Ölümcül hastaydılar. Kurtuluşları yoktu." "Vlademir'in anlattığı şuydu," dedi Khan. "Hastanede yatıyormuş ve deneyinize gönüllü olsun diye ağrı kesicileri kesmişler." Profesör yüzünü ekşitti. "Böyle ayrıntılardan haberim yok. Tek bildiğim kendi rızalarıyla katıldıkları" (Körpe, 2010, s. 91).

Khan, Mars'ta maden işçiliği ile cezalandırıldığı sırada "nötralizör" adında bir cihaz bulmuştur. Bu cihaza devlet tarafından el konulmuş ve bilimsel çalışmalar için gizlice araştırılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte deneyde kullanılan hasta insanlara baskı yapılmış ve tedavileri kesilerek insanlar zorlanmışlardır. Üç kişi üzerinden başlayan deney zamanla Khan'a kadar ulaşmıştır. Üç kişiden ikisi kaybolmuş sadece Viladimir bu deneyden geri dönebilmiştir. Nötralizör adı verilen bu cihaza bağlanan kişiler; rüyalarda yolculuk yapabilmekte, geçmişteki hatalarını düzeltebilmekte ve insanların zihnini değiştirebilmektedir. Mars'takiler bunu Dünya gezegeni üzerinde uygulayıp onları ele geçirmeyi planlamaktadır.

> Khan biraz daha bakınca, gördüklerinin robot olduğunu anladı. Baştan aşağı silahlıydılar. İçerisi hangar genişliğindeydi ve sanki orada bir tabur vardı. En yakınında robotun omzundaki yazıyı seçebildi: M.E.T.Z.E.N. devletle iş yapan uluslararası bir şirketin ismiydi bu. Dünya'ya saldırı hazırlığı mı yapılıyordu? (Körpe, 2010, s. 112).

Mars devletinde Dünya'yı ele geçirmek için bir plan yapılmaktadır. Bu amaçla uluslararası savunma şirketlerinden yardım almaktadır. Bu dönemde robotlar, istilacı bir güç gibi kullanılmakta ve savaşta insanları öldürmektedir. Bu açıdan bakıldığında teknoloji yine olumsuz bir şekilde kullanılmış olacaktır. Diğer açıdan nötralizör adlı makinenin kullanılarak Dünya'nın kontrol altına alınması bir başka teknolojik unsurun olumsuz şekilde kullanılmasına örnek teşkil etmektedir. Roman kişisi konumundaki Khan ise bu makineyi kullanarak Anna ile cenin halinde katledilen çocuğuna ulaşmak ve ilişkisini yoluna koymak istemektedir. Bilim kurgu ve distopik romanlarda çok sık karşılaşılan insanların zihinlerini kontrol edilmesi ve kendi iradeleri dışında bir yere sürüklenmesi bu eserde de görülmektedir.

Marksist distopik romanlarda sıkça rastlanan yasaklama, tecrit, baskı, alıkoyma, şiddet ve ölüm gibi unsurlar, bu eserde de görülmektedir. Bu yapıtta teknoloji kullanılarak insanlar kısırlaştırılmış, kürtajlar yapılmış, cinsellik yok edilmeye çalışılmış,

devrimciler hapislere atılmış, uyumsuzlar Mars'a sürgüne gönderilmiş, salgın hastalıklarla insanlar kontrol altına alınmıştır. Benzer şekilde robot asker istilası, insanların geleceğini tehdit etmeye başlamıştır. Ayrıca zihin kontrol aracı nötralizör ile insanların rüyaları ve zihinleri yönetilmeye başlanmıştır. Bu durum sınıfsal çatışmalara, bireyde yabancılaşmaya, halk- devlet çatışmasına ve kimlik bunalımına neden olmuştur. Marksist anlayışa sahip olan anlatıcı, toplumdaki yanlış uygulamaları ve eşitsizlikleri eleştirmektedir.

Kültürel materyalist bakış açısında teknolojik distopyalar; toplumun sosyal, siyasi, ekonomik ilişkilerini karşıt görüşün anlayışında ele almaktadır. Romanda zihinleri ele geçirmek, insanları kontrol etmek isteyen Mars yönetimi; karşıt konumundaki kendi halkını ve Dünya insanlarını teknoloji kullanarak tahakküm altına almak istemektedir. Siyasi bir güç gibi gösterilen Mars'taki yönetim, katı kurallara bağlı ve teknolojik üstünlüğe sahip istilacı bir toplumdur. Bu toplumda cinselliğin yaşanması kısıtlanmış ve insanlar her alanda köşeye sıkıştırılmıştır. Mars yönetimi, nötralizör teknolojisi ile Dünya gezegeninde yaşayanların zihinlerini kontrol etmek istemektedir. Ayrıca Marslılar, robotlardan kurduğu bir askeri birlik ile Dünya'ya saldırmaya hazırlanmaktadır. Marksist bir anlayışı benimseyen Khan, Marslıların istilacı tutumlarına ve totaliter yönetimine karşı çıkmaktadır. Khan adındaki roman kişisinin atalarının Türk olması ve olaylara tek başına karşı koyması, muarız düşünce adına bir umut taşımaktadır. Zira yazar, XXI. yüzyılda teknolojik üstünlüğe sahip istilacı ülkelerin bu tutumlarına karşı eserinde bir karşı duruş sergilemektedir. Diğer açıdan yazar, ekonomik ve teknolojik güce sahip emperyalist uluslara karşı halkı uyarmaya çalışmaktadır. Kürtaj tartışmalarının alevlendiği XXI. yüzyıla göndermede bulunan yazar, bu durumu özgürlüğün kısıtlanması olarak görmektedir. Bu açıdan bakıldığında sanatçı, siyasi erkin kürtaj ile ilgili görüşlerine de karşı çıkmaktadır. Marksist distopik eserlerde toplum, belirli konularda yönlendirilerek şekillendirilmeye çalışılır. Bu şekillendirmenin nasıl yapıldığı, kültürel materyalist okumalar ışığında aydınlatılmaktadır. Romancı, totaliter rejimler yerine demokratik yönetimleri öncelemekte ve yasakçı zihniyete karşı halkı mücadeleye davet etmektedir.

Kudret Alkan'ın *2080* romanı, 2017 yılında yayımlanmıştır. Bu roman yedi bölümden oluşmaktadır. Eserde teknolojik ve çevresel distopya unsurları yoğun biçimde

kullanılırken roman bir adada otuz kişinin mücadelesini anlatmaktadır. Bu adada, iyi arkadaş olan Datton ve Arkat diğerleri ile savaşmakta ve böcekler yiyerek hayatta kalmaya çalışmaktadır. 2080 adlı TV programı, zenginler ve fakirler tarafından çok izlenmektedir. Bu programı Kayanka şirketi yönetmektedir. Kayanka şirketi bu program ile bütün devlet başkanlarını ve uzaydaki diğer imparatorları kendine bağlar. Bay Kayanka Celebrium isminde bir bilgisayar programı ile bütün halkı sömürmekte ve çok para kazanmaktadır. Bütün TV kanallarını kendine bağlayan Bay Kayanka ve yardımcısı Sait, bu programın biletlerini karaborsada satmakta ve çok büyük paralar kazanmaktadır. Ayrıca bu sanal program ile zenginler insan eti sipariş etmekte, yıpranmış organlarını değiştirmekte hatta yoksul kişilerin kaderlerini bile satın alabilmektedir. Bununla birlikte defalarca doğabilmekte ve sanal ölüm ile de bu duyguyu tatmaktadır.

Bu arada Ostim adında bir genç, Odor şehrinde bilgisayar korsancılığı ile uğraşmaktadır. Ostim'e üvey babası ve abisi eziyet etmektedir. Ostim, çok zeki ve akıllı bir çocuk olduğu için sanal boyutlu projeler oluşturur. Bu projelerden daha sonra 99 adı verilen bir bilgisayar korsanı tarafından öğrenilir. Shera ve Nero adındaki iki görevli ile Ostim bulunduğu bu şehirden alınarak çeşitli sınavlara tabi tutulur. Bu sınavlarda 1'den başlayarak 15 boyuta kadar Ostim bütün şifreleri çözer. Bu sayede Ostim, 99'un ve Shera'nın takdirini kazanır.

Bu adaya Sami adında yeni bir oyuncu gelir. Sami, Müslüman'dır ve din anlayışını henüz yitirmemiştir. Adada sürekli diğer kişilerle müsabakalar düzenlenmekte ve bunun sonucunda birileri ölmektedir. Sami, bu mücadelelin birinde rakibini öldürür ve bunun sonucunda hem puan toplar hem de karnı doyar. Bu turnuvada kazanan her oyuncu, bunun karşılığında yiyecek ve içecek almaktadır. Bu mücadeleyi zenginler ve fakirler, farklı şekillerde izlemektedir. Örneğin programın sunucusu Nilüfer'i, erkekler kadın; kadınlar erkek şeklinde görmektedir.

Ostim ise bilgisayar korsanı programında 20. basamağa kadar gelmiş ve Celebrium'un üçüncü seviye ikaz alarmı vermesine sebep olmuştur. Bu durum karşısında bu programın bazı bölümleri bozulmuş ve programda büyük hasarlar oluşmuştur. Bu hasarlardan sonra 2080 TV programında da bozulmalar oluşur. Sami ve arkadaşları bu

programın bozulması ile birlikte adada temiz suya ulaşmışlar, yiyecek ve içeceğe sahip olmuşlardır. Ostim'in annesi 99'un emriyle bu korsanın yanına getirilir. Bu sayede anne oğul hasret giderip birbirine destek olur. Bu moral ile Ostim yeni bir seviyeye gelmiştir. Celebrium adlı program, bu korsan saldırılarına daha fazla dayanamaz ve kendi kendini yok eder. Bu şekilde sistem çöker ve halk özgürleşir. Ostim, 21. seviyede kaybolur ancak ruhsal olarak yaşamaktadır. Shera da Ostim'e âşık olduğu için onun yok olmasına dayanamaz ve ölür. Ostim'in annesi ve diğer bilgisayar korsanları bu olaya çok üzülür. Ostim'in annesi, seneler sonra kaybolan Ostim'in babasıyla karşılaşır. Ostim'in babası ruhlar aleminde Ostim'in Shera ile evlendiğini ve çocukları olduğunu eşine söyler. Roman, Ostim'in veciz sözleriyle bitmektedir.

> Dünyada insanın yanında olan sadece bir kesim vardı. Onlarda düşünen ve sorgulayan bilgisayar korsanlarıydı. 2080 yılında çağ artık süper bilgisayarları aitti. Bilgisayar korsanları ayakta durmak için gece gündüz demeden çalışıyorlardı. Celebrium isminde bir bilgisayar sistem çıkmıştı. Bu çok eski dönemlerde dünyada faaliyet gösteren Google'ın yapay zekâ sonucu gelişmiş versiyonuydu. Yapay zekâ ile çığır açan Google, kendisini daha da ileriye taşıyarak Celebrium'u oluşturmuştu. Celebrium, bilgisayarları geliştirmek için insanları kullanıyordu. İnsanlar katledilerek Celebrium'un bir parçası haline getiriliyordu. Böylece bilgisayar için de kötü ruhları katleden insan ruhları sayesinde güçlendiriyordu (Alkan, 2017, s. 10).

Kayanka şirketi; bir program geliştirerek kendi ülkesindeki insanları ve diğer ülkeleri kullanmakta ve devlet başkanlarını kontrol altına almaktaydı. Celebrium adını verdiği yapay zekâ, insanların bir kısmını bir oyun ile sanal bir adada katletmekte ve halkı bu programla uyutmaktadır. Ülkede; gazeteler, dergiler, kitaplar, birçok ülke sorununa ait haberler sansür edilmekte ve medya doğru haber vermemektedir. Bu duruma sadece bilgisayar korsanları karşı çıkmakta ve bu sistem ile mücadele etmektedir. 2080 yılında baskı, şiddet, ölüme varan işkenceler artmakta ve insanlar arası sınıf farklıkları yüzünden bireyin yaşaması zorlanmaktadır. Bu distopik durumun oluşmasında teknoloji, önemli bir rol oynamaktadır. Teknoloji kullanılarak toplumdaki insanlar; yönetilmekte, yönlendirilmekte ve insanların yaşamasına karar verilmektedir.

Marksisit anlayışa ait unsurlardan sınıflar arası çatışma ve ekonomi gibi unsurlar, teknoloji ile birlikte toplumları şekillendirmektedir. Bu kurgu eserde yapay zekânın insanlığı yok etmek için bu iki argümanı kullanması dikkat çekicidir. Ayrıca, sanal bir adada insanların hayatta kalmak için birbirlerini öldürmeye çalışması; Darwin'in 'sosyal ayıklama' teorisine bir gönderme niteliği taşımaktadır. Bu romanda zenginlerin

sanal bilgisayar oyunu ile yoksulların vücut parçalarını satın almaları, onları cinsel ihtiyaçlarında acımasızca kullanmaları anlatıcı tarafından eleştirilmektedir.

> Yoksul kesim daha doğrusu halk, çevrilen dolaplardan bihaberdi. İnsan eti siparişi, yerini organ siparişine bırakmıştı. Hatta çok zengin kanser hastası, yoksul kişilerin organlarıyla hayata dönüyordu. Artık tıp bütün organların naklini yapabiliyordu. Tabii bunların yanında kurmaca yaşamlar vardı. Kişi doğmadan önce kendi kaderini kendisi var edebiliyordu. Tanrı'nın olmadığı bir ortamda ancak bu beklenirdi. Kurmaca yaşamlar son dönemde zenginlerin modası haline gelmişti. Tabii bunun yanında kader çalma ve kopyalama işlemleri de vardı. Hatta bir zengin isterse defalarca doğabiliyordu. Kader çalmak zenginleri pek tercih ettiği bir şey değildi. Çünkü sonradan başlarına iş alabiliyorlardı (Alkan, 2017, s. 55).

Yoksul ve zengin arasındaki ayrıma dikkat çeken anlatıcı konumundaki yazar, sınıfsal çatışmaların özünde ekonomik eşitsizlikleri görmektedir. Bununla birlikte teknoloji ile kişilerin kaderleri değişmekte ve Tanrı'yı kabul etmeyen bir toplum ortaya çıkmaktadır. "Celebrium sistemi o kadar çok insan hakkını gasp etmişti ki şu anda yaptıklarının karşılığını görüyordu. İnsanların hayatlarını çalmaktan tutun da ruhlarını sömürmeye kadar hemen hemen her türlü kötülük, Celebrium sisteminin ruhundaydı." (Alkan, 2017, s. 75).

Marksist distopik romanlara ait tecrit, ölüm, manipülasyon, propaganda, kontrol ve gözetim; bu romanda teknolojinin kötü kullanılması şeklinde görülmektedir. Celebrium adlı yapay zekâ; halkı ekonomik olarak sömürmekte, zenginlerin organ satın almasına zemin hazırlamakta, TV programlarını ve medyayı ele geçirmekte, adadaki ölümleri ve açlığı düzenlemekte, zenginlerin kader çalmalarına yardım etme gibi konularda distopik bir ortam oluşturmaktadır. Adada güçlü olanların hayatta kalması da "Sosyal Darwinizm" ile açıklanabilir. Sosyalist bir kimliğe sahip olan roman kahramanları; baskı, şiddet ve insan eti siparişlerine karşı sosyal adaleti savunmaktadır. Toplumdaki zengin-fakir ayrımının derinleşmesi, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin artması Marksist anlayış ile uyuşmamaktadır.

Kültürel materyalizm kuramı çerçevesinden esere bakıldığında, devrimci kesimi temsil eden bilgisayar korsanları bu yapay zekaya karşı çıkmakta ve egemen gücü alt etmek için her türlü yolu denemektedir. Kayanka şirketi ve Celebrium adlı yapay zekâ, direnen kesime hem baskı uygulamakta hem de onları öldürmeye çalışmaktadır. Karşıt görüşler, devlet başkanları tarafında sansüre uğratılmakta ve doğru haber verilmesi

engellenmektedir. Bu durum karşısında azınlık durumundaki bilgisayar korsanları, yeni bilgisayar programlar ile ayakta kalmaya çalışmakta ve sistemi sorgulamaktadır. Kendine alan açmak için en iyi bilgisayar korsanlarını bulmaya çalışan bu küçük topluluk, egemen gücün kültürel unsurlarına ve baskıcı gücüne karşı durmaktadır. Anlatıcı, distopik ve bilim kurgu tarzındaki bu eser ile yönetim mekanizmasını eleştirmekte ve kendi gibi düşünen karşıt görüşe yol göstermektedir. Ayrıca postmodernizmin karnaval özelliğinden ve kurgu-gerçek çatışmasından yararlanan yazar, bu şekilde egemen gücü sanat yolu ile alaşağı etmek istemektedir. Zira kurgusal eserdeki dünya ile bugünün Türkiye'si arasında bağlantı kuran yazar, Marksist anlayışa bağlı yeni bir toplum tasarlamaktadır.

Arzu Eylem tarafından 2018 yılında yazılan *Çok Çağı* romanında, teknolojik gelişmelerin Alfa ve Beta halkı üzerindeki olumsuzlukları anlatılmaktadır. Bu romanın özeti, daha önceki bölümlerde verildiği için burada kısaca değinilecektir. Eserde, bütün olayların başlangıcı olarak dünyada gerçekleşen nükleer savaşlar gösterilmektedir. Elitler 'in bu savaştan sonra gezegeni terk etmesiyle çirkinler, birçok problem yaşar. Teknolojik gelişmeler ile birçok problemi çözmeye çalışan çirkinler, distopik-teknolojik sorunlar ile karşı karşıya gelir. Ütopik ve distopik özelliklerin ön plana çıktığı romanda, Alfa cennet şeklinde anlatılırken Beta cehennem gibi tasvir edilir. Ayrıca teknoloji ekseninde bu iki gezegen karşılaştırılarak insanların yaşadığı olumlu ve olumsuz hayatlar, gözler önüne serilir. Romanda ön plana çıkarılan Tamu adlı roman kişisi, Beta halkının sorunlarına çözüm yolları bulmaya çalışan bir bilim insanıdır. Tamu'nun Alfa gezegenini keşfetmesi, Lola ve Efsun'u tanıması kendisiyle yabancılaşmasına neden olmuş ve onu ölüme sürüklemiştir.

> Rüya gördüğümü anlar anlamaz fişimi çektiler. Bilgitek'le bağım kestiler, profilimi dondurdular. Arşivci sayborglardan birini görevlendirdiler. Sayborglar beni sorgulayacak, öğrendiklerimi kaydedecek, bilgileri kolektif bilinci zedelemeyecek şekilde Bilgitek'e aktaracaktı. Rüya toplar çalışmıştı fakat ben sesten aldığım güçle birincimi yitirmiş, kaydı kural gereği sisteme taşımam gerekirken silmiştim. Ne gördüğümü bilmiyordum. Çok büyük bir suç işlemiştim. Neden rüya gördüm başlı başına bir dalgalanma yarattı Beta'da. Bu durum başka birinin başına gelmiş olsaydı anında imha edilirdi. İmha süreçleri genellikle saklanır. Önemsiz bir kişi ise kaza süsü verilir, apar topar sistem dışına itilir, profili canlı tutularak fark edilmesi engellenirdi (…) Yaşam alanıma üç sayborg daha gönderdiler. Mobilbasa elektrik kabloları bağladılar. Her cevapsızlık bir şok demekti benim için. Üstelik susuz gezegende işkence katlanarak büyüyordu (Eylem, 2018, s. 43-44).

Bilgitek adlı yapay zekânın rüyaları yasakladığı Beta ülkesinde, insanlar rüya görmekten korkar hâle gelmiştir. Rüya gören Beta halkı, Rüyatoplar denilen cihaz ile tespit edilmektedir. Daha sonra bu kişiler, sayborglardan tarafından sorgulanmakta ve kişinin sosyal statüsüne göre ceza verilmektedir. Bilim kurgu romanlarında çok sık karşılaşılan teknolojik gelişmeler hem ütopik hem de distopik özellikler göstermektedir. Bu romanda teknolojik gelişmelerin birçoğu distopik özellikler barındırmaktadır. Bilgitek adı verilen yapay zekânın, Rüyatoplar adı verilen cihaz ile insanların rüyalarına müdahale etmesi ve rüya görmenin ülke genelinde yasaklanması distopik bir durumdur. Çünkü distopya edebiyatında çok sık kullanılan kontrol etme ve baskılama, bu romanda teknoloji tarafından yapılmıştır.

Bilgitek adlı yapay zekâ, ülkeyi istediği gibi yönetmekte ve devrimci düşünce durumundaki insanları baskı altında tutmaktadır. Tamur, diğer insanlardan faklı olarak Bilgitek'in çizdiği hayat rotasından çıkmış ve kendi hayatını kontrol edebilmiştir. İklim uzmanlığı alanında buluşlarıyla tanınan Tamur'a bu özelliğinden dolayı kendisine önemli ayrıcalıklar verilmiştir. Tamur, gördüğü rüyalar yüzünden her ne kadar sayborglar tarafından sorgulansa da imha sürecine girmemiştir. Tamur, bu rüyalar sayesinde önemli buluşlar yapmakta ve Alfa gezegeni ile iletişime geçmektedir. Bu şekilde egemen güç konumundaki Bilgitek adlı yapay zekâyı alt etmeye çalışmaktadır.

> Kusursuzluk için onun programlarını uyguladık, testlerinden geçtik. Kader hapı, neşe hapı, öfke hapı, korku hapı, rüya hapı, heyecan hapı…Hepsi onun formülüydü. Duygularından arınmış insan, kayıtsızlığını ona borçluydu. Tespitleri sayesinde hafıza kontrol uzmanlığı doğmuş sonunda duygudan arındırma yoluyla dünsüzlük projesi gelişmişti. Çiplensler, mikrop kulaklıklar, arşivcilik… Pek çok meslek onun eseri sayılırdı (Eylem, 2018, s. 51).

Gisev, Beta ülkesinde duygu tasarımcılığı yapmaktadır. Tamur'un duygularındaki değişliği fark eden Bilgitek, Gisev'i bu iş için görevlendirmiştir. Gisev, birçok hapı ve mesleği icat etmekle birlikte dünsüzlük projesinin de mimarıdır. İnsanlardaki duyguların ilaçlar yardımıyla yok edileceğini ispatlayan Gisev, Bilgitek ile birlikte duyarsız bir toplum oluşturmak istemektedir. Özellikle dünsüzlük projesi Bilgitek tarafından uygulanmaya koyulmuştur.

Distopya edebiyatında zaman zaman çeşitli ilaçlar ve teknolojik araçlar, insanlar üzerinde olumsuz şekilde kullanılmaktadır. Bu şekilde toplum, kontrol altına alınmakta ve baskılanmaktadır. Bu romanda ise benliğini yitiren insanlar, geçmişiyle bağını koparmakta ve dünsüzlük projesi içinde duygularını yitirmektedir. Duygularını kaybeden halk, robotlaşmakta ve kendini Bilgitek'e teslim etmektedir. Bununla birlikte Beta halkının tüm duyguları, çeşitli haplar aracılığıyla kontrol altına alınmaktadır. Böylece duygusuz topluma geçişin ilk aşaması, tamamlanmış olmaktadır.

Bilgitek adlı makine, insanları kontrol altına almak için onların duygularını yok etmekte ve geçmişiyle bağını koparmaktadır. Bunu yapmak için çeşitli haplar kullanmakta ve teknolojik araçlardan yararlanmaktadır. Bilgitek, yok etmek istediği insan ırkını bu yolla pasif hâle getirerek karşıt düşünceye yaşam hakkı tanımamaktadır. Gisev, bu oyunun içinde bir maşa gibi kullanılmakta ve Tamur'u iyileştirmek için her türlü yolu denemektedir. Tamur ise hapları düzenli kullanmamakta ve duygularının gelişmesini sağlamaktadır. Bu şekilde güçlenerek yeni icatlar yapmakta ve Bilgitek'i yok etmenin yolarını aramaktadır. Nitekim romanın ilerleyen kısımlarında Tamur, Gisev birlik olup Bilgitek'e tuzak kuracaktır.

> Bir defa ayak önemliydi. Ayağı düşen Betalılar, mobilbasa bağlı kalmış, bu da yakıt ihtiyacını arttırmıştı. Mobilbasın yakıtını ayrılan enerji pek tabii hap üretimle ayrılabilirdi. Yürümek tüm yüklemlerin en yücesiydi, geri alınmalıydı. Kusursuz tasarımı süresince mobilbas vücudun bir parçası olmuştu. Bir de şu sırttaki kabuk. Evet, Güneş'e karşı gerekli organ yaşam alanı sınırlarında kullanıldığı müddetçe ermiş, tuhaf bir deriye dönüşmüştü. İmalatçıların ilk elden bu kabuğun yerine yeni bir sırt üretmesi gerekmekteydi (Eylem, 2018, s. 66-67).

Beta halkının vücutlarındaki bazı uzuvlar, zamanla kullanılmayarak işlevini yitirmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle insanlar, hareketsizleşmiş ve beslenme alışkanlıklarını değiştirmiştir. Doğal yiyeceklerden iyice uzaklaşan Beta halkı, haplar ile beslenmekte ve ağzının içindeki birçok özelliği kaybetmektedir. Bununla birlikte zamanla el ve ayaklarını da kaybeden insanlar, makinelere bağlı yaşamayı tercih etmektedirler. Teknolojik gelişmelerin neticesinde Beta halkı, hareketsizleşmiştir. Bu durum zamanla insanların vücudundaki bazı uzuvları kaybetmesine neden olmuştur. İşte bu durum, distopik bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Beta halkının uzuvlarını kaybetmesi ve yerlerine yapay cihazların takılması onları robotlaştırmaktadır. Bilgitek bu şekilde insanları fiziksel olarak da ele geçirmekte ve güçsüz hale getirmektedir. Beta halkı, bu durum karşısında hem fiziksel hem de duygusal özelliklerini kaybetmektedir. İnsan ırkını ortadan kaldırmak isteyen yapay zekâ, ikinci aşamayı da tamamlamak üzeredir. Devrimci düşünce kalmadığı için Beta halkı, yok olmanın sınırdadır. Yalnız Tamur, egemen güç konumundaki Bilgitek'i yok etmek için rüyalarından ve Gisev'den yararlanarak tuzaklar kurmaktadır.

> Bence tüm sayborglar Bilgitek öncülüğünde birleşip insanlığı yok etmeye karar verdi. Bunu anlamamak için dünsüz olmak gerekiyor. Asıl mesele Güneş'le aramızdaki kavgayken vücut parçası imalatçılığını oyalama amaçlı kabul ettiler. Gisev, yapay zekalar organikleşmeye başladı. Düşünsene tüm bilgiye hakimler. Tersine biz onların hizmetindeyiz. Onları biz yarattık. Nükleer Çağı'ndan sonra hırsla güzelleşmeye çalıştık. Kendimizde oynadıkça her seferinde daha beter bir yere savrulduk. Yarattığımız robotlara hafızamızı teslim ettik (Eylem, 2018, s. 69).

Bilgitek'in gelecekteki planları üzerine Gisev ile konuşan Tamur, bu karmaşık durumdan kurtulmanın yollarını aramaktadır. Bir yandan Bilgitek'in el altından sayborglar üreterek yeni robotlar üretmesi diğer yandan Güneş'in yakıcı ısısı karşısında çaresiz kalan Beta halkı, Tamur'un yeni çözüm önerilerine bel bağlamıştır. Bu amaçla çalışma ortağı Gisev ile konuşan Tamur, Bilgitek'in insanları yok etme planından bahsederek kendi duygularının özgür olması konusunda ondan yardım istemektedir. Tamur, Güneş'in yıkıcı etkisinden Beta halkını ve sayborgları korumak için rüya görmek zorundadır. Rüyasında gördüğü soğutucu ile kısa bir süre Beta halkını ve sayborgları koruyabileceğini düşünmektedir. Ayrıca duygusuz teneke yığınları olarak gösterilen sayborgların ise insanları bir oyuncak gibi kullandıkları ve onları acımasız bir şeklide öldürdüğü de Tamur ve Gisev tarafından bilinmektedir.

Marksist distopik romanlarda, teknolojik unsurların olumsuz şekilde kullanımı birçok şekilde olmaktadır. Bu romanda; nükleer savaş, Alfa ve Beta halkının çatışması, Güneş'in zararlı ışınları, Bigitek'in rüya yasaklaması, duygusuzluk ve dünsüzlük projesi gibi distopik unsurlar teknolojinin kötü amaçlı kullanılmasıyla oluşmuştur. Marksist anlayışa bağlı roman kahramanları, toplumdaki bu huzursuzluğu ve adaletsizliği gidermek çabasındadır. Bilgitek adlı yapay zekâ, insanlar üzerindeki egemenliği; baskı, şiddet ve ölüm gibi distopik özelliklerle kurmaktadır. Bilgitek, sayborglar üreterek insanlığı yok etmek istemektedir. Bununla birlikte insanları

güzelleşme fikri ile işlevsiz hale getiren Bilgitek, bu şekilde ülkeyi istediği gibi yönetmektedir. Ayrıca Beta halkı, hafızalarını da bu yapay zekâya teslim ettikleri için düşünme gereksinimi duymamaktadır. Yine insanların vücutlarını parçalayan bu sistem, duygularını ve rüyalarını da etkisizleştirmiştir. Marksist anlayışta; iki halkın birbirine düşman olması ve toplumun güzellik-çirkin şeklinde sınıflandırılması bir eleştiri konusudur. Ayrıca bu durum, halkın mutsuz olmasına ve toplumla yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde bakıldığında hem kurgusal eserin içindeki roman kişiler hem de yazar, yapay zekânın insanlığı yönetmesine karşıdır. Kültürel materyalist okumalarda, muhalefetin iktidarı zayıflatmak için kullandıkları her yol mubah sayılmaktadır. Aykırı düşünen yazarlar, siyasi erkin yanlış uygulamalarını roman içindeki kahramanlara tartıştırmakta ve distopik ortamın nedeni olarak siyasi güç gösterilmektedir. Egemen güç konumundaki Bilgitek, Beta halkını yok etmek için öncelikle onları kusursuzluk fikri ile uyutmuş ve onları pasif hale getirmiştir. Siyasi iktidarın toplumları uyutmak için kullandığı manipülatif gündemler gibi düşünülmüştür. İkinci aşamada bu halkı ortadan kaldırmak için dünsüzlük projesi ile anılarını silmiş ve aralarındaki duygusal bağı ortadan kaldırmıştır. Bu durum, siyasi iktidarın yeni bir toplum tasarlama düşüncesine denk gelmektedir. Egemen gücün bütün oyunlarını çözen ve karşıt düşünce konumundaki Tamur ise iktidarı altüst etmek için kendine yandaşlar bulmakta ve duygusuzluk haplarını kullanmayarak duygularıyla hareket etmektedir. Bu amaçla Tamur, soğutucu buluşu ile hem Bilgitek adlı yapay zekâyı oyalamakta hem de rüyalar yardımıyla ülkeden kaçmanın yollarını aramaktadır. Buradaki rüyalar, aleyhtar düşünce için bir umut ve direniş sembolüdür. Yine yapay zekânın insanlığını sonunu getireceğine dair günümüzdeki komplo teorilerine, anlatıcının eşlik ettiği görülmektedir. Bu durumda yazar, karşıt bir güç gibi düşüncelerini roman kahramanları ile yansıtmaktadır. Aynı zamanda toplumu böyle bir durum karşısında uyararak bir toplum mühendisliği yapmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda, yazarın siyasi anlayışı dil ve üslup özellikleriyle de ortaya çıkarılmaktadır. Yazar, Bilgitek sözcüğünü özellikle tüm gücün bir elde toplanması şeklinde kullanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, siyasi erkin gücü tek elde toplama düşüncesine karşılık gelebilir. Diğer açıdan dünsüzlük projesiyle bugünün Türkiye'sine göndermede bulunan yazar, siyasi iktidarın geçmişle köprüleri yıkma

düşüncesine karşı durmaktadır. Toplumdaki duygusuzluk durumunu teknolojik unsurlara bağlayan yazar, bu düşüncenin de ardında siyasi iktidarı görmektedir. Toplumu totaliter rejimlere ve iktidarın yanlış uygulamalarına karşı uyaran yazar, çevresel sorunlara da dikkat çekmektedir. Kültürel materyalist okumalarla siyasi, toplumsal ve ekonomik olayların aydınlatılabileceği gibi bazen toplum mühendisliği de gün yüzüne çıkarılmaktadır. Yazar, teknolojik unsurlar kullanılarak insanların bir felakete götürüldüğünü savunmakta ve toplumu demokratik iktidarların yanında olmaya davet etmektedir. Ayrıca muarız düşüncede olanların yanında olduğunu göstermekte ve onlara bir alan açmaktadır.

Merve Karabal'ın 2019 yılında kaleme aldığı *Zaman Ülkesi* romanı, kendi içinde otuz bölümden oluşmaktadır. Öncelikte roman hakkında özet bir bilgi verilecek ardından incelemeye geçilecektir. Olaylar XXVI. yüzyılda Zaman Ülkesi denilen paralel bir hayatta yaşanan olumsuzluklar ile başlar. Roman, Amy adında bir değişkenin ağzından okuyucuya aktarılmaktadır. Bu ülkede yaşayan insanlar, zaman yolculuğu yaparak geçmiş zamanlarda değişiklik yapmaktadır. Zamanda yolculuk yapanların bazıları kalıcı, bazıları da sürekli yer değiştirmektedir. Zaman ülkesini "baba" adı verilen bir yönetici idare etmektedir. Bu yönetici ülkeyi çok sıkı kurallar ile yönetmekte ve kurallara uymayanları yok etmektedir. Ayrıca insanların değişken ya da kalıcı olarak paralel evrene gönderilmesine karar vermektedir.

Amy, 18 yaşına geldiğinde değişkenler grubuna ayrılır ve ilk görev yeri olarak Londra'ya gönderilir. Kraliçe Victorya Dönemi'ne gönderilen Amy, burada çocukluktan gelen arkadaşları ile tanışır. Amy'e, Kraliçe Victorya görevi verilir. Prens Albert ile tanışan Amy, onunla evleneceğini öğrenir. Bu amaçla taç giyme töreni düzenleneceği gün başka bir paralel evrene gönderilir. 1914 yılı Osmanlı ülkesine gönderilen Amy, İstanbul sokaklarında epey bir süre dolaşır. Amy, İstanbul sokaklarında dolaşırken Ali ve Ahmet adında iki Osmanlı subayı tarafından tutuklanarak sorgulanır. Önceleri ajan olduğu düşünülen Amy'in daha sonra değişken olduğu anlaşılır. Çanakkale cephesine Osmanlı subayları ile giden Amy, burada hemşirelik yapmaktadır. Ahmet'in Albert'e benzerliğini fark eden Amy, Ahmet'in hikayesini dinler.

Ahmet'in İngiltere'de dedesi tarafından buraya gönderildiğini, Prens Albert soyundan olduğunu öğrenir. Amy, bunları öğrendikten sonra Ahmet'e sevgi dolu bakmaya başlar. Ahmet, bu savaş esnasında çok kötü bir yara alır ve şehit olur. Amy, Ali ile birlikte Ahmet'in eşine bu haber vermek için İstanbul'a gider. Ahmet'in İstanbul'daki konağına gelen Amy, burada Ahmet'in eşi ve çocuklarına ölüm haberini verir. Bu konakta bir süre kalan Amy, zaman ülkesinden gelen denetçiler tarafından uyutularak başka bir zamanı gönderilir. Amy, XIV. yüzyılda yaşayan gerçek anne babasının yanına gönderilir. Annesi ve babası ile tanışan Amy, onların "baba"ya çok bağlı olduğunu öğrenir ve hayal kırıklığına uğrar. Kısa bir süre sonra buradan tekrar başka bir yüzyıla gönderilen Amy, gözlerini yine Victorya Dönemi'nde açar. Bir lordun kızı olarak gönderilen Amy, Albert'in çocukluk arkadaşı Bella ile evelendiğini öğrenir. Victorya görevindeki Bella, Amy'nin tekrar gönderilmesine pek sevinmemiştir. Viktorya ve Albert'in beş çocuğu olmuş ve aradan on iki yıl geçmiştir. Albert otuz iki yaşına gelmiş ve Kraliçe Victorya ile mutsuz bir evlilik hayatı yaşamaktadır. Albert, Amy'nin yeniden gelmesi ile onu sık sık ziyaret eder ve ona âşık olduğunu söyler. Amy de Albert'in duygularına karşılık verince birlikte olur ve Amy bu ilişkiden hamile kalır. Amy, Kraliçe Victoria'nın tuttuğu Henry ile evleneceği gün Albert düğünü basar ve Amy'i resmi metres ilan eder. Bu arada çocukların kendisinden olmadığını öğrenen Albert, bunu zaman ülkesindeki denetçilere haber verir. Denetçilerin yaptığı sorgulama sonucunda çocukların Albert'ten olmadığı öğrenilir ve Bella'ya idam cezası verilir. Amy, idam cezasının affedilmesini ister ve isteği kabul edilir. Paralel evrene geri gönderilen Amy, burada Kraliçe Victorya'nın evi kuşatması sonucu tekrar zaman ülkesine gönderilerek hızlı bir şekilde doğum yaptırılır. Arkadaşı Rose ve Albert'in Kraliçe Victorya tarafından öldürüldüğünü öğrenen Amy, çok üzülür ve çocuğunu alarak İstanbul'a gönderir. Tarihin değişmesi ile zaman ülkesinde sorgulamalara alınan Amy, çok zor günler yaşar ve Baba ile görüşür. Baba, Amy'e 2016 yılına gidip zaman makinesi yapan kişiyi öldürürse her şeyin normale döneceğini söyler. Amy, bunu yapmak için 2016 yılına gider. Amy, 2016'da New York şehrine gider ve burada Albert'e benzeyen birini aramaya başlar. Bir hastanede hemşire olarak göreve başlayan Amy, burada Alex adında bir doktor ile tanışır. Bu doktorun Albert'e benzediğini gören Amy onunla bir yemek yer ve onun evine gider. Albert'in kız kardeşine çok benzeyen Amy, Alex tarafından öldürüleceği vakit onunla tanışır. Alex'in kız kardeşinin engelini gidermek için bir zaman makinesi icat ettiğini öğrenen

Amy, Alex'e başından geçenleri anlatır. Amy tarafından ikna edilen Alex, zaman makinesini çalıştırmaz ve zaman ülkesi bir anda değişir ve Amy, gerçek evrenin içinde yerini alır. Amy, anne babasının bulunduğu 1400 yıllara döner. Bu arada arkadaşı Rosa ile karşılaşır ve çok mutlu olur. Ayrıca Albert'in nişanlısı olduğunu öğrenir ve bu duruma da çok sevinir.

> Sanırım artık anladınız. Bu ülke, insanları zamanları gönderiyordu ve o zamanın şartları ile yaşamaya mahkûm ediyordu. Hiçbir şekilde o zaman da daha ileri bir teknoloji kullanmaya çalışamazdınız. Nasıl yapılacağını bilseniz bile eğer ateşin olmadığı zamanlara giderseniz ateş yakamazdınız. Kurallara karşı gelenin cezası apaçık ölümdü. Nereye gönderilecektim? Emma'ya çok üzülmüştüm. Daha hafif her şeyin daha kolay olduğu yıllara gönderilmesini çok istemiştim. Jessica konusunda ise içim rahattı. Çünkü o çok kötüydü. Bir zamana gönderilecektim ve hayatım boyunca o zaman da yaşayacaktım (Karabal, 2019, s. 7-8).

Zaman ülkesi denilen yerde doğan tüm çocuklar zaman makinesi ile geçmişe gitmekte ve geçmişteki sorunları çözmeye çalışmaktadır. Amy adlı roman kişisi, bu ülkenin katı kurallarına ve çip takılarak izlenmesine karşıdır. Ayrıca gittikleri zamanın ve dönemin zor şartları ile baş başa kalan bu zaman yolcuları, kurallara karşı geldiklerinde ölüm ile cezalandırılmaktadır. Distopya edebiyatındaki baskılama, alıkoyma ve ölüm gibi unsurlar, bu eserde de önemli bir yer tutmaktadır. Marksist açıdan esere bakıldığında Zaman Ülkesi, "Baba" adı verilen bir otoriter tarafından yönetilmekte ve halkı istediği şekilde tahakküm altına almaktadır. Diğer açıdan zaman yolcuları içinde de sınıfsal farklılıklar ve sınıf çatışması bulunmaktadır. Devlet-halk çatışması romanın ana izleklerinden biridir. Bu çatışma, romanda teknoloji kullanılarak oluşturulmuştur.

> İçim sıkılıyordu. Her anımız gözetleniyordu. Her anımız "Baba" tarafından kontrol altındaydı. Ama aklımdan geçen fikirlere kimse engel olamazdı. Henüz bunu yapabilecek bir teknoloji üretilmemişti. Albert-Eric konusunda ise kafam karışıktı. Bana bağlamak istemiyordu, bunu anlayabiliyordum. Ancak anlayamadığım nokta şuydu: Ben bir değişkendim ve başka zamanlarda yolculuk yapan biri olacaktım. O halde neden Kraliçe Victoria olarak atanmıştım? (Karabal, 2019, s. 18).

Zaman yolcuları içinde değişken olarak görevlendirilen Amy, "Baba" adlı yönetici tarafından sürekli gözetlenmek ve kontrol altında tutulmaktan hiç hoşlanmamaktadır. Sürekli zaman yolculuğu yapacağı ve belli bir dönemde kalamayacağı için üzülen Amy, yine bir tarihin değişeceği için üzülmektedir. Teknolojik çipler ile takip edilmek ve belirli zaman dilimlerinde sürekli yolculuk yapmak gibi distopik unsurların yer aldığı romanda, ayrıca sınıfsal farklılıklar da bulunmaktadır.

> Topluluktayken mutlu olduğumu düşünürdüm. Başka bir zamana gitmeyi hiç istememiştim. Ki ben değişkendim. Zamanlar arası devamlı yolculuk yapmam bekleniyordu. Kendimi en çok nerede mutlu hissetmiştim? Ben kendimi en çok Zaman Ülkesi'nin dışında mutlu hissetmiştim. Hiçbir baskı olmadan, kural olmadan yaşadığım o günler benim için en güzel zamanlardı (Karabal, 2019, s. 101).

Distopya edebiyatının olumsuz gelecek tasavvuru, bu romanda geçmiş dönemlere yolculuk üzerinden verilmiştir. Marksist distopik romanlara özgü teknolojinin olumsuz bir şekilde kullanımı bu romanda; paralel evrende mahpus tutulma, gözetleme ve kontrol altına alınma, kurallara uymayanların öldürülmesi şeklinde ele alınmaktadır. Yönetici ve halk arasındaki çatışma, sınıfsal eşitsizlikler ve katı kurallar, Marksist anlayışın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında roman kahramanları, bu sisteme karşı çıkmakta ve ölüm cezasına çarpılmaktadır. Roman kişilerinin teknoloji vasıtasıyla kontrol altına alınması ve gözetlenmesi, çok rahatsız edici bir durum gibi gösterilmektedir. Roman kişilerinin belli zaman dilimlerine hapsolmaları ve istemediği zaman dilimlerinde kalmaları ya da sevmediği bir bedene mahkûm edilmeleri, anlatıcı tarafından tenkit edilmektedir.

Kültürel materyalizmde teknolojik distopyalar, toplumsal dinamiklerin ardında yer alan sosyal, siyasi ve ekonomik unsurları birlikte ele alır. Ayrıca kültürel materyalist okumalarda, aykırı düşünen yazarların dil ve sembollerle siyasi iktidarı eleştirmesi önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, egemen güç konumundaki Zaman Ülkesi yöneticisinin muarızları teknoloji ile kontrol altına alması ve baskı altında tutması roman kahramanları tarafından tenkit edilmektedir. Karşıt düşünceyi temsil eden Amy'nin birçok bedel ödeyerek "Baba" adlı figürü ve zaman makinesini yok etmesi, totaliter rejimlere karşı bir duruşu sergilemektedir. "Baba" adlı roman kişisinin fiziksel betimlemesi Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'i andırmaktadır. Yazar, bu durumu Osmanlı Devleti'nin yıkılması olarak da ele almış olabilir. Katı kurallara sahip rejimleri ve yanlış uygulamaları eleştiren yazar, bu şekilde egemen gücün kontrol altına alma düşüncesine karşı çıkmaktadır. Yazar, toplumu bu tür iktidarlara ve uygulamalara karşı uyarmaktadır.

Abdulhakim Altun tarafından 2020 yılında kaleme alınan *Distopyam,* bilim kurgu ve teknolojiyi ön plana çıkaran distopik bir siyasi romandır. Roman iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Başlangıç" İkinci bölüm ise "El-eziz" şeklinde adlandırılır. Birinci bölümde, Şiirbaz Genç adında bir roman kişisinin tanıtımı ile

başlamakta ve Deccal'ın X sistemi ile ülkeyi nasıl kontrol ettiğini anlattığı kısma kadar gitmektedir. Bu sistem, insanları hem fikir hem de biyolojik olarak robotlaştırmakta ve zihinlerine birtakım cihazlar yerleştirilerek onları kontrol etmektedir. Şiirbaz Genç, kendine sürekli sorular sormakta ve bu kontrolün dışına çıkmaya çalışmaktadır. Şiirbaz Genç, Cabbar adı verilen iç sesi ile konuşmakta ve karşılaştığı sorunlara cevap aramaktadır. Bu arada roman kişisinin içindeki Cabbar hem iç ses hem de Şiirbaz Genç'in vicdanını temsil etmektedir. İnsanlar bu sisteme karşı çıktıklarında toplama kamplarına götürülmekte ve beyinlerine kara flash belleği yerleştirilerek zihinleri yıkanmaktadır. Şiirbaz Genç ve kız kardeşi Rojanis, bu sistemin bir muhafızı olan babalarına karşı çıkmaktadırlar. Babaları her iki kardeşe de bundan dolayı eziyet etmektedir. Şiirbaz Genç, babasına yaptığı bir oyunla onu alt ederek "Felsefe Akademisi" kaydolur. Buradaki öğrenciler de özgür düşünemezler ve sorgulamaya yapamazlar. Şiirbaz Genç, bu öğrencilerin zihinlerine; sorgulamayı, düşünmeyi, farklı açılardan bakmayı yerleştirir. Bu gençlerle birlikte yaptığı sohbetlerde gençleri, Deccal'ın X Sistemin'e karşı kışkırtır. Ayrıca buradaki arkadaşları ile birlikte gizli bir örgüt kurar.

Şiirbaz Genç, yine bu sohbetlerden dönerken kaldırımda dolanan sarhoş bir genç kız olan Güneş adlı bir kız ile karşılaşır ve ona âşık olur. Daha sonra bu kızın da Deccal 'in sistemine karşı olduğunu öğrenir. Güneş'in başından geçenleri öğrendikten sonra onu kız kardeşi Rojanis'in yanına getirir. Bu esnada Deccal yeraltı kütüphanesindeki gizli merkezden olup bitenleri takip etmektedir. Deccal, muhafız robotlarına Güneş'in öldürülmesi ve Şiirbaz Genç'in tutuklanması emrini verir. Güneş'in yerini tespit eden robotlar, ona mikroçip bombası atarak öldürür. Güneş'in paramparça olmuş halini gören Şiirbaz Genç, bu durumdan çok kötü etkilenir. Bu esnada sistemin muhafızları tarafından tutuklanır.

Romanın ikinci bölümde ise Şiirbaz Genç, "El-eziz" bölgesine gönderilir. Bu bölgede Deccal'ın X Sistemi tarafından fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalır. Ayrıca akademiden arkadaşları da tutuklanarak buraya götürülür. Arkadaşları ile birlikte sisteme karşı yeni bir plan yapan Şiirbaz Genç, Deccal'ın sistemini çökertmeyi düşünür. Bu düşüncesini arkadaşları ile paylaşan Şiirbaz Genç, bu plana "kaleyi içten

fethetme" adını verir. Bu yolda birçok kişinin feda edileceğini, gerekirse kendisi ve kız kardeşinin de bu uğurda ölebileceğini söyler.

Şiirbaz Genç, kız kardeşini de bu planı için Deccal'ın yanına gönderir. Deccal'a sihirli içecekler vererek kız kardeşinin onu kendisine aşık etmesini ister. Kendisi de Deccal'ın güvenlik merkezine girmek için "Uçan Dağlar" a gider. Bu egzotik ve yapay kalede yolunu bulmakta zorlansa da merkeze ulaşır. Bu sistemin derinlerine kadar inen Şiirbaz Genç, buradaki muhafızın sorularında cevaplayarak en gizli bölüme geçer. Bu sisteme girip virüs yerleştirmeyi düşünür. Bu esnada Şiirbaz Genç'in arkadaşlarından biri ona ihanet etmiş ve olup bitenleri Diktatör Deccal'a anlatmıştır. Deccal, bu olaydan sonra önce kız kardeşini öldürmüş sonra da geride kalanları bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Şiirbaz Genç'e ne olduğunu anlatıcı da bilmemektedir. Ayrıca sihirbaz gencin tüm yoldaşları da Deccal'ın sistemi tarafından kontrol altına alınmıştır.

> Diktatör Deccal, gezegenin merkezinde yani çekirdeğinde bulunan manyetik enerjiyi dev zihin makinelerin güç kaynağı ile birleştirerek amacına ulaşabildi. Geçen zamanla beraberinde Bütün herkes sistemi muhafızları eşliğinde diktatör Deccal'a büyük ve muhteşem bir kale yapacaklardı. (….) Robotlaşmış bütün insanlar diktatör Deccal'ı bir lider olarak görmekten çok artık bir ilah gibi görüyorlardı. Söyleyen her emir ve buyruğa iradesiz bir şekilde bir kanun gibi uyuyorlardı. Bundan dolayı herkes kalenin yapılması için canla başla çalıştı. Yapılan bu kale nano-mikro son çağ teknolojisi ile tasarlanıp oluşturulması en az altı ay sürmüştü (Altun, 2020, s. 10).

Deccal X, ülkeyi diktatör bir rejim ile yönetmekte ve insanları kontrol altına almaktadır. Bunun için teknolojinin imkânlarından yararlanan Deccal, yerin merkezindeki manyetik enerjiyi kullanarak dev zihin makineleri inşa etmemektedir. Bu distopik ortamda insanlar robotlaştırılmış, asi olanlar ise El-Eziz denilen bölgede önce psikolojik şiddete ardından işkence ve infaza tabi tutulmuştur. Marksist açıdan bakıldığında, devlet gücü ile halkın özgürlükleri alınmış ve zengin sınıfı temsil eden insanlar bu sistemde rahat yaşama imkânı bulmuştur. Sınıfsal mücadelenin ön plana çıktığı eserde ayrıca ekonomik eşitsizliklere de vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte teknoloji, bir baskı unsuru gibi kullanılmış ve üstyapı altyapıyı kontrol etmeye çalışmıştır.

> Bunlara benzer olay ve olguları yok mu? Bütün bunların ilk zamanlarda George Orwell'ın 1984 adlı kitabında insanların durumunu kendi öz aynasından göstermekteydi. Tabii bu eski çağlarda anlatılmış bir öngörüm kitabıydı hiç kimse anlamadı ve bilmediyse de… Çocuklar diktatör Deccal'ın sistemine bağlı okullara gidiyorlar genel olarak ilk beyin yıkımı her sabah başlıyor ve her okulun son gününde bitiyordu. İnsanları toplama

> kamplarına götürüp beyinlerine kara flaş belleğini yerleştiriyorlar. İşte bu sistematik zihin kontrol işlemi sayesinde bu düzene robotlaştırılmış düşünce polisleri veya muhafızları yetiştiriyorlardı. Zaten bu çağın sisteminde Tanrı ve peygamber inancı olmaması ile beraber insanların birbirlerine olan inanışları ve güvenleri erimiş mum gibi ortadan yok olmuştur (Altun, 2020, s. 18-19).

Deccal'ın X sistemi, teknolojik unsurları kullanılarak tüm toplumu kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu amaçla okullarda çocukların beyni yıkanmakta ve sisteme karşı gelen insanların zihinleri kara flaş bellekler ile kontrol altına alınmaktadır. Distopya edebiyatında çok sık görülen baskı, şiddet, işkence ve infaz bu ülkede günlük hayatın bir parçası durumdadır. Ayrıca toplumda sisteme itaat edenler ve karşı duranlar diye iki sınıf oluşmuştur. İnsanlar robotlaştırıldığı için özgür düşünememekte ve bu yüzden toplumda sınıf bilinci zorlayıcı bir şekilde meydana gelmektedir.

> Zengin burjuvalar Deccal'in X. Sistemi'ne hizmet ediyorlar ve bunu yaparken alt tabakayı daha fazla kullanıyorlardı. Bütün bu robotlaşmış insanlar ise zihin kontrolünde olduğu için de Deccal'a taparcasına hizmet ve X. Sistemi'nin düzenlenmiş olduğu muhafız ordusuna katılarak kanunlara uyuyorlardı. Belirlemiş oldukları sisteme göre hareket etmeyenler ise malum bizlerin şu anki durumu ve daha sonraki gideceğimiz yer 13. bölgede işlerimizi bitirecekler (Altun, 2020, s. 89).

Marksist distopik romanlarda, egemen güç teknolojiyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak insanları tecrit, baskı, şiddet ve ölümlere sürüklemektedir. Zihinlerin çiplerle ve eğitimle yıkanması, karşı çıkanların kamplara götürülmesi ve infaz edilmesi bu distopik ortamda normal olarak karşılanmaktadır. Ayrıca Deccal Sistemi'nin toplumu sınıflara bölmesi ve her türlü işkenceyi yapması Marksist anlayış açısından değerlendirilebilir. Toplumdaki sosyal adalet ve eşitsizliğin yok olması Marksist anlayışa ters düşmektedir.

Marksist distopik özellikler taşıyan bu romana, kültürel materyalizm çerçevesinde bakıldığında, bir sistem eleştirisinin yapıldığı görülmektedir. Deccal'ın X. Sistemi teknolojiyi kullanarak halkın zihnini kontrol etmekte ve aykırı düşünen kesime her türlü baskıyı uygulamaktadır. Anlatıcı, egemen güç konumundaki Deccal'ın X. Sistemi'ni zihin kontrol üzerinden eleştirmekte ve çocuklardan başlayıp büyüklere kadar devam eden beyin yıkama operasyonuna karşı çıkmaktadır. Ayrıca çevresinden başlayarak herkesi sorgulamaya ve bu sisteme karşı gelmeye çağırmaktadır. Bu durum kültürel materyalist okumalarda, karşıt yazarın; siyasi, sosyal ve ekonomik unsurları kullanarak iktidarı zayıflatma düşüncesi olarak görülmektedir. Bununla birlikte zengin

ve yoksul sınıfın düşünce yapısına değinen yazar, alt tabakanın Deccal sistemine karşı olduğunu söylemekte ve burjuva sınıfının bu sisteme hizmet ettiğini ifade etmektedir. Siyasi bir okuma şekli olan kültürel materyalizm, muarız yazarın niyetini dil ve sembol incelemeleriyle deşifre etmektedir. Romanda geçen "el-eziz" sözcüğü, Elâzığ ilinin eski dilde kullanılan şeklidir. Bu açıdan bakıldığında, romanda işkence kampı gibi kullanılan bu il, Cumhuriyet döneminde siyasi bir olaya tanıklık etmemiştir. Ancak 1937 yılında Kürt aşiretleri sürgünü ve 1914 yılında Ermeni Tehciri olmuştur. Yazar, sitem eleştirisi yaptığı için bu dönemin Cumhuriyet dönemi olma olasılığı yüksektir. Yine metinlerarasılıktan yararlanan yazar, *1984* romanı ile bu sistemin benzerliklerini ortaya koymaktadır. Bu şekilde bir sistem eleştirisi yapan yazar, mevcut yapıya karşı kendi kültürel kimliğini vurgulamaktadır. Bir toplum mühendisliği içine giren yazar, bu sisteme karşı sorgulayıcı ve özgür düşünebilen bir toplum oluşturmak istemektedir.

Teknolojik gelişmeler; *Işın Çağı Çocukları, Nötralizör, 2080, Çok Çağı, Zaman Ülkesi, Distopyam* adlı Marksist distopik romanlarda olumsuz bir şekilde anlatılmıştır. Marksist distopik romanlarda; sınıfsal baskı, yanlış bilgilendirme, zihnin ve beden kontrolü, baskılama, tecrit, alı koyma, şiddet, sansür, infaz edilme, yok sayma gibi unsurlar teknolojik distopyayla birlikte kullanılmıştır. Diğer açıdan Marksist anlayışa bağlı olarak; ekonomik eşitsizlikler, devlet-halk ve sınıf çatışması, özgürlüğün kısıtlanması, yabancılaşma eserlerde önemli bir yer tutmaktadır. Yine Marksist distopik romanlarda; paralel evrende mahpus tutulma, gözetleme ve kontrol altına alınma, kurallara uymayanların öldürülmesi gibi konular ele alınmıştır. Bu romanlarda yönetici ve halk arasındaki çatışma, sınıfsal eşitsizlikler ve katı kurallar, Marksist anlayışın odak noktasını oluşturmaktadır. Yazarların kullandığı dil ve işledikleri temanın; toplumsal yapı, ekonomik sistemler ve tarihsel bağlamla ilişkisini kültürel materyalizm kuramıyla açıklanabilir. Bu açıdan bakıldığında; ideolojilerin, güç ilişkilerinin, kültürel pratiklerin işlendiği teknoloji temalı bu distopik romanlarda, üç kuram birbiriyle kesişmektedir.

Işın Çağı Çocukları, Nötralizör, 2080, Çok Çağı, Zaman Ülkesi, Distopyam adlı romanlarda aykırı düşünen kesimi temsil eden roman kişileri, egemen güç tarafından her alanda baskılanmış her türlü zorlamaya tabi tutulmuştur. Romanlarda karşıt düşünceyi temsil eden karşıt düşünce, siyasi iktidarın politikalarına karşı çıkmış ve

kendi ideolojilerini savunmak için kültür ve sanatı bir araç gibi kullanmıştır. Marksist anlayışı benimseyen bu yazarlar; egemen gücün ve sistemin yanlış uygulamalarını tenkit etmiş ve sınıfsal farklılıkları, ekonomik eşitsizlikleri ele almıştır. Ayrıca bu yazarlar, kullandıkları dil ve sembollerle dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik olaylarına göndermede bulunmuşlardır. Yazarlar, totaliter rejimlerde teknolojik gelişmelerin olumsuzluklarına dikkat çekmiş ve okuyucuya uyarılarılar da bulunmuştur. Ayrıca bu yazarlar, kendi tasarladığı dünya görüşünü eserlerinde ön plana çıkarmıştır.

4.1.7 Salgın Hastalıkları Anlatan Distopik Romanların İncelenmesi

Tarih boyunca insanlık birçok salgınla mücadele etmiş ve aynı zamanda sanat eserlerine bunu yansıtmıştır. XX. yüzyılda özellikle edebiyat ve sinema alanında salgın hastalık teması çok sık kullanılır hale gelmiştir. Distopik edebiyatta ise salgının insanlığı nasıl bir vahşete dönüştürdüğü anlatılmıştır. Salgınların ortaya çıkışı ve insanlık üzerinde kullanılma biçimleri, distopik romanlarda Marksist anlayışa birlikte ele alınmaktadır. Bununla birlikte Marksist distopik romanlarda totaliter rejimlerin ayakta kalmak için salgınları kullanarak halkı kontrol altına alma ve toplumu yeniden tasarlama düşüncesi, bu anlayış doğrultusunda incelenmektedir. Marksist distopik romanlarda salgın konusu; toplumsal adaletsizlik, çöken altyapı, kâr odaklı sistemler, toplumsal direniş gibi temalar etrafında şekillenmektedir. Bu temalar üzerinden kapitalist sistemin eleştirisini yapan Marksist distopik romalar, alternatif toplum modelleri sunarak okuyucuyu yönlendirmek istemektedir.

> XX. yüzyılın ilk yarısı, insanı, umuttan daha çok umutsuzluğa, özgürlükten korkuya ve ütopyadan distopyaya sürüklemiştir. Hâkim olan düşünceye göre, faşizmin ve totalitarizmin sonunun gelmesiyle daha özgür bir düzene ulaşılması muhtemeldi. Ancak, XX. yüzyılın ikinci yarısı, insanı, bir başka distopyayla karşı karşıya bırakmıştır. (Ağkaya, 2016, s. 39).

Distopya edebiyatında salgın hasatlıklar teması, egemen güç konumundaki totaliter rejimlerin ya da doğanın intikam gücü olarak halkı kontrol altına almak, yok etmek, baskılamak şeklinde distopik romanlarda kullanılmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda salgın hastalıklar hem egemen güç hem de karşıt düşünceyi simgeleyen halk tarafından faklı şekilde yorumlanmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalarda salgın konusu; kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik bağlamda ele alınmaktadır. Bu

kuramda ekonomik eşitsizlik, kültürel tepkiler, sağlık hizmetleri, devlet kurumlarının rolü, çalışma koşulları gibi unsurların salgını nasıl etkilediği ve mevcut sistemin zayıflarını nasıl ortaya çıkardığı derinlemesine incelenir. Bu kuram çerçevesinde romanlara bakıldığında muarız düşüncenin egemen güç ile mücadelesi ve varoluş sorunu yaşaması ele alınır. Bu amaç doğrultusunda *Yüksek Doz Çürüyüş: Corpus Mentis* (2019), *Değişenler* (2019) adlı distopik romanlar salgın hasatlıklar teması etrafında incelenecektir. Aynı zamanda bu tema çerçevesinde kültürel materyalist okumalar yapılacaktır.

Beş yazar tarafından bir araya getirilen *Yüksek Doz Çürüyüş* adlı distopik roman, 2019 yılında basılmıştır. Bu romanın ikinci kısmında yer alan *Corpus Mentis*, Umut Altın tarafından kaleme alınmıştır. Romanın hakkında kısa bir özet verildikten sonra incelemeye geçilecektir. Roman kendi içinde 21 bölümden oluşmaktadır. Roman kişilerinin koşarak uyanması ile başlayan eser, distopik bir ruh göçünü anlatmaktadır. Koşarak uyanan roman kişisi, sürekli Mustafa'nın ameliyatını hakkında konuşmaktadır. Bu esnada tanımadığı bir şehirden hareket eden roman kişisi, oğlu Mustafa'nın evlenemeyeceğini düşünmekte ve kucağında bir bebek ile yol ortasında beklemektedir. Ne olduğunu anlayamadığı bir şekilde kendisini bir teyze olarak gören roman kişisi, kucağında bulduğu bebeği yolun ortasına istemsizce atarak oradan uzaklaşmak ister. Karşıdan gelen otomobil içindeki bir kadın ve yaralı bir erkek onunla karşılaşır ve bebeği ondan alır. Yaşlı teyze, ne yapacağını bilmediği halde koşmaya devam eder ve sonra bir şekilde bayılır. Tekrar uyandığında bir adam tarafından ısırıldığını görür ve yaratıktan insana dönüştüğünü, karşısındaki adamın da aslında Tuğba adlı bir kadın olduğunu ve bu erkek bedenine hapse olduğunu öğrenir. Yaşlı teyze, Tuğba ile birlikte yolculuk yapmaya başlar. Bu iki roman kişisi, karınları acıktığında yaratıkları parçalayıp yemektedirler. Yine bu iki roman kişisi, yaratıkların yaşlı olanlarını boyunlarında ısırıp insan haline dönüştürmektedir. Yaşlı teyze, 41 yaşındaki İhsan adlı erkek bedenine hapsolan Tuğba'nın bu yaşama nasıl uyum sağladığını anlamaya çalışır.

Tuğba ile birlikte yola koyulan yaşlı, bir mobilya enkazının başında mobilyacı ustasıyla karşılaşır. Bu ustanın mobilya deposunda yaratıkların hapsedildiğini öğrenirler. Yaratıkları ele geçirmek için ustaya para vererek onları satın almak isterler.

Yaratıkları almak için depoya girdiklerinde yaşlı teyze, kendi bedeniyle karşılaşır. Kendi bedenini Tuğba'ya ısıtarak onun insana dönüşmesini sağlar. İnsana dönüşen kendi bedeni ile en gizli konuşmaları yapan yaşlı teyze, bedenin bir sahibinin de kendisi olduğunu oradakilere kanıtlar. Kendine benzeyen (KB) roman kişisi ise bu bedenin kendisine ait olduğunu diğerinin ise kişilik bölünmesinde ortada kaldığını ileri sürer. Mobilya dükkânından ayrılan yaşlı teyze ve diğerleri, polis karakoluna sığınırlar. Burada kendine benzeyen roman kişisinin daha önce çalıştığı yerdir. Burada bir süre kalırlar. Tuğba yanlışlıkla KB eski sevgilisini öldürür. Bu olaydan sonra işler karışır. Yaşlı teyze, bu garip olayların iç cüzünü öğrenmek amacıyla polis karakolundan ayrılır. Ulaştığı bir şehirde Mehdi ve adamları karşılaşır. Mehdi ve adamları onu tutsak alır. Mehdi adlı kişi, yaşlı teyzeyi tanıyınca işler değişir. Zira Mehdi bedenindeki roman kişisi, bir zamanlar yolun ortasına yaşlı teyzenin fırlattığı bebektir. Bu bedende 72 yıl geçiren Mehdi, herkesi kendine hayran bırakmış ve Mehdi olduğunu öne sürmüştür. Mehdi, yaşlı teyzenin buradan hemen gitmesini ister. Aksi takdirde bu kişinin Mehdilik iddiası yok olabilir ve olayların iç yüzü ortay çıkabilir. Bunun için yaşlı teyzeyi tehdit eder ve onu zorla gönderir. Şehrin diğer kısımlarını incelemek amacıyla Ramazan ile yolculuğa çıkan yaşlı teyze, bir şehirde elektriğe rastlar. O mahalleye geldiğinde bir bankacı tarafından kovalanır ve yorgunluktan bayılır. Bu esnada bazı insanlar gelerek Ramazan'ı kaçırırlar. Daha sonra bir grup insan, yaşlı teyzeyi yakalayıp yemek ister. Fakat içlerinden biri onun zehirli olabileceği söyler. Oradakiler yaşlı teyzenin serbest bırakırlar ve romanın sonunda bu kişi baygın bir şekilde sokakta yatmaktadır. Eserin son bölümünde ise bu anlatılanların dışına çıkılarak mahkeme kayıtlarından bahsedilerek akıl sağlığı yerinde olmayan bir şahsın suçlu olduğu anlatılmaktadır.

> Yaklaşık iki yıl önce ilk geri-dönmüş karşılarına çıkmıştı. Mehdi, yetmiş yıl önce olanların tam tersinin gerçekleşmeye başladığını anlayınca çok korkmuştu. Kısa sürede, tüm yaratıkların yeniden insana dönüşeceğini düşünmüştü. Hemen geri dönmüşleri lanetli ilan edip gördükleri yerde yakalanmaları, mümkün değilse öldürmeleri için fetva vermişti. Yabancı bir dil konuşan bir tanesi hariç bölgelerine giden her geri-dönmüşü yakalayıp kurban ediyorlardı. Yakalayabilseler onun da sonu aynı olacaktı ama bunu başaramıyorlardı. Mehdi tüm dünyanın yeniden insanlarla kaplanması için en fazla birkaç yıllık bir süre öngörüyordu. Fakat, şaşkınlıkla fark etmişti ki böyle bir şey olmuyordu. Sonunda bunun nedenini öğrenmişti. İnsanlar yarattıkları hemen dönüştürmüyor çoğu onları yemeye ya da biriktirmeye çalışıyorlardı. Bu, düzenlerin daha uzun süre devam edeceğinin sevindirici bir işaretiydi (Altın, 2019, s. 199-200).

Mehdi, çok uzun yıllar bebek vücuduna hapsolmuştu. Küçük yaşta karmaşık cümleler kurması ve gösterdiği üstün beceriler ile etrafındakileri şaşırtmıştı. Annesi bu çocuktaki halleri dine uyarlayarak Mehdi hikayesini uydurmakta ve tüm insanları etrafında toplamaya başlamıştır. Zamanla bu çocuğun etrafında toplanan müritler; jeneratör, petrol benzeri şeylerin olduğu bu bölgeyi kontrol etmişlerdi. Annesi öldükten sonra yalnız kalan Mehdi, daha önceki bedeninden kalan yetenekleri de kullanarak bu bölgede yöneticiliğini ilan etmişti. Distopya edebiyatında kullanılan zorlama ve baskılar bu romanda özellikle Mehdi ve yandaşları tarafından yapılmaktadır. Yıllarca bir bebek bedenine hapsolan Mehdi ve bu bölgeye gelen geri-dönmüşlerin öldürülmesi, açlık ve yoksulluk içinde insanların psikolojik durumları distopik bir havada anlatılmaktadır. Diğer açıdan Mehdi konumundaki kişinin kurduğu sisteme uymayanları cezalandırması ve geri dönmüşleri öldürmesi Marksisit açıdan hem devlet-halk çatışmasına hem sınıflar arası çatışmaya örnek gösterilebilir.

Totaliter rejimlerin virüs üreterek insanlığı kontrol altına alma düşüncesi, bazen istenmedik sonuçlara neden olmaktadır. İnsanlık böyle bir virüsün etkisiyle yaratık haline dönüşmüş ve kendi cinsini yiyerek hayatta kalmaya çalışmaktadır. Diğer yandan bu insanlar ısırdıkları insanların bedenlerine girebilmekte ve ruhlara istemediği bedenlere hapsolmaktadır. Distopya edebiyatında halkı kontrol etmek amacıyla kullanılan salgın hastalıklar, bu romanda kontrolden çıkmış ve roman kişilerine göre Tanrı herkesi cezalandırmıştır. Marksist anlayışa göre devlet-halk çatışmasından doğan bu salgın, yaratık insanlar arasında yeni bir kast sisteminin doğmasına neden olmuştur. Marksist distopik romanlarda görülen baskı, alı koyma, şiddet, ölüm gibi distopik unsurlar; bu eserde salgın konusu etrafında şekillenmiştir. Virüs nedeniyle istemediği bedenlere hapsolma, zombileşen insanların birbirini parçalayarak hayatta kalması, yaratıkların alıkonulması, geri dönüşenlerin uyguladıkları şiddet ve cinayetler bu romanda ele alınmıştır. Yine bu distopik toplumdaki açlık ve yoksulluk, sosyal eşitsizlik ve adaletin yok olması Marksist anlayış içinde alınmıştır. Sınıfsal çatışmaların derinleşmesi ve toplumsal eşitsizlikler, insanları mutsuz yapmakta ve toplumla yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Kültürel materyalizm kuramında toplumların salgın konusunda maddi ve sosyal yapılarıyla etkileşimi üzerinde durulmaktadır. Yine bu kuramda sosyal ilişkilerin ve

ideolojinin salgınlardan nasıl etkilendiği ele alınmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda aykırı düşünen yazarların dönemin siyasi erkini eleştirmek için salgını kullanarak toplumdaki sosyal, siyasi ve ekonomik yapılardaki değişimi gözler önüne sermesi de mercek altına alınır. Bu açıdan bakıldığında yazar, postmodernizmin anıştırma tekniğinden yararlanarak kutsal unsurları hafife almakta ve dinî inancı ön plana çıkaran zihniyeti zayıflatmak istemektedir. Yazar, Mehdi figürü üzerinden dini baskılayıcı, yalancı ve totaliter bir rejim gibi gösterir. Roman kişilerinin yaşadığı zorlukları totaliter rejimlere ve dine bağlayan yazar, bu şekilde mevcut sisteme karşı durmaktadır. Virüs salgının odağında totaliter rejim ve devlet kurumları gösterilmiştir. Diğer açıdan bakıldığında şizofren bir roman kişisinin olup bitenleri mahkemede anlatıp kabahatinin olmadığını söylemesi, karşı zihniyete karşı bir kaçış düşüncesidir. Yazar; dinî anlayışı ön plana çıkaran egemen gücü totaliter uygulamalarını virüs salgını, kurumların ilgisizliği, kişisel zorbalık, toplumsal baskı, bireysel şiddet ve ölüm gibi unsurlarla birlikte ele almıştır. Marksist anlayışı benimseyen yazar; siyasi iktidarın oluşturmak istediği yeni kültürel kimliğe karşı, alternatif bir toplum önerisi yapmaktadır. Benze şekilde yazar, bu distopik ortamla okuyucuları ve halkı uyarmakta, karşı çıkan seslere bir direniş ve umut alanı açmaktadır.

Yüce Ağaoğlu'nun 2019 yılında kaleme aldığı *Değişenler,* distopik özellikler taşıyan bir romandır. Roman, kendi içinde 41 bölümden oluşmakta ve bazı bölümlerin başında tarihler bulunmaktadır. Eser, 1 Ocak 2091 Pazartesi günü ile başlar ve 9 Mart 2091 Cuma günü sona erer. Romanda salgın hastalıklar ve çevresel felaketler üzerinde durulmaktadır. Oleg adında bir tıp doktorunun Gama virüsünü araştırmak amacıyla Moskova'ya gelmesi ve ebola gibi diğer virüslerin insanlar üzerindeki etkilerini araştırmasıyla olaylar başlamaktadır. Oleg, Gama virüsü üzerine çalışmalar yapan tıp alanındaki bir bilim adamıdır. Önce insanlar üzerine çalışmalar yapmış, daha sonra virüsün hayvanlar üzerindeki etkilerini bir grup bilim adamı ile birlikte araştırmaya başlanmıştır. Gama virüsünün hava yolu ile bulaştığı tespit edilmiş ve bu hastalığa yakalananların beyinlerinde birtakım farklılıklar oluştuğu bilim adamlarınca gözlemlenmiştir. Değişenler adı verilen bu insanlar, normal insanlardan uzakta farklı bölgelerde yaşamaktadır. Astrahan'a bir yolculukta yapılarak ve beş bilim adamı bu soğuk bölgedeki insanları, hayvanları izleyecektir. Gama virüsünün yayılma dönemini ve insanlarda hayvanlara bulaşma özelliklerini inceleyen bilim adamları, bu bilgileri

genel merkeze göndermektedirler. Ayrıca bu bilim adamları, burada virüsü kapan hayvanların tam olarak nasıl bir farklılık oluşturduğunu tam olarak anlayamamaktadır.

Bilim insanları, araştırmalarında Gama virüsü alan insanların saldırgan olmadıklarını topluma uyum sağladıklarını görürler. Bu araştırma merkezinde bilim adamlarına yardımcı olan İgor adındaki avcı da Gama virüsü kapmıştır. Oleg ve arkadaşları ise bu bölgede kurtların Gama virüsüne etkisini araştırırken kurtların insanlaşmaya başladığını ve insanlara ait bazı özellikleri taklit ettikleri görürler. Oleg, kurtlar ile telepati yaparak onlarla konuşmaya ve onları yönlendirmeye başlamıştır. İgor ve Boğdan burada kalan bilim adamlarına yardımcı olur. Daha sonra buraya gelen İsviçreli bir avcı, kurtları ve köpekleri öldürmeye başlar. Bu esrarengiz yabancıdan hoşnut olmayan Oleg, daha sonra bir tuzak kurarak kurtlarla birlikte bu avcıyı öldürür. Bu dönemde Svetlana adlı kız ile birlikte olur ve bu kız daha sonra Ogleg'den hamile kalır. Johan adlı bu avcı kurtları öldürdükten sonra Oleg, Rusya Devleti İçişleri Bakanlığı tarafından görevlendirilen bir psikolog ile bir başka göreve atanır. Bakanlık bilim insanlarında kurtların insanlaşması ile ilgili bilimsel çalışmaları istemektedir. Amerika ise bu tür olayları bir adım geriden takip etmekte ve dünyadaki değişenleri toplayarak bir ordu kurma yolunda hareket etmektedir. Oleg ise haziran ayında sevdiği kadınla evlenecek ve gizli çalışmayı yürütecektir.

> 2040'larda basit nezle gibi başlayıp sonrasında beyin fonksiyonlarını etkileyen, beynin salgıladığı kimyasalları dramatik ölçülerle değiştiren güçlü bir yapıya büründü o dönemdeki yeni ismi ile Gama II virüsü. Anlayamadıkları, tam irdeleyemedikleri gerçek ise birkaç virüsün birbiriyle etkileşim halinde olup bu yeni virüsü oluşturduklarıydı. Yani Gama virüsü, üçlü grip mikropları menenjit ve Avrupa'da yeni bulunduğu çevrede mutasyona uğramış Ebola virüsünün bir kombinasyonuydu açıkçası (…) Gama virüsünün gücünü artırması ve giderek yaygınlaşması sonucu "Değişenler" oluşmuştu, yani virüsten etkilenenler. Sayıları on milyonlarla ölçülüyordu. Virüs direkt olarak beyin fonksiyonları etkilediği, hatta vücudun DNA yapısını değiştirdiği için Değişenler yepyeni bir insan türü olarak karşısına çıkmıştı tüm dünyanın (Ağanoğlu, 2019, s. 8-9).

Küresel ısınma ve iklim değişiklikleri, 2050'li yıllarda salgın hastalıkların artmasına neden olmuştur. Bu hastalıkların diğer kıtlara yayılmasında en önemli etken de göçlerdir.2080'li yıllara gelindiğinde ise dünyada salgının yaşanmadığı tek yer Pasifik Adaları'dır. Oleg, yetimhanede kalırken bu tür haberleri takip ederek doktor olmaya karar vermiştir. Bu amaçla öğrenimini tamamlamış ve bu alanda çalışmalara başlamıştır. Son dönemde Gama II virüsünden etkilenerek oluşan "Değişenler" adı verilen bir grup üzerine araştırmalar yapan Oleg, onların yaşam şekillerini incelemekte

ve bu yeni insan türü hakkında araştırmalarını derinleştirmektedir. Virüsün etkisi ile bu yeni insan tipinde bazı olumsuz davranışlar ortaya çıkmıştır.

> Bunların bir kısmı dünyanın farklı bölgelerinde vahşice hareket eden saldırgan çetelere dönüştüler. Devletlerin bu yeni insan tipine karşı takındığı tavır ise birçok kesim tarafından ırkçı denilebilecek kadar ayrımcıydı. Avrupa Güvenlik Yüksek Konseyi ilk önce Değişenleri toplumun geri kalanlarından ayrı yerlerde barındırmaya amaçladı ve bu fikir kısmen başarıya ulaştı. İşledikleri suçlardan dolayı hapis cezası gören on binlerce Değişen belirlenen bölgelere gönderildi, bunlar içinde en öne çıkan sadece bu amaca hizmet etmesi için boşaltılan Britanya'nın kuzeyindeki Orkney ve Shetland Adaları'ydı (Ağanoğlu, 2019, s. 10).

Virüsün etkilediği insanlar, devletler tarafından toplumdan uzaklaştırılarak izole edilmektedir. Bu şekilde devletler, Değişenler adı verilen yeni insan tipi hem davranışsal hem de yaşantılarıyla toplumu kuralsızlığa ve anarşiye iter. Suç işlemeye daha meyilli olan bu yeni insan tipi, devletler tarafından İngiltere'nin kuzeyindeki adalarda yaşamaya mecbur edilir. Distopya edebiyatında salgınlar, birçok şekilde kullanılmaktadır. Bu romanda salgın hastalıklar, insanların DNA'sını bozmakla kalmamış aynı zamanda yeni bir insan türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bu yeni insan türünün kuralsızlığa ve anarşiye olan düşkünlüğü, onların toplumdan izole bir şekilde yaşamasına neden olmuştur. Bu distopik durumlara iklimlerin değişmesi ve küresel ısınmaya bağlı olumsuzluklar, doğaya karşı umarsız davranışlar etkili olmuştur. Ayrıca virüsün insanlığı fikir bazında da etkilemesi ve bunun insanlar üzerindeki sarsıntıları da dikkat çekicidir.

Salgın hastalıklar ile dünyayı ele geçirmek ve yönetmek isteyen egemen güç ile bunun karşısında olan "Değişenler" ve bilim insanlarının hayatta kalma mücadelesi, bu romanda ön plana çıkmaktadır. Değişenler'in toplumdan izole edilmesi ile birlikte bu yeni insan türü, kantonlar kurmaya başlamıştır. Bu kantonlar içinde komün bir hayat tarzı yaşan bu insanlar, kendilerine has bir tarz ile yaşamlarını sürdürmekte ve bütün dünyada giderek çoğalmaktadır. Bu hayat tarzı, kuralsızlığa ve devlet fikrine karşı olduğu için dünya devletlerini tedirgin etmektedir. Bundan dolayı bazı ülkeler tarafından Değişenler, kuzeye sürülmüşler ve burada Orta Çağ derebeyliğine benzeyen bir yapı kurmuşlardır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde sürekli çoğalan bu topluluklar, artık kimliklerini öne sürmekten çekinmeyen agresif tipler olarak baş göstermeye başlamıştır. Egemen güç konumumdaki devleteler ise bu topluluklara şiddetle müdahale etmekte ve kendi toplumlarından uzak tutmaya çalışmaktadır. Muarız güç

konumundaki bu yeni insan tipi, kendini diğer toplumlara kabul ettirmek ve yeni yaşam tarzına ayak uydurmak için hem devletler hem de doğa koşullarıyla çatışma içindedir.

> Gama virüsü diğer birçok virüste olduğu gibi vücut sıvıları ile bulaşıyor da aslında. Ter, öksürük, hapşırma, cinsel ilişkiyle ve kan yoluyla… Örneğin taşıyıcı konumundaki birisi metroda tıkış tıkış bir vagon öksürdüğü zaman buna maruz kalan herkes virüsü kapıveriyordu. Ağzından çıkan bu zerrecikler saatlerce havada asılı kalabilir ve etkisini sürdürmeye devam ederdi. Bu açıdan bakıldığında halen Gama ile enfekte olmuş insanların sayılarının on milyonlarla sınırlı kalması ve bu sayının milyarla ölçülmüyor olması asıl mucizeydi (Ağanoğlu, 2019, s. 22).

Gama virüsünün bu kadar kolay yayılmasına karşın dünyada bu kadar az insanın enfekte olması doktorlar tarafından mucize olarak görülmektedir. Dünyada Değişenler'in sayısı gün geçtikçe artmakta ve seksen dört milyon civarına yaklaşmaktadır. Tıp dünyası aşı çalışmalarını hızlandırsa da hastalığın henüz ilacı bulunamamıştır. Son zamanlarda insanların bağışıklık sistemi bu virüse karşı tepki göstermekte ve enfekte olan insan sayısı azalmaktadır. Değişenler'e karşı devletler bir araya gelmekte ve yeni paktlar kurmaktadır.

> Irkçı kesimlerin özellikle son üç ayda Avrupa'da sesleri çok yükselmeye başlamıştı konu hakkında. Bunu spesifik olarak biliyordu çünkü 2078 senesi farklı ülkelerden bazı aşırı sağ partilerin birleşerek koalisyon oluşturduğu yıldı ve ilk açıklamaları bu görüşleri kapsıyordu. Değişenler ismi üstünde insan olmadıklarını ve değişikliklerini bu yüzden haklardan ve özgürlüklerden yararlanmalarını yasaklanması gerektiğini savunuyorlardı. Oleg bu sağcı kesimlere karşı hep nefret beslemişti ve bu tavrı gün geçtikçe daha da katmerleşiyordu (Ağanoğlu, 2019, s. 24).

Değişenler üzerinde tüm toplumların ve devletlerin baskısı artmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler ve çeşitli kuruluşlar, bu konuda çalışmalar başlatmışlardır. Aşırı sağ partiler, birleşerek Değişenler ile ilgili sert tedbirlerin uygulanması gerektiğini söylemektedirler. Bu durum hem devletler hem de Değişenler için birçok olumsuzluğu içinde barındıran distopik bir durumdur. Bununla birlikte insanların bu hastalıktan korunmak için hayatlarında kısıtlamalara gidilmesi de zorlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Devletler ile Değişenler arasındaki bu çatışma, her iki tarafı da zor duruma düşürmektedir. Süper güçlerin bu duruma müdahale edip bir soykırıma gitmesi, muhtemel planlardan biri haline gelmiştir. Değişenler, aşırı sağ görüşlü partiler ve ırkçı söylemler ile mücadele edecek alanı bulmadığı için silahlanmakta ve kendini

korumanın yollarını aramaktadır. Oleg'in de Değişenler gibi devletlere karşı çıkarak devrimci bir düşünceyi yansıtması, dikkat çekicidir. Yazar, roman kahramanları aracılığıyla sağcı görüşe karşı olduğunu ve Marksist yaşam tarzını benimsediğini birçok yerde tekrar etmiştir. Zira yazar, egemen güç olarak gördüğü karşıt düşünceye bir roman kurgusu aracılıyla karşı çıkmakta ve kendi görüşünü öne sürmektedir. Bu durumda anlatıcı konumundaki yazar; eseriyle, roman kişisi Oleg düşünceleriyle bu düşünceyi altüst etmenin yollarını aramaktadır.

> "Kurtlar genellikle yalnız avlanan hayvanlardır. Gama virüsü onların beyinlerini farklı yönlerde etkilemiş olabilir. Birlikte hareket ediyor olmaları muhtemel. Adeta bir çete gibi dedi" Oleg. "Klonlaşmış kurtlar hayvanat bahçesinden kaçıyor, virüse maruz kalıyorlar, diğer kurtlara virüs bulaştırıyorlar, hep birlikte sürü halinde insanlara saldırmaya başlıyorlar ve bunun beş yıllık geçmişi var doğru mu anlamışım" diye sordu Vasili (Ağanoğlu, 2019, s. 63).

Gama virüsünün etkileri, hayvanlar arasında çok daha farklı şekilde oluşmaya başlamıştır. Özellikle kurtlarda bu virüs, saldırganlık duygularını artırmış ve insanlar gibi komün bir hayat tarzı yaşamalarına neden olmuştur. Kasabalarda ne kadar canlı hayvan var ise kurtlar tarafından parçalanmış ve kasabadaki çocuklar kurt saldırısına uğramaya başlamıştır. Bu saldırılardan halkı korumak için halk tarafından paralı korucular tutulmakta ve yeni bir iş sektörü ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yerel halk, bu tür olayların meydana gelmesini insanoğlunun tabiata karşı haddini aşmasına bağlamaktadır. "Tabiat anayı rahatsız ettiler, onu yaraladılar. Şimdi ana insanlardan öç alıyor. Evet gençler bence böyle diye devam etti." (Ağanoğlu, 2019, s. 71).

Gama virüsünün diğer canlılara da bulaşması, insan hayatını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Özellikle kurtların hem insanlara hem de diğer hayvanlara saldırması, distopik bir durum oluşturmaktadır. "Eğer böyle giderse şehirlerde yaşamak zorlaşacaktır. İtalya'nın güneyinde fare istilasından dolayı kasabaların boşaltıldığını okumuştum haberlerde." (Ağanoğlu, 2019, s.74). Romanda, insanoğlunun doğanın dengesini bozması sonucu hayvanların şehirleri istila etmesi, distopik bir unsur olarak anlatılmaktadır. Bir masalı anımsatan bu durum, dünyanın birçok ülkesinde de görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte bu distopik durum hem devletler hem de toplum tarafından kötü bir şekilde kullanılmıştır. Zira XXI. yüzyılda devletlerin otoritesi tartışılırken böyle bir olayın ortaya çıkması, özellikle sağ görüşlü iktidarları

güçlendirmiştir. Bununla birlikte toplumun güvenlik hassasiyetinin artmasıyla özel koruculuk sistemi ilgi odağı haline gelmiştir.

Marksist distopik romanlarda salgın genellikle totaliter rejimlerin yanlış uygulamaları üzerinden anlatılmıştır. Bu romanda salgın konusu; iklim krizi ve küresel ısınma, virüslerin kombinasyonu, saldırgan çeteler ve ölümler, hapis cezaları ve anarşinin yayılması gibi unsurla birlikte ele alınmıştır. Marksist anlayışı benimseyen Oleg, toplumdaki eşitsizlikleri ve yanlış uygulamaları eleştirmektedir. Yine Oleg, totaliter rejimi uygulayan sağ görüşlü ülkeleri ve Değişenler'e uygulanan baskı, tecrit, şiddet ve ölüm gibi durumları tenkit etmektedir. Tüm dünyada sınıfsal farklılıkların derinleşmesi ve çatışmaların artması, toplumlarda huzursuzluğa neden olmuştur. Marksist anlayışı benimseyen Oleg ve yazar, Değişenler'in yaşadığı komün topluluğuna dikkat çekmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda muarız yazarların olayları; sosyal, siyasi, kültürel bağlamda ele alarak sistem ve iktidar eleştirisi yapması odak noktalarından biridir. Bu kuram açısından romana bakıldığında egemen güç konumundaki devletler, iktidarını devam ettirmek için virüsün yayılmasına zemin hazırlamış ve aşının bulunmasını geciktirmiştir. Bu durumdan rahatsız olan halk ise Değişenler'in yaşam tarzına özenmiş ve anarşist ortamların bulunduğu bölgelere göç etmiştir. Bilim insanları ise bu iki erkin arsında kalıp halkın mücadelesini desteklemekle birlikte devlete Gama virüsü konusunda yardım etmektedir. Karşıt düşünceyi temsil eden halk da devletlerin baskılarından usanmış ve yeni bir yaşam tarzı olan kuralsızlığa yönelmiştir. Ayrıca halk, Değişenler gibi bir yaşam tarzı istediğini hükümetlerine bildirmeye başlamıştır. Yazar ise bu tür olayların sebebini totaliter sağ partilerin ülkeleri yönetmesine bağlamaktadır. Sağ iktidarların yeni kültürel kimlik oluşturmalarına karşı çıkan yazar, komün şeklinde alternatif bir toplum düzenini okuyucuya önermektedir. Ayrıca yazar, siyasi iktidarın karşısında olanları bu şekilde, toplumsal bir mücadeleye davet etmekte ve onlara kültürel bir alan açmaya çalışmaktadır.

Yüksek Doz Çürüyüş: Corpus Mentis, Değişenler adlı distopik romanlarda salgın hastalıklar; baskı ile halkı kontrol etme, kutsal değerleri hafife alma, sınıflar arası çatışmayı körükleme, farklı zihniyetleri ortadan kaldırma gibi işlevlerde kullanılmıştır.

Yine bu romanlarda da salgın konusu; iklim krizi ve küresel ısınma, virüslerin kombinasyonu, saldırgan çeteler ve ölümler, hapis cezaları ve anarşinin yayılması gibi unsurla birlikte ele alınmıştır. Kimi romanlarda devlet-halk çatışmasından doğan bu salgınlar, yaratıklarla insanlar arasında yeni bir kast sisteminin doğmasına neden olmuştur. Distopik romanlara özgü baskı, alı koyma, şiddet, ölüm gibi unsurlar bu romanlarda salgın konusu etrafında şekillenmiştir. Virüs nedeniyle istemediği bedenlere hapsolma, zombileşen insanların birbirini parçalayarak hayatta kalması, yaratıkların alıkonulması, geri dönüşenlerin uyguladıkları şiddet ve cinayetler distopik bir atmosferde gerçekleşmektedir. Yine bu distopik toplumlarda açlık ve yoksulluk, sosyal eşitsizlik ve adaletin yok olması Marksist anlayış içinde alınmıştır. Yazarlar, Marksist anlayışla ele aldığı salgın konulu distopik romanlarda yeni bir dünya düzeni kurma ve var olan düzeni yıkma politikaları izlemektedir. Yazarların salgın konusunu işlerken toplumsal, ekonomik ve tarihsel bağlamda güç ilişkilerine değinmeleri kültürel materyalist okumalara zemin hazırlamaktadır. Salgın temalı distopik romanlarda salgının ortaya çıkış nedenleri ve yayılma biçimlerinin ekonomik, çevresel, toplumsal yapı, ideoloji ve sınıfsal eşitsizliklerle nasıl bir bağlantı içinde olduğu bu üç kuramla tespit edilmektedir.

Yüksek Doz Çürüyüş: Corpus Mentis (2019), *Değişenler* adlı distopik romanlarda yazarların egemen gücü eleştirmek için imge, sembolik dil ve ironilerden yararlandığı görülmüştür. Karşıt düşüncenin yanında alan bu yazaralar, bu şekilde mevcut siyasi düzeni yıkmak ve kendi düşüncesine ait bir toplum tasarlama gayreti içine girmişlerdir. İktidar; hegemonya, medya, sanat, sınıf çatışmaları, teknoloji ve salgın odaklı Marksist distopik romanlarda totaliter rejimlerin ve diktatörlerin toplumları; gözetleme, tehdit, baskı, tecrit, alıkoyma, şiddet ve ölümle toplumları yönettikleri görülmüştür. Marksist distopik romanlara özgü baskı, sömürü, toplumsal eşitsizlikler, yabancılaşma, sınıf mücadelesi gibi sorunlar işlenmiştir. Marksist anlayışa bağlı bu yazarlar, yeni bir toplum tasarlama düşüncesiyle siyasi bir taraf olarak siyasi iktidarı eleştirmektedir. Kültürel materyalist okumalar ekseninde Marksist bir toplum tasarlama düşüncesiyle hareket eden yazarların bunu nasıl ve hangi amaçla yaptığı ortaya çıkarılmıştır. Yine Kültürel materyalist okumalarda aykırı düşünce; semboller, imgeler ve kurgu dünyasının dışına çıkan anımsatmalar vasıtasıyla iktidarı eleştirmiş ve egemen gücü zayıflatma çabası içine girmiştir. Halka umut ve direniş aşılamak isteyen Marksist

yazarlar, bu şekilde karşıt düşünceyi ön plana çıkarmış ve siyasi iktidarı her alanda yenilgiye uğratmak istemiştir.

4.2 Distopik-Psikanalitik Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi

Psikanalitik kuramla edebî eserler yorumlandığında anlatıcının, eserin, kahramanın hatta okuyucunun bilinçaltına inilerek daha derin okumalar yapılabilmektedir. Bu alanda ilk çalışmaları yapan Freud, edebî eseri analiz ederken; id, ego, süper ego, rüya, Oedipus kompleksi gibi kavramlardan yararlanmıştır. Jung ise dört arketip üzerinden değerlendirmelerde bulunmuş, ilk örneklere ulaşmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Fransız düşünür Lacan, psikanalitik sorgulamaları dil üzerinde yapmıştır. Althusser ise psikanalitik incelemelerini toplumsal konular ekseninde yaparak Marksist ideolojiyi ön plana çıkarmıştır.

> Yalnızca bilinçdışının "metnini okumakla" yetinmeyip metnin üretildiği süreçleri, rüya-çalışmasını araştırır. Böyle bir inceleme içinde, özellikle rüya metnindeki "semptomatik" bölgeler üzerinde metnin oluşumunda etkili olan "örtük içerik" ya da bilinçdışı dürtülere ulaşabilmemizi sağlayan çarpıtmalar, belirsizlikler, eksiklikler ve atlamalar üzerinde durur. Edebiyat eleştirisi de Lawrence'in romanında gördüğümüz gibi benzer bir araştırma yapılabilir: Eleştiri anlatıdaki atlamaları, muğlakları ve yoğunlaşma noktalarını (söyleyemeyen kelimeleri, çok sık tekrar eden kelimeleri, dil dil sürçmelerini, kekemeleri) gözleyerek ikinci gözden geçirmenin katmanları arasında gezebilir, tıpkı bilinçdışı istek gibi, eserin hem gizlediği hem de ortaya çıkardı "altmetni" araştırabilir. Başka bir deyişle, yalnızca metni söyledikleri ile değil nasıl işlediği ile de ilgilenebilir (Eagleton, 1985, s. 112-114).

Toplumu ve bireyi şekillendiren kültür, bazı düşünürler tarafından psikanalitik değerlendirmelerde kullanılmıştır. Bu şekilde bireyin benlik aşamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan kültürü taşıyan ve birleştiren dil ise toplumu yeniden oluşturmada ve dönüştürmede önemli bir yere sahiptir. Dilin birey ve toplum tarafından her türlü kullanımı, dil sürçmeleri, dilin muğlaklıkları gibi unsurlar psikanalitik yorumlamalarda kullanılmaktadır. Dilin metaforik yapısı ile rüyalar arasında ilişki kuran kimi düşünürler, rüyaları dille açıklamaya çalışmaktadır. Bunla birlikte dili kullanarak oluşturulan edebî eserler, kültürel materyalist okumalarda da önemli bir yere sahiptir. Kültürel materyalizm ve psikanalizm kuramıyla edebî eserlere bakıldığında, egemen gücün ve karşıt düşüncenin görüşleri alt metinlerde; metaforik ve baskıcı dil, rüya, hafıza kaybı, unutkanlık, haz, doyum, cinsellik gibi kavramlarla

görünmektedir. Bu amaçla *Topaç, Sessizlik Kuleleri-2084-, Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet, Çok Çağı* adlı eserler, bu doğrultuda incelenecektir.

Gülayşe Koçak'ın 2002 yılında kaleme aldığı *Topaç* adlı romanın daha önce özeti verildiğinden burada kısaca değinilecek ve daha sonra yorumlamaya geçilecektir. Eserde, roman kişilerinin ülkedeki iktidarın baskılayıcı ve yanlış politikaları sonucu ülkeyi terk etmesi ve bu kişilerin geçmişiyle hesaplaşması üzerinde durulmaktadır. Kişilik bozukluğu içindeki bazı roman kişileri, siyasi otoritenin ve toplumun yanlış anlamaları sonucu intihar seçeneğini kullanmaktadır. Melisettö adlı kadın roman kişisi de bu seçeneği kullanıp kendini hastaneden aşağı atmak isterken görevliler tarafından yakalanıp durdurulmuştur. Ebrar adlı roman kişisi ise daha önce birlikte kaldıkları ülkede yaşadıkları zorlukları anlatarak Melisettö adlı kişiyi tedavi etmeye çalışmaktadır. Bu iki roman kişisi; ülkeyi terk etme sebeplerini, yarım bıraktıkları aşklarını, medya ve kurumlardaki yozlaşmaları, iktidarın baskıcı politikalarını, teknolojinin olumsuz yanlarını ve içinde yaşadıkları psikolojik durumları distopik bir hava içinde birbirlerine anlatmaktadırlar.

> Bütün sabahı uyuyarak geçirmişim. Nereden çıktıysa kalkanmaya başlamadan evvelki dönemde sık sık gördüğüm o klasik rüyayı gördüm yine: Bir damla sesiyle başlıyor her şey sonra gerçek bitkilerle dolu yemyeşil, yani gerçekten canlı yemyeşil bir bahçede bir çeşme beliriyor, şıp şıp damlayan. Üstüne atlıyorum kapatmak için besbelli gözden kaçmış bir çeşme üzerinde ne sayaç var ne de keyifli kemer. Fakat sıkıştırmak için elimi vanaya atmamla birlikte çeşme şarr diye akmaya başlıyor! Malkım! Adını telaffuz etmeye dilim varmıyor; zaten topu iki harfi var, biri dumura uğramış: Su! Canım sular! (Koçak, 2016, s. 153).

Evrupistan'da her şeyin kısıtlı olduğu bir ülkede yaşayan Melisettö adlı roman kişisi, rüyalarında eski günleri hatırlamakta ve su ile ilgili rüyalar görerek mutlu olmaya çalışmaktadır. Freud, rüyaların oluşmasında günlük hayatta yaşananların ve kişinin benliğinin etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Melisettö adlı roman kişisi, su kıtlığı yaşanan bu ülkede çok zor şartlarda hayatını devam ettirmekte ve kişilik bölünmesi yaşamaktadır. "Jung'un rüyalara ilgisi çocukluk yıllarına dayanır. Jung çocukluğunun gizemli ve korku uyandıran tecrübelerle geçtiğini ve bu konuda rüyaların önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Hayatının diğer evrelerindeki yaşantılarıyla çocukluk rüyaları arasında bağlantı kurar." (Bahadır, 2007, s. 34). Yine roman kişisinin yaşadığı bellek bölünmesi ve hayatındaki kısıtlamalar rüyalarına yansımıştır. Bu ülkedeki insanların ilaçlar yardımıyla geçmişini unuttuğu ve yaşadığı

zorluklar distopik bir durum oluşturmaktadır. Psikanalitik açıdan eserelere bakıldığında insanın yaşadığı zorluklar ve kısıtlamalar imgeler yardımıyla rüyada görülmektedir.

Topluma uyum sağlamayan bireylerin önce ilaçlar yardımıyla geçmişleri silinir, sonrada bazı tedaviler ile rüyalarına müdahale edilir. Bu şekilde intihara meyilli ya da topluma yabancı bireyler, sitemin içinde tedavi edilir. Devrimci konumdaki bireyler, tedaviyi kabul etmediklerinde zorla evlerinden alınmakta ve sağaltım merkezlerine gönderilerek kişilik yüklemesi yapılmaktadır. Kişiye bazen isteğine göre bazen de istem dışı şekilde kişilikler verilerek bireylere bilmedikleri bir kişilik ile yaşamaları sunulmaktadır. Yazar, bu şekilde mevcut dünya düzeninde yabancılaşmış bireyleri desteklemekte ve egemen güç konumundaki yönetime karşı çıkmaktadır. Bunu yaparken de postmodernizmin kutsal değerleri alaya veya hafife alma özelliğinden yararlanmaktadır. Allah kelimesini "Malkım" ifadesi ile değiştiren yazar, muarız anlayışını ve dünya görüşünü bu şekilde empoze etmektedir. Yazar, mevcut zihniyeti hem eleştirmekte hem de ona ait kavramları da değiştirmeye çalışmaktadır.

> Bundan sonra her şey normale dönecek ha Ebrar? Empati Kursları'ndan gerçekten bir şeyler öğrenir miyiz, dersin? Biliyor musun, ben normal değilim artık. Lafönj sayesinde, benliğimin sadece bir bölümünü koruyabildim; diğer yarısı, o hayvan parçalanışını seyreder hale gelmişti. Ah…Kâinatta Dünya, bütün acıların en yoğunlaştığı mekân olmalı herhalde. Gözü çıkarılan, kulağı kesilen her kedinin şişlenen her köpek acısı…Ne dersin Ebrar, bunca acı yaşamış ve yaşatmış olan bir toplum, hissetmeyi tekrar öğrenebilir mi? Ya sevmeyi? (Koçak, 2016, s. 203).

Melisettö, yaşanan dünyadaki toplumsal değerlerin altüst olmasından dolayı kendine ve yaşadığı topluma yabancılaşmaktadır. Birden fazla benlik kullan Melisettö, bu şekilde ayakta durmaktadır. Diğer yandan romanda, göze ve kulağa takılan teknolojik cihazlar yardımıyla toplumdaki çirkinlikler sistem tarafından sansür edilmektedir. Verilen cihazları kullanmayıp toplumu doğal olarak gören ve duyanlar, zorunlu Empati Kursları'na alınmaktadır. Distopya edebiyatında kötü gelecek tasavvurunda görülen baskılama, zorlama, kontrol altına alma eylemleri bu romanda da önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca roman kişilerinin psikolojik sorunlar yaşaması ve sistemin bunu kullanarak toplumu dizayn etmesi bir başka distopik durumdur. Psikanalitik açıdan esere bakıldığında kişilik bölünmesi yaşayarak hayatta kalmaya çalışan roman kişilerinin kendi ve toplumla mücadelesi bir başka sorundur. Dissosiyasyon olarak

geçen çoklu kişilik bozukluğu, roman kişilerinin tamamında bulunmaktadır. Amerikan Psikiyatri Birliği DSM-5'de dissosiyatif bozuklukları şöyle tanımlanmıştır: "Dissosiyasyon; bilinç, bellek, kimlik ya da çevresel algının entegre olmuş işlevlerinin kopmasıdır. Bilincin bütünleşmiş işlevlerinde, bellek, kimlik veya çevrenin algılanmasında bozukluk olması durumu olarak da ifade edilmektedir. Dissosiyasyon, ani ya da aşamalı başlayabilmekte, geçici veya kronik olabilmektedir." (APA, 2013). Roman kişilerinin bu sorun ile başa çıkmasının yolu geçmişi ile hesaplaşması olarak gösterilmektedir. Çocukluk travmaları özellikle Melisettö de bu tür rahatsızlıkların derinleşmesine neden olmuştur. Eserde, Evrupistan adlı ülkede birçok insan bu rahatsızlığı yaşamakta ve bir kısmı da intihar yolunu seçmektedir. Roman kişisi Melisettö de intiharı denemiş, hastanede Ebrar adlı kişinin yardımıyla bu rahatsızlıktan kurtulabilmiştir.

> Dün gece seni gördüm rüyamda: Sokakta yürüyordum, derken bir şeyler beni kovalamaya başladı. Gözle görülmez korkunç bir şeydi beni kovalayan. Hatta... Görünmez bir robottu galiba. Ben de kaçmaya çalışıyordum ama bir süre sonra ayakkabılarım o kadar ağırlaştı ki koşamaz hale geldim. Derken uzakta seni görüyorum. Bana yardım edeceğini sanıyor ve hayalimde sıcaklığını seveceğini canlandırıyorum. Oysa yanına vardığımda senin de sana, yani Ebrar'a benzeyen kurmalı bir oyuncak, bir robot olduğunu fark ediyorum. Robot birden eliyle çükünü tutuyor ve çük büyüyerek bir kılıca dönüşüyor. Robot kılıcı-çükünü- kafama savuruyor beni boydan boya ikiye ayırıyor. Ben, ikiye bölünmenin dehşet anında yaşadığım bu olayı negatif izdüşümünü zamansal olarak ters akış şeklini görüyorum: İkiye ayrılmış ben'in ters kılıç darbesiyle tek hale gelişini, robotun tekrar sen-Ebrar- haline dönüşünü (Koçak, 2016, s. 207).

Melisettö, benliği ile mücadele etmekte ve benliğinden kurtulmak için sürekli Ebrar adlı kişi ile konuşmaktadır. Rüyasında Ebar'ı bir robot olarak gören ve onun cinsel uzvu ile benliğinin parçalandığını gören Melisettö, bu imgelerin altında aslında benliğinden kurtulmaya başlamıştır. Yazar, kişilik bölünmesi yaşayan Melisettö'ye bu tür rüyalar görmesini sağlayarak roman kişisinin diğer benliğinden kurtulmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan roman kişilerine bu tür ağır travmalar yaşatan yazar, dönemin egemen anlayışına ve zihniyetine karşı çıkmaktadır.

Baskı, kısıtlama, sansür, tecrit, rüyalara müdahale, kabuslar ve kişilik bölünmeleri yaşayan roman kişileri, bu distopik durumdan çıkış yolları aramaktadır. Yazar, böyle bir distopik ortam yaratarak egemen gücü; sosyal, siyasi ve kültürel anlamda eleştirmek istemektedir. Kültürel materyalist okumaların odak noktası olan bu tür eleştiriler, distopik unsurların yoğun olduğu eserlerde daha net ortaya çıkmaktadır. Bu

distopik ortamda psikolojik sorunlar yaşayan roman kişileri; rüya, kâbus, intihar gibi olumsuz durumları sembolik dil ve imgelerle göstermektedir. Kültürel materyalist okumalarda dilde kullanılan semboller ve imajlar önemli bir yere sahiptir. Melisettö'nün rüyaları, yaşadığı kişilik bölünmesi ve intihar meyilli tutumu bu açıdan incelendiğinde, egemen gücün baskılayıcı uygulamaları bunun nedeni olarak gösterilmektedir. Totaliter rejimlerde toplumsal ve kültürel yapıların bireyler üzerindeki etkilerini inceleyip bu yapıların nasıl değiştirilebileceğine odaklanan kültürel materyalizm, eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Bu açıdan esere bakıldığında çocukluk travmaları yaşayan karşı çıkan ses durumundaki roman kahramanları çoklu kişilik bölünmesi ile karşı karşıya gelmektedir. Egemen güç konumundaki hükümet, ülkenin aykırı düşünen insanlarını; psikolojik ve fiziksel şiddet ile kontrol altına alamaya çalışmakta ve bazılarının da ülkeyi terk elemesine neden olmaktadır. Karşıt düşünceyi temsil eden yazar, iktidara ait tüm unsurlara karşı durmakta ve postmodernizmin imkânlarından da yararlanarak egemen düşünceyi eleştirmektedir. Romanda, aykırı düşüncenin baskılandığını ve dışlandığını söyleyen roman kişileri, çare olarak Evrupistan adlı ülkeye gitmiştir. Evrupistan'da birçok sorun ile yaşamaya çalışan roman kişileri, bunun sorumlusu olarak doğduğu ülkeyi göstermektedirler. Yazar, totaliter yönetimin yanlış politikalarını distopik bir romanla eleştirmekte ve aleyhtar düşünceye yer açarak kendi zihniyetine uygun yeni bir dünya tasarlamaktadır.

Kaan Arslanoğlu'nun 2007 yılında kaleme aldığı *Sessizlik Kuleleri -2084-* romanı, bilim kurgu ve distopik gelecek tasavvurundan bahseden bir eserdir. Romanda olay örgüsü, düz bir çizgi üzerinde ilerlemekte ve zaman zaman geçmiş-şimdi- gelecek gibi zaman dönemlerine de geçiş yapmaktadır. Yedi bölümden oluşan roman, bu bölümlerin altında 42 Bap'tan meydana gelmektedir. Büyük Tufan'dan sonra insanların yaşadığı yeni sistem anlatılmaktadır. Bir çocuğun 5 yaşındayken ailesinden alınıp sisteme uyum sağlayabilecek bir denetmen olarak görevlendirilmesi öncesi ve sonrası hayatı ele alınmaktadır.

Bu distopik eserde insanların, kimliklerinin, deneyimlerinin, düşlerinin, anılarının, duygularının değiştirilebildiği yapay bir düzen anlatılmaktadır. *1984* adlı romana da göndermelerde bulunan eser, 100 yıl sonra dünyada meydana gelen değişiklikleri

anlatmaya çalışmaktadır. Bu dönemde insan hafızası, sistem tarafından kayıt altına alınabilmekte hatta silinebilmektedir. Anlatıcı konumundaki Adam adlı kişi, bilgisayar işletici ile karşılaşmasıyla hayatı değişmeye başlar. Romanda kahraman-anlatıcının gördüğü rüyalar, başkalarının hafızalarında yaptığı seyahatler, kehanetler önemli bir yer etmektedir. Eserin ilk bölümlerinde roman kahramanının rüyasında gördüğü kesik başlı insan motifi, sıkça okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Bunula birlikte eserde insanların kişiliklerini ve kimliklerini kaybetmesi de arka fonda verilmektedir. Ayrıca tüm insanların sıradan, düzgün ve güzel oluşu vurgulanırken dışkılama eyleminin cihazlar yardımıyla yapılması da romanda eleştirilmektedir. Eserde İnsan Hakları Yasası yerine Vatandaşlık Yasası'nın olması da ironik bir durumdur. Eserde; Thomas, Adam, Kürt Reşo, Konklav üyeleri, roman kahramanın oğlu Danny, okul müdürü, Chris, Başkan ve diğer iş arkadaşları roman kahramanın etrafında şekillenmektedir.

Anlatıcının hayatı, Adam adlı kişinin ölümüyle olumsuz bir şekilde değişmeye başlamaktadır. Bir taraftan konsey için araştırmalar yapan anlatıcı, diğer taraftan da kendi içinde buhran yaşamaktadır. Adam adlı kişinin ölümü ile ilgili araştırma yapmak isteyen anlatıcı, Thomas adlı arkadaşı ile birlikte bir yolculuğa çıkar. Bu yolculukta B sınıfı devletlerdeki geri kalmışlığı gören anlatıcı, araştırmasını daha da derinleştirir. Bu bölgede şüphelendiğim Kürt Reşo adlı kişinin bilinçaltına doğru bir yolculuk yapar. Bu yolculukta ilk uygarlıklara, Mezopotamya'daki eski uygarlıklara kadar ilerler ve Büyük Tufan'dan önce neler yaşandığını öğrenmeye çalışır. İncelmelerini tamamlayıp ülkesine döndüğünde işlerin iyice karıştığını görür. Kendisi ile birlikte 12 kişinin ölen Adam adlı kişiden virüs kaptığı düşünülür. Bundan ötürü kendisi sürekli kontrol altında tutulur. Diğerleri ise karantinaya alınır. Bu sorunu çözmek amacıyla Konklav üyelerinden yardım almaya çalışır. Adam'ın ölümünden sonra düğüm çözülmesi için toplanan Konklav üyeleri; Nietzsche'den Einstein'a, Zerdüş'e kadar birçok düşünürü içinde barındırmaktadır. Sınıfsal farklılıklardan bahsedildiği romanda ülkeler iki sınıftan oluşmaktadır. A sınıfı devletler gelişmiş iken B sınıfı devletler zihinsel olarak 50 yıl geriden takip etmektedir.

Romanda büyük felaketten bahsedilir ve büyük felaketin getirdiği çevresel ve teknolojik sorunlar üzerinde sıkça durulmaktadır. Roman içinde yine mekânlar arası geçişler, teknolojik aletler yardımıyla yapılmaktadır. Yine eserde uzak geçmişe

yolculuklar yapılmaktadır. Roman içerisinde insanlar sistem tarafından kontrol edilmekte, sistem dışına çıkanlar ise öldürülmektedir. Eserin sonuna doğru anlatıcı, böyle bir tehlike ile karşı karşıyadır. Ulu Çoban denilen ülkenin yöneticisi ile yaptığı görüşmeden yeni bir şey öğrenen anlatıcı, yeniden Chris'in zihnine girerek araştırma yapar. Bu araştırma sonucunda, sistemin insanların vücutlarına bir çip takıp onları kontrol ettiğini öğrenir. Kendi vücudundan bu çipleri çıkarıp bulunduğu binadan uzaklaşır. Bu arada Chris nükleer fırında yok edilmiştir. Thomas'ın bir ajan olduğunu ve Büyükelçi ile görüştüğünü gören anlatıcı, şehirden ayrılarak göle inmesiyle yeni bir direnişin kıvılcımını ateşlemektedir.

> Ve karşımdaydı. Kayıtları az önce izlemiş, incelemiştim. Yanılmamışım, bugüne dek hiç rastlaşmamışız. En azından maskesiz kişiliklerimizle. Suratındaki umursamaz sakinlik ve belli belirsiz muzip ifade daha girerken hafifçe kaygılandırmıştı beni. Epey zamandır neredeyse bir yüzer uzman idim. Kuruntu sayılmaz yeteneğim bazı testlerle de kanıtlanmıştı. Belli bir düzeyin üstünde seziş gücüne ulaşmıştım ki bakışlardaki büyük çizgilerindeki türlü derin anlama, onlara ispatı mümkün usullere maddenin masasına yatırmadan eriyordum. Yüzlerden karaktere süzülüyordum. Çok farklıysa kişilik, çanlar çalardı kulelerimde benim için, tüm beşeriyet için (Arslanoğlu, 2007, s. 7).

Distopik romanlarda kullanıla baskı, alıkoyma, şiddet gibi eylemler bu eserde insanların zihinlerine girilerek yapılmaktadır. Bireylerin hafızları kimi zaman kontrol edilmekte ve kimi zaman da bu kişiler egemen güç tarafından yok edilmektedir. Bununla birlikte rüyalar ve hafıza kullanılarak zaman içinde yolcuk yapılmakta ve sistem tarafından tüm insanlar kontrol altına alınmaktadır. Adam adlı kişinin ölümü ve ardındaki sır perdesini araştıran anlatıcı, mekân ve zaman arasında geçişler yapmakta ve rüyalarda gezinerek insanların geçmişini araştırabilmektedir. Diğer yandan insanların maskesiz hallerini görebilmekte ve insanların fiziğinden yola çıkarak onların karakteri hakkında çıkarımlarda bulunabilmektedir. Bununla birlikte intihara meyilli olan kişileri tespit edip onların geçmişiyle ilgili sorunları çözebilmektedir. Sorunlarını çözemeyen bireyler, sistem tarafından ölüm ile cezalandırılmaktadır. İnsanlar, günlük hayatta maskeleriyle dolaşmakta ve kimlik bunalımına girmektedir.

> Jung, eski çağ aktörlerinin oynadıkları rolü belirtmek amacıyla giydikleri maskenin adı olan "persona" sözcüğünü bu arketipi isimlendirmek için kullanır. İnsanlar, içinde bulundukları koşulların kendilerinden beklediği özelliklere uyma davranışını göstermektedir. Başarılı olmak için bu şekilde davranmak bir gerekliliktir. Güçlü ve enerjik görünmeye çalışan bir iş adamı, zekasını kullanarak mesleğini yürütmeye çalışan kişi buna örnek gösterilebilir. Persona, insanın dünya ile ilişkilerini yürütmeye yarayan bir gerekliliktir. Persona geliştirmeyi başaramayan insanlar; dünyadaki yerlerini bulmakta zorluk çekme eğilimi içerisinde olan kaba ve huzursuz kişilerdir. İnsanın,

> kendisini oynadığı rolle özdeşleştirmesinin oluşturabileceği problemler de insan yaşamında bir tehlike olarak hep vardır (Fordham, 1997, s. 58-61).

Bu yeni kurulan sistemde, bireylerin maskesiz olarak dolaşmaları büyük sorun oluşturmaktadır. Zira bu kişiler, intihar meyli içinde olduğundan kişiye ve topluma zarar verebilmektedir. Anlatıcı, bu tür vakaları düzetmekle görevli bir sistem memurudur. İnsanların geçmişlerine ve rüyalarına sistemin izinsiz bir şekilde grip müdahale etmesi, distopik bir durum oluşturmaktadır. Ayrıca psikanalitik biliminden yararlanan sitem, halkı kontrol etmek amacıyla birçok teknolojik unsuru kullanmaktadır.

Egemen güç konumundaki sistem; insanları kontrol etmek ve öldürmek için psikoloji biliminin yöntemlerinden faydalanmaktadır. Maskesiz dolaşan muarız durumundaki bireyler, tedavi bahanesi ile psikolojik hastalıklara sürüklenmekte ve intihara yönlendirilmektedir. Distopik romanlara özgü bu durumlar, aleyhtar kesimi merkeze almaktadır. Kültürel materyalist okumalarda sosyal, siyasi ve ekonomik bağlamda aykırı düşünen kesimin karşı duruşu önemlidir. Bu açıdan bakıldığında anlatıcı önceleri sistemin bir parçası iken zamanla sisteme karşı çıkmış ve derisinin altındaki çipten kurtulmuştur. Yazar, ütopik ve distopik unsurları içinde barındıran bu roman ile zihin kontrolüne karşı çıkmakta ve var olan mevcut sisteme karşı sanatıyla yeni bir alan oluşturmaktadır.

> Gelişmeler gerçekten kaygı vericiydi. Chris'in incelemeleri büyük bir hızla yürütülmüş ve tüm sonuçlar toplanmıştı. Adam'ın hafızasının en önemli noktalarında büyük boşluklar saptanmıştı. Daha kötüsü onun da genetik çekirdek hafızası tümden silinmişti. Oradan hiçbir arketipe, melezinin kaynağı ile ilgili hiçbir ipucuna ulaşma olanağı bulunmuyordu. Bu tür bir silinme ile ilk kez yüz yüze geliyorduk ve ayrıca her ne yapılmış ve nasıl becerilmişse rastlantı eseri sayılmayacağı kuşkuya yer verilmeyecek ölçüde açıktı. İşlemin ne yöntemle ne derece doğal ne derece yapay usullerle kotarıldığını da bilmiyorduk. Şimdiki teknoloji ile yakın zamanda gizli çözmemiz imkansızdı. Çaresizliğimiz büyük ölçüde tescillenmişti. Chris'in derhal yok edilmesi gerekiyordu (Arsanlanoğlu, 2007, s. 81-82).

Chris'in Adam'ı öldürüp virüs bulaştırmasıyla anlatıcı, sessizlik kulelerinden geçmişe giderek araştırmaları derinleştirmiştir. Rüya ve düşler yardımıyla bu sorununu çözmeye çalışan anlatıcı, insanlık tarihinin köklerine kadar inmeyi başarmıştır. 2084 yılında sistemin insanların beynini ele geçirmesi ile insani özellikler gösteren kişilerin hafızası silinmiş ve duygusuz insanlar ortaya çıkarılmıştır. Chris'in temas ettiği on üç kişinin hafızası silinmiş ve Chris kötü karabasanlar görmeye başlamıştır. Bu sorunu

çözmek isteyen anlatıcı, derisi altındaki çipi çıkarak sitemden kaçmıştır. Diğer on üç kişi ise nükleer kazanlarda yakılarak yok edilmiştir.

Distopik edebiyata ait baskılayıcı ve zorlayıcı hayat koşulları burada teknoloji yardımı ile yapılmıştır. Bununla birlikte psikoloji bilimi bu yüzyılda çok ilerlemiş, insanların zihinleri kontrol altına alınmış, rüyaları ve geçmişleri ele geçirilerek kötü amaçlar için değiştirilmiştir. Psikanalitik incelemeler yapan anlatıcı, insanların kötü duygularını ortadan kaldırmaya çalışmış fakat düzeltemedikleri sistem tarafından yok edilmiştir. Sessizlik kuleleri denilen yerde özel cihazlar yardımıyla insanların geçmişi silinmekte ve sistemin ilerleyişi gözlemlenmektedir. Rüya kavramı, psikoloji biliminde birçok filozof tarafından incelenmiş ve üzerine yüzlerce kitap yazılmıştır. Freud, rüyalar konusunda çok kapsamlı çalışmalar yapan filozoflardan biridir. Rüyaları yorumlamak içinde kendince metotlar geliştirmiştir.

> Freud, rüyaları yorumlamak için deneysel metodu kullanarak, rüyanın iki türlü hazırlanış nedeninin olduğunu söyler. Ya normal olarak baskılanmış bir içtepi (bilinçsiz bir istek) biz uyurken Ego'nun egemenlik alanında sözünü geçirecek kadar güçlenmekte ya da uyanık yaşamdan arta kalan bir eğilim kapsamındaki bütün çatışan içtepileriyle düşünsel bir olay, biz uykudayken bilinçsiz bir içerikten destek görerek güçlülük kazanmaktadır. Yani rüyalar kaynağını ya Ego'dan ya da İd'den almaktadır (Freud, 2012, s. 102).

Anlatıcı, düş yardımı ile günlük olayları yorumlamaya çalışmaktadır. Düşler, özel cihazlar tarafından analiz edilmektedir. Bununla birlikte başka insanların düşlerine girilip onların rüyalarına da kontrol edilebilmektedir. Rüyaların hem günümüz hem geçmiş ile bağları düşünüldüğünde kişiyi anlama ve kontrol etmede büyük işlevi bulunmaktadır. Ayrıca rüyaların özünde kişinin bilinçaltının da etkisi olduğu unutulmamalıdır.

> Düşler böyleydi, işte aynen böyleydi. Uykum tümden kaçmıştı, daha fazla zorlamak anlamsız. Kalktım ana bilgisayarla iletişim kurdum. Düşler alanına girdim. Önce kesik başı, ardından ötekinin ayrıntılarını tarif ettim. Yazarak. Doğrudan bağlantıya göre pek ilkel bir yöntemdi elbet ama bir ön hazırlık hiç değilse. Bekledim. Basmakalıp olasılıklardan başka bir şey bildirmedi ekranda. Kehanet işareti, kehanet beklentisi. Felaket korkusu, felaket önsezi, tekinsiz sezgiler… (Arsanlanoğlu, 2007, s. 47).

Düşleri bilgisayar yöntemi ile yorumlayan anlatıcı, hastalarının geçmişlerine gidip incelmelerde bulunabilmektedir. Bununla birlikte rüyaların ya da düşlerin imge dünyasına hâkim olabilen sistem, bu şekilde bireylerin psikolojilerinde istediği değişikliği yapabilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile bireylerin rüyalarına

girilmekte ve suç potansiyeline sahip insanlar bu şeklide tespit edilmektedir. Diğer yandan sistem, kişilerin benliklerine ve hafızalarına virüs şeklinde düşünceler sokarak toplumu yönlendirebilmektedir.

Psikanalitik kuram çerçevesinde esere bakıldığında rüya, hafıza silme, geçmişe gitme gibi unsurlar bu romanda egemen güç tarafından baskılayıcı unsur olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan ele alındığında bu psikanalitik unsurlar, distopik edebiyatta da önemli bir yere sahiptir. Zira sistem; baskı, şiddet, tecrit, intihar, ölüm ve yok etme eylemlerini psikanalitik yöntemler kullanarak yapmaktadır. Muarız güç konumundaki insanlar, sistem tarafından hafızaları silinmekte sonrada yok edilmektedir. Bu durum karşısında karşıt düşünce, rüyalar yardımı ile iletişim kurmakta ve varlığını gösterecek alanı bulmak için karabasan tarzı rüyaları kullanmaktadır. İşte tam bu devrede ön plana çıkan kültürel materyalist okumalar, egemen güç konumundaki siyasi iktidarın açıklarını ortaya çıkaran aykırı düşünen kesimin düşüncelerini psikanalitik ve distopik açıdan ele almaktadır. Psikanalitik kuramda ön plana çıkan rüyalar, imajlar, hafız silme gibi unsurlar muhalif okumalar için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Kültürel materyalist okumalarda bu veriler; siyasi, sosyal ve kültürel bağlamda ele alınmakta ve karşıt düşüncenin görüşü meydana çıkarılmaktadır. Ayrıca sistem tarafından karabasan tarzı rüyaların düzenlenmesi ve kullanılması karşıt düşüncenin psikolojisini bozmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalarda yazarın siyasi niyeti de imajlar arasına gizlenmektedir. Yazar; rüya yorumları, kullanılan çipler, hafız silme gibi imajlar ile mevcut düşünce sisteminin arızalı olduğunu ve insanların kontrol altına alındığını düşünmektedir. Bu şekilde yazar, halkı uyarmakta ve totaliter rejimlere karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

Murat Gürsoy tarafından 2016 yılında yazılan *Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet* eseri, psikanalitik özellikler yansıtan distopik bir romandır. Romanda, psikanalizime ait birçok unsur kullanılmış ve bir bedenin birçok kişi tarafından isteyerek daha sonrada zorla kullanılması konu edinilmiştir. Öncelikle bu roman kısaca tanıtılıp özet bilgi verilecek daha sonra psikanalitik ait unsurlar ile distopya birlikte ele alınacak ve son olarak kültürel materyalizm ekseninde roman yorumlanacaktır.

Bu roman, kendi içinde üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler eserde önsöz, sonsöz ve ekler şeklinde sıralanmaktadır. Sanatçı ilk bölüm olan "önsöz" kısmında birçok yazarla ve roman kahramanı ile ilişki kurarak yazma serüvenine değinmiştir. Özellikle Borges ve Ahmet Hamdi'nin anne kavramı üzerinden yazma macerasını değinen yazar, metinlerarasılık kuramı ile birçok romana ve yazara atıfta bulunarak bir hesaplaşma içine girmektedir. Bu hesaplaşmada anlatıcı, yazarın deli olduğu üzerinde durmakta ve yazma cesareti üzerinde çıkarımlarda bulunmaktadır. Yine yazarın bir ayna olduğundan bahsederek zamanla kahramana dönüştüğünü söyleyen anlatıcı, romanın sarı bir postişlerden ortaya çıktığını öne sürerek bu bölümü tamamlamaktadır.

Yalnızlar için çok özel bir hizmet bölümünde ise matematik bölümünden erken emekli olmuş Mirat'ın, bir el ilanı üzerinden hayatının değişmesi üzerinde durulmaktadır. Emekliliğinin ilk gününde Mirat, senelerdir giydiği ceketini çöpe atıp yerine yeni bir ceket almış ve sokaklarda yürümeye başlamıştır. Bu yürüyüş esnasında bir delikanlının eline tutuşturduğu bir el ilanıyla karşılaşır. Bu ilanda yalnızların zihninde belli bir yer açılarak kişilerin yalnızlık duygusundan kurtulabileceği anlatılmaktadır. Mirat, Yalnızlar İçin Çok özel Bir Hizmet adlı ilanın adresine bakarak bilgi almaya karar verir. Bu el ilanın peşine düşen Mirat, JANUS şirketine başvurur. JANUS şirketi trafik kazasında yeni ölmüş 30 yaşındaki Esra adlı bir kadını, Mirat'ın zihnine yükler. Ölmüş bir kadının kendi zihnine kopyalanmasıyla birlikte Mirat'ın gözünün önüne bu kadının anıları gelmeye başlar. Bu arada bu hizmet için hiçbir ücret ödemeyeceği de söylenir. JANUS şirketindeki uzman kişi kendisine bir yüzük vererek isterse zihninde Esra'yı susturabileceğini söyler. Esra'nın zihni Mirat'a yüklendikten sonra Mirat, sadece Esra'nın anılarını hatırlamaya başlar. Mirat, Esra'nın bir anısını hatırlayarak onu bilinç düzeyine çıkarır ve bu şekilde Esra ile tanışır. Birlikte yemek yerler, gezerler hatta eğlenirler. Bu durumdan oldukça memnun olan Mirat, Esra'nın dediklerini yaparak iki kişilikte birlikte hareket eder. Bir rüya esnasında birlikte olurlar ve aralarında bir sevgi oluşur. Artık Mirat ve Esra'nın kişilikleri bütünleşmiştir. Mirat, Esra'nın isteklerine dayanamaz ve bir gün Esra'nın annesini ziyarete giderler. Mirat, Esra'nın öğretmeni olduğunu söyler ve başsağlığı diler. Esra'nın annesi bu kazadan Tuncay'ı sorumlu tutar ve Esra'nın da başı boşluğundan yakınır. Esra'nın içinde ağlamasıyla Mirat, evi terk eder. Esra, sürekli olarak Mirat'a Tuncay'ı görmeleri gerektiğini söyler. Bu ısrarlara dayanamayan Mirat, hastanede yoğun bakımda yatan Tuncay'ı görür. Tuncay'ın

bitkisel hayatta olduğunu öğrenirler. Kimsenin olmadığı bir zamanda Esra ve Mirat, Tuncay'ın fişini çekerek onu öldürürler. Esra'nın istekleri boyun eğen Mirat, bu sefer de JANUS firmasına gidip Tuncay'ı da zihnine kopyalanmasını ister. Şirket ilk başta buna karşı çıksa da daha sonra kabul eder. Tuncay'ın zihnini de Mirat'ın zihnine kopyalanmıştır. Tuncay'ın anılarının zihnine dökülmesi ile birlikte Mirat'ın zihninde bir incir ağacı belirmeye başlar. Bu incir ağacıyla birlikte Mirat'ın anıları yavaş yavaş silinir. Mirat'ta bazı değişiklikler olur. Önce kafasını kazıtır sonra motora binmeye başlar ve sabahları spor yapar. Bunula birlikte yemesine içmesine çok dikkat eden Mirat, bir anda gençleştiğini hisseder. Olaylara artık Tuncay ve Esra'nın gözüyle bakan Mirat, bu çoklu kişilikten oldukça memnundur. Bir gün yolda karşılaştığı eski bölüm başkanı Mehmet Tonguç onu tanımakta zorlanır ve bu değişikliğe çok şaşırır. Mirat, bölümdeki arkadaşlarını emeklilik partisine davet eder. Emeklilik partisinin hazırlanmasında Esra'dan yardım alan Mirat, herkesi kendine hayran bırakır. Tülay Hanım ile gecenin sonunda birlikte olan Mirat ona âşık olur. Esra ise Tülay Hanım ile asıl birlikte olanın Tuncay olduğunu düşünür ve onu aldatmakla suçlar. Esra ve Tuncay kavga etmeye başlar. Mirat'ın zihninde ise incir ağacı nerdeyse her yeri kaplamıştır ve anılarını yavaş yavaş kaybolmaktadır. Bu arada kız kardeşi Sema, o dönemde Tuğrul adında biriyle tanışmıştır. Tuğrul'u bir akşam yemeğine davet eden Sema, onu abisi ile tanıştırmak ister. Akşam yemeğinde Mirat ile tanışan Tuğrul, Esra ve Tuncay çatışması sonucu bayılma noktasına gelmiş ve evi terk etmiştir. Kız kardeşi Sema, ne olduğunu anlamaya çalışmış fakat Mirat iyi olduğunu söyleyerek olayı geçiştirmiştir. Tuncay ve Esra'nın zihninde başlayan çatışmalarına Mirat da katılmıştır. Tuncay her ikisini de kendini öldürdüğü için onları suçlu bulmakta ve onlardan intikam almak istemektedir. Mirat'ın zihni, Tuncay tarafından ele geçirilmiştir. Tuncay, Mirat'ın parmağındaki JANUS yüzüğünü tuvaletin klozetleri attırır ve bu şekilde kontrolü ele alır. Bu olaydan sonra Tuncay, Mirat'ı motora bindirip ve ona hız yaptırır. Çok sert bir şekilde motor kullanan Mirat kaza yapar ve haftalarca hastanede yatar. Mirat'ın hastanede kaldığı günlerde televizyonda geçen bir haber Sema'nın dikkatini çeker. JANUS şirketi ile ilgi haberler ülkenin hatta dünyanın gündemindedir. Yine bu haberde ölü insanların zihninin yaşayan insanlara kopyalaması ile meydana gelen olumsuzluklar anlatılmaktadır. Kopyalanan kişinin özellikleri zihnini açan kişinin özelliklerine karışmakta ve kişiliklerinde ani değişimler olmaktadır. Bu durum yaşayanlar, intiharlara kadar sürüklenmektedir. Sema, abisinin de bu şirketin faaliyetlerine

katıldığını düşünmekte ve endişelenmektedir. Tuğrul ile bu düşüncesini paylaşan Sema, ne yapacağını bilmemektedir. Tuğrul ise böyle bir durum olamayacağını, emeklilikte böyle değişimlerin normal olacağını söyler ve Sema'yı ikna eder. Ülkede ve dünyada bu durumla ilgili her yerde tartışmalar başlamış ve bu şirketin bütün mensupları tutuklanmıştır.

Mirat, hastaneden çıktıktan sonra sokaklarda dolaşırken bir gösteri grubunun içinde yer alır. Burada polise mukavemet gösterir, gaz ve sopa yer. Esra'yı bulmak için sokaklarda dolaşırken Esra'nın anılarını hatırlamaya çalışır. En sonunda zihninin karanlık bir noktasında Esra ile karşılaşır. Esra ile birlikte geçmişini ve yaşadıklarını yorumlamaya çalışan Mirat, kendini bulmaya çalışır. Mirat, Esra'nın önerileri doğrultusunda hareket etmeye başlar. Esra, Tuncay'ı düşünmemesi gerektiğini yoksa ikisi için de büyük bir sıkıntı içine düşeceğini söyler. Bu durumu bilen Mirat, zihninde Tuncay ile ilgili anıları silmeye çalışır. Esra ise kendisini bir ölü olduğunu ve ölülerin yaşayan bir bedende birlikte olmayacağını söyler. Esra, Mirat'a Tülay ile yeni bir hayata başlamasını önerir ve en güzel anısı eşliğinde ona veda eder. Bu bölümden sonra yazar, yeniden devreye girerek yazma sürecini nasıl sonlandırdığını, yazma sürecinde kahramanları nasıl seçtiğini, okuyucuya anlatmaya çalışır. Bu paylaşımları yaparken birçok sanatçıdan, romancıdan ve roman kahramanından örnekler verir. Ölüm ve delilik sözcükleri üzerinde duran yazar, Nerval'dan örnekler verir, şiirler yazar, müzik bestelerine göndermeler de bulunur. Bazı kavramlar üzerinde yoğunlaşan anlatıcı, eserde yazarın kendini çoğalttığını vurgular. Ekler bölümünde ise yazar sahneye çıkar ve 1'den 7 ye kadar olan sayılarla evrenin yaratılışını kendi deneyimleriyle bir araya getirerek açıklamaya çalışır. "Ay ışığında arıyorum" kısmında ise kendince bazı kelimeler etrafında yazma serüvenini yine delilik kavramı üzerinden sorgulamaya başlar. Son olarak "kara sayfalar" başlığı altında anlatıcı, yine bir hesaplaşma içine girer, ölüm ve delilik kavramlarını inceler ve yazdığı roman kişilerinin aslında birer ölü olduğunu söyler.

> Ya ne ısrarcı bir kadınmışsın sen! Hocam Bırak bu Esra mızmızını… Unut hatta. Gönder gitsin. *Mirat buradayım ben! Mirat cevap ver bana. Neyin var?* Kafam çok karışık. Geçmişimi hatırlayamıyorum. Zekâm yerinde ama belleğime bir şey olmuş. Kafamın içinde bir bulut var gibi. Kocaman bir ağaç her dakika büyüyen genleşen bir ağaç. Bir süre sonra kafamın içinde hiçbir yer kalmayacak gibi… *Mirat beni hatırlıyor musun?* Sen kafamın içindeki bir sessin. *Benim Esra!* Evet, kadın Esra olabilir yani. *Mirat lütfen,*

kendini bırakma. Yüzüğü atmayacaktın, söylemiştim sana. Ama bir yolu olmalı. Şirketi aramalısın. JANUS'u aramalısın (Gülsoy, 2020, s. 134).

Mirat, zihnini paylaştığı Esra ve özellikle de Tuncay ile sorun yaşamaktadır. Tuncay'ın anılarını incir ağacı metaforuyla gösteren yazar, Mirat'ın anılarının yok olmasını da aynı şekilde anlatmaktadır. Diğer yandan bu tür zihin transferlerinin yasak olduğu bu yakın gelecekte, Mirat'ın böyle bir şey denemesinin sebebi toplumda yaşadığı yalnızlık duygusudur. Diğer yandan isteyerek başlayan bu zihin transferi zamanla Mirat için distopik bir duruma dönüşmüştür. Zira Esra ve Tuncay'ın kavgaları, tartışmaları Mirat'ın bedensel ve ruhsal yapısını bozmuş, kalp krizi geçirmesine neden olmuştur. Ayrıca Tuncay, Mirat'ın tüm zihnini ele geçirip anılarını silmiş, iradesini ele geçirmiş ve kontrol yüzüğünü klozetten içeri atmıştır. Mirat, transfere her ne kadar karşı çıksa da pek etkili olmamıştır. Anlatıcı, gelecek yüzyılda insanların içinde yaşadığı yalnızlık duygusunu distopik bir şekilde anlatmıştır.

Psikanalizm kuramı açısından esere bakıldığında insanlar özellikle ebeveynleri öldüğü zaman onları zihninde yaşatmak isterler. Bu zihinde yaşatma, günlük hayattaki işlerin yapılmamasını veya iradenin zayıflamasına neden oluyorsa bu büyük bir sorundur. Ayrıca kişilerin içinde bulunduğu persona içinde yaşadığı maske sorunları da bununla ilgilidir. Yazar, psikolojik bir sorun olan çoklu kişilik bozukluğuna bu açıdan yaklaşarak eserini kurgulamıştır. Eserdeki zihin transferiyle, sevdiklerimizin anılarıyla yaşamak eş tutulmuştur. Diğer yandan Mirat sözcüğü, ayna anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında postmodernizmde de çok sık kullanılan ayna metaforu, birden fazla kişilik yansımaları için kullanılmıştır. Roman kişisinin bu kişilik bölünmesi, Mirat ismi ile müsemma şekilde yazar tarafından tasarlanmıştır.

Kültürel materyalist okumalarda psikanalizm kuramı, kültürün ve bireyin iç dünyasını derinlemesine etkisini belirlemek amacıyla kullanılır. Bu iki farklı kuram, ideolojilerin toplumsal ve bireysel etkilerini geniş bir bakış açısıyla ele alır. Yazar; ayna, çoklu kişilik bozukluğu, zihin transferi, incir ağacı gibi kavramlarla psikanalizimin ve postmodernizmin olanaklarından yararlanarak bir modern toplum eleştirisi yapmaktadır. Yazar, muhafazakâr düşünce sistemine ait dinî unsurlar alaycı bir üslupla ele almakta ve kendi düşünce sistemini yerleştirmeye çalışmaktadır. Özellikle JANUS firması üzerine ilahiyatçıların yaptığı konuşmaları ya da eserin başında *Kur'an-*

*Kerim'*den alıntı yaparak "…Ama Arap tarihçinin inandığı dinin kitabında zaman zaman kullanılan ifadeye başvurarak söylersek "Bu anlattıklarımızda gören gözler için türlü ibretler vardır." (Gülsoy, 2020, s.16) şeklinde ifadeleri kullanması bu düşünce ürünüdür. Bu ayet, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın mealindeki şekliyle Kur'an' da "Muhakkak gözü olanlar için bunlarda bir ibret vardır." (Nur, 24/44, s.355) şeklinde geçmektedir. Kültürel materyalist okumalarda, kültürün nasıl inşa edildiği ve şekillendiği de bu kuramın inceleme alanına girmektedir. Anlatıcı konumundaki yazar, mevcut egemen kültürü ve toplumdaki yabancılaşmayı eleştirmek için "Halit Ziya Uşaklıgil, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Borges, Nerval" gibi birçok yazarın eserlerine göndermelerde bulunarak bir hesaplaşma içine girer. Ayrıca bu tezini ve dünya görüşünü vurgulamak için postmodernizmde çok sık kullanılan metinlerarasılık yöntemine başvurmaktadır.

> İki yönden yaklaşılabilir. Öncelikle bir başka zihne ev sahibi yapan kişi açısından bakmak lazım. Bu kişilerin ruh sağlığı bozulabiliyor. İçlerini aldıkları kişinin etkisi altında kalabiliyorlar. Unutmayın ki ölmüş kişilerin kendi anıları var sevdiklerini özlerler, onları görmek isterler. Ayrıca ölmüş oldukları daha doğrusu bedenlerini kaybettikleri için sinirli ya da öfkeli olabilirler. Tüm bunlar da kişinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkiler. Kaldı ki böyle bir hizmetten yararlanmak isteyenlerin zaten ruh sağlıklarının sınırda olduğu en ufak bir etkiyle istenmeyen noktalar savrulacağı söyleniyor. Yani bu kişiler Kendilerine ya da başkalarına zarar verebilirler mi? Mirat yutkundu gelecek cevap çok önemliydi onun için. Olabilir. Saldırganlık ve intihar eğilimi arttı gözlemlenmiş (Gülsoy, 2020, s. 142).

Mirat, içinde yaşadığı tartışmalar sonrası motosiklet kazası yapmış ve kardeşi Sema hastanede onu beklemektedir. Son zamanlarda abisi Mirat'taki değişimleri korku ile izleyen Sema, JANUS şirketi ile ilgili çıkan haberleri yan yana koyunca tedirgin olmaya başlamıştır. Televizyonda bir uzman psikoloğun bu şirketle ile ilgili haberlerini dinleyen bu iki kardeşin tedirginliği iyice artmıştır. Bu arada JUNAS adlı teknoloji şirketin deneysel aşamadaki bu çalışmaları bütün dünyada yasaklanma yoluna gidilmiştir. Diğer yandan zihinsel transfere uğrayan kişilerin saldırganlık ve intihar eğiliminde olması hem psikanalitik hem de distopik bir durum oluşturmuştur. Psikolojisi bozulan bu kişiler "çoklu kişilik bozukluğu" ile karşı karşıya gelmiştir.

Kültürel materyalizm kuramında, bedenin ve cinsiyetin toplum tarafından nasıl inşa edildiği ve kullanıldığı bu inceleme alanına girmektedir. Ayrıca bedenin ve cinsiyetin iktidarla ilişkisi ve psikolojik dinamiklerle nasıl desteklendiği bu iki kuramla ortaya çıkarılmaktadır. Bu açıdan esere bakıldığında romanda psikolojik sorunlar yaşayan bu

tür yalnız ve kırılgan kişiler, egemen güç tarafından çok kolay kontrol edilmekte ve yönlendirilmektedir. Zira baskın karakter konumundaki Tuncay ve Esra, kadınlarla sorun yaşayan roman kişisi Mirat'ı çok kolay ele geçirmişlerdir. Diğer yandan roman kişisi Mirat ile Ahmet Hamdi Tanpınar arasında da benzerlik kuran anlatıcı, kadın konusundaki talihsizliklerini birlikte değerlendirmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar da akademik çevresi tarafından yalnız bırakılmış ve kadınlar konusunda sorun yaşamıştır. Ayrıca yazar, Mirat ile Ahmet Hamdi arasında benzerlikler kurarak modern Türk toplumunu eleştirmektedir.

> Neden durmadan intihar etmiş yazarlara yöneliyorum? Neden onların peşinde ölüm denilen o karanlık coğrafyayı keşfe çıkıyorum? Bir gün intihar edebilirim korkusu yüzünden mi? İnsan korktuğundan büyülenirmiş yazmamın nedeni de buydu belki… Kurmaca hikâyelerle varlığını çoğaltmak. Öykülerin, romanların sayfaları arasında saklanmak. Delilik gelip beni bulmasın diye. Ölüm meleği o göklerde istediği kadar dolansın melankoli tanrıçası kılığına bürünüp. Ben metinlerde ördüğüm bu labirentte kendimi kaybedeceğim. Değil başkaları asıl ben bulmamalıydım kendimi. Gücüm yetmediği kadar yazmaya devam edeceğim. Metinlerin arasında oluşan bu sonsuzluk beni ürkütmüyor artık. Gözümü dikip bakıyorum kendi yarattığım bu uçuruma… (Gülsoy, 2020, s. 174-175).

Kültürel materyalist okumalarda psikanalizm, edebî eserin oluşumunda imgelerin ve karakterlerin bilinçdışı anlamlarını aydınlatmaktadır. Yine bu iki kuram, eserin hem toplumsal hem de bireysel ve psikolojik yansımalarına eğilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yazarın eserin sonunda sahneye çıkıp delilik ve yazma sorunu üzerine bir hesaplaşmaya girmesi eserin doğum evresine dikkat çekmek içindir. Ayrıca bu ruh halinin oluşmasında yazarın okuduğu eserlerin, toplumun ve egemen gücün etkisi vardır. Aynı durum roman kahramanları içinde geçerlidir. Roman kahramanlarının toplum tarafından nasıl algılandığı ve dışlandığı da bir başka soruna denk gelmektedir. Zira mevcut ataerkil toplumun kurallarına aykırı davranan Mirat, çevresi tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Yine yazarın bu hastalıklı ruh hali, Freud'un deyimiyle "sanatçı yaratıcılığının doğrudan doğruya nevrozla bağlantılı oluşudur." (Freud, 1981, s. 71-72). Bu açıdan bakınca yazar, metinlerarasılık ile hem bazı yazarlara hem de eserlere göndermede bulunmaktadır. Anlatıcı, Hamlet'in delilik ile ilgili parodilerine ya da Borges'in sözlerine sıkça yer vermektedir. Diğer yandan yazar, yazma cesaretinin ve yaratıcı yazarlığın ilk şartının nevrotik kişilikte olduğunun farkındadır. Delilik ve ölüm duyguları arasına sıkışan anlatıcı, kendini distopik bir atmosferin içine sokmuştur.

Kültürel materyalist okumalarda psikanalizm, bireyin yaşadığı psikolojik sorunları odak noktası haline getirerek toplumun ve kültürün birey üzerindeki etkisini deşifre etmektedir. Yine mevcut toplumun güç ilişkilerini, arzularını ve ideolojilerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan çerçevesinden esere bakıldığında; yazma sorunu psikolojik bir hastalık olarak değerlendiren yazar, toplum tarafından dışlanan nevrotik kişileri anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca sanatçıların zihinlerinde birçok yazarla yaşadığını düşünen anlatıcı, onları farklı görmekte ve bu anlayışı övmektedir. Bu durumda yazar, baskıcı toplumun normlarına karşı çıkmakta ve kendince bir toplum tasarımına gitmektedir. Ayrıca roman kişilerinin, anlatıcının toplumdan faklı bir şekilde olaylara bakması ve bazı kültürel kimliklere mesafeli durması da bu açıdan önemlidir. Özellikle ötelenen kişilerin romanda merkeze alınması, mevcut topluma karşı bir uyarı ve aynı ideolojiyi paylaştığı aykırı düşünen kesime de bir yer açma pozisyonu olarak değerlendirilebilir. Yine bu iki kuramda, bedenlerin ve cinsiyetlerin nasıl kullanıldığı, algılandığı eleştirel bir gözle ele alınmaktadır. Zihnin transferi üzerine yoğunlaşan bu romanda yazar, bedenlerin kullanım tasarruflarının insanlara ait olması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum var olan toplumdaki kadınların kürtaj sorununa da göndermede bulunabilir. Zira kadınların bedenlerini istediği gibi kullanması gerektiğini düşünen aleyhtar anlayış, bu düşüncesini edebî ve sanatsal eserlerinde göstermektedir. Yazar, diğer yazarların eserleriyle bir hesaplaşma içine girerek kendi sanatını oluşturma evresini okuyucu ile paylaşmaktadır. Bu şekilde nasıl bir kültürel kimlikle yazdığına dikkat çekmekte ve dünya görüşünü paylaşmaktadır. Yine bazı tarihî olaylara ve inançlara değinen yazar, bunları hafife almaktadır. Bu şekilde de bazı geleneklere ve kültürel anlayışlara karşı çıkmakta ve kendi kültürel kimliğini öne sürmektedir.

Arzu Eylem'in 2018 yılında yayımlanan *Çok Çağı* eseri hem ütopik hem de distopik unsurlar barındırmaktadır. Bu distopik roman, bilim-kurgu tarzının özelliklerini de yansıtmaktadır. Bu eserde psikanalitik, distopik unsurlar birlikte ele alınacak ve kültürel materyalizm ekseninde değerlendirilecektir. Daha önce özeti verilen roman burada kısaca tanıtılacak ve son olarak da incelemeye geçilecektir.

Romanda düş düzenleyicisi olarak okuyucuya sunulan Lola, olayların iç yüzünü öğrenmek için Efsun ile zaman yolculuğuna çıkar. Lola, Tamur ve Beta halkının neler

yaşadığını bu şekilde öğrenmek ister. Zaman yolculuğu, önceleri düşler yardımıyla yapılır. Sonraları ise bu iki kahraman, metinler içinde de bu yolculuklara devam ederler. Bu ülkede çıkan nükleer savaş sonucunda doğa, hayvanlar ve insanlar bazı uzuvlarını kaybetmiştir. Elitler, gezegeni terk edip çirkinleri Beta denilen Dünya'da kaderlerine terk etmiştir. Çirkinler, mutasyona uğrayarak zamanla bazı uzuvlarını kaybetmişlerdir. A-B-C-D-E gecesi şeklinde ifade edilen bu günlükte, Beta halkının yaşadığı olumsuzluklar anlatılır. Bunula birlikte Güneş'in ısı ve ateş damlaları da çirkinleri olumsuz şekilde etkilemektedir. İklim uzmanı olan Tamur, bu alanda yaptığı çalışmalar ile halkının birçok sorunun çözmüş ve Elitler 'in gittiği Alfa adlı bir gezegeni keşfetmiştir. Alfa'da Elitler, cennet misali yeni bir yaşam kurmuştur. Tamur bir taraftan Alfalılara kızarken diğer taftan da Lucy'i aramaktadır. Mungada, Tamura bir yolculuk yaptırarak onu ölüler ile konuşturur. Tamur, rüya yolu ile Lucy ile evliliğini, bebeğini ve onun ölümünün nasıl olduğunu öğrenir. Lucy'nin intihar ettiğini ve bir daha dönmeyeceğini öğrenen Tamur, ölmeye karar verir. Tamur, Gisev'e bir mektup yazarak Alfa'daki hayvanlardan ve teknolojiden örnekler gönderir. Sonra da onlarla vedalaşır. Mugada, Tamur'u ölüm vadisine götür ve Lucy ile buluşmasını sağlar. Mungada ve Kahraman'ın görevlerini ise artık Lula yapmaya başlayacaktır.

> Rüyayı hatırlamıyordum. Anımsamış olsam da bir şey değişmezdi. Beta'da rüya görmek imkânsızdır. Daha doğrusu yasaktır. Aklımıza kazanmış sayısız bilgilerden biridir bu. İmkansızı mümkün kılan yasağı yasayı delen adsız kahraman sessiz sesiydi. O ses, beni iyi tanıyor terkedilmiş yerime dokunuyordu. Çok geçmedi, üstümdeki ağırlık uçup gitti (…) Rüya gördüğünü anlar anlamaz fişi mi çektiler. Bilgitek ile bağımı kestiler, profilimi doldurdular. Arşivci sayborglardan birini görevlendirdiler. Syaborg beni sorgulayacak, öğrendiklerimi kaydedecek bilgileri kolektif bilinci zedelemeyecek şekilde Bilgitek'e aktaracaktı. Rüyatoplar çalışmıştı fakat ben sesten aldığım güçle bilincimi yitirmiş, kaydı kural gereği sisteme taşımam gerekirken silmiştim. Ne gördüğümü bilmiyordum çok büyük bir suç işlemiştim. Neden rüya gördüğüm başlı başına bir dalgalanma yarattığı Beta'da (Eylem, 2018, s. 43).

Efsun ve Lola zaman yolculuğu yaparak Tamur'un günlüğüne ulaşırlar. Bu günlük içinde Tamur ve Beta halkının yaşadıkları olaylar vardır. Beta ülkesinde rüya görmek Bilgitek adlı yapay zekâ tarafından yasaklanmıştır. Tamur'un bu irade dışı rüya görmesi, ülke gündeminde infial yaratmıştır. Zira rüya görmek, kusursuzlara ait bir özelliktir. Bilinç dışını etkisiz hale getirmeyi planlayan Bilgitek adlı yapay zekâ, kural dışına çıkan bireyleri; imha etme, sistem dışına atma, fişini çekme gibi distopik unsurlarla kontrol altına almaktadır. Bu yapay zekâ, duygusuz bir toplum meydana getirmek için Beta ülkesindeki tüm insanları istediği gibi yönetmektedir.

Psikanalizime göre rüyalar, bastırılmış duyguların hapsedildiği "bilinç dışına" ait unsurlardır. "Bilinç dışına giden "anayol" rüyalardır. Rüyalar bize bilinç dışımızın işleyişine göz atma ayrıcalığını sağlar. Freud için rüyalar, temelinde bilinç dışı isteklerin simgesel tatminleridir." (Eagleton, 2018, s.185). Bastırılmış duyguların toplandığı yer olan bilinç dışının kontrol edilmeye çalışılması, daha büyük patlamalara neden olabilir. Egemen gücü temsil eden Bilgitek adlı yapay zekâ, insanları etkisizleştirmek için bilinç dışını da kontrol etmeye başlamıştır. Teknolojinin imkânlarını da kullanan bu yapay zekâ, muhalif durumundaki insan ırkının tüm faaliyetlerini planlayarak onların irade dışı bir davranışta bulunmasını engellemektedir. Tamur adlı bilim insanı ise bu rüyalar sayesinde sistemin dışına çıkmakta hatta bazı icatlarını bu rüyalarda gördüğü nesnelerden yapmaktadır. "Uyandığımda rüyatoplar ötmedi ama gerçek mi yanılsama mı bilemediğim, boyu otuz santime yakın uzun kılla gri bir örümcek banyo alnını köşesine hiç durmadan ağ örüyordu." (Eylem, 2018, s. 85). Tamur, Öryuvar adlı icadını gördüğü rüyalar sayesinde yapmıştır. Bilgitek adlı yapay zekanın insan ırkının sonunu getireceğini düşünen Tamur, işlerini gizli bir şekilde yürütmekte ve takip edilmemek için elinden geleni yapmaktadır. Sistemi alaşağı etmenin yollarını arayan Tamur, bu şekilde egemen güce başkaldırmış olmaktadır. Anlatıcının bu roman aracılığı duygusuz bir toplum planlayan egem güce de savaş açtığı düşünülebilir. Bu durumda yazar, anlatıcı olarak seçtiği Tamur ile birlikte aykırı düşünen kanadı temsil etmektedir.

> Unutmak aslında inkâr etmektir Tamur. Yaşadığımız her şey bilincimizin dehlizlerinde uyur. Dünsüzlük uyuma hali. Yoksa onca şey beynimizin kıvrımlarından nasıl çıkıp geldi sanıyorsun. Hiç unutmamış gibi hatırladık çok şeyi öyle değil mi? "Çok garip ama sanırım haklısın." Bak Tamur uyanışın, ilk gece yaşadığım bocalama arşivci ile iletişimin… Her şey bana süzgeç kullanılmadan aktarıldı. Durumun gerçekten vahim. Bilgitek hızına rağmen beni güncellemek için çok uğraştı. İrade dışı rüya görmen, yine iradesizlikle rüyayı cihazdan silmen, ölen sevgilinin adından başka bir şey sayıklaman, yeni yitirmişçesine sürekli ağlaman…Bunlar hiç ama hiç normal değil. Bu halinle tek başına Beta'yı ölüme çağırıyorsun, bir zamanlar kurtaran da sendin üstelik (Eylem, 2018, s. 53-53).

Beta halkının kurtarıcısı durumundaki Tamur'u etkisiz hale getirmek için duygu tasarımcısı Gisev, görevlendirilmiştir. "Tamur. Sana ihtiyacımız olduğunu biliyorsun. Tamamen ide teslim olmuşsun." (Eylem,2018, s. 56). Tamur'un duygularını keşfedip duygularıyla hareket etmesi hem sistem hem de Gisev tarafından baskı altına alınmaya çalışılmaktadır. Zira duygular, yapay zekâ Bilgitek tarafından bilinç dışına atılmış ve kontrol altına alınmıştır.

Hafızanın bastırılmış duyguları bir köşeye atma biçimi olarak da tanımlanan unutma, duyguların kısa süreliğine kontrol altına alınmasını sağlamaktadır. “Ondan elde edeceğimiz birçok şey olduğunu düşündüğümüz sürece baskıya dayanmaya hazırızdır: Gelgelelim bizden çok şey talep edilirse büyük olasılıkla hastalanırız. Bu hastalık biçimine nevroz adı verilir.” (Eagleton, 2018, s. 179). Tamur’un ve halkının Bilgitek adlı yapay zekâ tarafından cinsellik, unutkanlık ve rüya ile baskılanması onlarda bir takım psikolojik sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu nevrozlu durum, romanın ilerleyen aşamasında Tamur’un kendini öldürme isteğine kadar gidecektir.

Psikanalist kuramda hafıza, unutkanlık, cinsellik, haz ve doyum gibi kavramlar, bireyi incelemede önemli bir yere sahiptir. Unutma, bireyin istemediği ya da gereksiz bulduğu olayları, durumları baskılayarak ya da istem dışı bir süreliğine bilinç dışına atması olarak düşünülebilir. “Kendimizle oynadıkça her seferinde daha beter bir yere savrulduk. Yarattığımız robotlara hafızamızı teslim ettik.” (Eylem, 2018, s. 69). Yapay zekâya teslim edilen hafıza, Beta halkı için çok zor bir durum haline gelmiştir. Tamur, bunu çözmek için rüyalara yönelmekte ve bazı şeyleri hatırlayarak yeniden bir toplum inşa etme düşüncesine kapılmaktadır. Bu arda bireylerin yaşadığı bu baskı ve zorlayıcı hayat distopik bir ortamda gerçekleşmektedir. Ayrıca bu tür distopik ortamların bulunduğu toplumlarda psikanalitik incelemeler önemli bir yere sahiptir. Bireyin unutma ya da bastırma mekanizmasını kullanması doğal olarak görülebilir. Fakat birey istemediği halde teknolojik imkânlar ölçüsünde bu işin zorla yapılması birtakım olumsuz sonuçlar doğurabilir. “Psikanaliz insanları acılardan kurtaracağına, hatırlayarak unutmayı öneren bir yöntemmiş. Bizse ne yaptık, hatırlamak gereksiz diyerek toptan kaldırdık. Bak halime her şey üstüme geliyor.” (Eylem, 2018, s. 148) Tamur, hatıralarının bir anda gözünün önünde canlanması ile enerjisini tüketmiş, vücudu ağırlaşmış ve kendine, topluma yabancılaşmıştır.

Baskı altında tutulan birey ya da toplum bu duruma bir dereceye kadar katlanmak zorunda kalabilir. Romanda, Tamur ve halkına uygulanan bu baskılar onların sadece psikolojisini değil fiziksel özelliklerini de bozmuştur. Beta halkının hafızası silinerek hareket kabiliyeti elinden alınmıştır. Sadece oturduğu yerden işlerini gören bu halkın el ve kolları güçsüz kalmış zamanla işlevini yitirmiştir. Ayrıca bu halk için yaşamak sadece yemek içmekten ibaret hale gelmiştir. Beta halkı; bir şey düşünemeyen,

geçmişini hatırlamayan, bir zamanlar yürüdüğünü unutan, üreme fonksiyonlarını kullanamayan duygusuz ve işlevsiz bir hale gelmiştir. Tamur, Alfa gezegenine gittiğinde bir zamanlar yürüdüğünü hatırlar ama artık ayakları incelmiş ve işlevsiz hale gelmiştir.

Distopik romanlarında kullanılan baskı, yasaklama, şiddet, tecrit, ölüm gibi unsurlar bu romanda bireylerin psikolojisi üzerinden verilmiştir. Eserde; rüyaların ve cinselliğin yasaklanması, bireylerin intihara sürüklenmesi ve zorla hafızalarının silinmesi hem distopik hem de psikanalitik açıdan değerlendirilebilir. Ayrıca nükleer savaş sonucu gezegende oluşan distopik ortam, bireylerin psikolojisini kötü etkilemiştir. Yine Beta ve Alfa halkının savaşları, güzellik anlayışları, vücut fonksiyonlarını kaybetmeleri distopik bir çerçevede anlatılmaktadır. Muarız durumundaki halkların ve bireylerin kendisiyle yabancılaşması bir başka sorun oluşturmaktadır. Bireyin psikolojini ön plana çıkaran bu distopik romanda çirkinlerin gezegeni tam bir cehennemi yaşamaktadır. Kültürel materyalist okumalarda psikanalizm, bireyin psikolojisini odak noktası haline getirerek kültür, ideoloji, cinsiyet, iktidar gibi kavramları psikolojik dinamiklerle analiz etmektedir. Ayrıca bireylerin hafızalarının silinmesi ve unutma terapileri, iktidarın yeni kültürel kimlik oluşturma projesine denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında yazar, roman kahramanlarının yaşadığı psikolojik sorunların nedenini siyasi iktidarda görmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda psikanalitik ve distopik unsurlar odak noktası haline getirilmektedir. Bu kuramlar ekseninde iktidar-birey ilişkileri; kültürel, siyasi, sosyal açıdan analiz edilmektedir. Psikanalizm ekseninde yapılan bu analizde, bireyin iç dünyasının karmaşıklığı ortaya çıkarılmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalarda psikanalizm, bireyin toplum ve iktidarla ilişkilerinde karşıt düşüncedeki kanadın görüşlerine psikolojik odaklı olarak yönelmektedir. Romanda, aleyhtar gücü temsil eden Tamur'un bir şeyler hatırlayarak sitemin dışına çıkma çabaları, sistem tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Bu engellemeler, kısıtlamalar bireyi kendine ve topluma yabancılaştırmaktadır. Bu distopik durum, roman kahramanlarını intihara kadar sürüklemiştir. Kültürel materyalist okumalarda yabancılaşma, bireyin siyasi iktidara karşı olma durumu olarak yorumlanmaktadır. Yine romanda totaliter güç, aykırı düşünenleri her alanda baskılamış ve yaşam hakkı vermemiştir. Aykırı

düşünenlerin kendilerine yeni bir yol açma çabası Tamur adlı roman kişisi üzerinden verilmiştir. Yazar da siyasi iktidara karşı olan düşüncelerini, roman kahramanları aracılığıyla eleştirmek isteyebilir. Bilim-kurgu romanlarının gelecek ile ilgi bir toplum tasarısı olduğu düşünülürse yazar, böyle bir gelecek tasavvurunda yapay zekânın karşısında olacağını kahramanı Tamur ile göstermektedir. Ayrıca bir kültürel kimlik oluşturma çabası içindeki siyasi iktidara karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmakta ve sanatı bir devrimci güç olarak kullanmaktadır.

Topaç, Sessizlik Kuleleri-2084-, Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet, Çok Çağı gibi distopik-psikanalitik romanlarda; hafıza kaybı, unutkanlık, çoklu kişilik bozuklukları, zihin transferleri, çocukluk travmaları, anıların silinmesi, zihin transferleri, ölüm korkusu, saldırganlık, kâbuslar, karabasanlar, olumsuz rüyalar kullanılarak egemen güce bir başkaldırı söz konusudur. Distopik konuları içeren bu tür psikanalitik sorunlar, kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde incelendiğinde egemen güç ve karşıt düşünce arasındaki çatışmanın edebî eserlere nasıl yansıdığı tespit edilmektedir.

Topaç, Sessizlik Kuleleri-2084-, Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet, Çok Çağı gibi romanlar kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde ele alınarak kullanılan dilin, sembollerin, imgelerin ve karakterlerin; kültürel, sosyal ve siyasi analizi psikanalist okumalar ekseninde yorumlanmıştır. Toplumdaki güç ilişkilerini ve bireyin iç dünyasını psikanalitik kuram ışığında ele almıştır. Romanlarda postmodernizmin değiştirip dönüştürme, imgeli anlatım, parodi, pastiş gibi tekniklerini kullanan bazı yazarlar, yerleşik kültüre ait düşünceye karşı çıkmakta ve postmodernizmin sunduğu popüler kültürü savunmaktadır. Ayrıca, aykırı düşünen kesimi temsil eden kimi yazarların egemen gücü altüst etmek için kutsal değerleri hafife aldığı ve nevrotik kişileri ön plana çıkardığı görülmektedir. Diğer yandan bu yazarlar, sanatı yoluyla kendi dünya görüşünü savunmakta ve egemen gücün yanlış politikalarını bu şekilde eleştirmektedir. Bununla birlikte bu tür distopik romanlarda sanatçılar, psikoloji biliminin olanaklarından yararlanarak yabancılaşma, baskılanma, yerinden etme, yok sayılma gibi kavramlar üzerinden egemen güce karşı durmaktadır.

4.3 Distopik-Feminist Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi

Distopik romanlar, toplumda yaşan tüm bireyler için olumsuz bir gelecek ya da geçmiş tasavvuru sunmaktadır. Bunu yaparken de egemen gücün baskı ve kontrol altına alma mekanizmasını kullanmaktadır. Feminist distopik romanlar; kadının yeni dünya düzeni içinde var olma mücadelesi, iktidar tarafından kontrol edilerek cinselliğinin bastırılması ve bireyselliğinin elinden alınarak eşitsizliğe mahkûm edilmesi gibi konulara odaklanmaktadır.

> Bahsedildiği üzere distopyalar, kadın ya da erkek ayrımı yapmaksızın toplumdaki tüm bireylerin baskı altında tutulduğu ve özgürlüklerinin ellerinden alındığı bir dünya tasvir etmektedir. Bununla birlikte -tıpkı ütopik eserlerde olduğu gibi- distopik kurguların çoğunluğu erkek anlatıcılar tarafından yazılmıştır ve dolayısıyla da bakış açısı erildir. Bu eserlerdeki kadınların, cinsiyetsiz otomatlar ya da rejimin cinsellik kurallarına meydan okuyan ve ana karakteri baştan çıkaran asiler olarak konumlandırıldığı görülmektedir (Atwood, 2004, s. 516).

Distopik-feminist romanlarda "doğa" da kadın gibi ötekileştirilmekte ve baskı altına alınmaktadır. Doğanın insanlar tarafından kirletilmesi, yoksullaştırılması ve yabancılaştırılması ile ilgili eserler 1846 yılından günümüze kadar devam edegelmiştir. Jules Verne'nin *Begümün 500 Milyonu* adlı eserinde çevre kirliliği üzerinde durulmuş ve insanların doğaya verdiği zararlar üzerinde durulmuştur. İnsan ırkının doğadan kopmasının sakıncalarını anlatan birçok kurgusal eser, ekolojik felaketleri anlatmıştır. Bunun neticesinde İngiltere ve Amerika başta olmak üzere birçok ülkede ekoeleştiri kuramı ön plana çıkmış ve eserler disiplinler arası incelemelere tabi tutulmuştur (Clayeys, 2017).

Distopik romanlarda rastlanılan baskı, tecrit, alı koyma, şiddet ve ölümlerin kadınlar üzerinden gerçekleşmesi feminist okumalara zemin hazırlamaktadır. Yine distopik romanların gerçek dünyanın bir yansıması olduğu düşünülürse eserlerde kadınlara yapılan haksızlıklar, şiddet ve ölümlerin mevcut siyasi ortamla bir ilişkisi olduğu düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında, kültürel materyalist okumaların feminist distopik romanları analiz etmesi son derece önemlidir. Zira kültürel materyalist okumalarda bireyin sosyal, kültürel ve siyasi bağlamda iktidar ve muhalefetle ilişkisi mercek altına alınmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalarda feminizm; kadının

toplumdaki rolü, toplumdaki ekonomik ilişkileri, toplumsal cinsiyet inşası, sınıf farklılığı, kadınların özgürleşmesi gibi konuları da ele almaktadır.

Feminist yaklaşım, kadın ve doğayı birlikte yorumlayarak ataerkil sistemin her iki alan üzerindeki gücünü sorgulamakta, doğanın sömürülmesi ve kadının değersizleştirilmesi arasındaki bağlantıyı dile getirerek özgürlükçü ve sürdürülebilir bir toplum tahayyülünü hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında bu başlık altında ilk önce kadın figürü ele alınacak sonraki aşamada ise doğa teması incelenecektir. Son olarak da feminist distopik romanlar, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır.

Feminist distopik romanlarda kadın figürü, genellikle eserin başkahramanı ya da anlatıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Feminizmin temelinde ataerkil toplumu yıkma hedefi bulunduğu için çoğunlukla egemen güç ile feminizm karşı karşıya gelir. Kadının özgürleşmesini ve haklarına kavuşmasını savunan bu kuram, toplumun yeniden düzenlenmesi gerektiğine inanmaktadır. Feminist distopik romanlarda kadının ezilmesi, cinsiyet eşitsizliği, maddi koşullar ve iktidar ilişikleri konu edinilmektedir. Feminist kuram, kadının cinsel bir meta olarak görülmesine karşı çıkmaktadır.

> Feminizm, cinsellik gibi kadın üzerinden anlatılan konular distopik eserlerin en önemli konulardandır. Cinsellik, bireylerin gerçek duygular hissetmesi distopik eserlerde sistem için bir tehlike olarak görülür. Cinsellik sistemin bir parçası olmanın önündeki bir engeldir. Yaratılan düzende bireylerin gerçek duygular hissetmesi, hegemonyanın meşruiyetini devam ettirmesi noktasında zarar görmesi fikri hakimdir. Bu sebeple cinselliğin yasaklanmış ya da üremeye yardımcı olan robotik bir işlem olarak görülmüştür (Ülger, 2018, s. 21).

Egemen gücü ve ataerkil toplumsal düzeni eleştiren feminizm; kadının özgürleşmesi için Marksizm, postmodernizm, varoluşçuluk, kültürel materyalizm gibi akımlardan da yararlanarak yeni bir düzen kurma çabası içindedir. Kültürel materyalizm kuramı, egemen güç tarafından susturulan, kontrol altına alınan, baskılanan, ötekileştirilen karşıt düşüncenin varlığını gösterme alanları üzerinde durduğundan feminist okumalar, bu kurama öncülük etmektedir. Özellikle XX. yüzyılda feminizm kuramı, kendi kimliğini korumakla birlikte toplum tarafından baskılanan kimlikleri de savunur hale gelmiştir. Feminizm, ataerkil toplumlara ait olduğunu düşündüğü aile ve din gibi kurumlara da mesafeli durmaktadır. XX. yüzyılda ortaya çıkan postfeministler dil ve toplumsal cinsiyet arasında bir bağ olduğunu düşünmektedir. Yine kültürel materyalist

okumalarda feminizm, kadınların özgürleşmesini ve toplumsal değişimi birlikte ele alarak analiz etmektedir. Romanlarda feminizm kuramı içinde yer alan birçok kavram, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte ele alınıp yorumlanacaktır. Bu amaçlar doğrultusunda; *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı, Kâbus, Y* adlı romanlar, feminizm ve kültürel materyalizm çerçevesinde yorumlanacaktır.

Adam Şenel'in 1968 yılında kaleme aldığı *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* adlı roman, ütopya gibi görünse de distopik bir eserdir. Bu roman kısaca tanıtılıp özeti verildikten sonra feminizm ve kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Distopik özellikler yansıtan bu roman, kendi içinde 72 başlıktan meydana gelmektedir. Esrarengiz bir papirüs kağıdının bulunması ile başlayan roman, Teleandregenos adlı verilen belirsiz bir ülkedeki evlilik hayatını anlatmaktadır.

Anlatıcı, bulduğu bir papirüs kâğıdı üzerinden kurguladığı bu romanda bütün olayların Teleandregenos adlı bilinmeyen ülkede geçtiğini söyler. Yine anlatıcı, bu papirüs kağıdının daha sonra yandığını ve bu kurguyu zihninde kalanlarla inşa ettiğini anlatır. Öncelikle bu ülkede insanların yapışık ikiz halinde doğduğunu ve ikizlerin birinin kız diğerinin erkek olduğunu, ikizlerin birbiriyle çiftleştiğini söyleyen anlatıcı, daha sonra kordonlu dönemde kardeşlerin yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır. Diğer yandan bu ikiz çocukların ebeveynlerinin hayatlarına pranga olduğunu ve ailesiyle her konuda savaşa girdiğini, kız çocukların babasıyla, erkek çocukların annesiyle garip duygular içinde yaşadığını söyleyen anlatıcı; kız çocuklarına büyük bir haksızlık yapıldığını düşünmektedir. Bununla birlikte anlatıcı, kordonsuz dönemde kız çocuklarının bedensel olarak ilerleyip erkek çocuklarıyla aralarındaki fiziksel mesafeyi kapattığını aktarmaktadır. Diğer yandan anlatıcı, kız çocuklarına onların oyunlarına ve yaşantılarına değinir. Toplum ve aile tarafından bunlara müdahale edildiğini, ezberci eğitimle bireylerin özgürleşemediğini ve bireylerin direniş düşüncelerinin yok edildiğini anlatır. Yine kız çocuklarının bu dönemde özellikle erkek çocuklar tarafından çok hırpalandığının söylemektedir. Anlatıcı, özellikle sekiz yaşından sonra kız çocuklarının evcilik oyununa ve haksız yarışma koşullarına tabi tutulduğunu, cinsiyet kafesiyle kız çocuklarının tutsak edilmesine çok üzülmektedir. Evlilik hayatında erkeğe bir kuyruk olarak gösterilen kadınlar, erkeğin cinsiyet kafesleri altında teslim olmaya zorlanmakta ve karşı çıkmaları halinde ayrılma cezası ile

öldürülmektedir. Cinsiyetler arasında sevgi oluşmadığı için ikizler birbirinden nefret etmekte, yapışıklık ve eşitsizlik içinde kavrulmaktadır. İkizler kendi içlerinde duygu trajedileri yaşamaktadır. Kadınlar cinayet planları yapmakta ve intihar yolunu seçmektedir. Bu ülkede boşanma ve ayrılma yoktur. Bunu teklif etmek, ölüm nedeni olarak gösterilmektedir. Ölüm eşlerden birine gelince diğeri Kutsal Aile Tapınağı'na alınmakta ve bundan sonraki yaşamanı burada sürdürmektedir.

> Kız çocuklarının oyunlarının hemen tümü, "evcilik oyunu" üzerine kurulmuştur. Bu oyunlarda kızlara, daha az güç ve düşünce gerektiren daha tekdüze, daha basit daha sıkıcı işler düşer. Erkek çocukların oyunları, her şeyden önce daha çeşitlidir. Kız oyunlarına göre, genellikle daha fazla güç daha fazla düşünme gerektiren oyunlardır. Erkekler daha çekici daha karmaşık, daha coşku verici oyunlar oynarlar (Şenel, 2003, s. 46).

Bu ülkede kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesinde büyük bir farklılık vardır. Bebeklik döneminde annesinin kordonundan ilk önce beslenen ve kordonsuz dönemde daha özgür yetiştirilen erkek çocuklar, her alanda ayrıcalıklıdır. Teleandregenos ülkesinde kız çocukları kordonlu dönemde yetersiz beslenmiş ve kordonsuz dönemde ise sürekli baskı altında tutulmuştur. Kız çocuklarını baskılamak için onlara tek tip oyun, erkek çocuklarına ise çok çeşitli oyunlar sunularak onların düşünme becerileri geliştirilmiştir. Feminizm açısından esere bakıldığında Teleandregenos ülkesinde kadın ve erkek eşitsizliği, bebeklikten çocukluğa kadar her alanda baş göstermektedir. Bununla birlikte kız çocuklarına ailesi, toplum ve devlet tarafından yapılan baskılar, şiddet ve yok saymalar distopik bir durumu gözler önüne sermektedir. Anlatıcı, Teleandregenos ülkesindeki kadın-erkek eşitsizliğini eleştirmekte ve olaylara kadınların gözünden bakmaktadır. Yine anlatıcı, gelenekler ve inançlarla baskı altına alınan kadın cinsiyetinin çocuklukta evcilik oyunlarıyla kontrol altına alındığını düşünmektedir. Erkek çocuklarının düşünsel olarak geliştiğini ve kız çocuklarının ise tek tip bir hale geldiğini söylemektedir.

> Bana cinsiyet kafesinin yapışık cinsleri birbirinden ayırmak dışında başka bir görevi daha var gibi geldi. Çünkü bu kafes kız çocuğunun gelişmesinin en hızlı olduğu on üç yaşında giydirilir. Ancak bu gelişmenin kesin olarak durduğu yirmi üç yaşında çıkarılır. Yirmi üç yaşında yani evlilikten sonra çıkarılan birinci cinsiyet kafesi yerine daha bol olan ikinci cinsiyet kafesi takılır. Birinci kafes kızın etine gömülse daha da gelişme eğiliminde olan bedeninde silinmeyeceklerin izler bırakacak duruma gelse bile evlilikten önce hiçbir zaman daha geniş ile değiştirilemez. Bu tutumun tek amacı olabilir: Doğal gelişmeye sert çekerek kızın bedensel ve düşünsel gelişmesini on üç yaşında durdurmak. Gerçekten, kafesin çelik telleri bedeni sımsıkı kuşatır. Kemiklerin kasların ve kafatasının gelişmesini genişlemesine engeller. İşte bu yüzden Teleandregenoslu, kadın cinsinin "bedence kafaca on beş yaşındaki bir çocuğa düzeyinde", "her bakımdan erkekten aşağı", "erkeğin

> yönetimi ve denetimi altında görmesi kendisine çıkarına olan", "erkek tarafından korunması gereken" sonuçta "aciz bir yaratık" olduğu görüşündedir (Şenel, 2003, s. 53).

Teleandregenos adlı ülkede, kız çocuklarının fiziksel ve duygusal olarak gelişmesini durdurmak isteyen toplum ve yönetici sistem, kız çocuklarına cinsiyet kafesleri giydirmektedir. Birinci kafes on üç yaşında giydirilmekte ve yirmi üç yaşına kadar değiştirilmemektedir. Sekiz yaşından itibaren fiziksel olarak daha hızlı büyüyen ve düşünsel olarak daha hızlı gelişen kız çocukları, toplum ve aile tarafından baskılanmak ve erkek cinsiyetinin yeniden öne geçmesini sağlamak amacıyla bu kafeslere sokulmaktadır. Baskı, şiddet ve eşitsizlik içinde mücadele eden kız çocukları, distopik bir ortamda büyümektedir. Ayrıca kız ve erkek çocuklarının her türlü gelişimindeki eşitsizlik ve toplumun ataerkil bakışı, feminist açıdan bakıldığında, büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu eşitsizlik kız çocuklarında sarsıntılara ve zihinsel gerilemelere neden olmaktadır. Anlatıcı, kız çocuklarına yapılan bu eşitsizliğin evlikten sonrada devam ettiğini söylemekte ve bu şekilde kadınların köleleştirildiğini gözler önüne sermektedir.

Feminist bir anlayışla olayları yorumlayan anlatıcı; Teleandregenos adlı ülkedeki kadın-erkek eşitsizliğini, sınıf çatışmasını ve devletin yanlı tutumunu eleştirmektedir. Yazar; toplumdaki inançları, gelenekleri, ataerkil düşünce sistemini cinsiyet kafesi adını verdiği bir imgeyle anlatmaktadır. Romandaki anlatıcı, on üç yaşından itibaren kız çocuklarına giydirilen demir ve çelikten oluşan bu cinsiyet kafesine, ataerkil toplum anlayışına karşı çıkmaktadır. Feminist anlayışla kaleme alınan bu eser, mevcut toplumun kız çocuğu yetiştirme geleneklerine bir başkaldırı ve kadın direnişine bir umut aşılamaktadır. Devrimci bir kişiliği olan anlatıcı, Teleandregenos adlı ülkede bu yapıyı parçalamak istemiş ama egemen anlayışa karşı duramamıştır. Bu açıdan bakıldığında, mevcut toplumun gelenek ve inançlarını tenkit eden anlatıcı, feminist düşüncesini odak noktası hâline getirmektedir.

> Evlenmeden önce yalnız kendi namuslu koruması gerekirken evlenince, bu kutsallığını ve kocasının namusunu da korumak zorundadır. "Kafesle mi?" dedim içimden. "Sonra kadının kafes içinde olması ve anahtarının kocasının elinde bulunması kadının bütünüyle kocasının mülkü olduğunu gösterir. Kafes kadının bu gerçeği hiçbir zaman unutmamasına yardımcı olur. Kafesin bir başka görevi de kocanın gerekli gördüğünde 'metal göz kapakları' kapatılarak karının görmemesi istenen şeyleri görmesini önlemektedir. Karının susması istendiğinde 'ağız sürgüsü' çekilerek susması sağlanmaktadır (Şenel, 2003, s. 66-67).

Teleandregenos'ta kadınların hem kendi hem de erkelerin namusunu koruması ve erkeğin mülkü olarak görülmesi anlatıcı tarafından şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Diğer yandan kadınların konuşmasını ve bir yere bakmasını demir sürgülerle engelleyen bu düşünce sistemi, kadını metalaştırmaktadır. Yazar; kadınların çocukluk, gençlik, evlilik döneminde ailesi ve toplum tarafından baskılanmasını distopik bir ortamda anlatmıştır. Toplumun bu baskılarına ve eşitsizliğine karşı çıkan aykırı düşüncede yer alan anlatıcı, olaylara feminist bir gözle ele almaktadır. Feminizm kuramında sıkça rastlanılan erkek hegemonyası, cinsiyet eşitsizliği, baskılama, yok sayma ve köleleştirme gibi unsurlar, eserde birçok defa tekrarlanmaktadır.

Feminist distopik romanlara ait birçok özellik, bu romanda da görünmektedir. Bunlar; cinsiyet eşitsizliği, kadınlara baskı ve şiddet ile kontrol altına alınması, üreme ve cinselliklerinin yok sayılması, ataerkil sitemin yanlış uygulamaları olarak söylenebilir. Distopik bir ortamda yaşayan bu kadınlar; yetersiz beslenme, zorla evlilik ve evcilik oyunu, cinsiyet kafeslerine konulma, işkence ve metal göz kapakları takma gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır. Feminist bir yaklaşımla olayları ele alan yazar, bu toplumdaki gelenekleri ve inançları bazı imgeler ve sembollerle eleştirmektedir. İşte bu noktada, kültürel materyalizm ile feminist distopik eserler kesişmektedir. Kültürel materyalist okumalarda; toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi bağlamda egemen güç ve ezilen ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan bakıldığında feminist distopik romanlarda kadın figürünün bu kuramla incelenmesi, romanlardaki toplumsal ve politik bağlamları daha iyi analiz etmemizi sağlamaktadır.

Kültürel materyalizm kuramı; kadınların baskı altına alınma, alternatif toplum oluşturma, ataerkil sisteme karşı durma gibi feminist unsurları analiz eder. Romanda, ataerkil sistemin kadını çocukluktan başlayıp yetişkinliğe kadar her alanda ezdiği görülmektedir. Bu sisteme kimse karşı gelmemiş ve toplum tarafından baskılanmıştır. Yazar, bu ütopik toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinden, sınıfsal baskılardan yola çıkarak mevcut ataerkil anlayışı eleştirmektedir. Yine kültürel materyalist okumalarda dilde kullanılan semboller ve imgeler romanı analiz etmede önemli ölçütlerdendir. Yazar; evlilik kafesi, kafes anahtarı, metal göz kapakları gibi imgeler kullanarak mevcut gelenekleri ve inanışları tenkit etmektedir. Kızların on üç yaşında evlendirilmesini, toplumun inanç ve geleneklerine bağlayan yazar; ergenlik yaşında kızların zorla

evlendirildiği Doğu toplumlarına karşı çıkmaktadır. Benzer şekilde demir elbiseler ve kafeslerin anahtarının erkekte bulunması, kızların namuslarını toplumun normları tarafından korunmasını ve namus bekçiliğinin de erkeklere verilmesini temsil etmektedir. Kadınların düşünmesine ve konuşmasına izin verilmeyen bu ütopik toplum, Doğu toplumlarının geleneklerine benzetilmeye çalışılmıştır. Yazar, ataerkil sistemin kadınlara bakışını çeşitli imgelerle eleştirmekte ve cinsiyet eşitliğine dayanan bir alternatif toplum oluşturma vizyonunu ortaya koymaktadır. Bu şekilde sanatçı, ataerkil sisteme karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmakta ve karşı çıkan seslere yeni bir alan açmaktadır.

Alev Alatlı'nın 1999 yılında kaleme aldığı *Kâbus* adlı roman, birçok açıdan değerlendirmeye açık çok katmanlı bir eserdir. Daha önce bu eserin özeti diğer bölümlerde verildiği için burada kısaca değinilecektir. Roman, feminist distopik özellikler bakımından ele alınacak ve kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır. İmre Kadızade üzerinden başlayıp diğer roman kişilerini de kapsayan kadın- erkek çatışması, sınıfsal farklılıklar bu romanın odak noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca yazarın Doğu ve Batı zihniyetini, kadın-erkek cinsiyeti üzerinden sembollerle anlatması feminist okumalar için son derece önemlidir. Diğer yandan cinselliğin Doğu ve Batı toplumlarında nasıl algılandığı, anlatıcı tarafından çeşitli şekillerde karşılaştırılmakta ve toplumlar bilgisizlik yönünden eleştirilmektedir.

> Varsa yoksa çocuklarınız! Onlara taparsınız! Erkeklerinize gelince ne yersiniz ne de yedirirsiniz! Kadın olarak dördünüz üst üste koysam bir Rus, bir Romen dişisi etmezsiniz be! Gerisiniz! Az gelişmişsiniz! Dişilik konusunda da gelirisiniz! Hep böyleydiniz! Tarih boyunca da böyleydiniz! Ne oldu! Osmanlı Sarayı'na giremediniz! Padişahları eş olamadınız! Padişahlar Türk kadınına dadılık ettirdiler, hizmetçilik ettirdiler. Koyunlarına Batılı dilberleri aldılar! Hem korkuyorsunuz cinsel bilgiden hem bilgili olmaktan hem özgür olmaktan bahsediyorsunuz. Özgürlük bilgidir, anlamak istemiyorsunuz! Kendinize açsınız! Kendinize susuzsunuz! Asla kitap okumuyorsunuz, gazete bile okumuyorsunuz! İstemiyorsunuz! Bilgili olmaktan korkuyorsunuz! Anana bak! Aslında tarihte olmamış düzeyde özgür, bağımsız bağlantısız, eşit hatta egemen! Parası var, mesleği var ama yine de şikayetçi! (Alatlı, 2019, s. 322).

Holo-Devrim'in görüntüsünde, baba ile kızı arasında tartışma çıkmıştır. Devrim, kadının Türk toplumunda her konuda ezildiğini hatta erkeklerin dini de kullanarak kadınları pasivize ettiği anlatılmaktadır. Anlatıcı, Türk kadının toplumdaki yerini Bekir adlı roman kişisi aracılığıyla yeniden sorgulamakta ve kadının modernleşmeyle birlikte daha kötü duruma düştüğünü açıklamaya çalışmaktadır. Erkek ve kadınlar

arasındaki çatışmanın cinsellik, bilgisizlik, dişilik işlevi, özgürlük, özgüven eksikliği gibi konularda iyice derinleştiğini söyleyen Bekir, Türk toplumunda kadının işlevsiz hale getirildiğini savunmaktadır. Bu durum roman kişilerini, bunalıma ve fuhuş bataklığına sokmakta bazen de intihara sürüklemektedir. Ayrıca bu insanların yaşadığı kavram kargaşası, özellikle kadınların benliklerini unutmaya neden olmakta ve ülkeyi kaosa sürüklemektedir. Bununla birlikte feminizm savunucuları da kadının toplumdaki işlevini belirleyememekte ve distopik bir ortamın oluşmasına ön ayak olmaktadır.

Feminist distopik özelliklerin görüldüğü bu eserde cinsellik anlayışı geniş kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Cinselliğin bu toplumda bilgisizlik yönünden yanlış kullanılması; roman kişilerini fuhşa, bunalıma ve intiharlara sürüklemektedir. Bu distopik ortamda; kadınlar erkekler tarafından her alanda ezilmekte, özgürlükleri kısıtlanmakta ve din kullanılarak baskı altına alınmaktadır. Bu toplumda feminizmi savunan kadınlar ve dernekler, sorunları çözememekte ve olaylara yanlış açıdan bakmaktadır. Az gelişmiş Doğu toplumlarında kadınların ötelenmesi, baskılanması ve sosyal, siyasi, ekonomik alanda çalışmalarının incelenmesi kültürel materyalist okumalar için önemli veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, feminist distopik özellikleri yansıtan bu roman; sosyal, ekonomik ve politik bağlamıyla ele alındığında kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalizm; toplumsal cinsiyet, sınıf farklılıkları, ırk ve sömürgecilik, iktidar ilişkileri gibi unsurların kadın figürü üzerinden toplumda nasıl algılandığını açıklamaktadır. Feminist bir anlayışı benimseyen anlatıcı ve yazar, kadının Türk toplumundaki yerini belirlerken egemen güçlerin sömürgecilik anlayışı ile olaylara yaklaşımını eleştirmektedir. Yine anlatıcı; Türk toplumunda kadının yanlış Batılılaşarak cinselliğini, gücünü, işlevini, bilgisini ve benliğini kaybetme tehlikesi yaşadığını söylemektedir. Kadın figürünün ataerkil ve anaerkil toplumlarda yaşadığı değişimleri, gelişmiş ve az gelişmiş devletler üzerinden anlatılmaktadır. Yine kültürel materyalist okumalardametinlerin üretildiği ortamlar tarihsel ve toplumsal bağlamda anlaşılmaya çalışılır. Doğu toplumlarını anacıl özelliklere sahip olduğunu, Batı toplumlarının ise daha babacı bir anlayışa sahip olduğunu söyleyen anlatıcı, egemen güç konumundaki erke klerin ve Batı anlayışının kadını ezdiğini düşünmektedir. Bununla birlikte anlatıcı, feminizm savunucularıyla kadınların Türk toplumunda

birtakım haklar elde ettiğini fakat toplumda bir yer edinemediğini söylemektedir. Kadının-erkek ilişkilerini toplumdaki güç dengeleri üzerinden açıklayan anlatıcı; dinin erkek egemen güç tarafından yanlış kullanıldığını savunur. Yine cinselliğin gizli bir tabu olarak kadınlarda kısıtlandığını ve kız çocuklarının her alanda ikinci plana itildiğini söyler. Feminist anlayışı savunan kadın roman kişileri, Batı toplumlarının kadını bir sömürge argümanı olarak kullandığını ve bu şekilde Doğu toplumlarını egemenliği altına almaya çalıştığı savunmaktadır. Benzer şekilde anlatıcı, egemen güç konumundaki erkek düşüncesine ve kendini dünyanın en önemli gücü olarak gören Batılı devletlerin kadınsılığı aşağılamasına karşı çıkmaktadır. Bu şekilde ereksi ideolojileri altüst etmeyi düşünen sanatçı, güç odaklarına karşı sanatını bir dayanak noktası yapmıştır. Kadınların direniş stratejilerini eksik bulan romancı, toplumsal bir değişim için alternatif vizyonlar ortaya koymaktadır. Egemen güçlerin kadın figürü üzerinden yaptığı manipülasyonlara dikkat çeken yazar, olayları toplumsal eşitsizlik üzerinden yorumlamaktadır.

Cem Akaş'ın 2018'de yayımlanan *Y* romanı, kendi içinde birçok feminist-distopik özelliği barındırmaktadır. Eserde olaylar, İstanbul ve Berlin arasında geçmektedir. Romanda, kadın dünyasının ön plana çıkarıldığı ve erkek şiddetinin eleştirildiği görülmektedir. Özellikle postmodern özelliklerin ön plana çıktığı eserde, Pinokyo adlı esere çok sık göndermeler yapılmıştır. İliada ve Arendi adlı iki kadının hayatları, kapılarının önüne bir sepet içinde erkek bir bebek çocuğun bırakılması ile değişmiştir. Rektifikasyondan bu yana 142 yıl geçmiş ve dünyada erkek nüfusu tamamen yok olmuştur. Y kromozonu bir salgın sonucunda yeryüzünden silinmiş ve bundan sonraki döneme Rektifikasyon denilmiştir. Bu dönemde erkeklere ait tarih, kadınlar tarafından yok edilmiştir. Bu toplumda kadınların erkeklere benzemesi ya da onlara ait yaşamı benimsemesi toplum ve devlet için çok büyük bir tehlike olarak görülmektedir.

Arendi'nin annesi Zelda, bu evlatlık meselesine karşı durmaktadır. Zelda, kadın haklarını savunan aynı zamanda erkek düşmanı olan bir örgütün üyesidir. Zelda, zamanla Constantine adı verdikleri bu erkek çocuğa alışmakta ve onu sevmeye başlamaktadır. Bu iki kadın, sürekli yer değiştirerek Constantine'yi devletten saklamaya çalışmaktadır. İliada doktorluk, Arendi ise su dağıtım şirketinde çalışmakta ve Constantine'yi kız çocuğu gibi yetiştirmektedir. Constantine büyüdükçe

hırçınlaşmakta ve sorunlar çıkarmaya başlamaktadır. Evden kaçan Constantine; sokaklarda hırsızlık yapmakta ve kötü arkadaşlar edinip her türlü uygunsuz ortama girmektedir. Pinokyo'yu anımsatan bir hayat yaşamakta olan Constantine, romanın sonlarına doğru İstanbul'da Aret adında bir kıza âşık olur ve onunla birlikte yaşamaya başlar.

İstanbul'da bir gazeteci, Constantine ile görüşüp onun eseri üzerine bir röportaj yapmak istediğini söyler. Bu röportajda, İstanbul Beyefendisi adlı romanın yazılma aşamalarını ve yaşadıklarını anlatan Constantine, Aret ile olan ilişkisinden de bahsetmektedir. Constantine erkeklikten vazgeçip ameliyat ile kadınlığı seçtiğini ve cinsiyet değişim merkezinde gönüllü olarak çalıştığını bu görüşmede anlatır.

> Erkeklerin elbette berbat yaratıklar olduğunu ve o dönemlerin bir daha asla yaşanmaması için hepimizin elinden geleni yapacağını ama o dönemlerde kadınların yaşadığını ve yalnızca kendilerini üretmekle kalmayıp erkeklerin de üretimini yönlendirdiklerini biçimlendirdiklerini söylüyordu. Erkek egemen sistemi eleştiren, kadın yanlısı çok fazla sanatçı ve düşünür vardı, başlangıçta yalnızca kadınların olduğunu, erkeklerin sonradan bir mutasyon olarak ortaya çıktığını anlatan romanlar vardı, erkeklerin soyunun tükenmesi üzerine düşünenler ve üretenler vardı, öyle bir çizgi roman bile bulmuştu hatta. Bütün bunları görmezden gelmek, o dönem kadınlarının varlığını, etkisini ve emeğini yoksaymak demekti, Rektifikasyon'un altını boşaltmak, temelsizleştirmek demekti (Aktaş, 2020, s. 23).

İliada ergenlik döneminde annesi Zelda'dan gizli bir şekilde erkeklere özgü resim, müzik, roman, şiir gibi şeyleri biriktirmiştir. Erkek hakimiyetinin bitiği için bu tehlikenin geride kaldığını ve yeni düzende artık erkek düşüncesiyle hesaplaşmak gerektiğini düşünmektedir. Uzlaşmacı bir tavır takınsa da İliada, erkek egemen sistemi eleştirmekten ve doğruları söylemekten geri durmamıştır. Constantine ise bu zulayı bularak İliada'nın müziklerini dinlemektedir. Rektifikasyon'da erkeklere ait unsurların nasıl ortadan kaldırıldığı hatta erkek katliamıyla soykırım yapıldığı anlatılmaktadır. Eserde egemen gücü temsil eden kadınların erkek katliamı yapması, erkelere ait tüm sanatsal faaliyetleri yok etmesi distopik bir unsur olarak zuhur etmektedir. Kadın kahramanların ön plana çıktığı eserde; erkeklerden nefret edilmekte ve onlardan mutasyona uğramış bir yaratık olarak söz edilmektedir. Erkeklerin karanlık dönem öncesi kadınlara yaptığı; şiddet, tecavüz gibi olaylar kadınlar üzerinde büyük bir travma oluşturmuş ve bu cinsiyetin ortadan kaldırılması için kadınlar ellerinden geleni yapmışlardır.

Romanda, egemen güç durumdaki erkek iktidarı; katliam ve salgınlar ile ortadan kaybolma noktasına gelmiştir. Bu durumda karşıt görüşte yer alan kadınlar; iktidarı ele geçirmiş ve distopik baskılarla erkeklere ait her türlü unsuru ortadan kaldırmıştır. Hegel'in efendi-köle diyalektiği gibi güç odakları yer değiştirmiştir. Kadınlar iktidarı eline geçirince erkeklerin yaptığı zulmün benzerini yapmaktan geri durmamışlardır. Kadınlar, erkeklere ait sanatsal ve kültürel unsurları ortadan kaldırmış ve varlıklarını gösterecek bir alan bırakmamıştır. Bu durum, romanın ilerleyen sayfalarında azınlık halinde yaşayan erkeklerin örgütlenmesine ve kadınlarla mücadele etmesine neden olmuştur. Erkekler, karanlık dönemde kadınlara yönelik şiddet uygulamıştır. Bu yüzünden kadınlar, illegal yolarla erkekleri alt etmenin yolarını aramışlardır.

> Sakın unutma, diye lafa girdi Zelda, erkek tek bir hastalık, dünya yüzünden silinmiş ölümcül bir hastalık, artık kimse bu hastalığa yakalanmıyor, seninki büyük talihsizlik ama merak etme sen de biraz daha büyüyünce sen de herkes gibi kadın olacaksın, çok kolay bir ameliyat; Zelda yeter, diye lafını kestim, çocuğun kafasını karıştırıyorsun, karışma sen. Neden karışmayacakmışım, pekâlâ da karışırım, dedi susmayı reddederek. Doğada ortaya çıkmış en büyük hastalıktı, inkâr mı ediyorsun, kökünü kurutma saydık bütün insanlığın kökünü kurutacaktı, dünya o zamandan beri çok daha iyi bir yerde değil mi, evet meteordan beri biraz zorlanıyoruz ama ne var, geçecek sonuçta, hep birlikte çalışıyoruz, tabii ki üstesinden geleceğiz, kadınlar her zaman başardı, yine başaracağız (Akaş, 2020, s. 45).

Constantine, ergenlik çağına geldiğinde erkek olduğunu öğrenir ve anneleri tarafından teselli edilmeye çalışılır. Cinsiyeti yüzünden toplumda sorunlar yaşayacağı ve durumdan kurtulmak için ameliyat olması gerektiği Zelda tarafından anlatılmaktadır. Ayrıca erkekliğin toplumda bir hastalık olarak görüldüğü ve yaşama hakkı tanınmadığı yine Zelda tarafından açıklanır. Bununla birlikte kadın kahramanlar, erkek cinsiyetine toplumsal baskıların bu kadar fazla olmasının nedenini, erkek egemen dönemde kadınlara yapılan baskılara bağlamaktadır.

Feminist özelliklerin ön plana çıktığı eserde yeni bir toplumsal düzen kurulmuş ve erkek cinsiyetine yaşama hakkı tanınmamıştır. Kadın gibi yetiştirilen Constantine; kendisi, ailesi, okulu ve yaşadığı toplumla yabancılaşma dönemine girmiştir. Vücudundaki değişiklikleri ve cinsiyetini saklamak için kadın giysileri giyen makyaj yapan Constantine, ikilemler içindedir. Çift cinsiyet özellikleri içinde bocalayan Constantine, annelerinden uzaklaşmanın planlarını yapmaktadır. Anlatıcının, kadın figürleri ön plana çıkarıp erkek egemen güce karşı çıkması da dikkat çekici bir tutumdur. Feminizm kuramında, ezilen ve cinsiyeti göz ardı edilen kadın profili ön

plana çıkarılmaktadır. Kadın gözüyle romana bakıldığında egemen gücün siyasi alt yapısını ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca kadınların oluşturduğu yeni toplum düzeni, rüşeym kültür özelliği taşımaktadır. Yani eski kültür, bir kenara bırakılarak yeni bir kültür oluşturulmuştur.

Erkek egemen topluma ait kalıtsal kültür ortadan kaldırılmış ve yeni toplum düzenine uygun yapılar ortaya çıkmıştır. Romanda cinsiyet değiştirme merkezlerinin adım başı her yerde bulunması, toplumun büyük bir kısmının cinsel içerikli aletleri kullanması, kadın kadına evliliğin doğal olarak algılanması, fuhşun çocuklar arasında yaygınlaşması gibi unsurlar yeni kültür içinde yer almaktadır. Bununla birlikte erkek egemen dönemden kalan sanatsal faaliyetler tamamen yok edilmiş, yeni kültürün içinde ise bu tür faaliyetler yasaklanmıştır. Alternatif bir dünya görüşünü savunur hale gelen erkek kültürü ise yeraltına çekilmiştir.

> Böyle bir parayı nerden bulabileceğini bilmiyorsun, İstanbul'da kalan parana da bir daha kavuşabileceğini sanmıyorsun. Kibe'ye göre bu parayı toplamanın en kestirme yolu fahişelik; çocuk fahişelerin buralarda çok revaçta olduğunu, ikili olarak özel bir sükse yapabileceğinizi söyleyecek Kibe. Tam olarak ne yapacağınızı anlatmasını isteyeceksiniz ama o da daha önce yapmadığı için sadece gördüklerini ve anlatılanları aktarabilecek sana (Akaş, 2020, s. 124).

Mahkeme kararı ile bir ailenin yanına verilen Constantine, bu ailenin yanında ve okulda acımasız işkencelere uğrar. Halk; birinci ay doğmadan Hamburg'a, oradan da Kopenhag'a gidip sokaklarda yaşamaya başlayan Constantine'ye, laboratuvardan sızmış bir virüs muamelesi yapmaktadır. Dilenerek ve çalarak hayatta kalmaya çalışan kahraman, kendi yaşlarında Kibe adlı bir kızla tanışır ve onunla birlikte fuhuş yaparak para kazanmaya çalışmaktadır. Constantine kazandığı parayla İstanbul'a gider ve orada bıraktığı paraya kavuşur.

Feminist kuram çerçevesinden esere bakıldığında, çocukların küçük yaşta fuhuş yaparak hayatta kalmaya çalışması ve cinselliği bir meta olarak kullanılması büyük sorun oluşturmaktadır. Erkek egemen toplumlarda feminist anlayış, kadın ve çocukların bir cinsellik objesi olarak kullanılmasını eleştirmektedir. Bu durum, kadın egemenliğinin ortaya çıktığı yeni toplum düzeninde de aynen devam etmiştir. Egemen kültürün yer değiştirmesiyle artık kadınlar, cinselliği bir obje olarak kullanmakta ve çocuk fahişeleri sömürmeye başlamaktadır. Ayrıca fuhuş unsurları, jargonları yeniden

yorumlanarak kadın egemen kültüre eklemlenmiştir. Bu yeni dünya düzeninde, erkek cinsiyetinin ayakta kalma mücadelesi ile eklemlenen yeni kültürlerin varlıklarını ortaya koyacak alan arayışı, alternatif hayatların ve kültürlerin egemen güç içinde kendilerine yer bulmak için her türlü yolu kullanacaklarını göstermektedir.Kültürün de bir meta olduğu düşünülürse egemen ya da muhalif kültürle toplumun dizayn edildiği unutulmamalıdır. Yeni toplum düzeninde yaşam hakkı bulamayan bireyler, illegal yöntemlere başvurmaktan geri durmamaktadır. Zira kahramanın; hırsızlık, dilencilik, çeşitli kılık değiştirme aksesuarlarıyla fuhuş yapması bu kapsam içinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte anlatıcının, kadın egemen toplumu anlatırken kadının hem mağdur hem de baskılayıcı unsur olarak gösterilmesi kültürel materyalist okumlar için çift taraflı bir okuma alanı sağlamaktadır.

> Bu kadar çok sayıda insanın benimle uğraşması normal mi? diye soracaksın Ursu'ya. Değil, diye cevap verecek, aslında kişi olarak uğraşmıyorlar seninle koca bir erkeklik fikri ile uğraşıyorlar; on binlerce yıl insanlığı şiddete özgürlüğe mahkûm etmiş yaratıkların yeniden canlanıp dünyayı ele geçirme ve bütün kadınları yeniden ezecek bir dünya düzeni kurma olasılığı onları dehşete düşürüyor; ben bunu biliyorum seni tanıyanlar da biliyor, ama diğerlerine bu korku çocuk yaşlarından itibaren öğretildi, ellerinde değil, diyecek (Akaş, 2020, s. 129,130).

Yeni dünya düzeninde erkeklik fikrine karşı çıkılmakta ve geçmiş dönemin izleri silinmektedir. Bütün dünyada kamu kişiliği haline gelen Constantine, Ursula adlı polis tarafından korunmakta ve evlatlık olarak bakılmaktadır. Constantine'ye devlet tarafından hormon salınım çipi takılarak cinsiyeti ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Constantine, kendisi yüzünden hapiste yatan anneleri İliada ve Arendi'yi ziyaret ederek yeni bir karar aşamasına girer. Ursula ile birlikte yaşayan kahraman, yeni kaydolduğu okulda geçmiş dönemde yaşadıkları yüzünden eziyet görmekte ve düzeni altüst ettiği gerekçesiyle en küçük hatasında disiplin kuruluna sevk edilmektedir.

Erkek egemen toplumlarda kadınların eziyet gördüğü fikri, feminizm kuramının en çok savunduğu düşüncelerden biridir. Bu düşünce, bir erkek çocuk kahramanın ötesinde binlerce yıl şiddete ve zulme maruz kalmış kadın dünyasının korkularını yansıtmaktadır. Yıllarca erkek egemen güç tarafından ezildiğini ve şiddete maruz kaldığını söyleyen kadın dünyası, yeni toplum düzeninde ortada kalan çocuk yaştaki erkek çocuklarını ilaçla ve zorla cinsiyetini değiştirmektedir. Ayrıca Constantine'e eğitim kurumlarında mobbing uygulanmış ve toplumdan izole edilmiştir. Kadınların

oluşturduğu yeni dünya düzeni, bir zamanlar zulüm gördüğü erkek hegemonyasına benzemektedir. Kadınlar, erkeklerin dünyayı ele geçirip yeniden kadınları köleleştireceğini düşüncesine saplanıp kalmıştır.

> Kafasında sana marjinal portreler/yeraltı dünyası programı yaptırmak gibi bir proje var, sen de ilgileneceksin bu fikirle, özellikle erkek olmaya özenen ya da çalışan kadınları gündeme taşımak isteyeceksin, erkek dünyasına yöneltilen klasikleşmiş eleştirilerin yeni bir bakışla ele alınıp sorgulanması için bu programın bir fırsat olacağını düşüneceksin, elbette böyle soyut kavramlarla ifade ederek değil içgüdüsel olarak ve kişisel örnekler üzerinden düşüneceksin bunu (Akaş, 2020, s. 135).

Los Angeles'e gelen Constantine, bir medya şirketinden aldığı bir teklifle bir program düzenlemek istemektedir. Bu programı Juliet adlı bir bayanla yapacaktır. Programda erkek olmaya özenen kadınları gündeme taşımak istemektedir fakat programa katılmak isteyen kadınlar öldürülmüştür. Kendi de işsiz kalmıştır. Toplumsal baskı yüzünden işsiz kalan Constantine, illegal işlere bulaşmış ve hayatta kalmak için her şeyi yapmıştır.

Distopik eserlerde siyasi iktidar, egemenliğini güçlendirmek ve muhalif gücü ezmek için hem ekonomiyi hem de medyayı istediği gibi kullanmaktadır. Bu durum; baskı, şiddet ve kontrol altına almak şeklinde yapabileceği gibi bazen de karşıt düşünceyi tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyerek gerçekleştirilmektedir. Romana bu açıdan bakıldığında ezilen ve aykırı düşünce grubunu temsil eden Constantine, medya ve egemen güç tarafından baskı altına alınmakta ve yaşam alanı daraltılmaktadır. Karşıt düşünce, yeni dünya düzeni içinde kendine yeni bir yaşam alanları oluşturmak için her türlü yolu denemesine rağmen egemen güç tarafından buna izin verilmemektedir. Bu durum karşısında illegal hayatlar içinde yeraltı dünyasına çekilen Constantine, varoluş sorunları yaşamaktadır. Kendi içinde sorunlar yaşayan kahraman, cinsiyetinin pis kokulu, ağır, grotesk bir kabuktan oluşan işe yaramaz bir şey olduğunu düşünmektedir. Bu şekilde kendisiyle ve dünyayla hesaplaşma içine girmektedir.

> Hayatım boyunca erkeklerden nefret ettim, diyecek, bize böyle öğretildiği için değil, gerçekten varlıklarından, tarihte yaptıklarından, düşünce biçimlerinden, kendilerini beğenmişliklerinden, küstahlıklarından, dünyanın sahibi olduklarını sanmalarından, her şeylerinden tiksindiğim için. Hayatımın büyük kısmını onların izlerini silmeye adadım, erkeklerin yazdığı kitaplardan hangilerinin tamamen yok edilmesi gerektiğine dair raporlar hazırladım, korunması gereken kitaplardan bazılarını kadınlaştırıp yeni düzene uygun hale getirerek yeniden yazdım, hatta kadınların yazdığı bazı önemli kitaplardaki erkek karakterleri yok edip yerlerine kadınlar koydum. Dünyada artık erkek olmaması fikri beni hep mutlu etti. Sonra sen geldin (Akaş, 2020, s. 142-143).

Zelda, hastane odasında gözlerini açtığında Constantine'ye erkeklerle ilgili düşüncelerini anlatarak onun hayatındaki yerini açıklamaya çalışır. Zelda'nın geçmiş yaşamındaki feminist düşüncelerine bakılarak dönemin zihniyeti hakkında bilgi edinilebilmektedir. Erkeklere ait sanat eserlerin bir kısmının yok edilmesi ve bazılarının da değiştirilmesi distopik unsurlar taşımaktadır.

Feminist özelliklere sahip yeni toplum düzeni, erkek egemen dönemde yaşadığı travmaları atlatamadığı için erkek cinsiyetine karşı düşmanca fikirler beslemektedir. Yeni toplum düzeni, feminist özellikler ekseninde toplumu dizayn etmektedir. Karşıt görüşü temsil eden erkek cinsiyetinin yeni toplum düzeni tarafından bu kadar acımasızca dışlanmasının asıl sebebi, erkek egemen gücün yeniden ataerkil toplum düzenine geçme düşüncesine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yeni toplum düzenine geçişte sanat ve kültürün çok önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır.

> Holey Sevner'in eylemlerini sen nasıl değerlendiriyorsun, daha doğrusu neden bu tür eylemlerde bulunuyor? Bir yandan her yere fallik semboller yerleştiriyorlar (…) Öte yandan son derece barbarca eylemler de yapıyorlar, sistematik olarak kadınları kaçırıp birtakım ilaçlar içiriyorlar, tecavüz ediyorlar, doğan erkek çocukları tutup kızları öldürüyorlar, erkek doğurmayan kadınları da öyle. Daha kitlesel saldırılarda bulunmakla tehdit ediyorlar tüm dünyayı. Tarihte öğrendiğimiz korkunç erkek figürünün bire bir hortlaması bu. Bunu yaparken de kadın istihbaratçılardan yararlanıyorlar (Akaş, 2020, s. 154).

Constantine ile röportaj yapan kadın gazeteci, yeni kitabı hakkında ona sorular yöneltir. Kamuoyunda önemli bir yer tutan Constantine, bu eserde kendi yaşadıklarından yola çıkarak erkek düşünce sistemini açıklamaya çalışır. Bunula birlikte erkek cinsiyetinin yeraltına inip faaliyetlerini illegal şekilde devam ettirmesini romanında ön plana çıkaran Constantine, bu şekilde kadın toplumuna bir mesaj göndermektedir. Romanın içindeki anlatıcı, erkek düşüncesinin toplum tarafından doğru algılanmasını sağlamak ve kadın toplumunun bu üstünlük anlayışı içinde bu cinsiyeti yok saymasını eleştirmektedir. Feminist düşünceye sahip bu toplumda kadınların baskıcı tutumu yüzünden yeni militan görüşler gün yüzüne çıkmıştır. Mücadele ederek bugünlere geldiğini anlatan Constantine, karşıt düşüncenin bir yerlerde saklandığını ve birlikte hareket etmenin yollarını aradığını söylemektedir.

Feminist distopik eserlerde görülen baskı, şiddet, tecavüz ve ölüm gibi unsurlar; bu romanda da görülmektedir. Erkeklerin egemen olduğu karanlık dönemde devletin gücünü de kullanan ataerkil sistem, kadınları her alanda kısıtlamakta, onlara işkence ve tecavüz etmekte hatta öldürmektedir. Bu distopik ortamda hayatta kalan kadınlar, sonraki dönemlerde aynı muameleyi erkeklere yapmışlardır. Feminist hareketler, bu yeni toplumda çok güçlenmiş ve zorba bir hale dönüşmüştür. Bu dönemde de kız çocuklara fuhşa itilmiş, bir meta olarak kullanılmış ve ekonomik sıkıntılar içinde harcanmıştır. Kadınlar; bedensel, zihinsel olarak sömürülmüş bunun yanında bir tüketim metaı olarak da algılanmıştır. Tam bu noktada kültürel materyalist okumalar, bu tür romanların analizinde yeni ufuklar açmaktadır.

Kültürel materyalizm kuramı, feminist distopik romanlarla birlikte yorumlandığında; kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik yapıların kadınları nasıl etkilediği ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca kültürel materyalizm, bu tür romanların toplumsal ve tarihsel alt yapısını göz önünde bulundurarak sistemin ve kadınların maruz kaldığı baskıların analizini yapmaktadır. Benzer şekilde baskıcı bir toplumda kadınların yaşadığı baskılar, şiddetler, tecavüzler ve ölümler yeni bir alternatif toplumun oluşma zemini hazırlamaktadır. Bu yeni feminist toplum, kadın hareketlerini desteklemekte ve erkek cinsiyetinden intikam almaktadır. Yazar, ataerkil totaliter sistemlerin baskılayıcı uygulamalarını eleştirmekte ve muarız konumundaki kadınların iktidara gelmesiyle aynı muameleye maruz kalabileceklerini ima etmektedir. Yine ataerkil sistemi ve yöneticileri bu konuda uyaran sanatçı, kadınların maruz kaldığı kötü uygulamalara karşı toplumu bir empati kurmaya davet etmektedir. Romanda erkek egemen düşünce; baskı ve şiddetle yok edilememiş ve illegal bir şekilde yeraltına çekilmiştir. Hegel'in efendi-köle alegorisi, bu romanda ataerkil sistem ile feminist kadın hareketleri arasında gerçekleşmiştir. Kadınlar, zulüm gördükleri ataerkil sistemin yanlış uygulamalarını erkek cinsiyeti üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Kültürel materyalist okumaların kültürel, sosyal ve politik alanda kadınları merkeze aldıklarını unutmamak gerekir. Bu açıdan esere bakıldığında siyasi iktidarın kadına bakışı eleştirilmekte ve kadınların maruz kaldığı kötü olayları bu şekilde gözler önüne serilmektedir.

Feminizmi esas alan *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı, Kâbus, Y* adlı distopik romanlar incelendiğinde, kadın kahramanlar; egemen güç konumundaki

erkeler ve ataerkil sistem tarafından baskılanmakta, yok sayılmakta, tecrit altına alınmakta, işkence yapılmakta, öldürülmekte, cinsiyeti üzerinden eleştirilmekte ve toplumun dışına atılmaktadır. Bu distopik ortamda kötü muameleye maruz kalan kadınlar, fuhşa sürüklenmekte, zorla evlendirilmekte ve intihara yönelmektedir. Ayrıca cinsiyet eşitsizliği, ekonomik sömürü ve bedensel meta gibi görülmektedir. Kadınlar bilgisizliği ve dişilik işlevi yönünden değerlendirilmekte ve toplum tarafından özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Kadın yazarlar ve feminizm savunucuları, kadınların bu düştüğü durumu çözmek yerine daha karmaşık hale getirmektedir.

Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı, Kâbus, Y adlı feminist distopik romanlar, kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde kadınların sosyal, siyasi ve kültürel olarak toplumun dışına atıldığı görülmüştür. Kadınlar gelenekler ve inançlar arasında sıkıştırılmış, ataerkil sistem tarafından toplum dışına atılmıştır. Sanatçılar, toplumdaki inançları ve gelenekleri altüst etmeye çalışmış, özgür bir kadın tipi oluşturma gayreti içene girmiştir. Bazı yazarlar, gençlerin cinsiyet değiştirme politikalarını desteklemekte ve erkek nüfusun ortadan kalkması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte kimi aykırı düşünen yazarlar, imgeli anlatımdan yararlanarak siyasi yönetimi ve ataerkil sistemi eleştirmektedir. Yeni bir dünya düzeni kurmak isteyen bu sanatçılar, feminizmin kadını önceleyen fikirlerini benimseyerek kadın figürünü vurgulamaktadır. Ayrıca yazarlar; kadınların kültür, sanat ve siyasi alanda var olmasını ve düzenin bir bileşeni olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda karşıt düşünce konumundaki kadın hareketlerini destekleyen sanatçılar; kadın direnişine destek vermekte ve bu anlayışa umut aşılamaktadır.

4.3.1 Çevresel Faktörleri Anlatan Distopik Romanların İncelenmesi

Distopya edebiyatında çevresel faktörler önemli bir yer tutmaktadır. XX. yüzyılda iklim değişikliğiyle birlikte seller, sıcaklığın artması, gıda kıtlığı gibi problemler gün yüzüne çıkmış ve bunlar distopik eserlerde yerini almaya başlamıştır. Yine bu tür eserlerde ekolojik dengenin bozulması, kirlilik, ilkim değişikliği, teknolojinin çöküşü ve bunların iktidarla ilişkisi incelenebilir. İşte bu noktada kültürel materyalist okumalar, egemen güç ile doğa arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğini ortaya koyar,

analizlerde bulunur. Bu ilişkide iktidarın gücünü kullandığı yıkım, baskı, katliam, teknolojik zorbalık, çevre tahribatı gibi unsurlar; distopya kavramı içinde açıklanabilir. Benzer şekilde çevresel faktörleri anlatan distopik romanların kültürel materyalizm kuramı ile kesiştiği görülmektedir. Bununla birlikte çevresel felaketleri önceleyen distopik romanlar, ekoeleştiri kuramı kapsamında yorumlandığında bunun edebî metinlere nasıl yansıdığı da tespit edilebilmektedir.

> Verne'in *Stahlstadt*'ında ezilen vatandaşların yaşadığı sıkıntıların çoğunun sorumlusu zamanın baskıcı düzenlemeleridir ve bu düzenlemeler gitgide distopya varoluşunun belirleyici özelliği olarak görüldü. H.C. Marriot-Watson'dan *Erchomenon or The Republic of Materialism* (1879), Owen Gregory'den *Meccania* (1918) ve Yevgeny Zamyetin'den *Biz* (1921) gibi romanlarda yaşanan geniş çaplı edebi gelişmelerin ardından Fritiz Lang'ın filmi *Metropolis*'te (1926) çarpıcı bir görsel temsil söz konusu olmuştur (Claeys, 2017, s. 367).

Dünya edebiyatında çevresel distopyanın ilk örneği olarak kabul edilen Verne'in *Çelik Şehir* eserinde çevre kirliği içinde yaşayan madencilerin olumsuz hayatı anlatılmaktadır. Romanda hem ütopik hem de distopik unsurlar bulunmaktadır. Türk edebiyatında bu tür distopik romanlar, 2000'li yıllardan sonra çıkmaya başlamıştır. Çevresel konuları ön plana çıkaran romanlar, üçüncü dalga eko eleştiri yaklaşımlarının artmasıyla büyük bir ivme kazanmıştır.

> Üçüncü dalga eko eleştiri fiziksel çevre kavramının temsil edilebilir her ölçüsü ve yönüyle incelemeye alması neticesinde de çok disiplinli veya disiplinler arası perspektifte yenilikçi eko eleştirel yaklaşımlar doğmuştur. Bu sayede eko eleştiri kapsamına giren konular arasına queer doğa, eko fobi, eko globalleşme, türcülük, toksik söylem ve bedenler sayılabilir. Her biri ayrı titizlikte kuram bilgisini önceleyen bu konuların edebi ve kültürel metinlerdeki yansımaları üzerinden eleştirel tartışmalar başlatmak üçüncü dalga eko eleştirmenlerin amacıdır (…) Öncelikle diğer eleştirip rakiplerinden farklı olarak eko eleştiri çevresel duyarlılık sağlamayı ve bu duyarlılığı artırmayı amaçlamaktadır. Bu nihai amacı hizmet etmek için eko eleştirmenin elinde bahsedildiği üzere birden fazla yöntem mevcuttur (Göçmen, 2019, s. 181).

Çevresel faktörleri ön plana çıkaran distopik romanlar; kültürel materyalizm kuramı bakış açısıyla incelendiğinde çok boyutlu analizler yapmayı sağlayacaktır. Özellikle çevresel duyarlılığın artırılmasını önceleyen eko eleştiri, kültürel materyalizm kuramı ekseninde siyasi, kültürel ve ekonomik okumalara kapı açacaktır. Bu çalışmada çevresel faktörleri anlatan distopik romanlar, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte ele alınıp yorumlanacaktır. Türk edebiyatında çevresel faktörleri ön plana çıkaran *Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası, Distopya* adlı distopik romanlar, bu amaçla doğrultusunda analiz edilecektir.

Selim Erdoğan'ın 2019 yılında yayımlanan *Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası* romanı, "Büyük İstanbul Depremi" sonrası İstanbul'da yaşananları anlatmaktadır. Çevresel faktörleri ön plana çıkaran bu distopik roman, kültürel materyalizm kuramıyla ele alınıp incelenecektir. Önce romanın kısa bir özeti verilecek daha sonra bu üç kuramın alanlarına ait unsurlar tespit edilecek ve son aşamada ise bu kuramların kesişen noktaları ekseninde yorumlamalara gidilecektir.

Üç bölümden oluşan bu roman, İstanbul ve çevresinde geçmektedir. Sıcaklık artışı, sel felaketleri ve toz bulutları gibi doğal afetlerin İstanbul ve çevresinde oluşturduğu yıkım, romanda distopik bir şekilde anlatılmaktadır. İnsanlar çevredeki toz bulutlarından korunmak için maskeler takmakta, doğal yiyecekler bulunmadığı için sentetik yiyeceklere yönelmektedir. Ayrıca İstanbul'un demokratik nüfus yapısı göçler nedeniyle iyice bozulmuştur.

Ozan, enerji üreten bir şirkette çalışmaktadır. Eşi Sibel ve kızı Mina ile yeni bir daire almışlardır. Bu apartman dairesinde göçmenlerin olumsuz davranışları, her yerin pislik içinde ve güvensiz olması bu aileyi huzursuz etmektedir. Bölgede rüzgarların artmasıyla toz fırtınaları çıkmakta ve insanlar sokakta dolaşmakta zorlanmaktadır. Bununla birlikte İstanbul çöp yığınları halini almış ve Dingo denilen köpekler etrafı sarmıştır. Ozan'ın kardeşi Nevit ise İstanbul'un bir sıcaklık adası olacağını ve yağmalarla birlikte büyük ölümlerin olacağını iddia etmektedir. Nevit, sıcaklık adası ile ilgili görüşlerini kardeşi Ozan'a birçok defa söyleyip onu ikna etmeye çalışmaktadır. Ozan, bu tür haberlere ve raporlara kulak asmamaktadır. Nevit, gelecekte böyle bir şey olacağını düşündüğü için İtalya'da kendine ve kardeşi Ozan'a bir ev almıştır. Alp Dağları'nda bulunan bu yer, oksijen ve sıcaklık değerleri açısından çok sağlıklıdır. Ozan ve ailesi, İstanbul'da işlerinin kötüye gitmesi ve sıcaklık adası felaketi nedeniyle ülkeyi terk etmiştir.

> Maske aklına gelir gelmez ağzını eliyle kapayarak iki kere öksürdü. Yatak odasından salondaki açık mutfağa seğirtti. Bütün o tüp trenlere, şeffaflığını iyice kaybetmiş, yer yer çatlamış ya da yarılmış bir tür plastikle kaplı, eski seraları çağrıştıran yürüyen merdivenlere, canları açılmayan ofislere zor katlanıyordu. Maske açık havadan yalıtılmış olmanın verdiği rahatsızlığı ikiye katılıyordu. Camları kırmak, naylonları yırtmak elinde değildi ama maskeyi takmayabilirdi. Havada bilmem kaç milimetreden büyük parçacık sayısı onu ilgilendirmiyordu. Astıma ya da diğer akciğer hastalıklarına yakalanacağını da inanmıyordu (Erdoğan, 2019, s.13).

İstanbul ve ülkenin diğer şehirleri, büyük depremden sonra iklim olaylarından olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Lodos rüzgârının da etkisiyle toz parçacıkları günlerce sokakları ve evleri istila etmektedir. Bunu önlemek için insanlar, evlere güçlü filtreler takmaktadır. Havayı temizleyen bu filtrelerin her hafta temizlenmesi ve bakımının yapılması gerekliydi.

> Ne zamandan beri açık mavi fon yerine bu sarılık olmuş göğüs görüyordu? Rüzgârın şiddeti denizdeki dalgalardan ölçülebiliyordu. Pencereden binanın bahçesine baktı zemindeki sarımsı renk ve birkaç aracın cam sileceklerinin üzerindeki üçgenleşmiş birikinti, kum yağmurunun devam ettiğini söylüyordu. Ne zaman sona erecekti? Daha önce bu kadar uzun bir kum yağmuru olmuş muydu? Depoda normal şartlarda ona bir yıl yetecek kadar filtre vardı. Ama bu yağmur hiç kesilmezse birkaç hafta sonra havayı dışarıdan olduğu gibi almak zorunda kalırdı. Bu düşünce nefesini keser gibi oldu. Daha şiddetli nefes alınca yakıcı öksürük yeniden başladı (Erdoğan, 2019, s. 102).

İstanbul'da tüm halk; sokakta, iş yerinde maske takmak ve evlerine filtre yerleştirmek zorundadır. Zira insanlar, maske takmadığı zaman bu toz parçacıkları astım ve diğer akciğer hastalıklarına neden olmaktadır. Ayrıca evlerde filtre olmadığı zaman da insanların nefes alması zorlaşmaktadır. Ozan, bu olayların nedenini kanal çalışması adı altında İstanbul'da yapılan projelere bağlamaktadır. Distopya edebiyatında, çevresel felaketler çeşitli şekillerde anlatılmaktadır. Bu romanda, toz parçacıklarının oluşturduğu felaket insanların sokaklara çıkmasını, işlerini görmesini engellemekte ve büyük sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. Kendini egemen bir özne olarak kabul eden insanoğlu, çevreyi ötelemenin cezasını roman boyunca görmektedir. Yine eserde doğanın tahrip edilmesinden sorumlu olan ikinci unsur ise ülkeyi yöneten kişilerdir. Ozan'a göre bu olayların başlangıcı, İstanbul'a yapay bir kanal yapan hükümettir. Zira kanalın yapılması ile rüzgârların şehre girmesi kolaylaşmış ve bu şekilde toz bulutları çok rahat sokaklara kadar gelebilmiştir.

> Suyun kentin yüksek bölgelerindeki asfaltla, betonla, sentetik malzemeler ile kaplı sokaklarından süpürdüm maddelerin geçit törenini bir süre seyretti. Plastik oyuncaklar, kâğıt parçaları, tanımaz durumdaki yiyecek maddeleri, boğulmuş sıçanlar, hamam böceği kolonileri, yosun öbekleri, şişmiş kompozit parçalar, ters dönmüş kurbağa leşleri, çamura bulanmış bez parçaları, martı yumurtası kabukları durmaksızın geçiyor, bazen takılan bir parçan arkasına birikiyor, gri su, engelin üzerinde yükseliyor, ızgara seviyesinin üzerine fışkırıyor, direnç kırılınca ızgaranın altında kayboluyordu. Yeterince uzun bakarsa buradan bir cesedin sürüklendiğini görebilir miydi? (Erdoğan, 2019, s. 121-122).

İstanbul'da yağan yağmurlar, sellere neden olur. İnsanlar sadece selle değil, çevre kirliliğiyle de mücadele etmektedir. Anlatıcı, sel felaketlerinin insanların doğayı kontrol çabaları sonucu ortaya çıktığını söylemektedir. İnsanların çevreye karşı

umarsız davranması, çevreyi kirletmesi İstanbul halkına bir felaket olarak geri dönmüştür. Ayrıca egemen güç durumundaki siyasi iktidarın çevreyi umarsızca kirletmesi ve betonlaşmış kentler oluşturması, doğal felaketlere neden olmuştur. Ozan, siyasi iradenin şehri iyi yönetemediğini ve çöp yığınları içinde bıraktığını söyleyerek bu felaketlerin bir sebebinin de bu olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bozulan yağmur mazgallarının tamir edilmemesi, şehirde çöp yığınlarının oluşması üzerinden iktidarın yaptığı işler eleştirilmektedir.

> Bak, durum sandığından ciddi. Sıcaklık adası kuzey yarım kürede nüfusu beş milyondan fazla bir sürü şehri etkiliyor. Kitlesel ölüm haberleri geliyor. Doğal felaket gibi. Kaos ortamında herkes başının çaresine bakar. Yol açılmayabilir. Orada sıkışıp (…) Kanal geçitleri tıkanmış. Nevit oralarda çatışma falan oluyor diyor. Baksana insanlar kendilerini Kanal'a nasıl atıyorlardı! Bir tür sıcaklık sarmalına girmiş şehir. Süper sıcaklık adası diyorlar. Ölüm haberleri artmış. Kentten kaçıyor insanlar (Erdoğan, 2019, s. 265).

Bütün dünyada iklim değişiklikleri sonucu sıcaklıklar artmış ve ölüm haberleri bütün ülkeleri sarmıştır. Dünya başkentlerinde insan cesetleri sokakları doldurmuş, insanlar şehirlerden çıkmak için büyük bir keşmekeş içinde çırpınmaktadır. İstanbul'da Kanal'ın açılması ile birlikte süper sıcaklık adaları oluşmuş ve şehirde ölüm haberleri artmıştır. Nevit, dünyadaki ve İstanbul'daki kaos ortamını yakından takip etmekte ve kardeşi Ozan'a haber vermektedir. Ozan ise eşi ve çocuğuyla birlikte İstanbul'u terk etmeye çalışmaktadır. İstanbul'un hava, deniz ve kara ulaşımı durma noktasına gelmiş ve inanlar araçlarını terk edip sığınacak yer aramaya başlamıştır. Zira bir taraftan sıcaklık artışı diğer yandan kuvvetli rüzgârların etkisiyle kum fırtınaları çıkmıştı. Distopya edebiyatında doğal felaketler; bireyin, toplumun ve ülkenin hem yaşam tarzlarını hem de sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu romanda birçok distopik unsur, doğal afetlerden sonucu oluşmuştur. İnsanların zorunlu olarak maske takması, evlerde filtre kullanması, hava taşıtlarının rüzgârlı havada tercih edilmemesi, astım ve diğer akciğer hastalıklarına karşı ilaçların artması gibi sorunlar çevresel distopyanın zorlayıcı tarafını göstermektedir. Doğayı kontrol etmek isteyen egemen gücün istilacı düşüncesi de çevresel distopya içinde bir eleştiri unsuru olarak yerini almaktadır.

Doğal afetlerin inşaların hayatını zorlaştıran tarafı distopik unsurlarla birlikte verilmiştir. İnsanoğlunun varlığını önceleyip doğayı tahrip etmesi sonucunda ortaya çıkan iklimsel sorunlar, ön plana çıkarılarak çevresel duyarlılık kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca İbrahim Hoca tarikatındaki yozlaşmadan bahsedilerek siyasi

iradenin yanlış göçmen politikaları ve çevreye karşı duyarsızlığı eleştirilmiştir. Bu iki unsurun dışında bir de siyasi iktidarın Kanal projesi adı altında, İstanbul'un jeolojik yapısını bozması ve şehir halkının göçe zorlanması distopik bir şekilde ele alınmıştır. Ozan, ülkedeki bütün bu sorunların kaynağı olarak siyasi iktidarı görmektedir. Ayrıca romanda çeşitli tarikatların ve düşünce kuruluşlarının doğal afetler konusunda söylediklerine değinilerek bu zihniyetler de tenkit edilmektedir. Bununla birlikte siyasi iradenin çevre konusunda verdiği istatistiklerin yanlışlığı da romanda sıkça gözler önüne serilmektedir. Nevit, elindeki bilimsel verilere inanıp ülkeyi daha önce terk etmiştir. Nevit, devletin verilerine inanmadığını kardeşi Ozan'a defalarca söylemiş ve buna göre önlemini almıştır. Nevit'in haklılığı, süper sıcaklık adalarının tüm şehri sarmasıyla ortaya çıkmıştır.

Çevresel faktörleri anlatan distopik romanlarda görülen kıtlık, çevre kirliliği, toz fırtınaları, sıcaklık adaları gibi unsurlar bu eserin odak noktalarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra toz fırtınaları, kum yağmurları, çöp yığınları, köpek saldırıları ve göçmenlerin olumsuz davranışları bu şehri distopik bir atmosfere çevirmiştir. Bu neticesinde insanlarda astım, akciğer hastalıkları artmış ve sokaklar insan cesetleri ile dolmuştur. Yazar, bu kaos ortamının oluşmasında dönemin siyasi iktidarının yanlış uygulamalarının olduğunu düşünmektedir. Kültürel materyalist okumalar, dönemin çevresel ve toplumsal meseleleriyle romanın nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. İşte bu noktada, çevresel faktörleri anlatan distopik romanlar ile kültürel materyalizm kuramı kesişmektedir. Yazar, siyasi iktidarın kanal projesini ve göçmen politikası çevresel felaketlerin sebebi olarak görmektedir. Zira roman kahramanı Ozan ve Nevit, sürekli siyasi iktidarın yanlış uygulamalarını eleştirmektedir. Benzer şekilde dönemin siyasi iktidarı ve doğa-insan ilişkileri, çevre krizleri, çevresel ve ekonomik sistemlerin romana nasıl yansıdığı kültürel materyalist okumaların odağını oluşturur.

> Edebiyat literatürüne müzikten geçen 'leitmotiv' herhangi bir tavır, hareket veya sözün çeşitli vesilelerle birçok kez eserde tekrar edilmesidir. Leitmotiv tekniğiyle anlatıcı veya şairler, muhtevada sürekliliği sağlar, kahramanını çok belirgin bir yönüyle vurgular ayrıca metne estetik bir yapı kazandırır. Leitmotiv tekniğinin kullanılması, metinde dikkat çekilmek istenen noktanın belirlenmesine katkı sağlar. Söz konusu tekrar karakter yönlüyse karakterin öne çıkan özelliği tespit edilebilir. Böyle bir kullanım hem eserin anlam kalıplarını ortaya dökecek ve anlamın pekişmesine yardımcı olacak hem de metne estetik özellik katacaktır. Bu estetik özellikse iç ahenk ve simetri yönlüdür; yani hem görsel hem de işitselidir (Çetişli, 2004, s. 111).

Kültürel materyalist okumalarda yazarın çevresel sorunları anlatırken hangi dil ve imgelem tekniklerini kullandığı tespit edilmeye çalışılır. Ayrıca yazarın distopik bir atmosfer oluşturmak için hangi semboller, metaforlar ve betimlemeler tercih ettiği mercek altına alınır. Bu açıdan romana bakıldığında yazarın bazı sözcükleri sıkça tekrarladığı görülmektedir. Laytmotif tekniğinden yararlanan yazar, bazı sözcüklere hem anlam hem de duygu yüklemek istemiştir. Benzer şekilde kanal projesi, göçmen politikası, veri güveliği, yönetim zafiyeti birçok yerde tekrar edilerek okuyucuda olumsuz duygulara uyandırılmak istenmiştir. Ayrıca yazar, ülke gündeminde yer alan Kanal İstanbul Projesi, göçmen politikası ve dinî grupların toplumu yönlendirme ve yönetme çalışmalarına göndermede bulunmaktadır. Kültürel materyalizm kuramı içinde eser değerlendirildiğinde yazar, halkı bilinçlendirmek ve yönlendirmek için sözcüklerin ve olayların çağrışım gücünden yararlanmıştır. Kültürel materyalizm kuramı; dönemin yönetim sistemini, ideoloji ve güç ilişkilerini, maddi koşullarını, çevresel felaketlerini edebî eserin içeriğiyle ilişkilendirmektedir. Benzer şekilde romanda bazı dinî grupların ülke yönetimi içindeki yerleri, siyasi iktidarın veri güvenliği konusundaki tutarsızlığı, göçmenlerin topluma uyum problemleri, kanal projesinin sıcak ada oluşumundaki etkisi roman kahramanları tarafından tenkit edilmektedir. Yazar, okuyucularda bir ekolojik bilinç oluşturmak istemektedir. Romancı, siyasi yönetimin zihniyetini ve her alandaki uygulamalarını eleştirmektedir. Çevresel sorunlara karşı bir farkındalık oluşturmak isteyen yazar, karşıt düşünceye yer açmakta ve alternatif çözüm önerileri sunmaktadır.

Alparslan Bozkurt'un *Distopya* romanı, 2021 yılında basılmıştır. Bu roman 12 bölümden oluşmaktadır. Eserin başında yalnızlık içinde kendi hikâyesini arayan kendine ve topluma yabancılaşmış bir roman kişisi tanıtılmaktadır. Romanda İstanbul'da yapılan kanal projesi ile İstanbul ve Türkiye'de meydana gelen olumsuzluklar anlatılmaktadır. Romanda, kanal projesi ile İstanbul'da iki yeni yerleşim yeri açığa çıkmıştır. Bu yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasıyla deprem, iklim değişikliği, çevresel felaketler artmaktadır. Bununla birlikte sınıfsal farklılıklar artmış ve hayvanlar İstanbul'u terk etmiştir. Roman hakkında kısa bir özet verildikten sonra incelemeye geçilecektir. Son aşamada ise çevresel distopik özelliklerle kültürel materyalizm kuramı birlikte ele alınacak ve analizler yapılacaktır.

İstanbul'da yaşanan güvenlik kapanmaları nedeniyle Ulusal Güvenlik Güçleri şehre giriş çıkışı kontrol etmektedir. Roman kişisi kendi içinde bir varoluş sorunu yaşamaktadır. Ayrıca gazetelerin üçüncü sayfalarında çıkan kadın cinayetleri haberleri, eserde önemli bir yer tutmaktadır. Bu arada şehirde bir seri katil, sanatsal cinayetler işlemeye başlamıştır. Bu katile "sinek kuşu" denilmektedir. Seri katil ilk olarak bir koleksiyoncuyu öldürür sonra da sıradan bir politikacıyı katleder. Anlatıcı, bu olaylar karşısında katile bir hayranlık beslemekte ve kendi hikayesinde değişiklik yapmak istemektedir. Bununla birlikte kadın cinayetleri, anlatıcı üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Kadının toplumdaki yerini sürekli sorgulayan anlatıcı, bu şekilde bir yabancılaşma içine girmektedir.

Siyasi otoritenin toplum üzerindeki baskısı eserde sıkça dile getirilmektedir. Bu baskı yeni ve eski kentler arasında daha net anlaşılmaktadır. Sınıfsal farklılıklar her alanda görülmektedir. Anlatıcı, hayvanların yok edilmesini siyasi iktidarın kanal projesine bağlamaktadır. Bununla birlikte Mars'ta bir kolonileşme çalışmaları devam etmektedir. Mars'ta ortaya çıkan virüs salgını Dünya'da yaşayanları rahatsız etmeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan anlatıcı konumundaki roman kişisi, yaşadığı hayattan şikâyet etmekte ve tek tip yaşamaktan kurtulmaya çalışmaktadır.

İstanbul'da kanal projesi neticesinde jeopolitik sıkıntıları artar ve soğuk savaş fitili ateşlenir. Hatta bu çatışmalar giderek sıcak çatışmaya dönüşmeye başlar. Rüyalarında karabasanlar gören anlatıcı, sürekli bir şeyler unutmakta ve bellek problemi yaşamaktadır. Eserin sonunda anlatıcı, Ulusal Güvenlik Birimleri tarafından tutuklanır. Yağmurlu bir havada elleri arkadan kelepçelenerek evden çıkarılır ve polis otosuna bindirilerek götürülür.

> Çatısı hasar gören evlerin, devrilen ağaçların, kırılan şemsiyelerin, kaçışan sokak hayvanlarının fotoğrafları vardı gazetelerde. Sel sularının onlarca can aldığı haberleri geçiliyordu radyoda. Kentin değişik noktalarında yaşanan su ve elektrik kesintileri küçük çapta bir göç hareketi başlatmış durumdaydı. Zamanında değişik çevrelerden gelen uyarılara dikkate almayarak boğaza alternatif olarak inşa edilen kanalla birlikte değişen çevresel koşullar, iklimi insanlar için ölümcül bir tehdit haline getirmişti. Politik sonuçları ise çok daha ağır olmuştu. Bitirilmesinden çok değil üç yıl sonra bölge ülkeler arasında kısa süreli sürtüşmeler, hasarsız çatışmalar başlamıştı. Yakın gelecekte durumun çok daha büyük bir kaosa everilmesinden endişe ediliyordu (Bozkurt, 2021, s. 14).

Çevresel felaketlerin üst üste geldiği İstanbul'da distopik bir ortam yaşanmaktadır. İklim değişikliğiyle birlikte depremlerin ve sellerin yol açtığı felaketler bu şehirde yaşamı iyice zorlaştırmaktadır. Bu distopik ortamda halk, bu şehri terk etmenin yollarını aramaktadır. Ayrıca kanal projesiyle birlikte diğer ülkelerin Türkiye'ye olan saldırgan politikaları artmıştır. Anlatıcı, bu olayların sebebini Kanal İstanbul Projesi'ne bağlamaktadır. Ekofeminizm kuramı açısından bakıldığında, doğanın insanlar tarafından tahrip edilmesi büyük felaketlere neden olmuştur. Kadın ve doğayı eş değer gören ekofeminizm, egemen anlayışa yani ataerkil topluma karşıdır. Bu açıdan bakıldığında anlatıcı, bu kuramı kullanarak politik görüşlerini esere yansıtmıştır.

Karşıt düşünceyi temsil eden anlatıcı; iklim felaketlerini, depremleri, zorunlu göçleri, uluslararası savaşları Kanal İstanbul Projesi'nin bir neticesi olarak görmektedir. Ayrıca doğayı kadın gibi ele alan yazar, toplumdaki kadınların katledilmesini doğayla eş görmektedir. Diğer yandan romanda sık sık kadın cinayetlerine göndermede bulunan yazar, bu cinayetlerin sebebi olarak iktidarın yanlış politikalarını göstermektedir.

> Deprem sonrası yağma, hastalık, temiz su sıkıntısı yüzünden yaşayan insan kaybı, deprem sırasında meydana gelen ölümlerden çok daha fazlaydı. Öngörülen yıkımın önüne geçebilmek için kimse yeterince çaba harcamamıştı. Sıkı, polisiye tedbirlere rağmen artan suç oranları bir başka sorundu. Eski kent, insanlar için yaşanması zor bir yer haline dönüşmüştü. Kanalın her iki tarafına kurulan yeni gökdelenler kentini eski kente ayıran sınırlar, gelişmiş güvenlik sistemleri tarafından kontrol ediliyordu. Finans kuruluşları, bankalar, küresel şirketler, robotik tıp teknolojileri ve yapay zekâ kullanılan hastaneler, akıllı binalar, eski kent sakinlerinin hafızası üzerinden yükseliyordu (Bozkurt, 2021, s. 15).

Distopya edebiyatında çok sık karşılaşılan yağma, hastalık, insan kaybı ve zorunlu göçler bu romanda arka fon olarak kullanılmıştır. Diğer yandan kanal projesi sonrası kurulan yeni kent, eski kentlileri fazlasıyla rahatsız etmektedir. Kanal projesi sonucu meydana gelen depremler ve sonrasında insanların yaşadığı olumsuz durumlar, distopik bir atmosfer içinde yansıtılmaktadır. Kendi içinde bir varoluş sorunu yaşayan roman kahramanları, siyasi iktidar tarafından sansürlenmekte ve kontrol altına alınmaktadır. Anlatıcı, bütün bu felaketleri hükümetin uyguladığı yanlış politikalara bağlamaktadır.

> Kentin kuşları kayıp. Bu kesin bilgi. Kargalardan iz yok gökyüzünde; güvercinler, kumrular, martılar hiç var olmamış gibi. Evde benim dışımda hareket halinde olan küçük bir canlıya bile rastlayamamak, açıklama getiremediğim bir başka olaydı. Ne bir örümcek ne biri sinek; uçan, yürüyen, sürünen, tırmanan tek bir canlı yoktu etrafımda. Zamanın akışını, boş midemin dualarına çarpan kaotik gürültüden tanıyordum. Çok çabuk acıkıyordum ve her yemeğe yemek sırasında olacakları biliyor olmanın verdiği o endişeyle İsa'nın son akşam yemeğinde onun hemen yanı başında bir tabakta bana ayrılmış gibi hazırlanıyordum. Tek fark vardı onun aramıza bana belleğim dışında ihanet eden kimse olmuyordu masada (Bozkurt, 2021, s. 46).

Distopya edebiyatında hastalık, yağma, hayvan katliamı, göç hareketleri bu eserde de göze çarpmaktadır. Ayrıca sel, deprem, sıcaklık artışı, iklim değişikliği gibi çevresel felaketler; distopik bir ortamda anlatılmıştır. Anlatıcı, hayvanların bir kısmının katledildiğinin diğer kısmının da bu şehri terk ettiğini düşünmektedir. Distopik romanlarda görülen hayvan ve çevre katliamı bu romanda, iktidar eliyle yapılmaktadır. Bunalım ve yabancılaşma içine giren roman kahramanları, siyasi iktidarın tüm uygulamalarına karşı çıkmaktadır. İktidar-halk ilişkileri, doğa ve kadın denklemi üzerinden verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu tür çevresel felaketlerin iktidar-doğa ekseninde değerlendirilmesi kültürel materyalist okumalara zemin hazırlamaktadır.

Kültürel materyalist okumalarda dilin, sembollerin hangi amaçla nasıl kullanıldığı analiz edilmektedir. Bir bunalım içinde olan anlatıcı, "Hz. İsa'nın Son Akşam Yemeği" resmine göndermede bulunarak kendini o masanın içinde hayal etmektedir. Bu distopik şehirde gıda kıtlığı olduğu için anlatıcı bir daha yemek bulamayacağı korkusu içindedir. Yazar; gıda, göç, kadın cinayeti ve doğal katliamı gibi sözcüklerini çok sık kullanarak okuyucu da bir farkındalık uyandırmak istemektedir. Yazar; metinlerarasılık, ekofeminizm gibi kuramları anımsatan sözcükleri ve durumları kullanmaktadır. Bu şekilde siyasi iktidarın her iki olaya bakışını bir potada eritmektedir. Yine kadın cinayetlerinin artmasıyla doğa katliamı bir tutan yazar, bu tür sorunların temeli olarak siyasi iktidarın yanlış uygulamalarını görmektedir. Çevresel felaketleri anlatan bu distopik romanda insan eliyle doğanın tahrip edilmesi, iklim değişikliği ve doğal afetlerle insanların göçe zorlanması, su ve gıda kıtlığının artması gibi olumsuzluklar siyasi iktidarla ilişkilendirilerek anlatılmıştır.

Çevre felaketleri etrafında şekillenen *Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası, Distopya* adlı distopik eserler incelendiğinde çöp yığınları, toz bulutları, göçmen

sorunları, sıcaklık adaları, köpek katliamları, kum yağmurları içinde güvensiz bir ortamda yaşayan halk çok zor durumdadır. Astım ve akciğer hastalıkları mücadele eden halk, bu kaos ortamında ölüm haberleriyle şehirleri terk etmeye başlamıştır. Büyük İstanbul Depremi sonrası şehirde suç oranları artmış, gıda güvenliği sorun haline gelmiştir. Deprem sonucunda iki farklı yerleşim yeri gün yüzüne çıkmış ve bu iki halk arasında ekonomik ve sosyal alanda farklılıklar oluşmuştur. Sınıflar arası çatışmalar, bunalımlar, doğa ve insan katliamı artmıştır. Kadın cinayetleri, köpek saldırıları, sel felaketleri gündemi meşgul etmiş ve siyasi iktidar bu olayların arkasında görülmüştür. Kanal projesi sonra İstanbul'un iklimi değişmiş ve sıcaklık adaları oluşmuştur. Bu distopik ortamda, savaş çığırtkanlığı ülkenin ekonomisini bozmuş ve halk arasında çatışmalara neden olmuştur. İktidar ve doğa ilişkileri, bu tür distopik romanların kültürel materyalizm kuramıyla kesişmesini sağlamıştır.

Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası ve *Distopya* romanları, kültürel materyalizm odağında incelendiğinde siyasi iktidarın kadın ve doğa üzerinde kontrol kurmak için her türlü yolu denediği görülmektedir. Kültürel materyalist okumalarda doğa ve insan ilişkilerinin nasıl algılandığı, değiştiği analiz edilmektedir. Yine çevresel distopyaların mevcut toplumsal ve ekonomik düzeni nasıl eleştirdiği bu kuramla tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu romanlarda iklim felaketleri, seller ve doğa katliamı sonucu ortaya çıkan olumsuz durumlar göz önüne serilmekte ve okuyucu bu şekilde uyarılmaktadır. Eserlerde çevre bilinci yerleştirmek dışında, toplumsal bir mücadele de teşvik edilmektedir. İstanbul Depremi, Kanal İstanbul Projesi gibi gündemde olan olayları konu edinen yazarlar, egemen gücün yanlış uygulamalarını bu eserlerde tenkit edilmiştir. Benzer şekilde gündemden hiç düşmeyen kadın cinayetleri ve köpek saldırıları, bu distopik romanlarda siyasi yönetimle bağlantılı olarak anlatılmıştır. Ağaç katliamı, seller ve sıcaklık adası gibi gündelik siyasi atmosferi meşgul eden bu haberler, ekofeminizm kuramı ekseninde işlenmiştir. Aynı şekilde kadın ve doğanın güçsüzlüğü eserlerde vurgulanarak ataerkil sistem tenkit edilmekte ve yönetim zayıflatılmak istenmektedir. Ayrıca bu aykırı düşünceyi savunan yazarlar, yakın gelecekte oluşacak bu tür distopik çevresel felaketlere karşı halkı bilinçlendirmeye ve egemen güce karşı direnmeye davet etmektedir.

4.4 Distopik-Yeni Tarihselci Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının incelenmesi

Yeni tarihselcilik kuramı; olayların edebî esere yansıtılmasında nasıl bir ideolojinin takip edildiği, kurgu içindeki imgesel dünyanın gerçek yaşamla ilişkisinin hangi ölçüde buluştuğu gibi konuları, edebiyat ve tarih zemininde incelemeye çalışır. Edebiyat gibi tarihin de bir kurgu olduğu düşüncesinden hareket eden bu anlayış, çoklu anlamlara ulaşmak için disiplinler arası bir çalışma yapmak ister. Özellikle dönem ve eser incelemelerinde bu kuram; dil-edebiyat-tarih üçgeninde olayları yorumlamaya çalışır. Bununla birlikte yeni tarihsecilik, her alana nüfuz etmiş olan iktidar gücünün sanatçılar tarafından nasıl algılandığını tespit eder. Ayrıca bu yaklaşım, metinler arası bir yolculuk yaparak eserin karmaşık yapısını görünür hale getirmeye gayret eder.

> Yeni tarihselcilik ile birlikte, tarihin metinsellik özelliği düşünülünce eserler yalnızca tarihi salt aktaran çalışmalar olarak değil, tarihten etkilenen ve tarihi etkileyen çalışmalar olarak da nitelendirilmiştir. Tarihi, yazılmış bir metin olarak ele alırsak edebiyat ve onun dışında kalan tüm metinleri paralel okuma yaparak yeni tarihselci bir deneyim elde etmiş oluruz. Bu bakış açısı, tarihselciliği ve tarihin yüceliğine karşı postmodern bir meydan okumadır çünkü yeni tarihselci yaklaşım öncesinde sıklıkla tarih aşkınlaştırılmış ve onun anlatı unsuru olduğu durumu göz ardı edilmiştir (Balkaya, 2020, s. 64).

Yeni tarihselcilik kuramı; kültür, edebiyat ve tarih arasında sıkı bir ilişki kurmaktadır. Edebî ve tarihî eserlerin kültürü inşa ettiği düşünülürse bu yapıların üst ideolojiyi şekillendirme gücünü de göz önünde bulundurmak gerekir. Yeni tarihselcilik yaklaşımıyla distopik romanlar ele alındığında yazıldıkları dönemin korkuları, kaygıları ve ideolojileri tespit edilmektedir. Distopik romanlarda görülen baskıcı yönetimler ve kontrol, bireylerin uyum zorunluğu, çevresel ve sosyal çöküşler ve yasaklar yeni tarihselcilik anlayışıyla yorumlandığında eserin yazıldığı dönemle ilişkileri belirlenmeye çalışılır. Distopik yeni tarihselci romanların dönemin maddi koşulları, politik açılımları, toplumsal bağlarıyla ilişkisinin güç odaklarıyla bağlantısının ortaya çıkarılmasında kültürel materyalist okumalarla ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında kültürel materyalizm kuramıyla iç içe olan yeni tarihselcilik, özellikle baskın ideolojinin görüşlerini ön plana almasıyla bir farklılık oluşturabilir. Bu tür kültürel metinleri okurken kültür ve güç arasındaki ilişkiyi de göz ardı etmemek gerekir.

> Yeni tarihselcilik her dönemin ulusun ve/veya topluluğun kendi tarihini oluşturup biçimlendirdiği bu yüzden kültür, edebiyat ve tarih arası paralel okuma ile girift durum ve olayların daha açık anlaşılabileceğini iddia eder. Bu türden bir okuma esasen disiplinler arası bir çalışmanın önünü açmış ve bunu öncüllemiş oluyor yani antropoloji, tarih, sosyoloji, felsefe, kültür ve din gibi pek çok hususta yapılan bir inceleme gerekiyor ki böylece tarafsızlık ve şeffaflık artırılmış olsun (Balkaya, 2020, s. 64).

Dönemin kültürel özellikleri, iktidar ve güç ekseninde yorumlandığında metnin alt anlam katmanları da gün yüzüne çıkarılmış olur. Ayrıca kültürel materyalizmle, distopik yeni tarihselci romanlar birlikte ele alındığında hem iktidarın hem muhalefetin gücü elde etme ve kullanma biçimleri ortaya çıkarılmaktadır. Bu durum, daha kapsamlı okumalara zemin hazırlayacaktır. Bu çerçeve doğrultusunda *Balık İzlerinin Sesi, Kâbus, Gökdelen, Güneş Saygılının Gerçek Yaşamı* gibi romanlar incelenecektir.

Buket Uzuner'in *Balık İzlerinin Sesi* adlı romanı, 1992 yılında yayımlanmıştır. Bu eserin özeti, postmodern-distopik romanlar bölümünde verildiği için burada kısaca değinilip incelemeye geçilecektir. Bu distopik eser, yeni tarihselci anlayışla ele alınacak ve kültürel materyalizmle birlikte yorumlanacaktır. Birleşmiş Milletler tarafından normal insanların bulunmadığı Fantolt Seçkin Öğrenciler Merkezi, kurulmuş ve bu merkeze dünyanın çeşitli ülkelerinden seçilmiş öğrenciler yerleştirilmiştir. Bu merkezdeki öğrencilerin tarihî şahsiyetlerle genetik bağı bulunmaktadır. Afife Piri, etrafında gelişen roman hem ütopik hem de distopik özellikler barındırmaktadır.

> - Adın ne demiştin, sen bu dahi denizcinin ba'kiim?
>
> - Muhittin Piri, Piri Reis olarak bilinir.
>
> - Piri Reis ne demek…
>
> - Amcası Kemal Reis'in Kolomb'u esir aldığı sırada, Piri Reis'in Kolomb'un haritalarına el koyduğunu söyler kimleri, dedim sitemli bir sesle.
>
> - Yani?
>
> - Öyle bile olsa Kolomb'un da Piri'den etkilenerek çalıştığı söylenebilir…
>
> - Söylentiler ve dedikodular *normal* insanların uzmanlık alanı biz bu işler içinden çıkamayız Afife. Muhteşem olan Piri Reis'in Kolomb'un tanışmış olmalı bence…
>
> Bulmacayı çözmüş yaramaz çocuk gibi baktı yüzüme, gözlerini kıstı hayran bir gülümsemeyle,

- Ve zat-i aliyeniz Madam Piri oluyorsunuz demek? Dedi.

- Evet dedim gururla Piri Reis'in yaşayan en yakın akrabası benim. Babamın kökleri, Piri Reis'in amcası Kemal Reis'e uzanır (Uzuner, 2015, s. 52).

Afife Piri, Romain ile haritalar üzerine konuşarak tarihin bilinmeyen tarafları üzerine tartışmaya girişir. Kolomb'un Piri Reis'ten etkilenerek haritalar yapması, Kemal Reis'in Kolomb'u esir etmesi gibi gayri resmî tarihî olaylar üzerine konuşan roman kişileri; kendilerinin normal olmadığı için böyle bir tarihe inandıklarını söylerler. Postmodernizmin tarihi yeniden oluşturma tarzına uygun olarak yeni bir tarih anlayışı oluşturan anlatıcı konumundaki yazar, normal olmayan insanlar üzerinden bu fikrini tartıştırır. Ayrıca romanda normal insanların anormal insanları, bir merkeze toplayıp normalleştirmeye çalıştırması distopik bir şekilde anlatılmıştır.

Normal insanlardan farklı olarak yaşayan seçilmişler; farklı bir tarih anlayışı içinde yaşamakta ve toplum tarafından baskı görmektedir. Bu durum karşısında seçilmişler; kültür, sanat, edebiyat ve diğer alanlarda farklı bir yaşantı sürmeye çalışmakta ve normal insanların yönetimine karşı çıkmaktadır. Afife Piri, Türk tarihinde önemli iki tarihî şahsiyetin genetik şifresini taşımakta ve yaşadığı topluma aykırı bir hayat sürmektedir. Seçilmişlerin toplandığı merkez, onları rehabilite edecek ve topluma uyumlu hale getirecektir. Dünyayı yöneten siyasi erk bu şekilde kendisine karşı çıkanları, pasif hale getirip itaat altına alacaktır. Romanda ütopya ve distopya arası geçişlerin sürekli değiştiği görülmektedir. Egemen güç konumunda olan normallerle ve karşıt düşünce arasındaki çatışma sürekli yer değiştirmektedir. Postmodernizmin imkânlarından da yararlanan yazar, bu şekilde bir bakıma dünyadaki egemen statükoya karşı çıkmakta ve kendisi gibi düşünlere ümit vermektedir. Dünya tarihinin ancak normaller için olduğunu savunan anlatıcı, kendi kurgusal dünyasında yeni bir tarih anlayışı oluşturarak muhalif bir tarihin varlığından söz etmek istemektedir.

-Sonuç olumlu çıktı. Türkiye'de Afife Jale adında bir kadının yaşadığını, sahneye çıkan ilk Müslüman kadın olduğunu öğrendik. Gerçi bir Kadriye Hanım meselesi ve onun ilk olduğu söylentisi var ama… Afife Jale'nin fotoğraflarındaki gözler, gözlerdeki bakışlar… O Bakışlar hepimize tanıdık geldi… dedi Aurora Sand.

- Piri Reis'i gelince diye atıldı Carmen de Cervantes,

- Senin büyük deden Süveyş'te Osmanlı donanma kaptanı olduğu yıl, benim büyük Dedem Alcala da Henares'de doğdu. Bu yaş farkına karşılık Miguel'in Cezayir'de uzun süre Osmanlıların elinde tutsak olduğunu, hatta gemi ile İstanbul'a getirilirken yolda

> salıverildiğini biliyoruz. Büyük dedelerimizin karşılaştığını da öğrendik. Bunu bilmiyordum, sevinçli bir çığlık attım.
>
> - Cervantes Piri Reis mi? Evet anlamına başını salladı.
>
> - Yalnızca bunları araştırmadık. Daha neler öğrendik, bir bilsen diye güldü Brooks Nin.
>
> - Pinochet'in işkence sırasında insanların ağzına canlı fareler artmasını Ziya-ül Hak'tan öğrendiğini de biliyoruz (Uzuner, 2015, s. 82-83).

Roman kahramanları, yeni bir tarih anlayışı içinde olayları yeniden yorumlar. Afife Piri, bu duydukları karşısında çok şaşırmakta ve normal insanlara benzemeye çalıştığını görmektedir. Afife Piri; Türkiye'de sahneye çıkan ilk kadının Afife Jale olmadığını, Cervantes ile Piri Reis'in bir savaşta karşılaştığı ve Cervantes'in Osmanlılara esir düştüğünü ve Pinochet adlı Şilili diktatörün Pakistanlı bir başka darbeci general olan Ziya-ül Hakta'tan işkence yöntemlerini öğrendiğini yeni bir tarih anlayışıyla öğrenir. Ayrıca normal insanlar gibi davranmayı kötü bir şeymiş gibi gören seçkinler, bu tesiste normal insanlar tarafından hapsedilmekte ve zorla düşünceleri değiştirilip seçkin özellikleri yok edilmeye çalışılmaktadır. Bu açıdan bakılınca bu tesis, seçkinler için bir cehenneme dönüşmekte ve distopik bir ortam haline gelmektedir.

Seçkinlerin bu merkezde beyinlerin yıkandığını ve resmî tarih anlayışıyla düşüncelerin zorla değiştirilmek istendiğini düşünen roman kişileri, kendi kurdukları oyunlarla bu distopik ortamda çıkmanın yollarını aramaktadır. Tarihî şahsiyetleri ve sanatçıları temsil eden seçkinler, devlete ve toplumun normlarına karşı çıkmakta kendilerince ütopik bir dünya oluşturup fikirlerini bu platformda oluşturmaktadır. Seçkinler, bu merkezden kaçtıklarında kendilerine balıkların adası denilen bir yerde tüm sanatsal faaliyetlerini ve tarihin nostaljisini yaşayabileceği hayali bir yer oluşturmuşlardır. Bu hayali mekânla anlatıcı, toplumdaki seçkinlerin kendi dünyalarında farklı bir yaşantısının olabileceğine dikkat çelmektedir.

> - Fakat toplu ölümlerden hiç söz etmez *normal* tarih kitapları? dedi Carmen.
>
> - Ah hayır, daha ilginç bir olayı neden oldu zehirli çavdar unu. Çünkü ağızdan alındığında beyinde etkili olan ve görseli ve işitsel halüsinasyonlara yol açan çavdar mahmuzu, 1788 ürünü ile beslenen Fransız köylülerin üzerinde saldırganlık etkisi yarattı. Kısacası, çavdar mahmuzunun Fransız Devrimi'nin ciddi olarak etkilendiğini İnanır annem!
>
> - C'est ça! diyerek gür bir kahkaha attı Mösye de Bergerac. Ayağa kalktı, odada gezerek yüksek sesle düşünmeye başladı.

> - Fransız köylüleri üzerinde bir cinnet etkisi yaratan çavdar ekmeği zamanın ve konumun uygunluğunu göz önüne alınırsa isyankârlığı arttırarak pekâlâ tarihsel bir rol oynamış olabilir! Neden olmasın yahu? Hah hah h!.. (Uzuner, 2015, s. 135-136).

Seçilmişler, kendi kişisel tarihlerini anlatırken önemli tarihî olayların arka yüzünü ortaya çıkararak yeni bir tarih anlayışı geliştirirler. Sık sık normal tarih kitaplarını eleştiren seçkinler, gerçek tarihin devletler tarafından gizlendiğini ve tarihin normal insanlar için kurgu olduğunu vurgulamaktadır. 1798 Fransız İhtilali'nin sebepleri üzerine konuşan seçkinler, o seneki çavdar unun zehirli olmasının insanları isyankarlığa teşvik ettiğini düşünmektedir. Ayrıca seçkinler, kendilerine anlatılan normal tarihin baskıcı ve distopik olduğu görüşündedirler. Yeni tarihselcilik anlayışıyla eserlere bakıldığında devlet resmî tarihi tam olarak göstermemekte ve muhalif konumundaki halkın düşüncelerini pek kayda almamaktadır.

Distopik yeni tarihselci romanlarda hem distopik kurgunun hem de yeni tarihselciliğin metodolojisini birlikte kullanmak önemlidir. Bu tür romanlarda, dönemin güç ilişkileri ve ideolojileri incelenir. Bu açıdan bakıldığında, dönemin iktidarını ve egemen gücünü eleştirmek için metinlerarasılıktan yararlanılmıştır. Yeni bir tarih oluşturma projesi seçilmişler için heyecan verici bir durumdur. Diğer yandan güç odaklarının uyguladığı; baskı, pasifleştirme, hapsedilme, beyin yıkama ve ölümler distopik bir atmosfer oluşturmaktadır. Roman içindeki tarihsel izler ve referanslar, dönemin sosyal, siyasi, ekonomik, tarihsel bağlamıyla incelendiğinde kültürel materyalist okumalarla kesişmektedir.

Kültürel materyalist okumalar, distopik yeni tarihselci anlayışla yorumlandığında çift yönlü ilişkiler ön plana çıkmakta ve ideolojik hegemonyanın distopik yansımaları ortaya konulmaktadır. Bu kuram çerçevesinden esere bakıldığında anlatıcı, Fransız devrimi gibi birçok tarihî olayın normal insanlar tarafından yanlış anlatıldığını savunmaktadır. Tarihin arka sayfalarında bir olayın birçok nedene bağlanabileceğini düşünen seçilmişler, bu konuları tartıştırmaktadır. Seçkinlerin kaldığı bu tesiste roman kahramanları, normaller tarafından hem zihni hem de fiziksel olarak baskılanmaktadır. Buna karşın seçilmişler, tarihin faklı bir şekilde olduğuna inanmakta ve kendi aralarında bu tesiste yapılan beyin yıkama faaliyetine karşı çıkmaktadır. Ayrıca yazarın, önemli tarihî şahsiyetlerin torunlarını bir araya getirerek onlarla yeni bir tarih yazması, postmodern anlatılarda çok sık kullanılmaktadır. Bununla birlikte devletlerin

resmî tarih anlayışına kuşku ile bakan yazar, okuyucuyu bu konuda bilinçlendirmeye çalışmakta ve sanat yoluyla bu anlayışa karşı çıkmaktadır. Diğer yandan sanatçı, toplumda dışlanmış durumunda olan karşıt düşüncenin yanında yer almakta ve siyasi erkin eksiklerini gösterip onu ters yüz etmeye çalışmaktadır.

Alev Alatlı'nın 1999'da yayımlanan *Kâbus*; Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşamış olduğu sıkıntıları, değişim ve dönüşümleri İmre Kadızade üzerinden anlatan distopik bir romandır. Dünya ve Türkiye tarihine ait önemli vakaların üzerinde duran bu eserin daha önce özeti verildiği için burada kısaca değinilecektir. Yeni tarihselci anlayışa ait özellikler distopyayla birlikte ele alınacak ve sonraki aşamada kültürel materyalizm kuramıyla yorumlanacaktır. Ülkenin sömürülmesini isteyen büyük güçleri ve karşısında bulunana kişileri, tarihî şahsiyetlerden seçen yazar, postmodern özellikler taşımaktadır. Gelecekten geçmişe yolculuk yapılarak mağdurların hayat hikâyelerini anlatan roman, gelecek Türkiye'sinin şekillenmesi hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Romanda kutsal değerler ve tarih anlayışı sömürgecilik üzerinden verilmektedir. Tarihteki bazı şahsiyetler ve semboller yeniden yorumlanarak yeni bir tarih yazılmaya çalışılmaktadır.

> Bu komünizmde de böyle kapitalizmde de böyle, feodalizm de böyle. Stalin, burjuvaları yok etmeye çalışırken en yeni modellerinden giyiniyordu. İngiltere'den getirdiği çayı yudumluyordu. Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda öldü. İnönü'nün beyaz treni vardı. Güçlü olanlar devrimi yaptıktan sonra burjuvazinin saraylarına yerleşiyorlar. Ben komünist bir dünyanın oluşabileceğini kesinlikle inanmıyorum! Ben Müslüman bir dünyanın da oluşabileceğini de kesinlikle inanmıyorum! Çünkü insanlar doğuştan bencil, egoist ve kapitalist çünkü eşit olmaları mümkün değil, çünkü eşitlik bilimdışı! Herkes, hepimiz, binlerce yıl önce yazılmış bir senaryodaki rollerimizi sadece kılık değiştirerek oynayan oyuncularız (Alatlı, 2019, s. 264-265).

İmre Kadızade, yeğeni Devrim'in intihar etmesinden sorumlu tutulmuş ve koalisyon güçleri tarafından ev hapsine tabi tutulmuştur. Kadızade'nin kaldığı bu yerde Yüce Pir adı verilen kişinin virdleri ezberletilmekte ve bu konuda konferanslar verilmektedir. Kadızade, derin düşüncelere dalmakta kendi yaşamıyla ülkenin geçirdiği evreleri karşılaştırmakta ve doğruyu bulmaya çalışmaktadır. Bu arada sürekli sorgulamalara alınan Kadızade, mahkemelere çıkarılmaktadır. Bu şekilde Kadızade'nin geçmişiyle hesaplaşması sağlanmaktadır. Yine Kadızade'nin katıldığı mahkemede holo-former aracılığıyla geçmişe bağlanan mahkeme heyeti, Kadızade'nin yeğeni Devrim ile konuştuğu ana giderek olay aydınlatılmaya çalışmaktadır. Ülkenin yedi parçaya

bölünerek yoksullaştırılması, küresel güçlerin ülke vatandaşlarını baskı altına almak için Yüce Pir'in virtlerini zorla ezberletmesi hem Kadızadeler için hem de diğer insanlar için distopik bir ortam oluşturmaktadır.

Mahkeme tutanaklarında Stalin, Atatürk ve İnönü hakkında Devrim'in söyledikleri resmî tarih anlayışına aykırıdır. İnsanlar arasında eşitliğin olamayacağını savunan Devrim, örnek verdiği bazı tarihî şahsiyetlerin sınıfsal farklılığı ortadan kaldırmak ve burjuvayı yok etmek için uğraşmasına rağmen kendi burjuvalarını yarattıklarını söylemektedir. Kominizim ve Müslümanlık' ta insanların eşit olduğunu söylemesine rağmen bunun pratikte olamayacağını söyleyen Devrim, eşitliğin bilim dışı olduğunu savunmaktadır. Postmodern eserlerde, resmî tarih değiştirilerek yeni bir tarih oluşturma düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Bu yeni tarih yazma anlayışı, tam da yeni tarihselcilik kuramıyla ilgilidir. Zira yeni tarihselci anlayış, resmî tarihe karşı alternatif bir tarih anlayışı oluşturarak bunu her alanda savunmaktadır.

Roman kahramanları resmî tarihî sorgulamakta ve siyasi iktidarın kendi burjuvalarını yaratmalarını tenkit etmektedir. İmre Kadızade'ye göre Yüce Pir tarafından sunulan tarihle halkın yaşadığı tarih birbirinden farklıdır. Romanda 1990'lı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin yedi küçük devlete dönüştüğü gösteren haritalardan, yine o yıllarda Amerika'da bazı düşünce kuruluşlarının servis ettiklerinden bahsedilmektedir. Tasavvuf kültürüne ait kavramları ve popüler kültürü kullanan Yüce Pir, bu şekilde Türk halkını köleleştirmektedir. Ayrıca bazı müzik anlayışları ile yönetim sistemleri arasında ilişki kurulmakta ve dünya tarihi yeniden yazılmaya çalışılmaktadır.

> 1968 öğrenci hareketler! Biz, rock müziği dinlemezdik! Rock müziği emperyalizmin kültürel istilasıdır çünkü! Bizim zamanımızda kitle ruhu vardı anlıyor musunuz? (…) 12 Eylül'den sonra gençlik apolitize oldu! Askeri cunta bunları sindirdi! Bilinçsiz bir kuşak yetişti. Bugünün gençliği sömürüye, asimilasyona karşı toplu tavır almıyor. Rock müziği, egemen güçlerin gençliği pasivize etmek için de istedikleri bir müzik türü oluyor. Amaçları, ben-merkezli gençler yaratıp kitle hareketini bölmek! Bugünün gençleri bireysel isyanları öne çıkarıyorlar. Bireysel isyanlar toplumsal hareketlerin oluşmasını önlüyor. Bu durum kapitalistlerin işine yarıyor. Anlıyor musunuz? (Alatlı, 2019, s. 307).

Holo-formerde Devrim'in bir iş görüşmesinde babasına çevirmenlik yaptığı görülmektedir. Devrim'in babası Bekir, gençlik yıllarında Türkiye'de yaşadıklarını anlatır. Bekir, 1968 kuşağındaki rokculardan Moğollardan ve Cem Karaca'dan bahsetmektedir. Bununla birlikte Deniz Gezmiş'in idamını ve 12 Eylül sonrası

ülkedeki olayları yorumlamaya çalışır. Toplumun apolitize edilerek bir kaosa sürüklendiği söyleyen Bekir, bu darbelerde vatandaşların yaşadıklarını distopik bir şekilde aktarmaktadır.

1968 ve 1980 darbelerinin arkasındaki emperyalistlerin ve bu olayların arkasındaki güçlerin kültürel emperyalizm hedefleri doğrultusunda rock müziğinin Türkiye'de bu müziğin gelişimini destekleyen roman kişileri, tarihe farklı bir yorum getirmişlerdir. Bununla birlikte devletin resmî tarihinde bu darbelerin düzeni sağlamak amacıyla yapıldığı söylense de romandaki kurguya göre bu darbeler, emperyalistlerin bir oyunu olarak gösterilmiştir. Yazar, darbeleri resmî tarihten farklı bir şekilde yorumlayarak yeni bir tarih anlayışı geliştirmiştir.

Mahkemeye çıkan Kadızade ve arkadaşları, dönemin emperyalist güçleri ve ülke yönetiminin darbe bahanesiyle ülkenin gençlerini apolitize ettiğini ve aykırı düşünen gençleri ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında köprü kurmaya çalışan anlatıcı, ülkenin küreselciler tarafından yedi parçaya bölünme planların 1990'lı yıllarda yapıldığını söylemektedir. Bununla birlikte egemen ve küresel gücün, gençleri apolitize ederek kontrol altına aldığını ve ülkeyi büyük bir kaos içinde bıraktığını savunan Kadızade, bu topraklarda bir uyanışın başlaması gerektiğini dile getirmektedir.

> Geldi Çiller Krizi. Biz işe başladığımızda dövize narh konmuştu. Anormal artışına izin verilmiyordu. Dövizle borçlanmak, Türk Lirası ile boşanmaktan daha ucuzdu. Devletimize güvenerek döviz kredisi aldık. Kadın bir de devalüasyon yaptı, Ömer diyelim, 500 milyon Türk Lirası olarak biliyorduysa borcunu, bir gece içinde 5 milyar borçlu çıktı! Maliyet hesapları, ödeme sıralaması darmadağın oldu! Tam bir karabasan, tam bir kâbus!' Zulüm dedi Müjgan. Döviz kredisiyle ev alan dar gelirlilerin peş peşe intihar ettikleri ben de hatırlıyorum. Mahkemenizi dinleyen arkadaşlar da hatırlayacaklardır (Alatlı, 2019, s. 416).

İmre Kadızade, ailesinin yaşadığı ekonomik krizi mahkeme heyeti karşısında anlatılmaktadır. Ülkedeki ekonomik krizin sorumlusu olarak dönemin başbakanını gösteren Kadızade, ülkenin bu çalkantılı halini gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde TÜSİAD ve MÜSİAD adlı ekonomik yapıların kendi aralarındaki çekişmeler ve Ömer'in kendini sağlama alma girişimleri, eserde çok sık dile getirilmektedir. Dönemin ekonomik sıkıntıları; bir karabasan ve kâbus gibi tarif edilmekte ve bu distopik ortamın insanlarda şiddet eğilimini artırdığından söz edilmektedir.

Eserde "Çiller Krizi" olarak adlandırılan ekonomik bunalımların halk üzerinde yaptığı olumsuz travmalara dikkat çekilmektedir. Dönemin Başbakanı ve koalisyon hükümeti; Türk lirasının değerini düşürmüş ve devalüasyon yapmıştır. Bu durum anlatıcı ve roman kahramanları tarafından tartışılmakta ve gayri resmî tarihin dışında oluşan toplumdaki ekonomik bunalımlar bu şekilde gün yüzüne çıkartılmaktadır. Ayrıca banka kredilerini ödeyemeyen bireyler, tefecilerden para almakta ve PKK gibi bazı illegal örgütler ile başı belaya girmekte ve bundan korunmak içinde bu kişiler mafyaya sığınmaktadır. Yazar, devlet ve halk ilişkisini gayri resmî tarih anlayışı içinde muhalif bir şekilde yorumlanmaktadır.

TÜSİAD ve MÜSİAD gibi ekonomik kuruluşlarının bireyler arası ekonomik ilişkilerdeki işlevlerine değinen anlatıcı, Kadızade ailesinin nasıl küreselcilerin tuzağına düştüğünü gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde anlatıcı, ülkeyi yönetenleri eleştirmekte ve Ekonomik Akılın Yolu adı verilen küreselcilere dikkat çekmektedir. Dünyayı ekonomik olarak istila etmeyi düşünen bu birliğe karşı yazar, Türk halkını bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Felsefi görüşlere ve sistemlere değinen roman kahramanları ve anlatıcı, gerçek tarihin nasıl çarpıtıldığını deşifre etmektedir. Romancı, uygulanan siyasi politikalarla kurumların nasıl yozlaştırıldığını gözler önüne sermektedir.

> Bakın Cumhuriyet Maarifi, bizi "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." doğrultusunda eğitirken pozitivizm gereği olarak doğrusal neden-sonuç ilişkilerinde yoğunlaşmıştı. Sistem, 'şunu şöyle etkilersen bu sonucu alırsın' şeklindeki Kartezyen dünya görüşünü öylesine büyük başarıyla dayatmıştı ki 'Osmanlı İmparatorluğu neden battı?' gibi canhıraş bir soruyu, 'Padişahlar zevk-ü sefa alemine daldılar da ondan' diye fevkalade indirgemeci bir neden ileri sürerek mükemmelen cevaplayabiliyorduk. Ya da ekonomik geri kalmışlığımızı Müslüman olmamızla ya da sosyal güvenlik sisteminin batıyor olmasını 'emeklilik yaşı' ile açıklayıp bitirebiliyorduk (Alatlı, 2019, s. 668-669).

İmre Kadızade, Devrim'in intihar olayının nedenlerini mahkeme heyeti karşısında çözümlerken Türk tarihinden örnekler vermektedir. Bunu yaparken de resmî tarihin dışına çıkarak olayları yeni bir tarih anlayışı içinde sunmaktadır. İmre Kadızade, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Tarihi ile ilgili yaptığı çıkarımların yanlış olduğuna ve bu düşüncenin devletin kurucu iradesiyle çeliştiğini söylemektedir. Ayrıca Kadızade, ülkedeki ekonomik geri kalmışlığın ve sosyal güvenlik sisteminin batması tek bir nedene bağlamanın yanlış olacağını ifade etmektedir. Anlatıcı, siyasi erkin yanlış sistemler uyguladığı için sorunlar yumağı haline geldiğini ve distopik bir ortama

dönüştüğünü dile getirmektedir. Kadızade, devlet ideolojisinin halka sunduğu resmî tarih anlayışının yanlış olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Kartezyen dünya görüşünün sorunlara indirgemeci yaklaştığı için olayları çözemediğini ve karşıt düşünceyi iyice köşeye sıkıştırıp bir kenara attığını belirtmektedir. Yıllardır bu düşünceyle sistemin halkı pasifleştirdiğini söyleyen Kadızade, bu şekilde devlet erkinin farklı düşüncelerin gün yüzüne çıkmasına imkân tanımadığı dile getirmektedir.

Yeni tarihselci anlayışın görüldüğü bu romanda, distopik özellikler iktidar-güç ilişkileri ekseninde ilerlemiştir. Resmî tarih anlayışını ve sömürgecilik faaliyetlerini kabul etmeyen roman kahramanları; baskı altına alınmakta, ev hapsine alınmakta, sorgulamalara maruz kalmakta ve intiharlara sürüklenmektedir. Bu distopik atmosfer içinde bireyler kendileri ve toplumla yabancılaşarak kimlik bunalımına girmiştir. Ülkedeki kurumlar yozlaşmış ve ekonomik sıkıntılar toplumu derinden etkilemiştir. Emperyalist güçler ve siyasi iktidar, halka resmî tarihi zorla kabul ettirmeye çalışmış ve bireylerin hayatlarını paramparça etmiştir. Bu distopik ortam, bazı roman kahramanlarının kendi tarih anlayışını geliştirmesine neden olmuştur. Benzer şekilde eserde darbeler, Çiller krizi, müzik akımları, düşünce sistemleri, ekonomik bunalımlar yeni bir tarih anlayışıyla ele aldığı için yeni tarihselcilik kuramıyla örtüşmektedir. Yeni tarihselcilik anlayışla oluşan gayri resmî tarih; dönemin politik, ekonomik, kültürel ve tarihsel bağlamıyla ilişki içindedir. Bu ilişki, kültürel pratikler çerçevesinde iktidar ve güç ekseninde geliştiği için kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir. Yeni tarihselci bu distopik roman, kültürel materyalizm kuramıyla bu ilişkilerin nasıl ve hangi amaçla kullanıldığını belirlenmektedir.

Kültürel materyalizm kuramı bu romanda, toplumun maddi üretim biçimlerini ve yapılarını yeni tarihselci anlayışla birlikte ele almıştır. İdeoloji ve hegemonya ilişkileri tarihsel bağlamda incelendiğinde; dilin, sembollerin hangi amaçla ve nasıl kullanıldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde eserde yedi kısma bölünen Türkiye haritaları, Yüce Pir'in Batıcılık zikirleri, kurumların yozlaşması, müzik ve yönetim sistemlerinin birbiriyle ilişkisi karşı bir tarih anlayışla ele alınmıştır. Romancı, Sevr Anlaşması'ndan başlayarak XXI. yüzyıla kadar gelen emperyalistlerin Türkiye'yi bölme planları ve resmî tarih anlayışını eleştirmektedir. Benzer şekilde müzik anlayışlarıyla gençlerin nasıl pasifleştirildiği ve apolitik hale getirildiği gözler önüne serilmektedir. Yazar,

Kartezyen düşünce sistemiyle ülkenin her alanda gerilediğini ve emperyalist güçlere hizmet ettiğini vurgulayarak aykırı düşünen kesimlere yeni tarih anlayışını empoze etmektedir. Yüce Pir denilen ve bütün ülkeleri yöneten sistemin Türkiye'yi Batıcılık anlayışıyla köleleştirdiğini söyleyen anlatıcı, okuyucuyu ve halkı bu siteme karşı direnmeye davet etmektedir. Sanatçı, yeni bir tarih anlayışı ortaya koyarak toplumu bilinçlendirmeye çalışmakta ve karşıt düşünenlere umut aşılamaktadır.

Tahsin Yücel'in 2006 yılında yayımlanan *Gökdelen* eseri, imge ve metinlerarasılığın anıştırma tekniğiyle dönemin tarihî gerçekliğini belirgenleştiren distopik bir romandır. Daha önce romanın özeti verildiği için burada kısaca değinilecek ve ardından incelemeye geçilecektir. Yeni tarihselci anlayışla dönemin distopik atmosferi ela alınacak son aşamada ise kültürel materyalizmle birlikte yorumlanacaktır. Can Tezcan adlı avukatın 2073 yılında Başbakan'a ve dönemin siyasi olaylarına karşı takındığı tavır romanın odak noktalarından biridir. Romanda geçmiş dönemlere ait tarihî olaylara, durumlara, eserlere göndermede bulunulmaktadır. Anlatıcı, Can Tezcan'ın içinde bulunduğu distopik durumu bu şekilde açıklamaya çalışır.

> Can Tezcan güçlükle doğrulup oturdu. Oturduğu yer hem ıslak hem de buz gibi soğuktu. Gene de başını ellerinin arasına alıp düşünmeye başladı: böyle bir şey ilk kez geliyordu başına ne günü ne ayı ne yılı çıkarabiliyordu. Buna karşılık birbiri ardından bir sürü tarih beliriyordu usunda, hatta gözlerinin önünden geçiyorlar: 14 Temmuz 1789, Fransız Devrimi'nin başlaması, 29 Mayıs 1453 İstanbul'un Fethi: 20 Ekim 1448 Kosova meydan savaşı, 28 Ocak 1881: Dostoyevski'nin ölümü. Hepsi bu kadar da değildi kim yıllar önce okulda tarih derslerinde, kimini daha sonra değişik koşullarda öğrendiği tarihler bir bir usuna geliyor ve her biri içine düştüğü bunalımdan bir şeyler koparıp götürerek biraz olsun rahatlamasını sağlıyordu. Böylece, sırtından pijama, ayakları çıplak, hep böyle ıslak ve soğuk döşemenin üstünde otururken kara giysili, kara saçlı, kara bıyıklı adamları neredeyse unutmaya başlıyordu (Yücel, 2019, s. 12).

Can Tezcan için bu tarihler, alelade bir zaman dilimi değildir. Önemli olayları ihtiva eden bu tarihler ile Can Tezcan'ın yaşadığı tarih arasında da bir ilişki vardır. Zira romanda olayalar 2073 yılında geçmektedir. 2023, 2053, 2073 yılları dönemin Başbakanı tarafından gençliğe hedef gösterilmiştir. Anlatıcı, Can Tezcan'ın gözünden tarihî olayları değiştirir. Benzer şekilde anlatıcı, dönemin tarihî şahsiyetleri ve metindeki kahramanlar arasında benzerlik kurarak hem iktidarı hem de tarihî gerçekleri eleştirir. Can Tezcan, eşi Gül'e; sarkık bıyıklı, mafya tipleri tarafından rüyalarında sürekli işkence yapıldığını söyler. Bu şekilde Can Tezcan, rüyalarındaki kâbusla dönemin tarihî gerçekliği arasında da bir ilişki inşa eder. Ayrıca, Can Tezcan'a

rüyalarında işkence yapan *Karamazov Kardeşler* romanın başkahramanı olan Smerdiakof ile dönemin Başbakanı Mevlüt Doğan arasında fiziksel ve ruhsal benzerlik kurulmuştur.

> Can Tezcan dinginlikle açıkladı tasarısını. "Evet, aykırılığından! Biliyorsun, geçen yüzyılın sonlarından beri her şey özelleştirildi bu ülkede, öncelikle yabancılara, yabancı alıcı çıkmayınca da yerli kodamanlara, yani onların taşeronlarına satıldı, dağlar, taşlar, ırmaklar, denizler, limanlar, havaalanları, gemiler, uçaklar, trenler, yollar, köprüler, fabrikalar, çöpler, okullar, üniversiteler, stadyumlar. Her şey özel kurumların elinde. Başbakan başbakanlıkta oturması karşılığında İsrailli bir kodamana kira ödüyor. Öyleyse, her şey özel kurumların elinde ise yargı neden özelleştirilmesinin ki? (Yücel, 2019, s. 52-53).

Anlatıcı, iktidarının özelleştirme politikası üzerinden siyasi iradeyi metin üzerinden eleştirmektedir. Romanda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1990'lı yıllardan başlayıp 2015'li yıllara kadar devam eden özelleştirme politikası, dönemin Başbakanı Mevlüt Doğan'ın yaptığı olumsuz uygulamalar üzerinden anlatılmaktadır. Anlatıcı, muarız kanadı temsil ettiği için bu konuda tarihî gerçekleri bir kenara bırakıp abartılı bir özelleştirmeden bahseder. Yeni tarihselcilik kuramı açısından bakıldığında tarihî gerçekler kurgusal metin aracılığıyla değiştirilerek toplumda bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Anlatıcı, ülkede satılmayan hiçbir şeyin kalmadığını, kurumların işlemez hale geldiğini söylemektedir.

Yeni tarihselci yaklaşımda romanın yazıldığı dönemin toplumsal olayları, fikir akımları, siyasi ve ekonomik yapısı önemlidir. Bu açıdan bakıldığında 2006 yılının toplumsal, ekonomik ve siyasi olayları romana yansımıştır. 1995 yıllarda başlayıp bugünlere kadar gelen özelleştirme uygulamaları, hükümetin neoliberal ekonomik politikalarının yansımaları, kentsel dönüşüm projeleri ve gökdelenlerin İstanbul'u istilası yeni bir tarih anlayışla ele alınmıştır. Siyasi iktidarın özelleştirme adı altında devlet kurumlarına kadar ülkede her şeyi sattığı, uyguladığı yanlış ekonomik politikalar neticesinde orta sınıfın yok olduğu yazar tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca gökdelenlerle birlikte mega-şehirleşme ve betonlaşma artmış, insani değerler yozlaşmıştır. Bu distopik atmosfer; insanların toplumla uyumunu sıkıntıya sokmuş, sınıfsal çatışmayı artırmış ve kimlik bunalımına neden olmuştur. Yazar, gökdelen imgesiyle ülkenin modernleşmesini ve kapitalist sistemin acımasızlığını tenkit etmiştir. Ayrıca Fransız İhtilali, İstanbul'un Fethi, Kosova Savaşı ve Dostoyevski'nin ölümü gibi olaylara göndermede bulunan yazar, yaşadığı dönemdeki olumsuzluklar ile

bu tarihî olaylar arasında bağlantı kurmaktadır. Sanatçı; 1453'teki tarihî olayla, dönemin siyasi erkinin hedef gösterdiği 2023, 2053, 2073 tarihleri arasında ilişki kurmaktadır. Benzer şekilde yazar, Dostoyevski'nin yaşadığı hayat ve eserlerindeki kahramanla Can Tezcan arasında bir duygudaşlık kuramaya çalışır. Aynı şekilde var olan tarihî olayları, durumları kendince yorumlayarak yeni bir tarih anlayışı geliştirir. Ayrıca romandaki gökdelenlerin yazıldığı dönemin tarihsel ve ekonomik dinamikleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğunun tespit edilmesi ve yorumlanmasında kültürel materyalizm kuramına ihtiyaç vardır. Bu durumda yeni tarihselci bir anlayışla ele alınan bu distopik roman, kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalizm kuramında dönemin ekonomik, sosyal, politik olayları tarihsel bağlamda incelenmektedir. Aşkın bir tarih anlayışını ön plana çıkaran yeni tarihselci yaklaşımla yakın ilişki içinde olan kültürel materyalizm, ayrıca distopik unsurların güç ilişkilerini nasıl sorguladığını da ele almaktadır. Ayrıca kültürel materyaliz kuramında; yazarın kullandığı dilin, sembollerin, imgelerin hangi amaçla nasıl değinildiği de odak noktalarından biridir. Bu amaçla romana bakıldığında, gökdelen motifi dönemin tarihî ve ekonomik şartlarıyla bir toplumsal eleştiriyi yansıtmaktadır. 2000'li yıllarda hızlanan betonlaşma ve kapitalist sistemin oluşturduğu ekonomik program, anlatıcı ve roman kahramanları tarafından tenkit edilmektedir. Özelleştirmelerin devlet kurumlarına kadar sıçramasıyla insanların adalet duygusu kaybolmuş ve gökdelenler içinde kalan evler zorla yıkılmıştır. Sanatçı, gökdelenler arasında kalan Hikmet öğretmenin bahçeli evi ve kahramanın sosyalist kimliğiyle, okuyucuya ve aykırı düşünenlere bir umut ve direniş aşılamaktadır. Kapitalist sistemin yarattığı kültürel ve maddi değişimler, distopik bir atmosferde gerçekleşmektedir. Bu ekonomik sitem neticesinde yılkı adamları denilen bir halk topluluğu oluşmuştur. Dağlarda, yoksulluk ve açlık içinde yaşayan bu yılkı adamları; siyasi iktidara karşı mücadele etmekte ve çatışmalara girmektedir. Ayrıca sosyalist bir kimlik ve kültürü benimseyen bu yılkı adamları, kapitalist sisteme ve siyasi iktidara baş kaldırmaktadır. Yazar, bu şekilde egemen gücün yeni bir kültürel kimlik oluşturma çabalarına ve neoliberal ekonomik uygulamalarına muhalefet etmektedir. Yine sanatçının kullandığı dil ve semboller, kültürel materyalizm kuramında önemli bir yere sahiptir. Abbas Sayar'ın *Yılkı Atı* adlı romanına göndermede bulunan romancı, kırlarda başıboş gezen atlarla bu insanları bir görmektedir. Bu şekilde sanatçı, egemen gücün yanlış politikaları sonucu ortaya çıkan

sınıf çatışmalarına dikkat çekmektedir. Ayrıca yazar, mahkemelerin özelleştirilmesini, dönemin Başbakanı Mevlüt Doğan'ın adı ve sözlerini, Can Tezcan'ın ismi ve bazı düşüncelerini ironik bir şekilde ele almıştır. Dönemin siyasi iktidarına ve bazı gazetecilerine göndermede bulunan sanatçı; bu şekilde siyasi iktidarı, ekonomik sistemleri, yeni kültürel değerleri eleştirmektedir.

Erendiz Atasü 'nün *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* eseri, 2011 yılında yayımlanmıştır. Bu eserin daha önce özeti verildiğinden burada kısaca değinilecektir. Yeni tarihselci anlayış ile distopik özellikler birlikte ele alınacak ve son aşamada kültürel materyalizmle yorumlanacaktır. Güneş adlı roman kişisi, merkeze alınarak 1970 ve 1980 yıllarda Türkiye'de yaşanan darbeler anlatılmıştır. Ankara merkeze alınarak sol grupların yaşadığı sıkıntılar, bu romanda ön plana çıkarılmıştır. Devlet ve halk arasındaki çatışmaya odaklanan bu roman, darbelerin toplumdaki etkilerini gözler önüne sermektedir.

> Kaldırımlarda cesetler yatıyor, kurşunla vurulmuşların, bomba ile parçalanmışların cansız bedenleri. Henüz virüsler kaynaşmıyor. Çünkü henüz asfaltın derininde, toprağın koynunda uyuyan bücürleri kimse uyandırmadı. O, neredeyse boyutsuz uzamları, canlı demeye bin şahit isteyen! Kazmalar parlamadı toprağın bağrını; kabuklarının içinde soluk almadan ve hiçbir canlılık belirtisi göstermeden, maddeye özgü sabırla kahredicilik sırasında kendilerine gelmesini yüzyıllardır bekleyen o uyuşuk ölümsüzleri kimse gıdıklamadı. Şehir 1970'ler 1980'lere ağarırken hala ülkenin göz bebeği olduğu dönemlerdeki halini biraz daha olsa hatırlamakta. Daha birkaç on yıl var, virüslerin etkinleşmesine (Atasü, 2011, s. 9).

Anlatıcı, 1980 darbesi öncesi Ankara merkezli olarak ülkenin bir fotoğrafını çizmektedir. Darbe öncesi ülkedeki kaosu virüslerle açıklamaya çalışan anlatıcı, bazı olayları imgelerle anlatır. Vatandaşların birbirini öldürmeye başladığı, bombaların atıldığı, cesetlerin kaldırımlarda yattığını distopik bir şekilde aktarır. 1980 darbesi öncesi sokaklardaki bu vahşetin sorumlusu olarak zihinlere atılan bir virüs gösterilmektedir. Virüs sözcüğünü bir imge olarak kullanan anlatıcı, bu sözcüğün vatandaşların birlikte yaşama arzusunu yok etmekte olduğunu ve ülkede ölümlere neden olduğunu düşünmektedir. Bu ayrılıkçı virüs tohumlarının 1970'li yıllarda atıldığını düşünen Güneş, birilerinin virüsü kazmayla ortaya çıkardığını yani bir dış müdahaleyle gerçekleştiğini söylemektedir. Devlet ve halk çatışmasında, halkın yanında yer alan anlatıcı; devlet kurumlarının bu ayrılıkçı fikirlerin oluşmasına çanak tuttuğunu düşünmekte ve bütün sorumluluğun devlete ait olduğuna inanmaktadır.

Virüsleri, ayrılık tohumları olarak gören; kazmaları, dış ve iç mihraklar olarak yorumlayan anlatıcı Ankara'yı bir hayvana benzeterek onun üzerinde işlem yapıldığını düşünmektedir. 1980 öncesi sağ ve sol olaylarında, halkın birbirine düşürülerek öldürdüğünü söyleyen Güneş, devletin güvenliği sağlayamadığını iddia etmektedir.

> Derneklerin belgelerine ve mallarına el konulmasının, kapılarına kilit vurulmasının öncesi. Darbe bekleniyor, ne zaman ineceği bilinemiyor. Günde yirmi kişinin kurban edildiği kargaşanın kırk yıl böyle sürmeyeceği "Maraş" tan sonra belli oldu. Teknik Elemanlar Derneği'nin Kızılay'daki küçük dairesinde gergin bekleyiş. Mekân, güler yüzlü bir imece ortamı olmakla bürokrasinin hükmüne girmek arasında kararsız kaldığı eşikten, sevinçsiz faaliyete kaymış. Önceki imecelerden farklı bir çırpınış. Yoo, hayır, korku hissedilmiyor; birlikte henüz o kadar somut ki uğursuz olasılıkları zihinde canlandırılabilse de kişinin diğer gövdelerinin soluğunu, ortak çaba sırasında yaydığı ılıklığı hissedebildiği sürece zihin kurduğu tende duyumsanabilecek hayal gücü genişliğini ulaşması mümkün değil. Hem yapılacak işler var. Sağ bir darbenin kuşkusunu çekebilecek evrakın icabına bakılmalı (Atasü, 2011, s. 59).

Darbe öncesi Güneş ve sevgilisi Doğan, dernekte olacakları beklemekte ve tedbirler almaktadır. Güneş, sağ bir darbe olmadan önce dernekte bazı belgelerin icabına bakıldığını söylemektedir. Anlatıcı, 12 Eylül 1980 arifesinde dış dünyada olup bitenleri anlatır. Doğan ve arkadaşları, Kızılay'daki dernekte kendi geleceklerini planlamaktadır. Bu darbeyle vatandaşların kaderinin değişeceğini düşünen anlatıcı, roman kahramanlarının içine korkunun işlediğini görmüştür. Dernekte ise yönetim değiştirilerek yerine sağ darbenin hışmından korunacağı birileri getirilmiştir.

Darbe öncesi ülkede yaşanan kaosu, Maraş olaylarındaki katliama benzeten anlatıcı, sağ görüşlü siyasi erki eleştirmektedir. Maraş olaylarını, bu darbe öncesi toplumu karıştırmak amacıyla devlet tarafından oluşturulan bir plan olduğunu düşünen roman kişileri; ülkedeki distopik ortamın sorumlusu olarak devleti görmektedir. Güneş ve arkadaşları, sağ görüşlü siyasi erke karşı olan mücadelesinin önce dernekler sonra da sanat yoluyla olacağını söylemektedir.

> Ekinliklerin başlama saatinden az önce, konuklar otelde dinlenirken kent merkezindeki binayı güpegündüz kuşatan kalabalığın ehl-i İslam adına kalkıştığı başarılı kundaklama girişimi sonucunda otel–asayişi korumakla görevli polisin, kent itfaiyesinin, kentte görevli tugayın ve kent sakinlerinin gözleri önünde- beton iskeletine dek yanmış, niyeyse binadan tahliye edilemeyen konukların ve otel çalışanlarının pek çoğu ya yanarak ya dumandan boğularak olay yerinde ve olay sırasında; bir kısmı ise öfke kalabalığın yatışmasının ve dağılmasının ardından, neden sonra kaldırabildikleri hastanelerde, tedavisi gecikmiş yanıklar dolayısıyla, tıbbi terimle, maalesef "X" olmuşlardır. İlhami Başoğlu, olay mahallinde gaz zehirlenmesi sonucu can verenler arasındandır (Atasözü, 2011, s. 191).

Güneş, Şair ve İlhami Başoğlu ile gündemin olaylarını dernekte tartışmaktadır. İlhami Başoğlu; 1980 sonrası ortaya çıkan dinci milliyetçilerin ülke yönetimini ele geçirdiğini, Alevi-Sünni çatışmalarında cehalet ve işsizliğin etkisini, 1978 Maraş olaylarının utanç verici olduğunu Pir Sultan Abdal etkinliklerinde anlatır. Sivas olaylarını farklı bir şekilde yorumlayan Güneş ve arkadaşları, bu tarihî olaya kendi görüşlerini de ekleyerek alternatif bir anlayışı benimsemişlerdir. Dernektekiler ve Güneş, 1978 Maraş ve 1993 Sivas olaylarını resmî tarihten faklı bir tarih perspektifiyle yorumlamaktadır.

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı romanı; dönemin sosyal, siyasi ve kültürel koşullarını distopik bir atmosferde anlatmıştır. Darbeler ve siyasi olayların ön planda olduğu bu romanda baskı, sansür, tutuklama, hapis, şiddet, yangınlar, bombalamalar, sokak ortasında vurmalar, kaldırımda yatan cesetler distopik bir atmosfer oluşturulmaktadır. Romanda, bu distopik ortamın oluşmasının sebebi olarak siyasi iktidar ve dış güçlerin uyguladığı zorlayıcı uygulamalar gösterilmektedir. Yazar, resmî tarih anlayışının dışına çıkarak o dönemde yaşananları alternatif bir tarih anlayışıyla yeniden yorumlamaktadır. Roman karakteri Güneş Saygılı'nın aydın kimliği ve yaşadığı hayal kırıklıklarla Türkiye'nin geçirdiği değişimler birlikte ele alınmıştır. Örneğin, romanda 12 Eylül 1980 darbesi öncesi dernekte yaşananlar ve Güneş'in yaşadığı çatışmalar, gayri resmi bir tarih anlayışla verilmiştir. Ayrıca, sağ görüşlü siyasi zihniyetin sadece sol kesimi ezip geçtiği savunulmuş ve sağcı anlayış eleştirilmiştir. Sol zihniyetin kendi halinde sanatla uğraşan ve ülkenin geleceğini düşünen aydınlardan oluştuğunu düşünen Güneş ve arkadaşları, kendilerine haksızlık yapıldığını iddia etmektedir. Bu darbeden sağ görüşlü kesimin hiç yara almadığını bilakis siyasi iktidara hizmet ettiğini öne süren anlatıcı, resmî tarihe muarız olarak solcu aydınları masum olarak göstermiştir. Romanda, darbenin yapılacağını önceden haber alan dernek ve yöneticileri, siyasi iktidara yakın kişileri yönetici seçmiş ve yol arkadaşlarını satmıştır. Güneş ve arkadaşları, siyasi erkin solcu dernekleri dizayn ettiğini ve direnenleri hapse attığını söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında sol aydını ve devlet erki arasında bir çatışma olduğu görülmektedir. Romanda, sol aydının siyasi iktidara karşı direnme şekli olarak konferanslar ve sanat faaliyetleri gösterilmiştir. Yine 1980 darbesi öncesi ve sonrası toplumsal atmosfer, Sivas ve Maraş olayları, Alevi-Sünni çatışmaları ideolojik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Resmî tarihten farklı

olarak 2 Temmuz 1993'te gerçekleşen "Madımak Olayı" yanlı bir şekilde anlatılmıştır. Romanda bu olayların tek sorumlusu olarak siyasi iktidar gösterilmektedir. Ayrıca ölü sayıların daha fazla olduğu ve dönemin yörecilerin bu işte parmağı olduğu Güneş ve arkadaşları tarafından iddia edilmektedir. Karşıt bir anlayışı benimseyen yazar, olayları tarihsel bağlamda yeniden yorumlayarak kültürel bir ürünle anlatmayı tercih etmiştir. Romanda iktidar-halk ilişkileri; siyasi, sosyal kültürel ve tarihsel bağlamda hangi amaçla nasıl bir ortamda ele alındığı gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu şekilde distopik özellikler yansıtan bu eser, yeni tarihselcilik ve kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, kültürel materyalizm kuramı bağlamında ele alındığında eserin toplumsal, siyasi, ekonomik ve tarihsel kapsamda kültürel pratiklerle ilişkisi ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında, romanın geçtiği dönemdeki Türkiye ile sol aydını temsil eden Güneş'in yaşadığı dönüşümler; ülkenin ekonomik yapısı, sınıf ilişkileri, siyasi olayları ve ideolojik mücadeleleri önemli bir yere sahiptir. 12 Eylül darbesi öncesi ve sonrası Türkiye'de yaşanan distopik atmosfer, özellikle sol aydınını pasifleştirmiş ve kimliğini değiştirmiştir. Ayrıca, Ankara'daki kentleşme sorunu, sokaklardaki çatışma ve devletin baskıları Güneş'in yaşama umutlarını tüketmiştir. Yazar, roman kahramanı üzerinden devlet erkini tenkit etmekte ve çıkış noktası olarak direnişi göstermektedir. Zira romanın sonunda Güneş ve Alevi arkadaşı, yaşamına son vermiş ve bunu bir mücadele yolu olarak göstermiştir. Kemalist ideoloji, Soğuk Savaş Dönemi ve 1980 sonrası politikalar Güneş karakterinin üzerindeki etkileri yeni bir tarih anlayışla ele alınmıştır. Kültürel materyalizm kuramında yazarın kullandığı dil, sembol ve imgeler eseri açıklama da önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, yazarın kullandığı "virüs" sözcüğü, bir metafor olarak seçilmiştir. Virüs sözcüğü, fiziksel bir hastalığı değil; zihinsel bir salgını karşılamaktadır. Soğuk Savaş sonrası belirginleşen milliyetçi iktidarlar ve bunların sol aydınlara uyguladığı baskılar, bu sözcükle ifade edilmiştir. Toplumdaki Alevi-Sünni çatışmalarına değinen yazar, devletin bu çatışmaları körüklediğini ve halkı birbirine düşürdüğünü savunmaktadır. Güneş, Sivas ve Maraş olaylarında öldürülen solcuların sınıfsal çatışmaları önleyeceğini ve toplumda uzlaşmayı sağlayacağını düşünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu olayların tek sorumlusu olarak dönemin sağ görüşlü yöneticileri ve siyasi iktidarı gösterilmiştir. Yine Güneş'in sevgilisi konumundaki Şair,

sol ve Kemalist ideolojisini yaymak için sanatı bir araç olarak kullanmıştır. Sanat faaliyetlerini yürüttüğü dergi ve dernek kapatılmış, Şair'de hapse atılmıştır. 1980 öncesi sol aydını temsil eden Şair, mücadeleci ve ilkeli olarak gösterilmiştir. 1980 sonra sol aydının siyasi iktidarla iş birliği içine girdiği ve değerlerini yitirdiği anlatıcı tarafından eleştirilmektedir. Sonuç olarak karşıt bir anlayışı benimseyen sanatçı, Türkiye tarihindeki bazı siyasi ve sosyal olayları sol aydını gözünden yeniden yorumladığı görülmüştür. Ayrıca dönemin siyasi iktidar tarafından baskı altına alınan solcular ve Alevi'lere kültürel bir alan açan yazar, toplumu bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

Balık İzlerinin Sesi, Kâbus, Gökdelen, Güneş Saygılının Gerçek Yaşamı gibi distopik romanlar; yeni tarihselci anlayışla incelendiğinde birçok tarihî olayın ekonomik, sosyal, siyasi ve tarihsel bağlamla ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Distopik özellikler taşıyan bu romanlarda baskı, sansürleme, manipülasyon, pasifleştirme, beyin yıkama, sorgulama, zorla vird ezberletme, tutuklama, karabasanlar, kaoslar, ekonomik bunalımlar, cesetler, öldürmeler, bombalamalar, yangınlar, sınıfsal çatışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu distopik atmosferde roman kahramanları; kimlik bunalımına düşmekte, yabancılaşmakta ve intihara sürüklenmektedir. Bu kaos ortamını yaşayan karakterlerin yaşadığı sosyal, siyasi, ekonomik olaylar tarihsel bağlamla birlikte ele alındığında yeni tarihselcilik kuramına zemin hazırlamaktadır. Bu romanlarda resmî tarih yerine alternatif bir tarih anlayışı tercih edilmiştir. Yeni tarihselci bir anlayışla romanlara bakıldığında Türkiye'de yaşanan özelleştirme politikaları, neoliberal ekonomik sistemler, kapitalizm, müzik akımları, gökdelenler, kentsel dönüşüm projeleri, darbeler, Sivas ve Maraş olayları, Alevi-Sünni çatışmaları aşkın bir tarih anlayışla ele alınmış ve yorumlanmıştır. Edebî eserin içinde bulunduğu distopik ortamın; politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda kültürel pratiklerle nasıl ve hangi amaçla ele aldığının ortaya çıkarılmasında kültürel materyalizm kuramına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada üç kuram birbiriyle kesişmektedir.

Balık İzlerinin Sesi, Kâbus, Gökdelen, Güneş Saygılının Gerçek Yaşamı gibi distopik eserler, aşkın bir tarih anlayışıyla ve kültürel materyalizm kuramı kapsamında yorumlandığında toplumsal yapıların, ekonomik sistemlerin, ideolojilerin bireyler ve toplum üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kültürel materyalizm kuramı

çerçevesinde esere bakılarak politik, ekonomik ve sosyal olaylar tarihsel bağlamla birlikte gün yüzüne çıkarılmıştır. Bazı romanlarda, kapitalizm ve modernleşmenin çevresel etkileri ekodistopya üzerinden ele alınmış ve siyasi iktidarın uyguladığı neoliberal ekonomik sistemler eleştirilmiştir. Roman kahramanları bu distopik ortamda sınıf çatışmalarına ve intiharlara sürüklenmiş ve devlete olan güvenini kaybetmiştir. Karşıt bir anlayışı benimseyen bazı sanatçılar; egemen gücü gökdelen, virüs, ada, tasavvuf terimleri gibi metaforlar kullanarak eleştirmiştir. Kültürel materyalizm bağlamında, bazı eserlerin, toplumsal sınıflar ve cinsiyet rolleri arasındaki çatışmaları, bireylerin ideolojik ve ekonomik sistemlerle olan ilişkileri ön plana çıkardığı görülmüştür. Türkiye'deki sol hareketin darbeler öncesi ve sonrasında nasıl şekillendiği ve kadın kimliğinin toplumdaki yeri sorgulanmıştır. Yine bazı romanlarda, tarihî şahsiyetlerle XXI. yüzyıl insanı arasındaki toplumsal değerler ve yapılar karşılaştırılmıştır. Komünizm, sosyalizm, kapitalizm ve postmodernizm gibi anlayışlar bazı eserlerde tenkit edilmiştir. Yine eserlerde, bu anlayışların küreselciler, emperyalistler ve siyasi iktidar tarafından halkı ve bireyleri köleleştirdiği savunulmuştur. Sonuç olarak bu eserlerde sanatçılar, egemen güçleri yeni bir kültürel kimlik oluşturma projelerine karşı çıkmış ve halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca yeni bir toplum tasarlama düşüncesine sahip olan bu yazarlar, halkı bir direnişe ve mücadeleye davet etmiştir.

4.5 Distopik-Postkolonyalist Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının incelenmesi

Postkolonyal inceleme, sömürgeleşmiş toplumlar ve kültürlerin sömürgecilik öncesi ve sonrası dönemlerdeki etkilerini analiz etmeye çalışan eleştirel bir yaklaşımdır. Edebiyat, tarih, sosyoloji, siyaset bilmi, antropoloji ve kültürel çalışmalar postkolonyal tahlillerde kullanılmaktadır. Postkolonyal araştırmalar; kolonyalizm, oryantalizm, melezlik, mimikri, maduniyet gibi temel kavramlarla ilişki içindedir. Postkolonyalist metinler, tarihsel bağlam ve toplumun kültürel ürünleriyle birlikte eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilir. Yine postkolonyalist metinler, ülkelerin sömürülmesinde nasıl bir yol izlendiği gösterir. Bu kuram; tüketim, dil, kültür gibi kavramların iktidar hegemonyası tarafından zorla mı yoksa rızası alınarak mı sömürüldüğüne bakarak

saptamalarda bulunur. Bununla birlikte postkolonyalizm, muarız görüşün kendine dönerek egemen gücü sorgulaması olarak da anlaşılması gerekir.

> İdeolojilerin nasıl olup da farklı toplumsal cinsiyet, ırk ve başka nitelikteki bölünmeler yüzünden parçalanmış heterojen gruplar olan sınıfları bir arada tuttuğu sorusunu da Gramsci yanıtlamıştır. İdeoloji ile ilgili asıl sorunun 'gerçek' ya da 'yanlış' olup olmaması değil ideolojinin kitleleri nasıl inandırdığı sorusunu "hegemonya" kavramı ile açıklayan Gramsci; hegemonyanın zor kullanma ve rızanın bir bileşimi aracılığıyla başarılan iktidar olduğunu söylemiştir. Gramsci, hegemonya kavramını toplumu yöneten elit bir azınlık grubunun toplumun diğer kesimleri üzerindeki ideolojik ve kültürel kontrolü olarak görmüştür. (Yaylagül, 2008, s. 97).

Egemen güçler, kültürü bir ideoloji unsuru olarak görmektedir. Bu amaçla küresel güçler; üçüncü dünya devletlerini ele geçirmek, onları yönetmek, yönlendirmek ve kendilerine bağlamak için bu unsuru kullanmaktan geri durmazlar. Bu durum distopik okumalar içinde önemli bir veri oluşturmaktadır. Zira toplumları ya da ülkeleri baskı ve siyasi güç ile kontrol ederek işleyişlerini durdurmak distopik bir durumdur. Ayrıca küresel kapitalizm; ulusları dizayn etmek için ekonomik unsurları bir baskı aracı gibi kullanması da bu kapsam içinde değerlendirilebilir.

> Baskıyı ve baskı altında tutulanı, sömürgeci gücün örtülü siyasal ekonomisini, Doğu'yu Batı'dan, siyahı beyazdan ayıran 'imgesel şecereyi' açığa çıkararak hatıraların yanında olması ve muhalifliği hatırlatma görevini yerine getirmesidir. Bu anlamda postkolonyal eleştiri sömürgeleştirilmiş kadın ve erkeğin tarihini inkar eden sömürgeci amnezinin yapısını alt üst eden bastırılanın geri dönüşüdür (Behdad, 2007, s. 22).

Postkolonyalist romanlarda sömüren ve sömürülen arasındaki ilişki kolonyalizm aksine çok boyutlu ve karmaşık bir hale gelmiştir. Bu tür romanlar incelenirken kültürel emperyalizm kavramı da göz önünde bulundurulmadır. Postkolonyalizm kuramı çerçevesinde ezilen ulusların ya da toplulukların hayatı kaotik bir hâle dönüştüğü için, bu durum distopik biçimde de incelenmektedir. Bunla birlikte kültürel materyalizm kuramı, karşıt düşüncelerin ne söylediğine bakan siyasi bir okuma olduğu için postkolonyalist okumalarla birlikte yorumlanabilir.

> Kolonyalizm (Sömürgecilik) terimini açıkça ifade eden tanımların biri Ania Loomba'ya aittir. Yazar *Colonialism/ Postcolonialism* başlıklı kitabında sömürgeciliği başkalarının topraklarını istila mallarını ise gasp yolu ile kontrol altına almak olarak tanımlar. Yazara göre bu süreç kendilerine ait topraklardan uzun zamandır yaşamakta olan toplumların ya tamamen yok edilmesi ya da bu toplumların aralarına yeni halklar yerleştirerek yeniden yapılandırılmasını kapsamaktadır. İstila edilen topraklarda yeni toplumlar yaratma ya da oradan eskiden beri var olan toplumları yok etme süreci ticaret, talan, müzakere, savaş, soykırım, kölelik ve isyanlar gibi bir dizi uygulamayı içermektedir (Tekin, Postkonyal Edebiyat Kuramı ve Doris Lessing'in "The Old Chief Mshlanga" öyküsü, s. 149).

Postkolonyalist ve kültürel materyalist okumalarda sömürülen yani gücün karşısında olan karşıt düşüncenin politik, sosyal ve kültürel bakış açısı öncelenir. Kültürel materyalizm ana şemsiyesi altında incelenen postkolonyalist romanlar, çoklu perspektifli okumalara zemin hazırlamaktadır. Şunu da unutmamak gerekir ki postkolonyalizm, kültürel materyalizm kuramı içinde kendine yer bulan alt düzey bir okuma şeklidir. Bu amaçla; *Işın Çağı Çocukları* (1987*), Kâbus* (1999), *Arılar Tarikatı* (2015) gibi romanlar hem distopya hem de bu iki kuram ekseninde yorumlanacaktır.

Gülten Dayıoğlu'nun *Işın Çağı Çocukları* eseri, 1987'de yayımlanmıştır. Romanda, insanların dünyadaki yaşam kaynaklarını kötü kullanmaları sonucu karşılaşılan sorunlar dile getirilmiştir. Romanda, İleri Görüşlüler Ülkesi'nin diğer ülkeleri teknoloji ile nasıl sömürdüğü ve tahakküm altına aldığı gösterilmiştir. Önceki bölümlerde romanın özeti verildiğinden burada kısaca özet verilip incelemeye geçilecektir. Distopik özellikler yansıtan bu roman, postkolonyalist incelemelere tabi tutulacak ve kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır.

İleri Görüşlüler Ülkesi, üstün zekâya sahip bilginlerden oluşan bir ülkedir. Ülkenin başkanı bir dâhidir ayrıca toplumdan uzaklaştırılmış ve yeni buluşlar yapan bir bilgindir. Ülkenin başkanı; yakın zamanda dünyada nükleer bir savaşın olacağını, savaş bitiminde insanlığın açlıkla karşılaşacağını ve belki de insan soyunun tükeneceğini düşünmektedir. Bu amaçla için dâhi bebeklerden kurulacak bir kurulun çalışmalar yapmasının ülkenin geleceği için çok önemli olduğunu danışma kuruluna aktarır. Bu teklif kurul tarafından kabul edilir ve bu dâhi bebekler iyi bir şekilde yetiştirilir. Ailelerinden gizlice alınan bu bebekler, birer bilim adamı haline gelir ve bilimsel araştırmalar yapmak üzere uzaya gönderilir. Genç bilginlerin uzayda yaptığı icatlarla Başkan, tüm ülkeleri kontrol altına almak ve sömürmek istemektedir. Bu amaçla bilgiyi, teknolojiyi ve gıdayı bir silah gibi kullanan Başkan, emperyalist düşüncelerini gerçekleştirir. Ayrıca bu roman, insanların yaşam kaynaklarını kötü kullanma ve güce tapma tutkuları sonucunda olabileceklere yönelik öngörülerde bulunmaktadır.

> İleri Görüşlüler Ülkesi'nin ileri görüşlü başkanı da yeni bir dünya peşindeydi. Ama onun düşlediği dünya, ötekilerinden apayrıydı. Onca övgü, onca alkış ileri görüşlü başkandan garip tutkular oluşturmuştu. Duygu karşılığında, insanların kendine tutsak etmeyi amaç edinmişti. Tek isteği, yeryüzünde görkemli bir dünya imparatorluğu oluşturmaktı.

> İmparatorluğun başına geçip dünyayı tek başına yönetmeyi düşlüyordu. Ama bu düşünceleri henüz kimseye açamıyordu. İlk adımda yabancı ülkelerin can damarlarından biri olan, yer altı kaynaklarına el koymuştu. Daha sonra koşullarını ağırlaştıracaktı. Öncelikle ele geçirdiği bu yeraltı kaynaklarından yararlanarak doyguyu, atmosfer içinde üretime olanağının peşine düştü (Dayıoğlu, 2021, s. 42).

Nükleer silahlardan sonra gün yüzüne çıkan gazlar, Dünya'da bitkilerin yok olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bu gazlar sonucu annelerin süt damarları da kurmuştur. İleri Görüşlüler Ülkesinin Başkanı uzaya gönderdiği bilim adamlarıyla yeni bir besin kaynağı bulmuş ve bunu insanlığın hizmetine sunmuştur. Başkan, "doygu" adı verilen bu besin karşılığında diğer ülkelerin yer altı kaynaklarını dilediğince sömürmüştür. Yeryüzünde bir imparatorluk kurmayı planlayan İleri Görüşlüler Ülkesi Başkanı, ülkeleri bu besinle tehdit edip sömürmeye başlamıştır. Ülkelerin yaşadığı kıtlık ve savaş sonrası meydana gelen yıkım tam bir felaketi andırmakla birlikte distopik bir yaşamın kapılarını da aralamaktadır. Ayrıca sömürü faaliyetlerinin ileri teknoloji ve gıda kıtlığı üzerinden anlatıldığı eserde postkolonyalist özellikler göze çarpmaktadır. Teknolojide ileri bir devletin tüm dünyanın yeraltı kaynaklarını "doygu" adı verilen besin karşılığında sömürmesi de XXI. yüzyıl sömürü anlayışına benzemektedir.

> - Gerçekten çok düşüncelisin. Dediğiniz gibi bir uygulama sağlanabilseydi bizim için de iyi olurdu. Ama yazık ki bu olanaksız. Doygu tohumları bir kez ekliyor. Yeni ürünü tohum olarak kullandığınızda sadece bitki veriyor. Başak bağlamıyor. Bunu pek çok kez denedik. Ama çare bulamadık. Uzaydaki tarım küresinde de uygulama böyle. Tohumluk doygu taneleri her yıl laboratuvarlarda yeniden aşılanıp güçlendiriliyor. Bu nedenle yılda bir, bizden tohumluk doygu almak zorundasınız. Konuk başkanlar, çaresizlik içinde yine başlarına öne eğdiler. Böylece İleri Görüşlü ülkenin bilim insanları ile uzmanları dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Yabancı ülkelerin hava sınırları içinde Atmosfer Tarım Küreli oluşturmaya giriştiler. Bu arada ülkelerin, birbirlerine tarım kürelerine zarar vermelerini önlemek için ulusal gök sınırları saptandı. Bilgisayarla sınır denetimine başlandı (Dayıoğlu, 2021, s. 47).

İleri Görüşlüler Ülkesi Başkanı, tüm dünyadaki silahlarını toplatıp liderlerin gözü önünde yok etmiştir. Bu şekilde, yeni dünya düzeninde tek güç kendisi olmak istemektedir. Sonra ikinci aşamaya geçen Başkan, diğer ülkelerin atmosferlerinde tarım küreleri kurmayı planladığını açıklar. Bu açıklamayı büyük bir sevinçle karşılayan başkanlar, bu öneriyi hemen kabul ederler. İleri Görüşlüler Ülkesi başkanı, doygu tohumlarının başak bağlamadığından söz ederek tohumların ancak yılda bir kez kullanılabileceğini söyler. Bu şekilde tüm ülkeler, sürekli tohumluk doygu almak zorunda kaldılar. Bununla birlikte ülkelerinin atmosferini İleri Görüşlüler Ülkesi'ne

tarım küresi yapması için veren ülkeler artık sömürülmeye başlanmıştır. Başkan bu şekilde ülkesinin sınırlarını atmosfere kadar taşımakla kalmamış ülkelerin egemenliklerini de ellerinden almıştır. Distopik açıdan esere bakıldığında birçok unsurun yer aldığı görülmektedir. Örneğin bazı ülkeler, kıtlık ve bebek ölümleri ile baş başa kalmış ve nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybetmiştir. Ayrıca uzayda çalışmalarını sürdüren bilim insanları, bir ışık reaksiyonu sonucu hızlı bir şekilde yaşlanmakta ve insanlar delirme noktasına gelmektedir.

> Uluslar öylesine mutluydular ki İleri Görüşler Ülkesi'nin ağır koşullarına ve acımasız sömürüsüne karşı durmayı akıllarını bile getiremiyorlardı. İleri görüşlü başkan için yergi de bulunanlara karşı çıkanlar çoğunluktaydı. "İleri görüşlü başkan daha ne yapsın? Karnımızı doyurdu. Bebeklerimizin yaşamasını sağladı. Hepimiz yeniden doğmuşa döndük. Ne olursa olsun, o nasıl istersen öyle davranalım." diye onu savunuyorlardı. Ülke başkanları, halkın beslenme ve üreme içgüdüleri uğruna, vatanlarını bile gözden çıkardıklarını gördükçe öfke ve üzüntü içinde kıvranıyorlardı. Ama bu gidişi iyileşecek bir çare de bulamıyorlardı… Sonunda tüm başkanlar, "Tek kurtuluş yolunun, en kısa sürede İleri Görüşlü Ülkesi'ne saldırmak olduğuna karar verdiler." (Dayıoğlu, 2021, s. 66).

Diğer ülke başkanları, ilk zamanlar İleri Görülüşler Ülkesi Başkanı'nın her dediğine yaparken zamanla bu sömürü anlayışına karşı çıkmışlar ve savaş hazırlığı yapmaya başlamışlardır. Tüm başkanlar, doygu adlı besine el koymak için her türlü kötü senaryoya hazırlanmışlardır. Bu durum karşısında uzaydaki bilim insanlarından yardım isteyen Başkan, ışın bombası denilen bir silah ile insanların bilincini ele geçirmeyi planlamaktadır. Bu şekilde insanlar hiç acı duymayacak ve insanların belleğine girilip yerleşilecektir. Gümüş ışınlarından oluşan bu bomba ile insanlar, olup bitenleri düşünmeden yaşayacaktır. Sömürü anlayışını; besinler ve teknolojik gelişmeler ile sürdüren başkanın ülkesi, son olarak tüm insanların bilincini ele geçirip kontrol etmeyi düşünmektedir. Açlık ve kıtlık içinde sömürülen insanlık, yeniden büyük bir savaş ile bir kaosa sürüklenecek ve distopik bir ortamın içinde kalacaktır.

Romanda nükleer savaş sonrası oluşan ölümler, atmosferdeki zararlı gazlar, gıda kıtlığı, bebek ölümleri ve bilincin ele geçirilmesi gibi distopik unsurlar, bireyleri ve toplumları derinden etkilemektedir. Bu distopik atmosfer içinde anneler bebeklerini doyuramamakta, ülkeler topraklarını kullanamamakta, gıda kıtlığı insanların ölümüne yol açmaktadır. Bu olayların bir sebebi olarak gösterilen sömürgecilik anlayışı, bu distopik ortamı da açıklamaktadır. İnsanların toprak ve güç elde etmek amacıyla yaptığı nükleer savaşlar, Dünya'yı çorak bir tarlaya çevirmiştir. Bu durumu önceden

gören İleri Görüşlüler Ülkesi, teknolojiyi de kullanarak uzaya bir üs kurmuş ve güvenli bir gıda olan "doygu"yu icat etmiştir. Bu sayede ülkesini doyurmuş ve diğer devletleri de sömürme işine girmiştir. Diğer ülkeleri topraklarını atmosferini, silahlarını son olarak da beyinlerini sömürmeyi planlayan İleri Görüşlüler Ülkesi bunda başarılı olmuştur. Ayrıca İleri Görüşler Ülkesi'nin ülkelere baskı kurması, teknolojiyi paylaşmaması, insanların beyinleri çiple kontrol etme projesi distopik bir durumdur. Toplumların yer altı kaynaklarını acımasızca sömüren bu ülke, ülkeler arasında sınıfsal ayrımları artırmış ve diğer ülkelerin marjinalleşmesine yol açmıştır. Barbar ve geri kalmış olarak tabir edilen diğer ülkeler, oryantalizmin ötekileştirici figürleri aracılığıyla İleri Görüşlüler Ülkesi tarafından sömürülmektedir. Küresel bir distopik güç konumuna ulaşan bu ülke, ülkeler arasındaki eşitsizliklerden yararlanarak bu ülkelerin atmosferlerini tarım küresi projesi kapsamında ele geçirmiştir. Yine sömürgeci gücü temsil eden bu ülke, yeni kelimeler türetmekte ve diğer ülke başkanlarını aşağılamaktadır. Madun dili olarak kabul edilen sömürülen ülkeler, kendi aralarında yeni bir savaş dili oluşturmuşlardır. Bu şekilde İleri Görüşlüler Ülkesi'ne karşı gelecek ve gıda güvenliğine ulaşabileceklerdir. İncelenen bu roman, XXI. yüzyılda devam eden küresel eşitsizlikler, iklim krizi, kolonyalizm gibi tartışmalara da göndermede bulunmaktadır. Postkolonyal distopik özellikler taşıyan bu roman; politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda güç ilişkilerinin nasıl ve hangi amaçla oluştuğunun tespitinde kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalizm kuramı, postkolonyal distopik romanları yorumlarken dönemin ekonomik ve sosyal yapısını, sınıf çatışmalarını, ideoloji ve hegemonya ilişkilerini kültürel pratikler çerçevesinde ele almaktadır. Bu açıdan bu distopik esere bakıldığında; postkolonyalist sömürge anlayışına sahip egemen güçlerin önce yumuşak bir güçle sonrada zorla diğer ülkeleri ele geçirmesi anlatıcı ve bazı roman kahramanları tarafından eleştirilmektedir. İleri teknolojiler kullanılarak insan ırkı yok edilmekte ve insanlık baskı altında tutulmaktadır. Açlık, kıtlık ve savaşla mücadele eden diğer ülkeler, distopik bir ortam içinde sömürülmektedir. Yazar, Batı'nın teknolojiyi ve yiyeceği bir koz olarak kullanıp Doğu toplumlarını; köleleştirme, pasivize etme ve sömürme anlayışını eleştirmiştir. Bunu da doygu gıdası ve ışın bombası teknolojisiyle gün yüzüne çıkarmıştır. Postkolonyalist okumalarda; Batı dünyasının doğu toplumlarını ele geçirme stratejileri ön plana çıkarılmakta ve Doğu

düşüncesi üzerinden Batı yeniden yorumlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında; sembolik bir şekilde Batı düşüncesini temsil eden İleri Görüşlüler Ülkesi, diğer ülkeleri yani geri kalmış devletleri her açıdan sömürmekte ve onları ele geçirmek istemektedir. Yazar, postmodern bilim kurgunun özelliklerinden de yararlanarak eserinde distopik yeni bir dünya inşa etmektedir. Diğer yandan geri kalmış ülkelerin tüm imkânları kullanıp İleri Görüşlüler Ülkesi'ne karşı çıkması, kendince bir ifade alanı araması kültürel materyalizm kuramı içinde değerlendirilebilir. Yine aykırı düşüncede yer alan ülkeler ve uzayda yapılan çalışmaları yürüten bilim insanları, egemen güç karşısında sürekli yeni arayışlara girmekte ve onu altüst etmenin yollarını aramaktadır. Batılı sömürü anlayışına karşı çakan yazar, eserinde kullandığı semboller ve distopik ortamlarla okuyucuyu uyarmakta ve bu düşünce sitemine karşı çıkmaktadır.

Kültürel materyalizm kuramı, postkolonyal distopik romanlarda kullanılan sömürge anlayışının nasıl ve hangi amaçla yapıldığını tespit etmeye çalışır. Bu açısından esere bakıldığında İleri Görüşlüler Ülkesi'nin diğer ülkelerin yeraltı kaynaklarını ve atmosferdeki egemenlik haklarını ele geçirerek sömürmesi, karşıt düşünce konumundaki başkanlarca esefle karşılanmaktadır. İleri Görüşlüler Ülkesi "doygu" adını verdiği yiyecekle geri kalmış ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ele geçirmiştir. Bunu yaparken de toplumların çok hassas olduğu "bebek ve anne" gibi masumları seçmiştir. Mevcut Batı sömürgeci anlayışını irdeleyen yazar, ekonomik koloni kurmaya çalışan ve teknolojide ileri olan bu ülkelerin geri kalmış ülkelere kurduğu tuzakları göz önüne sermektedir. Sanatçı, nükleer savaşlara karşı insanlığı uyarıp sömürgeci anlayışına karşı çıkmakta ve bu tür soruna karşı tüm insanlığı birlikte hareket etmeye çağırmaktadır.

Alev Alatlı'nın *Kâbus* romanı, postkolonyalist distopik incelemeler için oldukça elverişli bir eserdir. Bu eserin daha önce özeti verildiği için burada kısaca değinilecektir. Daha sonra ise postkolonyalist distopik özellikler tespit edilecek ve kültürel materyalizmle birlikte yorumlanacaktır. Eserde, İmre Kadızade; Doğu ve Batı zihniyeti arasında sıkışıp kalmış ve bir arayış içinde gösterilmektedir. Ayrıca, Devrim Kuran'ın ölümünden sorumlu tutulmaktadır. Bu amaçla tutsak tutulmakta ve beyni yıkanmaktadır. Eski Türkiye ile küresel güçler arasında kalan İmre Kadızade,

küreselcilere biat ederek bu durumdan kurtulmak ister. Fakat Koalisyon adı verilen yapı, tüm olayı derinlemesine inceleyerek karar vermek istemektedir. Bu amaçla Kadızade, sürekli mahkemelere çıkmaktadır. Trakya Cumhuriyeti'nde bir ıslahhanede tutulan Talip İmre'ye yüce koalisyonun öğretileri, zorla ezberletilmektedir.

> YÜCE PİR tarafından geçen yüzyılın ikinci yarısından, tam tamına 1950 yılından itibaren adım adım inşa edilen KOALİSYON beyninde yankılandı, Şeyho Baran'ın büyülü sesi EKONOMİK AKLIN somutlamasıdır. Dünyamızın kurtuluşunu Ekonomik Aklın küresel hakimiyetinin gerçekleştirilmesinde gören YÜCE PİR, gezegenimiz vatandaşlarını en saygın Vasıldan en sorunlu Lanetlisine kadar örgütleyen YOL'u çizmiştir. Dünya vatandaşları için tek bir hedef vardır. Bu hedef Ekonomik Aklın görkemli KOALİSYON'una kabul edilmek, TEK'te erimektir (Alatlı, 2019, s. 12).

Tasavvuf kültürüne ait bazı kavramlar, metaforik bir anlam içinde kullanılmıştır. Bu kavramlar, postmodernizmin dönüştürme ilkesi ekseninde yeniden tasarlanmakta ve yeni dünya düzeni bu kavramlar eşliğinde yeniden yorumlanmaktadır. Koalisyon adı verilen bu yapı, 1950'lerden 2000 yılına kadar adım adım bu planı uygulamıştır. Bu plan doğrultusunda ülke on bir küçük devlete bölünmüş, insanlar yedi sınıfa ayrılmıştır. Ülke, Ekonomik Aklın sömürgesi hale gelmiştir. Tek tip toplum ve tek tip insan oluşturmak için bu örgüt her türlü kanıtı kullanmaktadır. Tarikatlarda kullanılan virdleri de uygulayarak "Talip" adını verdiği kişilerin beynini yıkamakta ve toplumu ıslah etme bahanesiyle onları sömürmektedir.

Romanda, kolonileşme arzusu içinde olan Koalisyon adlı yapının bu ülke insanlarına baskı ve işkenceleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu ülkenin vatandaşları; eğitim, ekonomi, dil ve kültür gibi unsurlarla kontrol altına alınmakta ve bu şekilde distopik bir ortam oluşturulmaktadır. Bu kaotik ortamı kendi lehine kullanan Yüce Pir ve Koalisyon, ülkenin hem kaynaklarını hem de insanlarının zihinlerini sömürmektedir.

> Işıklar bir kez daha karardı, duvarda Yeni Dünya Düzeni simülasyonu üç boyutlu belirdi. En tepede Yüce Pir onun altında kıdemlerine göre izleyen Vasıllar, Salikler, Müridler, Talipler sonra Mağdurlar, Sömürülmezler ve nihayet Lanetliler, uzayı kanatlarının altına almış ilerliyorlardı. Simülasyon, Yüce Pir'in önderliğindeki Koalisyon'un Vasılların Saliklerden, Saliklerin Müritlerden, Müritlerin Taliplerden oluştuklarını gösterecek şekilde düzenlenmiştir (Alatlı, 2019, s. 14).

Ülkeleri kolonileştiren sömürgecilik anlayışı, sınıfsal tabakalaşmayı artırmakta ve üst sınıfı önceleyerek alt kesimi ezmektedir. Postkolonyalist anlayışla esere bakıldığında; sınıfsal farklılıkları köpüren Batılı düşünce hem ülkeyi bölmekte hem de yoksul bir

halk oluşturarak ülkeyi sömürmektedir. Bu şekilde Aklın Yolu, dediği bir öğreti ile Doğu düşünce yapısını hakir görmekte ve toplumu bu yöne doğru çekmektedir. "Sömürülmezler ve Lanetliler EKONOMİK AKLIN HALİFESİ'ne biat etmeyen gafillerdir. Sömürülmezler ve Lanetliler KUTSAL KOALEKSİYON'umuzu sınırlarını tehdit eden barbarlardır. Sömürülmezler ve Lanetliler Yeni Dünya Düzeni 'ne düşmandırlar." (Alatlı, 2019, s. 24-25). Ayrıca bu sömürü anlayışı, postmodernizm *özne-nesne* ilişkisini bir denge unsuru olarak görür. Bu anlayışta, postmodernizmdeki *ben* ile Batılı, *öteki* ile de Doğulu düşüncesi temsil edilmekte ve ötekinin var olması için ben ile bütünleşmesi gerektiğini savunulmaktadır. Batılı düşünce, insan haklarını öne çıkararak geri kalmış Doğu toplumlarını aşağılamaktadır. Bu şekilde Batılı düşünce, kendini üstün görmekte ve Doğu toplumlarını sömürerek köleleştirmektedir.

> KOALİSYON'umuz YÜCE PİR'in iradesi doğrultusunda gerçekleştirilmiş KUTSAL İTTİFAK olup kadın ve erkek türdaşlarımız Dünya Vatandaşlarının EKONOMİK AKIL'a biat ettiklerini ifadesidir. İnsan Haklarını Sistematik Olarak İhlal Edenleri Dönüştürme Programı ve Yeniden Arınma umudu Yüce Pir'in koalisyon yoluna girmiş olan bizlere Lanetliler ve Sömürülmezler arasından uzattığı köprüdür. Yüce Piri'n bizlere lütfettiği bu köprü, kurtuluşa giden Yol'dur (Alatlı, 2019, s. 27).

İnsan hakları ve dünya vatandaşlığı kavramlarını bir sömürü aracı gibi kullanan Batılı düşünce sistemi, eski Türkiye diye bilinen bu ülkeyi modernleştirme bahanesiyle tahakküm altına almaktadır. Bu anlayış, toplumu sınıflara bölmekte ve vatandaşların ortak paydaşlarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Benzer şekilde aynı düşünce, dünya vatandaşlığı kavramını öne sürerek insanların birlikte yaşama ve bir vatan etrafında birlikte olma ülküsünü elinden almaktadır. Emperyalist bir anlayışa sahip olan Batılı düşünce, ülkeleri parçalamak ve ele geçirmek için sınıfsal farklılıkları kışkırtmakta ve insan hakları bahanesiyle Doğu ülkelerini istila etmektedir. Ayrıca insanların ortak paydalarını yok ederek birlikte yaşama arzularını ortadan kaldırmaktadır. Bu şekilde üçüncü dünya devletlerinde yaşayan insanların Koalisyon adını verdiği Batılı düşünce sistemine biat etmeleri sağlanmaktadır.

Anlatıcı, Talip İmre üzerinden Türk aydının küreselciler tarafından nasıl ele geçirildiğini gözler önüne sermektedir. Küreselciler; insan hakları, dünya vatandaşlığı gibi kavramları kullanarak üçüncü dünya devletlerinde yaşayan insanlara varlığını gösterme ve yaşama alanı vermemektedir. Bu düşünce sistemine karşı çıkan kesime Lanetliler ismini veren bu anlayış, bu sınıfı toplumdan uzaklaştırır. Batılı düşünce

sistemine karşı çıkan bu grup, varlığını göstermek için daha sonra illegal yöntemlere başvurmak zorunda kalacaktır. Bilgisayar korsanlarıyla bir araya gelen karşıt düşünce, ürettikleri bir virüsle bu anlayışa karşı durmaktadır. Bu virüs, eski Türkiye'nin *İstiklal Marşı*'nda geçen "Korkma!" sözcüğüdür.

> Korkma! Dağlar koni, bulutlar küre, yıldırımlar şakuli değil! Doğrusal denklemler, sahici dünyanın mecazdır, gerçek doğrusal denklemlerden ibaret değil! Yerel küreselden farklı olabilir. Birleşik sistemlerde insicam, çalkantı ile el ele yürür. Kaos oluşanın ilmidir, geçmişin değil. Mekândan münezzehtir, tutarlıdır, hesaba gelir. KAOS' tan korkma! (….) Büyük meseleleri, büyük programların halledebileceğin düşünüldüğü günler geride kaldı. Küçücük müdahalelerin, kendileri gibi küçücük sonuçlar doğuracağı düşünüldüğü için küçümsendikleri günlerde öyle. Zaman ve mekânın mutlaklığı Newtonsal bir illüzyondan ibaretti, görecelik yıktı. (….) Dinamik sistemler hayal bile edemediğimiz karmaşık kurallara göre çalışır. Bugün, İstanbul'da kanat çırpan bir kelebek, bir ay sonra Pir'in Dergâhı'nda kasırgalara neden olacaktır. İnan ve korkma! (Alatlı, 2019, s. 78-79).

Muahalif olan Lanetliler, bilgisayar korsanları yardımıyla düşüncelerini yaymakta ve küreselcilere karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu kesim, Sömürülmezler adlı grup ile iş birliği yaparak kendi ekonomilerini oluşturmaya çalışmaktadır. Romandaki bazı olaylar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kurtuluş Savaşı veren Türk halkını anımsatmaktadır. Bununla birlikte Vasıllar denilen yapı, Talip İmre'yi kendisine boyun eğdirerek ülke vatandaşlarının ümidini kırmaya çalışmaktadır. Talip İmre Kadızade'de, holo-former ile geçmişe dönüp olayları yeniden değerlendirerek kendi özünü bulmaya çıkar. Bunu engellemek isteyen küreselciler, Yüce Pir'in virdi olan "Varlıklı, Batılı, Avrupalı, Kurtarıcı…" (Alatlı, 2019, s. 69) adlı doksan dokuz ismini tekrarlatarak Taliplerin beynini yıkar.

> Eski Türkiye'nin düşünmeyi reddeden bireyleri epeyce bir süre Euro-Amerikalı bireylerin keşfettikleri çalışma rutinini *taklit ve tekrar* ederek hayatta kalabildiler. (…) Eski Türkiye'nin insanları, anacılığın baskın olduğu *bilinçsizlik* döneminden çıkamadıkları 'ön-insan' hürriyetini aşıp bireyselleşemedikleri için, bağımsız düşünme ve soyutlama yetkisini kazanamamışlardır. Bu talihsizliği sonucu olarak Türkler, 'Neo-Faşizm' dediğimiz uzlaşma yöntemine mahkûm olmuşlardır. Uzlaşma yönteminin belirleyici niteliği ideoloji yokluğudur. Eski Türkiye'nin ideolojisi yoktu. Eski Türkiye'nin siyasi ilkeleri, teorileri, idealleri, felsefesi yoktu, Yönü, hedefi, pusulası, öngörüsü olmadığı gibi, liderliğini entelektüel unsurları da yoktu. Eski Türkiye kültürü, duyguların egemenliği altındaydı. Başat duygu da korkuydu (Alatlı, 2019, s. 89).

Talip İmre Kadızade'yi kendilerine bağlamak isteyen Kutsal İttifak, eski Türkiye'nin olumsuzluklarını ön plana çıkarak Talip'in zihnini yıkamaktadır. Küreselciler, eski Türkiye insanın ön-insan diyerek hor görmektedir. Yine küreselcilerin 'ön-insan'dan kastı; konuşmayan, varlığını ortaya koyamayan, bağımlı ve düşünemeyen bir insan

öncesi varlıktır. Bu şekilde Batılı düşünce sistemini öven Koalisyon Gücü, üçüncü dünya devletlerindeki insanları aşağılayarak onların zayıflıklarını göstermektedir. Böylece Doğulu düşünce sitemine sahip olan insanların Batı düşüncesine hayranlığı artırmaktadır. Diğer taraftan Doğulu düşünce sistemini pasifleştiren küreselciler, bunu yapmak için ülkelerin kutsal değerlerini postmodernizm başlığı altında yok etmekte, ideolojilerini ortadan kaldırmakta ve özgüvenlerini ellerinden almaktadır. Bununla birlikte eski Türkiye insanını; bilinçsiz, Avrupa'yı taklit eden, özgünlükten yoksun ve düşünemeyen kişiler şeklinde tarif eden küreselciler, bu şekilde kendilerine sömürü alanı açmaya çalışmaktadır. Küreselciler; karşı olanları aşağılayarak, kutsal değerlerini yok ederek, onları sınıflara ayırarak ülkelerini bölmektedirler.

> Kara Kalpaklı Adam, kendisine en son ne zaman giysi aldığını hatırlamıyordu. "Moda"yı çağrıştıran her türlü dayatmaya bireyin özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle şiddetle karşıydı. Mürit ve Saliklerin KOALİSYON YOLU' nda olduklarını kuşkuya meydan vermeyecek şekilde belirtmek için giysilerinin Eğilim Belirleyiciler tarafından onaylandığını gösteren damgaları dıştan görünecek şekilde kıvrımlarını gösteriş olarak yorumluyor, hoşlanmıyordu (Alatlı, 2019, s. 103).

Karşıt düşünce; kendi özgürlüğünü kaybetmemek ve taklit yoluyla egemen güce bağlanmamak için Koalisyon Yolu'nun tüm icraatlarına karşı çıkmaktadır. Kara Kalpaklı Adam, muhalif düşüncenin en önde savunucusu durumundadır. Aykırı bir düşünce sistemine bağlı bu adam, moda kavramının küreselciler tarafından belirlendiğini ve toplumun özgürlüğünü kısıtladığını düşünmektedir. Postkolonyalist metinlerde, moda da bir sömürme aracı olarak kullanılmaktadır. Zira bu kavramla üçüncü dünya devletleri tahakküm altına alınmakta ve tek tipleştirilip istedikleri gibi yönetilmektedir. Ayrıca postmodernizmin tüketim silahını kullanan küreselciler, AVM kültürü ile Doğulu düşünce sitemini ve iktisadını bozmaktadır. Yönetime karşı olanlar, varlığını gösterecek alan bulabilmek ve hayatta kalabilmek için bazen egemen gücün imkânlarını kullanmaktadır. Kara Kalpaklı Adam, kendi kuryelerine Vasılların adamları gibi giyinip işlerini halletmelerini istemektedir. Bu şekilde kendini saklayan Sömürülmeyenler grubu, ekonomik faaliyetlerini devam ettirmekte ve ayakta kalmaya çalışmaktadır.

> General susuyordu. "Ah ama Buda'nın la-ahlak Olysse karşısında hiçbir şansı olmazdı ki zaten! Bunu anlıyorsunuz, değil mi General" dedi Kadızade, "Truva atı uluslararası spekülatörlerdi. Saros. Sıcak para. Çöken borsa, çöken bankalar, fabrikalar. Kaplanlar son bir kez kükrediler, sonra sağır edici sessizlik." Kollarını kavuşturdu, "Çok soğudu birden! Dönelim mi artık?" (Alatlı, 2019, s. 145).

Talip İmre Kadızade, General ile Batılı ve Doğulu düşünce sistemini tartışmaktadır. Kadızade, Batılı düşüncenin zaaflarını görmeye başlamış ve küreselcilerin pek de masum olmadığını anlamaya başlamıştır. Küreselciler, Doğulu düşünce sistemini bozmak için ahlak, ekonomi gibi unsurları bir silah gibi kullanmışlardır. Batılı düşünce, geri kalmış toplumların kutsallarını değersizleştirmiş ve toplumu bir arada tutan değerlerini yok etmiştir. Diğer yandan küreselciler, geri kalmış ülkelerin sıcak parayla borsalarını çökertmiş, fabrikalarını ve banklarını iflasa zorlamıştır. Bu şekilde geri kalmış ülkeleri ekonomik dar boğaza sokmuştur. Kadızade, zamanla karşıt düşünceyi temsil eden Budacı anlayışı benimsemiştir. Eski ile hesaplaşan karşıt düşünce, seslerini duyurmaya çalışmakta ve egemen güce karşı çıkma yollarını aramaktadır.

> Dolu bir disket düşünün, Talip İmre. Yeni bir mesaj kaydetmeden önce eskisini boşaltmanı, tekrar formatlamanız gerekmez mi? YENİ DÜNYA DÜZENİ sekiz bin yıllık insanlık tarihini yeniden yazıyor. VİRD 'in başarılı olması için eski formatı silinmesi lazım. ONARIMCILAR'ın iddialarına göre Psikolojik Savaş Ünitesi eski formatları işlemini, Mağdurların anlamları üzerinde toplumsal mutabakat olan kelimeleri farklı manalar çağrıştıracak bağlamlarda kullanmalarını sağlamak suretiyle yapmış. Yani, çelişkili mesajları kabul ettirmiş. Kodlama sistemi böylece altüst edilmiş veya oluşmasını engellenmiş. Beyin formatlanamaz olmuş ya da formatlamayı reddedip, amneziye sığmış. Her iki durumda da SON HAKİKAT'e yer açılıyor (Alatlı, 2019, s. 157-158).

Salik Urallar, küreselcilerin ülkeleri nasıl ele geçirdiğini İmre Kadızade'ye anlatmaktadır. Önce sözcüklerin ifsat edildiğini sonrada, anlamın ortadan kaybolduğunu öne sürmektedir. Bu şekilde küreselcileri, mağdurların beyinlerini ifsat etmekte ve kodlama sistemini bozmaktadır. Gösteren ile gösterilen arasındaki anlam ilişkisi bozulduğunda bireyin anlama yetisi bozulacaktır. Ayrıca insanlar arasında çelişkilerin ve belirsizliğin artması, kesin bilgiyi ortadan kaldıracaktır. Bu durum, insanlar arası iletişimi sekteye uğrayacaktır. Bu şekilde post-yapısalcılık kuramında kullanılan 'dil'in bozulması ve anlamın yeniden inşa edilmesi, küreselcilerin yeni silahı hâline gelmiştir.

> Post-yapısalcılık ise bütün belirleyicilik şekillerinin bir reddi olup ya çoğul olanakları ve çeşitlilikleri ya da sonsuz oluşa sahip bir özne için sınırlanmamış bir yaklaşım biçimi olarak karşımıza çıkar. Foucault, Derrida, Lyotard'ın yanı sıra post-yapısalcılıkla çeşitli yakınlaşmalar gösteren feminist kuramcılar da –Cixous, Irigaray ve Kristeva gibi- eril (ve hâkim) söylemin dışına çıkma olanaklarını ararlar. Yapısalcılık ve post-yapısalcılığın Batı felsefesi geleneğiyle münasebeti de bu yönüyle dikkat çekicidir. Yapısalcılık daha çok, bu geleneğin yöntemsel krizini aşma çabasındadır, oysa post-yapısalcılık, Nietzscheci tarzda bütün Batı felsefesi geleneğiyle hesaplaşan bir felsefe yapmaya girişir

> ve Derrida"nın ifadesiyle hiçbir şey söylememe riskini alarak felsefi düşünce üretmeye çabalar (Saygın, 2010, s. 30-31).

Yapısalcılık, dili kendi yapısı içinde incelerken post-yapısalcılık bütün felsefi akımlar, kültür ve diğer disiplinlerle birlikte konuyu açıklamaya çalışır. Romanda, dildeki bozulmalar; ekonomi, iletişim, toplumsal uzlaşı, kültürel yozlaşma gibi unsurla birlikte ele alınmıştır. Ayrıca Küreselciler, dilde yaptıkları yapı ve anlam bozulmasıyla karşıt düşünceye ifade alanı bırakamamıştır. Bu şekilde karşıt düşüncenin olayları anlama ve anlatma yetisini ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

> Mağdurların kodlama sistemleri onlarca yıl süren çelişkili mesajlarla ya altüst edilmiş ya da oluşmaları büsbütün engellenmişti. Beyinler formatlayamıyorlardı. Ekolali aşamasındaki bebekler gibi olduğumuzu biliyorsunuz. Oligarşi, YÜCE KOALİSYON'la bütünleşebilmek için edindiği yabancı dil becerisini anadilimizde de uygulamaya koyduğunda bilmediğimiz bu ses kümelerini anlamlı kelimeler değil de gürültü gibi algılıyor, üzerinde düşünmüyorduk. Şişe suyun etiket ismini "hayat" olduğunu sandığımız için yanında beliren "Danone" sözcüğünü "danının" gibi bir konuşma kusur olarak algılıyor, gülüşüyorduk (Alatlı, 2019, s. 681).

Küresel güçler; dilde bozulmalar, sapmalar yaparak aykırı düşüncenin anlama ve anlatma becerisini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu amaçla tüm ülkenin afazi hastalığına tutulması için sözcüklerin anlamları ile oynayıp dilde karmaşa yaratmışlardır. Dildeki kodlama hataları, çelişkiler, belirsizlikler insanların anlama yetisini de bozmuştur. Küreselciler, ülkeyi dil üzerinden de sömürmekte ve iletişim aracı olarak görülen sözcükleri bozarak insanları kontrol altına almaktadır.

> Saussure"ün gösteren [signifier] ile gösterilen [signified] arasında çizdiği ayrım anımsanacaktır. Bu anlamda "elma" sözcüğünün uyandırdığı imge [image] gösteren, elma kavramı da gösterilendir. Gösteren ile gösterilen arasındaki yapısal ilişki dilsel bir gösterge [sign] oluşturur, dil ise bu göstergelerden meydana gelir. Dilsel göstergenin hiçbir yasası yoktur; bu durum dilsel göstergenin bir şeyi, belli bir zorunluluk yoluyla değil uzlaşımla, ortak kullanım yoluyla temsil ettiği anlamına gelir. Ayrıca Saussure her gösterenin anlamsal değerinin, yalnız ama yalnız dilin yapısı içindeki konumuna bağlı olarak kazandığını da özellikle vurgulamıştır. […] Kabaca söylenirse, post-yapısalcılıkta genellikle gösterilenin önemi azaltılarak gösteren başat kılınır. Önermeler ile gerçeklik arasında kesinlikle birebir karşılık [correspondence] ilişkisi olmadığı anlamına gelir bu (Sarup, 2010, s. 13).

Post-yapısalcılık kuramında, sözcüğün anlamı azalarak gösteren kısmı ön plana çıkmaktadır. Romana bakıldığında şişe üzerindeki sözcüklerin ne anlama geldiğini anlamayan bireyler, sözcüklerin yapısını bozarak anlam aramakta ve anlamsız bir şekilde gülmektedir. "Danone" sözcüğünü "danının" şeklinde algılayıp kendilerince bir anlam uydurmaktadırlar. Konuşma, yazma ve okuma kusurları yüzünden bireyler,

birbirini anlayamaz bir şekilde afazi hastalığının pençesine düşerler. Yabancı dil öğrenimini, anaokullarına kadar indirgeyerek çocukların anadillerini düzgün şekilde öğrenmelerini engellemektedirler. Bu sayede kavram kargaşasına giren bireyler, sözcüklerin ne anlama geldiğini bilmedikleri için düşünemez, iletişim kuramaz ve kendini anlatamaz hâle gelir. Küreselciler, üçüncü dünya ülkelerini bir dünya savaşı olmadan bu şekilde sömürmekte ve egemenliklerini ele geçirmektedir. Küresel güç, karşıt düşünceyi dilde, eğitimde ve zenginlerin eliyle ekonomide kuşatmakta ve muhalif kesimin varlığını gösterecek alanlarını kısıtlamaktadır.

> Türkiye'deki son siyasi tabloyu nasıl görüyorsunuz? Türkiye ABD patentli hizmet eden IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı politikaları hayata geçiren hükümetle dönemine girmiştir. Dayatılmış politikalar nelerdir? Özelleştirme SSK'nin çökertilmesi, hayvancılığı ve tarımın çökertilmesi. (....) Türkiye'nin 1919'da yaşadığı tahlili doğru mudur? Tevabil, "Ülkemiz küreselleşme ve YENİ DÜNYA DÜZENİ altında sürülmek istenmektedir." Parlamentoda Türkiye'yi temsil eden düzen partileri çözümsüzlük üretmektedir. Bağımsızlık sorunu tüm emekçi halkın sorunudur. Bu anlamda evrensel düşünmeliyiz çünkü evrensel boyutlu dünya emekçilerine saldırı vardır (Alatlı, 2019, s. 354-355).

Talip İmre'nin dinlendiği mahkemede salonunda Holo-former açılır ve Yusuf ile arkadaşlarının Türkiye hakkında yaptığı tartışmalar izlenir. Ülkenin IMF ve Dünya Bankası tarafından baskılanarak hayvancılık ve tarım politikalarının çökertilmesi eleştirilir. Küresel güçlerin ekonomik dayatmalarla hükümetleri zor düşürmesi distopik bir atmosfer oluşturur. Aynı zamanda parlamentoda bulunan partiler, bu sorunlara çözüm üretememektedir. Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar, kendi politikalarını uygulamak koşuluyla ülkelere krediler vermekte ve bu şekilde ülkeleri istediği gibi yönetmektedir. Bu sömürü düzeni içinden çıkamayan ülkeler ve siyasi partiler, çözüm üretemedikleri için bu sistemin içinde ülkelerinin tahakküm altına alınmasına izin vermektedir.

Kâbus romanı, distopya edebiyatına ait birçok özelliği barındırmaktadır. Romanda "Küreselciler" adı verilen egemen gücün, üçüncü dünya devletlerini kontrol altına alma şekilleri distopik bir atmosferde gerçekleşmiştir. Zorla beyin yıkama, tutuklama, alı konulma, izole etme, baskı ve şiddet uygulama, sınıf çatışmalarını körükleme, dili bozma, ekonomiyi çökertme, işkence ve ölümlerle sindirme gibi distopik unsurlar, eserin odak noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca eğitimde yozlaşma ile anadilin bozulması ve iletişimim fesada uğraması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Küresel

ekonomik gücü temsil eden IMF gibi kuruluşların emeklilik sistemi, hayvancılık, tarım gibi alanlarını bozarak ülkeyi ekonomik kaosa sürüklemesi de distopik bir durumdur. Yine sınıfsal tabakların artması ve birbiriyle çatışma içinde olması, insanlar arası huzuru bozmuştur. Ülkedeki bu kaosun sebebi, üçüncü dünya ülkelerini her alanda sömürmek isteyen Batılı anlayıştır. Bu açıdan bakıldığında bu distopik roman, postkolonyal okumalarla kesişmektedir.

Postkolonyal teorinin temellerini oluşturan öteki kavramı, kültürel hegemonya, kimlik bunalımı, sömürge sonrası toplumun dinamikleri gibi konular bu romanın odak noktalarındandır. Yine bu eserde, Batılı sömürü anlayışının nasıl ve ne şekilde yapıldığı da gözler önüne serilmektedir. Dünyayı yöneten küreselciler, Batı dışındaki üçüncü dünya ülkelerini öteki olarak görmektedir. Ötekileştirdiği geri kalmış ülkelere demokrasi getirmek amacıyla operasyonlar yapmakta ve toplumları manipüle etmektedir. Yine bu toplumları her alanda aşağılayarak sömürmektedir. Küreselciler, kendi kültürlerini yabancı dil eğitimi, moda gibi unsurlarla öne çıkarmakta ve geri kalmış ülkelerin dillerini bozmaktadır. Batıcılık anlayışına uygun bazı kelimeleri, zorla zihinlere sokmakta ve bireylerin kimlik bunalımı yaşamasına neden olmaktadır. Sanatçı, postmodern anlatı tekniklerinden de yararlanarak küreselcileri Yüce Pir kavramıyla bir tarikat şeyhine benzetmekte ve Türkiye'ye dayatmak istedikleri Batılı zihniyeti de bir zikir olarak göstermektedir. Yine küreselciler; Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşları kullanarak bu ülkelerin ekonomilerini çökertmekte ve kaynaklarına el koymaktadır. Ayrıca tüketim kültürünü destekleyen bu anlayış, toplumun ekonomik sistemini bozmuştur. Bununla birlikte toplumun hafızasını kavram kargaşasıyla silmeye çalışan bu emperyalist anlayış, yeni bir tarih yazma peşindedir. Sömürgeci güçlerin ve küresel aktörlerin geçmişte olduğu gibi Türkiye'yi 2002'li yıllarda yeniden tahakküm altına alma projeleri sonrasında ülke yedi küçük devlete bölünmüştür. Yine bu aktörler; ekonomik, kültürel ve politik etkilerini kullanarak ülkenin tüm kaynaklarına çökmüştür. Bu eserin içerdiği ideolojiler, güç ilişkileri, maddi koşular, dilin kullanımı gibi unsurlar kültürel pratikler çerçevesinde incelendiğinde kültürel materyalizm kuramına zemin hazırlamaktadır. Bu durumda, üç kuram birbiriyle kesişerek metinlerin analizinde farklı perspektiflerin bir araya gelmesini sağlamaktadır. Böylece edebî yapının, toplumsal bağlamın ve kültürel anlam katmanlarının çok boyutlu bir değerlendirmeyle daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına

zemin hazırlamaktadır. Kültürel materyalist okumalarda edebî eserin; toplumsal yapı, ekonomi, egemen ideoloji, dilin iletişim rolü, muhalefet biçimi gibi konuları kültürel pratiklerle bilirlikte ele alınır. Bu açıdan esere bakıldığında egemen güçler karşıt düşünceyi baskılamak ve pasif hale getirmek için ekonomiyi baskı unsuru olarak kullanmışlardır. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, bu sömürgeci anlayışın en önemli silahı olmuştur. XXI. yüzyılda devam eden bu sömürge anlayışı, ekonomi silahını kullanarak geri kalmış ülkeleri kontrol altına almıştır. Ayrıca sömürgeci anlayışının kullandığı dil de bunu desteklemektedir. Ötekileştirdiği geri kalmış ülkeleri, önce diliyle istila eden bu anlayış daha sonra moda ve diğer kültürel pratiklerle her alanı ele geçirmektedir. Yazar, Türkiye'deki yabancı dil eğitimlerinin bu amaçla yapıldığını savunmaktadır. Ayrıca tek tip insan oluşturma projesi kapsamında hareket eden küreselciler, her alanda halkın özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Yine Batılı düşünürlerin dilde ortaya attığı postyapısalcılık anlayışına göre hareket eden emperyalist düşünce sistemi, dili bozmakta ve bireylerin çelişkiler içinde kalmasına neden olmaktadır. Bu şekilde dil, iletişim görevini yerine getirememektedir. Karşıt düşüncede olanlar, her alanda köşeye sıkıştırılmıştır. Sanatçı, *İstiklal Marşı'nda* yer alan "Korkma" sözcüğünü kullanarak egemen güce karşı bir dayanak oluşturmuştur. Bu sözcük, bilgisayar korsanları tarafından üretilmiş bir virüs olarak tanımlanmaktadır. Yine yazar, İstiklal Mücadelesi 'ne "Korkma" sözcüğüyle bir göndermede bulunarak kurtuluşun anahtarı olarak görmektedir. Toplumdaki afazi hastalığına değinen sanatçı, dilin doğru kullanımının bir beka sorunu olduğunu öne sürmektedir. Karşıt düşünceyi temsil eden halk ya da hükümet, bu gücün karşısında susmakta ve çözüm üretmemektedir. Kendilerine emekçi denen küçük bir grup, bu durumun farkında olsa da kendilerini ifade edecek bir alan bulamamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'ni bölmek ve her alanda sömürmek isteyen Yüce Pir ve arakasındaki Batılı düşünceye karşı halk bilinçlendirilmeye çalışmış ve okuyucuya bir direniş, umut aşılanmıştır.

M. Ali Targaç' ın 2015 yılında basılan *Arılar Tarikatı*, gıda üzerinde oynanan dünya çapındaki oyunlara dikkat çeken distopik bir romandır. Roman, sömürü anlayışına sahip yeni bir dünya düzenin nasıl kurulduğunu gözler önüne serer. Bu yeni düzen roman kahramanları tarafından tartışılmakta ve Batının sömürgecilik anlayışı eleştirilmektedir. Bununla birlikte ülkeler arası istihbarat savaşlarına sahne olan

eserde, dünyanın gelecekteki distopik görünümüne ait bölümlerde bulunmaktadır. Ayrıca eserde, çevresel felaketlere dikkat çekilmekte ve teknolojinin olumsuzluklarından da bahsedilmektedir. Öncelikle romanın kısa bir özeti verilecek ardından incelemeye geçilecektir. Distopik özellikler yansıtan bu roman, postkolonyalist kuramla birlikte ele alınacak ve son aşamada kültürel materyalist bir okumayla yorumlanacaktır.

Romanın en önemli kişisi konumundaki Can Adalı, Türk asıllı olan Almanya'da doğmuş, büyümüş ve eğitimini orada almış, Moleküler Biyoloji alanında çalışmalar yapmış bir bilim adamıdır. Adonia ile öğrencilik yıllarında arkadaşlık yapan Can Adalı, Adonia'nın eşinden boşandığını müfettişlerin kendisini sorgulamasında öğrenmiştir. Bu sorgulamada eski eşi Savic'in öldürüldüğünü öğrenen Can Adalı, Andonia'ya çok üzülmektedir. Can Adalı, arılarla ilgili araştırmalar yaptığı için bu işe tüm zamanını vermektedir.

Basından çıkan haberlerden anladığı kadarıyla Can; Savic ve Mila'nın arılar tarikatı denilen bir cemaatin üyesi olduğunu öğrenir. Bu esnada Arılar Tarikatı'nda Mila yerine Ermeni asıllı Ani atanmıştır. Ani, Rus istihbaratı tarafından yetiştirilmiş ve bu tarikatın içine yerleştirilmiş bir ajandır. Can Adalı arılarla ilgili araştırmalarını derinleştirmek için Arılar Tarikatı'na girmeye kakar verir. Ayrıca Can Adalı, Arılar Tarikatı üzerine araştırma yaparken arıları kontrol edenin bütün dünyadaki gıda sektörünü de kontrol edebileceğini öğrenir. Bu topluluğun başında ise Dimitri adlı bir Rus milyarder bulunmaktadır. Can Adalı, bu enstitüye gelir ama Dimitri ile görüşemez. Arabasıyla enstitüden geri dönerken bir kaza yapar ve hastaneye kaldırılır. Bu arada Ani, Arsenyan adlı yeni koruyucu meleği takip ederek Can Adalı'nın eşyalarını kaza yerinden toplamış ve onu hastanede ziyaret etmiştir. Ani, Can'ı daha sonra tekrara ziyaret edeceğini söyleyerek hastaneden ayrılır. İki hafta hastanede yatan Can Adalı, taburcu edilir ve ailesinin yanına döner. Can Adalı evine geldiğinde Ani, Rosa Franco adıyla eve gelir ve Can Adalı'nın arkadaşı olduğunu söyler. Roza geceyi Can Adalının ailesiyle geçirir ve sabahleyin de Can'la birlikte yemeğe gider. Can Adalı, yemek esnasında kardeşi Okan'dan bu kızın enstitüde önemli bir göreve sahibi olduğunu öğrenir ve onula bu konuyu tartışır. Roza diğer adıyla Ani, Can'a âşık olduğu için onu kandırıp Moskova'da tarikat lideriyle bir görüşme ayarlar. Moskova

havaalanında Can Adalı, rahatsızlanır ve hastaneye kaldırılır. Hastanede beyin kanaması geçirdiği öğrenen Can Adalı, ameliyat edilir ve çeşitli ilaçlar verilerek uyutulur. Bu esnada Ani, bir oyun oynayarak doktorları da kendi yanında çeker ve Can Adalı ile evlenir. Ani, bu evlilikle birlikte Can Adalı'yı da kontrol altına almış aynı zamanda Dimitri Kolonov'unda teşvikiyle Arılar Tarikatı'na onu üye yapmıştır. Can Adalı, Arılar Tarikatına üye olduktan kısa bir süre sonra yine bu tarikatta ölümler başlamıştır. Önce bahçıvan bir çatışmaya girmiş ve öldürülmüş sonra da Macaristan'da bir bilim adamı kalp krizi süsü verilerek öldürülmüştür.

Fransa'ya giden Can Adalı, burada Ani'nin bir planıyla Arılar Tarikatı'na üye yapılmıştır. Daha sonra Dimitri ile tanışan Can, bu tarikatın işleyişi hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu arada Moskova'ya giden Dimitri, geçirdiği uçak kazasıyla ölmüştür. Can Adalı, eşi Ani'nin teşvikiyle bu tarikatın ruhani lideri olmuş ve tarikatı yönetmeye başlamıştır. Arılar Tarikatı'nda dört bilim insanın arılar saldırısı sonucu ölmesi sonucu Fransa polisi olayı incelemeye başlatmıştır. Can Adalı ile bir anlaşma yapan Fransa ve Rus istihbaratı, bu tarikatın başında kalırsa güvende olacağını söylemiştir. İsrailliler ve Amerikalılar tarafından baskılar artması neticesinde sevdiği kadın Anadonia, bir kayak esnasında öldürülmüştür. Birlikte Arılar Tarikatı'nı yöneten ikili tek bilim insanı Profesör Jessica ile çalışmaya başlamışlardır. Jessica Can Adalı'ya karşı bir şeyler hissetmekte ve ona hizmet etmek istemektedir. Bu iki kadın arasında kıskançlık olacağından dolayı Ani, Rus istihbaratı tarafından Moskova'ya yollanır. Can ise bu tarikatın başında Jessica ile birlikte araştırmaları yönetmeye başlamıştır. Arılar kontrol edilerek belli bölgelerde tarım faaliyetleri hızlandırılmakta ve belli bölgelerde tarım yavaşlatılmaktadır. Aynı zamanda borsada gıda ilgili hisse senetleri, tarikat üyeleri tarafından toplanılmaktadır. Bu şekilde Arılar Tarikatı'na üye olanlar, yüklü miktarda para kazanmaktadır. Bu gelir, Rus ve Fransız istihbaratıyla paylaşılmaktadır. Gıda sektörü tamamen bu tarikatın eline geçmiş ve aynı zamanda arıların iğnelerinden elde edilen zehir ile MS'a hastalıkları da tedavi edilmiştir. Ayrıca arıların aynı zamanda bir bomba olarak kullanıp başka ülkeleri istila amacıyla kullanılacağı da tespit edilmiştir. Bazı ülkeler arıları kullanarak diğer ülkelerin tarım alanlarını yok edilmekte ve ekonomileri çökertilmektedir. Bu ülkelerin başında da Türkiye vardır. İsrail ve Amerikan ajanları bu tarikatı ele geçirip Dünya'yı kontrol etmek istemektedir. Mossad bu tarikatın bir toplantısında Selena adlı bir kızı Can Adalı

ile tanıştırmak istemiştir. Selena bu tarikata girmek istediğini söylemiş ve Can Adalı'yı yoldan çıkarmak için her şeyi denemiştir. Bunu başaramayan Selana, Mossad ajanlarınca altın vuruşla öldürülmüştür. Mossad ve CIA'nın diğer ülke istihbarat servisleriyle çatışmaları sonucunda, Fransız ajanları anlaşmaya varmışlardır. Can Adalı'ya artık tamamen güvende olduğunu söylenmiştir. Ani tekrar Paris'e gelmiş ve Can Adalı ile yeniden evlenmiştir. Can Adalı ve Ani enstitünün başında kalarak çok para kazanmışlar ve bu tarikatı kimseye bırakmamışlardır.

> Amerika Birleşik Devletleri'nin tek amacı var; enerji havzasına ulaşmak. Kral Davut'un toprakları ve güvenliğim diyen İsrail de projede kendi çıkarını kolluyor. Havzaya ulaşımda operasyon Irak'la başladı, bölünme tüm hızıyla devam ediyor. Şimdi sıra Türkiye'de. Amerikalı danışmanlar özel olarak bu iş için eğitildiler ve bugün Türkiye'nin siyaseti perde arkasından yön veriyorlar. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin CIA komplolarıyla, tuzaklarla cemaat güçlerine ezdirip Kürt devletini kurdurmanın peşindeler. Hedefi ülkeyi bölmek ve iç savaş sonunda Türkiye'yi saf dışı bırakıp İran'la teke tek kalmak. İşte bu yüzden ABD kesinlikle PKK'ya dokundurmaz. İranlı çalıştığında PEJAK kadar bu dağ kadrolarına da ihtiyacı var. Şimdi tek amacı Türkiye saf dışı bırakmak. Bunu askeri güçler yerine iç dinamikleri kullanarak akıllıca gerçekleştiriyor (Targaç, 2015, s. 135).

Can ve arkadaşı konumundaki Ani, Fransız polis müdürü tarafından sorguya çekilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu ülkeleri için hazırladığı planları hakkında bilgi veren polis müdürü, dünyadaki enerji ve gıda krizinde oynanan oyunlardan bahsederek arıların bu projedeki yerine değinmektedir. Ülkeleri parçalamak için hazırlanan planlar ve komplo teorilerinden söz eden polis müdürü, sıradaki ülkenin Türkiye olduğunu söylemektedir. Geri kalmış ülkelerin yaşadığı açlık ve kargaşayı distopik bir şekilde anlatan yazar, bu ülkelerin nasıl sömürgeleştirildiğini de roman kahramanları vasıtasıyla aktarır.

Geri kalmış ülkelerin arılar vasıtasıyla yeniden sömürülmesi ve ele geçirilmesini eleştiren anlatıcı, bu şekilde postkolonyalist okumalara kapı aralamaktadır. Türkiye'yi bölmek ve iç savaşa sürüklemek isteyen Amerikan'ın BOP planlarıyla Ortadoğu sömürme projeleri, roman kahramanları tarafından dile getirilmektedir. Bu planı gerçekleştirmek ve Türkiye'nin siyasetini yön verip medyayla kontrol altına almak isteyen BOP'çular bu şekilde Ortadoğu'yu ele geçirmek istemektedirler. Can Adalı, arıların gıda üzerindeki etkisini kullanarak ülkeleri dizayn etmeye çalışan emperyalist güçlerin planlarını öğrenir ve ülkesinin bölünme tehlikesine karşı önlemler almaya çalışır. Arılar Tarikatı'nın başına geçip emperyalist güçleri durduran Can Adalı, çocukluğunda ailesinden aldığı vatan sevgisiyle böyle bir durumun karşısında yer alır.

Anlatıcı, ABD gibi diğer emperyalist devletlerin Türkiye'yi bölme ve sömürme planlarından bahsetmektedir.

> İyi düşün; bu ülke senin ülken. ABD'nin kaldıraçları sayesinde giderek ekseni kayıyor; belirlenmiş bir hedef için yetiştirilen nesiller hızla devşiriliyor. Bunu planlayanların kafaları mezar kadar karanlık. İlk hedefleri kadını sosyal yaşamdan koparmak, tam köle yapmak. Eğitim dini kuşatması altında. Gençliğin beynini yıkayarak, baskı altına sokarak Orta Çağ karanlığına götürüyorlar. Yetmedi, öz varlıklarınız emperyalizm tarafından acımasızca yağmalanıyor. Küresel sermaye kene gibi kanınızı emmekte. Böyleyken büyük olasılıkla kaderiniz burada, 'Kulanov Enstitüsü'nde yazılacak." (Targaç, 2015, s. 141).

Rus gizli servisi üyesi olan Ani, Can'ı ikna ederek Arılar Tarikatı adlı yapının başında tutmaya çalışmaktadır. Bu arada MOSSAD ajanları her türlü yolu denemekte ve arılarla ilgili yapılan projeleri ele geçirmek için Can Adalı'ya yaklaşmak istemektedir. Diğer yandan Rus gizli servisi Ani vasıtasıyla Can'ı kontrol etmeye çalışmakta ve Büyük Ortadoğu Projesi'ne karşı durmaktadır. Enstitüde ise cinayetler artmakta, Can ve Ani büyük kâbuslar yaşamaktadır. Ülkedeki huzursuzluk ile birlikte enstitüde çalışanlar, distopik bir durum ile karşılaşmakta ve Can ise bu durumdan kurtulmak için gece gündüz çözüm yolları aramaktadır. Türkiye'nin eksenine kaymakta, kadınları sosyal yaşamdan uzaklaştırmakta, dinî eğitim her alanı kuşatmaktadır. Küresel sermaye Türkiye ekonomisini kene gibi emmektedir. Ayrıca ABD ve İsrail, Arılar Tarikatı'ndaki projeleri çalarak geri kalmış ülkeleri sömürmek istemektedir. Can Adalı, Amerika'nın BOP'una karşı çıkmakta ve Rus gizli servisiyle aynı amaç etrafında hareket etmektedir.

> Ana hedefimiz kahve, tropik meyveler ve sebzeler. Spesifik çalışıyoruz. United Fruit sürekli olarak çıkar sağlamak amacıyla çeşitli ülke hükümet yetkililerini rüşvet vermek, işçilerini sömürmek, vergi vermeyerek faaliyet gösterdiği ülkeye yatırım yapmamakla eleştirmekte. Ayrıca tekelci yapı kurmakla itham ediliyor. Şirket Latin Amerikalı gazeteciler tarafından 'ahtapot' olarak adlandırılmakta. United Fruit Freud Company şirketi zaman içinde birleşerek Chiquita Brands İnternatıonal çok uluslu şirket halini aldı. Üçüncü dünya ülkelerinin çiftliklerinden aldığı havuç, patates, bezelye gibi sebze ve ağırlıklı olarak muz, ananas gibi tropik meyveleri ABD ve Avrupa pazarlarına satıyor. Baskı en çok bu bölgede hissedildi. %60 oranında ürün kaybı gerçekleşti (Targaç, 2015, s. 183).

Ani, arıların kullanılarak belirli bölgelerde tarıma nasıl müdahale dildiğini Doktor Jessica ve Can'a anlatır. Arılar kullanılarak sebze ve meyvelerin tozlanmasının engellenebileceğini söyleyen Ani, bu şekilde büyük şirketlerin ve ülkelerin arıları istedikleri gibi kullanabileceğini söylemektedir. Ayrıca Ani; gizli servislerin,

borsadaki brokerlerin dünyadaki gıda kriziyle yakından ilgilendiklerini anlatır. Diğer yandan Can Adalı ve arkadaşları, ülkelerin arı teknolojisiyle büyük şirketler ve hükümetler tarafından nasıl yönetildiği üzerine konuşurlar.

Distopik bir atmosfer içinde ilerleyen romanda; istihbarat örgütlerinin cinayetleri, devletlerin baskıları, tarım alanlarının yok edilmesi, arıların öldürülmesi, gıda ve enerji krizi, ekonomik yaptırımlar ülkeleri yoksullaştırması, borsa manipülasyonları insanların yaşamını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca anlatıcı, Türkiye'deki dinî temelli eğitim/öğretim faaliyetlerinin artmasını, kadınların sosyal hayattan zorla el çektirilmesini de karanlık bir atmosferde anlatmaktadır. Ülkede cinayetlerin artması ile huzursuzluk artmış ve insanların güvenliği tehdit altına girmiştir. İstihbarat örgütleri, kimi zaman insanları kimi zaman da arıları katletmiştir. Büyük gıda şirketleri borsada manipülasyonlar yaparak geri kalmış ülkelerin ekonomilerini çökertmiş ve insanları yoksulluğa mahkûm etmiştir. Bütün bu distopik olayların sebebi, Batılıların sömürgecilik anlayışından kaynaklanmaktadır. İşte tam bu noktada postkolonyal okumalar, distopik özelliklerle kesişmektedir.

Sömürgecilik anlayışının ön plana çıktığı bu romanda, geri kalmış ülkeler; gıda, enerji ve ekonomik alanda baskılanmakta ve kaynakları kontrol altına alınmaktadır. Postkolonyal teoriye ait "öteki, alt-öğren, melezlik, kültürel hegemonya" gibi temel kavramlar Batılı sömürge anlayışını deşifre etmekte yardımcı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında romanda geri kalmış ülkeler, ötekileştirilmekte ve her alanda köşeye sıkıştırılmaktadır. Küresel şirketler, bu geri kalmış ülkelerin işçilerini ezmekte, vergi vermemekte ve ekonomilerini çökertmektedir. Bu şekilde geliştirdiği sömürgeci söylemle ideolojisini ve hegemonyasını desteklemektedir. Romanda; Irak, İran, Türkiye gibi ülkeleri geri kalmış ülkeler grubuna alan küresel ekonomi, son aşamada bu ülkelerin topraklarını ele geçirmek istemektedir. Ayrıca postkolonyalist okumalarda dil, imge ve kültürel pratikler sömürge anlayışını göstermede önemli duraklardan biridir. Yine romanda "demokrasi getirmek" söylemiyle geri kalmış ülkelerin istila edilmesi eleştirilmektedir. Roman da kullanılan "Arılar Tarikatı" kendi içinde bir imge oluşturmaktadır. "Arı"lar modern dünyada gelişmiş ülkeleri simgelerken "tarikat" aynı amaç etrafında bir araya gelen topluluğu temsil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu Arılar Tarikatı, Batılı anlayışa sahip emperyalist güçleri

temsil etmektedir. ABD, Rusya, Fransa, İsrail gibi ülkeler arıları ele geçirip tüm ülkeleri kontrol altına almak istemektedir. Bu yeni sömürgelik anlayışı gıda, enerji ve sağlık alanında yapılmaktadır. Arıların iğnesinden yapılan ilaçlar, tarım alanlarının verimliliği bu sömürge anlayışının yeni silahı oluştur. Yine eserde, bu bölgedeki insanların ekonomik, kültürel ve eğitim alanında geri kalmış olmaları onların Batılılar tarafından sömürülme nedeni olarak gösterilmektedir. Romanın başkahramanı olan Can Adalı, vatansever bir Türk genci olarak tasvir edilmektedir. Can Adalı'nın, Ermeni, Rus, İsrailli ve Fransız istihbarat örgütleri ve Arılar Tarikatı'nda çalıştığı farklı kültürdeki insanlarla etkileşimi sonucu melez bir kültürel kimliği oluşmuştur. Önce bir gerilim içinde bu kimlikle mücadele eden Can Adalı, daha sonra bir uyum içinde hareket etmiştir. Büyük Ortadoğu Planı'na karşı çıkan Can Adalı, kendince bir söylem geliştirerek Arılar Tarikatı'nın başına geçmiş, ülkesini ve Ortadoğu'yu parçalanmaktan kurtarmıştır. Romanda kullanılan mekânlarla, geçmiş dönemlerde sömürgecilik faaliyeti yürüten ülkeler arasında bir bağlantı vardır. Sömürgecilik anlayışa sahip Fransa, Rusya gibi ülkelerde geçen eserde; ayrıca dünya borsalarının merkezi, Ortadoğu coğrafyası, Irak, İran, Türkiye gibi yerlerde kullanılmıştır. Distopik unsurlardan sıkça yararlanılan bu eserde; manipülasyon, komplo teorileri, küresel güç oyunları gibi unsurların gelecekte sömürgecilik anlayışında nasıl şekilleneceğinin tespitinde postkolonyal okumalara zemin hazırlamıştır. Yine postkolonyal dinamiklerin politik, ekonomik, sosyal ve tarihsel bağlamda kültürel pratiklerle ilişkisi, kültürel materyalizm kuramıyla örtüşmektedir.

Kültürel materyalizm kuramı, romanın belirli tarihsel düzlemde; toplumsal, ekonomik bağlamda nasıl ve hangi amaçla üretildiğini kültürel pratiklerle nasıl yansıtıldığını anlamaya çalışmaktadır. Yine bu kuramda; eserdeki güç ilişkileri, dilin kullanım şekilleri, metaforları, ideoloji ve üretim ilişkileri belirlenmektedir. Bu açıdan esere bakıldığında, sömürgecilik anlayışını benimseyen küresel güçler, geri kalmış ülkeleri ekonomik, kültürel ve toplumsal alanda kontrol altına almaktadır. Bu emperyalist anlayışa karşı çıkan roman kahramanları ve yazar, kendilerince bir söylem geliştirerek karşı durmaktadır. Dünyadaki gıda ve enerji krizine dikkate çeken sanatçı, bunu Arılar Tarikatı adlı bir yapı üzerinden ortaya koymaktadır. Arı metaforu kültürel materyalizm bağlamında ekonomik, sosyal bir örgütlenmeyi temsil edebilir. Ayrıca arılar, toplumsal düzeni gösteren yanıyla ve çalışkanlığıyla modern bir toplum yapısına

benzetilebilir. Bu açıdan bakıldığında yazar, bu metaforla bir modernizm eşleştirişi yapmaktadır. Modernizm ve Batıcılık kisvesi altında gelişmiş ülkeler, Ortadoğu ve geri kalmış ülkeleri ekonomik, kültürel ve sosyal alanda sömürmektedir. Dünya borsalarında yapılan manipülasyonlara dikkat çekilmiş ve geri kalmış ülkelerin ekonomilerini nasıl çökertildiğini gözler önüne serilmiştir. Ayrıca bu tarikatın yapısı ve ideolojisiyle bugünkü Avrupa Birliği veya IMF gibi ekonomik güçler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Zira bu birlikler, arılar yerine modernizme ait kelimeleri ve teknolojileri kullanarak geri kalmış ülkeleri kontrol altına almaktadır. Yine romanda BOP'a değinen yazar, bugünkü Amerika'nın Ortadoğu dış politikasına itiraz etmekte ve ülkelerin kaderlerini yine ülkenin kendi vatandaşlarının belirlemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu alt-söylemle Can Adalı'yı bu tarikatın başına getirmiş ve küresel güçlere karşı alternatif bir sistem kurmuştur. Sanatçı, yeni dünya düzenin sömürge anlayışına mukabil okuyucuyu bilinçlendirmeye çalışmakta ve halkı emperyalist güçlere karşı bir mücadeleye davet etmektedir.

Işın Çağı Çocukları, Kâbus, Arılar Tarikatı gibi distopik romanlar, postkolonyalist bir anlayışla ele alındığında egemen güç konumundaki küreselcilerin geri kalmış ülkeleri sömürmek ve onları egemenliği altına almak için her türlü yola başvurduğu görülmüştür. Ekonomi, teknoloji, moda, askeri güç gibi unsurları kullanan emperyalist düşünce, özellikle doğu toplumlarını geri kalmışlık safsatasıyla kendi hegemonyası altına almaya çalışmaktadır. Bu eserlerde, emperyalist düşünce sitemine karşı çıkan toplumlar veya bireyler; baskı altına alınmakta, ekonomik yaptırımlar uygulanmakta, insanlar suçsuz yere hapse atılmakta, istihbarat örgütleri toplumu yönlendirmekte ve cinayetler işlenmektedir. Distopik bir atmosfer içinde oluşturulan bu tür eserler; bireyi, toplumu ve ülkeleri uyarmakta ve topluma yeni bir bilinç aşılamaktadır. Postkolonyal özellikler barındıran bu romanlarda; nükleer savaş sonrası oluşan ölümler, atmosferdeki zararlı gazlar, gıda kıtlığı, bebek ölümleri ve bilincin ele geçirilmesi gibi distopik unsurlar, bireyleri ve toplumları derinden etkilemiştir. Postkolonyal teorinin temellerini oluşturan öteki kavramı, kültürel hegemonya, kimlik bunalımı, sömürge sonrası toplumun dinamikleri gibi konular bu eserlerde çok sık kullanılmaktadır. Yine bu romanlarda, Batılı sömürü anlayışının nasıl ve ne şekilde yapıldığı da gözler önüne serilmektedir. Dünyayı yöneten küreselciler, Batı dışındaki üçüncü dünya ülkelerini öteki olarak görmektedir. Ötekileştirdiği geri kalmış ülkeleri demokrasi getirmek

amacıyla operasyonlar yapmakta ve doğu toplumlarını manipüle etmektedir. Doğu toplumları her alanda aşağılanarak sömürülmektedir. Küreselciler, kendi kültürlerini yabancı dil eğitimi, moda gibi unsurlarla öne çıkarmakta ve geri kalmış ülkelerin dillerini bozmaktadır. Yine Sömürgecilik anlayışının ön plana çıktığı bu eserlerde, geri kalmış ülkeler; gıda, enerji ve ekonomik alanlarda baskılanmakta ve kaynakları kontrol altına alınmaktadır. Küresel şirketler, bu geri kalmış ülkelerin işçilerini ezmekte, vergi vermemekte ve ekonomilerini çökertmektedir. Bu şekilde geliştirdiği sömürgeci söylemle ideolojisini ve hegemonyasını desteklemektedir.

Postkolonyal özellikler taşıyan bu romanlarda, sömürge anlayışının ne şekilde ve hangi amaçlarla sürdürüldüğü analiz edilmeye çalışılmıştır. Yine kültürel materyalist okumalar ekseninde edebî eserin; toplumsal yapı, ekonomi, egemen ideoloji, dilin iletişim rolü, muhalefet biçimi gibi konuları kültürel pratiklerle birlikte ele alınmıştır. Mevcut Batı sömürgeci anlayışını eleştiren sanatçılar, teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerin geri kalmış toplumlara ekonomik sömürü yoluyla kurduğu tuzakları ifşa etmektedir. Aynı şekilde bu eserlerde; egemen güçler karşıt düşünceyi baskılamak ve pasif hale getirmek için ekonomiyi bir baskı unsuru gibi kullanmışlardır. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, bu sömürgeci anlayışın en önemli silahı olmuştur. XXI. yüzyılda devam eden bu sömürge anlayışı, ekonomi silahını kullanarak geri kalmış ülkeleri kontrol altına almıştır. Ayrıca sömürgeci zihniyetin kullandığı bu yeni söylem emperyalist düşünceyi desteklemektedir. Ötekileştirdiği geri kalmış ülkeleri, önce diliyle istila eden bu anlayış daha sonra moda ve diğer kültürel pratiklerle her alanı ele geçirmektedir. Sanatçılar, Türkiye'deki eğitim, kültür ve sosyal alandaki egemen güçlerin planlarını ve kirli amaçlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Ayrıca tek tip insan oluşturma projesi kapsamında hareket eden küreselcilerin söylemlerini irdeleyerek okuyucuyu bilinçlendirmeye gayret göstermişlerdir. Her alanda halkın özgürlüklerini kısıtlamaya çalışan bu emperyalist düşüncenin karşısındaki yazarlar, kendilerince bir alt-söylem geliştirmişlerdir. Batılı düşünürlerin dilde ortaya attığı postyapısalcılık anlayışına göre hareket eden emperyalist düşünce sistemi, dili bozmakta ve toplumsal huzuru fesada uğratmaktadır. Bu şekilde dil, iletişim görevini yerine getirememiştir. Egemen güce karşı olanlar, her alanda köşeye sıkıştırılmıştır. Bu eserlerde güç ilişkileri, dilin kullanım şekilleri, metaforları, ideoloji ve üretim ilişkileri belirginleştirilmiştir. Dünyadaki gıda ve enerji krizine dikkate çeken *Arılar*

Tarikatı eserinde modernizm eşleştirişi yapan sanatçı, modernizm ve Batıcılık kisvesi altında gelişmiş ülkelerin Ortadoğu ve geri kalmış ülkeleri ekonomik, kültürel ve sosyal alanda sömürgeleştirmesini eleştirmiştir. Yine bu eserlerde, küresel anlayışın geri kalmış ülkelerin ekonomilerini nasıl çökerttiği ve bunu hangi amaçla yaptığı gösterilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği veya IMF gibi ekonomik güçlerin geri kalmış ülkeleri sömürmek amacıyla ortaya attığı üst-söylemler dikkatlice incelenmiştir. Sonuç olarak bu eserlerde sanatçılar, küresel güçlerin ve totaliter rejimlerin sömürge öncesi ve sonrası yaklaşmışlarını mercek altına almıştır. Ayrıca bu anlayışın nasıl bir söylem geliştirdiğini ve geri kalmış ülkelerin bu duruma nasıl karşılık verdiği tespit edilmiştir. Yazarlar, küreselcilerin oluşturduğu ekonomik örgütlere, söylemlere ve uygulamalara karşı okuyucuyu ve toplumu bilinçlendirmeye çalışmıştır.

4.6 Postmodernist-Distopik Romanlarda Kültürel Materyalizm Kuramının İncelenmesi

Postmodern metinlerde egemen güç konumunda olan metinler ve yönetimler, merkeziyetsizlik ve oyunsallıkla ters yüz edilerek bir yıkıma uğratılmaktadır. Bunu yaparken de metinlerarasılık, ironi gibi tekniklerden yararlan postmodernist yazar, çoğulcu bir bakış açısıyla elit kültürden uzaklaşarak alt kültürü öncelemektedir. Dili dağınık ve belirsiz hale getiren bu yazarlar, merkezsiz bir toplum oluşturmayı hedeflemektedirler.

> Elitizmden ve tek tipçi bir merkezden uzaklaşan postmodern eserler biçimsel olarak makul ve akla yatkın şekilde sunum yapan realizmden kopuş gösterirler çünkü postmodernist yazın için, baskın ve herkes için geçerli tek bir görüş etrafında şekillenen ne sanat vardır ne de sanatçı. Dolayısıyla postmodernizmden bahsederken merkezsiz bir durumla karşı karşıya kalırız. Bu da postmodernizmin kavramsallaştırılmasını yani tanımlanmasını zorlaştırır. Postmodernizm teorisinin öncülerinden biri olan Frederick Jameson Postmodernism or, the Cultural Logic of Late Capitalism kitabında belirttiği gibi "postmodernizm problemi estetik ve politik bir sorundur." (Balkaya, Postmodernizm ve Angela Carter'in "Werewolf" Öyküsü, s. 135).

Postmodern distopyalar; otorite ve güç yapılarının sorgulandığı, ideolojilerin çatıştığı, kimliğin ve dilin birbirine karıştığı, metinlerarasılık ve parodinin çok sık kullanıldığı, hipergerçeklik ve simülasyonun arttığı çok katmanlı metinlerdir. Yine postmodern distopyalar; farklı güç odaklarını ve ideolojilerin çatışmasını, toplumsal ve ekonomik yapıyı kültürel pratiklerle açıklarken kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Bununla birlikte postmodern distopyalar, genellikle ileri teknolojiler, yapay zekâ, sanal gerçeklik, bilgi sansürü, dezenformasyon, manipülasyon, tüketim kültürü gibi temaları işlemektedir. Yine postmodern distopik romanlarda kullanılan teknikler, dil anlayışı ve semboller; kültürel materyalist okumalar için önemli veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; *Balık İzlerinin Sesi, Yıl 2binyüz2, Mima* adlı postmodern distopik özellikler taşıyan romanlar, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte ele alınıp analiz edilecektir. Ayrıca zamandan ve mekândan sapmalar için kullanılan heterotopik ve heterokronik özellikler yansıtan distopik romanlar, postmodernizm kavramıyla birlikte ele alınarak incelenecektir.

Buket Uzuner'in 1992'de yayımlanan *Balık İzlerinin Sesi,* postmodern distopik özellikler taşıyan bir romandır. 1993 yılında Yunus Nadi Roman Ödülünü alan bu roman, kendi içinde altı bölümden oluşmaktadır. Başlangıç, Asıl Başlangıç, Gelişme, Asıl Gelişme, Son'a Doğru ve Asıl Son başlıklarıyla altı bölüme ayrılan romanda, ütopik ve distopik unsurlar iç içedir. Bu eserde; normallik-seçilmişlik, ütopya-distopya, hayal-gerçek, aşk-ayrılık, kurgu-gerçek gibi kavramlar postmodern anlatı teknikleriyle birlikte işlenmiştir. Öncelikle romanın kısa bir özeti verilecek, ardından postmodern distopik romana ait unsurlar tespit edilecek ve son aşamada ise kültürel materyalizm kuramıyla birlikte analiz edilecektir.

Birleşmiş Milletler görevlilerinin dışında normal insanların bulunmadığı Fantolt Seçkin Öğrenciler Merkezi, dünyanın çeşitli ülkelerinden seçilmiş öğrencileri bir araya getirerek onları normalleştirmeye çalışmaktadır. Bu öğrenciler seçilirken genetik yapı bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Afife Piri; seçilmiş öğrencilerin normallerden farklı olduğunu, bunun mutasyonla gerçekleştiğini düşünmektedir. Roman kişileri, genetik yapılarıyla ilgili açıklamalarda bulunarak kendilerini tanıtmaktadırlar.

Afife Piri, bir yandan çevresini gözlemlemeyi ve diğer yandan çevresinde bulunan karakterleri çözümlemektedir. Afife ve diğer seçilmişler, normallerin dünyasından kaçmak ve normalleşmek için buraya getirilmiştir. Afife Piri, normal olmayı tam bir aşağılanmak olarak değerlendirmektedir. Onlar normaller gibi bürokrasi, örgütlenme ve yönetilme kaygısı taşımazlar. Her şeye ve herkese bir ad takmak, etiket yapıştırmak ve genellemede bulunmak mecburiyetini hissetmezler. Fantolt Seçkin Öğrenciler

Merkezi, başlangıçta dış dünyaya karşı alternatif bir ütopik mekân iken zamanla distopik bir atmosfere dönüşür. Buranın bir klinik olduğunu anlayan roman kişileri, artık buradan kaçmanın yollarını aramaktadır. Özellikle baskıcı tavırların, cezaların, izlenmelerin ve kayıpların artmasıyla burası gittikçe distopik bir dünyaya dönüşür.

Bu merkezde roman kişileri, zamanla kaybolmakta ve bu kişilerin düşüşlerinde korkutucu bir ses çıkmaktadır. Kaybolan kişilerin akıbetlerini araştıran Afife, kendince bazı sonuçlara ulaşmıştır. Bulunduğu merkezden ayrılan roman kişilerinin nasıl bir yol izlediğini öğrenen Afife Piri, kendisi de böyle bir yolculuğa çıkmaya karar verir. Daha önce hiç görmediği bir araca binerek havalanan Afife Piri, saatlerce süren yolculuktan sonra soğuk kuzey ülkesinde sıcak ve aydınlık bir adaya gelir. Afife Piri ile Carmen de Cervantes ve diğer roman kişilerinin Balık İzlerinin Adası'na gelmesiyle bu ada ütopik bir özellik kazanır.

Adada bazı sorunların ortaya çıkmasıyla bu ütopik ortam, parçalanmaya başlar. Romain Gary, normal insanların arasına; Afife Piri de çatı katındaki evine döner. Anlatıcı, Romain Gary'nin hangi yolla normallerin arasına döndüğünün bilgisini vermez. Roman kişilerinin adadan ayrılmasıyla Balık İzlerinin Sesi Adası'nda bir kıyamet senaryosu yaşanır. Ay, büyük bir gürültüyle yerinden koparak okyanusa yuvarlanır. Arkasından yıldızlar gökyüzünden birer birer okyanusa düşerler. Denizin üzerinde o güne kadar görülmedik bir manzara oluşur. Bir süre sonra ay ve yıldızların dibe batar ve denizin çekilmesiyle de ada yok olur.

> İşte çalışma programımızdan rastgele seçtiğim birkaç konu başlığı : İnsan Öfkesi, İntihar Anatomisi, Var Olmak Olasılığı, Aşkta Suikast, Diktatörlerin Müzik Tutkusu, Güçsüzlerin Güç İhtirası, Kansız Cinayet Sezgisi, Normal Beynin İşkence Haritaları, Ahlakın Suç Egemenliği, Ait Olmak Sendromu, Suç Eyleminde Adalet Ölçütü, Sahip Olmanın Patolojisi, Vertigo, Sekizinci Boyuttan Salınımlar, Yönetmek Fobisi ve bu gibi…Anlaşılacağı gibi, daha çok bir azınlık olarak aralarında yaşadığımız normal insanların davranış ritimlerini çözmeye yönelik çalışmalardı bunlar (Uzuner, 2015, s. 36).

Birleşmiş milletler uzmanları tarafından seçilen roman kişileri; daha çok düşleri, davranışları ve beklentileri bakımından benzer olduğu için bir araya getirilmişlerdir. Bu kişiler, kendi aralarında konferanslar vererek normaller arasında nasıl yaşamaları gerektiği konusunda tartışmalara girerler. Bu tartışmalarda; seçilmişlerin toplum tarafından dışlanması, kimseye benzemedikleri için normaller tarafından öfke ve

korkuyla karşılanması gibi pek çok sorun dile getirilmektedir. Tartışma konularının hep sorun ifade etmesi, seçilmişlerin toplum içinde yaşadığı uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Distopik bir durum gibi gösterilen seçilmişlerin yaşantıları, mekânların değişmesi ile yeni bir boyut kazanır. Bu uyumsuzluktan ve dışlanmışlıktan kurtulmak için seçilmişler, kendilerince yeni yollar bulmuşlardır.

> Bizim gibilerin normal insanların dünyasında çok fazla rahatsız edilmeden ve sipsivri gibi batmadan yaşayabilmesi için normallerin her gün oynadığı MIŞ GİBİ oyununu çok iyi kavraması bir zorunluluktur. MutluyMUŞ GİBİ yapmak, AdilMİŞ GİBİ davranmak, DürüstMÜŞ GİBİ konuşmak, SeviyorMUŞ GİBİ bakmak, İçtenMİŞ GİBİ görünmek, HabersizMİŞ GİBİ yadsımak, GörmeMİŞ GİBİ kaçmak, Zevk alıyorMUŞ GİBİ sevişmek, İlgileniyorMUŞ GİBİ dinlenmek, SorumluyuMUŞ GİBİ göstermek, GerçekMİŞ GİBİ duygulanmak, TimsahMIŞ GİBİ ağlamak ve bu gibi… Romain'in konferansı ilgiyle izlendi bazen iyi bir filmi yeniden seyretmek çok ilginç olabilir (Uzuner, 2015, s. 38).

Romain Gary, normallerin dünyasında fark edilmeden yaşamak için seçilmişlerin MIŞ GİBİ oyununu oynayarak yaşayabileceğini anlatır. Bu konferans, seçilmişler tarafından büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Anlatıcı, bu konferanslar aracılığıyla Romain Gary'i tanımaktadır. Yazar, postmodern metinlerde kullanılan oyunsallığı kurgu kişileri vasıtasıyla eserin ana ögelerinden biri haline getirmiştir.

> Postmodern edebiyat, yaşamda dönen karşıtlıklar/çelişkiler yumağını taraf tutmaksızın olduğu gibi sergilemekten yanadır, deskriptiftir. Sanatçı yaşamın sürekli bir devrim içinde birbiriyle çelişen bileşenlerini alır ve onlardan yeni dünyalar kurar. Amacı klasik edebiyatta olduğu gibi karşıtlıklar arasındaki uyumu /bireşimi vurgulamak değil; fizikten metafiziğe yayılan karşıtlıkların oluşturduğu geniş bir yaşam gerçeklikleri yelpazesinde seçtiği parçacıklarla yeni bir kozmolojisi olan yeni bir dünya yaratmaktır. Bu romanların yapılarında ana öge olmayıp çoğunlukla Derrida'nın, karşıtlıkların kargaşasından doğan çözümsüzlük anlamında kullandığı aporiadır (Ecevit, 2016, s. 131).

Postmodern metinlerde; karşıtlıkların kullanımı ve oyunsallık ana bir imge olarak kullanılmaktadır. Romain Gary'in seçilmişlerle normallerin olaylara nasıl baktığını gösteren MIŞ GİBİ oyunu önemli bir tespittir. Romanda normaller ve seçilmişler arasındaki zıtlıklar, bu oyun üzerinden pek çok yerde kullanılmıştır. Romanda bu kullanım, roman kişisi konumundaki özneler tarafından bir oyunsallık içinde verilmektedir.

> Büyük babaannesinin mezarı başında yapılan bir anma törenine çok renkli giysiler içinde, iri çiçekli dev bir şapkayla ve bol makyajlı olarak gittiği günü anlattı Aurore. Büyük babaannesinin en sevdiği şarabı kadeh dağıtmış önce. Chopin'in onun için yazdığı prelütleri kaydettiği bir kaseti, bütün mezarlıkta duyulacak güçlü hoparlörlerle dalga yaymıştır tüm canlı ve ölü kulaklara daha sonra. Dans etmiş, şarkı söylemiş, büyük babaannesinin cinsel anılarını anlatmıştır son olarak da. Çoğu akraba olan, "ölüm anma

> töreni saygıdeğer katılımcıları Aurore'u bir güzel komşular mezarlıktan. Oysa sevgili büyük babaannesini ruhunu taşıdığını onca yıldan sonra hala karalar giyip yaş tutuyormuş gibi oynamaya karşı olduğunu anlatamamıştı kimselere. Dengesiz demişler, aralarına almamışlardı onu bir daha (Uzuner, 2015, s. 40).

Romanda seçilmişler, MIŞ GİBİ oyununa karşı oldukları için "dengesiz" şeklinde sınıflandırılmış ve toplum tarafında dışlanmıştır. Bu durum, seçilmişlerde yabancılık duygusunu artırmış ve kendilerini distopik bir ortama sokmuşlardır. Aurore'nin büyükannesinin cenaze töreninde yaptıkları, Albert Camus'un *Yabancı* romanını anımsatmaktadır. Ayrıca bu eser, *Yabancı*'nın bir parodisi şeklinde de okunabilir. Yazar, postmodern metinlerde kullanılan metinlerarasılık ve parodi tekniğiyle normallerin hayatını eleştirmektedir.

Romanda insanlar, seçilmiş ve normal şeklinde iki sınıftan oluşmaktadır. Normal insanlar, egemen gücü temsil eden iktidarı; seçilmişler ise toplumdan dışlanan aykırı gücü temsil etmektedir. Bileşmiş Milletler, seçilmişleri hem önemli projelerde kullanmak hem de onları rehabilite etmek için gizli bir bölgede tutmaktadır. BM'nin bu düşüncesi, aynı zamanda karşıt düşünceyi bir susturma fikri olarak da değerlendirilebilir. Muarız düşünceyi temsil eden seçilmişler MIŞ GİBİ oyunu üzerinden normal insanları eleştirmekte ve kendilerine yeni bir dünya oluşturmanın yollarını aramaktadır. Bununla birlikte seçilmişler, BM'den kaçıp yeni bir dünya düzeni kurmak için birbirlerini örgütlemektedirler. Yazar, roman kişilerini özellikle yazarların ve sanatçıların neslinden geldiklerini belirterek insanlardan faklı olduğunu ve farklı düşündüğünü göstermek istemiştir.

> -Kimdir sana adına armağan eden o kadın, o Afife Jale? Ve nasıl biriydi, o serüvenci korsan Kaptan?
>
> -Afife Jale büyükannem. Piri Reis, büyükdedem…
>
> - Bilmek, her şeyi duymak istiyorum. Onların bütün pınarlarından sana kan güzellikleri, yabanlıkları, her şey öğrenmenin heyecanı ile tutuşuyorum. Anlat, her şeyi anlat Afife…
>
> - Anneannem hakkında her şey bilmiyorum. Bildiğim cesur, asi, atılgan, bir kadın olduğudur. Bir tane sanatçısıydı… duyarlı ve çok kırılgan (…)
>
> - Kısa yaşamış, kırk yaşındayken uyuşturucu ve akıl hastanesi… (Uzuner, 2015, s. 144-145).

Afife, Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan tiyatro sanatçısı Afife Jale ve Osmanlı tarihinde kaptanlık yapan Piri Reis'in neslindendir. Romain Kacew, kullanılmasını

istediği ismiyle Romain Gary, ünlü bir Fransız yazarının torunudur. Tuula; Jeanne d'Arc'ın soyundan gelmektedir. Carmen de Cervantes Miguel de Cervantes'in torunudur. Aurore Sand ise XIX. yüzyıl ünlü Fransız yazarı George Sand'in soyundan geldiğini söylemektedir. Diğer roman kahramanları da bu şekilde ünlü bir sanatçı ya da bilim adamının neslindendir. Yazar, metinlerarasılık tekniğiyle geçmişteki roman kahramanları ile romanındaki kişiler arasında genetik bir bağ oluşturmaya çalışmıştır. Roman kahramanları anneannelerinin ve dedelerinin sadece fiziksel özelliklerini almamış aynı zamanda bazı karakteristik özelliklerini de taşımaktadır. Ayrıca roman kişileri, normaller ile kendileri arasında sürekli kıyaslamalar yapmakta ve geçmiş dönmede yaşamış roman kahramanlarıyla kendilerini özdeşleştirmektedir.

Roman kahramanların aykırı yaşamlarıyla kült eserlerdeki roman kahramanları ve yazarların hayatlarını sık sık karşılaştırılmaktadır. Bu kıyaslamadan yola çıkarak normaller insanların içinde yaşamını sürdüren seçilmişlerin hayatını bir kâbus gibi anlatmaktadır. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler uzmanlarının seçilmişleri normalleştirmek amacıyla uyguladıkları yöntemler distopik bir ortam biçimde okuyucuya sunulmuştur. Gerek kült eserlerdeki roman kahramanlarının gerek kurgusal eserdeki kişilerin yazarlık faaliyetiyle egemen güce karşı duruşları paraleledir. Afife, yaşadıklarını günlüklere ve mektuplara yazarak yaşadığı toplumun değerlerini ve yaşantılarını eleştirmektedir.

> Birleşmiş Milletler'in kendi tarihinde ilk kez tam çoğunlukla uzlaşarak hazırladığı dünyanın en seçilmiş özel seçilmiş insanlarını normalleştirme işlemi başladığımdan beri gelişen olayları, belleğimde ve notlarında kaldırınca yazıyorum. Bu sırada içtenlik ve dürüstlükten şaşmamaya özen gösterdiği mi özellikle belirtmeliyim. Fakat baştan itiraf etmek dürüstlük ve işlendiğini gösterdiğim gibi, ikisinin birbiriyle yakınlığı tartışma götürür bir konudur. Şunu içtenlikle söylemeliyim ki yazdıklarım arasında kendi dürüstlüğünden kuşkuyla kapılacak tek bir nokta bile koyamadım (Uzuner, 2015, s. 154).

Toplumdan dışlanan seçilmişler ve yazarlar, kendilerini ifade alanı olarak edebiyatı bulmuşlardır. Bu şekilde roman kahramanları, egemen gücü zayıflatmak için bir şeyler yazmaya başlamıştır. Yazar, postmodern anlatı tekniklerden yararlanarak önce ütopik bir atmosfer oluşturmuş daha sonrada bir kaos ortamı meydana getirerek eseri distopik bir havaya sokmuştur. Bu distopik havadan rahatsız olan roman kahramanları, toplumla birlikte egemen güç konumundaki bütün erkleri sorgulamaktadır.

> Her şeyi onlara borçluyuz Afife, dedi ellerini tutarak. Bu canım adayı normallerin işgalinden kurtaran kim? Onları bu adaya çok yıldızlı otelleri, çokuluslu bankaları, gösterişli deniz atraksiyonu, sentetik cinsellik servisi ve seri üretim gıda satışları ile nasıl olup da kirletemediklerini düşündün mü hiç? Düşünmez olur muyum? Düşündüm ama son zamanlarda her şeye öyle hızlı ve yoğun yaşanıyor ki hiçbir sorunu yüksek sesle soracak zamanım olmadı; aynada. Normal İnsanların bu adayı uğursuz bulup şeytan adası diye anmaları, peri ve cin gibi batıl bir açıklama yaratarak apar topar terk etmelerin tek nedeni, sevgili dostlarımız Balıkların İzleri ve Balık İzlerinin Sesidir: B.İ.S! (Uzuner, 2015, s .2016).

Balık İzlerinin Sesi adlı adaya bir yerden düşerek gelen roman kişileri, adayı araştırmaya başlamışlardır. Buradaki ütopik yaşam, roman kişilerini ilk başta büyülemiştir. Bu adada yapılar, geometrik şekillerden oluşmakta ve konak biçiminde tasarlanan evlerin içinde sanatçılara ait resimler, kitaplar bulunmaktadır. Ayrıca adadaki evler, roman kişilerinin karakterlerine göre tasarlanmıştır. Normallerden kaçtıkları bu kuzey adasında Roman Gary, Afife'ye olan aşkını korumak için adayı terk etmek gerektiğine inanmaktadır.

> 2 Aralık sabahı, Paris'te intihar ettiğim öğrenilecek. Hayır! diye bağırdım. Saçlarımı okşadı. Şimdi beni dikkatle dinle Afife, dedi. Söylediklerimi bir tek sen bileceksin, yalnızca sen! Her yanım uyuşmuştu. Olup biteni izliyordum yalnızca. İntihar edecek olan ben değilim. Ölecek olan Emile Ajar. Fakat bütün dünya benim intihar ettiğimi sanacak. Sen nerede olacaksın? diye sordum ümitle. Dünyanın bir başka köşesinde…Normallerin arasında mı? diye kaygılandım. Böyle bir aşkı korumanın bedeli de bu kadar büyük olacaktır! dedi (Uzuner, 2015, s. 212-213).

Postmodern metinlerde sıkça rastlanılan anıştırma tekniği, bu romanda hem kişiler hem de olaylar üzerinde kullanılmıştır. Roman kişilerinin bir yerden düşerek bu adaya gelmeleri, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten düşüşüne benzemektedir. "Aşağı doğru kör bir uçuşa geçtim; yuvarlanarak, kollarım bacaklarım asma merdivenin kenarlarına çarpa çarpa, berelenerek, sürüklenerek, ağlayarak… ağlayarak… ağlayarak… Sanki saatlerce indim, döndüm, ağladım, indim döndüm, ağladım, indim, döndüm, ağladım, ağladım, çok döndüm, indim…" (Uzuner, 2015, s. 161). Roman kahramanları için bu düşüşün zorluğu da distopik bir durumu karışılmaktadır. Dünya ile ada arasında da bir bağlantı kuran yazar, insanların çevreye bakışını iki farklı şekilde ele almıştır. Bununla birlikte normal insanlar arasında samimiyetin ve aşkın yok olduğunu düşünen roman kişileri, bu duyguları korumak için normaller arasına saklanılması gerektiğini düşünürler.

Postmodernizmde zıtlıkların bir arada kullanılması hem olayların hem de roman kişilerinin daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu romanda kişilerin seçilmiş ve

normal olmasından tutun mekânların, olayların hatta zamanın bile zıt unsurlar barındırması özenle seçilmiştir. Kapitalizmin insanlara armağan ettiği tüketici kültür ve çevreyi yok etme arzusu, bu romanda özellikle ada metaforu üzerinden verilmiştir. Postmodern kültürle birlikte ortaya çıkan tüketme ve yok etme arzusu XX. yüzyıl insanın en önemli özelliğidir. Postmodernizmde var olan değerlerin yok edilmesi, normal ve seçilmiş diye adlandırılan karakterlerin vasıtasıyla verilmiştir. Bununla birlikte balık ve ada imgesi üzerinden oluşturtulan ütopik dünyanın roman kişilerinin yıkılan hayalleriyle nasıl bir distopyaya dönüştüğü gözler önüne serilmiştir. Normallerin ve seçilmişlerin çevreye, hayata bakış açısı zıtlıklar üzerinden verilerek postmodernizm de karşıtlık ilkesinden sıkça yararlanılmıştır. Ayrıca normallerin çevreye karşı olumsuz tutumu ve her şeyi tüketerek yok etmesi, romanda distopik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Romanda, aykırı düşünceyi temsil eden seçilmişlerin doğaya ve hayata daha fazla saygı gösterdiği görülmektedir. Egemen güç konumundaki normaller ise tabiatı egemenliği altına alıp sömürmekte ve tüketme içgüdüsü ile her şeyi yok etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte peri, cin gibi batıl inançlarla gizlenen ada, normallerin yaşantısında şeytan adası olarak bilinmektedir. Postmodernizmde imgeler aracılığıyla bazı anlamlar örtük biçimde aktarılmaktadır. Romanda balık ve ada kavramları da birer imge niteliğinde yer almaktadır. Yazar, bu imgeler vasıtasıyla normallerin hayatlarını ve dünya görüşlerini eleştirmektedir. Ayrıca anlatıcı, balıkları bir ruh olarak kabul etmekte ve roman kişilerinin hayal dünyasında yarattıkları karakterlerle bunları eşleştirmektedir. Bununla birlikte romanda ada imgesi, normallerden korunmak amacıyla oluşturulan hayali bir yer ya da psikolojideki anlamıyla mutlu anıların bir araya getirildiği sığınılacak bir mekân şeklinde işlenmiştir.

> Ertesi sabah bütün dünya dillerindeki bütün gazete, radyo ve televizyonlarda ilk haber olarak, okyanusta binlerce, on binlerce balığın ölü olarak bulunduğu ve bu katliamın nedeninin anlaşılmadığı yer alıyordu. Ölü balıkların hiçbirinin kılçığı yoktu. Sanki balıkların kılçıkları erimiş yok olmuş yitmişti. Olayın bilimsel ve pratik nedenlerini araştırmak için Birleşmiş Milletler gözetiminde uluslararası bir komite kurulacak, bilim adamları ve askeri uzmanlar konuyu inceleyecekti. Balıklar kaybolunca deniz sustu. Sudaki bütün sesler, izler ve yüzler eridi, söndü yitti. Ve deniz sustu. Deniz sustu. Sustu deniz (Uzuner, 2015, s. 221).

Adanın yıkılmasını büyük bir üzüntüyle izleyen iki âşık dehşet içinde kalmıştır. Adanın yıkılmasını insanoğlunun cennetten kovulmasına benzeten yazar,

metinlerarasılık tekniğinden yararlanarak ütopyanın distopyaya dönüşünü göstermiştir. Adanın, balıkların ölmesiyle seçkinlerin ruhu da kaybolmuştur. Gerçek dünyayla kurgusal dünya arasındaki bağda bu şeklide kopmuştur. Zira adanın yıkılmasıyla gerçekler ortaya çıkmış ve ütopya/anti-ütopya arasındaki roman kişileri, ortada kalmıştır. Kültürün bir meta olarak tüketildiği kapitalist dünyada, değerlerin ve çevrenin yok olması hem kurgusal hem de gerçek yazar tarafından eleştirilmiştir.

Postmodern distopik özellikleri yansıtan bu romanda; gerçeklik algısı sık sık sorgulanmış ve yazar kurgu içinde kurgular oluşturmuştur. Yine farklı metinlere ve roman kahramanlarına göndermeler yapılmış ve parodiler kullanılmıştır. Modernizmin büyük anlatılarına özellikle ilerlemeye şüpheyle yaklaşılmış ve roman kahramanları tarafında eleştirilmiştir. Roman kahramanlarının kimlik arayışları ve otoriteye karşı duruşu sıkça dile getirilmiştir. Bilinç akışı, ironi ve mizah gibi postmodern anlatı tekniklerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte romanda; otoriter yönetimler ve uygulamalar, çevresel yıkım, şiddet, ölüm ve kimlik arayışları gibi unsurlar distopik bir atmosfer oluşturmuştur. Postmodern distopik unsurları yansıtan bu romanda, aykırı düşünen seçilmişlerin politik, kültürel, ekonomik bağlamda sistem eleştirileri yapmaları kültürel materyalist okumalara kapı açmıştır. Bu noktada postmodern distopik özellikler taşıyan bu roman, kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde, postmodern distopik özellikleri yansıtan bu romana bakıldığında; ideolojik yapı, üretim ilişkileri, tüketim kültürü, direniş ve karşı hegemonya, tarihsel bağlamla ilişkide olduğu görülmektedir. Seçilmişlerin BM ve normallerle çatışması, direnişi, yeni bir dünya kurma planları bu çerçevede değerlendirilebilir. Yine kapitalist sitem içinde modern dünyanın tüketim kültürü, seçilmişler tarafından eleştirilmektedir. Ekonomik sorunlar ve iktidar ilişkisi, normal konumundaki roman kahramanları tarafından umursanmamaktadır. Seçilmişler ise egemen gücün yanlış ekonomi, siyasi, sosyal uygulamalarını her fırsatta tenkit etmektedir. Kültürel materyalist okumalarda, dilin, sembollerin ve imgelerin hangi amaçla kullandığını ve hegemonyayla ilişkisi ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu amaçlar doğrultusunda esere bakıldığında; roman kişilerinin başka eserlerden esinlenerek seçilmiş olması, MIŞ GİBİ oyunun kullanılması bir sistem ve toplum eleştirisi için özel olarak seçilmiştir. Zira bu eserde kahramanlar, komik olaylar içinde yer alarak

ataerkil yapıyı ve kapitalist sistemi alaya almışlardır. Sanatçı, metinlerarasılık ve oyunsallık gibi unsurları kullanarak siyasi iktidarı ve toplumu eleştirmektedir. Romanda seçilmişleri odak noktası haline getiren sanatçı, bu şekilde okuyucuyu toplumda dışlanmış olanları anlamaya çağırmaktadır. Yazar, ada imgesini önce ütopik bir dünyaya sonra da distopik bir atmosfere çevirmiştir. Bu imge üzerinden de bir sistem eleştirisi yapan sanatçı, karşıt düşünceye umut ve direniş aşılamaktadır. Alternatif dünyalar kurarak okuyucuyu yönlendirmek isteyen yazar, aykırı düşünenlere alan açamaya çalışmakta ve totaliter sistemlere karşı durmaktadır.

Burak Özdemir'in *Yıl 2binyüz2* romanı, 2002 yılında basılmıştır. Romanda; Türk malı siyaset, aşk, futbol, gelenek gibi kavramlar Televole kültürü üzerinden anlatılmaktadır. Postmodern anlatı tekniklerinden yararlanan yazar, dönemin popüler kültürünü birçok açıdan eleştirilmektedir. Romanın önce özeti verilecek ardından distopyayla postmodernizme ait unsurlar ele alınacak ve son aşamada kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde incelemeye geçilecektir.

Romanın giriş bölümünde, eser bir ilaca benzetilerek bir prospektüs üzerinden talimatnamelerle başlamaktadır. Zaman olarak 2 Şubat 2102 yılını esas alan eser, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden ayrılmasını ve ülkede meydana gelen coşkuyu anlatmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde ise bu durum bir kara gün olarak görülmektedir. Romanda hem 2102 Türkiye'si hem de 2000 yıllar karşılaştırılarak verilmektedir. Ayrıca Türklere ait gelenek ve görenekler sunularak bu kültürün dünya milletlerince nasıl benimsendiğinden bahsedilmektedir. Romanın birçok yerinde reklamlar vasıtasıyla toplum eleştirisi yapılmaktadır. Romanda toplumdaki kültürel yozlaşma, ironik bir şekilde ele alınmıştır. Romanın ana karakteri 22 Şefk@ Televole kültürünün araştırmakla görevli bir astro-arkeolog olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Şefk@ adlı roman kişisi, arkeolojik kazılarda bulunan Televole kasetlerinin sırrını çözmeye çalışmaktadır. Romanda şifreleri çözme işi de dönemin kültürüyle birlikte eleştirilerek verilmektedir. Bu kasetleri defalarca izleyip Televole kültürünü çözmek için çok uğraşan 22 Şek@, sonunda şifreleri çözmeyi başarır. Astro arkeolog olan 22 Şek@, bu çalışmalarından dolayı Magazin Bilimciler Derneği tarafından Liyakat Madalyası'na layık görülmüştür. 22 Şek@'nın karısı Huriye ile olan ilişkileri de romanda ironik bir şekilde aktarılmaktadır. Dönemin haberleri yine

alay konusu edilerek okuyucuya sunulmakta ve reklamlar aracılığıyla da teknolojik gelişmelerden bahsedilmektedir. Eserde bazı romanlara göndermede bulunulmaktadır. George Orwell'ın *Hayvan Çiftliği* adlı eseri de şiir içinde verilerek dalga geçilmektedir.

Türklerin yüzyılı olan bu dönemde önemli çalışmalar yapan 22 Şevk@, Televole kültürüyle ilgili önemli bulgulara ulaşmıştır. Türklere ait birçok tanrıdan özellikle cinsel piyasa tanrıçası Estatya' dan söz eden araştırmacı 22 Şek@, bu tanrıça üzerinden kadınlara yapılan eziyetler üzerinde durmaktadır. Sonra Mediya tanrısına geçilerek toplumun nasıl yönlendirildiğinden, aile kurumundaki yozlaşmadan alışveriş tanrısı olan Nemarka'dan bahsetmektedir. Bu tanrıların tüketim üzerindeki etkisi ve insanların marka düşkünlüğü ironi bir şekilde anlatılır. Şans ve bereket tanrısı Totlo; yanlış kariyer, hayırsız evlat, çok benzin yakan anlatılmaktadır. İletişim tanrıçası Dedykoda ise borsa ve televizyon programlarının nasıl manipülasyon aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Değişme ve direniş tanrısı Göreneka üzerinden ise müteşebbis ruhların toplumda nasıl körelttiğinden alaycı bir şekilde bahsedilmektedir.

Romanın, Tanrılar Katında Bir Gün adlı kısımda ise Yunan mitolojisiyle dalga geçilmektedir. Poptürksel üzerinden Türklerin uzaylılarla iletişime geçmesi komik bir şekilde anlatılmaktadır. Romanın sonuna doğru 22 Şevk@'da Televole kültürüne uyum sağlayarak ilişkilerini ve hayatını düzenlemeye başlamaktadır. Eşi Hooriye ile olan ilişkileri zamanla sekteye uğrar. Eserin sonuna doğru romanda reklamların da arttığı görülmektedir. Romanın sonunda yazar, eserin içine dahil olur. Son olarak da bu eserin yazımında kimlerin yardımcı olduğundan bahsedilerek roman bitirilir.

> Değerli okurumuz, kitabı satın almakla kabul etmiş bulunduğunuz sponsorlu kitap okuma protokolü uyarınca, kitapta yer alan geleceğin Türkiye'sinin reklamlarını algılamakla mükellefsiniz. Sponsorlara sunulan güvence çerçevesinde, her türlü okumadan sayfa değiştirme sayfayı ters tutma ve metne dalgın dalgın bakma eylemi ceza işleme tabidir. Kitaba başlamak için lütfen tıklayınız. Tıklamak için ise aklınızda tıklamayı geçiriniz. FORMÜLÜ
>
> %75 oranında hayal gücü içerir yardımcı madde olarak sokak gözlemleri mizah insan cezası ve sadeleştirilmiş bilgi kullanmıştır. Ortalama olarak cümle başına bir buluş yoğunluğundadır.
>
> FARMAKOLOJİK ÖZELLİKLERİ
>
> Geleceğin bugünü eleştirmesini sağlamak, toplumun bir numaralı değeri olan çocuklarımızın çocuklarının gözüyle günümüzün nasıl algılanabileceğine ilişkin fikirler vermeye dönük sosyal bir antiseptiktir (Özdemir, 2003, s. 7-8).

Romanın başında böyle bir açıklamayla başlayan yazar, öncelikle üst kurmacadan yararlanarak oyucuyu da eserin içine katmaya çalışmıştır. Yazdığı eseri ilaç prospektüsü ile özdeşleştiren yazar, postmodernizmin değiştirme ve dönüştürme ilkesinden yararlanmıştır. Yine eserin nasıl okunacağına ve yorumlanacağına dair ipuçları veren yazar, bu şekilde ironi tekniğini kullanacağını ve dönemi eleştireceğini sezdirmektedir. Romanda, distopya edebiyatında çok sık kullanılan popüler kültür ile yerleşik kültürün çatışması eserin ana izleklerinden biridir.

Karşıt düşünceyi temsil eden anlatıcı; popüler kültüre ait unsurlarla alay ederek bir dönem eleştiri yapmaktadır. Anlatıcı, geleceğin gençlerine seslenerek mevcut dönemin zorlayıcı popüler kültürüne karşı çıkmaktadır. Bu şekilde anlatıcı, yerleşik kültürü savunan karşıt düşünceyle küresel güçlerin empoze etiği popüler kültür arasındaki çatışmayı gözler önüne sermektedir. Bu şekilde siyasi iktidarlarla alay etmekte ve farklı düşünenlere sahip çıkmaktadır.

> Bu kültür şoku sürerken başkanlar, meşhur sıvıyı smokin takımların her yerine yedirmeye başlamıştı bile. 5 dakikalık bu süreçten sonra rakibine ilk el enseye çeken Bush olmuştu. Ancak basın mensuplarının müsabakanın adını koymaları için Birleşmiş Milletler Genel Sekteri'nin garip kıyafetine bıraktığı muazzam bıyığa ve elinde koca taşlı tespihe dikkat etmeleri gerekmişti. Bütün bu gözlemlerden sonra her şey ortadaydı: G9 LİDERLERİ YAĞLI GÜREŞE TUTUŞMUŞLARDI! Seremoninin 14. dakikasına atta kalan Bush'un ağzından basın mensuplarının ve internetin başındaki dünya haklarının anlam veremediği bir kelime çıkmış ve Çin devlet başkanı bu kelimeyi duyar duymaz iki eli havada kuşun etrafında daireler çizerek zıplamaya başlamıştı: 'PEES' (…) Her kına ise dünya kadınların en rağbet ettiği kozmetik malzemeydi artık. Tarihin büyük markalarından Cola'nın yerini boza çoktan almıştı. Boza "vefa dolu içecek" sloganı ile gençliğin vazgeçemediği tutkusu olmuştu. Çokuluslu Türk nargile firmalarına dava eden nargile tiryakileri ise sigaranın yerini alan yeni bağımlılığın temsilcileriydi (Özdemir, 2003, s. 18-19).

Türk kültürünün gelecek yüzyıldaki halini baskın bir kültür unsuru olarak gösteren anlatıcı, bu şekilde küresel kültüre karşı yerel kültüre dikkat çekmektedir. Diğer yandan popüler kültür unsurlarını alaya alan anlatıcı, Türk kültürü bir moda kültürü olarak sunmaktadır. Yine anlatıcı, alternatifler önererek Türk kültürünün popüler kültüre ait unsurların yerine nasıl geçtiğini alaycı bir yaklaşımla ele almaktadır. Diğer yandan anlatıcı, egemen kültürün yerel kültürü yok sayma anlayışını farklı bir bakış açısıyla alaya almaktadır. Egemen kültür anlayışının zamanla yok olacağını ve XXI. yüzyılda Türk kültürünün baskın olacağını düşünen anlatıcı, bu kültüre ait unsurları tüm dünyaya kabul ettirmek istemektedir. Bunun için Türk kültüründe yer alan boza, nargile, yağlı güreşler gibi unsurlara dikkat çekmektedir. Popüler kültürün her

alandaki çalışmalarını eleştiren anlatıcı, yeni bir kültür önerisi getirmeye çalışmaktadır.

> Onun zamanında tarih dersinde bazı yıllar atlanarak ilerleniyordu. 22 aslında çok şanslıydı çünkü Bakanlar Kurulunun 03.07.21.000 sayılı kararnamesi ile 1990 ve 2010 yılları arasında ilişkin tahminlere dayalı canlandırma filmlerinin ilk ve orta dereceli okul öğrencilerine izletilmesi yasaklanmıştı. Çünkü bu yılları izlemek çocuklar da korku, şaşkınlık ve ibrete bağlı şok semptomları yaratmış ve tam 12.000 ilk ve orta dereceli çocuk sırf bu yüzden yüksek tansiyon hastası olmuştu. Şevk@'nun jenerasyonu söz konusu Kararname'den yıllar önce o yıllara ilişkin tahminsel canlandırmayı izleme şansına sahip olmuştu. Şevk@ ise korku filmlerine karşı bağışıklığa sahip bir bünyeye sahip olmasından ötürü 1990 ve 2010 aralığı ona kalıcı bir zarar verememişti (Özdemir, 2003, s. 27).

Romanda, 1990'lı yılların popüler kültürü geleceğin çocukları için zarar verici bir unsur gibi gösterilmektedir. Televole kültürüne ait filmler, salgın hastalık gibi tasvir edilmekle birlikte, geleceğin çocuklarını etkilemiş ancak bağışıklık kazanmış roman karakterlerine zarar vermemiştir. Bununla birlikte, o döneme ait filmlerin Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanması romanda bir ironi biçiminde okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca romanda, distopik edebiyata özgü yasaklamalar ve hastalıklar ince bir alayla işlenmiştir. Postmodern distopik romanlara ait yasaklamalar, şiddet, korku ve ölümler bu romanda Televole kültürü üzerinden verilmiştir. Bu popüler kültürde korku filmleri, çocuklara hem psikolojik hem de bedensel olarak zarar vermektedir. Yine Televole kültürü tarafından kimliksiz, yabancılaşmış ve varoluşsal sorunlar yaşayan bireyler, belirsizlikler içinde kalmıştır. Salgın hastalıkları, ölümleri, korku filmine bağlayan anlatıcı; 1990'lı yılların Türkiye'sini bir kaos ve kâbus ortamı şeklinde görmektedir. Bu Televole kültüründe, bağışıklık geliştiremeyen roman kahramanları ölümle yüzleşmektedir. Ayrıca kültür sömürüsüne ironik bir dille dikkat çeken anlatıcı, dünyadaki bazı sorunların XXI. yüzyılda popüler olan Türk kültürüyle çözüldüğünü ifade etmektedir. Postmodern distopik özellikler taşıyan bu romanda; tüketim kültürü, küreselleşme ve kimlik sorunlarının nasıl ele alındığını ve hangi amaçla kullanıldığını tespit etmek için kültürel materyalist okumalara gerek duyulmaktadır. Bu noktada, kültürel materyalizm kuramıyla postmodern distopik romanlar kesişmektedir.

Kültürel materyalizm kuramında kültürel pratikler, ideolojiler, güç ilişkileri, distopik dünyanın ekonomik yapıları bir bütün halinde analiz edilir. Bu romanda, egemen kültürü temsil eden Televole kültürüne karşı yazar ve roman kişileri, yerel kültürü

savunmaktadır. Popüler kültürün bireyler üzerindeki olumsuz yönlerine değinen yazar, korku filmlerini örnek vererek bunu açıklamaktadır. Kimlik bunalımı ve varoluşsal sorunlar yaşayan roman kişileri, her iki dönem kültürü içinde belirsizliklere maruz kalmıştır. Kültürel materyalist okumalarda; dilin, sembollerin, imajların nasıl ve hangi amaçla kullanıldığı tespit edilmeye çalışılır. 1990'lı ve 2100'lü yıllardaki kültürel değişimleri; kapitalist sistemin popüler kültürel anlayışı üzerinden alaycı bir dille incelemiştir. XXI. yüzyılın Türkiye'sinin tüketim ve popüler kültürünü eleştiren yazar, postmodernizme ait ironi, parodi, alaycılık ve belirsizlik unsurlarını kullanarak değerlendirmede bulunmuştur. Yazar, egemen kültür konumundaki popüler kültürü, postmodernizmin imkânlarından yararlanarak altüst etmeye çalışmaktadır. Ayrıca Türk kültürünün XXI. yüzyılda baskın kültür olarak tüm dünyayı etki altına alması, aykırı düşünce konumundaki yazarın bir görüşü olarak okuyucuya sunulmaktadır.

Yüce Zerey'in 2019 yılında çıkan *Mima* adlı romanı, performans yönetimine bağlı bir yönetim şeklini benimseyen bu yeni toplumun yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır. Romanın girişinde eserde geçen mekânların bir haritası bulunmaktadır. Romanda; kitaplardan, filmlerden, müziklerden alıntılar yapılarak konuyla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte her bölümün başında bir epigrafi bulunmaktadır. Ayrıca romanın sonunda Mima'da izlenen filmler, okunan kitaplar, kullanılan işaretler ve bir de sözlük bulunmaktadır. Öncelikle romanın kısaca tanıtılıp özeti verilecek daha sonra distopik özelliklerinden bahsedilerek postmodernizmle bağlantısına geçilecek son olarak da kültürel materyalizm kuramı çerçevesinde yorumlanacaktır.

2040 yılında Ali'nin evinde başlayan roman, bir oyun üzerinden ilerlemektedir. Evde canı sıkılan Ali ve Eva, Pale adlı oyunu oynamak isterler. Eva, bunun için bir nesne bulacak Ali de onunla ilgili bir hikâye uyduracaktır. Evin bütün odalarını dolaşan Eva, en son bir çekmecenin içinde bulduğu fotoğrafları Ali'ye gösterir. Ali de bu fotoğraflardan yola çıkarak ailesinin gerçek hikâyesini anlatmaya başlar. Öncelikle 2020 yılına dönülerek insanlığın yaşadığı olumsuzluklardan bahsedilir. Bu yüzyılda; ekonomik sıkıntılar, çevresel kaynaklarının azalması, virüslerin ve nükleer silahların çoğalması, küresel ısınmanın etkisiyle iklimin değişmesi, intiharların artması gibi olumsuzluklar tavan yapmıştır. 2020 yılında ülkede bir de yönetim krizi oluşmuştur. Bu krizi aşmak için Mima adlı bir yönetim oluşturulmaya çalışılır. Bu sistemi Selim

ve Agah adında iki arkadaş kurar. Agah bir gün Selim'in odasında dosyalarını karıştırırken onun kötü emellerini gösteren bir belge bulur. Selim'in odaya gelmesiyle birlikte şiddetli bir tartışma başlar ve Agah bu bölgeden sürülerek Ekara denilen gelişmemiş bir yerde hapishaneye atılır. Selim, bu sistemin işleyişinin kolaylaştırmak için Mimir adlı bir kitap yazdırır. Diego ise bu kitabı yazarak sistemi yapılandırır. Hiyerarşik bir sitem üzerinden toplumu şekillendiren Diego, bu sistemi iki bölge üzerinden tasarlar. Bu sisteme uyanlar Lacivitas adlı bölgede kalırken sisteme karşı çıkanlar Ekara adlı yere sürülür.

Mima adlı sistemde yükselmek için çok zor sınavlar yapılmaktadır. Toplum bu sınavlara göre şekillenmekte ve iş sahibi olmaktadır. Alaz adlı bir genç, bu sınavlara kazanarak oryantasyon eğitimine alınmıştır. Alaz'ın bu sınavları kazanmasındaki en önemli destekçisi ve yönlendiricisi babasıdır. Alaz, bu yönetim sisteminde değişik bölümlerde çalışmaya başlar. Her çalıştığı bölümde başarılı olur. Son olarak iletişim departmanına kadar ilerler. Alaz, bu ilerlemeye sağlarken ülkenin gündemine Reset adlı hacker girer. Kafasına taktığı eşek kostümüyle sistemin yanlışlıklarını söyleyen Reset, TV ekranını, dijital platformu kullanarak toplumda kargaşa ve korku uyandırır. Mima sistemi, Reset ve yardakçılarını bulmak için topluma yeni kurallar getirir ve toplum üzerindeki baskısını artırır.

Alaz, çalıştığı kurumda Azra adlı güzel bir kız ile tanışır. Kısa sürede bu ilişki büyük bir aşka dönüşür. Mima toplumu ise Reset'in hikâyesini merak etmektedir. Reset yine sahnelere çıkmış, alternatif bir ekonomik sistem için dijital paralardan numuneler sunmuştur. Alaz ve Azra arasındaki ilişki zamanla daha da ilerler ve yönetimdeki herkesin diline düşer. Alaz, Azra'yı sebepsiz bir şekilde terk eder ve Azra bu olaydan çok etkilenir. Azra, Ekara denilen bölgeye yerleşir ve kendi kabuğuna çekilir. Alaz ise eve kapanarak kendini içkiye vermiştir. Bu durumdan rahatsız olan Mima yönetimi bir iş için Selim'i görevlendirir. Selim Alaz'ın evine giderek onu evinde yemeğe davet eder. Alaz, kendini toplayarak bu ziyarete gider. Bu yemekte Selim'in kızı Ezgi ile tanışan Alaz, yeniden işlerinin başına dönme kararı alır. Alaz, işlerinde tekrar ilerleyerek Reset hakkında önemli ipuçlarına ulaşmıştır. Ezgi ve Alaz arasındaki buluşmalar artar ve Alaz, Ezgi'ye evlenme teklifi eder. Ezgi bu duruma çok sevinmiştir ve bunun resmi bir hale getirmek için Alaz'ı eve davet eder. Alaz, bu davet sırasında

Selim Bey'den kızı ister, Selim Bey ve eşi bu duruma çok sevinir. Alaz, senato üyeliğine seçilir ve en üst düzey yöneticilerden biri olur. Senota üyeleri için düzenlenen bir toplantıya katılmak için belirlenen gizli binaya gider. Bu yapı dokuz kattan oluşmaktadır. Her katta toplumdaki bir olumsuzluğu gösteren bölümler vardır. Toplantı başladığında bir ara Alaz, dışarı çıkar. Bu süreçte Reset, dijital platformlar aracılığıyla halka seslenir ve ülkede büyük bir kargaşa ile kâbus ortamı oluşmasına yol açar. Mima'nın tüm olumsuz yönlerini gün yüzüne çıkarır. Ayrıca Synp çiplerini ele geçirerek insanların sinir ve kas sistemlerini kısa süreliğine durdurur. Mima yöneticileri ve halk, bu durum karşısında şaşkınlık yaşar. Reset, Mima yönetiminin halkı virüs salgını ve teknoloji aracılığıyla baskı altına aldığını, siyasi zorbalıklarla halka uyguladığı zulmü belgelerle ortaya koyar. Son olarak Reset, eşek maskesini çıkararak gerçek kimliğini açıklar. Reset, Alaz kimliğiyle ortaya çıkarak ülkede büyük bir yankı uyandırır. Zira Alaz, Mima'nın kurucu üyesi Selim Bey'in damadıdır ve Mima'nın yönetiminde de yer almaktadır. Mima sitemi çöker ve halk her yeri ele geçirir. Ülke yeniden bir yönetim oluşturur. Bu yönetim Alaz'ı başkan seçer. Alaz, Azra'dan özür dileyerek ona evlenme teklifinde bulunur. Mima ve Ekara iki ayrı yönetim olmaktan çıkmış ve birleşmişlerdir. Alaz, Anka adını verdiği bir sistemle halkı yönetmeye başlar. Bu arada bazı duvarlara "Kaos kapıda" yazıları yazılmaya başlanmıştır. Başta pek önemsenmeyen bu yazılar toplumda olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Alaz ve babası Agah, Mima'yı yeniden tasarlayarak daha özgür bir hale getirir. Bu arada dijital ortamda "Kaos kapıda" sloganları yoğunlaşır. Alaz, bu durumdan çok mustarip olur ve babasından akıl alır. Babasının da yönlendirmesiyle Alaz, görevinden istifa eder. Ekara'ya yerleşen Alaz, babası ve eşi Azra ile birlikte burada güzel günler geçirmektedir. Alaz ile Azra'nın Ali adında bir çocukları olmuştur. Ali adını verdikleri bu çocuk, babasını bu hikâyesiyle büyümüştür.

> Karl Marx yaşasaydı, devletlerin, askerlerin, bayrakların ve sınırların bu kadar çaresiz kalışına bıyık altından güler miydi? Bu konuda kim bir makale yazacak olsa alnının çatısına herhangi bir dinin kutsal kitabı fırlatılıyordu. Çünkü insanlığı her ne olursa olsun inanca ayakta tutuyordu. İnançlar. O en güçlü tutkular yumağı. Bu inanç, bir şaman öğretisine de olabilirdi. Boca Juniors'a da. Ne diyordu El Secreto Sus Ojos filminde? "Tutku, tutkudur." Artık kimse ne ülkelerden ne sınırlardan ne devletlerden ne de siyasetten bahsediyordu. Dünya çok büyük bir kaos içindeydi ve sonuçta geriye kalan bir avuç insanın gönüllü isteğiyle ortalıkta devlet, siyaset millet ya da sınır kalmamıştı. Geriye sadece nefes almaya çalışan vatansız bir insanlık ile asla unutamayacakları ağır travmaları kalmıştı. Dünya artık bir yalandı. "Hep sen mi ağladın hep sen mi yandın, ben de gülemedim yalan dünyada." (Zerey, 2019, s. 23).

Mima yönetimi kurulmadan önce, dünya genelinde savaşlar ve salgınlar artış göstermiş; insan nüfusu ise küçük bir ülke sınırları içine sıkışacak kadar azalmıştır. Devletler arasındaki sınırlar ortadan kalkmış ve dünya genelinde büyük bir kaos hâkim olmuştur. Anlatıcı, o dönemin zorlu şartlarını anlatırken Karl Marx'ın devletsiz toplum görüşüne, bazı filmlere ve insanların içinde bulunulduğu umutsuzluğu anlatmak içinde Neşet Ertaş'ın "Yalan Dünya" türküsüne göndermede bulunmaktadır. Distopik bir kargaşa içindeki dünya halkı; inançlarını ve tutkularını kaybetmeye başlamıştır. Açlık, hastalık ve savaşlar yüzünden zor günler yaşayan insanlık çaresizlik içindedir. Küresel güçlerin açığa çıkardığı; savaşlar, virüsler ve salgınlar insanlığın sonunu getirmiştir. Bu düşünce sistemine karşı duran Alaz, bu sistemin içinde kendi anlayışına göre yer açmaya çalışmaktadır.

> Cognito'da hafife alınacak hiçbir mevzu yoktu oysa. Çünkü zihinsel ölüm, duygusal ölüm, fiziksel ölüm de vardı bu hayatta. Dünyanın neredeyse dörtte üçü zaten bu ölümleri yaşıyordu, yaşamıştı ve yaşayacaktı. Bu sefer rekabet toplumların kolektif biçimde ortaya koyduğu bir tavır değildi. İnsan içinde zaten vardı. İnsan her yanı hırsla, kazanma arzuyla ve en korkuncu da yenmekle donanmıştı. Tıpkı Stefan Zweig'in Satranç'ında yazdığı gibi: İki tarafın da beyaz ve siyahtı birbiriyle rekabet etmek zorundaydı ve ikisi de zafer için ayrı ayrı sabırsız hırs içindeydi siyah olan ben beyaz olan benim bir sonraki hamlesinden ne yapacağını heyecanla bekliyordu. İki tarafında diğerinin hatasıyla başarı hissediyor, aynı zamanda kendi dikkatsizliklerini öfkeleniyorlardı. Peki kim haklıydı kim haksız? Sahiden de iki taraf mı vardı? Bunu da Zweig'tan neredeyse bir asır önce yaşamış Hegel şöyle cevaplıyordu: Dünyada gerçek trajediler bir tarafın haklı diğer tarafın haksız olduğu çatışmalardan doğmaz. Gerçek trajediler iki tarafında haklı olduğu çatışmalardan doğar. (Zerey, 2019, s. 79).

Alaz; zihinsel, fiziksel ve duygusal anlamda her türlü işkenceye dayanabilecek güçteydi fakat içinde yaşadığı koşullardan pek memnun değildi. Alaz, Mima sisteminde sınavlarını geçerken yaşadığı zorluklarla dünyanın içinde bulunduğu durumu zihninde karşılaştırmaktadır. Ölümlerin yaşandığı bu distopik dünyada, insanoğlunun hırs ve rekabetle birbirini yok ettiğini düşünen Alaz, bazı filozof ve sanatçıların düşüncelerinden yararlanarak içinde bulunduğu durumu açıklamaktadır. Alaz, kapitalist sistemin önceledeği rekabet ve hırsa dayalı çalışma sistemine karşıdır. Mima sistemin yanlışlıklarını ileri süren Alaz, önemli kişilere atıfta bulunarak bu düşüncesini merkeze almaktadır.

> Bencil insanlar kendilerini değil, amaçlarını severler, yapmak istediklerini severler. Hayallere ulaşmak diye bir kaygıları yoktur. Kafalarına koydukları bir şey yapmak onları o kadar yeter ki doğru düzgün hayal kurmak akıllarına bile gelmez. Dünyaya sadece anlamak için bakarlar vermek zül gelir. Bu anlamda Erich Fromm'un *Sevme Sanatı*'nda şu cümleler Selim'i tam manasıyla tarif eder niteliktedir: Bencil insan yalnız kendisiyle

> ilgilidir; her şey kendisi için ister, vermekten zevk almaz yalnız kalarak yaşar. Dış dünyaya ne alabileceği düşüncesiyle bakar yalnızca, başkalarının gereksinimlerine ilgi, olur ve bütünlüklerine saygı duymaz (Zerey, 2019, s. 268).

Selim'in, arkadaşı Agah'ı nasıl tasfiye ettiğini bencil insan psikolojisiyle açıklamaya çalışan anlatıcı, bu duruma örnek olarak psikologların düşüncelerinden yararlanır. Toplumdaki yozlaşmayı temsil eden Selim, dönemin hırsa ve rekabete dayalı sistemi içinde kendine yer bulmuştur. Sınıflar arası çatışmalar, kimlik bunalımları, bencil yaşamlar roman kişilerini intihara sürüklemekte ve bu distopik ortamda insanlar umutlarını kaybetmektedir.

Distopik postmodern özellikleri yansıtan bu romanda, bu iki kuramın kesiştiği birçok nokta bulunmaktadır. Bu romanda distopik özellikler, postmodern anlatı teknikleriyle birlikte verilmiştir. Ekonomik sıkıntılar, çevresel sorunlar, virüsler ve nükleer silahların yaygınlaşması, iklim felaketleri bu yeni toplumda distopik bir atmosfer oluşturmuştur. Romanda, postmodernizmde kullanılan montaj tekniğiyle; film, müzik, kitap alıntıları yapılmıştır. Bu alıntılarla dönemin distopik ortamı tasvir edilmekte ve duygusal bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Yine romanda postmodern anlatı teknikleriyle; totaliter rejim uygulamaları, teknolojinin yanlış kullanımı, toplumdaki yönetim krizi, bölgeler arası çatışmaları ön plana çıkarılarak distopik temalar desteklenmiştir. Dilin ve üslubun nasıl kullanıldığı, değerlerin ne şekilde algılandığı ve romanın hangi mesajları ilettiği noktasında bu iki kuram, kültürel materyalizm kuramıyla kesişmektedir.

Kültürel materyalist okumalarda, distopik özelliklerin postmodernizm kuramıyla nasıl aktarıldığı ve bunu yaparken hangi sorgulamalar içine girdiği önemlidir. Yine kültürel materyalist okumalarda, kültürel pratiklerin tarihsel bağlamda; ideoloji güç ilişkileri, tüketim kültürü eleştirisi ve edebî romanların bu güçlere nasıl meydan okuduğu tespit edilmeye çalışılır. Bu açıdan esere bakıldığında, yazar; metinlerarasılık ve postmodernizmin diğer imkânlarından yararlanarak dönemin ve egemen konumdaki sistemin eleştirisini yapmaktadır. Karşıt düşünceye sahip yoksul ve alt kültürden halk, sistem tarafından farklı bölgelere yerleşmeye zorlanmakta ve sistem içinde konum edinebilmesi için çok zor sınav koşullarıyla karşı karşıya bırakılmaktadır. Yazar, Mima adını verdiği bu sistemin eleştirisini yaparken aslında mevcut dünyadaki kapitalist ve hırsa dayalı sistemin çarpıklıklarını gün yüzüne çıkarmıştır. Yazar,

postmodern anlatı tekniklerinden özellikle montajı kullanarak film, müzik ve kitap alıntılarına yer vermekte ve kendi düşüncesini roman kahramanları aracılığıyla ifade etmektedir. Yine anıştırma tekniğinden yararlanan yazar; toplumdaki sınav kaosunu, sınıflar arası çatışmayı bugünün dünyasıyla karşılaştırmaktadır. Kapitalizmin hırs ve kazanmaya dayanan sistemine meydan okuyan roman kişileri, alternatif bir sistem kurmaktan da geri kalmamışlardır. Komünizme benzeyen bu sistem, aslında egemen güce karşı olan yazarın yeni bir toplum tasarlama düşüncesinin mahsulüdür.

Balık İzlerinin Sesi, Yıl 2binyüz2, Mima gibi romanlarda postmodern özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Distopyaya özgü; totaliter rejim baskısı, yerinden edilme, alı konulma, kontrol altına alınma, cezalar, intiharlar, şiddet ve ölümler postmodern anlatı teknikleriyle verilmiştir. Ayrıca nükleer silahlar, kıyamet senaryoları, virüsler, çevresel felaketler, ekonomik sıkıntılar, iklim felaketleri gibi distopik temalar bu anlatı teknikleriyle desteklenmiştir. Yine bu romanlarda, gerçekliği sorgulayan roman kişileri; kimlik bunalımı, yabancılaşma içinde özgürlüğünü kaybetmiş ve umudunu yitirmiştir. Postmodern anlatıda kullanılan; montaj, anıştırma, parodi, pastiş gibi teknikler distopik romanların incelenmesinde yol gösterici olmuştur. İşte bu noktada, edebî metnin dilini, sembolleri ve imgelerini analiz ederken yazarın nasıl bir tavır içinde olduğunun tespit edilmesinde kültürel materyalist okumalara ihtiyaç vardır.

Kültürel materyalizm çerçevesinde ele alınan postmodern distopik romanlarda, kültürel pratiklerin politik, ideolojik, sosyal ve tarihsel bağlamda güç ilişkileriyle nasıl bir bağlantı içinde olduğu tespit edilmiştir. Kültürel materyalist okumalarda dilin, sembollerin nasıl anlamlandırıldığı önemlidir. Bunları deşifre eden yazarlar; postmodern anlatılarda kullanılan montaj, pastiş, parodi gibi tekniklerden yararlanmışlardır. Yine bu romanlarda sanatçılar; totaliter rejime, geleneklere, inanca mesafeli durmuş kimi zamanda parodilerle alaya almıştır. Ayrıca popüler kültüre karşı yereli savunan kimi roman kahramanları, kapitalist sistemi ironilerle eleştirmişlerdir. Film, müzik ve kitaplardan montajlar yapan bazı sanatçılar, yönetimin yanlış uygulamalarını dönemler arası karşılaştırmalar yaparak tenkit etmektedir. Bununla birlikte alternatif yönetim sistemleri ve toplum tasarımları sunan yazarlar, mevcut zihniyeti ve kapitalist sistemi irdelemektedir. Aykırı düşünenleri ön plana çıkaran sanatçılar, okuyuculara umut ve direniş aşılamaktadır.

4.6.1 Heterotopya Etrafında Şekillenen Distopik Romanların Kültürel Materyalizm Kuramına Göre İncelenmesi

Distopya edebiyatında, normal mekânların dışında insanların yaşamlarını olumsuz şekilde etkileyen birçok mekân, heterotopya kavramı ile açıklanmaktadır. Güç, direniş ve öznelliğin ön plana çıktığı bu tür mekânlar, zaman kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir. Ayrıca zamanda ve mekânda meydana gelen sapmalar, bu kuram içinde açıklanabilmektedir. Toplum tarafından dışlanan ve mücadele eden insanların kullandığı sıra dışı mekânları da bu kapsam içine almak gerekir. Postmodern metinlerde çok sık kullanılan bu tür kavramlar, ütopik ve distopik eserlerde yanıltıc ve engelleyici unsurlar olarak kullanılmaktadır.

> Foucault, özellikle iki tip heterotopyadan bahseder. İlki, ilkel toplumlarda bulunan "kriz heterotopyları" kriz durumunda düşünülen bu özel toplumlar bağlamında, (ergenler, adet gören kadınlar, hamile kadınlar, yaşlılar, vb.) için ayrılmış ayrıcalıklı, kutsal ya da yasak yerler. Foucault'a göre bu yerler, artık çağdaş Batı toplumlarında ortadan kaybolmakta ve onların yerine ikinci tür olan "sapma heterotpyaları" geçmektedir. Bu yerler, davranışların normlardan saptığı düşünülen insanlar içindir ve huzurevlerini, psikiyatri hastanelerini ve hapishaneleri kapsar. Foucault'un laf arasında değindiği iki tür mekân daha vardır, "yanılsama" ve "telafi" heterotopyları; bunlar yaşanan tüm diğer mekanları ya aynı ölçüde yanıltıcı ya da bir tür mükemmeliyet fikrine yakın olarak gösterir (Gordin, Tilley, Prakash, 2020, s. 224).

Postmodern ve feminist romanlarda çok sık karşılaşılan heterotopik mekânlarda hem zamansal hem de mekânsal sapmalar bulunmakladır. Zaman dilimleriyle bağlantılı olan heterokroni kavramı ise zamansal sapmaları anlatması açısından önemlidir. Yeni bir yaşam alanı olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkan müzeler ve kütüphaneler modern hayatın yeni heterotopyaları olmuştur. XX. yüzyıl toplumunda karnavallaşan kriz heterotopyaları, distopik romanlarda kendine yer bulmuştur.

> Genel anlamda, bizimki gibi bir toplumda, heterotopya ve heterokroni görece olarak karmaşık bir biçimde örgütlenir ve düzenlenir. Öncelikle, sonsuza dek biriken zaman heterotopyaları vardır, örneğin müzeler, kütüphaneler; müzeler ve kütüphaneler, zamanın yığılmaya ve kendi zirvesini aşmaya devam ettiği heterotopyalardır, oysa ki on yedinci yüzyılda, on yedinci yüzyıl sonuna kadar müzeler ve kütüphaneler kişisel bir tercihin ifadesiydi. Buna karşılık, her şeyi biriktirme fikri, bir tür genel arşiv oluşturma fikri, bütün zamanları, bütün dönemleri, bütün biçimleri, bütün zevkleri bir yere kapama istenci, zamanın dışında yer alacak ve zamanın zarar veremeyeceği bir yer oluşturma fikri, kımıldamayacak bir yerde zamanın bir tür kalıcı ve sonsuz birikimini örgütleme projesi; tüm bunlar bizim modernliğimize aittir. Müze ve kütüphane, XIX. yüzyıl Batı kültürüne özgü heterotopyalardır (Foucault, 2014, s. 299).

Postmodern distopik özellikler yansıtan bu tür romanlarda heterotopyalar; teknolojik yapılar, paylaşılan insan vücutları, sıkışan zaman koridorları, şekil değiştiren aynalar, Avrupai tarzda gotik mimariler, bazı hastaneler ve hapishaneler, karanlık uzaya gemileri, yasak sokalar ve evler olarak eserlerde boy göstermektedir. Bu kuram doğrultusunda; *Siyah Hatıralar Denizi, Gökdelen, Yüksek Doz Çürüryüş: Crpus Mentıs, Yüksek Doz Çürüryüş: Tanrı Makinesi* gibi romanlarda tespit edilen heterotopik mekânlar, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte incelenecektir.

Mehmet Açar'ın *Siyah Hatıralar Denizi* romanı, 2000 yılında Doğan Kitap tarafından basılmıştır. Roman üç bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde kısımlardan oluşmakta ve bölümler epigrafla başlamaktadır. Öncelikle romanın özeti verilecektir. Daha sonra romanda tespit edilen distopik heterotopyalar, kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır.

İçişleri Bakanlığı özel servis kimlik kartıyla Nordzest kentinde, Ennoia adlı bir otelde cinayetleri araştırmak amacıyla bir müfettiş gönderir. Bu müfettiş, gri bir dosyayla bu bölgeye doğru hareket eder. Büyük salgından sonra tüm dünya, Birleşik Federasyon Parlamentosu tarafından yönetilmektedir. Bu parlamento, Soğuk İstasyon adı verilen bu oteli araştırmakta ve buraya zaman zaman müfettiş göndermektedir. Birleşik Federasyon Parlamentosu tarafından otelde işlenen iki cinayeti araştırmak ve olup bitenleri rapor etmek amacıyla bir müfettiş gönderilmiştir. Bu müfettişin Ennoia adlı otel odalarında gördüğü tuhaf mekânlar ve zaman içinde sıkışıp kalarak yaşadığı sıra dışı olaylar, distopik bir şekilde anlatılmaktadır.

> Bütün görüntü yok olmuş ve pembe bulut yeniden karşımıza çıkmıştı. Beklenmedik veri girişi… Kadının sırtından kan akar ama sonra olacakların kaydı yok…Arsen çok rahattı. Önümüzdeki yemekler dahil her şey yok olmuştu. Tıpkı Hayal Odası gibi büyük bir salondaydık. Arsen "Sabret kendi kendini yeniden kuracak" dedi. Gerçekten otuz saniye sonra kadın yürüyüp gitti; çatal Arsen'in elinden yeniden peydahlanmıştı. Yemeğine döndü, bense hayret içinde ona bakıyordum (…) Peki ama bu hayaller ve kayıtlarla karnımız nasıl doyuyor? Bu lezzeti nasıl hissedebiliyoruz? Sır bütün burayı oluşturan pembemsi maddede gizli… (Açar, 2000, s. 140).

Arsen ile gizli ajan konumundaki roman kişisi, pembe bulut sayesinde faklı mekânlarda ve zamanlarda dolaşmaya başlamışlardır. Otelin zaman ve mekânı birleştiren bu teknolojisi karşısında hayretler içinde kalmışlardır. "Bahtin'e göre kronotop farklı kültür, din, sınıf, etnik kökenden insanların yollarının hem zamansal

hem mekânsal olarak kesiştiği zaman, mekânlarıdır." (Tabur,2020, s.123). Romanda birçok yerde mekân ve zaman kavramlarının iç içe geçirilerek verilmektedir. Ayrıca mekân ve zamanın aynı anda sıkışıp kalması, bu romanda kronotop özelliği taşımaktadır.

> Kronotop, zamanla mekân arasında çeşitli toplumsal deneyimler aracılığıyla farklı biçimlerde kurulan içsel bağların edebiyattaki özgül görünümlerinin adıdır. Bu anlamda edebiyatla toplum, biçimle ideoloji arasında bir kesişme noktası daha oluşturur. Edebiyatta kronotop aracılığıyla zaman ete kemiğe bürünür; mekân, yine aynı yolla zaman ve tarih tarafından anlamlandırılır (Irzık, 2014, s. 29).

Roman kişilerinin, pembe bulut vasıtasıyla farklı yüzyıllara ve mekânlara gitmesi otel tarafından tasarlanmaktadır. Otel, müşterilerin zihinlerini okuyarak ortak bir bilinç alanı oluşturmaktadır. Bu şekilde otele gelenlerin zihinlerini kontrol etmekte ve sanal gerçeklikle onların varoluş sorunlarını göstermektedir. Ayrıca otel, enerji alanlarını kullanarak yeni bir bellek oluşturmakta ve otelde yaşayanlara olumsuz hatıralar seyrettirmektedir. Romanda kronotop olarak kullanılan hem zaman hem de mekân, egemen gücün baskılayıcı özelliğini kullanarak distopik bir özellik taşımaktadır. Kronotop özelliği taşıyan otelin hafızası, otelde kalanların bilinciyle oynamakta ve pembe bulut vasıtasıyla müşterileri kendine bağlamaktadır. Bu şekilde otel hafızası, kendine karşıt düşünenleri etkisiz hale getirmektedir. Oteldekiler, sanal gerçeklik içinde geçmişe saplanıp kalmakta ve nesnel dünya arasına mesafe koyup varoluş sorunu yaşamaktadır.

> Anlayamadım. Senin anlayacağın saati ve günü soruyorum. Artık alışmıştı herhalde, hemen cevapladı: Sabah 04.50 Aralık ayının 21'i… Susup kalmıştım. Bu otele geleli yaklaşık on altı gün olduğu anlamına geliyordu. Telefonun öbür ucundan Franz "Bir şey mi oldu?" dedi… Kafam inanılmaz derecede karışmıştı. Zaman mefhumu elimden tümüyle kayıp gitmek üzereydi. Ben buraya geleli on altı gün mü oldu Franz? Bu inanılmaz bir şey. Siyah Uyku ile belki birkaç gün atlamış olabilirim ama bu kadar zaman nasıl geçti. Ben… ben sadece bir hafta diye düşünüyordum. Üstelik bu kez sakallarım da uzamamış (Açar, 2000, s.150).

İçişleri müfettişi, Ennoia otelinde dolaşırken zaman dilimine sıkışıp kalmıştır. Zaman mefhumunu tamamen kaybeden kahraman, otelde birkaç gün kaldığını düşünürken Franz'dan on altı günün geçtiğini öğrenir. Bu duruma şaşıran müfettiş, bunların Siyah Uyku içinde olabileceğini düşünmektedir. Müşteriler genellikle Siyah Uyku'yu; otelin, müşterilerin hafızasını emmesi ve onlara uygun hayaletler göstermesi şeklinde tanımlamaktadır. Heterokronik bir özellik taşıyan bu olaylar, distopik bir atmosfer

içinde gerçekleşir. Roman kahramanın otel tarafından sürekli kontrol edilmesi ve otel tarafından zamanın içine hapsedilmesi hem distopik hem de heterokronik özellikler taşımaktadır. Bununla birlikte roman kahramanları, Hayal Odası'nda zaman mefhumlarını yitirmişler ve bu kısıtlı mekânda tutsak kalmışlardır. Roman kahramanlarının hem zaman hem de mekân tarafından baskı altına alınması distopik bir durum oluşturmaktadır. Otelin hafızası, burada kalanların iletişimi keserek onları kontrol etmeğe çalışmaktadır. Bunu yaparken de otelde çalışanları bir köle gibi kullanan otel, kahramanların geçmişleriyle ilgili kâbusları, kötü hayaletlerle göstermektedir. Müfettiş, otele karşı durmak için bütün otel odalarını karıştırmakta ve kabul yeri görevlilerine sürekli mesajlar bırakmaktadır. Bazen de eylemsizlik içinde oteline kapanıp hiçbir şey yapmamaktadır. Otel ise müfettişin hafızasını ele geçirdiği için onun geçmişinde ailesiyle yaşadığı problemleri sürekli gözünün önüne getirmektedir. Müfettiş, oteldeki ölümlerin cinayet değil, intihar olduğunu zamanda yolculuk yaparak öğrenir. İntihar eden iki müşterinin de aslında otelin mekânlarına ve zamanına hapsolup çıkamadığı için bu yolu seçtiğini düşünen müfettiş, sonunda intihar edip bu mekândan kurtulmak ister. Yine egemen güç durumundaki otel hafızası, müşterilerini kontrol altına almak için onları varoluş sorunlarını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Varoluş sorunu yaşayan oteldekiler, otelin koridorlarında gördüğü hayaletler içinde kendini kaybetmektedir.

> Yani açımlama yorum yaparken hermenötik biliminden ya da (hermeneutiği bilim olmaktan çok sanat olarak görenlerin deyimiyle) sanatından, yani onun geliştirdiği kurallardan yararlanır. Açımlama hermeneutikten yararlanırken öncelikli hedefi tanrının İncil'de ne dediğini ortaya çıkarmaktır. Ancak hermeneutiğin geliştirdiği kuralları kullanmasının diğer nedeni daha da önemlidir. Bu kurallar yardımıyla çağımız insanı ile kutsal metnin ortaya çıktığı dönem arasında coğrafi, kültürel, tarihi ve dilsel farklar nedeniyle ortaya çıkmış olan uzaklığı (uçurumu) ortadan kaldırılmaya çalışılır. Ancak bu işlem yapılırken günümüzde de birçok vaiz tarafından sıkça yapıldığı gibi, metnin alegorik anlamına özel bir önem verilir. (Toprak, 2003, s. 28).

Romandaki alegorik kavramlar, heremenotik kuramıyla açılandığında daha anlaşılır hale gelecektir. Anlatıcı, otel kavramı üzerinden egemen gücü ve sosyal yapıyı da sorgulamaya çalışmaktadır. Otel alegorisi, içinde barındırdığı müşterilerin varlığını bulma arayışı ve iç içe geçmiş zamanlarla hem dünya hayatını hem de kader kavramını simgelemektedir. Oteldeki bazı alegorik kavramlar da bunu destekler biçimdedir. Örneğin resepsiyonda bütün görüşmeleri ayarlayan Franz, bir bakıma Franz Kafka'yı anımsatır ve müşterilerin varoluş sorunları yaşamalarına sebep olur. Diğer yandan otel

içinde sıkışıp kalan müşteriler, yaşamlarını sorgulamakta ve bu yerdeki görevini en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadır. Otelin gitmelerine izin vermesine rağmen hiçbir müşteri bu mekândan ayrılmayı kabul etmemektedir. Bu durum, Dünya'dan kendi iradeleriyle ayrılabilme özgürlüğüne sahip olan insanların bunu pek fazla kullanmak istememesi olarak yorumlanabilir.

> Arsen'in tezi doğruysa "otel-bilgisayar"ın disket sürücüsü olarak kullanıldığı bir odada günler boyu kalmıştım. Bu durumda otel hafızamı bir bütün olarak ana belleğine kaydetmiş oluyordu. Tümüyle inanmasan bile fikir beni korkutuyordu. Bilinç ve bilinçdışının bana bile mahrem olan özel bölgeleriyle bir başkasının eline geçmesi kesinlikle hoş bir düşünce değildi (Açar, 2000, s. 151).

Oteldeki kalanların hafızaları, otel tarafından izinsiz bir şekilde ele geçirilip bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Bu durum, kişinin mahremiyetine ve özel hayatın gizliliğine de aykırıdır. Bu romanda otel, totaliter rejimleri temsil eden bir devlet gibi simgelenmektedir. Ayrıca, oteldeki müşterilerin hafızlarının otel tarafından izinsiz bir şekilde ele geçirilmesi ve müşterilerin geçmişle gelecek arasında sıkışması kader mefhumuyla açıklanabilir. Zira kaderde de önceden olup bitenlerin ve olacakların yazılı olduğu düşüncesi otelin bu işleviyle örtüşmektedir. Bununla birlikte müşterilerin geçmiş ve gelecekle ilgi görüntülerini; pembe oda ve siyah uykular kavramlarıyla açıklayan oteldekiler, bir bakıma her şeyi bilen bir güçle karşı karşıya olduklarını düşünmektedirler. Otel alegorisi bu açıdan değerlendirildiğinde, Tanrı kavramıyla özdeşleştirilebilir.

Yazar, tanrı-insan ve kader-insan gibi kavramları otel-müşteri ilişkisi ekseninde alegorik biçimde sunmaktadır. Anlatıcı, egemen güçle karşıt düşüncenin ilişkisini görev bilinci ve kendini bulma kavramlarıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte anlatıcı, egemen güçle arasındaki ilişkiyi hem alegorik bir hegemonya ile hem de romandaki otel kurgusuyla aydınlatmaktadır.

> Ama Ennoia, ona ulaşmama izin vermiyordu. Kafeden çıksam, başıma neler geleceğini bilmiyordum. Öte yandan yaşadığım sıra dışı bir tecrübe esnasında Franz ilk kez ortalıklarda görünmüyordu ve bu tedirgin ediciydi. Daha önce nereye gitsem karşıma çıkmıştı; Hayal Odası'nda, Geçmiş Yolculuğu Salonu'nda… Burada yoktu. Belki de yaşadığım, davetlilerin söylediği türden bir Koridor Seyyahlığı tecrübesiydi ya da Arsen gibi korsan gezilere başlamıştım. Ama Arsen nereye gittiğini ve ne yaptığını bilirdi, bense otelin kontrolündeyim… (Açar, 2000, s. 157).

Otel tarafından engellenen müfettiş, diğer müşterilerle iletişime geçememektedir. İletişimin hem kişiler hem da mekân tarafından engellenmesi, distopik bir durumu yansıtmaktadır. Bunula birlikte otel, müşterileri kontrol altına almak için her türlü yolu kullanmaktadır. Ayrıca normalin dışında bir yapıya sahip olan otel, heterotopik bir özelliğe sahiptir. Zira otel hem kasabayı yöneten bir kurum hem de üst düzey konferansların düzenlendiği bir mekân olarak kullanılmakla beraber içinde; Hayal Odası, Geçmiş Yolculuğu Salonu, Koridor Seyyahlığı gibi fantastik bölümler bulunmaktadır.

Otelde, kural dışı hareket eden müşteriler otelin kullanım mekânlarından ve insanlardan uzaklaştırarak cezalandırmaktadır. Bununla birlikte otel, müşterilerini serbest bıraktığında özne durumdaki kişiler, otelden ayrılıp yeni bir hayat kuramamaktadır. Anlatıcı, otel alegorisiyle kurgusal hayatın dışındaki egemen güçleri sorgulamakta ve karşıt düşüncenin varoluş sorunlarına ortak olmaktadır.

> Bilgisayar metaforunu kullanarak şöyle düşünebiliriz. Otelin içinde karmakarışık bir zamanlar ağı var. Odadan çıktığı andan itibaren farklı bir boyuttasın. Zaten otelin kapısından girmemiz ile beraber pembe bulutun belirlediği sanal gerçekliğin bir parçası olduğumuz söylenebilir. Dolayısıyla, kimlerle ne zaman ve nasıl buluşacağımıza da otel karar veriyor. Sen bunu pek değiştiremiyorsun. Karşılaşacağın insanlarla ilgili bir seçim yapma şansın pek yok (Açar, 2000, s. 162).

Arsen'le otel ve intiharlar hakkında konuşan müfettiş, otelin nasıl işlediğini öğrenmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte müfettiş, otelde çalışan görevliler ve kongreye davetli akademisyenlerle buluşmaya devam etmektedir. Bu buluşmalar ve davetler, Franz tarafından yönlendirilmektedir. Dolayısıyla müfettiş, istediği kişilerle istediği zamanda görüşememekte ve sadece verilen talimatları uygulamaktadır.

Otelde kalanların durumu her geçen gün daha da kötüleşmektedir. Bu yapıyı çözüp onu altüst etmek isteyen müfettiş, her mekânı görememekte ve her müşteriyle görüşmemektedir. Otelin direktiflerine karşı çıkan Arsen'le birlikte direndiklerini düşünen müfettiş, otelin içindeki karmaşık zaman ağında kaybolmaktadır. Karşıt düşünceyi istediği gibi yönlendiren otel, bunca çabasına rağmen otelde meydana gelen iki intihar olayını önleyememiştir. Yazar, otel ve müşteri alegorisi üzerinden güç çatışmasını anlatırken insanın varoluş sorununu incelemeyi de ihmal etmemiştir.

Ayrıca yazar, bu alegori üzerinden Tanrı-insan ilişkisini yeniden yorumlayıp kendince farklı bir çıkış noktası bulmaya çalışmıştır.

> Ennoia' dayım ama seninle aynı boyuta olmadığım kesin. Frieda üç genç aşçıdan başka kimseler yok. Nordzest ise azgın bir kar fırtınasının hükümranlığı altında terk edilmiş bir kasaba gibi… Bu bir sürgün ya da ceza olabilir, bilemiyorum. Tek bildiğim beni yemek salonunda bırakıp gittiğinden beri tek bir günün içinde kilitlenip kaldığım… Otel bana her şey yasaklanmış durumda, her yerde engeller var ve hiçbirine geçemiyorum. Geçenlerde Frieda halime acımış olacak ki kütüphaneye açılan kapının yerini söyledi bana… (Açar, 2000, s. 177).

Arsen'in mektubunu bulan gizli servis ajanı, otelde iletişim kurmanın heyecanını yaşarken diğere taraftan da oteli anlamaya çalışmaktadır. Arsen'in deyimiyle ikisi de "durgu zaman" içine hapsolmuş durumdadır. Tek bir gün içine hapsolan her iki roman kişisi de bu durumdan kurtuluşun yollarını aramaktadır. Arsen, oteldeki görevleri layıkıyla yaptığında otel tarafından ödüllendirildiğini söylemektedir. Ayrıca kendisine "teşrifatçılık" görevini yakıştıran Arsen, bu şekilde memurlar ve davetlilere yol göstermektedir. Otel buna karşılık Arsen'in geçmişe dönmesine izin vermekte ve onu mutlu etmeye çalışmaktadır. Otel, sitemin işleyişine katkıda bulunmayanlara ve görevini yapmayanlara ise tek odalara ve zamana hapsetmektedir. Gizli ajan durgun zaman içinde hapsolmuş ve yemek salonundan başka bir yere gidememektedir. Görevli tarafından kütüphanenin yerinin söylenmesiyle gizli ajan, kendisine yeni bir yaşam alanı bulmuştur.

Otel, müşterilerini hem mekân hem de zaman olarak kontrol altına almakta ve bir Tanrı gibi hareket etmektedir. Müşteriler, otele geldikleri ilk hafta içinde bir kaybolma hissi yaşamakta ya da geri dönmekten korkmaktadır. Bu durum karşısında müşteriler ya verilen görevleri yerine getirecek ve otel tarafından ödüllendirilecek ya da kendini kaybedip otel tarafından her şeyleri engellenecektir. Gizli ajan olarak bilinen roman kişisi, otelde kütüphaneyi bulmasıyla ile birlikte kendine yeni bir çıkış alanı bulmuştur. Anlatıcı, roman kişisine *Alice Harkalar Diyarında* adlı romanla iletişim kurmasına izin vermesi de dikkat çekicidir. Aykırı düşünceyi temsil eden Arsen ve gizli ajan konumundaki roman kişisi, *Alice Harkalar Diyarında* adlı eser üzerinden iletişim kurarak oteli alt etmenin yollarını bulmaya çalışmaktadır. Gizli ajan konumundaki roman kişisi, Arsen ile otel karşısında nasıl tavır alacaklarını ve otelin içindeki Soğuk İstasyon'un işlevinin ne olduğunun tespiti için kütüphanedeki tüm kitapları

araştırmaktadır. Bununla birlikte gizli ajan, oteldeki; konuklar, davetliler, çalışanlar ve otel hakkında yazılar yazıp kitapların arasına bırakmaktadır. Bu şekilde gizli ajan, yazılarını bir vasıta gibi kullanmakta ve egemen güç durumundaki oteli altüst etmeye çalışmaktadır.

> Bir gün aynalar enerji alanlarına dönüştü ve her şey değişti… Aynanın içindeki alanlarda otelin bütün hafızamı görüntülere dönüştürdüğünü gördüm. Bütün geçmişim oradaydı ve ben kendi geçmişimin içinde dolaşabiliyordum. Önceleri geçmişi hatırlamak ve eski güzel günleri yeniden yaşamak nefis bir duyguydu. Artık orada hiç çıkmak istemiyordum… Ama bütün o mutlu hatıralar bittiğinde bu muhteşem aynanın da sonuç olarak ruhsuz bir makineden ibaret olduğu gerçeğini kavradım(…) Rüyalar, hayal odaları benim içime girdiğim hafıza kayıt makinesi… Bütün bunlar gerçek değil, sanal… Ennoia beni bir kobay gibi labirente soktu ve tıpkı genç Yalnızgezer'in dediği gibi ara sıra ödüllendirdi… O, sonuç olarak bir çeşit makine ya da cihaz ve bir insanı korkunç bir yalnızlığın ortasına bırakmanın ne demek olduğunun farkında değil (Açar, 2000, s. 268).

Durgun zaman içinde sıkışıp kalan gizli ajan, yalnızlık içinde bilincini yitirme noktasına gelmiştir. Yeni keşfettiği Siyah Ayna adlı mekân, gizli ajanın intihar girişiminde bulunmasının en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Zira Siyah Ayna, roman kişilerin ve diğer müşterilerin geçmişindeki hatıralarını göstererek onları depresyona sokabilmektedir. Siyah Hatıralar Denizi olarak bilinen bu mekân, roman kişilerini bir yalnızlık labirentine sürüklemektedir. Gizli ajan, kütüphanede kitapları karıştırırken Jean Gibarian'ın intihar mektubu ile karşılaşır. Gibarian, Profesör Törnqusit'e yazdığı bu mektupta; Siyah Ayna'nın ruhsuz bir makine olduğunu ve otelin onu bir kobay gibi kullanarak yalnızlığın ortasına bıraktığını anlatır. Roman kahramanları sürekli bu ayna içinde kalmakta ve kişiliğini kaybetmektedir.

> Birey hem içe dönük hem de yansıtmacı ikili (iki katmanlı) bir bakışla, kendisini özne olarak tanımlayabilir. "Kendini tanı" aynasında kendini (benliğini) incelemek, kendi imgesini diğerlerinin aynasında oluşturduğu için, öteki bakışların altında kendisi için bir temsile dönüşürken aynı zamanda kendi bilincinin efendisi olmasını sağlayarak bireye kendini tanıma şansı verir. Kendini görmek ve görünmek, kendini bilmek ve bilinmek – bunlar birbirine bağlı eylemlerdir (Melchior-Bonnet, 2002, s. 156).

Ayna motifini bilinçli olarak kullanan anlatıcı, bu nesne ile roman kişilerinin kendi benlikleriyle karşı karşıya gelmesini amaçlamaktadır. Bununla birlikte gizli ajan, diğerleriyle iletişimi *Alice Harkalar Diyarında* adlı romanla sağlamaktadır. Ayrıca Alice'nin de ayna içinde öteki kişilikleri keşfetmesi bu romandaki kişilerinde Siyah Ayna'da benliğini kaybetmesi aynı eksen üzerinde değerlendirilebilir. Ayna nesnesi, Doğu ve Batı kültüründe sadece bir eşya değil aynı zamanda bir yansıtma, gerçeği değiştirme, ötekine ulaşma gibi anlamlar taşımaktadır.

> Alice aynanın öteki tarafında "yaratıkların dünyasını keşfeder: Kendi sıradan dünyasının aileye ait nesneleri ve edebî kişilikleri burada sarsıntıdadırlar ve kendilerini ifade ederler. Ama yaratıklar kendilerini beğenmiş, otoriter ve bencil bir dille konuşurlar. Hepsi absürt bir dünyada kendi mevcudiyetlerini doğrulamakla meşguldürler, üzerinde acımasız bir yarışmanın yapıldığı 59 anormal büyüklükteki bir satranç tahtası gibi yer alırlar. Alice'in kendisi de kim olduğunu ve orada ne aradığını bilmemektedir (Gardin, Olorenshaw, 2019, s. 82).

Roman kişilerinin, geçmişte belli anılarda ve sadece Siyah Ayna adlı mekânda kalarak soyutlanması distopik unsurlar barındırmaktadır. Bununla birlikte hem olağan dışı bir mekân olan Siyah Ayna'nın kullanılması hem de geçmiş zaman anılarının sürekli tekrara ederek roman kişilerinin durgun zamana hapsolması heterotopya ve heterokroni kavramlarıyla açıklanabilir. Siyah Ayna adlı mekânın oteldeki tüm hafızaları bir enerjiye dönüşerek bir büyük bir bellek oluşturması tam da heterotopik mekânlara ait bir örnek oluşturmaktadır.

Otel imgesi etrafında şekillenen egemen güç; durgun zaman ve Siyah Ayna gibi unsurları kullanarak davetlileri ve memurları yalnızlığa sürüklemektedir. Otel, müşterilerin hafızalarını oteldeki aynalar yardımıyla ele geçirmektedir. Ayrıca Siyah Ayna denilen yerde, müşterilerin geçmiş anılarını kullanarak onların benlik sorunu yaşamlarına neden olmaktadır. Bazı davetliler hem durgun zamanda sıkışıp kalmakta hem de siyah hatıralar denizi denilen yerde sanal bir gerçekliğe saplanmaktadır. Bu durum karşısında bazı davetliler; intihara teşebbüs etmekte, bazıları da fırtınalı bir havada oteli terk etmenin yollarını aramaktadır. Gibarian, kendi benliği içinde kaybolduğu için intihar etmiştir. Gibarian, aykırı düşüncelerinin herkes tarafından bilinmesi için kütüphanedeki kitapların arasına makaleler yazıp yerleştirmiştir. Bu şekilde hem okuyucuyla iletişime geçmiş hem de egemen güce sesini duyurmuştur. Gizli ajan ise intiharları çözmüş ama kendisi de intiharın eşiğine gelmiştir. Bu durumdan kurtulmak için gizli ajan, egemen güce baş eğerek teşrifatçılık görevini üstlenmiştir. Bununla birlikte gizli ajan, tüm aykırı düşüncesini kitap arasına yazdığı makalelerle deşifre etmektedir.

> Buraya boyut değiştirdikten sonra geri dönen herkes bir şey keşfederek geldi. Yirmi altı yıl önce ilk keşif Francisco İsidoro tarafından yapıldı, Geçmiş Yolculuğu Salonu olarak bilinen yerdi bu. Bir yıl sonra Amerikalı aktör Kris Torrance Hayal Odası'nı keşfetti… On yıl önce başlayan Koridor Yolculukları'nın kâşifi ise şu an aramızda bulunan ekibimiz üyesi Dick Hallorann'dır… Bunu izleyen aylarda diğerlerini benzemeyen bir yöntemle Pembe Uyku denen rüyalarla tanıştık; farklılık birden fazla kâşif olmasıydı… Beş yıl kadar önce de varlığı bugün bile çok az kişi tarafından bilinen Görüntü Tüneli, genç bir akademisyen olan May Weinstein tarafından getirildi (Açar, 2000, s. 312).

Gizli ajan, Ennoia Bilimsel Araştırma Merkezi'nde görevli altı bilim insanıyla otel hakkında konuşmaktadır. Bu konuşmada Profesör Törnquist ve diğer bilim insanları, gizli ajanın raporunu okuyup Ennoia'daki garip olayları tartışmaktadır. Durgun zamandan çıkanların nesnel zamana şifreyle geçtiğini düşünen Du Haart, gizli ajanın Siyah Ayna'dan çıkmasının da böyle olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Arsen, görevlinin gizli ajanın zihninde uyandırdığı kişilik olduğunu savunan Du Haart, Siyah Ayna denilen yerden gelenlerin yanlarında bir şey getirdiğini söylemektedir.

Otelde birçok mekânın ve zamanın iç içe kullanılması distopik bir durum oluşturur. Otelde kalanlar, durgun zamandan kurtulmanın yollarını ararken kimi zaman yeni odalar keşfetmektedir. Yeni odalar keşfeden bazı kişiler, nesnel zamana döndüklerinde benliklerini kaybetmektedir; bazıları ise bu odalarda kalmayı tercih ederek ölümü seçmektedir. Heterotopik özellikler taşıyan bu mekânlar; otelde yaşayanların kişiliğini kaybettiği, egemen gücün bilinmezliğini artırdığı tekin olmayan yerlerdir. Bu mekânlarda iki bilim adamı intihar etmiş ve Arsen de burada kaybolmuştur.

> Du Haart piposunu keyifle tutturduktan sonra dumanların arasından yeniden söze girdi: Ennoia'nın bilinçdışındaki düşünceleri gerçeğe dönüştürme kapasitesini biliyoruz. Otel Siyah Uyku adı verilen süreçte düşünceleri okur ve daha sonra özel enerji alanlarında her düşünceyi görselleştirebilir. Biz buna İsidoro Yasası deriz…İsidoro yasası sadece Ennoia'da geçerli bir yasa elbette… Etkileme alanı İstasyon'a kadar yayılıyor. Yaklaşık 10 kilometre çapında bir alan bu… Konuşan Gravinsky idi. Burada hiç rüya göremezsiniz. İsidoro'ya göre Ennoia'ya gelenler ilk birkaç hafta boyunca çok az uyusalar da sürekli uyuduklarını sanırlar… (Açar, 2000, s. 315).

Otel, müşterilerin bilinç dışındaki düşüncelerini bir enerjiyle ele geçirip daha sonra bunları görselleştirerek müşterilere sunmaktadır. Oteldeki davetliler ve memurlar bu durumu bilmedikleri için ilk haftalarda kendilerini bir rüya içinde görmektedirler. Ayrıca bu otele gelenler, Siyah Uyku dedikleri kısa süreli uykularda, uyuduklarını zannetmektedirler. Ayrıca kısa süreli uykularla otele gelenlere otelin sanal gerçeklik yaşatması hem zorlayıcı hem de kafa karıştırıcı bir durumdur. Bununla birlikte Hafıza Odaları, müşterilerin belleklerini kontrol etmekte ve onları Siyah Ayna vasıtasıyla anılarını ele geçirmektedir. Belleğin bir mekân olarak kullanıldığı romanda, kişiler bilinçaltı ile ilgili görüntülere ulaştığında sanal gerçekliğin içinde kaybolmaktadır.

> Her türlü kolektif bellek, mekânsal bir çerçevede vuku bulur. Oysa mekân, süre giden bir gerçekliktir. Şayet bizi çevreleyen maddi ortam muhafaza olmasaydı, izlenimlerimiz birbirini kovalar, hiçbir şey aklımızda kalmazdı. Geçmişi hatırlayabildiğimizi

> anlamazdık. Herhangi bir hatıralar kategorisinin yeniden canlanması için, dikkatimizi çevirmemiz gereken şey mekândır, içinde bulunduğumuz, sık sık geçtiğimiz, daima erişimimizin olduğu ve hayal gücümüz ya da düşüncemizin her an yeniden oluşturabildiği bizim mekânımızdır; düşüncemiz onda sabitlenmelidir (Halbwachs, 2018, s. 174).

Distopya edebiyatında kullanılan; kontrol edilme, tecrit altına alınma, engelleme, yasaklanma gibi baskıcı unsurlar otel tarafından yapılmaktadır. Bununla birlikte hem mekânın hem de zamanın bu romanda ön plana çıkarılması heterotopya ve heterokroni incelemelere kapı aralamaktadır. Ayrıca otel içinde iletişimin belirli odalarla sağlanması ve müşterilerin otelde kalma sürelerine göre fantastik odalara girmelerine izin verilmesi heterotopya kavramının içini doldurmaktadır. Otel; müşterilerin zaman algılarını yok etmek için sanal gerçeklikle pembe odaları kullanmakta, zaman ağını bozmaktadır. Bununla birlikte müşterilerin gerçeklik algısı otel tarafından bozulduğu için otelde kalanlar kendi başına karar verememektedir. Dolayısıyla müşteriler ya intihara teşebbüs etmekte ya da otelin esiri haline gelmektedir.

Distopya edebiyatında egemen gücün kullandığı engelleme ve baskı kurma, bireyleri ve toplumu yönlendirme de önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte bu heterotopik mekânlar, baskı ve engelleme işleminin yapıldığı anormal yerlerdir. Otel odalarına geçişler ve otelin yapısı da heterotopik mekân özelliği taşımaktadır. Ayrıca otelin durgun zaman içinde bazı müşterilerini bir güne hapsetmesi de distopik bir özelliktir. Heterokroni şeklinde adlandırılan zamansal sapmalar, bu romanda çok fazla kullanılmaktadır. Teşrifatçılık görevini iyi yapanlara geçmişe dönme şansı veren otel, muhalifleri zamanın içine sıkıştırmakta ve onları cezalandırmaktadır.

Distopik heterotopyalarda, mekânın bireysel ve toplumsal etkileri önemli bir yere sahiptir. Heterotopik mekânlar, bu romanda otel imgesi üzerinden verilmektedir. Bu heterotopik mekânlar roman kişilerinde; gerçeklik yitimi, zamanda sıkışmalar, olumsuz hatıralar, zihin kontrolü gibi distopik durumlar oluşturmaktadır. Otelin içindeki; hafıza odaları, siyah aynalar, koridorlar heterotopik özellikler taşımaktadır. Roman kahramanları, kimlik ve varoluş sorunu içinde intihara sürüklenmektedir. Bu oteldeki hafıza bellekleri, roman kahramanların geçmiş anılarını ve bilinçaltını baskı altına almakta ve kabuslar göstererek zihinlerini kontrol etmektedir. Bu distopik atmosfer içinde hayatta kalmaya veya otelden kaçmaya çalışanlar, sonunda otelin kölesi haline gelmektedir. İşte bu noktada heterotopik mekânların yapısı, işleyişi ve

distopik ortamda bireylerin politik, ideolojik ve tarihsel bağlamda güç ilişkileri kültürel materyalist okumalarla kesişmektedir.

Kültürel materyalizm kuramında, heterotopik distopik romanlar ele alınırken sembollerin, metaforların nasıl kullanıldığı ve bu mekânların hangi amaca hizmet ettiği ortaya çıkarılır. Heterotopik mekânların distopik ortamlarda; iktidar, ideoloji ve kültürel pratiklerle nasıl bir ilişki içinde olduğu, kültürel materyalist okumalarla tespit edilmektedir. Bu açıdan romana bakıldığında; otel, siyah ayna, siyah uyku, pembe uyku, yalnızgezer, hayal odası, koridor yolculuğu gibi kavramlarla insanın varoluş sorunu ve egemen güç karşısındaki konumu sorgulanmıştır. Ayrıca roman kahramanlarının "otel bizi tanımak ya da kendimizi tanıtmak için bu enerji alanlarını oluşturdu" görüşü de Tanrı-insan ilişkisine benzetilebilir. Otel imgesine bu denli güç atfedilmesi ve bilim insanları tarafından bu gücün tartışılması, karşıt görüş açısından sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, bilim insanlarının otel hakkındaki görüşlerini dış dünyayla paylaşmamaları da ayrı bir problem oluşturmaktadır. Zira bu bilgilerin dönemin hükümetleri tarafından anlaşılamayacağı ve yanlış yargılamalara yol açacağı düşünülmektedir. Bu durum, kurgusal metinler ile nesnel dünyanın uyuşmayacağına bir gönderme gibi görülebilir. Bu açıdan bakıldığında hem roman kişilerinin hem de anlatıcının düşüncelerini dolaylı bir şekilde imgelerle anlatması, karşıt düşüncenin egemen güç karşısındaki tutumundan kaynaklanmaktadır. Otel imgesine totaliter rejim, siyasi iktidar ve Tanrı gibi anlamlar yükleyen romancı, bu metafor aracılığıyla kapitalist sisteme ve bazı inançlara karşı çıkmaktadır. Alternatif bir toplum düzeni tasarlayan yazar, bu şekilde aykırı görüşe bir umut ve direniş aşılamaktadır.

Tahsin Yücel tarafından 2006 yılında basılan *Gökdelen*, heterotopik özellikler taşıyan distopik bir romandır. Daha önce bu romanın özeti verildiği için burada kısaca değinilecektir. Daha sonra bu romandaki heterotopik distopyanın özellikleri verilecek ve kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır. Bu romanda Temel Diker adlı müteahhidin İstanbul'da gökdelenler inşa etmesi ve bunun sonucu meydana gelen bu yeni yapı, heterotopik bir özellik taşımaktadır. Diker'in Özgürlük Anıtı'na benzer yeni bir heykel dikme projesi de bununla birlikte ele alınabilir. Bununla birlikte gökdelenler içinde kalan bir evin görüntüsü de bir başka açıdan faklı bir mekân

oluşturmaktadır. Ayrıca bu heterotopik mekânlar, içinde barındırdığı distopik ortamlar üzerinden de okunabilmektedir.

> Biliyorsun, ne zamandır bir gökdelen dikmek istiyorum oraya. Kaç yıldır gözünün önüne gelip durur düşündükçe ağlayacak gibi olurum. En az haftada bir kez, işe giderken ya da işten dönerken yolumu değiştirip oraya gelirim, o küçük bahçenin önüne, aradan Sarayburnu'na bakarım. Bizim Özgürlük Anıtı'nı en iyi buradan, bu evde bu bahçenin üzerinden görüneceğini düşünerek içlenirim. Daha önce anlatmış mıydım bunu sana? Anlatmıştın hem de kaç kez. Sonunda öldürecek beni bu ev. Kısmet olur da buraya bir gökdelen dikersen hemen taşınacağım (Yücel, 2019, s. 150).

Can Tezcan ile Temel Diker, yapılacak gökdelen üzerine konuşmaktadırlar. Temel Diker, yapacağı Özgürlük Anıtı'nın tam da almak istediği bu evden daha iyi görünebileceğini söyler. Bu evi almasının ne kadar gerekli olduğunu Can Tezcan'a anlatan Temel Diker, ondan yardım ister. Gökdelenler, İstanbul'un eski mimari yapısını değiştirip yeni bir modern şehir inşa etme projesidir. Bu projeyle bu gökdelenlerde sadece varlıklı insanlar kalacak ve şehrin demografik yapısı da değişecektir. Ayrıca şehirde yeşil alan ve evler yok olacak gökyüzüne uzanan çok katlı binalar her yeri kaplayacaklardır. Bu durum yılkı adamları denilen normal insanların yaşam alanlarını kısıtlayacak ve onları şehirden uzaklaştıracaktır. Bununla birlikte aykırı düşünenlere göre bu tür heterotopik mekânlar, zamanla burada yaşayan insanların yaşamını olumsuz şekilde etkileyeceği ve distopik bir ortam oluşturacağı düşünülmektedir.

İktidarı kendi çıkarları doğrultusunda kullanan bazı iş insanları, kendi hayalleri için toplumun büyük bir kısmını ilgilendiren konularda pervasızca hareket edip karşıt düşünceyi ortadan kaldırmayı ve kendi projesini hayata geçirmeyi planlamaktadır. Karşıt düşünceyi benimseyen yılkı adamları ve evin sahibi Hikmet öğretmen, siyasi güce ve bu tür iş insanlarına direnmeye çalışmaktadır. Temel Diker gibi iktidarın gücünü kullanan roman kahramanları, İstanbul'un mimari yapısını kendi zevklerince değiştirip dönüştürmekte ve her yolu denemektedir. Bununla birlikte, karşıt düşünceye sahip insanlar egemen güç tarafından zor şartlarda yaşamaya mahkûm edilmekte ve onlara yaşam hakkı tanınmamaktadır. Heterotopik bir modern mekân olan gökdelenler yalnızca zenginlere ve üst düzey yöneticilere ait olup sıradan halkın bu mekânlara yaklaşmasına izin verilmemektedir. Hikmet öğretmenin bu gökdelenler arasındaki evi, geçmişi ve nostaljisiyle yeni bir heterotopik mekân oluşturmaktadır. Üçüncü bir

devrimci kanadı temsil eden yılkı adamlarının yaşadığı ormanlar ve kırlar, kendi içinde heterotopik bir mekân oluşturmaktadır.

> En azından Cihangir'e girdikten sonra yolların bozukluğu dışında hiçbir engelle karşılaşmadan ilerliyordu arabası ne yollarda tek bir arabaya rastlanıyor ne kaldırımlarda tek bir insana: Hikmet Bey'in bahçeli evde dışında, tüm evleri ve tüm apartmanları satın alıp boşalttırmış, büyük bir bölümünde yaptırmış olduğundan, Cihangir neredeyse bir yıldır ölü bir semti, görüntüsü de çürümeye başlamış bir insan cesedinin görüntüsü kadar ürperticiydi. Buralara sık sık uğramasına karşın Temel Diker'in kendisi bile bu görüşün üstüne korkunç bir ağırlık çöktü mü duyuyor, ölü semti görmemek için gözlerini yere dikmeye yeğliyordu. Ama bu kez Hikmet Bey bahçe kapısında gülümseyerek kapıyı açıp da "Buyurun Temel Bey, buyurun, hoş geldiniz," deyince, görsün üstündeki ağırlık kendiliğinden uçup gitti (Yücel, 2019, s. 217).

Temel Diker, Cihangir'i gökdelenlerle inşa edip yeni bir İstanbul mimarisi oluşturmak istemektedir. Niyorklu Temel Diker, bu amaçla Cihangir'de bulunan tüm binaları alıp yıktırmış fakat Hikmet Bey'in bahçeli evini alamamıştı. Dolayısıyla Temel Diker, bu bahçeli evi almak için Hikmet Bey'e yüksek bir meblağ teklif eder hatta onu tehdit ederek evden çıkması konusunda baskı uygular Dolayısıyla Temel Diker, bu bahçeli evi almak için Hikmet Bey'e yüksek bir meblağ teklif edecek, hatta onu tehdit ederek evden çıkması konusunda baskı uygulayacaktır. Bununla birlikte, Cihangir'in yıkılmış hali insan cesedini andırdığı için distopik bir ortam yaratmaktadır. Ayrıca, diğer binaların ortadan kaybolması sonucu geriye kalan bahçeli ev, anormal bir yapı görünümü kazanmakta ve bu nedenle heterotopik bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte, Cihangir'in yıkılmış hali insan cesedini andırdığı için distopik bir ortam yaratmaktadır. Ayrıca, diğer binaların ortadan kaybolması sonucu geriye kalan bahçeli ev, anormal bir yapı görünümü kazanmakta ve bu nedenle heterotopik bir nitelik taşımaktadır. Adeta çok eski dönemlere çağıran bu bahçeli ev, nostaljik görünümüyle Cihangir semti içinde bağımsızlığını ilan etmiş bir yapı olarak dikkat çekmektedir.

Temel Diker, kendi hayalleri doğrultusunda Cihangir semtindeki tüm binaları yıkmakta ve semtin ortasında bulunan Hikmet Bey'in bahçeli evini almak için her türlü yöntemi denemektedir. Gökdelen ve bahçeli ev gibi mimari yapılarda etkisini hissettiren iktidar-muhalefetin çatışması, aynı zamanda bulunduğu yere göre heterotopik özellikler taşıyan bu mekânlar üzerinden düşünce savaşına dönüşmüştür. Karşıt düşüncede yer alan Hikmet Bey, İstanbul'un gökdelenlerle yeniden inşa edilmesine karşıdır. Bu sebeple, kendisine teklif edilen hiçbir tutardaki parayı kabul etmemektedir. Diğer yandan anlatıcı, siyasi iktidarın çarpık kentleşmeyle İstanbul'un

mimari yapasının değiştirilmesine karşıdır. Hikmet Bey'in bahçeli evi, tüm roman kahramanları için bir sığınak yeri ve güzel duyguları içinde barındıran bir huzur ortamı olarak görülmektedir. Bununla birlikte, karşı düşüncede yer alan roman kahramanları, heterotopik bir yapı olan gökdelenleri huzursuzluğun ve yapay yaşamların olumsuz bir mekânı şeklinde algılamaktadır.

> Aynı anda dünyanın en büyük Özgürlük Anıtı'nı tüm gözlerden gizleyen ışık kitlesi önce gökkuşağının renklerini büründü, sonra yükselmeye başladı. Böylece, insanlar birdenbire üzerlerine çöken som sessizlik içinde ve kendilerine çok hızlı gibi gelen bir ağırlıkla ama üç kat büyümüş olarak önce Bartholdi'nin heykelinin ayaklarını, sonra aynı ağırlıkla ve aynı sessizlik içinde Bartholdi'nin anasının ayaklarını, sonra eteğini, sonra gövdesini, sonra omuzunu gördüler sonra Bartholdi'nin anasının omuzları üstünde, Nokta hanımın yüzü belirince derin bir uğultu yükseldi, yalnızca törene gelenlerin değil, tüm kentin insanların gırtlaklarından gelen bir uğultu (Yücel, 2019, s. 332).

Temel Diker, İstanbul'a özgü yeni Özgürlük Anıtı'nın açılışına dönemin Başbakanı Mevlüt Doğan'ı, ABD elçisini, İstanbul valisini ve kendi gibi üst düzey iş insanlarını çağırmıştır. Bu törende konuşma yapanlar hem gökdelenleri hem de bu anıtı överek Temel Diker'e teşekkür etmişlerdir. Bu yapının bir kısmının Bartholdi'nin annesine diğer kısmı da Temel Diker'in annesine benzemektedir. Bu yapı, heterotopik bir görünüm oluşturmaktadır. Töreni izlemeye gelen seyirciler bu yapıyı ilk önce tuhaf karşılasa da zamanla insanların içini bir huzur kaplamıştır. Bununla birlikte halk konumundaki yılkı adamları ve aykırı düşünenler bu törene davet edilmemiştir. Ayrıca bu Özgürlük Anıtı'na benzeyen yapı için Hikmet Bey'in öldürülmesi ve diğer insanların evlerinin yıkılarak dağlara, ormanlara kovulması karşı olanlar için distopik bir durum oluşturmaktadır.

Gökdelen romanında, heterotopik ve distopik özellikler iç içe geçmiştir. Bu romanda, heterotopik yapılar, özellikle muhalifleri distopik bir atmosferin içine çekmiştir. İstanbul'daki çarpık kentleşme, gökdelenler, Özgürlük Anıtı gibi heteroptik mekânlar, halkın yaşayışını altüst etmiştir. Özellikle orta ve alt sınıf kesimlere yönelik olarak devlet tarafından tutuklama, baskı ve şiddet uygulamaları gerçekleştirilmekte hatta ölümlerle sonuçlanan uygulamalarla bu kesimler kırsal alanlara ve ormanlara sürülmektedir. Açlık, yoksulluk içinde dağlarda yaşayan bu insanlara da yılkı adamı denilmektedir. Bu yeni yaşam koşulları, karşıt düşüncede yer alan halk için distopik bir durum arz etmektedir. Şehirlerde yaşan üst sınıf ise bu yapılardan dolayı trafik sorunu yaşamakta, sakıncalı bir havada soluk alıp vermekte ve yapay bir hayat

yaşamaktadır. Bu iki kesim de heteroptik yapılardan dolayı distopik bir atmosfer içine sürüklenmektedir. Hikmet öğretmenin evi, gökdelenler içinde kalarak kendi çapında heteroptik bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapı, aykırı düşünenlere bir umut aşıladığı için distopik bir özellik taşımaz, aksine onlar için ütopik bir durum ifade eder. Diğer yandan bu heteroptik yapı, Temel Diker'in göz zevkini ve mimari anlayışını bozduğu için distopik bir durum oluşturmaktadır. Bu romanda; karakterlerin mekânla ve siyasi güçle ilişkisi, metinlerarası göndermeler ve tarihsel bağlamın nasıl kullanıldığının tespiti için kültürel materyalizm okumalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, heterotopik distopyalarla kültürel materyalizm kuramı kesişmektedir.

Heteroptik yapılardan dolayı distopik bir hayat yaşayan roman kahramanlarının politik, ekonomik, sosyal bakış açıları ve yazarın metnini oluştururken kullandığı dili, sembolleri kültürel materyalist okumalarda önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, roman kahramanlarının heteroptik mekânlar ekseninde siyasi iktidarla ilişkileri romanın odak noktalarından biridir. Siyasi iktidarın her alanda uyguladığı baskıcı tutumu ve özellikle mimari alandaki çarpık kentleşmesi, roman kahramanları tarafından eleştirilmektedir. Bu şekilde yazar, egemen gücün İstanbul genelinde tüm Türkiye'de uygulanan çarpık kentleşme ve betonlaştırma projesine karşı çıkmaktadır. Sanatçı, bu distopik romanla halkı uyarmakta ve muarız anlayışı benimseyen kesime bir umut ve direniş aşılamaya çalışmaktadır. Diğer yandan İstanbul'da hızlı bir şekilde artan gökdelenlere dikkat çeken yazar, bu yapıların şehrin silüetini bozduğunu ve halk arasında sınıflaşmayı artırdığını söylemektedir. Toplumdaki sınıf çatışmasını ve ekonomik yoksunluğu 'yılkı adamları' topluluğu üzerinden betimleyen romancı, bu yapısal sorunu karakterler arasında tartışmaya açar. Hikmet Öğretmen'in evi ise karşıt görüşte olanlara ve halka alternatif bir mimari toplum tasarımı gibi sunularak onun sosyalist düşüncelerine dikkat çekilir. Bunun yanı sıra, dikilen Özgürlük Anıtı'nın bir yönüyle Bartholdi'nin annesine benzemesi dönemin Amerikancı anlayışını, diğer yönüyle Temel Diker'in annesine benzemesi ise iktidar yapısını ve bu yapının ideolojik arka planını eleştirel biçimde yansıtmaktadır. Yazar, metinlerarasılıktan yararlanarak Amerika'daki Özgürlük Anıtı ile Temel Diker'in yapıtını karşılaştırmakta ve ironilerle bu durumu irdelemektedir. Romanda, karşıt görüşü temsil eden yılkı adamları ve arkadaşları; siyasi iktidarın mimari alandan başlayarak her alandaki uyguladığı yanlış politikaları eleştirerek toplumu bilinçlendirmeye

çalışmaktadır. Yazar, yönetimin mimari ve kültürel alanlarda yeni bir kültürel kimlik oluşturma girişimlerine karşı çıkmakta ve halka uyarılarda bulunarak onları direnişe çağırmaktadır.

Umut Altın tarafından kaleme alınan *Corpus Mentis* adlı roman, *Beş Yazar Beş Distopya* başlıklı anlatı derlemesinde yer almaktadır. İlk olarak 2019 yılında yayımlanan eser, toplam 21 bölümden oluşmaktadır. İncelemeye, öncelikle romanın özetiyle başlanacaktır. Sonraki aşamada heterotopik distopik özellikler tespit edilecek ve son aşamada ise kültürel materyalizm kuramıyla birlikte yorumlanacaktır.

Roman, uyandığında koşmaya başlayan ve sürekli Mustafa'nın ameliyatından bahseden bir roman kişisinin sayıklamalarıyla başlamaktadır. Kendisini yaşlı bir teyze olarak gören bu kişi, kucağında bulduğu bebeği yolun ortasına istemsizce atarak ondan kurtulmak ister. Karşıdan gelen otomobil içindeki bir kadın ve yaralı bir erkek onunla karşılaşır ve bebeği ondan almak ister. Yaşlı teyze, ne yapacağını bilmediği halde koşmaya devam eder ve sonunda bayılır. Tekrar uyandığında ise bir adam tarafından ısırıldığını ve yaratıktan insana dönüştüğünü görür. Karşısındaki adamında aslında Tuğba adlı bir kadın olduğunu ve bu erkek bedenine hapse olduğunu öğrenir. Tuğba birlikte yolculuk yapmaya başlayan yaşlı teyze; karınları acıktığında yaratıkları parçalayıp yemektedir. Tuğba ve yaşlı teyze, yaratıkların yaşlı olanlarını boyunlarında ısırıp insana dönüştürmektedir.

İhsan adlı bir erkek bedenine hapsolan Tuğba, bu yaşama nasıl uyum sağladığını anlatır. Bir süre sonra Tuğba ve yaşlı teyze, bir mobilya enkazına rastlar. Mobilya deposunda yaratıkların hapsedildiğini öğrenen ikili, yaratıkları ele geçirmek için ustaya para vererek onları satın almak isterler. Yaratıkları almak üzere depoya girdiklerinde, yaşlı teyze kendi bedeniyle karşılaşır. Ardından, Tuğba'nın onu ısırarak insana dönüştürmesini ister. İnsana dönüşen kendi bedeniyle en gizli konuşmaları yapan yaşlı teyze, bedenin bir sahibinin de kendisi olduğunu oradakilere kanıtlar. KB ise bu bedenin kendisine ait olduğunu diğerinin ise kişilik bölünmesinde ortada kaldığını ileri sürmektedir. Mobilya dükkânından ayrılan yaşlı teyze, KB ve Tuğba polis karakoluna sığınırlar. Burası KB daha önce çalıştığı yerdir. Tuğba yanlışlıkla KB'nin eski sevgilisini öldürür. Bu olaydan sonra yaşlı teyze, polis karakolundan

ayrılır. Ulaştığı bir şehirde Mehdi ve adamları karşılaşır. Mehdi ve adamları onu tutsak alır. Mehdi, yaşlı teyzeyi tanıyınca işler karışır. Zira Mehdi bedenindeki kişi, bir zamanlar yaşlı teyzenin yolun ortasına fırlattığı bebektir. Bu bebek bedeninde 72 yıl geçiren Mehdi, herkesi kendine hayran bırakmış ve Mehdi olduğunu öne sürmüştür. Mehdi, yaşlı teyzenin buradan hemen gitmesini ister. Aksi takdirde olayların iç yüzü ortay çıkabilir ve Mehdilik iddiası da yok olabilir. Bunun için yaşlı teyzeyi tehdit eder ve oradan zorla gönderir. Şehrin diğer kısımlarını incelemek amacıyla Ramazan ile yolculuğa çıkan yaşlı teyze, bir şehirde elektriğe rastlar. Bir mahalleye geldiğinde bir bankacı tarafından kovalanır ve yorgunluktan yere bayılır. Bu esnada bazı insanlar gelerek Ramazan'ı kaçırırlar. Daha sonra bir grup insan, yaşlı teyzeyi yakalayıp yemek ister. Fakat içlerinden biri onun zehirli olabileceği söyler ve serbest bırakırlar. Yaşlı teyze, baygın bir şekilde yatmaktadır. Eserin son bölümünde ise mahkeme kayıtlarından bahsedilerek akıl sağlığı yerinde olmayan bir şahsın suçlu olduğu anlatılmaktadır.

> Bedenlerimize ne olduğunu, onların nerede olduğunu ikimiz de çok merak ediyorduk. O şu an bedenlerinde olduğumuz kişilerin bizim bedenlerimizde olduğunu düşünüyordu. Bir değiş tokuş gerçekleştiği fikrindeydi. Ben bunun için de hiçbir mantıklı sebep görmüyordum. Zaten onun neden bu kadar çabuk böyle tuhaf sonuçlara ulaşma eğiliminde olduğunu anlamış değildim ama yine de hafızama göre sadece bir gece önce olmasına rağmen tuhaf şekilde çok uzak geçmişte kalmış gibi gelen gerçek hayatlarımızda ilgili uzun uzun konuşmak rahatlatıcıydı. Sonra sıra bedenlerini işgal ettiğimiz kişilere geldiğinde o ceketinin cebinden bir kimlik kartı çıkardı. Adamın adı İhsan'dı. 41 yaşındaydı. Evliydi (Altın, 2019, s. 132).

Yaşlı teyze, Tuğba ile bulundukları bedenler ve zaman hakkında konuşmaktadır. Bu beden değiş tokuşunun kendileri için bir hapishane olduğunu düşünen roman kişileri, distopik bir ortamın içinde kalmışlardır. Bu durumu, Tanrı tarafından bir cezalandırma olarak gören roman kişileri, zaman algısını da kaybetmiş durumdadır. Hem beden hem de zaman açasından problem yaşayan roman kişileri, kendilerini bir çıkmazın içinde bulurlar. Alışılmışın dışında bir mekân olarak kullanılan insan bedeni, heterotopya kavramıyla açıklanabilir. Zira bir başkasının bedeninde faklı bir ruhun uyum sağlama süreci ve bu bedenle karşılaştığı sorunlar anormal mekânlara örnek gösterilebilir. Yazar, insan bedenini bir ev gibi kurgulamış ve bireylerin zorunlu şekilde içine düştükleri bu mekâna uyum sağlama sürecini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bu bedenlerde yaşayan ruhların ne kadar zaman bu bedende yaşadıklarını bilmemesi ve zaman algılarını yitirmesi de heterokroni kavramıyla açıklanabilir. Mekâna bağlı

olarak zamanda meydana gelen değişim ve dönüşümleri içine alan heterokroni, bu romanda kişilerinin zaman algısını kaybetmesine şeklinde tezahür etmiştir. Bununla birlikte yaşlı teyze bedenini bir erkek ruhu, İhsan adlı 41 yaşındaki bir erkeğin bedenini de Tuğba adlı bir kadın ruhunun kullanması hem distopik hem de heterotopik bir durumdur.

Başkalarının bedenlerini işgal eden bu insanlar ve ruhsuz bir bedende dolaşan zombiler, birbirleriyle çatışma içindedir. Kendi bedenlerini bularak varoluşunu tamamlayacağını düşünen roman kahramanları, hayatta kalmak ve diğer insanlara yiyecek olmamak için çok zor şartlarda yaşamaktadırlar. Bu alegorinin altında, insan ve Tanrı ilişkisi bir varoluş sorunu olarak ele alınmaktadır. Anlatıcı, bu kurguyu mahkemede kendini savunmakta güçlük çeken ve aynı zamanda saçmalayan bir insanın düşüncesi gibi göstermektedir.

> Bize, Tuğba ve benim gibi kişilere "iç insan" diyorlardı. Eski ekiplerindeki en yakın dostu olan iç Buğra'sı da bizden biriydi. Onunla bol mızraklı bir sürü macera yaşamışlardı. Fakat birlikte geçirdikleri ikinci yılın sonuna doğru iç Buğra'sı yavaş yavaş zihinsel sorunlar, ani bayılmalar gibi şeyler yaşamaya başlamış ve sonunda tam olarak ortadan kaybolmuştu. Geriye Sevilay kalmıştı. Dış Sevilay'ı ki bu kişi onun sevgilisiydi. "Ortadan mı kayboldu?" diye şaşkınlıkla araya girdim. "Hoşuna gitmeyeceğini söylemiştim," dedi. Evet, ortadan kaybolmuştu. Önce tıpkı ben ya da Tuğba gibiydi. Sonra o gitmiş yerine bizim durumumuzda teyze veya İhsan'a denk gelen kişi gelmişti (Altın, 2019, s. 170).

Yaşlı teyze ve arkadaşı bir karakola sığınırlar. Bu ikili, karakolda düşüncelere dalarak ruh göçleri üzerine bildiklerini birbirleriyle paylaşırlar. Yine bu ikili, bir bedenin içine hapsolunan iki ruhun içinde yaşadıkları problemleri "iç insan" denilen ikinci kişiliğin zamanla dış beden tarafından istila edilmesi ve farklı bedenlerde geçirdikleri yitik zaman algısı gibi derin konuları tartışırlar. Bu distopik romanda; bedenlerin heterotopik bir mekân olarak kullanılması ve zaman algısının ruhun içinde bulunduğu bedene göre heterotopik şeklinde değişmesi boğucu bir havada anlatılmıştır.

Başkalarının bedenlerini kullanan iç insanlar, kendi bedenlerini bulma arayışı içinde hayatta kalmaya çalışırlar. Bu metaforik durum, insanın yaratılış serüveniyle de ilgilidir. Bu dünyada varoluş gayesini arayan insanın bedeni ve ruhu arasında yaşadığı mücadele, bir bedene hapsolmuş iki ruh üzerinden anlatılmaktadır. Bu mücadelede beden, egemen gücü temsil ederken ruh karşıt gücü temsil etmektedir. Bununla birlikte insanların içinde bulundukları bedenlere ruhlarının ne zaman girdiği ve hangi süre

içinde bu bedeni terk edeceği de belirsiz bir şeklide anlatılmaktadır. Romanda; kahramanların bedenleriyle yaşadığı kaos ortamı, Tanrı ve onun cezalandırma usulü varoluşçuluk kuramı üzerinden tartışılmaktadır.

> Kendini bebeğin içinde bulduktan sonraki hayatının ilk zamanları büyük bir azap içinde geçmişti. Bu kadar gelişmemiş bir beden onu neredeyse her şeyden alıkoyuyordu. Bir çeşit hapiste gibiydi. Konuşamıyor, yazamıyor, yiyemiyor, yürüyemiyordu. O zamanları düşünmek, bunca yıl sonra bile midesini bulandırıyordu. Tek yaptığı annesinin sırtında hayatta kalma mücadelesi izlemekti. Neyse ki kadın bu işte başarılıydı. Yaklaşık bir yıl içinde bazı kasları geliş gelişim göstermeye başlayınca işler değişmişti. Öncelikle bir bebek için fazla karmaşık cümleler kurarak annesinin şaşırtmıştı. Ama daha sonra gösterdiği beceriler düpedüz birer mucizeydi. Daha o yaşta, hiçbir eğitim almadığı halde okuyup yazabiliyor, yakın zamanda "İcra Müdürlüğü Sınavı"na hazırlanmış olması sayesinde birçok matematik işlemini yapabiliyordu. Annesi yoluna çıkan herkese oğlunu anlatmaya başlamıştı. Onun Mehdi olduğunu söylüyor, mucizelerini gösteriyordu (Altın, 2019, s. 197-198).

Yaşlı teyze, bir zamanlar yol kenarına bıraktığı bebeğin toplumda Mehdi gibi kabul edilmesini ve insanları aldatmasını, ruh göçü inancı üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bebeğin bedenine yerleşen eski icra müdürünün yaşadığı hapis hayatı, distopik bir şekilde anlatılmaktadır. Bununla birlikte insan bedeninin olağan dışı ve kötü bir mekân gibi kullanılması da heterotopya kavramıyla açıklanabilir. Ayrıca bu tür ruh göçü olayı, kahramanların tamamında değil bir kısmında gerçekleşmiştir.

Heteroptik distopyanın birçok özelliğini barındıran bu roman, özellikle insan bedenine yoğunlaşmaktadır. Bu romanda; ruhların başka bedenleri ele geçirmesi, ruh göçü transferleri, karakolların ve dükkanları amacı dışında kullanılması heteroptik özellikler taşımaktadır. Bedenlerin ısırık yöntemiyle zombileşmesi ve kahramanların ruh göçüyle istemedikleri bedenlere hapsolması distopik bir durumu karşılamaktadır. Ayrıca mobilya dükkanların amacı dışında kullanılarak zombi yeme merkezine dönüştürülmesi de bu kavramla açıklanabilir. Yine karanlık ormanların ve sokakların zombi avlama mekânlarına dönüşmesi, karakolların saklanma alanı olarak kullanılması heterotopya ile izah edilebilir. Bu heteroptik mekânlarda; baskı, şiddet, cezalandırma, alı koyma, zorla ruh transferi, açlık ve yoksulluk gibi unsurların çok yoğun yaşanması distopik bir durumu karşılamaktadır. Bu romanda, heterotopik mekânlar kahramanların distopik bir atmosferde yaşamasına neden olmuştur. Bu şekilde iki kuram iç içe geçmiştir. Diğer yandan bu romanda kullanılan; ruh göçü ve Tanrı'nın insanları cezalandırması, varoluş sorunları, dinî terimlerin istismarı,

heteroptik mekânların distopyayla birlikte nasıl ve hangi amaçla kullanıldığı kültürel materyalizm okumalarına zemin hazırlamaktadır.

Kültürel materyalizm kuramında; kültürel pratiklerin, ekonomik ve maddi koşulların bulundukları toplumsal yapıda nasıl şekillendiği ve heteroptik distopyaların sınıf çatışmaları, ideoloji ve güç ilişkilerini hangi yönde etkilediği tespit edilmeye çalışılır. Yine kültürel materyalizm kuramında; dilin, sembollerin heteroptik distopyalarda nasıl kullanıldığı bulunmaya çalışılır. Bu çerçevede romana bakıldığında, kahramanların bedenlere hapsolmasıyla Tanrı'nın insanları seçemedikleri bedenlere yerleştirmesi arasında bağlantı kurulmuştur. Kahramanların hapsoldukları bedende en iyi şekilde yaşama biçimi olarak tarif edilen "iç insan" ile tasavvuftaki "insanı kâmil" arasında bağlantı kurulmuştur. Diğer yandan İslam dininde kullanılan Mehdilik teriminin alaya alınarak anlatılması, yazar tarafından bilinçli olarak seçilmiştir. Ruh göçünü ön plana çıkaran yazar, bu şekilde okuyucuya bir inanç aşılamaktadır. Dönemin mevcut din allayışını bu tür heteroptik bir distopyayla eleştiren yazar, bu şekilde din üzerinden güç odaklarını tenkit etmektedir. Roman kahramanlarının varoluş sorunlarına değinen yazar, bir taraftan da varoluşçuluk akımına göndermede bulunmaktadır.

Kadim Gültekin'in tarafından 2019 yılında kaleme alınan *Tanrı Makinesi*, beş yazarla birlikte oluşturan distopik romanların sonuncusudur. Bu roman kendi içinde on altı bölümden oluşmaktadır. Bu romanda siyasi olaylar, çevresel felaketler, salgın hastalıklar ve heterotopik yapılar distopik özellikler taşımaktadır. Romanda tanrıların birbiriyle savaşları, geçmiş ve gelecek hakkındaki düşünceleri, Sümer tabletleri ve XX. yüzyıl insanının Tanrı kavramı üzerine düşünceleri distopik bir şekilde anlatılmaktadır. Öncelikle romanın kısaca özeti verilecek daha sonra heteroptik distopyanın unsurları tespit edilecektir. Sona aşamada heteroptik distopyaya ait unsurlar, kültürel materyalizm kuramıyla yorumlanacaktır.

Roman, büyük yıkımdan sonra Edubsar adlı yazıcının Eirdnu'nun zulmünden kaçmasıyla başlamaktadır. Tanrı Enki'nin geçmiş ve gelecekle ilgili sözlerini yazan Edubsar, Kehanetler kitabını saklar. Bu olaydan sonra tanrıça İnanna, Enki'nin sarayına gelip onu baştan çıkarır ve yaşam tohumlarını çalar. Kehanetler kitabı taşıyıcı tarafından bulunduğu yerden alınarak savaşın başladığı yere getirilir. Bu arada büyük

tufana az bir zaman kalmıştır. Ziusudra, Neva'ya gelerek tanrıça İnanna'yı alt etmek için yardım etmesini ister. Bu amaçla kuyuya gidip eski efendisini yenecek ve askerlerin bu bölgeye geçişini sağlayacaktır. Tanrı Enki ise bu sıralarda yeni bir ırk olan insanı yaratmakla meşguldür. Talu tabletleri alarak yola devam etmekte ve birçok düşmanla karşılaşmaktadır. Bu olaylar meydana gelirken gelecekte bir grup bilim insanı, yeni bir gezegen keşfetmenin arifesindedir. Keşif yapan bu insan topluluğu ise tanrılar hakkında geçmiş ve gelecek hakkında varsayımlarda bulunurlar. Bazı şehirlerde tanrılar insanları öldürmekte ve onlara işkence yapmaktadır. Neava ise kuyunun içine girmiş bir virüs tarafından zihni işgal edilmiştir. Neava, bozuk hatıralar içinde yolunu bulmaya çalışarak iradesine sahip olmaya çalışmaktadır. Savaş tüm şiddetiyle devam etmektedir. Neave, aynalar salonunda efendisi İnanna ile karşılaşır ve onu yaralar. Talu ise bütün zorlukları yenerek Niburu adlı hava aracına ulaşmıştır. Sonsuz döngü burada tekrar başlar. Sümer kitabeleri ve kehanetleri XXI. yüzyılda tekrar bulunur ve bilim adamları tarafından yeniden okunmaya başlanır. Bilim adamları, Niburu adlı gemiyle uzaya gidip yeni keşifler yapmaya başlar.

> Kulum Endubsar kırk gün kırk gece boyunca sözlerini sadakatle kayda geçirdin. Görevin burada tamamlandı. Şimdi bir başka tablet al eline; üstüne kendi yemini yazacak ve sonuna ise mührünle tanıklık ettiğini gösteren işareti basacaksın. Tableti alıp diğer tabletlerle birlikte ilahi sandığa koy. Çünkü belirlenmiş bir zamanda, seçilmiş olanlar gelip sandığı ve tabletleri alacaklar ve gizli bir yerde muhafaza edecekler. Tarihin akışı, yolundan sapmış Tanrıların dilediği gibi bozulmayacak. Başlangıçların önceki zamanları ve gelecek zamanları hikâyesi bundan böyle "Efendi Enki' nin Sözleri" olarak bilinecek. Bu "Geçmişe Tanıklık" ve Geleceğin Kehanet Kitabı olacak ve torunlarımıza döngüyü tekrar inşa etmenin bilgisini sunacak…" (Gültekin, 2019, s. 392).

Tanrı Enki'nin son sözlerinin saklandığı bu tablet ve sandık, alışılmış mekân özelliklerinin dışında kullanılmıştır. Heterotopik özellikler taşıyan bu mekânlar, aynı zamanda o döneme ışık tutan bir belge niteliği taşımaktadır. Sandık, genellikle içerisine gizli ve önemli şeylerin kullanıldığı ziynet eşyasına benzer şeylerin saklandığı bir kap olarak günlük hayatta kullanılmaktadır. Bu metinde ise insanoğlunun hem tarihini koruyan hem de tanrıların sırlarını saklayan bir kitabeyi muhafaza etmektedir. Bu açıdan bakıldığında hem kitabe hem sandık heterotopik bir mekân özelliği taşımaktadır. Diğer yandan tanrıların bu kitabeler için çok çetin savaşlara girip insan ırkını ortadan kaldırmaya çalışması ve kendi aralarındaki büyük yıkımlar, distopik bir durumu karşılamaktadır. Tanrılar, kendi ırklarına ve insanlara zulüm yapmaktadır. Tanrı Enki ve insanlar, bu haklı mücadele de sırt sırta vermiş ve

diğer düzenbaz tanrıları yenilgiye uğratmıştır. Tanrı ve insan arasındaki iktidar mücadelesi, Sümer tabletleri üzerinden anlatılmaktadır. Bu mücadelede insanlar masum, tanrıları zalim gösterilmiştir.

> Talu içeri girdiğinde yoğun bir kan kokusu ile karşılaştı. Sunakları önünde diz çöküp başları eğmiş, huşu içinde dua eden insanlarla doluydu ana salon. Her birinin koluna, uçlarına iğne takılı hortumlar bağlanmıştı. Bu dar kanaldan usulca süzülerek akan kızıl sıvının hem önlerindeki silindir tanklara doğru yol aldığını görülüyordu. Kan makineleri, diye düşündü deneyim savaşçı. Uzun zaman önce bahsini duymuştu. Kurbanların acımasızca katledildiği bir tören canlanmıştı ilk başta zihninde. Böylesine daha çarpıcı olurdu. Korku, itaat ve hizmet demekti (Gültekin, 2019, s. 414).

Talu, tanrıların insanların kanından beslenip onları itaat altına almasını eleştirmektedir. İnsanların kanlarının akıtıldığı bu sunaklar, heterotopik mekân özelliği taşımaktadır. Zira bu sunaklar, dinî bir ritüel içinde insanların kanlarını akıttıkları bir hazne olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte bu sunakların bulunduğu kutsal alanlarda alışmadık özelliklere sahip olduğu için heterotopik mekân olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kutsal bu mekânlar, tanrılar için insanların kanlarını akıttığı ötekileştirilmiş mekânlardır. Bu tür dinsel törelerin Yunan mitolojisinde ve Sümer tabletlerinde olduğu bilinmektedir. Yazar, metinlerarasılıktan yararlanarak bu olaya göndermede bulunmuştur. Ayrıca yazar, insanların tanrılar için kurban edilmesi olayını olumsuz bir şeklide anlatarak tanrı kavramına karşı çıkmaktadır.

> İçeri girdiğinde kan ter içinde ve soluk soluğaydı Neave. Durup nerede olduğunu anlamaya çalıştı. Aynalarla dolu bir salon burası. Bedenin sonsuz yansımasını görüyor ve içine hapsolduğu sanrı zihni allak bullak ediyordu. Gözlerini kapatarak rahatlamaya ve düşünceleri serbest bırakmaya çalıştı. Yeniden görür olduğunda yine kendi varlığının dipsiz yansımasında boğuluverdi. Dayanılır gibi değildi. Salonun ortasına doğru birkaç adım attı. Eş görünümlerde aynı şeyi yaptı. Bir devin ilerleyişi gibiydi bu (Gültekin, 2019, s. 450).

Neava, aynalar içinde girdiği bu mekânda tanrıçayla savaşarak yaşam tohumlarını ondan alır. Tanrı Enki'nin isteğini yerine getiren Neava, insanlığın geleceğini de kurtarmaktadır. Postmodern metinlerde ayna, belirsizliği ve insanın içinde yaşadığı kişilikleri temsil etmektedir. Neava, ayanların bulunduğu bu odada; belirsizlik, sonsuzluk ve zihnini istila eden düşünceler arasında bocalamaktadır. Alışılmışın dışında bir mekân olarak kullanılan ayna, heterotopik bir özellik taşımaktadır. Ayrıca bu özelliklerinin dışında insanların zihnini kontrol edebilen ve duygularını karıştıran bir aygıt olarak kullanılan ayna, bu açıdan bakıldığında distopik bir özellik göstermektedir.

Anlatıcı, tanrıça ve yardımcısının yaşam tohumları için verdiği mücadeleyi olumsuz bir şekilde anlatmaktadır. Neava, Tanrı Enki tarafından kendisine güç verilmesiyle efendisi olan tanrıçayı öldürmüştür. Gücü temsil eden tanrıçayla onun hizmetçi arasındaki güç değişimine bakıldığında güce sahip olan diğerini aşağılayıp ötelediği görülmektedir. Bununla birlikte yazar, efendi-köle diyalektiğine göndermede bulunarak insanın içindeki güç değişimini açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Tanrı Enki'nin karşıt düşünceyi temsil edenlerin yanında yer alması ve onlara yol göstermesi de bu değişimde etkili olmuştur. Sanatçı, insan zihnindeki iyi ve kötü benliğin savaşını yine bu ayna metaforu üzerinden anlatmaktadır.

Heteroptik distopik romanlarda, norm dışı olumsuz yerler olarak tarif edilen öteki mekânlar çeşitli şekillerde sahneye çıkmaktadır. Gerçek, zihinsel veya kavramsal heteroptik mekânlarda birçok unsur bir arada kullanılmaktadır. Bu romanda; Talu tabletleri, kuyular, aynalar, uzay gemisi, sunaklar ve sandıklar gerçek heterotopyalara örnek olurken tanrılar ve tanrıçaların itaat ritüeller, parçalanmış kişilikler zihinsel heterotopyaları karşılamaktadır. Bu norm dışı mekânların olumsuz bir şekilde kullanılması da distopik bir ortam oluşturmuştur. Bu heteroptik mekânlarda; işkenceler, öldürmeler, savaşlar ve virüslerle insanlık çok zor şartlarda ayakta kalmaya çalışmaktadır. İnsanların yaşadığı bu distopik ortamlar, yeni bir kültürel kimlik ve politik yönelim açığa çıkarmıştır. Bu ötekileştirilmiş distopik ortamların nasıl ve hangi amaçla oluşturulduğu, bu durumun politik, ekonomik ve tarihsel bağla ilişkisi kültürel materyalizm kuramına ortam hazırlamaktadır.

Heterotopik distopyalar, kültürel materyalizm kuramıyla incelendiğinde edebî metinlerin toplumsal, ekonomik, politik ve tarihsel bağlamda güç ilişkileriyle nasıl şekillendiği tespit edilmektedir. Aynı zamanda bu heteroptik mekânların dille, sembollerle ilişkisi ve işlevi gösterilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, heteroptik distopya örnekleri olan bu romanda; metinlerarasılık, oyunsallık, ironi, merkeziyetsizlik gibi postmodern unsurlar kullanılmıştır. Karşıt görüşte yer alan sanatçı, egemen gücün baskıcı uygulamalarını ve yönetim sistemini sorgulamaktadır. Tanrılar, tanrıçalar ve insan arasındaki güç ilişkisini eleştiren anlatıcı, insanın tanrı inancından uzaklaşması gerektiğini savunur. Yazar, egemen gücün uygulamalarını ve toplumdaki baskın inancı; tanrılar ve tanrıçalar arasındaki savaş ve katliam üzerinden

eleştirmektedir. Karşıt anlayışı temsil eden roman kahramanlarına, özgürlük ve itaatsizlik düşüncesinin aşılanması yoluyla yeni bir kültürel kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır.

Siyah Hatıralar Denizi, Gökdelen, Yüksek Doz Çürüryüş: Crpus Mentıs, Yüksek Doz Çürüryüş: Tanrı Makinesi romanlarında heterotopik mekânlar, distopik unsurlar barındırmaktadır. Bu romanlarda; hafıza kaybı, kimlik yitimi, zihinsel parçalanma, hafıza kayıtları gibi zihinsel heterotopyalar dışında gökdelenler, anıtlar, ortada kalmış evler, karanlık ve ıssız ormanlar, insan bedenleri, izbe dükkanlar, aynalar, tabletler, kuyular, sandıklar, sunaklar gibi gerçek heterotopyalar kullanılmıştır. Bu mekânlarda; zamanda sıkışmalar, zihin kontrolü, olumsuz hatıralar, kâbuslar, kimlik sorunu, intiharlar, baskı, şiddet, sürülme, sansür, açlık, yoksulluk, yasaklar, işkenceler, virüsler ve ölümler distopik bir şekilde ele alınmıştır.

Heterotopik distopya örneği teşkil eden bu romanlarda, politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda şekillenen kültürel pratikler aracılığıyla iktidar ve güç ilişkilerinin nasıl inşa edildiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde heterotopik mekânların dili ile sembollerin edebî metinlerde hangi işlev ve anlam doğrultusunda kullanıldığı da analiz edilmiştir. Bu romanlarda; totaliter sistemlerin karşıt düşüncede olanları sansürlediği, manipüle ettiği, ekonomik sıkıntılara düşürdüğü, sınıf çatışmalarına sürüklediği görülmüştür. Sanatçılar, kullandıkları dil ve sembollerle egemen gücü her alanda köşeye sıkıştırmaya çalıştıkları ve arkasındaki zihniyeti de tersyüz etmek istedikleri anlaşılmıştır. Benzer şekilde yazarların ataerkil yapıyı, gelenekleri, inancı eleştirdikleri ve siyasi ideolojiye karşı çıktıkları saptanmıştır. Sanatçılar, egemen görüşe karşı duran halkı ve okuyucuları mücadeleye davet etmiştir. Ayrıca, kendi dünya görüşleri doğrultusunda sosyalist bir toplum tasarlamayı hedefleyen bu yazarlar, iktidarın yeni bir kültürel kimlik oluşturma çabalarına karşı çıkmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Edebi eserlerin çok katmanlı anlam dünyasının etraflıca kavranabilmesi için, edebiyat araştırmalarının özellikle sosyoloji ile birlikte incelenmesi gerekmektedir. Sosyoloji aracılığıyla edebi metinlerin ortaya çıktığı ve anlam kazandığı toplumsal zemin; bu zeminde yer alan yapılar, ilişkiler, normlar ve değişimler analiz edilerek kapsamlı bir bakış açısı geliştirilir. Ayrıca, tarih, felsefe ve psikoloji gibi diğer disiplinler de edebi eserlerin yorumlanmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak eserin toplumsal bağlamı, birey-toplum etkileşimi, kültürel yansımalar ve ideolojik kökenlerin anlaşılması hususunda sosyolojinin derinliği ve kapsamı, diğer disiplinlere göre farklılık göstermektedir.Bu nedenle, edebi eserlerin zengin anlam dünyasına derinlemesine inilmesinde sosyolojik yaklaşım vazgeçilmezdir. Bu tür edebî eser incelemeleri aracılığıyla, metinlerin farklı katmanlarının keşfedilmesine olanak tanıyan çok boyutlu okumalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, kültür ve kültür kuramı üzerine yapılan çözümlemeler; edebi eserlerin yorumlanmasına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

1980 sonrası ivme kazanan kültürel materyalizm kuramı, disiplinler arası çalışmalarda önemli bir yer edinmiştir. Kültürel materyalizm; edebî eserin politik, ekonomik ve sosyolojik ilişkilerini tarihsel bağlamda analiz edip kültürel pratikler aracılığıyla anlamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu kuramının özünü anlamak için öncelikle dayandığı iki temel felsefeyi ve Marksist düşünceyi bilmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, maddi dünyanın önceliğini ve her olgunun maddi süreçlerle açıklanabileceğini savunan materyalizmdir. Diğeri ise doğal seçilim ve hayatta kalma mücadelesi gibi biyolojik kavramları toplumsal ve kültürel olgulara uygulayıp eşitsizlikleri ve toplumsal hiyerarşileri açıklamayı amaçlayan Sosyal Darwinizm’dir. İlk Çağ Yunan filozoflarının temellerini attığı materyalizm, zamanla farklı yorumlar kazanarak klasik ve diyalektik materyalizm gibi çeşitli akımlara dönüşmüştür. Maddeyi ve olgusal dünyayı temel alan bu anlayış, biyolojik kavramların topluma uygulanmasıyla vücut bulan düşünceyle yakın bir etkileşim içinde olmuştur. Materyalist düşünürler, bu yaklaşımı kendi fikirlerini desteklemek ve yaygınlaştırmak için kullanmışlardır. Biyolojik kavramların toplumsal alana uygulanması teorisi, özellikle Avrupa'da

Marks'ın diyalektik materyalizmine katkıda bulunmuş ve dönemin filozoflarına düşüncelerini açıklayabilecekleri bir zemin oluşturmuştur. İngiltere ve Almanya gibi ülkeler, emperyalist düşüncelerini bu yaklaşıma dayandırarak sömürgecilik faaliyetlerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Zamanla materyalizm ve bu biyolojik temelli toplumsal görüş, sosyal bilimler dâhil olmak üzere pek çok alana nüfuz etmiştir. O dönemin birçok düşünürü, Darwinci toplum teorisinin Marksizm içinde en etkili şekilde hayata geçirildiğini ileri sürmüştür. Marksizm ise materyalizmi ve bu toplumsal biyoloji anlayışını kendi ideolojik çerçevesiyle bütünleştirerek kullanmıştır. Bu sayede her iki kuram da dönemin toplumsal ve siyasi tartışmalarında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Marksizm, kültürel materyalizm için hem bir başlangıç noktası hem de temel bir teorik kaynak teşkil etmektedir. Kültürel materyalizm, Marksist teoriyi geliştirmiş; yeniden yorumlamış ve bazı noktalarda ondan ayrışarak kendi özgün yaklaşımını oluşturmuştur

Kültürel materyalizm, toplumun dinamiklerini anlamak için güçlü bir şemsiye kuram işlevi görür ve farklı düşünce sistemlerini bir araya getirmektedir. Marksizm ile ekonomik yapıların ve sınıf çatışmalarının kültür üzerindeki belirleyici rolünü gösterirken psikanalizimle bireyin bilinçdışı dünyası ve kültürel pratikler arasındaki ilişkisine ışık tutar. Feminizm bağlamında, toplumsal cinsiyet rolleri ve iktidar bağlantılarını sorgular ve yeni tarihselcilik çerçevesinde tarihsel bağlamın kültürel üretime etkisini değerlendirir. Postkolonyalizm aracılığıyla sömürgecilik sonrası toplumsal dönüşümleri ve kültürel direnişleri anlamayı hedeflerken postmodernizmle ise gerçekliğin göreceliliğini, kimliklerin çeşitliliğini ve metinlerin çok katmanlı yorumlarını keşfeder. Böylece kültürel materyalizm, farklı kuramları birleştirerek toplumun dönüşüm süreçlerini daha geniş bir perspektifle değerlendirir ve kültürün dönüştürücü gücünün kavranılmasına imkân verir.

Kültürel materyalizm kuramı, distopik eserleri yalnızca edebî bir ürün değil; ekonomik, toplumsal, siyasi, kültürel ve ideolojik koşulların eleştirisi şeklinde de değerlendirir. Bu eserler incelenirken üretim biçimleri, ekonomik sistemler, çevresel etkenler, toplumsal sınıf yapısı ve eşitsizlikler, güç ilişkileri, ideoloji ve kontrol mekanizmaları gibi temel unsurlar dikkate alınmıştır. Bunlara ek olarak dil ve söylem, direniş biçimleri, alternatif toplumsal modellerle umut ve değişim potansiyeli gibi

kavramlar da bu analizlerde önemli bir yer tutmuştur. Kültürel materyalizm kuramı ile distopik kurgular arasındaki bağlantı, distopik dünyaların nasıl inşa edildiği ve yeni toplumsal düzenlerin nasıl tasarlandığı üzerinden kurulmaktadır. Distopyaya ait temalar ile kültürel materyalizmin sorgulama alanları da kesiştirilmektedir. Bu kuramla birlikte distopik eserlerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamdaki güç odaklarıyla ilişkisi gösterilmektedir.

Ütopyaların oluşumunda inançlar, efsaneler, destanlar ve mitlerin etkisi bulunmaktadır. Kutsal anlatılarda da insanın ideal bir yaşam düzenine duyduğu özlemi yansıtan ütopik düşünce, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olmuştur. Platon'un *Devlet'i*, St. Augustine'nin *Tanrı Şehri* ve Campanella'nın *Güneş Ülkesi* gibi Batı ütopyalarının yanı sıra Doğu edebiyatında Farabi'nin *El-Medînetü'l-Fâzıla* eseri de ütopya düşüncesine önemli bir katkı yapmıştır. Ütopya kavramı ilk defa Thomas More'un *Ütopya* eserinde tanımlanmıştır. Batı'da ütopik düşünce ve örnekleri yaygınlık kazanırken Müslüman Doğu coğrafyasında bu türden tasavvurlar daha sınırlı bir gelişim göstermiştir. Bu durum, Doğu toplumlarının yaşadıkları hayattan memnun olmalarına ve değiştirilmiş yeni bir dünya arayışına ihtiyaç duymamalarına bağlanabilir.

Tanzimat edebiyatının ikinci dönemiyle birlikte Türkiye'de ütopik düşüncenin edebî yansımaları görülmeye başlanmıştır. Osmanlı halkının padişahın mutlak iradesinden farklı bir dünya tahayyül etmemesi nedeniyle ütopya, Türk edebiyatına geç dâhil olmuştur. Güzel bir gelecek tasarımı gibi görünen ütopyalar, kimi zaman toplumun kurtuluşu şeklinde olumlu karşılanırken kimi zaman da olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Siyasi nitelik taşıyan bu metinler, toplumun yapısını ve yönelimlerini değiştirme arzusuyla birer toplum mühendisliği çabası gibi de dikkat çekmektedir.

Ütopya ve distopya, kişisel ve toplumsal algılara göre farklı anlamlar taşımaktadır. TV, sinema veya sosyal medya gibi bazı olgular, kimileri için ütopik yenilikler addedilirken başkaları tarafından distopik bir geleceğin habercisi sayılabilmektedir. Bu bağlamda, ütopyaların alt öncüllerinin doğru biçimde belirlenmesi; distopik okumalara zemin hazırlayarak kavramların edebî ve teorik yorumlamalarına da katkı

sağlayacaktır. Rüya ve karabasan şeklinde ifade edilen bu iki kavram; geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkiler açısından değerlendirildiğinde daha anlamlı bir bakış açısı temin etmektedir. Her iki olgunun temelinde, toplumu radikal biçimde değiştirme arzusu yatmaktadır. Tarihsel bağlamda incelendiğinde, ütopya ve distopya yalnızca bir toplum mühendisliği aracı değil, aynı zamanda radikal değişim ve yaratıcı düşlem biçiminde de açıklanmaktadır. Komünizm veya faşizm gibi ideolojilerin hâkim olduğu toplumsal yapılar, bazıları için ideal bir düzeni temsil ederken diğerleri tarafından baskıcı ve karanlık bir geleceği simgeleyebilir. Bu bağlamda ütopyanın tanımı; "liberalizm", "sosyalizm", "totalitarizm", "faşizm" ve "kapitalizm" gibi yönetim sistemlerinin temel savlarına ve bu durumların ütopya mı yoksa distopya biçiminde mi algılanacağına verilen yanıtlara göre şekillenir. Bir tasarım biçimi gibi kabul edilen ütopya, istenmeyen bir durumun içinde distopyaya dönüşebilir. Dolayısıyla ütopya ve distopya kavramlarının niteliği, yönetim sistemlerinin perspektifine göre değişiklik gösterir. İdeal bir toplum ya da çevrede mutlu bir yaşamın mümkün olduğu düşüncesiyle kurgulanan ütopyalar, huzur ve mutluluk arayışını temel alır; çoğunlukla toplumsal uyumu ve doğanın güzelliklerini ön plana çıkarır.

Ütopyalar genellikle barış, eşitlik, adalet, refah ve özgürlük gibi ideallerin gerçekleştiği; savaş, çatışma ve adaletsizliğin olmadığı mükemmel bir toplumun tasviridir. Buna karşılık distopyalar; insan haklarının ihlal edildiği ve özgürlüklerin kısıtlandığı, sosyal, politik ya da teknolojik bozulmaların hüküm sürdüğü karanlık ve baskıcı toplumları betimler. Yönetim şekilleri açısından ütopyalar şeffaftır ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya odaklıdır, liderler de bu doğrultuda hareket eder. Distopyalarda yönetim biçimi otoriterdir ve her alanda baskıcı bir kontrol mekanizması etkilidir. Güç genellikle diktatörlüklerde, oligarşilerde ya da merkezi otoritelerde tek elde toplanırken insan hakları hiçe sayılır. Ütopyalarda teknoloji, toplumun refah düzeyini artırmak ve daha konforlu bir yaşam biçimi sunmak amacıyla kullanılırken distopyalarda ise insanları kontrol altında tutmak, manipüle etmek ve baskılamak için bir araç işlevi görür. Ütopik toplumlarda tabiata saygı duyulur ve doğal kaynaklardan insani bir şekilde yararlanılırken distopyalarda ise çevre yok edilmiş, yapaylaştırılmış ya da hor kullanım sonucu kötü bir duruma getirilmiştir. Ütopyalarda insanlar özgürdür ve fikir özgürlüğüne sahiptir. Ancak bu özgürlükler toplum düzeniyle çelişmez.Distopyalarda insanlar özgür değildir çünkü özgür düşünce

ve seçim yapma hakkı, toplum düzenini bozacağı gerekçesiyle yasaklanmıştır. Ütopyalarda empati, sevgi, dayanışma ve adalet gibi insani değerlere büyük önem verilir. Ütopyalarda insanlar kötü duygulardan uzak, barış içinde yaşarken distopyalarda ise korku, nefret, ayrımcılık ve güvensizlik gibi negatif duygular hakimdir. Ütopyalarda para kavramı ya değersizdir ya da hiç yoktur. Çünkü bu düzenlerde herkes eşit şartlarda refah içinde yaşadığından paraya ihtiyaç duyulmaz. Para, statüsel bir belirleyicilik ve üstünlük potansiyeli taşıdığı için zengin ve fakir ayrımının oluşmaması adına sosyal hayatta yeri olmayan bir unsurdur. Distopyalarda para, güç dengesini korumak için bir araç işlevi görür. Varlığı ve kullanımı genellikle gücü elinde bulunduranların lehine olacak şekilde düzenlenir.

Distopyalarda cennet fikri tamamen bozulmuş, yok edilmiş ya da erişilemez kılınarak bir cehennem şeklinde dile getirilmiştir. Buna karşılık beklenmedik bir olayla toplumun veya çevrenin olumlu bir dönüşüm geçirdiği ütopyalarda, bu değişim insanlığa umut verir. Ancak distopyalarda, öngörülemeyen gelişmeler toplumun çöküşünü veya bireylerin baskı altına alınmasını tetiklerken insanların bilinçli çabalarıyla daha ideal bir yaşamın kurulduğu ütopyalarda; iş birliği, reform ve dayanışma belirleyici olmaktadır.Distopyalarda iradi dönüşüm baskıcı rejimlerin zorla dayattığı kontrol mekanizmalarıyla ilişkilendirilirken oysa yeni bir yaşam biçiminin teknolojik yeniliklerle mümkün olduğu ütopyalar, çoğunlukla gelişimin ve ilerlemenin olumlu yönlerini vurgular.

Ütopik ve distopik eserlerde yeni bir dünya görüşü inşa etme ve toplum tasarlama düşüncesi, kültürel materyalizm kuramıyla örtüşmektedir. Bu tür eserlerde egemen güçlerle onlara muhalif kesim arasındaki çarpışma, toplumu dönüştürme arzusunun temelinde yer almaktadır. Bu çatışma, ütopik ve distopik durumların özünü oluşturmaktadır. Distopik eserlerde ise kültür, egemen güçlerin karşıt görüşleri bastırma aracı hâline getirilmiştir. Toplumları tek boyutlu bir insan modeline dönüştürmeyi hedefleyen otoriter güçler tarafından kültür, bir dönüşüm aracı gibi görülmektedir. Karşı-ütopyalar, insanın ideal bir toplum kurmasının zorluğunu vurgularken aynı zamanda iyi bir toplum inşası için hâlâ bir umut olduğunu ve bunun gönülden bir bağlılıkla mümkün olabileceğini dile getirmektedir. Geçmişten geleceğe uzanan bir bağlam içinde, distopyalar kötü bir gelecek tasavvuru aracılığıyla insanlığı

olası tehlikeler konusunda uyarırken okurlarını da düşünmeye ve mevcut durumu sorgulamaya teşvik etmektedir.

Anti-ütopya ya da olumsuz ütopya olarak adlandırılan distopya, başlangıçta ütopyanın bir hicvi şeklinde değerlendirilmiş ve kötülüğün, olumsuz toplumsal ya da siyasi gelişmelerin edebî eserlere yansımasıyla şekillenmiştir. XX. yüzyılda Yevgeni Zamyatin'in *Biz* (1924) romanıyla temelleri atılan distopya türü, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* (1932) ve George Orwell'ın *1984* eserleriyle zirveye ulaşmış; edebiyat dünyasında çarpıcı bir yer edinmiştir. Türk edebiyatında 1980 sonrasında ütopik eserler, yerini distopya türüne bırakmaya başlamıştır. Zira toplumda meydana gelen travmalar ve küresel dünyada işlerin yolunda gitmemesi, distopik eserlerin zuhur etmesini hızlandırmıştır. Distopyalarda mevcut toplumun siyasi ve sosyal olayları açık bir şekilde dile getirilmektedir. XX. yüzyıldan itibaren toplumsal gerilim, ekonomik krizler, siyasi baskılar, kapitalizmin getirdiği modernleşme sorunları, kadın-erkek eşitsizliği, kurumsal yozlaşma gibi sorunlar distopik eserlerde kendine yer bulmuştur.

Sosyalist anlayışı savunan distopik romanlar; totaliter rejimlere, felsefi ve dinî anlayışlara, baskıcı tutumlara, sınıf ayrımına ve insanın köleleştirilmesine karşı çıkmışlardır. Bu tür romanların ideolojik yaklaşımları ve sınıfsal çatışmaları merkeze alması, kültürel materyalizm incelemelerine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla distopik eserlerin temaları ve kültürel materyalizm kuramının sorgulama alanları birbiriyle kesişmektedir. Distopik eserler, dünya toplumlarının yaşadığı sorunları gösterirken insanoğlunun gelecek kaygısına da ayna tutmaktadır. Bu romanlarda kötü beslenme, açlık, salgın hastalıklar, totaliter rejimler, sosyal eşitsizlikler, ekolojik ve teknolojik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler gibi sorunlar yeniden yorumlanır ve politik, ekonomik, sosyal, tarihsel bağlamlarla ilişkilendirilir. Bu doğrultuda kültürel materyalizm kuramı, bu eserlerdeki ilişkilerin hangi amaçlarla ve nasıl kurulduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Distopik romanlar; genellikle iktidarın kontrol mekanizmaları aracılığıyla toplumu yeniden şekillendirme çabalarını, kimlik bunalımı yaşayan bireylerin kendini arayışını, sınıfsal eşitsizlikleri, kadınların karşılaştığı zorlukları, heterotopik mekânlardaki egemen güç baskısını, bireylerin cinsellikten uzaklaştırılmasını, salgın hastalıklar yoluyla toplumun denetim altına alınmasını, ekolojik dengenin bozulmasını ve teknolojinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini

derinlemesine işler. Distopik eserlerdeki bu temalar, kültürel materyalist bir çerçeveden ele alındığında zengin bir yorumlama potansiyeli sunmaktadır.

1980 sonrası Türk edebiyatındaki distopik romanlar, bireysel çözümlemelerden ziyade belirli sınıflandırmalarla incelenmiş; bazı eserler ise farklı açılardan yeniden analiz edilmiştir. Ayrıca, 1980 öncesi Türk edebiyatında rastlanan birkaç distopik roman da değerlendirmeye dâhil edilerek Türk edebiyatının genel eğilimleri hakkında sonuçlar çıkarılmıştır. Araştırmaya konu edilen distopik romanlar şunlardır: Adam Şenel'in *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* (1967), Mehmet Açar'ın *Siyah Hatıralar Denizi* (2018), Yüce Ağanoğlu'nun *Değişenler* (2019), Cem Aktaş'ın *Y* (2020), Alev Alatlı'nın *Kâbus Schrödinger'in Kedisi- I.* (2019), Kudret Alkan'ın *2080* (2017), Çetin Altan'ın *2027 Yılının Anıları* (2005), Abdulhakim Altun'un *Distopyam* (2020), Kaan Arslanoğlu'nun *Sessizlik Kuleleri -2084-* (2007), Erendiz Atasü'nün *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* (2011), Oya Baydar'ın *Köpekli Çocuklar Gecesi* (2019), Alparslan Bozkurt'un *Distopya* (2021), Gülten Dayıoğlu'nun *Işın Çağı Çocukları* (2012), Selim Erdoğan'ın *Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası* (2019), Arzu Eylem'in *Çok Çağı* (2018), Merve Karabal'ın *Zaman Ülkesi* (2019), Bilge Karasu'nun *Gece* (2020), Gülayşe Koçak'ın *Topaç* (2016), Dost Körpe'nin *Nötralizör,* (2010), Ayşe Kulin'in *Tutsak Güneş* (2015), Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* (2020), Burak Özdemir'in *Yıl 2Binyüz2* (2003), Ayşe Şase'nin *Şebek Romanı* (2015), Ali Targaç'ın *Arılar Tarikatı* (2015), Melek Taşkın'ın *Militan* (2019), Latife Tekin'in *Manves City* (2018), Orkun Uçar ve diğerleri *Çürüyüş:Yüksek Doz* (2019), Buket Uzuner'in *Balık İzlerinin Sesi* (2015), Tahsin Yücel'in *Gökdelen* (2019),Yüce Zerey'in *Mima* (2019), Murat Gülsoy *Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet* (2020).

İktidar ve hegemonya temalarını işleyen *Gece, Kâbus, Topaç, Şebek Romanı, Gökdelen, Son Ada, Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, Tutsak Güneş, Y, Köpekli Çocuklar Gecesi ve Militan* adlı distopik romanlarda, totaliter rejimlerin ve diktatörlerin toplumları gözetim, tehdit, baskı, tecrit, alıkoyma, şiddet ve ölüm yoluyla yönettiği görülmektedir. Aynı zamanda bu eserlerde Marksist distopik romanlara özgü; baskı, sömürü, toplumsal eşitsizlikler, yabancılaşma ve sınıf mücadelesi gibi sorunlara değinilmiştir. Marksist distopik romanlarda korku, baskı, kapatma, terör, kimliksizleştirme ve tek tipleştirme gibi kavramlar sıklıkla yer almakta ve bu eserlerde

yoğun biçimde kullanılmaktadır. *Güneş Saygılı'nın Yaşamı,* özellikle yabancılaşma ve kimlik sorunlarına odaklanırken toplumsal eşitsizlikler ve sınıfsal mücadeleye Marksist bir perspektifle yaklaşmaktadır. Eserde, "orangutan, şebek, ZÖ, gündüz, gece, güneş, ada, göz ve beyin çipleri" gibi sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek siyasi bir eleştiri yapılmıştır. Yönetim mekanizmasına karşı çıkan akademisyenler ve bilim insanları, yasaklarla susturulmuş ve önemsiz gerekçelerle görevden alınmıştır. Marksist distopik özellikler gösteren bu romanların politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda kültürel pratiklerle birlikte sorgulanması, kültürel materyalist okumalara katkı sağlamıştır. Bu distopik yapıtlarda, sanatçıların eserleri hem düşünce üretimi hem de toplumsal dönüşüm aracı gibi ele alınmıştır. Böylece aydınlar, Marksist toplum ideali temelinde muhalefeti örgütleyerek adil bir mücadeleye davet etmiştir.

Gökdelen, Tutsak Güneş ve Köpekli Çocuklar Gecesi gibi distopik romanlarda medya ideolojik bir araç, kültürel hegemonya unsuru ve direniş biçimi olarak ele alınırken bu eserler medya ile iktidar arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır. Romanlarda medya, iktidar sahiplerinin ideolojilerini topluma yaymak ve bireyleri kontrol altında tutmak için kullandığı güçlü bir aygıt şeklinde tasvir edilmiştir. Mevcut düzeni sürdürmek amacıyla halkın algılarını yönlendirme ve toplum üzerindeki denetimi artırma işlevi, medyaya yüklenmiştir. Söz konusu çalışmalarda, medyanın hem bir baskı aracı hem de alternatif bir direniş zemini şeklinde ele alınmasıyla, toplumsal değişimin çeşitli dinamiklerinin altı çizilmektedir. Benzer şekilde bu eserlerde, yazarlar ve roman kahramanları vasıtasıyla egemen güç eleştirilmiş ve toplumsal adaletsizliklere dikkat çekilmiştir. Aynı yapıtlarda totaliter gücün baskı, tecrit, sansür ve şiddet gibi yöntemlerle distopik bir düzen oluşturması; muhalif bir bakış açısıyla sorgulanmıştır. Yine bu romanlarda, halk ve devlet arasındaki çatışma ile sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin yol açtığı toplumsal yabancılaşma Marksist bir yaklaşımla incelenmiş ve bu sayede okuyucunun toplumsal sorunlar üzerine düşünmesi ve bilinçlenmesi amaçlanmıştır. Bu eserlerde, medyanın tek tipleşmesine karşı halk uyarılırken muhaliflere mücadele ruhu aşılanmakta ve hakim gücün medyayı toplum mühendisliği aracı şeklinde kullanma girişimi gözlemlenmektedir.

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, Y, Yüksek Doz Çürüryüş: S.O.D gibi eserlerde iktidar, sanatı kendi ideolojilerini yaymak ve toplumu kontrol altına almak için

kullanmıştır. Bu eserlerde; sınıf çatışması ve eşitsizliklerin derinleşmesi, bireylerin toplumla ve kendi benlikleriyle her alanda yabancılaşması ile baskıcı iktidarın gözetim ve kontrol mekanizmaları aracılığıyla halkın distopik bir atmosfere sürüklenmesi eleştirilmiştir. Sistemin bireylere yönelik tecrit, baskı, alıkoyma, öldürme, kitapları yasaklama ve basımını engelleme gibi uygulamaları distopik bir atmosferde betimlenmiştir. Özellikle *Y* romanında, eril söyleme sahip edebî ve tarihi eserlerin ortadan kaldırılması ve yeni bir tarih anlayışı çerçevesinde kadın egemen bir sanatın oluşturulması tartışmaya açılmıştır.Yine *Güneş Saygılı'ının Gerçek Yaşamı* romanında, demokrasi temelleri üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin zamanla otoriter bir yapıya dönüşebileceği ima edilmektedir. Kültürel materyalizm kuramında, dilin ne şekilde ve hangi amaçlarla kullanıldığına yönelik analizler öne sürülmektedir. Romanlarda kullanılan 'tuz, kül, Pinokyo' gibi semboller aracılığıyla edebî eserlere ve kültürel değerlere göndermeler yapılarak sisteme yönelik bir sorgulama gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede incelenen romanlarda; sanatın siyasi otoritenin müdahalesiyle nasıl dönüştürüldüğü, bireysel ve kolektif kimliklerin oluşumundaki rolü, cinsel deneyimleri yansıtma gücü ve kültürel mirasın aktarımındaki etkisi belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır.

Topaç, Gökdelen ve Yüksek Doz Çürüryüş gibi eserlerde, iktidarın özellikle eğitim ve yargı kurumlarını yozlaştırması yoluyla hâkimiyetini pekiştirdiği ve kendisinden farklı düşünenlerin etkisizleştirildiği görülmektedir. *Topaç ve Gökdelen* romanlarında, yargı erki yönetim tarafından baskılayıcı bir araç gibi kullanılmıştır. Kurumların yozlaşmasından kaynaklanan yoksulluk, eşitsizlik, rüşvet ve sınıfsal çatışma; roman kahramanlarının hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Eserlerde, iktidarın ve karşıt düşüncenin kurumları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları ve bunun sonucunda halkın mağdur edilmesi olumsuz bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca kurumların yozlaşması, halk ile devlet arasındaki gerilim ve ekonomik düzen; ideolojik tercihler ve kültürel kimlikler bağlamında irdelenmiştir. Bu romanlarda, totaliter rejimin yanlış uygulamaları dilin imkânlarıyla sorgulanmıştır. *Gökdelen ve Yüksek Doz Çürüryüş: Çıkmaz Sokak* romanlarında "sol el, gökdelenler, 2073, göz ve beyin çipleri" gibi sözcüklerle kurulan metaforlar aracılığıyla siyasi iktidara yönelik eleştirel göndermeler yapılmıştır. Bu eserlerde sanatçılar; siyasi iktidara güvensizlik, eşitsizlik ve adaletsizlik gibi konularda eleştirel bir bakış açısı getirmiştir.

Sınıf çatışmalarını merkezine alan *2027 Yılının Anıları ve Manves City* gibi romanlarda toplumdaki ekonomik sorunlar, sınıf kültürünün baskıcı unsurları, emeğin sömürülüşü, adaletsiz ekonomik paylaşım gibi konulara değinilmiştir. Kültürel ürünlerin sınıf mücadelesindeki rolüne değinen sanatçılar, hâkim gücün kimlik ve aidiyet oluşturma düşüncesine karşı çıkmışlardır. Bu eserlerde baskı, tecrit, şiddet ve ölümlerin yoğun bir şekilde işlenmesiyle tipik bir distopik atmosfer inşa edilmiştir. Sınıf farklılıkları Marksist bir bakış açısıyla incelendiğinde, direniş ve mücadele teması bu tür eserlerin temel izleklerinden biri şeklinde görülür. *Manves City* romanında, işçilerin kendi kimlikleri ve aidiyet duyguları içinde yaşamalarına izin vermeyen yabancı güçler ve fabrikatörlerin rolü vurgulanmıştır. Bu distopik ortamda işçilere egemen güçler ve fabrikatörler tarafından şiddet uygulanmış; işten çıkarılmışlar ve karşı düşüncede olanlar hapse atılmıştır. *2027 Yılının Anıları* romanında ise ekonomik zorluklarla mücadele eden halkın dil öğrenip başka ülkelere gitme hayalleri ve bu yolla refaha ulaşma arzusu sorgulanmıştır. Ayrıca bu eserde, Marksist dünya görüşüne sahip roman kahramanları tarafından sınıfsal mücadelelerinin temelinde ideolojik çatışmalar görülerek bu düzene karşı çıkılmıştır. Latife Tekin'in bu romanında; üretim araçları, kimlik ve aidiyet gibi kavramlar sınıf çatışmaları ekseninde işlenmiştir. Bu çatışmada, hâkim güç konumundaki patron ve yabancı şirketlerce işçilerin her alanda pasifleştirilme çabaları sergilenmiştir. Böylelikle, kültürel materyalist okumalarda belirginleşen sınıf mücadelesinin ekonomik, politik ve kültürel boyutlardaki yansımaları da bu eserlerde görünür kılınmıştır. Egemen güç tarafından yeni bir kültürel kimlik inşa etme mücadelesi; eğitim, edebiyat ve medya aracılığıyla yürütülmüştür. Bu romanlarda ise yalnızca sınıf çatışmaları değil, aynı zamanda iktidarın siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki hatalı uygulamaları da çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilmiştir. Bu eserler aracılığıyla, otoritenin gücü kötüye kullanmasının bireyler ve toplum üzerindeki yıkıcı etkileri detaylı bir şekilde resmedilmiş; okuyucu ise mevcut veya olası totaliter eğilimler konusunda düşünmeye teşvik edilmiştir.

Işın Çağı Çocukları, Nötralizör, 2080, Çok Çağı, Zaman Ülkesi ve Distopyam gibi eserlerde, teknolojik gelişmeler olumsuz bir şekilde anlatılmıştır. Bu romanlarda; sınıfsal baskı, yanlış bilgilendirme, zihin ve beden kontrolü, baskılama, tecrit, alıkoyma, şiddet, sansür, infaz edilme ve yok sayma gibi unsurlar, teknolojik distopya

temalarıyla harmanlanarak yansıtılmıştır. Ayrıca, Marksist anlayış çerçevesinde ekonomik eşitsizlik, devlet-halk ve sınıf çatışması, özgürlüğün kısıtlanması ve yabancılaşma gibi meselelere eserlerde önemli ölçüde yer verilmiştir. Aynı şekilde bu romanlarda paralel evrende mahpus tutulma, gözetlenme ve kontrol altına alınma, kurallara uymayanların öldürülmesi gibi durumlar üzerinde durulmuştur. Bu romanlarda karşı düşünceyi temsil eden roman kahramanları, otoriter güç tarafından her alanda baskılanmış ve her türlü zorlamaya maruz bırakılmıştır. Buna rağmen, romanlarda muhalif görüşleri temsil edenlerce siyasi yönetimin politikalarına karşı çıkılmış ve kendi ideolojilerini savunmak amacıyla kültür ve sanat bir araç gibi kullanılmıştır.

Yüksek Doz Çürüyüş: Corpus Mentis ve Değişenler gibi romanlarda salgın hastalıklar; baskı yoluyla halkı denetim altında tutma, kutsal değerleri aşağılama, sınıflar arası çatışmayı derinleştirme ve farklı düşünce yapılarını yok etme aracı haline getirilmiştir. Salgın teması bu eserlerde; iklim krizi ve küresel ısınma, virüslerin birleşimi, saldırgan çeteler ve ölümler, hapis cezaları ve anarşinin yaygınlaşması gibi unsurlarla birlikte işlenmektedir. Özellikle *Yüksek Doz Çürüyüş: Corpus Mentis* romanında, salgınların etkisiyle devlet-halk çatışmasına yol açılmış ve insanlarla farklı yaratıklar arasında yeni bir kast sistemi türemesi için zemin oluşturulmuştur. Bu eserde, distopik romanlara özgü; baskı, alı koyma, şiddet, ölüm gibi unsurlar salgın konusu etrafında şekillenmiştir. Yine bu romanda, virüs nedeniyle istenilmeyen bedenlere hapsolma durumu, geri dönüşenlerin uyguladığı şiddet ve cinayetler distopik bir atmosferde anlatılır. Salgın temasının işlenmesi sırasında toplumsal, ekonomik ve tarihsel bağlamdaki güç ilişkilerine odaklanılmasıyla, kültürel materyalist okumaların yapılabilmesine fırsat sunulmuştur. Salgın temalı distopik romanlarda, salgının ekonomik koşullar, çevresel sorunlar, toplumsal yapılar, ideolojiler ve sınıfsal eşitsizlikler üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Bu eserlerde, muarız düşüncenin totaliter siyasi düzeni yıkma ve kendi düşüncesine ait bir toplum tasarlama gayreti gösterilmiştir. Salgın temalı romanlarda totaliter rejimlerin ve diktatörlerin toplumları gözetim, tehdit, baskı, tecrit, alıkoyma, şiddet ve ölümle yönettikleri resmedilmiştir. Ayrıca bu eserlerde baskı, sömürü, toplumsal eşitsizlikler, yabancılaşma ve sınıf mücadelesi gibi sorunlar; salgın olgusuyla birlikte yansıtılmıştır.

Topaç, Sessizlik Kuleleri-2084-, Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet ve Çok Çağı gibi romanlarda hafıza kaybı, unutkanlık, çoklu kişilik bozukluğu, zihinsel aktarım, çocukluk travmaları, anıların silinmesi, ölüm korkusu, saldırganlık, kâbus ve karabasanlar gibi temalar işlenmiştir. Aynı zamanda, egemen güç ile karşısında olan düşünce arasındaki çatışmanın yarattığı toplumsal gerilimler romanlarda sıkça vurgulanmıştır. Bu yaklaşımla, baskıcı güçlerin yanlış uygulamaları ve bunların bireyler üzerindeki psiko-sosyal etkileri ele alınarak bu çatışma yapıtlarında estetik bir biçimde işlenmiştir. Bu eserlerde toplumdaki güç dinamikleri ve bireyin iç dünyası, psikanalitik kuram çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca *Topaç ve Çok Çağı* gibi romanlarda, egemen gücü sarsmak amacıyla kutsal değerlerin hafife alındığı ve nevrotik karakterlerin merkeze alındığı gözlemlenmiştir. Bu eserlerde, psikoloji biliminin sunduğu imkânlardan faydalanılarak yabancılaşma, baskılanma, yerinden edilme ve yok sayılma gibi kavramlar aracılığıyla otoriter güce karşı bir tavır yansıtılmıştır.

Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı, Kâbus ve Y gibi feminist odaklı romanlarda kadın kahramanların totaliter rejimdeki gelenekler, inançlar ve ataerkil sistem tarafından baskılandığı, yok sayıldığı, tecrit edildiği, işkenceye maruz bırakıldığı, öldürüldüğü görülmüştür. Bu distopik ortamda kötü muameleye maruz kalan kadınların fuhşa zorlandığı, zorla evlendirildiği ve intihara sürüklendiği tespit edilmiştir. Yine kadınlar, toplum tarafından bilgisizlik ve dişilik işlevi üzerinden değerlendirilmiş ve özgürlükleri sınırlandırılmıştır. Bu eserlerde kadınların sosyal, siyasi ve kültürel alanda toplumun dışına atıldığı görülmüştür. Kadınlar, gelenekler ve inançlar arasında sıkıştırılmış; ataerkil sistem tarafından yok sayılmıştır. Yazarlar, toplumdaki inanç ve gelenekleri eleştirmiş ve özgür bir kadın tipi oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle *Y* romanında, gençlerin cinsiyet değiştirme politikalarına değinilmiş ve erkek nüfusun yok edilme politikaları üzerinde durulmuştur. Otoriter güce karşı çıkan kadın hareketleri desteklenmiş ve kadın direnişine destek verilmiştir. Yine bu eserlerde kadınların kültür, sanat ve siyasi alanda varlığı ve düzenin bir bileşeni gibi kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası, Distopyam gibi çevre felaketlerini anlatan romanlarda çöp yığınları, toz bulutları, göçmen krizleri, sıcaklık adalarının artışı,

köpek katliamları ve kum yağmurları gibi olumsuzluklardan bahsedilmiştir. Özellikle *Kurbağa Adası Bir İstanbul Distopyası* eserinde, astım ve akciğer hastalıklarıyla mücadele eden halkın yaşadığı zorluklar ve şehri terk etme çabaları betimlenmiştir. Yine bu romanda Büyük İstanbul Depremi ve Kanal Projesi'ne, şehirde işlenen suçlara ve gıda güvenliği gibi güncel olaylara değinilmiştir.Ayrıca sınıflar arası çatışmaların, bunalımların, doğa ve insan katliamlarının artışı vurgulanmıştır. Kadın cinayetleri, köpek saldırıları, sel felaketleri üzerinde durulmuş ve siyasi yönetim eleştirilmiştir. Bu distopik ortamda; sınıf çatışmalarına savaş çığırtkanlığı, ekonomik eşitsizlik, iklim krizleri gibi sorunlar tarafından neden olunduğu dile getirilmiştir. Bu eserlerde, siyasi iktidar tarafından kadın ve doğayı kontrol altına almak için her türlü yöntemin denendiği görülmüştür. Kültürel materyalist okumalarda, doğa ve insan arasındaki ilişkilerin algılanış biçimleri ve bunun zaman içindeki değişimi mercek altına alınmaktadır. Bu romanlarda iklim krizleri ve doğa katliamları sonucu meydana gelen kaotik durum, insan ve doğa ilişkilerinin yeniden yorumlanmasına imkân tanınmıştır. Ağaç katliamı, seller ve sıcaklık adası gibi gündelik siyasi atmosferi meşgul eden olaylar sıkça vurgulanmıştır. Kadın ve doğanın güçsüzlüğü, ataerkil sistem, totaliter rejimlerin kadınlara yönelik politikaları sorgulanmıştır.

Balık İzlerinin Sesi, Yıl 2binyüz2 ve Mima gibi romanlarda postmodern özellikler bulunmaktadır. Bu romanlarda totaliter rejim baskısı, yerinden edilme, kontrol altına alınma, intihar, şiddet ve ölüm gibi temalar; parodi, pastiş ve montaj gibi postmodern tekniklerle anlatılmıştır. *Gökdelen, Kâbus, Gece, Güneş Saygılı'nın Yaşamı, Topaç, Şebek Romanı, Son Ada, Militan, Tutsak Güneş, Y, Işın Çocukları, Çok Çağı, Nötralizör, Değişenler, Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet ve Sessizlik Kuleleri* gibi eserlerde de postmodern anlatı teknikleriyle siyasi erk eleştirilmiştir. Nükleer silahlar, kıyamet senaryoları, virüsler, çevresel felaketler, ekonomik sıkıntılar ve iklim felaketleri gibi unsurlar aracılığıyla distopik bir atmosfer betimlenmiştir. Yine bu romanlarda kahramanların kendi gerçekliğini sorguladığı, kimlik bunalımı ve yabancılaşma sorunları yaşadığı gözlemlenmiştir. Film, müzik ve kitaplardan montajlar ve tarihi şahsiyetlere göndermeler yapılarak egemen güç tenkit edilmiştir.

Işın Çağı Çocukları, Kâbus, Arılar Tarikatı gibi postkolonyalist özellikler taşıyan romanlarda, hâkim güç konumundaki küreselcilerin geri kalmış ülkeleri sömürmek ve

onları egemenliği altına almak için her türlü yola başvurduğu gösterilmiştir. Özellikle *Arılar Tarikatı* romanında, emperyalist düşünce tarafından geri kalmışlık tezi, ekonomi, teknoloji, moda gibi unsurlar baskı ve sömürü aracı haline getirilerek Doğu toplumları hegemonyası altına alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, *Kâbus* romanında sömürü düzenine karşı çıkan halk; ekonomik, siyasi ve kültürel alanda baskı altına alınmıştır. Yine küresel totaliter güce direnenler, hapsedilmiş hatta istihbarat örgütleri tarafından öldürülmüştür. *Işın Çağı Çocukları'nda* ise nükleer savaşın ardından görülen ölümler, atmosferdeki zararlı gazlar, gıda kıtlığı, bebek ölümleri ve bilinç kontrolü gibi distopik özelliklerin yer aldığı bir ortam tasvir edilmiştir. Postkolonyal teorinin temellerini meydana getiren öteki kavramı, bu romanın ana izleklerinden biri olmuştur. Ayrıca kültürel hegemonya ve emperyalist sömürge anlayışı sorgulanmıştır. Bu eserlerde, küreselcilerin geri kalmış ülkeleri ötekileştirdiği, demokrasi getirme bahanesiyle operasyonlar düzenlediği ve Doğu toplumlarını manipüle ettiği görülmüştür. Küresel hegemonyanın dili, eğitimi, sanatı, modayı ve kültürü kullanarak geri kalmış ülkeleri her alanda köşeye sıkıştırdığı gözlemlenmiştir.Kültürel materyalist okumalar çerçevesinde eserlerin toplumsal yapı, ekonomi, egemen ideoloji, dilin işlevi, muhalefet biçimleri ve kültürel pratiklerle ilişkileri yorumlanmıştır.Yine otoriter güçlerin karşıt düşünceyi etkisiz hale getirmek için ekonomik araçları bir baskı aracı gibi kullandığı tespit edilmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, bu sömürge anlayışının en etkili araçları şeklinde öne çıkarılmışlardır.Türkiye'deki eğitim, kültür ve sosyal alandaki egemen güçlerin planları ve kirli amaçları ile küreselcilerin söylemleri bu romanlarda deşifre edilmiş ve eleştirilmiştir. Ayrıca, her alanda halkın özgürlüklerini kısıtlamaya çalışan emperyalist düşünceye karşı, yeni bir alt-söylem geliştirilerek direnişe geçilmiştir.

Yeni tarihselci yaklaşımla *Balık İzlerinin Sesi, Kâbus, Gökdelen ve Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* gibi eserlerin incelenmesi sonucunda birçok tarihî olayın ekonomik, sosyal, siyasi ve tarihsel bağlamlarla güçlü bir ilişki kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Romanlarda baskı, sansürleme, manipülasyon, pasifleştirme, beyin yıkama, sorgulama, zorla vird ezberletme, tutuklama, karabasanlar, kaoslar, ekonomik bunalımlar, cesetler, öldürmeler, bombalamalar, yangınlar, sınıfsal çatışmalar gibi unsurlar distopik bir atmosfer içinde betimlenmiştir. Bu eserlerde, resmî tarih anlayışı yerine roman kahramanlarının öne sürdüğü alternatif bir tarih anlayışı benimsenmiştir.

Türkiye'de yaşanan özelleştirme politikaları, neoliberal ekonomik sistemler, kapitalizm, müzik akımları, gökdelenler, kentsel dönüşüm projeleri, darbeler, Sivas ve Maraş olayları, Alevi-Sünni çatışmaları gibi olgular, yeni tarihselci bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Bu yapıtlarda, politik, ekonomik ve sosyal olayların tarihsel bağlamla ilişkide olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde kapitalizm ve modernleşmenin çevresel etkileri, ekodistopya üzerinden ele alınmış ve siyasi iktidarın uyguladığı neoliberal ekonomik sistemler eleştirilmiştir. Totaliter rejim, karşıt görüşü benimseyen sanatçılar tarafından gökdelen, virüs, ada ve tasavvuf gibi metaforlarla tenkit edilmiştir. Yine bu romanlarda, toplumsal sınıflar ile cinsiyet rolleri arasındaki çatışmalar, bireylerin ideolojik ve ekonomik sistemlerle olan ilişkileri; ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki sol hareketin darbeler öncesi ve sonrasında nasıl şekillendiği ve kadın kimliğinin toplumdaki yeri sorgulanmıştır. Bunun yanı sıra, tarihî şahsiyetlerle XXI. yüzyıl insanının toplumsal değer ve yapıları karşılaştırılmıştır. Eserlerde komünizm, sosyalizm, faşizm, kapitalizm ve postmodernizm gibi düşünce sistemleri üzerinde durulmuştur.Küreselcilerin, emperyalistlerin ve otoriter rejimlerin bu sistemleri kullanarak halkı ve bireyleri nasıl köleleştirdiği gözler önüne serilmiştir. Sonuç olarak bu eserlerde otoriter güçlerin yeni bir kültürel kimlik oluşturma girişimleri, yazarlar tarafından reddedilmiş ve halkın bilinçlendirilmesine yönelik çaba da gösterilmiştir.

Siyah Hatıralar Denizi, Gökdelen, Yüksek Doz Çürüyüş: Corpus Mentis ve Yüksek Doz Çürüyüş: Tanrı Makinesi gibi eserlerde heterotopik mekânların distopik özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu eserlerde hafıza kaybı, kimlik yitimi, zihinsel parçalanma ve hafıza kayıtları gibi zihinsel heterotopyaların yanı sıra; gökdelenler, anıtlar, terkedilmiş evler, karanlık ve ıssız ormanlar, insan bedenleri, ücra dükkanlar, aynalar, tabletler, kuyular, sandıklar ve sunaklar gibi fiziksel heterotopyalar kullanılmıştır. Tekin olmayan mekânlar, zamanda sıkışmalar, zihin kontrolü, olumsuz anılar, kâbuslar, kimlik sorunu, intiharlar, baskı, şiddet, sürgün, sansür, açlık, yoksulluk, yasaklar, işkence, virüsler ve ölümler gibi olgular distopik bir atmosferde anlatılmıştır.

Bu yapıtlarda; kültürel pratiklerin, politik, ekonomik ve tarihsel bağlamda iktidar ve güç ilişkilerini nasıl şekillendirdiği ayrıntılı biçimde analiz edilmektedir.Ayrıca heterotopik mekânların dili, edebî eserlerdeki işlevi ve taşıdığı anlamın yazarlara göre

değiştiği anlaşılmıştır.Bu eserlerde totaliter sistemlerin aykırı düşünenleri sansürlediği, manipüle ettiği, ekonomik zorluklara ve sınıf çatışmalarına sürüklediği belirlenmiştir. Sosyalist bir toplum tasarlama düşüncesiyle hareket eden yazarların, iktidarın yeni bir kültürel kimlik oluşturma çabalarına karşı çıktığı ve eleştirilerini açıkça dile getirdiği tespit edilmiştir.

1980 sonrası yazılan distopik romanlarda; baskı, şiddet, yasaklama, tecrit, sürülme, sansürleme, hapsedilme, beyin yıkama, yoksullaştırma, tek tipleştirme, öldürülme gibi distopik unsurlar çok sık işlenmiştir. Sanat, medya ve kurumların egemen güç tarafından ideolojik amaçlarla yönlendirildiği, toplumun ve karşıt düşüncede olanların baskı altına alınarak etkisiz hâle getirildiği saptanmıştır. 1960'tan 1980 ve sonrasına uzanan dönemde Türkiye'de meydana gelen darbeler, ekonomik krizler, neoliberal politikalar, toplumsal çatışmalar ve totaliter uygulamaların edebi eserlerde olumsuz bir gelecek tasarımına dönüştüğü görülmektedir. Sivas ve Madımak olayları, Alevi-Sünni gerilimleri, Gezi Parkı protestoları, toplumsal cinsiyet tartışmaları ve dünsüzlük projelerinin hem distopik anlatılar içinde yansıtıldıkları hem de geleceğe dair kaygıları derinleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu eserlerde eğitim, adalet, evlilik ve dinî inançların iktidar tarafından yozlaştırıldığı ve özünden uzaklaştırıldığı yansıtılmaktadır. Roman kahramanlarının sınıfsal çatışmaların içinde kaldığı, kimlik bunalımı yaşadığı, topluma ve kendi benliklerine yabancılaştığı, varoluşsal sorunlarla boğuşurken ya öldürüldüğü ya da intihara sürüklendiği gözlemlenmiştir. Küresel güçler, istihbarat savaşları, salgınlar, gıda ve iklim krizi, çevresel felaketler, borsa manipülasyonları, nükleer çalışmalar ve teknolojik baskıların, yazarlar tarafından güç ve iktidar ilişkileri bağlamında ele alındığı saptanmıştır. Hafıza kaybı yaşayan, beyni yıkanan, kâbuslar gören, gerçeklik yitimine uğrayan ve kişilik bölünmesi içinde çırpınan bazı roman kahramanlarının, dönemin iktidarı tarafından her alanda kısıtlamalara maruz bırakıldığı ve bu durumun karakterlerin iç dünyalarını derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Romanlarda Türkiye'deki emperyalist sömürgecilik faaliyetleri, egemen gücün dış bağlantıları, küresel senaryolar ve ekonomik örgütlenmelerin karanlık emelleri; gün yüzüne çıkarılmıştır.

Kültürel materyalizm kuramıyla yorumlanan 1980 sonrası distopik romanların dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve tarihsel bağlamıyla ilişkide olduğu görülmüştür.

Yaşanılan dönemin tarihî olaylarını kendi ideolojik perspektifleri doğrultusunda yorumlayan sanatçıların, bu doğrultuda yeni bir tarih anlayışı geliştirdikleri tespit edilmiştir.Yine bu çerçevede hem siyasi iktidarı hem de onun ideolojik temellerini eleştirdikleri saptanmıştır.Yazarların iktidar-güç ilişkilerini medya, sanat, kurumların yozlaşması ve sınıfsal çatışmalar üzerinden ele aldıkları ve alt söylemlerle iktidarın politikalarını tenkit ettikleri belirlenmiştir. Yine edebî eserlerde kapitalizm, neoliberalizm, sosyalizm, faşizm gibi sistemler; karşı düşüncedeki roman kahramanları tarafından sorgulanmıştır.Türkiye'nin yakın tarihinde yaşadığı bazı önemli olaylarına değinilerek Marksist bir bakış açısıyla dönemin yorumlandığı müşahede edilmiştir. Feminist anlayışı benimseyen sanatçıların, ataerkil aile yapısına ve siyasi iktidarın kadınlar hakkındaki uygulamalarına karşı çıktığı izlenmiştir. Romanlarda; kadın cinayetleri, cinsiyet eşitsizlikleri ve çevre katliamları egemen güç ekseninde eleştirilmiştir.

1980 sonrası Türk romanındaki distopik özelliklerin yalnızca bir dönemle sınırlı kalmayıp Türkiye'nin 1940'lardan 2020'li yıllara kadar yaşadığı değişimleri yansıttığı anlaşılmıştır. Eserlerde, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurularak siyasi iktidarın ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alandaki çalışmaları tarihsel bağlamla ilişkilendirilerek mercek altına alınmıştır.Karşıt görüşü benimseyen sanatçıların eserlerinde; kültür, sanat, ekonomi ve mimari yapılar propaganda aracına dönüştürülmüş ve egemen güce karşı kullanılmıştır. Edebiyat, sinema ve mimarlık gibi sanat dalları temel alınarak yeni bir toplum tasarısı yapılmıştır. 2000 sonrası distopik eserlerde, 1980 ve 2000'li yıllar arasında kullanılan dil, tema, konu, kurgu ve baskıcı yönelimler açısından farklı bir seyir izlenmiştir. Ayrıca distopyalarda vurgulanan konular arasında baskı, tecrit, şiddet ve ölümlerin yanı sıra cinsel eşitsizlikler, kurumların yozlaşması, ekonomik sistemler ve beden sömürüleri de bulunmaktadır. 1980 ve 2020 arasında yazılan distopik romanların nasıl bir yönelim içinde olduğu gözlemlenmiş ve eserlerin politik, sosyolojik, ekonomik, tarihsel bağlamları kültürel materyalizm kuramıyla aydınlatılmıştır. 1980 sonrası Türk romanında; 12 Eylül askeri darbesi, neoliberal politikalar, küreselleşme etkileri, kimlik arayışları, teknolojik gelişmeler, iklim krizleri, çevre felaketleri, cinsiyetsizlik projeleri, kentsel dönüşüm projeleri, depremler, özelleştirmeler, ekonomik çöküntüler ve sınıfsal uçurumlar gibi distopik temalar kullanılmıştır. Bu distopik eserlerin sadece kurgusal bir gelecek

senaryosu olmadığı aynı zamanda Türkiye'nin politik, sosyolojik, ekonomik ve kültürel dönüşümlerine yönelik bir eleştiri olduğu anlaşılmaktadır.1980 sonrası Türk romanında kültürel pratiklerin eserlere nasıl yansıdığı saptanmıştır. Bu distopik eserlerde kültürel ürünlere önemli bir yer verilmiş olmakla birlikte, siyasi olayların kültürel pratiklere kıyasla daha yoğun bir şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Eserlerin yazıldığı dönemin sosyolojik, politik, ekonomik ve siyasi güç ilişkileri; Marksizm, psikanalizm, feminizm, yeni tarihselcilik, postkolonyalizm ve postmodernizm kuramları ekseninde belirlenmiş ve yazarın dili, üslubu ideolojik özellikleriyle birlikte yorumlanmıştır.

Bu çalışmada, 1980 sonrası Türk edebiyatındaki distopik romanlar kültürel materyalizm kuramına göre incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda, farklı ülkelerde benzer içerikte üretilmiş eserlerle karşılaştırmalı bir analiz yapılması, okuyucuya farklı perspektifler verecektir. Bununla birlikte, bu dönemdeki distopik romanlarda kullanılan temaların farklı disiplinlerle ilişkilendirilerek ele alınması da çok boyutlu ve derinlemesine okumaların önünü açabilecektir. Bu tür bir disiplinlerarası eğilim hem Türk hem de dünya edebiyatındaki distopik eserlerin daha geniş bir bakış açısıyla anlaşılmasını mümkün kılabilecektir. Benzer şekilde, çok sayıda kuramın bir arada kullanılması; çok yönlü okumalara zemin hazırlayabilecektir. Keza, bu distopik romanların okuyucular üzerindeki potansiyel etkileri ve kültürel değişimlere katkılarının araştırılması da önem arz etmektedir. Bu bağlamda, 1980 ve 2000 sonrası distopik romanlarda karakterlerin ve kültürel unsurların nasıl değişip geliştiği karşılaştırmalı bir şekilde çözümlenebilecektir.Ek olarak bu dönemde yazılan romanlarda yer alan marjinalleştirilmiş gruplar, direniş hareketleri ve hegemonik ideolojiye karşı çıkan karakterlerin Batı'daki eserlerle bağlantıları da irdelenebilecektir. Bu türden yaklaşımlar, edebiyatın küresel ve tarihsel bağlam içerisindeki yerinin daha iyi görülmesine imkân verecektir. 1980 sonrası Türk edebiyatındaki distopik romanların postyapısalcılık, posthümanizm ve ekofeminizm gibi güncel yaklaşımlarla kültürel materyalizm odağında tetkik edilmesi; özgün ve derinlikli tahliller sunabilecektir. Özellikle 2000 sonrası Türk edebiyatında dijital platformlarda üretilen distopik eserlerde karakterlerin tüketim alışkanlıklarıyla medya ve teknolojiyle kurdukları ilişkiler, araştırılması gereken bir husustur. Bu eserlerde, kapitalist ideolojinin bireyler üzerindeki etkilerinin kültürel materyalizm bağlamında

yaklaşımı, söz konusu yapıtların geniş çerçevede anlaşılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olabilecektir.

KAYNAKLAR

Açar, M. (2018). *Siyah hatıralar denizi*. Doğan Kitap Yayınevi.

Ağanoğlu, Y. (2019). *Değişenler*. Cinius Yayınları.

Ağkaya, O. (2016). Ütopya ve distopya: Siyasetin edebiyat üzerindeki etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(4), 39.

Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akarsu, B. (1997). *Felsefe terimler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akçay, E. (2017). Halkla ilişkileri postkolonyal perspektifle yeniden düşünmek. *Selçuk İletişim Dergisi*, *9*(4), 66-88.

Akgün, M. (1998). *Materyalizmin Türkiye'ye girişi ve etkileri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Akkoyun, T. (2016). *Ütopya/distopya*. Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.

Aktaş, C. (2020). *Y*. Can Yayınları.

Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*. Öteki Yayınevi.

Alatlı, A. (2010). *Batıya yön veren metinler-I*. Kapadokya Yayınları.

Alatlı, A. (2010). *Batıya yön veren metinler-III*. Kapadokya Yayınları.

Alatlı, A. (2019). *Kâbus Schrödinger'in Kedisi- I. Kitap*. Everest Yayınları.

Alkan, K. (2017). *2080*. Cinius Yayınları.

Alptekin, B. (2022). Siberpunk filmlerinin tür çözümlemesi: Blade Runner ve Ghost in the Shell örneği. *SDÜ İfade*, *4*(1), 76-94.

Altan, Ç. (2005). *2027 yılının anıları*. İnkılap Yayınları.

Althusser, L. (1971). *Lenin ve felsefe ve diğer denemeler* (Çev. B. Brewster). Monthly Review Press.

Altun, A. (2020). *Distopyam*. İkinci Adam Yayınları.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

Arık, Ş. (2017). Algı ve kurmaca metinlerin dönüştürülmesinde postmodernizmin rolü. *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi, 3,* 46-63.

Arslan, A. (2006). *İlk çağ felsefe tarihi I*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslanoğlu, K. (2007). *Sessizlik kuleleri -2084-*. İthaki Yayıncılık.

Aşkaroğlu, V. (2015). *Postmodernizm sınırsız özgürlük mü? Özgürlüğün sınırı mı?* Karadeniz Dergi Yayınları.

Atasoy, E. (2017). Ütopyacılık, ütopya ve distopya üzerine genel ve eleştirel bir bakış. *Doğu Batı, (80),* 55-71.

Atasü, E. (2011). *Güneş saygılı'nın gerçek yaşamı*. Everest Yayınları.

Atwood, M. (2004). The Handmaid's Tale and Oryx and Crake "in context". *PMLA, 119* (3), 513-517.

Aytaç, G. (1999). *Genel edebiyat bilimi*. Papirüs Yayınevi.

Aytaç, G. (2016). *Çağdaş Türk romanı üzerine incelemeler*. Doğu Batı Yayınları.

Aytaç, G. (2016). *Genel edebiyat bilimi*. Doğu Batı Yayınları.

Ayyıldız, N. E. (2020). Kültürel materyalizm ve postmodern peri masalları. İçinde M. A. Balkaya (Ed.), *Edebiyat kuramları*. Çizgi Kitabevi.

Bahadır, A. (2007). *Jung ve din*. İz Yayıncılık.

Baktin, M. (2001). *Karnavaldan romana* (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Balkaya, M. A. (2020). *Edebiyat kuramları*. Çizgi Kitabevi Yayınları.

Balkaya, M. A. (2020). Yeni tarihselcilik ve Shakespeare'in Venedik Taciri. İçinde *Yeni tarihselcilikten posthümanist eleştiriye edebiyat kuramları*. Çizgi Kitabevi Yayınları.

Balkaya, M. A., & Tekin, K. (2019). *Edebiyat kuramları giriş ve uygulama*. Çizgi Kitabevi Yayınları.

Barry, P. (1995). *Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory*.

Barut, Ö. (2022). *Bilimkurguda toplumsal eşitsizliğin kentsel görünümleri: Siberpunk türü örneği* [Yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi Tez ve Araştırma Arşivi.

Baydar, O. (2019). *Köpekli çocuklar gecesi*. Can Yayınları.

Behdad, A. (2007). *Kolonyal çözülme çağında oryantalizm*. Çiviyazıları Yayınları.

Bekler, E. (2023). Jean Rhys'in Wide Sargasso Sea adlı çalışmasının kültürel materyalizm açısından incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (61),* 88-101.

Berkman, A. Ü. (1983). *Azgelişmiş ülkelerde kamu yönetiminde yolsuzluk ve rüşvet*. Todaie Yayınları.

Bertens, H. (2020). Cultural materialism. In *obo in literary and critical theory*. [Çevrim-içi: https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0091.xml]

Bohannan, P., & Glazer, M. (Ed.). (1988). Kültürel materyalizm. İçinde *Antropolojide yüksek puanlar*. McGraw-Hill.

Bolay, S. H. (1999). *Felsefî doktrinler ve terimler sözlüğü* (8. Baskı). Akçağ Yayınları.

Booker, K. (2013). On dystopia. İçinde M. K. Booker (Ed.), *Critical insights: Dystopia* (s. 1-15). Salem Press.

Booker, M. (1994). *The dystopian impulse in modern literature: Fiction as social criticism*. Greenwood Press.

Bottomore, T. (2002). *Marksist düşünce sözlüğü* (M. Tunçay, Çev.). İletişim Yayınları.

Bourse, M., & Yücel, H. (2017). *Kültürel çalışmaları anlamak*. İletişim Yayınları.

Bozkurt, A. (2021). *Distopya*. Fihrist Kitap.

Brannigan, J. (1998). Günümüzde yeni tarihselcilik ve kültürel materyalizm. İçinde *Yeni tarihselcilik ve kültürel materyalizm. Geçiş*. Palgrave.

Brannigan, J. (1998). *New historicism and cultural materialism (Transitions)*. Macmillan Press.

Brenner, C. (1977). *Psikanalizin temelleri* (I. Savaşır & Y. Savaşır, Çev.). Yankımat Yayınları.

Butler, J. (2010). *Toplumsal cinsiyet belası* (M. Güleryüz, Çev.). Metis Yayınlar

Cavallaro, D. (2000). *Cyberpunk and cyberculture: Science fiction and the work of William Gibson*. The Athlone Press.

Cengiz, S. (2015). Bilge Karasu'dan distopik bir modernizm eleştirisi: Gece. *Journal of International Social Research,* 8(37), 49-54.

Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları.

Cevizci, A. (2010). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları.

Cevizci, A. (2013). *Felsefe sözlüğü* (8. Baskı). Paradigma Yayınları.

Claeys, G. (Der.). (2011). *Ütopya edebiyatı* (Z. Demirsü, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çağan, K. (2004). Sanat ve edebiyatın toplumsal perspektifi – Siyasal ilişkilerine dair bir çözümleme. *Hece Dergisi Özel Sayısı, Hayat- Edebiyat-Siyaset, (90/91/92),* 73-88.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil kadın*. Vadi Yayınları.

Çakmak, S. (2016). *1980 sonrası Türk romanında karşıütopya* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çalışlar, A. (1985). Maddeci estetik ve sanat kuramı ile toplumcu gerçekçiliğe doğru bakış-I. *Varlık Dergisi, (929),* 3-4.

Çelik, E. (2015). Distopik romanlarda toplumsal kurgu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 18*(1), 57-79.

Çetin, N. (2015). *Roman çözümleme yöntemi*. Akçağ Yayınları.

Çetişli, İ. (2004). *Metin tahlillerine giriş 2: Hikâye-roman-tiyatro*. Akçağ Yayınları.

Çetişli, İ. (2011). *Batı edebiyatında edebi akımlar*. Akçağ Yayınları.

Çınar, A. (2010). *Felsefeye giriş mitolojiden kuramlara*. Emin Yayınları.

Çıtak, E. (2014). "Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(2), 561-578.

Çörekçioğlu, H. (2015). *Modernite ve ütopya: Ütopya, 1984 ve Mülksüzler üzerinden*.

Danışman, Ş. (2017). *Tahsin Yücel öykülerinde toplumsal eleştiri ve öykü kişileri* [Yüksek lisans tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

Dayıoğlu, G. (2012). *Işın çağı çocukları*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Dede, G. (2010). *Heterotopik bir mekân olarak tiyatro sahnesi: Uyumsuz tiyatro* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Demir, Z. (1997). *Modern ve postmodern feminizm*. İz Yayıncılık.

Demirer, H. (2020). *Birey ve toplum bağlamında distopik anlatılar* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Dennis, R. M. (1995). "Social Darwinism, Scientific Racism, and the Metaphysics of Race". *The Journal of Negro Education, 64*(3), 243-252.

Dikici, E. (2017). Feminizmin üç ana akımı: Liberal, Marxist ve radikal feminizm teorileri. *International Journal of Social Science, 43*, 523-532.

Doğan, A. (2012). *Osmanlı aydınları ve sosyal darwinizm*. Küre Yayınları.

Doğan, A. (2021). *Bir Müslüman evrim ve sosyal darwinizm'e nasıl bakmalı?* Beyan Yayınları.

Doğan, A. (2021). *Osmanlı aydınları ve sosyal darwinizm* (2. Baskı). Küre Yayınları.

Dollimore, J. (1990). Shakespeare'de: Bibliyografik bir kılavuz. İçinde S. Wells (Ed.), *Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları*.

Dollimore, J. (1994). Freword to the first editon: Cultural materialism. İçinde J. Dollimore & A. Snifield (Ed.), *Political Shakespeare: Essays in cultural materialism*. Machester Üniversity.

Doltaş, D. (1999). *Postmodernizm tartışmalar ve uygulamalar*. Telos Yayınları.

Dökmeci, İ., & Dökmeci, H. (2005). *Türkçe okunuşlu yeni tıp sözlüğü*. Nobel Yayınları.

Duman Yüksel, Ü. (2012). Antikçağdan günümüze kent ütopyaları. *İdealkent*, *3*(5), 8-37.

Düzgün, V. (2011). *Aldous Huxley'in ütopya dünyası: Cesur yenidünya ve ada* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eagleton, T. (1976). *Marxism and literary criticism*. Routledge & Kegan Paul.

Eagleton, T. (1985). *Eleştiri ve ideoloji* (E. Tarım, Çev.). İletişim Yayınları.

Eagleton, T. (2002). *Marksizm ve edebiyat eleştirisi* (U. Özmakas, Çev.). İletişim Yayınları.

Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin yanılsamaları*. Ayrıntı Yayınları.

Eagleton, T. (2018). *Edebiyat kuramı* (T. Birkan, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.

Eagleton, T. (2021). *Materyalizm* (H. S. Gündüz, Çev.). Tellekt Yayınevi.

Ecevit, Y. (2016). *Türk romanında postmodernist açılımlar*. İletişim Yayınları.

Eco, U. (1992). *Açık yapıt* (Y. Şahan, Çev.). Kabalcı Yayınları.

Ekren, K. (2022). *Postmodern hakikat eleştirisi bağlamında ütopya ve distopya arasındaki döngüsel ilişki*. [Yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi

Elam, D. (2019, January 15). *Oxford bibliographies*. (Erişim 21 Mayıs 2021 tarihinde) PostcolonialTheory.[Çevrim-içi:https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo9780190221911/obo9780190221911 0069.xml?rskey=UGwmgi&result=1&q=Postcolonial+Theory#firstMatch]

Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve psikoloji*. Anı Yayıncılık.

Erdem, H. (2010). *İlkçağ felsefesi tarihi*. Hü-er Yayınları.

Erdoğan, S. (2019). *Kurbağa adası bir İstanbul distopyası*. İthaki Yayınları.

Ergün, R. (2022). "Darwin'de Sosyal Darwinizm". *Din Sosyolojisi Araştırmaları*, *2*(2), 1-20.

Erzene Bürgin, D. (2014). Feminist kuram. İçinde G. Erciyeş & N. Aydınoğlu (Der.), *Kadın ve toplum*. İzmir Üniversitesi.

Etike, Ş. (2018). Kültürel dönemeç: Postmodernizmin eleştirel iletişim çalışmalarına etkisi üzerine bir tartışma. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 5*(1), 91-109.

Eylem, A. (2018). *Çok çağı*. NotaBene Yayınları.

Fıscher, E. (1990). *Sanatın gerekliliği* (C. Çapan, Çev.) (6. Baskı). Verso Yayınları-İmge

Fitting, P. (2017). Ütopya, distopya ve bilimkurgu, ütopya edebiyatı (G. Claeys, Der., Z. Demirsü, Çev.). *Ütopya edebiyatı* (ss. 193-218). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fordham, F. (1997). *Jung psikolojisi* (4. Baskı, A. Yalçıner, Çev.). Say Yayınları.

Foucault, M. (1984). *Of other spaces: Utopias and heterotopias*. Architecture/ Mouvement/ Continuité, (5), 46-49. [Çevrim-içi: https://doi.org/10.2307/778598]

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (5. baskı, M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınevi.

Foucault, M. (1994). Özne ve iktidar. *Edebiyat Eleştiri Dergisi*, 6/7(Yaz), 112.

Foucault, M. (2011). Başka mekânlara dair. *Özne ve iktidar: Seçme yazılar (*I. Ergüden & O. Akınhay, Çev., ss. 293-294, 296-297). Ayrıntı Yay.

Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar, seçme yazılar* 2 (4. baskı, I. Ergüden & O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Freud, S. (1953). *Psikanalize giriş dersleri* (J. Strachey, Çev.). Norton.

Freud, S. (1996). Düşlerin malzemesi düşlerde bellek. *Düşlerin yorumu* (E. Kapkın, Çev., Cilt 1, ss. 65-74). Payel Yayıncılık.

Freud, S. (1999). *Sanat ve edebiyat* (Dr. E. Kapkın & A. T. Kapkın, Çev.). Payel Yayıncılık.

Freud, S. (2000). *The phases of development of sexual organization*. In I. Smith (Ed.), *Three essays on sexuality, complete*.

Freud, S. (2012). *Beş konferans ve psikanalize toplu bakış* (K. Şipal, Çev.). Cem Yayınevi. (Orijinal eser yayımlanma tarihi bilinmiyor)

Freud, S., Jung, C. G., & Adler, A. (1981). *Psikanaliz açısından edebiyat* (S. Hilav, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.

Fromm, E. (2008). *Özgürlükten kaçış* (Ş. Yeğin, Çev.). Payel Yayınları. (Orijinal eser 1941'de yayımlanmıştır).

Gallagher, C. (1991). *Nobody's story: The vanishing acts of women writers in the marketplace,* 1670–1820. University of California Press.

Galtung, J. (1971). Structural theory of imperialism. *Journal of Peace Research, 8*(2), 81–117. [https://doi.org/10.1177/002234337100800201]

Gardin, N., & Olorenshaw, R. (2019). Ayna. In Ö. F. Harman & İ. Taşpınar (Eds.), *Larousse semboller sözlüğü* (B. Akşit, Çev.). Bilge Kültür Sanat.

Garnham, N. (2001). Bir kültürel materyalizm teorisine doğru. *Praksis, (4),* 126–143.

Gaskin, J. C. A. (1989). *Varieties of unbelief*. Macmillan.

Georges, P. (1997). *Felsefenin başlangıç ilkeleri* (E. Aytekin, Çev., 6. baskı). Sosyal Yayınlar.

Gordin, M. D., Tilley, H., & Prakash, G. (2020). *Ütopya/distopya: Tarihsel olasılığın koşulları* (E. Kartal, C. Kayalıgil, & A. Turan, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.

Gottlieb, E. (2012). Distopya batı, distopya doğu. *Notos Öykü, 36,* 25–34.

Göçmen, G. (2019). Ekoeleştiri ve Jeanette Winterson'ın *Atlas'ın Yükü* romanı. In M. A. Balkaya & K. Tekin (Eds.), *Edebiyat kuramları: Giriş ve uygulama* (ss. xx–xx). Çizgi Kitabevi.

Gökberk, M. (2016). *Felsefe tarihi*. Remzi Kitabevi.

Gökkaya, Ö. K. (2021). *Distopik anlatımın 1950 sonrası Türk resim sanatına yansıması* [Yüksek Lisans Tezi]. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.

Göktürk, A. (1973). *Edebiyatta ada*. Sinan Yayınları.

Göktürk, I. (2012). *Kültürel çalışmalar ve toplumbilimlerinin yeniden biçimlenmesi* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Greenblatt, S. (1988). *Learning to curse: Essays in early modern culture*. Routledge.

Greenblatt, S. (2003). *Shakespeare ve kültür birikimi* (N. Pelit, Çev.). Dost Yayınları.

Grovoqui, S. N. (2007). Postcolonialism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International relations theories: Discipline and diversity* (pp. 229–246). Oxford University Press.

Gülsoy, M. (2020). *Yalnızlar için çok özel bir hizmet* (3. baskı). Can Yayınları.

Güngör, P. S. (2015). *Alice Walker'ın Renklerden Moru ve Elif Şafak'ın Baba ve Piç romanlarının psikanalitik açıdan incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haines, A. V. (1988). Is Spencer's theory an evolutionary theory? *The American Journal of Sociology, 93*(5), 1200–1223. [Çevrim-içi: https://doi.org/10.1086/228869]

Hakkıoğlu, M. (2022). Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünyası'nda* bilimin iktidarı ve hakikat mühendisliği. *Mavi Atlas, 10*(2), 613–628.

Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek* (Z. Karagöz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Hançerlioğlu, O. (1977). *Düşünceler tarihi*. Remzi Kitabevi.

Harris, M. (1979). *Kültürel materyalizm: Kültür bilimi mücadelesi*. Rastgele Ev.

Harris, M. (1996). Kültürel materyalizm. İçinde D. Levinson & M. Ember (Ed.), *Kültürel antropoloji ansiklopedisi* (ss. 277-281). Henry Holt and Co.

Harris, M. (2001a). *The rise of anthropological theory: A history of theories of culture.* Alta Mira Press.

Harris, M. (2001b). *Cultural materialism: The struggle for a science of culture*. Alta Mira Press.

Harris, M., & Catalina, G. G. (1982). *Kültürel materyalizm*. Editoryal Alliance.

Hazar, Ç. M. (2008). *Medya ve siyasal sistemin kaos yorumu*. İçinde Z. Damlapınar (Ed.), Medya ve siyaset (ss. 245-259). Eğitim Yayınları.

Hazır, M., & Dereci, T. (2017). Hayat bir distopyadır modernlikten postmodernliğe. *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Doğu Batı Yayınları.

Helvacıoğlu, E. (2004). Eski Doğu'da ütopya, bir ütopya mı? *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 5(14-21).

Hodgson, M. G. (2004). Social Darwinism in Anglophone academic journals: A contribution to the history of the term. *Journal of Historical Sociology,* 17(4), 428-463.

Howard, G. S. (1991). Culture tales. A narrative approach to thinking, cross-cultural psychology, and psychotherapy. *Am Psychol,* 46(3), 187-97.

Hutcheon, L. (2004). *Postmodernizmin siyasası* (Çev. H. Eroğlu). Ayrıntı Yayınları

Irzık, S. (2014). Önsöz. İçinde S. Irzık (Der.), *Karnavaldan romana edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar* (C. Soydemir, Çev., 2. baskı, ss. 9-32). Ayrıntı yayınları.

Jung, C. G. (2019). *Dört arketip* (Z. A. Yılmazer, Çev.). Metis Yayınları.

Karabal, M. (2019). *Zaman ülkesi*. Perseus Yayınları.

Karasu, B. (2020). *Gece.* Metis Yayınları.

Kartal, F. (t.y.). Kadınların yurttaşlığı ve feminist kuram. *Amme İdaresi Dergisi,* 49(3), 59-87.

Kayalı, A. (2022). Demokritos'ta Tanrı inancı. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* (34), 361-379.

Kellner, D. (2016a). Kültürel Marksizm ve kültürel çalışmalar (F. Tezcan, Çev.). *Dialogues in Philosophy and Social Sciences,* 9(2), 132-151.

Kellner, D. (2016b). Marksist eleştiri. *Akademik Kaynak,* 4(7-8), 53-67.

Kergoat, D. (2009). Cinsyete dayalı iş bölümü ve cinsiyetin toplumsal ilişkileri (Z. Kıvılcım, Çev.). *Praksis,* (20), 9-17.

Kılıç, E. (2004). Tanzimat'tan cumhuriyete edebi ütopyalara bir bakış. *Kitaplık,* (76), 73-87.

Kızılay, Y. (2018). Cesur Yeni Dünya ve Otomatik Portakal Romanlarının İnsan Doğası Üzerine Söyledikleri: Psikanalitik Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), Ağustos.

Kızılçelik, S. (1996). *Postmodernizm dedikleri*. Saray Kitabevleri.

Koç, F., & Yaşar, E. (2023). Distopik Romanlarda Yiyeceğin Kullanımı: Açlık Oyunları Serisi, Maddaddam Üçlemesi ve Sineklerin Tanrısı. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(4), 337-345.

Koçak, G. (2016). *Topaç*. Yapı Kredi Yayınları.

Kojève, A. (2000). *Hegel felsefesine giriş* (S. Hilav, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Kolcu, A. İ. (2015). *Edebiyat kuramları*. Salkımsöğüt Yayınları.

Körpe, D. (2010). *Nötralizör*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kulin, A. (2015). *Tutsak güneş* (7. baskı). Everest Yayınları.

Kumar, K. (2005a). *Ütopyacılık* (A. Somel, Çev.). İmge Yayınevi.

Kumar, K. (2005b). *Ütopyacılık* (A. Somel, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.

Kumar, K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşıütopya* (A. Galip, Çev.). Kalkedon Yayıncılık.

Kurtuluş, A. (1996). *Politika ve sanat*. Avesta Yayınları.

Küçükali, A. (2019). "Klasik İktisadi Düşünce ile Evrim Teorisinin Entelektüel Beraberliği". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(20), 43-58.

Küçükcoşkun, Y. (2006). *1980-2005 dönemi Türk edebiyatında ütopik romanlar ve ütopyanın kurgusu* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Lange, F. A. (1982). *Materyalizmin tarihi ve günümüzdeki anlamının eleştirisi* (A. Arslan, Çev.). Sentez Yayınları.

Lange, F. A. (1988). *Materyalizmin tarihi ve günümüzdeki anlamının eleştirisi* (Cilt I-II, A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınları.

Lange, F. A. (2016). *Materyalizmin tarihi ve günümüzdeki anlamının eleştirisi* (1-2 tek cilt, A. Arslan, Çev.). Sentez Yayınları.

Livaneli, Z. (2020). *Son ada*. İnkılap Yayınları.

London, J. (2006). *Demir ökçe* (9. Baskı), (O. Çakmakçı, Çev.). Bordo Siyah Yayınları.

Loomba, A. (1998). *Kolonyalizm postkolonyalizm* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Lyotard, J.-F. (2006). *Postmodern durum: Bilgi üzerine bir rapor* (E. Çelenk, Çev.). Metis Yayınları

Marcuse, H. (1968). *Tek boyutlu insan: İleri endüstriyel toplumun ideolojisi üzerinde* inceleme (S. Çağan, Çev.). May Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (1995). *Seçme yazışmalar*, 1 1844-1869 (Y. Fincancı, Çev.). Sol Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (2004). *Felsefe üzerine* (M. Türdeş, Çev.). Morpa Kültür Yay.

Marx, K., & Engels, F. (2013). *Din üzerine* (K. Güvenç, Çev.) [Elektronik sürüm]. Sol yayınları.

Mattelart, A., & Neveu, E. (2007). *Kültürel incelemelere giriş* (H. Dilli, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Melchior-Bonnet, S. (2002). *Ayna: Bir tarih*. Routledge.

Mıchel, A. (1984). *Feminizm* (Ş. Tekeli, Çev.). Kadın Çevresi Yayınları.

Montrose, L. A. (1989). *Rönesans'ı İtiraf Etmek: Kültürün Poetikası ve Politikası*. İçinde H. A. Veeser (Ed.), Yeni tarihselcilik (ss. 15-36). Routledge.

Moore, D.C. (2006). *Post-in Pstcolonial Post-Sovyet mi, Post-Sovyet mi? Küresel Bir Postkolonyal Eleştiriye Doğru.* İçinde V. Kelertas (Ed.), Baltık postkolonyalizmi (ss. 11-31). Radopi.

Moore, J. D. (2004). *Marvin Harris: Kültürel materyalizm*. Kültür vizyonları: Antropolojik teorilere ve teorisyenlere giriş (2. baskı). Alta Mira Basın.

Moran, B. (2009). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim Yayınları.

Moylan, T. (2014). Demanding the impossible: Science fiction and the utopian imagination. In R. Baccolini (Ed.), *Demand the impossible: Science fiction and the utopian imagination*. Peter Lang.

Moylan, T. (2018). *Scraps of the untainted sky: Science fiction, utopia, dystopia*. Routledge.

Murphy, J. B. (1990). Nature, custom and stipulation in law and jurisprudence. *Review of Metaphysics*, *43*, 751-790.

Neydim, N., ve Polatel, A. (2020). Distopya romanlarının oluşumu ve tarihsel gelişimi; Çevirilerinin incelenmesinde öne çıkan kuramsal yaklaşımlar. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi- Istanbul University Journal of Translation Studies*, *12*, 53-75.

Oktan, K. A. (2017). Ütopya ve distopya anlatılarında tarih inşası: "Yeni Atlantis" ve "Cesur Yeni Dünya" örnekleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uhive Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *(16)*, 143.

Okur, M. A. (2012). *Emperyalizm, hegemonya, imparatorluk: Tarihsel dünya düzenleri ve Irak'ın işgali* (2. Baskı). Ötüken Yayınları.

Omay, M. (2009). Ütopya üzerine genel bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*.

Oppermann, S. (2006). *Postmodern tarih kuramı/tarih yazımı, yeni tarihselcilik ve roman*. Phoenix Yayınevi.

Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştiri: Çevre ve edebiyat*. Phoenix Yayınevi.

ORR, L. (2008). *Joyce, imperialism & postcolonialism*. Syracuse University Press.

Orwell, G. (2011). *1984*. Can Yayınları.

Özakın, D. (2019). "Damızlık Kızın Öyküsü": Arendt'in doğarlık düşüncesi karşısında yeniden üretim mülkü olarak beden. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *17*, 495–514.

Özbek, M. (1991). *Popüler kültür ve Orhan Gencebay arabeski*. İletişim Yayınları.

Özdemir, B. (2003). *Yıl 2Binyüz2*. Remzi Kitabevi.

Özden, H. Ö. (2005). Platon ve Campanella'nın siyaset felsefelerinin karşılaştırılması. *Tabula Rasa*, *13*, 33-63.

Özdenören, R. (2018). *Yazı, imge ve gerçeklik*. İz Yayınları.

Özgenç Erdoğdu, N., & Ertop, S. (2021). Foucault'nun heterotopyaları; kapatma ve kapanma pratiklerinin çağdaş sanata yansıması. *Yedi*, *25*, 133-146.

Özgül, M. K. (1988). Bir ütopya taslağı: Hayat-ı muhayyel. *Türk Dünyası Araştırmaları*, *(53)*, 133-160.

Popper, K. R. (1957). Philosophy of science: A personal report. İçinde *British philosophy in mid-century*. London.

Rigel, N. (2009). Umberto Eco ile metin okuma. Metinde "tutuklu anlamı" özgürleştirme yöntemi. İçinde Y. G. İnceoğlu & N. A. Çomak (Derl.), *Metin çözümlemeleri*. Ayrıntı Yayınları.

Riot-Sarcey, M., Bouchet, T., & Picon, A. (2003). *Ütopyalar sözlüğü* (T. Ilgaz, Çev.). Sel Yayıncılık.

Said, E. W. (1979). *Orientalism*. Vintage Books.

Saktanber, A. (2002). Giriş. *Kültür fragmanları: Türkiye'de gündelik hayat*. Metis Yayınları.

Sancar, M. K. (2023). Abluka (2015): Postmodern Türkiye distopyası. *ARTS: Artuklu Sanat Ve Beşeri Bilimler Dergisi, (10),* 9-31.

Sánchez-Gómez, L. A. (2013). "Human zoos or ethnic shows? Essence and contingency in living ethnological exhibitons". *Culture and History Digital Journal, 2*(2), 1-25.

Sarup, M. (2010). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm*. Kırk Gece Yayınları.

Saygın, T. (2010). Yapısalcılıktan postyapısalcılığa. İçinde A. Öztürk (Der.), *Post-yapısalcılık* (s. 7-34). Phoenix Yayınları.

Seed, D. (2000). A condemnation of consumerism. İçinde K. de Koster (Haz.), *Readings on Fahrenheit 451* (s. 88). Greenhaven Press.

Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İnsan Yayınları.

Smith, P. (2007). *Kültürel kuram* (S. Güzelsarı & İ. Gündoğdu, Çev.). Babil Yayınları.

Smith, P., & Riley, A. (2016). *Kültürel kurama giriş* (S. Güzelsarı & İ. Gündoğdu, Çev.). Dipnot Yayınları.

Somay, B. (2001). Bülent Somay ile edebiyat ve ütopya üzerine. *Parşömen, (3),* 1-12.

Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye'den felsefe manzaraları*. Yapı Kredi Yayınları.

Spısak, A. (2012). Dystopian novel? *Horn Book Magazine, 88*(3).

Stalin, J. (2009). *Diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm* (Z. Seyhan, Çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Suvin, D. (1998). Utopianism from orientation to agency: What are we intellectuals under postfordism to do. *Utopian Studies, 9*(2), 162-190.

Şase, A. (2015). *Şebek romanı*. Timaş Yayınları.

Şenel, A. (2003). *Teleandregenos ütopyasında evlilik hayatı* (4. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.

Tabur, Ş. (2020). Yeni tarihselcilikten posthümanist eleştiriye. İçinde M. A. Balkaya (Ed.), *Edebiyat kuramları* (s. 117-138). Çizgi Kitabevi Yayınları.

Targaç, M. A. (2015). *Arılar tarikatı*. Laika Yayınları.

Taşkın, M. (2019). *Militan*. Elpis- Özel Ürünler Yayınevi.

Tatar, S. (2015). *Feminist distopyalarda mekan ve zaman* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Tekin, K. (Ed.). (2019). Postkolonyal edebiyat kuramı ve Doris Lessing'in "The Old Chief Mshlanga" öyküsü. İçinde M. A. Balkaya (Ed.), *Edebiyat kuramları giriş ve uygulama*. Çizgi Kitabevi.

Tekin, L. (2018). *Manves City*. Can Yayınları.

Topakkaya, A. (2009). Tarihsel materyalizm ve diyalektik. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *(27)*.

Topaloğlu, A. (2003). *Materyalizm*. TDV İslâm Ansiklopedisi. [Çevrim-içi: https://islamansiklopedisi.org.tr/materyalizm] (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2025)

Topçu, H. (2021). Türk romanında salgın hastalıklar. *İnsan ve İnsan*, *8*(28), 53-69. [Çevrim-içi: https://doi.org/10.29224/insanveinsan.871977]

Toprak, M. (2003). *Hermeneutik (yorum bilgisi) ve edebiyat*. Bulut Yayınları.

Touraine, A. (1995). *Modernliğin eleştirisi* (H. Tufan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Postkolonyalizm*. Güncel Türkçe Sözlük. [Çevrim-içi: https://sozluk.gov.tr/] (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025)

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Postmodernizm*. Güncel Türkçe Sözlük. [Çevrim-içi: https://sozluk.gov.tr/], Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Ütopya*. Güncel Türkçe Sözlük. [Çevrim-içi: https://sozluk.gov.tr/], Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025.

Tüysüz, D. (2021). Feminist distopyalar'da tahakküm ve direnişin temsili: Damızlık Kızın Öyküsü dizi film örneği. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, *25*, 37-50.

Tyson, L. (2006). *Eleştiri kuramları bugün: Kullanıcı dostu bir rehber* (2. bs., A. Yılmaz, Çev.). Routledge.

Uçar, O., Süğlüm, M., Gültekin, K., Altın, U., ve Can, C. (2019). *Çürüyüş: Yüksek doz*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Uff, C. F. (2018). 'A Literatura Distópica Juvenil E O Papel Do Corpo. Circulaçao Tramas & Sentidos Na Literatura' (pp.4152-4163), *ABRALIC Congresso Internacional*.

Uğurlu, Y. S. (2020). Türk romanında verem üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *15*, 60.

Uslu, M. F. (2008, Mart). Greenblatt'ın yeni tarihselci eleştirisi. *Kritik, (1),* 1-19.

Usta, S. (2005). *Platon'dan Jambulos'a antikçağ ütopyaları*. Kaynak Yayınları.

Uysal, M. B. (2012). George Orwell'ın 1984'ü: Toplumsal değerler ve anti-ütopya. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal of the Institute of Social Sciences*, *(9),* 133-142.

Uzuner, B. (2015). *Balık izlerinin sesi* (23. Baskı). Everest Yayınları.

Ülger, G. (2018). *Distopya hayal ile gerçek arasında*. Aya Yayıncılık.

Vieira, F. (2010). Ütopya kavramı. İçinde G. Claeys (Ed.), *Cambridge edebiyat araştırmaları: Ütopya edebiyatı* (s. 3-35) (D. Z. Demirsü, Çev.). Cambridge UP.

Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi* (H. V. Eralp, Çev.). uSosyal Yayınları.

Williams, R. (1990). *Marksizm ve edebiyat* (E. Tarım, Çev.). Adam Yayınl

Williams, R. (1993). *Kültür* (S. Aydın, Çev.). İmge Yayınları.

Williams, R. (2013). *Kültür ve materyalizm* (F. B. Aydar, Çev.). Sel Yayıncılık.

Williams, R. (2016). *Anahtar sözcükler* (S. Kılıç, Çev.). İletişim Yayınları.

Williams, R. (2017). *Kültür ve toplum 1780-1950* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.

Yalçın-Çelik, S. D. (2005). *Yeni tarihselcilik kuramı ve Türk edebiyatında postmodern tarih romanları*. Akçağ Yayınları.

Yamaç, C. (2013). *Sinemada gözetleyen iktidar distopyaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yavuz, H. (2003). *Kara güneş*. Can Yayınları.

Yaylagül, L. (2006). *Kitle iletişim kuramları* (1. Baskı). Dipnot Yayınları.

Yazır, E. M. H. (1995). *Kur'ân-ı Kerim ve meâli*. Huzur Yayınevi.

Yıldız, A. (2007). Sunuş. İçinde A. Yıldız (Ed.), *Oryantalizm tartışma metinleri* (s. iii-viii). Doğu Batı Yayınları.

Yıldız, S. (2014). *Freudyen psikanaliz kuramları ışığında Balzac'ı incelemek: Tuhaf öyküler* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Yılmaz, A. (2021). Herzog becomes timeless in between the minds. *Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(9), 251-265.

Yılmaz, K. (2006). Born to be on-line: Cyberpunk, cyborgs and the Matrix trilogy. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23*(1), 257-267.

Yılmaz, K. (2013). Postmodernist tarih yaklaşımı: Postmodernizmin tarih eğitimi için doğurguları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*, 197-209.

Yivli, O. (2009). *Alev Alatlı'nın romancılığı* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Yumuşak, F. C. (2010). Bir kehanet olarak karşı-ütopyalar. *Hece Dergisi, 160*, 77-86.

Yumuşak, F. C. (2012). Ütopya, karşı-ütopya ve Türk edebiyatında ütopya geleneği. *Bilig, (61)*, 47-70.

Yücel, T. (2019). *Gökdelen*. Can Yayınları.

Zerey, Y. (2019). *Mima*. Doğan Egmont Yayıncılık.

Zeyrek, S. (2021). Kültürel Çalışmalar'a Kültür Kavramı Ekseninde Bir Bakış. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 7*(1), 139-147.